

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

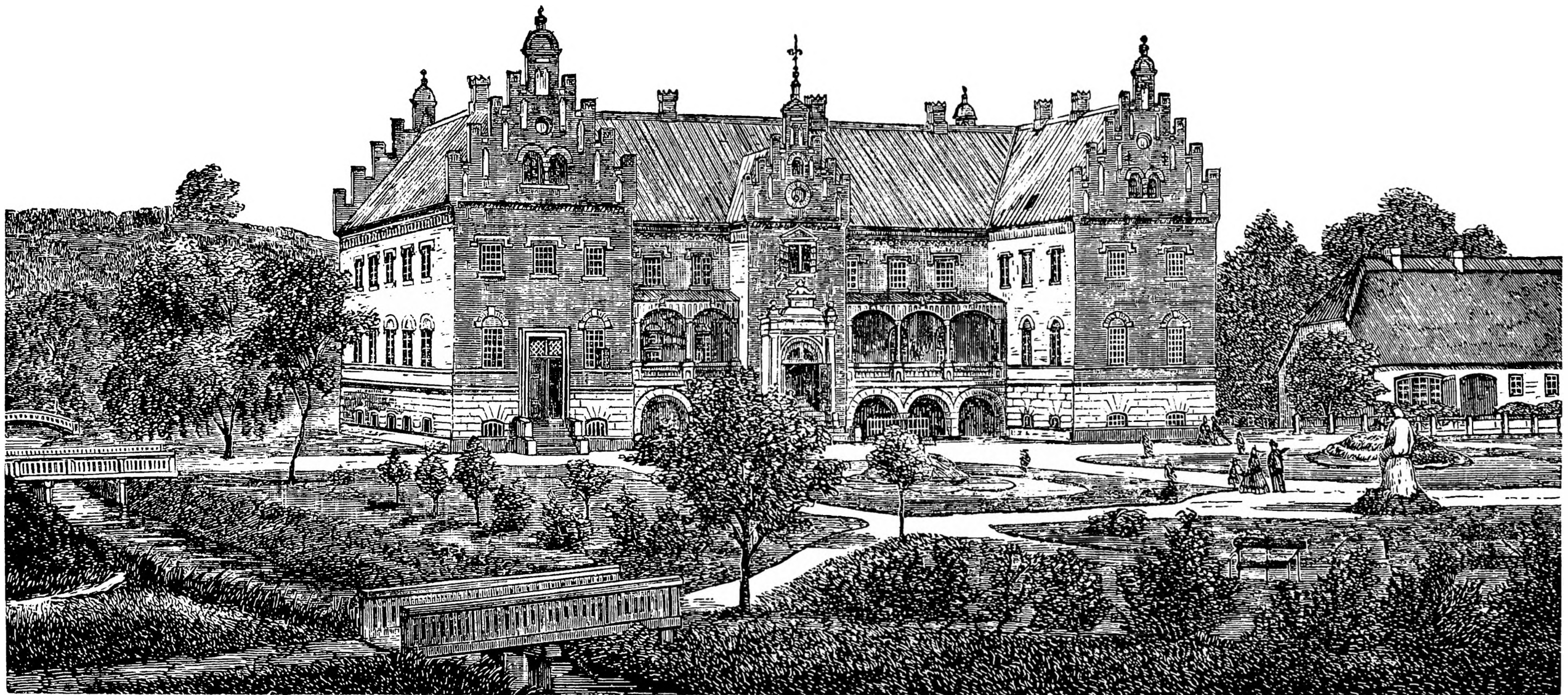
Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Holstenshus.

Holstenshus og Nakkebølle

med tilliggende Sogne og Øer,

samt

Udsigt over Egnens almindelige Historie

fra Oldtiden til vore Dage

ved

N. Rasmussen Søkilde.

Odense.

Forlagt af Hempelſke Boghandel (S. F. Helm-Peterſen).

1875.

Holstenshus og Nakkeballe

med tilliggende Sogne og Øer.

Første Del.

Udsigt over Egnens Historie

og over

Landbosforholdenes Udvikling fra Oldtiden
til vore Dage

- ved

N. Rasmussen Søfilde.

Indhold.

	Side.
Forfatterens Fortale.....	VII
Fr. Barfods Fortale.....	XI
I Afsnit: Egnen i Oldtiden.....	1
II Afsnit: Træk af Samfundets og Landboforhold i Midalderen, med særligt Hensyn til det sydlige Fyn.....	10
III Afsnit: Grevefejden og dens Følger. Landboforhold i Tiden fra 1536—1658.....	29
IV Afsnit: Svenskekrigen og dens Følger. Landboforholdene i Bondens Trængselsdage (1658—1760).....	45
V Afsnit: Skyldsatning, Jorddeling og Udstiftning. Landboforhol- denes Forbedring.....	80
VI Afsnit: Hoveiets Ophør. Spaniolerne i Fyn. Krigen med England. Udsigt over Agerbrugets Fremgang til vore Dage.....	96
VII Afsnit: Sæder og Skifte.....	111

Forord.

Lige siden mine „Minder om Bræhetrolleborg“ i Sommeren 1870 bleve sendt ud i Landet, har jeg modtaget den ene venlige Opfordring efter den anden til at fortsætte lignende Underjøgelse for en videre Kreds. Men det stod mig klart, at, for at gaa ind derpaa, maatte der noget andet og mere til end hvad jeg fra Barndommens tidligste Tid havde indsamlet i min Fødeegn. — Rigets Arkiver, Stiftets, Amtets og Herregaardenes Arkiver maatte gjenempløjes, og til saadanne Arbejder havde jeg som Bonde hværken Tid eller Penge. Smidlertid fik jeg, saa at sige uden at jeg tænkte derpaa, i Foraaret 1873 en lille Pengegave af Faaborg Sparekasse, som samme Aar uddelte et større Beløb til „Husflid og lignende Djemed paa Landet“, til Opmuntring og „Fortsættelse af min literære Virksomhed“, og det blev den første Anledning til, at jeg for Alvor gik ind paa Sagen.

Med Ministeriets Tilladelse arbejdede jeg nu i Rigsarkiverne, og at jeg i Gehejmearkivet har gjort en saa rig Høst skylder jeg først og fremmest Konferentsraad Wegeners Belvillie og Godhed samt Assistent Krarups venlige Bistand saavel som Registrator Plesners og Cand. Sechers Interesser for mine Forskninger. Jeg arbejdede fremdeles i Ministeriets Arkiv, det oldnordiske Museums Arkiv, Matrifulsarkivet

Landsoverretsarkivet og i begge vore offentlige Bibliotheker. Paa ethvert af disse Steder har jeg mødt en overordentlig Venlighed, og det er kun en stempel Pligt at fremhæve nogle af de Mænd, som i væsenlig Grad have Vren for det Udbytte, jeg fra disse Steder har bragt hjem med mig. Kontorchef Joh. Grundtvig, Fuldmægtig Sjørgensen og Assistent Bloch; Justitsraadene Herbst og Strunk; Kammerjunker Rosen, Arkivar Buhl, Assistent Schmidt og Revisor Østerriis; Professor Thorsen, Justitsraad Bruun samt alle øvrige Embedsmænd og Assistenten ved Bibliothekene, særlig det store kongelige Bibliothek. Men foruden have tre af vore historiske Forfattere: Fr. Barfod, D. Nielsen og C. Paludan Müller, hver paa sin Maade givet mig mangt et Bink og mangen Vejledning til den rette Benyttelse af Hovedstadens rige Samlinger, som jeg nu i Efteraaret 1875 for fjerde Gang i Løbet af 3 Aar har benyttet. Hs. Maj. Kongens Kabinetssekretær, Gehejmetatsraad Trap har desuden vist mig den Venlighed at udlane mig en hel Del Materialier til Salling Herreds Topografi.

Med en ikke mindre Venlighed er Svendborg Amtsarkiv blevet aabnet for mig, saa jeg endog ved Amtmand Grev Brockenhuus Schacks sjældne Forekommenhed har kunnet afbenytte hele Rækker af gamle Tingbøger m. m. i mit eget Hjem, hvor jeg i Ro har kunnet drage et rigt Udbytte af dem. Med et lignende Held har jeg kunnet arbejde i Odense Bispearkiv, Salling Herreds Provstearkiv, Brahetrolleborg- og Holstenschuses-Birkers Arkiv og flere af Omegnens Præstearkiver. Paa alle disse Steder har jeg mødt en venlig Sammenkomst, ikke alene ved Arbejdet paa selve Stedet, men ogsaa ved Udlaan, og jeg har saaledes Grund til at takke Stiftets Biskop, Dr. theol. Engelstoft, Provst Thorup og Birkedommer Kruuse, der desuden paa mange andre Maader

have staaet mig bi under mit Arbejde. Fremdeles maa jeg fremhæve et Par Sognepræster, hvem jeg særlig for denne Bogs Vedkommende er kommen i Berørelse med, nemlig Krohn i Vesteraaen og Knudsen paa Avernafø, der begge have udlaaet til mig deres Samlinger til vedkommende Sognes Historie. Paa mine Vandringer i Mark og Eng og Skov har jeg allevegne truffet Mænd blandt mine Standsfæller, der have ydet mig nødvendig Vejledning. I to store Herregaardsarkiver paa Holstenshus og Brahetrolleborg har jeg haft den mest uhindrede Udgang, for ikke at tale om den gjæstfri Modtagelse, jeg altid nød, hvorfor jeg næst nævnte Herresæders ædle Besiddere særlig har at takke Godsinspektørerne Både og Lützen samt Godsforvalter Lorenzen.

Det er kun en lille Plet af vort Fædreland, jeg her har behandlet, men det har skjænknet mig mange glade Timer, thi det er en Fornøjelse at arbejde under saa venlige Forhold, hvor alle kappes om at lette Arbejdets Byrder. At jeg har været i Stand til at indsamle den største Del af Materialierne uden Tab, det har jeg endvidere Hs. Excellence Gehejmekonferentsraad Baron Holsten Carisius til Holstenshus at takke for. Han har vist en Interesse som kun faa for gamle Minders Bevaring, og han har vist en levende Interesse for nærværende Arbejde. Han har iblandt andet til Bestridelse af mine derved hafte Udgifter ydet mig den betydelige Gave af 100 Rdl.

Holstenshus og Rakkebølles Historie sendes saaledes ud i Verden, efter at min utrættelige og trofaste Hjælper, Hr. Fr. Barfod, med Bennen i sin Haand har gennemset samme. Den sendes ud i Verden med det Ønske, at den maa finde en gunstig Modtagelse blandt de lavere og skaansomme Dommere blandt de højere Samfundsklasser, at den maa blive læst i den Kreds, for hvilken den nærmest er bestemt, i den menige

Del af Folket, og være et Middel til at bringe den Overbevisning til Klarhed, at, naar man er misfornøjet med Nutiden, saa er det fordi man ikke ser tilbørlig tilbage paa Fortiden, ikke ser hvorledes vore Forfædre have sukket under Trældommens og Fattigdommens tunge Nag. Kunde den tillige hjælpe en og anden til at skjønne, at man med Alvor maa arbejde paa Landens og Hjærtets Frigjørelse, inden der i Sandhed kan være Tale om, at man ikke blot er fribaaren, men fri, da — ja da vilde jeg ikke have arbejdet forgjæves.

Fleninge ved Brahetrolleborg d. 6te Oktbr. 1875.

H. Rasmussen Søkilde.

Hr. N. R. Søkilde har haft den godhed at bede mig om at føje et par linier til hans forord, og i dem at udtale mig om hans bog. Han har allerede selv sagt, at jeg har „gjennemset den med pennen i hånd“, og det vil han sagtens have forstået således, at jeg har brugt pennen, imens jeg læste. Det er fuldkommen sandt. Jeg har måske været saa heldig nu og da at kunne henlede hans opmærksomhed på et og andet, som han havde overset, eller at læmpe lidt ved en fræmstilling, rette lidt på en udtalelse, ændre et udtryk osv.; men hertil indskrænker også væsentlig min virksomhed sig. Jeg kunde vel endnu være uenig med den ærede forfatter i et og andet, men — måske har han ret, måske har jeg ret, hvorimod det er sikkert, at jeg vilde haft fuldstændig uret, hvis jeg — saafræmt jeg havde kunnet det — vilde undertrykt anden mands mening, blot fordi den ikke var min, eller vilde have ladet anden mand sige, hvad ikke han men kun jeg kunde sige med fuld overtydning. Men, hvad enten jeg er mere eller mindre enig med ham (og fuldt enige kunne dog aldrig to selvstændige mænd blive), så skal jeg gærne tilføje, at jeg har læst hans bog med glæde, fordi jeg tror, at det er en god og nyttig bog, udarbejdet med alvor, flid og kærlighed, en bog, der vil gjøre gavn, hvor den kommer, når den ikke bliver staaende paa hylden. Det er naturligvis ikke en

bog for de lærde, men jeg mener dog — jeg tør ikke ligefrem påstå det, thi dertil er lærdommen mig alt for fremmed — jeg mener dog, at selv de lærde vilde være glade, hvis vi havde sådanne særskrifter om ret mange af vore egne; og vi andre, vi det menige Folk, vi maa af hjærtet sige forfatteren tak for hver gjennemløjet skrolle og hver gennemvåget time. Måtte der kun undes ham lejlighed og kræfter til ikke alene at fuldføre dette arbejde men mangt et kommende.

Frederiksberg d. 7de Oktbr. 1875.

Frederik Barfod.

I Afsnit. Eggen i Oldtiden.*)

„Før Bjergene bleve til og Du dannede Jorden,
ja fra Ewighed til Ewighed er Du Gud.“

(Davids Salme 90, 2.)

1. Vore Naturgranskere og andre Videnskabsmænd ere ved deres Undersøgelser komne til det Resultat, at det meste af vort lille Land lidt efter lidt er dukket frem af Havets Skjød, medens Isbræer og Isbjerge i den fjærne forhistoriske Tid have ført Sten og alle Slags Jordarter med sig fra de højere Nabolande Norge og Sverig ned til Danmark. Disse milelange og milebrede Isflader førte efterhaanden uhyre Byrder med sig, som de enten skjød foran sig eller aflejrede paa Grundene i Havet og paa de deraf fremkomne lave Ders Overflade, aldeles paa samme Maade som endnu den Dag i Dag Islands Søer og Alpernes Gletschere langsomt føre løsrevne Klippestykker, Sten og Jordarter ned i Dalene.

Naar man gaar ud fra disse videnskabelige Sagttagelser, har man en Forklaring til Dannelsen af de mægtige Banke, der hæve sig til over 300 Fods Højde i henved en halv Mil Afstand fra Fyns sydlige og sydvestlige Kyst, og som have

*) Foruden vore Oldgranskere og Videnskabsmænds Skrifter, især Sapetus Steenstrup, Worsaae og Johnstrup, have flere offentlige Foredrag og Arbejderne for nordisk Oldkyndighed været de væsentligste Kilder til dette Afsnit.

faaet det efter vore hjemlige Forhold ikke upassende Navn „De fynske Alper“.

Denne ufrugtbare og stenrige Højderng Nord for Faaborg, Kalefo og Dirnisje danner en Fortsættelse af Svaninge Bjerge og omfatter „Gjærup Skov“, Dyrehaven (Rødkildsoure) og fortsættes igjen uden sønderlig Afbrydelse syd for Grønderup ved Sølvbjerg, Bøgebjerg og Favrshøj med øvrige Højder nord for Vesteraabn. De højeste Punkter hæve sig over Havfladen: Rikkelsbjerg 355 Fod, Solbjerg 331, Dyrehavs-
baffen 312 og Bakkerne ved Svaningehuse 300 Fod.

Saa vel den største Del af Knagelbjerg, Gjærup Skov og Dyrehaven, som de øvrige tilgrænsende Strækninger bestaa af en uhyre Mængde større og mindre Kullesten, der ved Havets eller Sjens mægtige Virkninger ere sammenfaste paa denne Højderng. Denne til Kornavl ufrugtbare Bakkestrækning, der staar som en Formur mod Fyns øvrige frugtbare Land, indeholder Kullesten i en saadan Mængde som neppe noget andet Sted i Danmark. Længere mod Vest danne Svaninge, Haastrup og Tordløse Bjerge en Fortsættelse af de fynske Alper. Her findes vel ogsaa Kullesten, men langt fra i en saadan Mængde eller af saadan Størrelse som nord for Holstenshus; det er sædvanlig Sand, det bløde gule Sand afvejlende med Ler.

Efterhaanden som Danmark voxede frem af Havet, dækkedes lidt efter lidt de nøgne Banker med Plantevæxt, der dannede Grundlaget for den Skovvæxt, som senere skulde komme. Vore Tørvemoser ere at betragte som Aarbøger i denne Henseende; thi de afgive ved deres tusindaarige Lag umiskjendelige Spor af alle de Plantevæxter, Landet igjennem Tiderne har baaret frem.

Den første almindelige Skovvæxt var Bævreasp og Birk, der banede Vejen for Naaletræerne, som i Forening dannede den første store Skovalder. Saa vel Blødtræet som Fyrrestammerne findes i de underste Lag i vore Moser, og af Naaletræer have vi i vore Skovmoser her paa Eggen, navnlig i Gjærup Skov, ofte fundet store og mægtige Stammer, saa store og gode, at de have afgivet smukke Brædder. Men

Fyrreskoven forsvandt efterhaanden, idet den blev fortrængt af Egeskoven. Det er Egens Natur at vore op i Naaletræets Læ, indtil den har naaet dette over Hovedet; det er, hvad vi endnu den Dag i Dag se i vore Skove. I Gjerup Skov, en af de ældste af Nutidens Naaleskove i Danmark, hvor den første Trævært er afdreven, viser Egen sig allevegne iblandt den ny Plantning som en for unge Naaletræer — selv Graner — farlig Snylteplante, og fik den Lov at raade sig selv, vilde vi rimeligvis om et Par Hundrede Aar faa en Egeskov, der hvor vi nu have en Naaleskov.*)

Oldtidens Egeskove bestode væsentligst af „Vinterege“, der endnu i højere Grad end vor nuværende „Sommerereg“ brugte Tid til at vore og Tid til at ældes.

Naar man mener, og vistnok med Føje, at vor Urbefolkning (vor Stenalder's Folk) har levet her allerede i Fyrreskovenes Tid, saa er der dog et endnu fyldigere Vidnesbyrd for, at Danmark har været beboet i Egeskovens Tidsalder. Saaledes finder man meget ofte i de af Moserne opgravede Egestammer Minder om, at de have staaet i Berørelse med Mennesker ved Drens og Ildens Indvirkning. Særlig fortjener det at ansøres, at der i Skovmoserne ved Gjerup Teglværk ofte er fundet store Egestammer, hvis øverste opadvendte Del er afbrændt og forfullet, saa det synes, som Stammerne i brændende Tilstand ere fastede paa Vandet og saaledes fortærede af Ilden lige til Vandspejlet. I den inddæmmede Rakkebølle Fjord har man desuden funden mægtige afhuggede Egestubber, der utvivlsomt i mere end Tusinde Aar have været skjulte af Fjordens Bunde.

Oldtidens Egeskove gave senere Plads for Bøgen, og de forsvandt, om end ikke saa aldeles som Fyrreskovene. Bøgen, som tidligere ikke fandtes her, har nu i henved et Par Tusinde Aar bredt sine lyse Kroner over de danske Sletter; men det varede længe, inden den aldeles slog Egen af Marken. Det er først i de senere Aarhundreder, at den næsten har fortrængt Egen.

*) Lænsfør herom: Baupell, „De danske Skove“.

Til de særegne Skovaldere sluttede sig særegne lavere Planter og særegne Dyr, der nu tildels ere forsvundne. I Fyrre- og Egetiden vandrede Rensdyret, Elsdyrret, Uroren eller Ræmpeoren med Bjørnen, Ulven, Bildsvinet og Løssen omkring i vore store og tætte Skove. Vi have paa selve disse vore Egne Minder om de fleste af disse Dyrs Tilværelse i hin fjærne Tid. Foruden Taffer af en for mindst 500 Aar siden uddød Hjortefamilie, der ere fundne i Nafkebølle Fjord, har man af og til i Løvemoserne fundet særegne „Hjortetaffer“. En saadan, der fandtes i en Mose ved Besterstjerninge, er senere af Sagkyndige erklæret for Taffer af det virkelige Rensdyr. Men Minder om dette Dyr forekomme iøvrigt kun sparsomt her i Landet, derimod har det prægtige Elsdyr overalt efterladt sine Minder, og det ikke blot i sine ejendommelige skovlagtige Taffer, men ogsaa en hel Del gamle Stednavne synes at tyde hen derpaa, saasom Elshøj, Elsager, Elsmose o. s. v. I en Mose ved Haastrup fandt man for nogle Aar siden et saadant prægtigt, velbevaret Horn, og lignende har man fundet paa Nybølle Kirkegrund i Hillerslev Sogn. I Foraaret 1875 fandt man i en Mose ved Millinge et fuldstændigt og velbevaret Hoved af en Urore, der skjønnes at have været 7 Aar gammel, da den havde funden sin Død i Mosen. Afstanden imellem Hornenes Ende var 42 Tommer og Hovedets Længde 19 Tommer. Af Bjørnens, Ulvens og Bildsvinets Tilværelse her i Landet har man allerede i Navnene umiskjendelige Spor. Vi ville nævne: Bjørnø, Bjørnemo, Bjørnemosogaard, Bjerne, Ullehøj, Ullemose*), Basager, Bassehus o. fl. Og disse Navne kunne vi forfølge langt ud over Eggen ved blot at gjenneblade de gamle Markbøger i Matrifulskontorets Samlinger.

Denne vort Lands første Dyreverden minder os netop om det Dyreliv, der endnu i vor Tid findes i vore nordlige Nabolande, hvor Klimaet langt fra har den milde og blide

*) „Ulv“ lyder i det sydfynske Dialekt som „Ul“. (Dog var det ogsaa muligt, at enkelte af disse Stednavne kunde hidrøre fra Mandsnavne Uller, Bjørn o. s. v.)

Karakter som hos os. Men det ligger ogsaa nær at drage den Slutning, at vort Lands Klima i hin fjærne Tid var af en langt strængere Natur end i vore Dage, hvorpaa vi desuden kunde anføre adskillige Beviser, hvis det ikke vilde føre os for langt fra vor Vej.

2. Ligesom man med Hensyn til Skovene har inddelt Tiden i tre Skovaldere (Fyrrens, Egens og Bøgens), saaledes har man ogsaa inddelt den i tre store Kulturaffnit: Sten-, Bronze- og Jernalderen efter de skærende Redskaber, hine Tidens Beboere vare i Besiddelse af. Som foran anført ansætte vore Oldgranskere Stenalderen til nærmest at falde sammen med Fyrrestovens Tid; man kjendte den Gang endnu ikke Brugen af Metal. Redskaber og Vaaben vare af Sten eller Ben. Fra denne fjærne Tidsalder har man mangfoldige Minder. Stenhøje, Døjsjer eller Ræmpegrave findes i forholdsvis stort Antal omkring i alle de nærmeste Sogne ved Solstenshus og afgive et tilstrækkeligt Bevis for Egnens tidlige Beboelse. Men Minderne fra hin fjærne Tid ville under de enkelte Byer nærmere blive omtalte.

Stenalderens Folk stod omtrent paa samme lave Kulturtrin som Nutidens halvvilde Folkescærd i Amerika og Australien. De holdt sig fornemlig til Kysterne, Maløbene og Bredderne af de større Søer, da Landets Indre dækkedes af Oldtidens tætte Skove. Ligesom Stenfolkets Gravminder i stort Antal endnu staa fredede efter Tusinder af Aar, saa har det ogsaa i Mark og Moje efterladt hele Samlinger af Vaaben, Værktøj og Redskaber. Trindt omkring i Dirnisse og Nastrup Sogne ere fundne mange smukt slebne Stensager: Dyrer, Mejsler, Hamre og Kiler, selv i Rakkebølle Fjord har man fundet smukke Flintkiler og flere andre Ting. Men især er hele den nærmeste Omegn ved Besteraaby og Pejrup ualmindelig rig paa Oldsager fra Stenalderen. Saaledes har f. Ex. Sognesoged Kristen Andersen paa sin egen Mark indsamlet raa og slebne Sager: Kiler, Flintflækker, Østersbrækkere, Skrabere og andre lignende Ting i hundredvis, og adskillige andre have ligeledes anlagt smaa Samlinger af saadanne tusindaarige Minder. — Omkring Rattedgattet og dets

Fjorde findes en Mængde Kjøkkenmøddinger, der gjemme Affaldet fra de Maaltider, som her i sin Tid bleve holdte af Stenalderens Folk. Men af slige Møddinger har man kun faa og usikre Spor paa Østersøens Kyster, og vi have saaledes funden Spor af en saadan paa den lille Ø Korshavn.

De mægtige Kæmpegrave ere enten „Kunddysjer“ eller „Langdysjer“, Jordhøje omsatte med Stenblokke, hvorpaa findes et eller flere Stenkamre, der hver især ere dækkede med en mægtig Overligger.

Det var i saadanne stensatte Grave, at mægtige Folk i hine Dage jordede deres Døde. Man finder ofte Ligene i siddende Stilling, og ved Siden af disse sædvanlig itu-brudte Værkar, Kavsmykker eller adskillige Slags Vaaben og Redskaber af Sten. Overliggerne paa slige Dysjer ere ofte af en saadan Størrelse, at vi maa forbauses over, hvorledes hin Tids Mennesker med deres simple Redskaber have været i Stand til at flytte og vælte dem op i et saadant Leje. Til Forklaring heraf skrev i sin Tid Kong Frederik den Syvende en bekjendt interessant Afhandling. I Allestoven imellem Holstenshus og Faaborg findes flere smukke Langdysjer; i og ved Pipstorn findes de ligeledes i stor Mængde; men her møder os den Mærkelighed, at Skovens ene Side omflutter Dysjer og Høje fra Stenalderen, medens den anden Side er tæt besat med Jordhøje fra Bronzealderens Tid. Man antager i Almindelighed, at Stenalderen eller den Tid, som gik, fra vor Urbefolkning kom herind i Landet, indtil man fandt paa at nytte Metallerne, har varet godt og vel et Par Tusinde Aar. Dog ere saadanne Beregninger naturligvis temmelig løse. Bronzealderen har vel varet næsten lige saa lang Tid, indtil Jernalderen begyndte omtrent med vor nuværende Tidsregning.

3. Man mener, at Bronzealderen (den Tid, da man anvendte dette Metal til sine skærende Redskaber, til Vaaben og Smykker) tog sin Begyndelse, da en hel ny Folkestamme havde vundet fast Fod i Landet og enten fortrængt eller gjort dets ældre Beboere til Trælle. Denne ny Folkestamme var af en højere Kultur end Stenfolket, siden den allerede

kjendte til Brugen af enkelte Metaller; og det er fra dette sidste Folk vi nedstamme — for saa vidt vi da ikke nedstamme fra Trællene af det underkuede Stenfolk, fra senere Tiders undertvungne Krigsfanger eller fra ny indvandrede Folkestammer. I Hovedsagen stamme vi dog vistnok alle fra Broncefolket, saa det nærmest er dets Blod, der flyder i vore Aarer.

I Modsætning til Stenalderens Gravskikke blev det nu en almindelig Skik at brænde Ligene samt at indsamle Aske og Benstumper i Lerkar, som saa nedfattes i smaa Jordhøje eller i Siderne af selve Stenalderens Høje. Det er heller ikke saa sjældent at finde saadanne Urner eller Askepottes, eller rettere Brudstykker af dem, i smaa Stenhobe og Stenkister paa den flade Mark, ofte i et stort Antal tæt ved Siden af hverandre. I de flade Jordhøje, der ere let kjendelige fra Stenalderens Dødsjer, findes ofte mangfoldige Begravelser i en og samme Høj. Hvor dette er Tilfældet, har man en Slægtgrav eller Æthøj for sig, og saadanne Høje findes gjerne anlagte paa Bakker med en vid Udsigt over Havet. Gravhøje og Spor af Ligbrænding fra Broncealderen ere talrige i hele det sydlige Fyn. Saaledes findes en smuk Jordhøj i Bøgebjerg Skov ved Vesteraaby, og et Par lignende Høje, hvori fandtes „Askepottes“ og Broncefager, ere sløjfede for saa Aar siden ved Pejrup. Men endnu fredes den store Samling af Jordhøje i Skoven Pipstorn ved Katterø.

4. Ternalderen inddeler man sædvanlig i tre Perioder: den ældre Ternalder, til det femte Aarhundrede; Mellem-Ternalderen til det ottende og den yngre Ternalder, der omfatter Hedenskabets sidste Tid. Man er ikke kommen til fuldkommen Klarhed, om det er det samme Folk med en sikkert fremadskridende Kultur, der nu snart jorder sine Døde under beskyttende Planker, Brædder eller Stene, i naturlige Forhøjninger, i Sand eller Grusbunker, og snart anvender Ligbrænding; eller det er en hel ny Folkestamme, der paa denne Tid har fæstet Bo i Landet. Dog taler vistnok mest for den første Mening. Gravskikkene, der ere saa ulige i Ternalderen, tyde imidlertid paa, at flere Religionsbegreber have krydset hinanden.

Af de Ræmpehøje eller store Jordhøje, som man hist og her har fundet, og med Sikkerhed kan henføre til Ternalderen, skulde man næsten tro, at man var kommen til en ny Højalder, efterdi denne Højsætning igjen er en anden end Sten- og Bronzealderens. Man har en Fortælling om, at Kong Dan Mykilati var den første, der lod sig jorde i en saadan Høj, og det med sin opjadlede Hest. Det var altsaa en Høj som den, man for 50 Aar siden aabnede ved Møllemosegaard i Hillerslev Sogn, hvor man fandt Benrade af en Hest og et Menneske, men imellem Heste- og Menneskebenene et Bidjel belagt med tynde Sølvplader, en Del andre Prydelser, rustne Tjernsager, et stort Metalkar m. m. Men højere oppe i samme Høj havde man fundet en Del Urner med brændte Ben og Afte.*)

Ved Siden af enkelte Tilfælde af Højsætning i Ternalderen, hvortil endvidere kan regnes almindelig Begravelse paa den flade Mark, synes Ligbrænding isørigt at have været temmelig almindelig i Fyn, især i den sydlige Del; men det er ikke Bronzealderens Ligbrænding, man nu træffer paa, det er sædvanlig de saakaldte Brandpletter, der ligesom vise os, at man har brændt den Døde paa Baalet i et dertil gravet Hul, sædvanlig paa almindelige Grusbanker, hvor saadanne tilfældede Huller, der indeholde Brudstykker af Lerkar, brændte Ben m. m., ofte findes i stor Mængde. Paa Bornholm har man, nærmest ved Amtmand Bedels store Interesse for Sagen, frembragt rige Fund fra Brandpletterne, der ere skjænkede Museet i Kjøbenhavn. I Omegnen af Odense, Nyborg og Svendborg, saavel som paa vor egen Egn, har man i den senere Tid ligeledes truffet større Samlinger af Brandpletter, men disse have, saavidt vides, endnu ikke skjænket Oldforskningen noget større Udbytte. Vel fandt man for nogle Aar siden i en Grusgrav i Gjærup en næsten ubeskadiget Urne i en af de der værende Brandpletter, og i Urnen, der var omfat med Stene, laa der et Stykke Kjæbeben samt nogle

*) Se Worsaae: „Danmarks Oldtid“ p. 79. Nordiskt Tidskrift for Oldkyndighed 1832 S. 192.

store Tænder; men ifølge velvillig Meddelelse fra Statsraad Steenstrup vare disse Tænder af en almindelig tam Ko.

Hvis det kunde lykkes vore Oldgranskere bestemt at paavise, at disse Brandpletter ere fra den ældre Ternalder, saa havde man ligesom en jævn Overgang fra Bronzealderens ovenfor nævnte Gravskikke til Ternalderens Ligbrænding, da, som det synes, enhver enkelt Brandplet gemmer Støvet af et Menneske, og en Samling Brandpletter tæt ved Siden af hinanden er en Ternalders Kirkegaard, paa samme Maade som de fælles Begravelser fra Sten- og Bronzealderen. Vi vide sikkert, at man i Hedenskabets sidste Tider højsatte Høvdinger og forskjellige Personer, ved hvis Hvilesteder man rejste Mindesmærker, Runestene med og Bæstene uden Indskrift, men det er ingeniunde paavist, at denne Maade har været almindelig, og den har næppe nogensinde været saa almindelig hos os som i det øvre Sverig, især i Upland. Det er højt rimeligt, at det kun har været de mest fremragende Slægter, der ere jordede i Høje eller i dertil indrettede Gravkamre, medens den menige Mand maatte nøjes med at jordes paa den flade Mark, for saa vidt man ikke fulgte den gamle Maade, at lade de Afdødes Legemer fortæres paa Baalet.

Om vore hedenske Forfædres religiøse Tro skulle vi iøvrigt kun bemærke, at de troede paa en evig Gud, som havde skabt Himmel, Jord og Hav, og som de kaldte Alfader; men at de tillige troede paa en Mængde timelige Guder og Gudinder, som de tilbade og ofrede til, tidt endog blodige Ofre, ja selv Menneskeofre. Deres Hovedtempel var det ved Lejre i Sjælland, hvor Lejrefongen tillige var den øverste Offergode (=: Præst); desuden havde de en Mængde mindre Templer og Offersteder trindt i Landet, og enhver Husbonde var selv sin Husstands nærmeste Gode. — Efter Guderne have en Mængde Steder trindt i Landet Navn, saaledes Odense, det er Odins Re eller Odins Helligdom.

II Afsnit.

Træk af Samfunds- og Landbosforhold i Middelalderen, med særligt Hensyn til det sydlige Fyn.*)

I Danmark toner Kæmpesang
Blandt tusind Kæmpehøje;
Af Heltefærd paa Hav og Bång
Har Dansken Syn for Dje.
Dg gjælder det Søhandedyst
Bed Stævn paa høje Bove,
Til Sejer kalder Arels Røst
Blandt danske Masteskove.
For Arels Aasyn Benden veg,
Dg frelst blev Danmarks Rige;
For Arels Mand i Orlogsleg
Skal Danmarks Fjender vige.

In g e m a n n.

1. Hele det sydlige Kystland af Fyn har sikkert været beboet længe før det indre skovklædte Land. Derom vidne ikke alene de mange Minder fra Oldtiden, der findes i forholdsvis betydelig Mængde paa disse Kyststrækninger, men vore ældste Efterretninger og gamle Kildeskrifter vidne det samme. Oldtidens Beboere yndede Havet og dets Nærhed; Skovene i det Indre tyede man kun til efterhaanden, som Omstændighederne og den stigende Folkemængde tvang Beboerne til at forlade Kysterne. I det sydlige Fyn afgave de fiskerige

*) Efter vore historiske Forfattere Saxo, Allen, Barfod, Hammerich, Ræder, Kolderup Rosenvinge, Tydske Lov o. fl. Skrifter.

Søer og de den Gang saa mægtige Maløb Opholdssteder, der nogenlunde erstattede Havet og dets Nærhed.

Man havde allerede i Hedenskabets Tider begyndt at slutte sig sammen i Landsbyer og at bygge Huse af Træ, hvortil de vidstrakte Skove gave Materialier i Overflødighed. Men det var Huse, hvis Stolper vare nedgravede i Jorden, og Bæggene vare et almindeligt Risgjærde, klinket med Ler paa begge Sider, mens Taget var lagt med Bark eller senere af Siv og Rør. En Samling af saadanne Huse dannede Begyndelsen til vore ældste Landsbyer. Endnu simplere have sagtenes Bygningerne været i Stenalderen, maasse Bælebygninger i Søer og Moser; men derom vide vi Intet.

Agerdyrkingen stod paa et meget lavt Trin. Landet havde sin Rigdom i Havets og de talrige Indsøers Fiskestimer, i de tætte Skoves prægtige Bildt og i de rige Græsgange. I Skov, Mark og Hede fandt Svin, Kvæg, Faar og Geder, hvilke sidste i en ganske anden Grad end nu hørte til Husdyrene, deres Føde. Jordens Dyrkning kunde man overlade til den talrige Klasse af Trælle, af hvilke man lod Manden bruge Saffen eller Ploven og Kvinden dreje Møllestenen. Naar imidlertid flere Aars Misvæxt indtraf, som den store Misvæxt i Oluf Svendsens Tid, hvor der hvert Foraar og Sommer herskede en saadan Tørke, at Alt paa Markerne blev svedet bort, medens man i Høsten fik en saa voldsom Regn, at det Lidet, der i sure og siede Huller var kommet frem, blev ødelagt og halvraadent indsamlet paa Baade, fordi alle lave Strækninger stode under Vand -- da udbredte i saadanne Tider Snygdomme og Hungersnød sig overalt. Efterhaanden som Kristendommen mildnede de raa Sæder, og vort Vifingeliv aftog, svandt ogsaa Skovene for Dren og Ploven, og Sagten svandt ind med dem. Kvægavlen og Agerdyrkingen erstattede mere og mere Oldtidens Sagt og Fiskeri. Efter Raadslagning af Byens Beboere blev det ene Jordstykke taget under Ploven efter det andet; derved fremkom de mange Skifter, hvert med sine særlige betegnende, nu snart fortrængte Navne. Paa ethvert af disse Skifter fik hver Bymand sine særskilte Agre, der fulgte med hans Gaard eller Bol som Odde og Eje.

Hvad man havde opbrudt og taget i Brug til en By blev denne tilhørende. Hvor to eller flere Nabobyer i Forening afbrændte Skovene eller indhegnede de øde Strækninger, fik de fælles Ret til Græsbed paa en saadan Udmærk, Overdren eller Alminding. Naar Lodsejerne i en By bleve for talrige, flyttede efter fælles Raadslagning flere og flere ud paa Udmærken eller de uopdyrkede Torder; derved fremstode særegne Smaabyer eller Torper, der efter tre Vintres Hævd havde Ret til selvstændig Behandling af deres egne Anliggender, men desuagtet vedbleve i visse Henseender at staa i Forhold til Odalbyen. Ved Kristendommens Indførelse gif de hedenske Gudsdyrkelsesfamsfund og den verdslige Bestyrelse over tilkristelige Menigheder, hver med sit Bedehus i Steden for de hedenske Offersteder og hellige Lunde. Det skal med historisk Visshed kunne paavises ikke blot i Norden, men ogsaa i England og Tyskland, at hedenske Templer jævnlig ere forvandlede til kristelige Kirker.*) Det synes ogsaa at have fundet Sted her i Fyn, thi tæt omkring ved Vesterdaaby By findes saa at sige det ene Oldtidsminde ved Siden af det andet. Det er Dysser eller Lævninger af saadanne, Brandpletter af ulige Art samt talrige Oldsager fra den fjærne Oldtid. Omkring ved Nastrup har man lignende Minder, og det samme er Tilfældet i Nærheden af Finstrup eller Dirnisse, hvor der endogsaa findes mange stolte Dysser bevarede. Vi kunne følge Eggen videre, ved Svanninge, ved Fleninge, Østerhæsinge o. s. v., og alle Steder ved de gamle Sognebyer træffe vi Minder fra hin fjærne Tid, medens vi i Sognenes øvrige Dele kun finde spredte Høje eller lignende, sandsynligvis yngre Minder.

2. Paa samme Maade som Hedningefolket her i Landet havde plyndret og ødelagt Englands, Hollands og Frankrigs Ryster, hærjede siden de hedenske Bønder vore egne Ryster, nu da Kristendommen havde bragt et fredeligere Liv tilveje hos os. Det gif strengt til, og Derne flere Mile ind i

*) Jfr. Ræder Danmark under Svend Estridsen og hans Sønner; hvorimod Joh. Steenstrup i sine Studier over Baldemars Tordbog er uvis, om det virkelig forholder sig saaledes.

Landet forvandlede jævnlig til øde og mennesketomme Ørkener. Sørøverskuderne vare saa talrige, at Adam af Bremen, der levede paa Svend Estridsens Tid, fortæller, „at, om man end havde den bedste Vind i de danske Belter, kunde man dog ikke undgaa dem.“

Under Svend Estridsens Oprørskamp med Magnus den Gode (1043) var Svend flygtet til Fyn, hvorhen Magnus med den norske Hær satte efter ham. Normændene adspalttede snart Fynboerne og alle Svends Tilhængere, og de fore haardeligen frem med Rov og Brand. De ødelagde ved dette Indfald hele det sydlige Fyn, hvorom det hedder i Grundtvigs Oversættelse af Norges Kongekrone:

„Røgen slog fuldhøjt i Sky,
Fulgt af blanken Lue,
Fynbo, hvor han søgte Ly,
Afte fik at skue;
Skam fik Lag af Rør og Flæg,
Klart af Lys omstraalet,
Skam fik hver en Stolpevæg,
Normænd stod for Baalet!

Glemme skal vist ej i Hast
Folk i Danevange,
At med Magnus de i Raft
Gav sig trende Gange;
Fyn er smukke Pigers Land,
Det sig kan betale
Her for Mænd at holde Stand,
Sværdet rødt at male!”

Nu underkastede man sig den norske Konge, der tillige var Danmarks lovlige Konge, men kun for atter at falde tilbage til Svend Turl, saa snart Magnus var vendt tilbage til Norge. Paa Efterretningen herom ilede han atter ned til Danmark, og hele Historien begyndte forfra. Med Sld og Sværd gjennemføre de norske Krigere atter Danmarks Byer, og Raden kom ogsaa nu til Fyn. Det hedder herom hos Snorre (Grundtvigs Oversættelse):

„Fare over Fynbo-Land
Magnus lod sit Mærke,
Løn da gav for Kov og Kan
Rundt hans Kæmper stærke.“

Naar Danskerne opfyldte deres Forpligtelser mod Magnus, var han dem dog ikke alene en naadig, men ogsaa en dygtig Konge. Men han døde tidlig, og Svend Estridsen, som blev Konge i Danmark efter Magnus den Godes Død, havde endnu i hele 17 Aar haarde Stridigheder med den ny Konge i Norge, Harald Haardraade. I hele denne lange Tid plyndrede Normændene snart paa et og snart paa et andet Sted; de glemte heller ingenlunde de fynske Kyster, hvor de skændte og brændte og førte desuden mange af Landets Piger med sig paa deres Skibe, saa Almuen flygtede til Skovene og skjulte sig der.

Medens Normændene saaledes hver Sommer hærjede Danmark, hvor de iblandt andet i det sydlige Fyn afbrændte Svendborg, fortsatte de vendiske Sørøvere deres ødelæggende Plyndringer, rigtig slemt blev det dog først en god Menneskealder senere, da Niels, den femte af Svend Estridsens Sønner, var bleven Konge. Snart kom de med enkelte Skuder, men ogsaa mangen en Gang med hele, mægtige Flaader, og da nøjedes de ikke med at gjæste en enkelt By, men de foretog deres ødelæggende Tog langt ind i Landet. Fyns sydlige Kystland og de udenfor samme liggende Smaapøer vare i en særlig Grad Gjenstand for deres Plyndringer og Ødelæggelser, indtil disse Der, jaavel som store Kyststrækninger paa Fyn, stode fuldstændig øde og forladte af Beboerne. Endnu værre blev det en Menneskealder senere, under Kampen imellem Svend, Knud og Baldemar. Da havde Bønderne frit Spillerum, og Saxo fortæller, „at de indfandt sig med en saadan Magt i Fyn og gjorde der saa store Nederlag paa Indbyggerne, at, dersom de vare komne paa samme Maade en Gang til, vilde Fyn have været øde, og ingen vilde være bleven tilovers, som kunde dyrke Landet.“

Under denne for Danmark sørgelige Tid havde Fynboerne hyllet Svend (siden kaldet Svend Grade), der kjøbte sig

Bændernes Bistand mod sine Medbejlere; men Knud og Baldemar — siger Saxo — samlede i en Hast Danmarks øvrige Mandskab og angrebe Fyn baade til Lands og til Vands, og det havde været dem en let Sag at nedlægge det ringe Antal Fynboer; men Baldemar ynkedes over Lævningerne af Dens Beboere og holdt for, at man dog burde spare dem, efterdi Landet var i en saa ynkkelig Tilstand.

Da Baldemar den Første blev Eneherre i Landet, fik han ved den mægtige og kraftige Biskop Absalons Bistand Bænderne kuet. Om han end ikke aldeles standsede deres Uvæsen, saa havde Baldemar dog ved sin Død 1182 hævet Landet fra dets dybe Forsald til ydre Anseelse og indre Orden, og Bønderne bare hans Lig til Ringsted Kirke under Klage over, at Danmarks Forsvarer og Bændernes Skræk var borte. Hans Sønner fortsatte og fuldførte dog hans Gjerning. Det er sagtens fra hin Tid, de Bagttaarne eller Borge skrive sig, af hvilke der endnu trindt omkring ved Rysterne findes Spor. Saaledes ligger Dyreborg, der behersker Indløbet imellem Bjørnø og Horneland, paa et saa udmærket Sted, at man uden videre maa antage den der forsvundne Bygning for at have været opført til Egnens Forsvar. Saa melder Sagnet om et lignende Kastel til samme Djemed paa Sebjerg (Søborg) ved Faaborg, men heraf findes, saavidt vides, ikke længer noget Spor. Derimod har der tidligere været Spor af en saadan Bygning ved den nu udtørrede Rassebølle Fjord, hvorom mere under denne Gaard. Endvidere melder Sagnet, at Rundbygningen, Horne Kirkes ældste Del, var en saadan fast Borg. Ved Svendborg har der været et befæstet Laarn, og man har historisk Vished for, at Baldemar den Store opførte en lignende Borg paa Den Sprogø.

Flere af disse faste Punkter bleve iøvrigt i det følgende Aarhundrede frygtelige Tilholdssteder for de Fredløse, som efter Erik Glippings Mord 1286 fandt Tilhold hos den norske Konge. Et Net af Røverborge omspændte de danske Farvande, „hvor intet Skib løb sikkert paa Strømmen, og ingen Bonde pløjede sikkert ved Stranden.“ De hærjede næsten endnu værre

end de hedenske Bønder, og de efterlode Landet i en skræffelig Tilstand. Nogle ville mene, at deres øverste Fører, Marst Stig, blev hemmelig jordet i Sjørne Kirke; maaske har da den ovennævnte Rundbygning været brugt som et af deres faste Steder.

3. Danmark var hævet til Magt og Glans i Baldemar den Stores, Knud den Sjettes og Baldemar den Andens Tid, og inden denne Magt paa en brat Maade blev knækket, og ydre og indre Kampe paany svækkede Landet, var dets Rigdom og Velstand mærkelig tiltaget. I Landets skønneste Egne, hvor Agre vare frandsede af Søer og Skove, byggede fromme Munkke deres Boliger. De vare flittige og indsigtfulde, og fra dem og ved dem gjorde saavel Agerdyrkning som Havedyrkning, Haandværk og Industri saadanne Fremskridt, som man ikke tidligere havde kjendt eller anet. Odemarkerne og Urskovene bleve ved Klosterbrødrene forvandlede til frugtbare Agre, og Klosternes, især Cistercienserklosternes Omgivelser, bleve til lysende Exempler for det hele Land.

Bønderne udgjorde endnu paa Baldemar den Andens Tid Kjærnen af Befolkningen. Selvejerbonden eller Adelsbonden var den fuldt afhængige, men tillige fuldt skattepligtige og fuldt berettigede Bonde. Bryden var oprindelig, hvad vi nu forstaa ved Gaardstyrer eller Forvalter. Landbo kaldtes den Bonde, som havde lejet anden Mand's Jord imod en bestemt aarlig Afgift, men Huset eller Bygningen tilhørte ham selv. Gaardsæder (o: Gaardsidder) i det Ords personlige Betydning svarer nærmest til vore Husmænd og betyder, den, der boer ved Gaarden og som oftest ingen Agerjord har. I den ældste Middelalder kjendte man ikke Gaarde med udstrakte Jorder, endnu mindre samlede Godser. Den Rige, som ejede megen Jord, havde Strøgods, men ingen samlet Besiddelse.

Men efterhaanden som Agerbruget spredt frem, fulgte rige Bønder eller Herremænd Kongens og Kirkens Exempel og lode deres Jord dyrke ved mindre heldig stillede Folk, dels frivillige Trælle og dels fattige Bønder, imod at disse, for visse Dages Arbejde og Vgters Udsørelse, fik Bolig og Grund

paa Bondens, Kirkens, Kongens eller Herremandens Ejendom. Det var maasse Oprindelsen til Fæstevæsenet og Høveriet; i Begyndelsen var det et let overkommeligt Arbejde, som en Del af selve Afgiften, men siden blev det i sin Udvikling efter Aarhundreders Forløb til en trykkende og utaalelig Byrde. Fæstebønderne fremkom altsaa dels af fribaarne Mænd, der ingen Selvejendom besad eller havde opgivet samme for Tidernes Tryk, dels af frigitte Trælle, der nu bleve Landboere eller jorddyrkende Fæstebønder, som Husbonden maatte tage i sit Værn og Beskyttelse. Det var Borneffabet i dets milde Form; det var intet tungent Baand, ej heller var Fæstevæsenet nogen tungten Forpligtelse. Det var kun, hvad vi i vor Tid forstaa ved Leje eller Forpagtning; men Fæstevæsenet blev senere et tungent og trykkende Baand, og Borneffabet og Stavnbaandet en Slavelænke.

I samme Forhold som Adelens og Gejstlighedens Vælde steg, indskrænkedes Kongens Magt og Myndighed, medens Bondestanden maatte nøjes med den ringeste Plads blandt Rigets Stænder. Men det er værd at mærke, at, som Bonden lagde Baabnene og Baabendigtigheden tilside, gik Selvejerskjen bort med det samme; han gav sjældnere og sjældnere Møde paa Tingene og tabte derved lidt efter lidt sin tidligere Magt og Indflydelse, idet han efterhaanden trængtes tilbage af Herrerne (d: de store og rige Bønder). Det er den gamle Historie, som har gjentaget sig allevegne: naar nogle holdt fast ved Baabnene, medens andre lagde dem fra sig og udelukkende hengave sig til Jordens Dyrkning, maatte de første nødvendigvis blive de sidste Herrer. Og eftersom Adelen ved Hjælp af den tilstaaede Skattefrihed forøgede sine Tordegodjer, formindskedes efterhaanden Selvejernes Antal blandt Bønderne — de bleve Fæstere. De mere velhavende Adelsbønder i de gamle Adelsbyer, hvor oprindelig alle Beboere vare Selvejere, opdyrkede ofte Strækninger af de ødeliggende Torde, der ikke regnedes til Bymarken og lode dem styre ved Brynder eller satte Fæstebønder paa dem. Paa samme Maade blev Torpernes Antal stadig forøget, men i disse ny Torper vare kun de færreste Bønder Selvejere.

Paa samme Tid som Adelens Magt tiltog, opførtes ogsaa fastere Boliger, efter som de jævnlige Borgerkrige og indre Uroligheder medførte, at enhver, som havde Raad dertil, omgav sin Gaard med Volde og Grave. Man havde nu her i Landet lært at brænde Teglsten, der kom ypperlig til Nytte ved Adelen's Borge; men denne Lærdom fik man omtrent i Midten af det tolvte Hundrebaar. Trindt omkring i Landet findes endnu mange Boldsteder, om hvilke der kun er et halvt forvirret Sagn tilbage. Det er Lævninger af Midalderens Borge og Minder om hine urolige Tider.

Den fornemste Klasse blandt Adelen var Ridderne, der dog ikke havde særlige Forrettigheder fremfor Bæbnere og Svende. Den ringeste Klasse var Adelsbønder (de frie, jordegne Bønder) og de saakaldte Knaber, som tjente Adelsmændene. Men man betegnede Adelen som „Fri Mænd“, Borgere og Bønder som „Ufri“.

Det var gaaet stærkt nedad med Danmarks Kraft og Selvstændighed siden hin ulykkelige Nat paa Lyø 1223, da Baldemar den Anden faldt i den tyske Greves Vold. Hundrede Aar senere var der saa at sige intet Danmark til; den allerstørste Del var pantsat til tyske Voldsmænd. Saaledes havde først den pragtsyge Erik Menved og siden den troløse Kristoffer den Første styret Landet. Folkets aandelige Liv var sygt, og Naturen sygnede med. Den fjerde Baldemar, af Bønderne kaldet den onde, maatte tage fat med Kraft og Strænghed, for „atter“ at skaffe „Dag“ i Danmark; hverken Soldaten, Bonden eller Kjøbmanden havde Ro; de dreves alle til ideligt Slæb og Arbejde.

Men midt under hans ivrige Bestræbelser for at rejse det faldne Land kom 1349 den frygteligste af alle Landeplager, den sorte Død, ind over Danmarks Grænser. Det var en skrækkelig Smitsot med sorte Bylder og Blodspytning, der mejede ned for Fode. Siden saa Timers Forløb havde Sygdommen Døden til Følge. Man regnede, at en Trediedel af hele Landets Folkemængde gik under i Løbet af 2 Aar. I Sønderjylland blev der mange Steder ikke en Femtedel tilbage. Agrene laa udyrkede og groede over med Lyng, Hedernes

Udstrækning tiltog, Kvæget løb vildt omkring, og Husene vare tomme. Kirkegaardenes indviede Jord kunde ikke rumme de Døde, man slæbte dem ud paa Marken i store Dyrger for at jorde dem der, og oven paa en saadan Grav plantede man en Hvidtorn, siger Sagnet, for at advare Efterslægten fra at røre ved dette Sted. Endnu efter 500 Aars Forløb staa trindt omkring paa vore Marker nogle mærkværdig gamle Hvidtjørn, under Navn af „Besttorn“. De fredes af Bønderne, thi de staa jo paa vore Forfædres Grave. Hele det vestlige Fyn er rigt paa saadanne enlig staaende gamle Hvidtjørn.

Den sorte Død, der lig en vældig Syndflod hærjede Landet, befæstede isvrigt Valdemars Magt og hidrog til en ny Ordning af alle Forhold; thi det Pant var hurtig indløst, fra hvilket Panthaveren var død med hele sin Slægt. Men selve Ulykken var en af de store minderige Begivenheder, der i Aarhundreder bevares i Sagn og Sange, ligesom i senere Tider Grevesejden i det 16de og Svenskekrigen i 17de Aarhundrede. De efterlode saa uudslettelige Spor, saa Folket næsten efter dem dannede sig en ny Tidsregning, idet enhver Begivenhed regnedes som sket saa og saa mange Aar før eller efter hine ulykkelige Tider.

Bornedskabet og Dagværket (Hoveriet), som først fremtraadte i en mild og naturlig Skikkelse, vare allerede ved det femtende Aarhundredes Begyndelse blevne til trykkende Næg paa Bondestandens Skuldre. I Fyn og Sjælland vare Forholdene dog endnu taalelige eller ikke saa lidet bedre end i Sjælland; derfor tog Kong Hans ogsaa snildelig et Tingsvidne i Fyn 1497 „for at bevise, at Trældom ikke fandt Sted i Danmark“, og modbeviste derved den i Sverig udbredte Mening, „at alle danske Bønder vare Trælle“.

Den rige Adels anlagde, som ovenfor bemærket, sine Borge som Smaafæstninger, hvor Stedforholdene tillode det, paa en Holm i en Indsø, eller paa en i Søen udgaaende Landtunge, der overføres ved Volde og Grave, hvorover Vindebroen førte. Udenom Borgen opførtes ofte tillige en Ringmur. Ladegaarden lå udenfor og var undertiden ligeledes omgivet af Volde, hvorfor den fik Navn af Forborgen.

Selve Borgen bestod sædvanlig kun af et mægtigt Stenhus, men den var heller ikke saa sjældent forsynet med et Par Sidesløje, der vare forbundne med en Mur, sædvanlig en høj, tyk Tværmur med Porttaarn. Der dannedes saaledes en afsluttet Firkant under Navn af Borggaarden. Sjældnere bestod Borgen af fire sammenbyggede Huse. Ydermurene havde ofte en forbausende Tykkelse, indtil 4 Alen, og vare foruden de hvælvede Kjældere to, undertiden tre Løfter høje. Binduerne vare udvendig paafaldende smaa, men større paa Murenes indvendige Sider, og foruden Binduerne var Borgen forsynet med Skyndehuller samt under Porttaarnet med det skumle, mørke Borgfængsel. Naffebølle er en Borg, der næsten i et og alt svarer til denne Beskrivelse af den senere Midalders Borge, skjønt den er opført i Tiden efter Reformationen (Kirkerensningen).

Den mindre rige og fornemme Adelsmand, som endnu ikke helt havde hævet sig ud af Bondestanden, lod sig nøje med en mere beskedet Bolig, ikke stort andet end en almindelig Bondegård. Men mere storladne end selv den rige Adelsmands Borg vare de større Klostre, Herreklostrene, sædvanlig udmærkede ved en smuk Bygningsstil og ved Beliggenhed i herlige Naturomgivelser.

I de tæt bebyggede Landsbyer bestod hver fuld Bondegård af fire sammenbyggede Længer, hvor Taget var Straa, Rør eller Siv. De halve eller mindre Gaarde havde derimod kun 2 eller 3 Huse. Bygningen hvilede endnu stadig paa Jorden, uden nogen Grundvold af Sten. Kun paa enkelte Huse var der Skorstene, og man nøjedes med Arnens Varme, der ogsaa i Regelen var tilstrækkelig, thi man havde Overflødighed af Brændsel. Kun hos rige Folk havde man Ildgrønder og Kaminer opmurede af Fliser. Glasruder vare meget dyre, selv i Kjøbstæderne vare de ikke almindelige og hos Bønderne en stor Sjældenhed. Man tog derfor til Taffe med Blærer og andet tyndt Skind, der ofte anbragtes i en Lysaabning i Taget. Vel opredte Senge fandtes lige saa lidt i den fattige Bondes som i Rigmandens Stue. Det har altid været en Ære for den danske Bondes Brud at med-

bringe en varm og blød Brudeseeng. Skindlagener og uldne Lagener begyndte nu at fortrænges af Lærredslagener. Det sædvanlige Kjøkkentøj var Lerkar, Kobber, Tin, sjældent Glas. I den lille Kaalhave ved Bondens Gaard stod sædvanlig en Mængde Bistader, hvis Honning og Børg skjænkede den flittige Husmoder en Indtægt. Humledyrkningen var mere udbredt end man skulde formode. Saaledes befalede Kristian den Første 1473 enhver Bonde i Fyn at anlægge 60 Humlekuler ved sin Gaard. Kristian den Anden og Kristian den Tredie værnedes ligeledes i deres Love om Humledyrkningen. Sidstnævnte Konge bød endog hver Bonde at plante nogle Æble- og Bæret træer eller andre gode Træer, og det blev senere Gode ejerne paalagt at have strengt Tilsyn med, at disse Bestemmelser overholdtes. At dette skete, derom vidne endnu Lævningerne af de gamle Frugthaver i de store Landsbyer.

Midt paa Landsbyens Gade, sædvanlig under en stor Alf, var Byens „Stævne“, en med Stene omgiven Plads, hvor hver Bymand havde sit Sæde. Saa snart en fælles Bestemmelse skulde tages, tude des til Gadestævne, paa hvilket der vedtoges, naar man skulde pløje, saa, høste, gjærde, slaa Kvæget løs og andet mere. Der rørte sig endnu i Bondens egen Kreds, i Landsbyen og Sognet, en levende Deltagelse for det Almene og Offentlige. Den personlige Deltagelse i Retsplejen var et kraftigt Middel til at udvide Blikket og holde Sansen for det Almene vaagen.

Paa Alfavej eller endog paa selve Byens Gade kunde man møde Bonden i hans hvide Badmelskofte, enten med en dygtig Stav i Haanden eller agende paa sin Vogn med et Par langsomme Stude for, medens man samtidig kunde møde Adelsmandens Karm med fire raske Heste. — Pilegrime vandrede i hin Tid jævnlig paa Landevejene. De vare kjendelige ved deres stribede Dragt og ved den lange Stav, de havde i deres Haand, men mangen Gang skjulte denne Dragt ogsaa Spejdere eller Røvere og andre farlige Folk, der i urolige Tider ofte gjennemstrejfedes Landet. — Udenfor de fleste Kjøbstæder laa et St. Jørgens Hospital, hvor de ullykkelige Spedalske tilbragte deres elendige Liv i streng

Afspærring fra hele den øvrige Verden. — I selve Kjøbstæderne vare Gaderne snævre og krumme, Husene smaa, for det meste Bindingsværk med klinede Bægge og Halmtage. I de større Byer fandtes dog flere Stenhuse med Tegltag.

De herlige Skove værnede mod Vindens Voldsomhed for Byer og Borge, afgave Læ og Olden for Husdyrene, Brænde og Savntræ til Fattige og Rige, foruden alt det Tømmer, som behøvedes til Flaadens Skibe; men de afgave ogsaa Hjem for en utallig Mængde større og mindre Bildt. Store Strækninger, som nu ere nøgne, vare paa hin Tid dækkede med den frodigste Skovvæxt, hvor Adelsmanden med sine Benner, eller Abbeden med sine Sagtbetjente, med Liv og Lyst deltog i Jagten; og Ve den Krybskytte, man her traf paa! Det gif endog saa vidt, at Kristian den Tredie Maret efter Grevefejden gav en Lov, som forbød enhver Borger, Bonde eller Præst at holde Mynder eller Støvere samt at skyde Dyr, store eller smaa, og gav enhver, der traf en Krybskytte, Lov til at udstikke hans Dine eller at hænge ham op i det første det bedste Træ. Sa en Lov af 1573 bød endvidere, at i Skovegne maatte ingen holde mere end en Hund, og dennes ene Forben skulde være afhugget over Knæet; hvorfor en tyssk Rejsende saa Nar senere fortæller som en Mærkelighed, at paa de danske Der fattes alle Hunde den højre Forpote. Der klagedes den Gang over Mishandling og Forhugning af Skovene, og der udkom adskillige Lovbud om Skovenes Fredning; navnlig var Kulbrænding, der i hin Tid dreves efter en stor Maalestof, en Udelæggelse for vore Skove, og den ødelagde med det samme Opholdsstedet for Bildtet. Men Kulbrændingen var ligefrem grundet i Lovgivningene, idet visse Egne, som fra Arilds Tid havde været meget skovrige, ydede deres Landgilde, eller dog en væsentlig Del deraf, i Kul eller Brænde.*) Teglbænderier anlagdes ogsaa i de skovrige Egne,

*) Dette var saaledes i Fyn Tilfældet i Gudme Herred; men denne Bestemmelse var dog ikke længer tidssvarende i Kristian den Fjerdes Tid, hvilket ses af de mange Restancer, Kulbrænderne paadrog sig, og mange undskyldte sig med, at de ikke havde noget at hugge paa

hvor de ødelagde baade Skov og Agerjord, idet man gennemrodede denne sidste efter Ler. Paa vor Egn findes Spor af ikke faa Teglværker, der forlængst ere forsvundne, saaledes fandt man for nogle Aar siden en hel Teglovn i Dirnisse eller den gamle Finstrup By i Sognesogdens Loft tæt ved Gaden, og en lignende fandt man nogle Aar tidligere ved Søfalde i Krarup Sogn. Ost for Holstenshus har man Mindet om et forsvundet Teglværker i Marken „Teglladen“. Smellem Holstenshus og Grønderup ligger Teglgården, i hvis Nærhed er Spor af et gammelt Teglværk. Et lignende ved Bremerhus, i Bremerhave i Aaby Sogn, blev nedlagt 1805. Skydebjerg Teglværk paa Haagerup Mark blev nedlagt 1802. Men disse to sidste komme maaske ikke Midalderen ved. Derimod ses Spor af et forlængst ødelagt Teglværk i Østerhæsinge Skovhaver, tæt ved Fleninge Sø, og Stedet hedder endnu „Tejlegaard“.

De talrige Geder, der dengang græssede i Skovene, ødelagde i Bund og Grund den unge Opvæxt. Enhver Bonde holdt dengang store Gedeflokke, og paa Herregaardene havde man mange Steder flere hundrede Geder. Derfor forbød Kristian den 1ste ogsaa ved en Forordning for Fyn af 1473 at holde Geder, men Bønderne holdt længe tappert imod, indtil Kongen dog tilsidst gik af med Sejren. Selv ind i det 17de Aarhundrede fandtes hist og her store Gedeflokke.*)

Hovednæringsvejene vare dog Agerbrug, Heste-, Kvæg-, og Svineavl, Fiskeri, Søfart og Handel. I Fyn var Agerdyrkningen overvejende. Man dyrkede allerede den Gang de samme Sædarter som i vore Dage, men naturligvis for enkelte Arters Vedkommende kun i ringe Mængde. Hveden

men de vilde gjerne betale med Korn og Penge; paa Korshavn hvor der nu ikke findes Spor af Skov, maatte Bønderne endnu 1590 levere Sognepræsten hver en Lønne Kul og hver et Læs Ved i Landgilbe.

*) Saaledes indgave Sallinge og Ølsted Mænd 1613 Klage til Salling Herredsting over de mange ulovlige Geder, Tomfru Kirsten Ulde-land til Ølstedgaard lod løbe om i deres Marker og Skove.

er en langt yngre Sædart end Rug og Byg og dyrkedes kun i det jmaa. Endnu i 1506 gjorde Bønderne i Fyn Indvendinger imod at give Præsterne Tiende af Hør, Hvede og Boghvede samt Bistader; men Præsterne klagede til Provstemødet, og Bønderne kjendtes pligtige at yde Tiende ogsaa af alt saadant. Naar raa Jorder opdyrkedes, indrømmedes Arbejderne 10 Aars Skattefrihed, og det lønnede i Regelen nok Umagen at opdyrke saadanne Jorder, thi Kornhandelen dreves tidt meget livlig, og Udførselen overskred langt de senere Tiders, da Bonden var langt mere underkuet. I denne Periode kunde Landet udføre betydelige Masser af Sæd, og i det 18de Aarhundrede kunde vi stundom ikke engang brødsøde os selv.

Fællesskabet, der havde sin Grund i den fjærne Oldtid, var dengang almindelig udbredt over den største Del af Europa. Her i Landet var Haven og Løsten saavel som enkelte Bænger og Smaaskove ikke indbefattede under det almindelige Fællesskab. Det samme var Tilfældet med enkelte Jordstykker eller Enemærker udenfor Bymarkens Grænser, som enten Eieren eller hans Formænd havde opdyrket eller indkjøbt. Fæstegaarde, der i en længere Aarrække stode øde, vare især udsatte for at blive „frapløjet“ af deres Agre. Naar der saa af denne eller anden Grund opstod Tvist om Mark- eller Agerkjel, maatte der foretages Rekning i den omtvistede Mark, og blev Klagen offentlig paataalt, saa at Bymændene ikke selv kunde afgjøre Sagen, maatte Kronens Embedsmænd træde til, og Sagen faldt da gjerne ud til Tab for selve Byen, efterdi al den Jord, der fandtes mere, end der svarede Landskyld af, blev uden videre frataget den. Paa denne Maade ere flere „Enestegaarde“ og Bol fremkomne, som selvfølgelig fik deres Jordlod paa et eller flere Steder uden Fællesskab med nærmeste By.

Alt Byens Kvæg græssedes i en fælles Græsmark, men deriblandt var der en stor Del Stude. Saaledes udførtes alene fra Fyn i Aaret 1497 to- til tretusind Dyne til en Pris af omtrent 27 Mark dansk Parret. Men den for Bonden vigtige Indtægt at fede Stude blev ved ubillige Forbud indskrænket 1524, og senere blev den aldeles frataget

ham. Hesteavlens var en af Landets betydeligste Indtægtskilder. Det var Ridedyr og sjælden Trækdyr. Dren spændte man for Ploven, og det var heller ikke Bonden, men de rigere Stænder, der især vare Hesteopdrættere. Kongerne og rige Herremænd ejede vilde Stod paa smaa Der og Holme. Paa Kong Valdemar den Andens Tid ejede Kongen saaledes „Hors“ eller vilde Stod paa Lysø, Avernakø (Øster-Drejø), Strynø, Birkholm, Hjortø og Siø. Men ogsaa trindt omkring i Landet havde man indhegnede Skove, Hestehaver og Holme, hvor Hestene halvejs skøttede sig selv, ligesom endnu den Dag i Dag paa de russiske Stepper.

Den væsentligste Del af en Fæstebondes Afgift bestod i Korn (Landgilde), Smaaredsel og Gjæsteri. Landgilden var en Afgift, som en Gang for alle var bestemt, og hvis Størrelse rettede sig efter Jordernes Udstrækning og Godhed, men tillige begrænsedes af, hvad der fandt Sted og var Skik og Brug i Egnen. Landbosforholdet var et i det hele kontrolleret Forhold. Landgilden synes allerede paa Valdemar den Andens Tid at have været en fast, uforanderlig Afgift, og Hartkornet var efter foretagen Undersøgelse af Joh. Stenstrup paa flere Gaarde af samme Størrelse som Landgilden. Men paa denne Egn ydede man en Del af Landgilden i Svin, Faar og Foder-
nød, foruden hvad der regnedes med i Smaaredsel: Høns, Gæs, Eg o. s. v. Gjæsteri var Underholdning i et vist Antal Dage af Jorddrottens Svende, Heste, Hunde o. s. v.; men som oftest, især i senere Tider, ydede man Penge for saadant Gjæsteri. Selvejeren eller den jordegne Bonde raadede over sin Tid, sin Ejendom og sin Person; han levede derfor fri og uafhængig paa sin Gaard imod at yde til Kronen, hvad denne efter den bestaaende Orden kunde kræve af ham.

Naar Fjenden faldt ind i Landet, skulde allerede efter Kong Frodes Lov enhver Mand kæmpe, selv den ufri; og denne Forpligtelse vedblev naturligvis at gjælde igjennem hele Midalderen. Gaardsidderen agtede man dog kun værdig til at gaa i Beding, naar der skete Udbud til almindelig Landeværn. De Fattige, som ikke havde andre Baaben, havde Køller og Spyd; og hvad Køller kunde udrette i kraftige Hænder, det

viste „Raadkarlene“ (Husmændene) under Kampene mellem Kong Kristoffer den Første og Lunde Erkebisp. — Landet skulde forsvares, men det skulde ogsaa bevogtes. Fra Landets Kyster maatte holdes Udkig, og nærmede Fjenden sig, skulde dette ilfsomt forkyndes fra Sted til Sted. Om hele Kysten var der derfor paa Højene en sluttet Række af Banner, som Bønderne skulde holde rede til at tænde, naar man enten saa Fjenden eller af brændende Banner erfarede hans Nærhed. Dette Bagthold har været i Brug lige ned til vort Aarhundrede, ja endog til vore Dage, thi under Krigen mod England 1807—14 og under Kolerafrngten 1831 holdt man Kystvagt; ja endog under den første Slesvigske Krig, i Foraaret 1848, blev hele den sydlige og vestlige Kyst af Fyn besat med Vagt af Bønderne baade fra nærmere og fjærnere Sogne.

I Midalderen holdt Adelen store og prægtige Brylluper, men man holdt dem i Brudens Hjem, og det hørte med til det smukke Præg, som Midalderen har af Familielivet, at dets store Festligheder foregik ved Hjemmets Urne, isteden for at Adelen efter Reformationen henviste deres Familiefester til Kjøbstæderne for at gjøre større Opsigt. Til saadanne Brylluper brugte man indtil Overdaadighed af Spise og Drikkevarer. Det var Drikkegilder i lige saa fuldt Maal som det var Spise-gilder. Brudegaverne vare i Regelen kostbare Sager af Guld, Sølv, Damast, Hermelin, Klæde o. s. v., men ogsaa Heste, Bogne og Møbler. Brudedragterne svarede til alt dette: Kjoler af Fløjel og Silke, af alle Slags Farver, dog især grønt og brunt. Til de senere udenlandske Moder hørte den glimrende Perledragt — en Værdi af 8—900 Tønder Bng, men Guldskrud og Perledragt affskaffedes ved Recessen 1528, skjønt der blev Overdaadighed nok tilbage, ogsaa i Klæde-dragten.

Det var nu den kraftige Midalders Befolkning, man her havde for sig, som ikke fjælede for sig med Lækkerier, men mættede sig med stærke og kraftige Næringsmidler, langt kraftigere dog næppe sundere, end de senere Tiders Planteføde. Kjød, Fisk og Rugbrød vare Hovednæringsmidlerne for Høje og Lave, kun Hvedebrød ved festlige Lejligheder; men baade

Kjød og Fisk nød man mest røget og saltet. Det meget Kjød-
 mad uden Blanding af Grøntsager fremavlede i det syttende
 Hundrebaar en Sygdom, Skørbug, der var ikke sønderlig
 mindre ødelæggende end den tidligere Spedalskhed. — Skjønt
 de Riges Tafler prangede med stærke brusende Drikke: Ol, Vin,
 Mjød og Brændevin, kjendte Bonden endnu kun til Landets
 egne Produkter: Ol og Mjød, Mælk og Vand. Den fynske
 Husmoder forstod dog meget godt at lave Ol og Mjød saaledes,
 at det ikke alene blev nærende, men ogsaa berusende Drikke.
 Brændevinen kom fra Tyskland her ind i Danmark som Læge-
 middel, men var allerede inden Udgangen af det 15de Har-
 hundrede almindelig i ethvert Bærtshus.

Der indtraf i hin Tid ikke saa sjældent Misvært og Dyrtd,
 og Virkningerne heraf vare den Gang mindre lette at fore-
 bygge, da Samfærdselen var saa langsom og vanskelig. Ofte
 kom nemlig ondartede Sygdomme ovenpaa, der maaske ogsaa
 fandt en Næring i Bondestandens flette Boliger uden at
 kjende Lægehjælp. En af de frygteligste Sygdomme, hvoraf
 Menneskene kunne hjemløses, var den, ogsaa her i Norden,
 meget udbredte Spedalskhed. Sygdommen var baade smitsom
 og arvelig, og den kunde formelig raadne sine Ofre, inden
 Døden gjorde Ende paa Lidelserne. I Løbet af det 16de Har-
 hundrede astog den spedalske Syge mærkelig og ophørte efter-
 haanden af sig selv. Men just som den havde begyndt at aftage
 fandt en anden fordærvelig Sygdom første Gang Indgang i
 Danmark, det var den veneriske Syge eller de onde Pokker,
 som nævnes første Gang her i Landet 1502, da den rasede
 med stor Hæftighed. Sygdommen var en meget smitsom
 Epidemi; i hvilken de ulykkelige Angrebne jævnlig vare uden
 al Skyld. Fælles Drikkekar, Berøring af besængte Klæder,
 ja selv Samtale med en Syg var stundom nok til at fremkalde
 Smitten. Senere tog den stærkt af og viste sig ikke mere
 epidemisk.

Bestyrger og Smitsoter vare i hin Tid overordentlig
 hyppige. Om Sommeren 1520 rasede Svedfoten i Kjøben-
 havn. Det var den saakaldte engelske Sved, fordi den først
 havde vist sig i England. Den slog ned som et Lyn, og

forsvandt igjen som et Lyn, men spredte Ddelæggelse, Frygt og Rædsel til alle Sider. Den overfaldt sine Dfre brat og pludselig, uden at noget Ildebefindende gif forud. Den, der fund og karst færdedes med sin Familie, kunde nogle Timer efter være død. Den søgte især sine Dfre blandt unge, stærke Mænd og Kvinder. I det vaade Aar 1529 og 1539, hvor Misvæert og Dyrtd forøgede Ulykken, rasede denne Sygdom trindt omkring i Danmark. Da den var paa sit højeste døde der paa en Dag 400 Mennesker i Kjøbenhavn. Paa Landet var der slet ingen Læger og i Kjøbstæderne meget faa; ja foruden Kjøbenhavn havde man dengang kun Læger i Odense, Aarhus, Viborg og Ribe. De saakaldte kloge Folk kunde dog tidt være ret heldige i deres Kure. Ligeledes vare Kvinderne kloge paa ved simple Raad at helbrede mange Sygdomme. De vare kjendte med den Lægedomskraft, der findes i visse Urter. Forløbne Munkke og Nonner droge ogsaa undertiden om og øvede Lægekunst enten ved Kvaksalveri eller Troldomskunster.

Saar man ud fra den Forudsætning, at Oldtidens talrige Trællestand lidt efter lidt er sammensmeltet med den fattigste og rigeste Del af Bønderne, og at den saaledes tildels danner Grundlaget for den senere Midalder og nyere Tids Bondestand, saa vil det af det Foregaaende være indlysende, at den Samsunds-klasse, vi paa den Tid forstaa ved Bønder, hele det menige Folk paa Landet, har trods Bøndernes Indfald og Ddelæggelse paa Dernes Kyster, trods de mange indre Uroligheder, Misvæert og Underkuelse, de hyppige Smitfoter og andre for Landbefolkningen uheldige Omstændigheder, i det hele taget levet under nogenlunde taalelige Forhold. Der var en Kraft i den gamle „Trællebefolkning“, da den fik Borgerret i Samsundet: den forsagede ikke, selv under Tidernes ofte haarde Tryk. Intet Nederlag, ingen Undertrykkelse formaaede at gjøre Bønderne til Trælle igjen, før to ny forfærdelige Kystelser traadte til, Grevesejden i det 16de og Svenskekrigen i det 17de Aarhundrede, der hver for sig have truet med at tilintetgjøre hele det danske Rige.

III Afsnit.

Grevesfejden og dens Folger. Landboforhold i Tiden fra 1536—1658.

Et Rædielsbudskab høres: Kong Frederik er død;
Pavister true Folket, og Riget er i Nød;
Mod Tavsen sig løfter Biskop Rønnows krumme Stav;
3 Urelstads raser det vilde Folkehav.

Sngemann.

1. Det var midt i Kirkerensningens (Reformationens) Tidsalder, at Kong Frederik den Første i Foraaret 1533 døde paa Gottorp Slot, og det syntes nu, som det begyndte Værk skulde standses. Gejstligheden havde ingen Hast med Valget af en Konge; thi enhver Tanke om Religionsfrihed, Folkfrihed og Dplysning maatte kvæles. Herved spaltedes Riget i tre Partier: Adelen Hertug Kristian (den Tredie), Gejstligheden hans lille Broder Hans, og Bonde og Borger den affatte og fængslede Kong Kristian den Anden. Lybækkerne, der vilde fiske i rørt Vand, indgik Forbund med Borgerstandens Førere og lovede at gjenindsætte Kong Kristian den Anden paa Danmarks Trone. De gjorde derfor et Skinindsfald i Holsten, men d. 19de Juni 1534 fik den lybske Flaade brugelig Vind, gik ud fra Travemünde og landsatte 3 Dage senere Grev Kristoffer af Oldenburg og hans Skarer ved Skovshoved i Nærheden af Kjøbenhavn. Hovedstaden aabnede tre Uger senere sine Porte for ham, og inden kort Tid var hele Sjælland i hans Magt samt Skaane og Smaagerne; thi den

Fane, han rejste, samlede baade Borger og Bonde, og Adelen var ræd for sine Len.

Den fynske Adels havde kun sig selv at stole paa. Der var Grund til Frygt, thi hele Den var blottet for Krigsmagt og det store St. Knuds Marked stundede til, under hvilket Folk fra alle Fyns Egne stævnede til Odense. Og St. Knuds Aften (9de Juli) samlede 19 danske Adelsmænd i den nu nedbrudte Hjalles Kirke udenfor Odense, og af Frygt for Almuens Rejsning de følgende Dage sluttede de sig til den jydsk Adels, som fem Dage tidligere havde valgt Hertug Kristian til Konge. Rytet om Adelsens egenmægtige Handling blev ved Markedet bragt trindt omkring i Fyn, og Svendborgerne toge heraf Anledning til at rejse sig. De kastede sig strax den 12te Juli over Drkild Slot, der blev ødelagt og afbrændt, hvorved Stiftets uerstattelige Arkiv gik op i Luer. Og nu gik det ud over Herremændene i Omegnen. Svendborgskaren sejlede op ad Sundet og ind i Nassebølle Fjord, hvor de ødelagde det gamle Nassebølle*) og førte Ejeren, Klavs Ravensberg, fangen med sig. Det var den 16de Juli, at denne Adelsmand blev indbragt til Svendborg, hvor han maatte forskrive sig til to grevelige Hovedsmænd at blive den fangne Kong Kristians Mand. Det var ham, som det foregaaende Aar havde forraadt Kallundborg Slot, der var betroet til hans Varetægt; hvorfor han fik Navnet „Klavs Slippestot“. Ikke bedre gik det Ejler Rønnow paa Hvidkilde, hvis Gaard rimeligvis har maattet friste samme Skæbne som Nassebølle, Nielstrup og Rygaard. De to sidstnævnte maatte udholde en formelig Belejring, inden de bleve indtagne og ødelagte. Det ligger udenfor disse Blades Plan at følge Svendborgerne paa deres Ildgjerningstog omkring i Fyn, og derfor skulle vi saa vidt muligt holde os til, hvad der i denne sørgelige Borgerkrig havde Betydning for Egnen imellem Faaborg og Svendborg, hvor Bondestanden

*) At de frihedslystne Svendborgere have angrebet det gamle Nassebølle ved at sejle ind ad den lavvandede Fjord, er saameget mere rimeligt, som baade Traditionen og de stedlige Forhold vidne derom.

afgjort havde taget, Parti for den fangne Konge. Der kan ikke tales om noget Oprør, thi der var endnu ingen lovlig Konge, men det var en skræffelig Borgerkrig, og om dens Førelse siger Paludan Müller saa smukt:*) „Til den danske Almuesmands Ære skal det siges, at, i hvor skræffeligt man end har skildret hans Raseri, i hvor blodig en Hævn Sejerherrerne end senere toge, da Lykken vendte sig, vide vi dog ikke, at nogen Adelsmand er bragt af Dage, endog i Rejsningens første Hede.“

Det kan ikke have været stort over en otte, ti Dage, de ellers saa rolige og milde Fynboer saaledes tumlede sig i vild Rus, inden Hævnen allerede svævede over deres Hoveder, idet Hertug Kristian sendte Krigsfolk over til Fyn, der først under et stort Blodbad paa Borger og Bønder indtog Odense, og, som det syntes, inden Juli Maanedes Udgang bragte hele Fyn til Ro. Men de første Dage af August landede Nybækkerne ved Kjerteminde og gik over Odense og Assens til Svendborg. Selv Nyborg maatte overgive sig, og hele Fyn maatte atter hylde Greven paa Kristian den Andens Begne. Værre faren var paa hin Tid vist ingen dansk Landsdel, man vidste hverken ud eller ind: den ene Dag maatte man hylde den ene Kristian, og den næste Dag den anden. — Smid- lertid gjorde Hertugens Tropper stadig større og større Fremgang, især i Sylland. Medens de grevelige havde Opmærksomheden henvendt paa Lillebelt, var saa Hertugens Tropper en Nat i Marts Maaned 1535 gaaet i Land paa Sellenæs, og hans Hær, ført af Holsteneren Johan Rankau, ilede nu ad Middelfart til, hvor det den 20de Marts kom til et Sammenstød paa Favrskovs Banke. De grevelige lode Bønderne i Stikken og tyede ind i Assens By, men, „der det kom til Dræbende“, skriver Hertug Kristian, „forlode de den stakkels forførte, vanvittige Almue udi al Angest og Dødsens Nød, saa der blev en mærkelig Hob Folk slagne.“ Tretusinde

*) Grevens Fejde I, 249, hvortil nærværende Fremstilling i det væsentligste støtter sig.

Bønder trindt fra Fyn skulle være faldne*), og et rigt Bytte faldt i Rankaus Haand. Nu sikrede samme Feltherre sig Middelfart, og inden otte Dage vare Odense, Bogenſe, Kjerteminde og Faaborg igjen i Hertugens Magt.

Jakob Gårdenbergs Gaard, Sandholdt, var allerede i Januar bleven plyndret af de grevelige, og hans Gods bortført, ligesou Præsten Hans Madsen i Swaninge var sat i Fængsel, da han ikke vilde aabenbare, hvor han havde skjult det Gods og de Kostbarheder, som Jakob Gårdenberg havde betroet ham i Forvaring, medens denne Adelsherre fægtede i Hertugens Hær.

Det var en forfærdelig Tid for de stakkels Fynboer. Aarhundreder have tilhyllet dens Gyseligheder, men enkelte halvforvirrede Sagn høres endnu af og til. Fyn plagedes afverlende af begge Hære, der hver fra sin Side traf Forstærkning til sig, og lige saa ofte som der plyndredes, affordrede man Trostabsed af det ulykkelige Lands Beboere. Smidlertid begyndte der at blive Uroligheder i den grevelige Lejr. Man besluttede derfor at vove et Hovedslag. I Slutningen af Maj satte Greven af Hoya sig i Bevægelse fra Svendborg, hvor Byen og Omegnen vistnok var frngtelig medtaget. Fodfolket lod han gaa til Faaborg, medens Rytteriet gik til Odense. I Faaborg havde Grev Kristoffers Folks Gjenstridighed naaet den højeste Grad. Der udbrød en Opstand mod Føreren, Bastian v. Tessen, der vilde straffe de

*) Jakob Madsen siger (Visitationebog 387), at Salling Herreds Bønder bleve slagte paa „Faurſke Bjerge“, medens Pal. Müller mener, at det snarere har været Bends og Baag Herreds Bønder, de grevelige lode i Stikken, og Sagnet der paa Stedet stemmer med Pal. Müllers Beretning (Kruuse). Bedel Simonsen oplyser (Fyns Wilkaar o. s. v. S. 27—29), at efter de Traditioner og Efterretninger, der have om nævnte Nederlag, maa det antages, at baade Salling, Bends og Baag Herreds Bønder have lidt Nederlag paa nævnte Banke. Det er ogsaa troligt nok, at flere Herreders Bønder have været med i denne Træfning; thi Sagn om Grevefejdens Rædsler ere endnu ikke allevegne forsvundne. De have fæstet sig dybt i den fynske Bondes Blod.

Urolige, men han maatte flygte til Svendborg, hvor han blev efterfulgt og dræbt. For at holde Orden, rejste Hertug Albrekt af Mecklenburg til Faaborg, hvorhen ogsaa Gustav Trolle, tidligere Erkebisp i Upsala, nu Biskop i Fyn, var tagen; og nu tog man den energiske Beslutning at vove et Hovedslag. I Stuen, hvor man holdt Krigsraad, sad Hans Madsen, indesluttet i et Skab, og hørte Raadslagningen. Da han siden fik Held til at undslippe, fandt han halvsnøgen og barfodet Vej til Holstenernes Lejr ved Ornebjerg i Nærheden ved Alsens*), og hidrog nu ved de Efterretninger, han bragte, til Slagets Udfald: Holstenernes Sejer over Lybækterne. Det var Tyskere, der streedes mod Tyskere paa dansk Grund, og det er urigtigt at sige, at det var en dansk Hær, der sejrede.

Fra Alsens flygtede Besætningen med de fleste af Borgerne, og hverken Kvinder eller Børn tænkte paa Modstand; men Byen blev ligesuldt taget „med Storm“ og plyndret. Det samme var Tilfældet med Svendborg, der tidligere havde været en af de ivrigste Byer paa Grevens Side. Ogsaa Faaborg maatte føle Sejerherrerens Magt. Ikke blot bleve dens Bolde og Grave fløjfede, men en Del Huse afbrændte. Det gik dog endnu værre til i Nyborg, hvor der skete et formeligt Blodbad paa de grevelige Tropper, som vovede at gjøre Modstand.

Efterat hele Fyn var underlagt Kong Kristian den Tredie, maatte enhver Stand paany aflægge Trofskabsløfte. Præsterne hver for sig: Henrik Hansen i Duby, Mogens Steen i Østrup, Niels Boesen i Deernes, Kristoffer Hansen i Faaborg o. s. v.,

*) Fortællingerne om Stedet, hvor nævnte Krigsraad blev holdt, krydse hverandre: Snart nævnes Hans Madsens egen Præstegaard (Atlas 3, S. 413), snart Odense, snart Faaborg og snart en af Herregaardene ved Faaborg. I det Brev, man har fra hans Søn og Eftermand som Præst i Horne (Bidrag til Tidshist. 1854 S. 26), nævnes Odense, som Stedet, men tillige, at de toge ham med til Faaborg og lode ham sidde fangen paa en Herregaard. Hvis denne Herregaard har været Hvedholm, saa er det mest rimeligt, at han har staget sig fra Horne til Helnæs, thi saa var han godt paa Vej til Lejren ved Alsens.

Herredsfogderne paa egne og Herredsbøndernes Begne o. s. v. Det var næppe til Fynboernes Gavn, at Kongen først et Par Uger efter Slaget kom til Fyn. Han kunde nogenlunde have standset Krigsfolkets Voldsomheder, hvis han ellers havde villet; men nu havde man plyndret og ranet, saalænge der var noget at faa, og nu, da Kongen kom, blev der udfkrevet en mægtig Sølvskat over hele Fyn, baade af det nedtrampede Land og af de plyndrede Byer. Paa Henrettelser og Inddragelse af forbrudt Gods blev der heller ikk sparet.

2. En af de nærmeste Følger af Kong Kristian den Tredies Sejr var Reformationens Indførelse og Inddragelsen af det kirkelige Gods. Herved fik Kongen en endnu større Mængde Tordegods at bortgive til sine „trofaste Hjælpere“. De mange stolte og stærke Adelsborge, der i Tiden efter Reformationen rejstes trindt omkring i Landet, staa endnu som talende Minder om den Rigdom, Adelen vandt paa Gejstlighedens og de andre Klassers Bekostning. Hundrede Aar senere stode mange af disse Herresæder flet vedligeholdte, fulde af Brøst paa Mure, Tømmer og Læge. Tiderne vilde ikke paa ny begunstige Adelen med saadanne overordentlige Tilskud, som Reformationens Tidsalder førte med sig; thi Tordegodsset vorede ikke i samme Forhold som Stamtræet, men ved ethvert Skifte blev Godsset mindre og mindre, og derfor forfaldt de Borge, den gyldne Tid havde opført, medens Herremændene i Regelen levede i fattige og ringe Kaar.

Allerede Aarene forud for Grevesejden vare haarde Aar. Fra 1529—32 var der Misvæxt, Smitte og Dyrtd. Det hedder saaledes: at 1529 var alting saa dyrt, som det ikke havde været i hundrede Aar. Det følgende Aar kostede en Skp. Rug 7 Skilling, en Skp. Byg 5 þ. medens den almindelige Pris for en Tønne Rug ellers var 8 þ. 1532 kostede en Tønne Havre 20—24 þ., medens den tidligere Pris kun var 4 þ. Fra Krigens Tid har man et Par tvungne Taxter for Varer*), som skulde sælges Kongens Krigsfolk. I en saadan

*) Tegnelser over alle Lande I.

Optegnelse for Avg. 1535, hedder det, at en Dre skulde regnes for 10 Mk., et Lam 10 sk., en Gaas 4 sk., et Par Høns 2 sk., 1 Ed. Vi 2 Mk., 1 Ed. Havre 1 Mk., 1 Ed. Mel 2 Mk. I det følgende Aar stege imidlertid Taxterne ikke alene i Kjøbenhavn, men ogsaa paa Landet, og i en saadan Taxt anføres: 1 Dre 14 Mk., en Fjd. Smør 10 Mk., 1 Lam 12 sk., et Par Høns 4 sk. o. s. v.

Den ødelæggende Borgerkrig greb naturligvis forstyrrende ind i alle Forhold, og ikke mindst maatte Jordens Dyrkning lide derved. Hele Fyn var at betragte som en stor, sørgelig Valplads, hvor Huse og Hytter stode øde og forladte af de fattige Beboere, der havde søgt Skovene og skjulte sig der, medens den ene vilde Skare efter den anden gjorde sig tilgode med hvad de kunde faa. At dyrke Jorden var der ikke Tale om. Kvæg og Trædyr vare faa godt som forsvundne, og da Krigens Farer endelig vare ovre, krøb Beboerne tilbage i deres tomme Boliger, hvor de fandtes, og strax hilfede den ny Kong Kristian den Tredies Embedsmænd de udpinte Beboere med den Sølvskat, som paalagdes det ødelagte Land; og derved forsvandt de fleste Steder, hvad Værdisager man havde skjult for de graadige Krigere. Tilstanden var skrækkelig. Man finder endnu hist og her Sagn om Røvere, der skjulte sig i Skovene for at anfælde de Rejsende. Det var ingen andre end Landets egne Børn, stakkels forfuldne Bønder, hvis Hus og Hjem vare forsvundne under Krigen, og som nu toge en gyselig Hævn over enhver, der ikke var Bonde, eller vel rettere: over enhver, som ejede, hvad de selv savnede.

Men de fleste Bønder maatte tie og taale den haardere Undertrykkelse, der fulgte af Krigen. Selvejernes eller de jordegne Bønder Antal svandt betydelig ind; thi de havde kun dem selv at stole paa, og der maa vel lægges Mærke til, at medens den jordegne Bondes Vilkaar og Rettigheder før Grevefejden nærmede sig den menige Adelsmands, idet han ligesom denne stod under Kongens Højhed og kun gav en Kjendelse i Form af Stud, Leding og Gjæsteri samt ydede nogle Egter og Arbejder, for hvilke Adelen var fritagen; saa var den Betydning, som Kongens Herlighedsret over de jord-

egne Bønder nu havde faaet, af en saadan Art, at man kun kunde anse Selvejerne for kongelige Arvesæstere, der ikke en Gang havde Lov til at sælge deres Gaarde til hvem de vilde, eller afhænde nogen Del deraf, ejheller nytte Skovene efter eget Lykke. Endvidere maatte der af enhver Gaard udredes en aarlig Afgift, svares visse Arbejder samt betales en Kjen- delse, kaldet Husbondhold, hver Gang Gaarden skiftede Be- sidder.*) Grunden til, at Selvejerne saaledes berøvedes en Del af deres Ejendomsret og paalagdes forhen ukjendte Byrder, var visse Kong Kristian den Tredies Sejer over Bonde- standen, om det end ikke var en ligefrem og umiddelbar Følge deraf; thi de Bønder, der paa Grund af „det jyske Bonde- oprør“ tilbagekjøbte deres forbrudte Ejendomme, fik samme Friheder og Rettigheder som før; men de mange Mageskifter, som Kristian den Tredie og navnlig Frederik den Anden sluttede med Landets Herremænd, nærmest for at disse kunde faa faa meget Tordegods som muligt samlet paa et Sted omkring deres Gaarde, bidroge i høj Grad til Bondestandens Undertrykkelse. Ved dem blev Herlighedsretten overladt til Herremanden, som ved given Lejlighed ikke undlod at forøge og udvide den.

En Forfatter, Kornelius Hamsfort, som døde 1580, har givet en Skildring af hin Tids Sæder, navnlig Bondestandens og Adelens indbyrdes Forhold, hvori det hedder, „at Bønderne med Kvinder og Børn bo tilfælles med Kvæget i Hytter med Lervægge og Straatage. Grovgrød, Mælk, Flæsk, Byggrød og Kaal er deres Føde; Balle og Ol af Havremalt deres Drik.“ Hertil maa dog bemærkes, at for Fyns Bedkommende har Rugmelsgrød og Boghvedegrød været ligesaa almindelig som Byggrød, og at Mjød og Most er en gammel National- drik i Fyn.“ En Kofte af Badmel eller Lærred, to Sko (Træsko til daglig Brug) og en luvslidt Hat deres Dragt. For deres Herskab maa de forrette Høvtjeneste, dyrke hans Jord, saa, høste og age ind, save Brænde, bygge, grave, fort sagt, der var intet, hvorved disse stakkels Mennesker uden

*) Zfr. Mens Haandb. 373.

Straf maa vægre sig, og det haardeste er, at kun faa af dem selv eje deres Gaarde". Om Adelen hedder det, at de eje Landet, gaa meget paa Jagt og betragter det som en udelukkende Ret. Om andre jage, er det en halvløs Gjerning. At de kunde mishandle deres Bønder, ja endog dræbe dem uden Straf, er overdrevent; i det mindste fik Knud Benstermand paa Finstrup at føle, at han ikke ustraffet kunde dræbe en Bonde. Derimod var Adelen i Regelen hengiven til Drukkenskab, der især fandt Sted ved Gilder eller Gjæstebud.

At den Bonde, som hidtil kun havde kjendte Klosterets milde Styrelse eller Kronens, det vil sige Lensmandens, Overhøjhed, aldrig kunde finde sin Fordel ved at blive Herremandens Tjener og Hovbonde, er indlysende; thi der var fuldt op af Arbejde for ham ikke alene paa Herregaardens Mark, men ogsaa ved Opsørelsen af de ny Borge, der rejstes trindt omkring i Landet. Det var strengt taget Ugedagstjenerne*), dette paalaa, men den Fæstebonde, som var undergiven Herregaarden, maatte ogsaa yde sin Del hertil; og disse Fæstere forvandledes efterhaanden til Ugedagstjenere, der maatte gjøre Arbejde til de nye Ladegaarde, og ofte ser den jordegne Bonde sig nødt til at opgive sin Ejendomsret til Herlighedsejerne. Han blev derved Fæstebonde, og betalte som saadan kun halv Skat mod en Selvejerbonde, ja, boede han i Herregaardens Nærhed og blev Hovbonde, blev han ofte helt fri for Skat; men saa maatte han jo rigtignok staa under Husbondens Hørlighed og Lydighed med Ægt og Arbejde. Brændegaard hører til de Ladegaarde, der ere oprettede ved denne Tid, og herunder lagdes en hel Del Bønder, som tidligere kun havde kjendt Klosterets og Kronens Overhøjhed.

Omendstjont det nu kunde synes, som om Bondens Forhold, naar han ikke afhændede sin Ejendom, maatte blive

*) Ugedagstjenerne vare de Fæstere, der boede nærmest Hovedgaarden, og som vare forpligtede til at gjøre Hoveri nogle Dage ugentlig, eller saa ofte og saalænge som Herremanden forlangte det. De fjernere boende Fæstebønder forrettede kun Hoveri i den travleste Tid og udførte nogle Långægter for Herskabet.

uforandret, enten han havde Kronen eller Adelsmanden til Herlighedsejer, saa maatte dog netop den Omstændighed, at han nu maatte svare Afgifter, Tegt og Arbejde til Adelsmanden, Tid efter anden medføre et Afhængighedsforhold for Bonden og et Slags Herredømme fra Herlighedsejerens Side, hvilket tilsidst ikke uden al Grund kunde blive betragtet som Overejendom.

Paa Egnen ved Finstrupgaard og Staakkebølle var der endnu paa Reformationstiden mange jordegne Bønder. Saaledes har man i de opbevarede Skjøder Efterretning om, at Ebbe Munk til Fjellebro 1578 faar Herligheden af 3 jordegne Gaarde i Dirnisse, og Aaret efter faar Knud Benstermand til Finstrup ligeledes Herlighedsret til 2 andre jordegne Gaarde i Dirnisse og 6 Gaarde med 8 Gadehuse i Aaby. Endnu var der dog 3 saadanne Gaarde og 2 Huse i Aaby og 1 Gaard og 1 Hus i Pejrup. Det var altsaa 15 Gaarde og 11 Huse i disse 3 Byer, der endnu vare jordegne 1578, men af dem har kun en eneste Gaard, den gamle Bondegård i Pejrup, holdt sig indtil vore Dage. Hvad der ikke var Selvejendom, tilhørte for største Delen Kongen. Ved Holmeklosters Inddragelse vare 9 Gaarde i Aaby foruden alle Skovgaardene, 4 Gaarde i Pejrup, 2 i Aaby, 6 i Dirnisse og 1 i Katterø tilfaldne Kongen. Derne Avernakø, Ljø og Bjørnø tilhørte i Forvejen Kronen, og til denne hørte endvidere Gaarde i adskillige Byer. Man har saaledes i Nyborg Lens Regnskaber*) en Fortegnelse over Kronens Fæstebønder, hvoraf ses, at der 1610 var 10 Gaarde i Aaby foruden 8 Huse og Lindevads Mølle, 4 Gaarde og 1 Hus i Pejrup, 3 Gaarde i Dirnisse, 1 Gaard og 1 Hus i Finstrup, 2 Steder og 1 Mølle i Kalekø, 9 Gaarde og 3 Huse i Katterø foruden Bjørnemosegaard, samt 7 Gaarde og 5 Huse i Aastrup. Det var altsaa ikke mindre end 37 Gaarde, 2 Møller og 15 Huse i disse 3 Sogne, der dengang tilhørte Kronen. Lægge vi til disse de jordegne Bønder, bliver det kun den mindste

*) Indenrigsministeriets Arkiv.

Del af Bøndergaardene, som var Fæstegaarde under Finstrupgaard og Nafkebølle; men Krongodsjet vandrede efterhaanden over til Brahetrolleborg og de nævnte Herresæder. Til Nafkebølle hørte allerede den øvrige Del af Nastrup Sogn, medens et Par Gaarde i Ratterø hørte under Brysferne, som havde en Sædegaard i en almindelig Bondegaard der i Byen. Men Finstrupgaard og Rankauholm (det nuværende Brahetrolleborg) fik deres Part af Kronens ovenfor nævnte Gods, og Grunden hertil var allerede lagt af Knud Benstermand, der i nogle Aar (1578—80) havde faaet 10 af Kronens Gaarde i Dirnisse og Naby Sogne, foruden hvad han havde faaet Herlighedsret over. Og de Bønder, der kom under ham, fik det ikke bedre end de kunde taale; thi Knud Benstermand var en streng Mand og en myndig Herre, der betragtede sin Herlighedsret som uindskrænket Ejendomsret over de ham underlagte jordegne Bønder, hvorom mere siden.

Efterhaanden kom mere og mere Gods ind under Finstrupgaard, og hundrede Aar senere havde Fru Margrete Gøben samlet hele Dirnisse Sogn med en hel Del mere Gods under sine Hovedgaarde. Til Rankauholm kom det fra Klosteret inddragne Bøndergods, og inden Karl Gustavs Fejde vare 18 Gaarde, 9 Huse samt Lindevads Mølle i Naby og 6 Gaarde i Pejrup underlagte dette Herresædes Hovedgaard, Brændegaard, medens saa godt som hele Nastrup Sogn laa under Nafkebølle. Saaledes gif det mere eller mindre over hele Landet: de jordegne Bønder og Kronens Fæstere bleve efterhaanden Adelens Tjenere og Hovbønder; thi Mageskifternes Tid var begyndt, og man gjorde alt muligt for at samle sit Jordegods omkring sine Hovedgaarde, hvorved Hovriet fik en større Betydning paa Bondestandens Beføstning. Det var først i Reformationens Aarhundrede, at man ved Arv eller Skifte begyndte at dele Jordegodsjet efter Hartkorn, og derved kunde man bedre opnaa, at væsentlige Dele af Godsjet bleve samlede. Det var isøvrigt ingen let Sag at samle Jordegods, der maatte ofte foretages Mageskifter flere Gange, og det ikke uden Opofrelse af betydelige Pengemidler. Klostergodsernes Inddragelse lettede dog denne Sag, thi Bispestolen og Klo-

strene havde haft Gods overalt.*) Tøvrigt skal det siges til den danske Adels Nos, at den paa hin Tid i Regelen behandlede sine Fæstebønder maadeholdent, og trods de Knæk, som Grevefejden og dens Følger havde fremkaldt, var Bonden endnu langt fra den forkuede Træl, som man har vænnet sig til at forestille sig ham. Baade Tingbøger og gamle Domme vidne endnu om, at mangen en Fæstebonde optraadte med Kraft og Myndighed baade paa Ting og i sin daglige Færd, ja at han selv førte sin Sag mod sin Herremand eller Lensmand, frem for Kongens Rette ting. Der haves desuden ikke faa Exempler paa, at Dommen blev affagt til Bondens Fordel. Paa Herredstinget sad endnu en Bonde som Dommer, og Nævninger og Sandemænd af „Herredets bedste Mænd“ plejede og haandhævede Retten. Oldtidens Afgtelse for Tingene stod endnu ved Magt; den sløvedes først da det syttende Aarhundrede havde gjort Bondestanden til Trælle.

Folkets Deltagelse i Retsplejen svækkedes efterhaanden, som Bondestanden blev mere undertrykt. Derfor fandt man sig ikke i Kristian den Femtes Lov foranlediget til at optage Bestemmelserne om Nævninger, men man indskrænkede desuden Sandemændenes Retsdistrikter inden snævne Grænser. Hvor vidt Retsplejen vandt derved, er tvivlsomt, thi den dømmende Myndighed lagdes i enkelt Mands Haand, en Byfoged, Birke- eller Herredsfoged, hvis Lovmyndighed i hine Tider ofte ikke strakte sig videre end de gamle Nævningers og Sandemænds.**)

Kongernes ordentlige Indtægter paa hin Tid bestod i de faste Afgifter, der ydedes af Landets Beboere (Kjøbstædernes Indbyggere og alle Bønder paa Landet, som hørte umiddelbart under Kronen), hvorimod Adelens, Kirkens, Universitetets

*) Sfr. Rasmussen, Gisselfeld 125—71.

***) Sandemænd vare otte Selvejere i hvert Herred, der for Livstid beklædedes af Kongen til edelig at paakjende visse Sager (sfr. Jydsk Lov). Nævninger vare ifølge jydsk Lov fem Slags: 1) Herredsnævn, 2) Ransnævn, 3) Biskopsnævn, 4) Kirkesnævn og 5) Skibsnævn til at afgjøre de Sager, som laa under enhver Omraade.

eller lignende Stiftelsers Hovbønder intet ydede til Kongen. Kun naar Krig eller anden Udrustning gjorde det fornødent, udfkrev man overordentlige Skatter, som efterhaanden og under flere Former gif over til at blive aarlige Skatter, dels Penge og dels Fødevarer. Men desuden fandt en anden, til Krigens Førelse sigtende Skat Sted, idet Krigsfolket blev udfkrevet af Riget, sædvanlig en Mand af hver 10, medens de øvrige 9, i det mindste for en Tid maatte udrede hans Underholdning, ligesom det ogsaa nu og da blev paalagt at levere Heste til Krigsbrug.*)

De jordegne Bønder betalte den største Skat, mere eller mindre efter Gaardenes Størrelse. I Skattelisten for Nyborg Lens jordegne Bønder 1610 opføres saaledes to jordegne Bønder i Naby, Erik Madsen og Matis Vercke, begge om en Skat; Mogens Sørensen i Pejrup, som har en hel Gaard, 2 Rdl.; men 1618 var der 3 Bønder i Naby om en fuld Gaards Skat. 1618 gave alle de jordegne Bønder i Salling Herred 34½ Dalers Skat. Fæstebønderne, uden Hensyn til, under hvilket Herskab de hørte, maatte i Regelen give halv Skat imod de jordegne Bønder, hvorimod Ugedagstjenerne eller Hovbønderne i Regelen vare fri. I nævnte Skatteliste for 1610 opføres saaledes Ulbølle Sogn og By, 24 Gaarde, 8 Huse, 12 Dreng (9: Karle) med fuld og 1 Dreng med halv Løn, at have givet 34 Dlr. 1 Ort, medens 26 Gaarde, 1 Mølle, 5 Gadehuse og 15 Dreng i Vesterfjerninge havde givet 17½ Dlr. 1 Ort i Skat. Ugedagstjenerne baade til Finstrup og Rankauholm vare fri for Skat. Som Bilag ved nævnte Lens-Regnskaber findes adskillige Tingvidner og Beviser for Skattefrihed, saaledes findes blandt andet 1630—31 Bevis for Markus Sjørgensen i Ratterø, at den Bolig, han iboer, stod øde og hverken var jaaet eller pløjet, tilmed er det ikke nær en halv Gaard, saa han ikke er god for at give Kongen Skat. Kristoffer Andersen i Sallinge fremlagde Bevis for, at han havde stæd og fæst et Bolig, som hans Formand formedeligt Armod maatte fratræde;

*) Jacobsen, det danske Skattevæsen under Chr. d. 3die og Fred. d. 2den.

han kan ej give den halve Skat. 1631 sendte Tørgen Brahe til Hvedholm en Seddel paa, at tre Fæstebønder i Horne ere hans Ugedagstjenere og altsaa efter Kongens Love maa blive udstregede af Skattebogen. Samme Aar sender Sognepræsten i Haagerup et Bevis for, at Mosegaarden i Krarup med alt dens indavlede Korn er Ratten imellem d. 2. og 3. Septb. i det forserdelige Tordenvejr afbrændt af Torden, og at Gaarden derfor ej var mægtig at yde nogen Skat. Slige Beviser forekomme i Mængde, og, naar en Gaard var afbrændt, blev der indrømmet 2 Aars Skattefrihed. Geistligheden maatte ogsaa af og til betale Skatter, og Adelen slap ej heller altid fri. Adelens Beskatning var dog afhængig af dens eget Samtykke. Men saa var denne Stand pligtig at lade sig bruge i Krigen eller at sende et Antal Folk, navnlig Ryttere, til Kongens Hær. Ved en Skatteudskrivning 1567 regnedes 1 Td. Korn for en Daler, 1 Td. Smør for 12 Dlr., 1 Td. Honning 8 Dlr., en fed Ko for 8 Mk., 1 slagtet Dyr 3 Dlr., 1 Galt 2 Rdl., 1 Faar 1 Mk., 1 Lam 12 β. d. s. v.

Skovene dækkede endnu dengang store Strækninger, hvilke nu dyrkes og drives som Ager og Eng; men de svandt efterhaanden mere og mere, thi man fredede dem ikke. Man lod Svin, Kvæg og Udgangsøg fortære Olden og Græs i Skovene og ødelagde derved tillige den unge Opvæxt. Udgangsøgene kom sjældent eller aldrig i Hus. Man har blandt andet et bestemt Exempel herpaa, idet Kongen 1634 gjorde det Forbehold ved Hovedgaarden Abrahamstrups Bortforpagtning, „at Vedkommende aarlig skulde underholde 12 af vore Foler, som baade Sommer og Vinter skal gaa i en dertil bestemt Wang. Men naar Behov gjøres for Vinterens Haardhed, skal de underholdes med Hø.“*) Endnu fra forrige Aarhundrede har man Fortællinger om lignende Hesteopdræt i Brahetrolleborg Skove. Ligeledes holdt man Svinene paa Skoven, saa længe det paa nogen Maade lod sig gjøre. Det var som oftest i Udmarkerne og i langt fraliggende, til Græsbed be-

*) Brasch, Bregentved 227.

stemte Strøskove, at man græssede Svin; saa havde man Indelukker eller Svinestier, byggede af Sten og dækkede med Lyng eller Bregner, i hvilke Svinene kunde søge Ly, naar Vejret hen ad Vinteren blev for haardt; og saa var det „Lilleepigens“ Bestilling, hveranden Dag „at ride til Svins“ med en lille Pose Skjælkorn. Endnu findes hist og her Spor af saadanne Svinestier i de gamle Dverdreve, og navnlig findes en særdeles velbevaret og stensat Sti i Knagelbjerg Blantage, der før laa som Græsbed til Fleninge og Gjerup.

Det syttende Aarhundredes første Halvdel fremskyndede Bondestandens Underkuelse, thi det var „Adelsvældens Tidsalder“. Der er nu talt og skrevet saa meget om Kristian den Fjerdes og Kongemagtens frugtesløse Kamp mod den umedgjørlige og mægtige Adels, om dens utaalelige Tyranni o. s. v.; men naar man saa heraf har villet tage Anledning til den Slutning, at „Adelsvælden“, det vil sige Tiden før Enevoldsmagten, var Bondens Trængselstid, saa tager man storlig fejl. Den blev endnu kun forberedt. Tiden og Sæderne vare raa, og der foresaldt ganske vist Scener, som ikke vidnede om andet; men man har ligesaa mange Beviser for, at alle de Ulykker, der hidtil havde ramt Bondestanden i Danmark, endnu ikke havde lagt Naget haardere, end at Bonden ofte nægtede sin Husbonde Lydighed og trodsede hans Befalinger. Han var end ikke bange for at vise sine skarpe Kløer, naar Ridfogden eller en anden af Herremandens „Myndige“ kom ham for nær. Ogsaa uden særlig Anledning viste Bonden ofte Trods og Opfætsighed mod sit Herskab og sin lovlige Dyrighed, hvilket vi i vor Tid næppe vilde tro, dersom ikke de gamle Tingbøger og Domsakter vidnede derom. Indtraf Misværet eller daarlige Oldenaar, udeblev Bonden med sin Landgilde. Han brød sig ej heller sænderligt om at gemme Sædeforn til det følgende Foraar; thi han vidste, at fra Herregaarden maatte man yde ham saadant, om det end maatte tilbagebetales med Renter. Det var paa denne Maade ofte umuligt for Godsejerne at yde Sædeforn til alle deres Fæstebønder, thi der var Maade med Adels Rigdom, hvad vi senere under Hovedgaardene komme nærmere ind paa.

Bondens Stilling var bedre under Adelsvælden i den første Halvdel af det 17de Aarhundrede, end den blev under Gnevoldsmagten i den sidste Halvdel. Man maa da heller ikke glemme, at vor Adel endnu dengang væsentlig var dansk, udgaaet af selve Folket, hvis Syn og Følelser den delte. Det var først den svenske Fejde 1658—60 og de Adelæggelser, den anrettede overalt i Landet, det var de følgende Hungersaar og de tyske Herkaber, som under Gnevælden mere og mere indsnyltede sig, det var alt dette i Forening, der virkede saa forfærdelig paa Bondestanden og Forholdene paa Landet.

IV. Afsnit.

Svenskekrigen og dens Følger.

Landboforholdene i Bondens Trængselsdage (1658—1760).

Dejlig Bang ved Bølgen blaa ;
Gamle Danmark, skønne Have,
Du som dyrt undgjælde maa,
At dit Led var tidt af Lave ! —
(Blicher.)

1. Det var en altfor dristig Plan af den danske Regering, i Haab om at vinde tabte Provinser tilbage, at erklære Sverig Krig i Aaret 1657. Naar man ved, hvor lidt Danmark var beredt paa en Krig, maa man vel ikke alene kalde denne Krigserklæring dristig, men dumdristig og letsindig. Den modige og ærgjerrige Karl Gustav, som stod i Polen med sin Hær, ilede ved denne Efterretning igjennem Pommern og Mecklenburg og fremdeles i et uafbrudt Sejerstog igjennem Holsten og Sønderjylland, medens vore uforberedte Afdelinger allevegne maatte vige for ham og hans øvede Krigere. Allerede i Høsten 1657 var Krigen i fuld Gang, og alle Fyns Egne bleve stærkt trykkede af Indkvartering. Det var vel „vor egen Kongens Folk“, det vil sige: for største Delen hværvede Krigsfolk; men de tiltog sig en Magt og en Myndighed og udviste en Raahed, der ikke gav Fjendens Plyndringer meget efter; ja man har endog paa mere end et Sted givet dem det Skudsmaal, at de vare langt værre end Svenskerne. Det hedder saaledes i et Lingsvidne for Sandholts Bønder og

Tjenere, der vare grebne i temmelig store Skootyverier, „at de vare ude af Stand til at give noget af deres Gaarde; thi allerede 5 Uger før Mikkelsdag, før Svensken indtog Landet, havde de Hs. Majestæts egne Folk i Indkvartering, som vare langt værre end Svenskerne, og de bleve derover saa forarmede, at de hverken kunne yde Landgilde eller anden Afgift.

Efter Frederiksoddes Indtagelse d. 24de Oktbr. begyndte man ikke uden Grund at frygte for et Angreb paa Fyn. Den spredte Troppstyrke samlede i Omegnen af Middelfart, hvorhen Bønderne lige ned til de Egne i Fyn, som disse Blade nærmest have for Dje, maatte befordre Proviant og alt hvad Kystvagten iøvrigt trængte til. Disse Foranstaltninger iværksattes paa en for Beboerne i en halv Snes Miles Afstand højt trykkende Maade i Slutningen af Maret 1657. Den stærke Frost begunstigede Karl Gustavs stolte Plan, at erobre de danske Der, og det lykkedes ham kun altfor vel, idet han med sin modige Hær d. 30te Januar 1658 fra Højs over Brandsø vovede sin dristige Overgang over Beltets Isflade. Han naaede uden sønderlig Modstand den fynske Kyst, ved Sværnæs (nu Vedelsborg), hvor den tynde Vagt strax blev adsplettet og tilbagetrængt. Endnu samme Dag traf den fjendtlige Hær ind i Assens. Rytterne kom først. De røvede og plyndrede og truede enhver med Raaben og Strikker, for at de skulde aabenbare skjulte Sager. Om Aftenen og Natten kom den ene Afdeling Fodfolk efter den anden, de tændte Ild paa Gaderne og anrettede Skade for over 40,000 Rdl.**) Den følgende Dag besatte Karl Gustav saa at sige hele Fyn og holdt sit Indtog i Odense, hvor rige Dplag af Levnetsmidler, 60 Kanoner m. m. faldt i hans Hænder. I Svendborg bleve 500 Ryttere og i Faaborg halvfemte hundrede Soldater tagne til Fanger. De vare komne for sent til at deltage i Kystens Forsvar, men tidlig nok til at blive et let Bytte for Fjenden.**)

*) Gynsforretning efter Krigen, Gehejmearkivet.

**) Dansk Atlas.

Overalt i Fyn fore de frem i den vildeste Sejersrus som Røvere og Ildgjerningsmænd. I det nordlige Fyn flygtede Beboerne af mange Byer næsten helt bort og toge Ophold i Skovene; de foretrak selv Huller i Sneen og den aller-simpleste Kost for at være sammen med Fjenden.*) Derimod synes Beboerne i det sydlige Fyn at have taget mere rolig og besindig mod de frygtelige Gjæster. Det var især Penge, Fødemidler og unge Piger, man søgte efter overalt, og ved den Bonde, som havde Ord for at have Penge i skjulte Gjemmer. Alt i Huset blev endevendt. Skabe og Kister sønderflaaede, Sengeflæder opsprættede og Fjærene rystede ud. Hver en Krog og hvert et Gjemme blev eftersøgt, og, naar der desuagtet intet fandtes — greb man undertiden i sin Harmel til at stifte Ild paa Gaarden.

I Almindelighed plyndrede Fjenden i tre Dage, men i de Byer, der laa ved stærkt befærdede Veje, og hvor Hovedveje krydsede hinanden, hvor der altsaa kom stadig nye og friske Folk, kunde Plyndringen gjentages i flere Dage. I Hillerslev Sogn plyndrede Fjenden saaledes hele otte Dage i Rad. Allerede anden Dagen efter den dristige Overgang over Lillebelt, blev Damsbo besat med Fjenden, som plyndrede der i to Dage. Hvad Korn der fandtes i Laden, blev for Størstedelen udbaaret, nedtraadt og ødelagt af deres Heste. Fjerde Dagen efter kom Generaladjutantens Tjenere af General Wrangels Folk med 33 Heste og laa der omtrent i 9 Uger, i hvilke de ødelagde og fortærede alt spiseligt. Paa Stensgaard lod „Graf Lodvig“ sine Folk og sin Kvartermester paa Gaarden tage alt Kræ og Korn, hvad der var at faa, saa Gaarden næsten blev øde. Skadegaarden i Vesterhæsing Sogn blev ødelagt, og Beboerne sandsynligvis dræbte. Jorden laa i omtrent 30 Aar derefter til Trente Mølle. Ristrup Skovhuse (nogle Boelsteder) med Havbækshus bleve ligeledes ødelagte og Offer Offeren dræbt. Ristrupskov (Bommelundskoven) blev omhugget. Mablylundsgaardene, der

*) Bedel-Simonsen, Rugaards Historie.

dengang hørte under Sandholdt, bleve plyndrede, hvorimod Østerhæfinge ellers slap fri for Plyndring.

At en enkelt By i en stærk medtaget Egn saaledes nogenlunde kunde blive skaanet, havde sin Grund i Godsejernes Forhold til vedkommende svenske Befalingsmænd. En Godsejer kunde udrette meget for sit Gods: han kunde antage „Salvagarder“ til Beskyttelse for sine Bønder, og han kunde betale eller gjøre Udvej for alle de Fordringer, som fra den svenske Overkommando stilledes til ethvert Gods igjennem vedkommende Foged. Saaledes slap ogsaa Bønderne i Krarup Sogn nogenlunde ud af det med Svenskerne, thi hos Fogden paa Egeskov, hvorunder den største Del af Krarup Sogn dengang hørte, kunde Bønderne i Almindelighed blive hjulpe, dels til Brandstat og de øvrige af Fjenden stillede Fordringer, dels til Brødkorn i de efter Krigen følgende Hungersaar. Det er en Selvfølge, at Fogderne saavel ved Kronens som ved de private Godser ikke senere glemte at indkræve det for Bønderne gjorte Udlæg, saaledes ogsaa her. Egeskovs Bønder maatte som alle andre efter Krigen trækkes til Ting for Restance af Landgilde, Laanekorn o. s. v. Ved en saadan Tingsærd i Foraaret 1663, da alle Egeskovs Tjenere i Salling Herred maatte give Møde, hedder det:

„De Indstævnte vide Fuldmægtigen Mathis! Bannezmänn Tak, fordi han omhyggelig sørgede for deres Hustruer og Børn udi de allerbesværligste Krigs- og Dyrtider. Han havde fremfor alle udi Husbondens Fraværelse, da de svenske Fjender kom herind i Landet, formildet dem paa deres Begne og ladet dem „Salvaguardere“ og ved høje Officerers Bistand forskaanet for al Plyndring, Mord, Brand og Røveri. Han havde forstrakt Bønderne med Penge, Sæd og Brødkorn, saavel under Fjendens Ophold her i Landet, som og siden under Hs. Maj. egne Folks Indkvartering, da de fleste af dem formedelt de kejserlige, polske og brandenburgske Hjælpetroppers Plyndringer ikke vare i Stand til at yde noget.“

Bønderne paa Kaj Lykkes udstrakte Godser: Rankauholm (det nuværende Brahetrolleborg) med Brændegaard, Flintholm Rødkilde og Gjelstov, vare ligeledes i den første Tid efter

Svensternes Ankomst heldig stillede, da de hos Fogden Peter Børtning, der boede i Haagerup Skrivergaard, uden videre kunde blive betroet de Pengesummer, der efter Fjendens Requisitioner kunde komme paa enhver især, medens de store Herresæder med deres rige Dplag paa Sæd og Fødevarer toge et godt Stød af for Omegnens Bønder. Peter Børtning, der synes at være kommet godt ud af det med Svenskerne, kunde af og til tinge lidt af i de urimelige Fordringer¹, og, skjønt det hed, „at Kajs Tjenere skulle yde lige saa meget i Brandskat som andre Tjenere i Landet, og hvis de ikke kunde betale med Penge, maatte de betale med Dyne og Korn“, saa blev det dog i Virkeligheden næppe saa. Paa selve Brahetrolleborg uddelte P. Børtning 51,888 Maaltider; foruden meget andet leverede han paa sin Husbondes Vegne 500 Tdr. Korn i Odense og en stor Del Korn, Kvæg og Fødevarer i Kjerteminde, uden at anmode Bønderne om at deltage i Leveringerne.*) Men paa en Gang faldt Kaj Lykke pludselig i Unaade hos Svenskerne. Hans Ryttere havde d. 21. Decbr. 1658 frataget den svenske Feltmarskal Stenbock de paa Gisselfeld opstaldede svenske Heste, som de indbragte til Kjøbenhavn. Dette forvovne Skridt bevirkede, at Kaj Lykkes Gaarde paa Sjælland bleve ødelagte.**) Denne Hævn gif ogsaa tildels ud over de fynske Gaarde, medens Bønderne mange Steder bleve ilde medhandlede. Brahetrolleborg blev næsten fuldstændig ødelagt, det søndre Hus afbrændt, medens Skorstenene paa de øvrige Huse bleve nedslagne, Vinduer og Døre for en Del borttagne og alle Laase, alt Jerntøj afbrudt. Det samme var Tilfældet med den prægtige nye Ladegaard, og man skaanede ikke engang Kirken.

I Faaborg ejede Kaj Lykke en Gaard, der ligeledes blev fuldstændig ødelagt. Det hedder saaledes i Synsforretningen 1662: „Samme Gaard er ganske og aldeles ruineret, øde og fordærvet baade paa Tag, Loft, Vinduer og Døre, en Del

*) Hvor ingen Kilde angives i nærværende Afsnit er Salling Herreds Tingbøger Kilden.

**) Jfr. Rasmussen, Gisselfeld.

Lægter og Spær afhugne og en Del afraadnede formedelst den store Brøstfældighed paa Tagsten. Alle Loftter vare afbrudte og helt borte, alle Gulvfjælle, som havde ligget over Kjælderen, vare slet borte, og Kjælderen opfyldt med Geste-møg, som i den svenske Tid er sket. Alle Paneler afbrudte, ligesom alle Hængsler og Jernbeslag paa Døre og Porte, og disse ovenikjøbet sønderflaaede og ilde medhandlede o. s. v.*)

Paa de fleste andre Godser huserede de slem. Man har saaledes Beretninger fra Herringe, Espe og Nybølle, for saa vidt disse Byer henhørte under Fjellebro, at en hel Mængde Bønder bleve saa forarmede, at de aldeles intet ejede, ikke engang det allernødvendigste til Livets Ophold. Dels vare Gaardene enten ødelagte eller afbrændte, og dels vare Bønderne aldeles ude af Stand til i mange Aar efter Krigen at betale Landgilde og Skatter. I Sønderbroby ødelagde Fjenden den derværende Genværffabrik, og man har baade Sagn og Fortællinger om Ødelæggelser i og ved denne By, som vi maaske en anden Gang saa Lejlighed til nærmere at omtale. I Nørrebroby mishandlede de Præsten**), hvad ogsaa var Tilfældet i Sønderbroby, hvor Fognepræsten Peder Sjørgensen ikke alene gjentagne Gange blev udplyndret og ilde medhandlet af Svenskerne, men ogsaa af de Allierede, saa han tidt maatte undløbe med Hustru og Børn.

Paa Næfkebølle Gods stod det ikke bedre til. Da Fjenden første Gang kom her til Landet, blev Nastrup By udplyndret flere Dage i Rad af de efterhaanden ankomne svenske Afdelinger. De røvede og plyndrede, hvad Korn og Kreaturer de kunde saa. Søs Pedersen var det Aar Kirkeværge og havde Kirkens Korn i Forvaring, men de levede intet, de toge alt med, hvorover han blev saa forarmet, at han maatte gaa fra Gaarden. Efter Krigen fik han Nørregaard i Dirnisje. Man har flere Tingsvidner fra Nastrup, der godtgjøre, at Bønderne

*) Hertil skal dog knyttes den Bemærkning, at denne Gaard var iblandt de 40 Gaarde i Faaborg, som blev ødelagte under Krigen, hvorom mere nedenfor.

**) Se Wiberg, Dansk Præstehistorie (under Nørre-Broby).

sammesteds efter Udplyndringen bleve saa forarmede, at der intet blev tilovers til Livets allernødtørstigste Ophold.

I Besteraaby huserede Fjenden baade med Plyndring, Rov og Ran. Der var før Krigen adskillige ret velhavende Bønder i Byen, og Selvejerbønder, som sad i ret gode Omstændigheder, havde smukke Boliger og gode Besætninger af Heste og Køer. Gunde Nielsen havde en smuk Bolig med teglhængt Stuehus, var agtet og hædret af Høje og Lave, men han blev lige saa forarmet som enhver anden der i Byen. Selvejerbønder og Fæstere bleve saa at sige alle bragte til Tiggerstaven. Det var nærmest Penge, Fjenden søgte efter overalt. I Lindevads Mølle opsprættede disse selvbudne Gjæster Dynner og Sengeklæder og rystede Fjærene ud, som de lode flyve ad Naen til, medens de bragte Dynevaarene til Hestebækkener, Sække og Poser. Det var nu ingen Sjældenhed, at Fjenden opsprættede Dynner for at søge efter Penge; men ofte reddede en snild Bonde sin Gaard for Plyndring ved at ryste Fjærene ud af en gammel Dyne, slaa Binduer og Døre istykker og kaste sønderslaaede Stole og andet Bohave ud i Gaarden, for at det kunde „se ud, som Svensken har været der“.

I Gjældebrede, den nuværende Skovridergaard, skulle Beboerne mere end en Gang have givet sig i Kast med adskillige svenske Strejkkorpsler, som de dels ved List dels ved Magt overmandede og ihjelsloge. De kom ved denne Lejlighed i Besiddelse af en Del svenske Baaben, som i Forening med Gaardens ensomme Beliggenhed, de store afrettede Hunde og Beboernes faste og øvede Hænder, der med Sikkerhed og Kraft forstode at svinge deres Skovører og Knipler, hjalp dem at hævne mangen en skændig Daad, som disse vort Fædrelands Undertrykkere havde øvet paa andre Steder. Naar der kom for stort Besøg af Svenskere til Gjældebrede, beværtede man dem med gammelt Æl, Most og Mjød — noget, de svenske Krigere især yndede; og saa sendte man hemmelig Bud til Naboerne i Sølvbjerg og Kragegaard, stængede

Porten til og ihjelsloge de drukne Fjender, efter først at have væltet det store Egebord over paa dem.*)

Engang vilde en af de paa Trolleborg indkvarterede svenske Officerer besøge sine Kammerater paa Brændegaard, og, da de kjørte igjennem Skoven langs Søen, faldt et Skud i Nærheden af Vognen. Ruffen saa intet, men troede, det var svenske Folk, der morede sig med Sagten. Ved Ankomsten til Brændegaard fandtes den paa Vognen siddende Officer gjennemboret af en Kugle. Man gav senere Beboerne af Gjeldebrede Skylden derfor, thi enhver vidste, at det var dristige Skytter.**)

Om Svenskernes Plyndring og Udelæggelse i Dirnise Sogn havees kun sparsomme Efterretninger. Der er ikke engang ført et eneste Tingsvidne for Dirnise By angaaende Fjendens Udelæggelser, til Forsvar for de hyppige Indfaldelser for Restancer til Finstrupgaard. Om Katterø Bymænd hedder det, at de maatte gjøre lange og besværlige Rejser for Fjenden, som de desuden maatte befordre over til Smaagerne, der ikke heller blev skaanede af Svenskerne. Paa Korshavn skal en Gaardmand have staaet i Ledtog med dem, og til Belønning fik han baade Penge af dem og Egetræ af de fynske Skove, hvormed han opbyggede sin forfaldne Gaard, hvis Stuehus, halvanden Etage, endnu har været til i Mandes Minde. Det var den Gaard, som før den nedbrødes 1845, vendte Porten lige ud til Udsfibningsbroen.***)

At Katterø Bønder iøvrigt ikke have været af de mest medtagne, ses deraf, at iblandt de 23 Steder, som Aaret efter Krigen bleve bortfæstede fra Rankauholm, blev den højeste Indfæstning, 60 Rdl., givet for en Gaard i Katterø,

*) Dette historiske mærkværdige Egebord er endnu for en Del bevaret, men det er gjennemsavet, og der er gjort to Bordplader deraf. Den ene af disse staar i Rasmus Jensens Gaard i Naby, den anden har staaet i Rødetro ved Faaborg, hvorhen de ere bragte ved Arv fra Gjeldebrede.

**) Disse Sagn fra Gjeldebrede findes udførligere fortalt i „Vesteraaby Kirkes Indvielse“ 1842 af Faber og Krohn.

***) Mundtlig Fortælling.

medens der for en Gaard i Naby gives 20 Rdl., for en øde Gaard i Falsled 6 Rdl., for en øde Gaard i Fleninge 16 Rdl., for en Gaard i Gjerup 3 Rdl., for Rankauholms Mølle 10 Rdl. o. s. v.*)

2. Fra den dristige Overgang over Lillebelt den 30te Januar 1658 var Fyn, uanset Freden i Koeskilde (26de Febr. 1658), over halvandet Aar i Svenskernes Vold; thi Karl Gustav brød jo samme Sommer Freden paa ny. Dette lange Ophold havde fremkaldt en Forstyrrelse i alle Forhold og sat et Stempel paa Befolkningen, hvis Følger sent skulde forsvinde. Strax ved Ankomsten opførte de sig overalt som frygtelige Barbarer, men, da den vilde Sejersrus var overstaaet, da de havde faaet sat Skræk i Blodet paa Fynboerne, og hele Landet var i deres Magt, kom de virkelige svenske Soldater mange Steder godt ud af det med Beboerne, der maatte gjøre gode Miner til flet Spil; men naturligvis var der ogsaa en stor Mængde hværvet Paf i Karl Gustavs Hær. Bønderne maatte lave Brændevin til dem, som de i Forening fortærede, og det blev fra nu af en almindelig Drik, skjønt man visjelig havde kjendt den allerede tidligere. Forud for Krigen havde man mange Steder en sund og kraftig Bondestand, der ikke agtede Høveriet som nogen Byrde, hvad det efter Forholdene dengang egentlig heller ikke var. Thi da kjendte man endnu ikke Træhesten eller de øvrige paa hine ulykkelige Tider opfundne Strafferedskaber og Straffemaader, der nok kom herind fra Tyskland efter Trediveaarstrigen. Men ved i saa lang en Tid at huse og pleje et saa stort Antal fremmede Krigsfolk, maatte Bondestanden de fleste Steder lide Nød for at tilfredsstille Fjenden. Det var allerede slemmt nok, medens Svensken spillede Herre i Landet, men det blev endnu værre da vore saakaldte Venner, de polske, brandenburgske og tyske Hjælpetropper kom herind for at drive Svensken bort. De toge ikke alene, hvad disse have levet, men de vare i Raahed og urimelige Fordringer langt værre end Svenskerne;

*) Det store kgl. Bibliotek, ny kgl. Samling Nr. 409 c Fol.

de nedbrøde Bygninger baade i Byerne og paa Landet, dels for at faa tørt Tømmer til at brænde, og dels for at faa Salm til at hvile sig i. De vare i høj Grad uforsigtige med Ild, og mangfoldige Bøndergaardene gik paa denne Maade op i Flammer, skjønt Salling Herred ingenlunde hørte til de mest medtagne Egne. Man maatte slagte Køer og Faar for Fode, og finde sig i at faa sine Bygninger ilde medhandlede, men at hele Landsbyer lagdes i Aske, kjendte man dog ikke til paa disse Egne. Hestene bleve ligeledes for Størstedelen tagne og anvendte i Fjendens eller de Allieredes Tjeneste, saa man fik lidet eller intet faaet. Hele Befolkningen demoraliseredes. Drukkenskab blev mere og mere almindelig, og denne Last førte mange andre med sig. — Vi skulle endnu kun minde om, hvad, ifølge Bircherod, en sønderjydske Kvinde sagde, da hun kom til Fyn: „Naar Svensken hos eder faar sit Deputat, saa lader han sig nøje og gjør eder ingen Overlast; men hvorledes de fremmede Hjælpetropper, som vor Konges Forbundsvenner have sendt ind i Riget, og i Særdeleshed hine forbandede Polakker, hvorledes de holde Hus hos os, det maa Gud sig over forbarne.“

Efter Slaget ved Nyborg d. 14de—15de November 1659 var Svenskernes Magt knust, dog blev der hist og her en enkelt svensk Soldat tilbage, der skjulte sig for de frygtelige Allierede. I det nordlige Fyn, oplyser Bedel Simonsen*), bleve ikke saa tilbage, som lidt efter lidt sluttede sig til selve Folket. Enkelte af disse afgave senere gruelige Tilstaaelser om deres Skændselsgjerninger. Saaledes skal en i Skovby bosat Svensker have tilstaaet, at iblandt det meget onde, han havde begaaet, angrede han især at have dræbt et lille Barn, der smilede, da det saa det blanke Staal skinne. En anden angrede at have slaget et Barn med Hovedet mod et Hjul, saa Hjernefalden brast. En tredie havde skaaret Brystet af en Kone og stukket hendes Barn paa sin Ballast, o. s. v. Ogsaa af Polakkerne blev der en Del — ifølge samme Kilde — tilbage, men de sluttede sig ikke til Folket, de droge omkring

*) Rugaards Historie II. 2 Afd.

som Latere og nærrede sig ved at spaa, hege og vise igjen, men undertiden ogsaa ved at stjæle. Da man engang jog en saadan Familie bort, truede den med at sende nogle igjen som ikke kunde forjages, og de graa Rotter — paastaar man — skal ved denne Tid have slaaet fast Bo her i Landet. Noget sandt ligger der til Grund for denne Fortælling; thi Polakkerne spiste alle de Ratte, de kunde faa fat paa, og Rotterne bleve virkelig derved mange Steder til en Landeplage.

Om end Fyn i sin Helhed synes at have været blandt Landets mest medtagne Egne, saa var det sydlige Fyn, som foran bemærket, dog ikke i den Grad ødelagt som f. Ex. Bindinge Herred, hvor fjendtlige og fredelige Hære stode saavel før som under Nyborgslaget. Allerede i Foraaret 1659 begyndte man at frygte en almindelig Hungersnød i Fyn, saa Svenskerne maatte foranstalte Korn og Levnetsmidler overførte fra Sjælland, Laaland og Falster. Selv de Gaarde og Godser, som tilhørte den Alfeldske Slægt, og som ved Karl Gustavs gjentagne Befalinger vare blevne skaanede for Brandstat og al Besværing, bleve nu i den almindelige Nød prisgivne og stillede lige med de øvrige fynske Gaarde: „at man maatte tage, hvor det var at finde, uden Hensyn til de eximerede Godser, dog mod sammes Betaling enten med Korn paa Sjælland eller efter Overenskomst med Ejerne.“*)

Under hele Krigen var der næppe holdt Ting et eneste Sted i Fyn, ligesom Kirkebøgerne kun saa Steder bleve førte. Et godt Bidrag til at skildre Forholdene giver os Præsten Barfod i Fraugde ved Odense, som i Anledning af de saa Barnefødsler 1660 skriver i sin Kirkebog, at, naar Krigen raser, fryser selve den jordiske Kjærlighed („Marte regnante friget Venus“). Det er klart, at det maa have været en skrækkelig Krigsførelse, der kunde fremkalde saa usædvanlige Resultater. Der var Forvirring og Lovløshed i alle Forhold, og Landets Velstand blev for en meget lang Tid hæmmet, saa der, som

*) Joh. Grundtvig, Meddelelser fra Rentekamret.

N. M. Petersen siger: blev ligesom en stor Drken imellem det, som var før, og det, som fulgte efter. Da Fjenden endelig var borte, laa Jorderne overgroede med Ufrud og frembød et sørgeligt Skue.

Forholdene i Kjøbstæderne vare ingenlunde bedre end paa Landet; men det ligger udenfor vor Plan at betragte Kjøbstadforhold, og vi skulle derfor indskrænke os til at meddele et lille Uddrag af en Synsforretning*) over Faaborg By 1660, af Hensyn til, at denne By i saa mange Henseender er knyttet til den Egn, vor Beskrivelse nærmest gjælder: Henrik Oluffsens Gaard er nedbrudt og ingen Bygning; Lavrits Mogensens G. er nedbrudt og øde; Niels Kristensens G. er nedbrudt og øde; Per Ottesens trende Gaarde bag Kirken ere øde og ledige Pladser; Per Mikfelsens Gaard bag Taarnet er øde og ingen Bygning; Iver Nielsens G. er øde og plat ingen Bygning; Niels Pedersen Dbo's G. er nedbrudt af Fjenden; Per Staanings G. er nedbrudt af Fjenden; Henrik Mortensens G. øde, ledig og uden Bygning; Rasmus Sjørgensens, Jens Snedkers, Per Lavrsens, Anne Murmesters og Hr. Peders Arvinger fra Nafskov, deres Gaarde nedbrudte af Fjenden; Jens Trolds Baaning ved Skolen nedbrudt af Fjenden og Grave og Skanser paa Stedet; Jakob Bævers Gaard afbrændt og Grave og Skanser paa Stedet; Mads Ludses ligeledes og Bold paa Stedet; Kirsten Høgs nedbrudt af Fjenden; Povl Snedkers Baaning uden Bygning; Jens Sjørgensens Baaning af Fjenden ruineret og øde; Niles Skomagers Baaning ligeledes; Sjørgen Snedkers G. nedbrudt og øde; Sfr. Dorte Billes Gaard, Klingberg, af Fjenden nedbrudt; Hans Stensens Baaning ruineret og øde; Bjørn Jensens paa Lyø, hans G. øde og ledig; Kaj Lykkes G. meget ilde ruineret; den grønne Gaard øde, og Pladsen ledig; Niels Semesens, Hans Nielsens og flere G. nedbrudte og øde; Maren Jakobs Baaning ved Tomfrubroen øde. Der var ialt i det mindste 40 Gaarde, som Fjenden havde afbrudt og ødelagt, som derfor hverken kunde betale Skat eller tage mod Indkvartering.

*) Gehejmearkivets Samlinger.

Efter Opgivende havde Byen maattet betale til Kongens Folk og den hollandske Indkvartering 12,515 Rdl., foruden hvad der var paalagt af Fjenden, som ej kunde opgives. De fejserliges Udplyndring i Faaborg ansloges til over 2000 Rdl. Der var kun 5—6 Borgere tilbage, der vare i Stand til at yde nogen Skat.

3. De slemme Landplager Krig, Pest og Dyrtd følger gjerne ad eller række hinanden Gaanden, siger det gamle Ord, og det finder her sin Stadfæstelse. Pesten og Krigen havde hver paa sin Maade ødelagt Landet, nu kom Misværet og Dyrtd ovenpaa. Aarene før og efter 1660 vare sørgelige Aar. Af de Synsforretninger, som optoges efter Krigen, for at erfare, hvilke Gaarde der vare øde og afbrudte, og hvilke Torder der vare ubesaaede, viser det sig, at i mange Egne paa Fyn laa hver tredie Gaard øde, uden Bygning og uden Sæd. For saaledes at nævne et Exempel, kan anføres, at der i Sunds Herred var henved 60 Gaarde, som hørte under Nyborg Slot, men over 20 af disse vare øde og Torderne ubesaaede. Og de Gaarde, paa hvilke man med stor Møje havde faaet lidt Korn faaet, der kunde efter en nøjagtig Optælling paa Kronens Gods i Aaret 1660 hele Aalen fjælden overstige 20 Traver, alle Kornsorter medregnede. Paa Bjørnsø, der dengang som endnu bestaar af 6 Gaarde, var hele Aalen 70 Traver, og det regnede man efter Omstændighederne for ret godt. Kristoffer Markvardsens Gaard i Maby avlede 18½ Trave, Kristoffer Hansen 17 Traver, Peder Povlsen i Haastrup 9 Traver, Anders Madsen i Gjesteleve 12 Traver o. s. v.*) Som en Følge af denne daarlige Høst havde Kapitelspriserne for 1660 naaet en uforholdsmæssig Højde; en Tønde Rug i Fyn 20 Mk., en Tønde Byg 16 Mk. og 1 Td. Havre 10 Mk. Fra 1661, der var et lige saa daarligt Aar, var nævnte Tært steget til 4 Rdl. for Rug, medens kun 2 Rdl. for Byg og 8 Mk. for Havre. Det følgende Aar vare Priserne faldne noget, især for Rug og Byg, men de vare dog betydelig højere end i en lang derpaa følgende Aarrække,

*) Gehejmearkivets Synsforretninger efter Krigen.

da en Tønde Rug kun kom paa 4—5 Mk., højest 2 Rdl., og Havren stod imellem 40 ø. og 5 Mk.

Vi have en Fortegnelse over, hvad der var faaet og avlet under Hungersaaret 1661 paa de Kgl Lykke tilhørende men under Kronen indbragne Herregaarde.*) Det vil af den ses, at man paa Brændegaard efter en Udsæd af 10 Td. Byg avlede 3 Td. 3 Skp., efter 5 Td. Blandkorn avlede man 2½ Td., og efter 1 Td. Boghvede avlede man 1 Skjepe. Den hele Avl var nævnte Aar 12 Td. 2 Skp. Paa Rankauholm vare Forholdene en Smule bedre, thi der var faaet 50 Td. Rug og man avlede over 60 Tønder, efter 17 Td. Blandkorn avlede man 27, men Avlen i sin Helhed løb dog kun op til 202 Tdr. Paa Gjelskov var hele Avlen nævnte Aar kun 56 Tdr.

Under almindelige Omstændigheder var i hin Tid 3—4 Fold det sædvanlige Udbytte, 5 Fold var en meget god Høst. I nogle Optegnelser fra Hagenskov**) ses, at i tre Aar fra 1642—45 var der faaet 215 Td. Rug, 216 Td. Byg, 36½ Td. Blandkorn, 8½ Td. „Himmelforn“***) og 20 Skp. Urter; og herefter avlede man 3½ Fold af Rug og Byg, 4 Fold af Blandkorn og 5 Fold af Urter. — En Misvæxt paa Korn var i sig selv trykkende nok, men Misvæxt paa Olden var i Skovegnene endnu føleligere. Det var af Svinene, man skulde have baade til sine Udgifter og det vigtigste til Livets Ophold. Var der ingen Olden, var der heller ingen Svinestøde, og det trykkede langt haardere end en daarlig Høst. Derfor var det de daarligste Byer, der ikke havde Skove, og havde man saa ovenikjøbet kolde og lerede Jorder, indtraf meget ofte Misvæxt paa Korn. De lette Jorder vare overalt de bedste. Naar der altsaa umiddelbart ovenpaa Krigen og de Forstyrrelser, denne havde bragt, indtraf Misvæxt og Dyretid, endnu inden man var kommen „til sin fulde Sæd“ og endnu inden man havde faaet ny Besætning af Svin og

*) Kgl. Bib. Msfr., ny kgl. Saml. Nr. 409 c Fol.

**) Bechers Samlinger (kgl. Bibliotek Msfr.).

***) Rimeligvis en Bygart, „det saakaldte Himmelbyg“.

andre Husdyr, saa er det let forklarligt, at Tilstanden maa have været skrækkelig. Den største Del af den danske Adel levede selv i fattige og usle Omstændigheder, og saa af denne Stand kunde nye Laanekorn til deres Bønder. Derimod vare de rige Fogder og de nye tyske Herremænd ikke utilbøjelige til at hjælpe de fattige Bønder, men naturligvis mod ublu Renter sædvanlig for Sædekorn den halve Afgrøde. Paa denne Maade kom disse nybagte Godsejere snart i Besiddelse af en stor Del af Landets Tordegods, medens Bønderne kom i en bundløs Gjæld til dem og kun fik Balget imellem at stjæle sig ud af Landet, for andre Steder at prøve Lykken, eller at blive til Trælle i deres eget Land.

De hyppige Indfaldelser som Fogderne dels paa egne og dels paa deres Herrers Vegne lode foretage, oprulle et sørgeligt Billede af Tilstanden paa den Tid i det nu saa frugtbare og velsignede Fyn. Saaledes lod Fogden paa Nassebølle 1663 indkalde alle Nassebølle Bønder og Tjenere for resterende Landgilde og Laanekorn og forlangte Dom over dem. Men Hans Søfrensen og Hans Klavsens af Nustrup fremstode paa de menige Bønders Vegne og „bønsaldt den gunstige Dyrighed, paa Grund af deres elendige Tilstand og fattige Vilkaar, paa det at de ikke med deres fattige Hustruer og Børn skulde gaa fra deres Gaarde og over i største Elendighed og Armod. De fik i forgangne Aar formedelst den dyre Tid lidet eller intet faaet, medens de dagligen havde været betyngede med kongelige Skatter og andre Kontributioner, at de fast intet formaar, med mindre den gunstige Dyrighed af kristelig Medlidenhed vilde estergive dem noget af deres Restance.“

Henrik Wrangel, som var Foged i Nassebølle og Sandholt, holdt fast ved sin Begjæring, og der blev udstedt Ransdom over de Indkaldte, som imidlertid intet førte til; thi hen i Foraaret 1664 godtgjøre Nassebølle Bønder, at de efter at være betrængte af Fienden endnu ikke have kunnet komme „til deres fulde Sæd“. De vare saa stærkt betyngede med Skatter og Afgifter, at de ikke have kunnet efterkomme Husbonden det fulde Landgilde. Fogden tilstod at have ført deres sidste Landgilde til Restance, og vidste, at, dersom de skulde

betale samme, kunde ingen af dem blive ved deres Gaarde, Husbonden til største Skade. Mads Mikkelsen i Bonnemosogaard (i Svanninge Sogn) erklærede at have modtaget en øde Gaard, hvis Jorder vare saa ukraftige og fordærvede, at han ikke kunde saa sin Sæd igjen; hvilket Fogden saavel som Naboerne tilstode at være saa. Sæden var det Aar saa flet, at han hverken kunde taale at give Landgilde eller Skat.

1665 foretoges Syn over dyrket og udyrket Jord ved Rastebølle, hvoraf ses, at der i Enemærket laa Jord til 80 Skp. Korn, der hverken var pløjet eller dyrket. I Bygmarken laa to fulde Gaardes Lodder til 4 Tdr. Korn ganske øde; desuden vare mange Agre og Lodder meget ilde behandlede, især vare 5 Nastrupmænds, 2 Gundestrup- og 1 Nabymands Lodder utilgivelig flette. I Bonnemosogaards Enemærker var Bløjeland til 36 Skp. Rug sæd og Høbund til 2 Læs Hø; men der har ligget tre smaa Svinestier, saa det var beregnet paa at nyttes til Svin, men Gjerderne laa øde.

De fleste Bønder i Naby og Pejrup hørte under Krigen til Brændegaard og vare saaledes Raj Lykkes Tjenere og Hovbønder. Det samme var Tilfældet med en hel Del Bønder i Albølle og andre Byer, der hørte under Flintholm eller Rødfilde. Hans bratte Fald 1661 forøgede i høj Grad Efterveerne af det fjendtlige Indfald og den paafølgende Misvært. De mange Bønder, der saaledes paa en brat Maade kom under Kronen, vare ilde tjent dermed, thi de bleve næsten alle prisgivne til den første den bedste Panthavers Vilkaarlighed. Raj Lykke skal vel ikke have været nogen Bondeven, ja man har endog stemplet ham som en Bondeplager (hvad jeg tildels selv har gjort i mine „Minder om Brahetrolleborg“); men det er aabenbart urigtigt; thi vi finde jævnlig, at han har estergivet de Bønder deres Landgilde, der stode i nogen Forbindelse med ham; og vi have nderligere Beviser paa hans gode Villie derved, at han, saa længe det var ham muligt, lod gjøre Udlæg — og de vare sandelig ikke smaa — for Bønderne under Krigen, dels til Fjenden og dels til deres egne Fornødenheder. Det er aldeles vist, at det under alle Omstændigheder

var bedre at være Bonde under Kaj Lykke før Krigen, end at høre Kongen til efter denne. At Kaj Lykke ikke har været saa stræng eller ladet sine Fogder med overdreven Stænghed indfordre Bøndernes Restancer, ses bedst af en under 7de Oktbr. 1662 ved Generalfiskalens Fuldmægtig, Erik Hansen, udfærdiget kongelig Befaling til Fogderne paa de inddragne Godser, hvori det hedder:

„Vi Frederik den Tredie o. s. v. Eftersom vi erfare, at der skal være stor Restance forgangne Aar af det Gods i Fyn, som afgangne Frans Lykkes Søn Kaj er fradømt, saa at de forrige Fogder over samme Gods ikke have med tilbørlig Flid været omhyggelige, samme Restancer at indfordre. Thi ville vi hermed have vore Fogder alvorligst befalet, at de endnu al deres Flid tilligemed vores Generalfiskals Fuldmægtig i bemeldte Restancer med Fordring og Oppebørsel anvende, saafremt de ikke agte at svare og til Rette at stande, for hvis Forsømmelser tilforn kan være sket. Skrevet paa vort Slot Kjøbenhavn d. 7de Oktbr. 1662. Frederik.*)

Det har ved Undersøgelse vist sig, at disse Efterpresninger saa at sige bleve uden Betydning; thi at indfri gamle Fordringer var paa hin Tid umuligt, og endnn halvandet Aar senere fremlægge 17 Beboere i Naby og 6 i Pejrup, som tilforn laa under Rankauholm og tjente til Brændegaard, „Tingsvidne for, at være ude af Stand til at yde den aarlige Landgilde“; thi det næste Aar efter at Gud gav Fred, da havde de saaet en meget ringe Sæd, nogle endog aldeles intet, og var samme Aar en saa stor Misvæxt, at de mange Steder næppe fik Sæden igjen, hvorudover de fattige Mænd geraadede i stor Besværing og Armod, saa de ikke kunde udgive deres Landgilde“.

En af de rige og mægtige Panthavere, som Bønderne paa de inddragne Godser maatte trælde under var den forrige Foged, nu Amtsforvalter Peter Børting, der havde taget Bolig paa Gjelskov. Han havde jævnlige og vedvarende hele

*) Salling Herreds Tingbog.

Rækker af Bønder paa Tinge for at afpresse de Fordringer, han rimeligvis for en Ubetydelighed havde indkjøbt af de kongelige Kommissarere. Saaledes indkaldte han d. 24de April 1664 sex Mænd i Grønderup for 257 Rdl., 22 Mænd i Naby og Pejrup for 608 Rdl., 9 Mænd i Albølle for 246 Rdl. Mogens Jensen i Dvre for 20 Rdl., 4 Mand i Hundstrup for 22 Rdl., og 6 i Skjerninge for 182 Rdl., i alt over 1300 Rdl.; men efter de Forhold, der dengang vare tilstede, er det ikke rimeligt, at endog blot Halvdelen kunde tvinges frem. Disse Tingmøder maatte derfor ofte gjentages, og selv en lang Rarrække senere, efter at Peter Børtning havde fæstet Bo i Norge, lod han ved sine Fuldmægtige jævnlig Bønderne trække til Tinge trindt omkring fra hele det sydlige Fyn. Men om samme Peter Børtning ville vi senere faa adskilligt andet at fortælle, naar vi et andet Sted komme til Kaj Lykkes Ulykkehistorie.

4. Kirkerne, der under Krigen vare overladte til sig selv, bleve mange Steder nyttede som Stald til Fjendens Heste*), hvorved de næsten allevegne forfaldt og efter Krigen stode som halv ødelagte Bygninger. Misvæerten, som fulgte ovenpaa Krigen, hindrede Fiendens Ydelse, og det var sjældent, at Kirkeejerne havde Raad til at lade Kirken istandsætte. Der var Fattigdom og Usfelhed overalt: Kongen og Statskassen vare fattige, og medens Herremændene paa faa Undtagelser nær ligeledes vare fattige, sad hele Befolkningen i de usleste Omstændigheder, der nogensinde have været kjendte inden Danmarks Grænser. Herregaardene som Bøndergaardene stode enten faldefældige eller slet vedligeholdte, derom vidner de talrige Synsforretninger, der optoges i de nærmeste Aar efter Krigen.

Saaledes optoges 1669 Syn over to Gaarde i Naby, der laa under Rødfilde. Kristoffer Markvardsens Gaard savnede Fod, Vindsfeer, Lægter og Tag, hvilke Brøstfald

*) Det var vistnok ikke almindeligt at have Siddepladser i Kirkerne. De enkelte Stædepladser vare afdelte med Lægter, der saaledes kunde afgive bekvemme Stæder for Heste.

regnedes for 41 Rdl. 2 Mk. Gaarden var ikke aldeles blottet for Tindbo, thi der fandtes en Haandkværn til 2 Mk., et gl. Bord til 3 Mk., et Skab til 24 β. og en Kiste saa god som 3 Mk. Rasmus Tørgensens Gaards Stuehus favnede Fod, Bindstøer, Lægter og Tag, regnet for 20 Rdl. 2 Mk., ligesom en Skorsten maatte sættes af ny, at regne for 10 Rdl. Den nordre Lade fattedes Tømmer og Tag, regnet for 21 Rdl. 2 Mk. Fem Fag Hus i Gaarden maatte ombygges, regnet for 10 Rdl. Den vestre Side af Gaarden var ganske borte, og vilde koste at opbygge 31 Rdl. 2 Mk.

Kort efter flyttede fornævnte Kr. Markvardsen fra Gaarden efter at have op sagt samme. Det var en af de Gaarde, hvis Landgilde var skjødet til Sognepræsten i Faaborg. Denne bad ham at blive, og lovede at hjælpe ham med de forfaldne Bygninger, men Kr. M. forlod den alligevel, hvorefter Jorden blev udlejet af Fogden paa Rødkilde, og Gaardens Bygninger faldt ned af sig selv.

1671 optoges Syn over det under Rødkilde og Lejholm (det nuværende Pilegård) liggende Bøndergods, hvoraf ses, at der endnu var mangen en brøstfældig Gaard, om der end var adskillige, der efter hin Tids Forhold kunde kaldes ret vel ved Magt. I Vesteråby var P. Madsens Gaard temmelig brøstfældig, men havde dog nødvendigt Bohave og 9 Heste, 4 Køer, 3 Stude og 3 Ungkvæg samt 10 Faar og 5 Bistader. S. Nielsens Gaard var vel ved Magt med 5 Heste 4 Køer og 2 Svin, men mindre godt Bohave. Et Bol med 3 Heste og 4 Køer var noget brøstfældigt, og et andet Bol med 3 Heste og 2 Køer meget brøstfældigt. R. Tørgensens G. temmelig brøstfældig og kun 4 Heste, 2 Kalve og 4 Faar. D. Poulsens G. med 6 Heste, 2 Køer og R. Kristensens G. med 6 Heste og 5 Køer vare temmelig brøstfældige. I Dirnisje vare to Gaarde (unge og gamle R. Pedersens), der begge vare temmelig brøstfældige; de fattedes baade Tag og Tømmer, men havde ellers nogenlunde godt Bohave og Besætning. I Ulbølle vare de fleste Gaarde ligeledes brøstfældige, og en Gaard laa øde.

Paa Finstrupgaard's Gods var Tilstanden i det hele

noget bedre end paa de omliggende Godser. Det var den myndige Fru Ane Margrete Søen, der paa hin Tid var Bøndernes Forsvar, og ligesom hun laa i stadig Riv og Trætte med sine Naboer, navnlig Faaborg Borgere, saa stod hun lige saa trofast paa sine Bønders Parti. Hun var deres kjække og uforsagte Forsvarerinde, hvem de dog frygtede mere end de elskede. 1668 lod Fogden Melkjør Berendsen optage Syn over to Gaarde i Katterø, der hidtil havde været beboede af Jens Ravn og S. Jensen Møller. Den første af disse Gaarde var en Del brøstfældig baade paa Stue og Ladehus, men S. Ravn, som havde opladt Gaarden for S. Jensen, bad sig fri for Gaardhold, da han gjerne vilde opgive de 14 Skp. Rugsaed, han havde saaet. Den anden Gaard var endnu daarligere og maatte forbedres baade paa Tag og Fag samt med Dvn og Skorsten. Den fratrædende Fæster avlede de 22 Skpr. Rugsaed, han havde saaet, hvorimod Eftermanden skulde istandsætte den forfaldne Gaard. 1669 indkalder Fogden Jens Pedersen i Katterø, fordi han hverken havde fældet, hegnet eller gjærdet sine Gjerder, ligesom han ej heller havde udrettet sin Hovtjeneste. Disse Forsømmelser agtedes for 10 Rdl., da han s. A. blev dømt til at have sit Fæste forbrudt. Men samtidig havde man skredet ind hos ham for Restance, Gaardsald m. m. og taget ikke blot hans Indbo, men ogsaa hans Heste og Køer, medens det blev paalagt ham at fælde og hegne og iøvrigt at holde Gaarden vedlige indtil 1ste Maj. Nu skred man atter ind hos ham, men han svarede, at, dersom han havde beholdt sit Kræ og sine Bæster, vilde han have gjort sin Hovning og istandsat sine Gjerder til denne Dag; men det havde været umuligt for ham. Desuagtet blev han dømt til at betale en tolv Dalers Mulkt for sine Forsømmelser.

Paa Nakkebølle Gods vare Forholdene, som vi have set af det foregaaende, ualmindelig daarlige, og de vedbleve at være slette. Ved Aaret 1671 var Henrik Wrangel, Fogden sammesteds, tillige bleven Forpagter af Hovedgaarden. Det var et godt Middel for en svag Herremand til at saa den dovne Hovbonde til at bestille noget, men det var sandelig

ikke til Bondens Gavn, naar en mægtig Ridesfoged — Bøndernes Skræk og onde Aand — tillige blev Forpagter og derved fik uindskrænket Myndighed over den ullykkelige Bonde. Allerede 1671 indfalder nævnte Foged Nakkebølle Tjenere for over 130 Rdl., „men Peder Ruff gif frem paa egne og øvrige Nastrup Mænds Begne og bekjendte med flagende Røst for hver Mand at være skyldig, og at de gjerne vilde betale, dersom de havde Midler dertil; men det var ikke muligt, uden de skulde gaa fra deres Gaarde og i saa Maade ganske kvitere. De mange Skatter tilligemed Soldater- og Rytterhold tyngede dem saa haardt, at de næppe havde det tørre Brød.“ De bade derfor paa det allerydmngeligste, at deres gunstige Husbonde vilde estergive dem deres Restancer, at de dog kunde blive siddende ved deres Steder. At Forholdene vare saa ualmindelig daarlige i Nastrup Sogn, kunde ogsaa for en Del hidrøre fra Jordernes magre, lerede og flette Tilstand. Kun Tosterne og den Jord nærmest Byen blev gjødet og dyrket paa en saadan Maade, at den i Almindelighed kunde lønne Umagen. Naar Misvæxten blev altfor trykkende, lod man her som andre Steder optage Syn paa Kornmarkerne, thi, naar man intet avlede, kunde man intet yde. Paa Nastrup Mark vare saadanne Syn ikke sjældne. Saaledes var Aaret 1676 et haardt Aar: Regnen udeblev, Joraarskulden var streng, og den klare Himmel var gunstig for Nattefrostens og Solens skadelige Indvirkninger. I Nastrup var Misvæxten fuldstændig. Byggen var mange Steder helt affveden af Solen, mange Steder var den helt borte, men ingen Steder saa god at den kunde høstes. Det var umuligt at avle Udsæden igjen. I Rugmarken var det ikke bedre, Rugen var ligesom skoldet og affvældt.

5. 1681 strakte Misvæxten sig over den største Del af Landet. I hele Salling Herred optoges Syn over de flette Kornmarker, hvoraf følgende Uddrag fremsættes: Paa Espe og Herringe Marker var en saadan Misvæxt af Sommerens Hede og Brynde, at der af Rug og Byg næppe kan avles Sæden igjen, men den meste Del er borte, saa det næppe kan høstes. Græsmarkerne vare ligeledes affvedne. I Gjestele

var Kornet ligesaa. I Krarup var det saaledes, at, hvor man havde saaet 2 Skp., kunde man vente at avle 2 Skp. I Broby var Kornet mange Steder ej værd at fæste Leen paa. Hvor man havde saaet 10 Skp., ventede man at kunne avle 2 Skp. Dog var Sønderbroby lidt bedre end Allested, hvor Kornmarkerne vare overordentlig flette. I Svanninge Rugmark kunde man paa de bedste Steder avle Sæden igjen, men paa mange Steder var der aldeles intet uden Blaaurter og andet Ukrud. De enkelte Rugar, som fandtes vare uden Kjærner. Vaarkornet i Rugmarken saavel som i Bygmarken, hvad der var kommet til Vært og Grøde, var svælt af Hede og Solbrand og ganske liden Kjærne i. Overalt var Jorden overgroet med Reditte og andet Ukrud. Noget Korn begyndte først i Juli at komme op, hvilket ej kunde blive til noget. I Østerby og Millinge Rugmark var det noget bedre, dog turde man kun vente halv Grøde mod ellers, og Bygmarkerne vare lige saa ringe som Svanninges. I Falsled var noget af Rugen groet saa godt, at den halve Sæd kunde naas, men mange Steder var den meget ringere, og det lidet, der var, var skoldet og fordærvet. I Bygmarken til samme By var Kornet ganske borte, saa de hverken kunde faa Korn eller Foder, undtagen ved deres Haver, ved de side Ender. Græsbed var altid ringe ved denne By, og det var saa daarligt, at Bønderne maatte føde deres Kvæg udenfor Sognet, hvor de kunde opspørge Græsning. Horne og Bjerne Rugmarker vare meget ringe, saa der ingen Steder kunde avles den halve Sæd igjen. Bøiden Rugmark saa ringe, at den ikke var værd at sætte Le til, thi den halve Sæd kan ej naas, og Rugmarken var lige saa flet. I Nørrebroby kunde man paa den halve Mark opnaa den halve Sæd, men paa den anden halve ej engang den halve Udsæd igjen. I Vejle kunde man paa de to Trediedele af Marken naa en Trediedel af Udsæden, og paa den ene Trediedel, der var noget bedre, antog man at kunne opnaa Udsæden igjen. I Lyndelse var Avlen noget ulige, der var enkelte Steder god Rug, men de fleste Steder kunde der dog kun opnaas den halve Sæd igjen. I Vesterhæsinge Hasselskovmark kunde næppe avles Sæden,

i Malmømarken næppe den tredie Part. I Østermarken var Sæden meget ringe. Kun nogle Tofter ved Byen havde nogenlunde Grøde og Væxt. I Hillerslev var Rugmarken saa slet, at man kun kunde opnaa den halve Udsæd igjen, derimod var Bygmarken god undtagen ganske saa Steder. Haastrup Rugmark var saa ringe, at der ikke engang kunde avles en Trediedel af Udsæden igjen. Baarkornet i samme Rugmark var saa ringe, at det ej var værd at høste. I Bygmarken kunde man paa nogle Steder saa den halve og paa nogle Steder maaske den hele Udsæd igjen. Paa Malmø Mark antog man, at man paa den halve Del kunde avle den halve Udsæd, og paa den anden halve Rugmark lidt mere. Byggen var svag og ilde groet paa den største Del af Marken, saa Udsæden næppe kunde naaes. Græsmarken var forbrændt af Sommerens Hede, og Højbjergningen afgav kun det halve mod Aaret forud.

1688 var igjen et meget daarligt Aar. Dog var det mest Vaarsæden, der havde lidt af Kulde i Sædetiden, Hede og Brynde i Sommertiden, hvorfor man de fleste Steder ej kunde naa Udsæden, og ellers var den saa daarlig, at den ej var værd at høste.

Efter den haarde Vinter 1709, der var saa stræng og vedholdende, at Østersøen var ganske tilfrossen, saa at man endog i Maj Maaned havde banede Kaneveje paa den, fulgte den ufrugtbare Sommer og dyre Tid. Men hvad der mildnede dette strænge Aar, var den mange Steder rigelige Græsvæxt, ligesom der heller intetsteds klages over Misvæxt paa Olden, om endstjønt Skovene havde lidt stor Skade af den haarde Vinter. Derimod var Rugen allevegne næsten gaaet bort. Paa Vesterhæsinge Rugmark kunde man naa den halve Sæd igjen, men paa Stenderup, Haastrup, Østrup, Jordløse og Trunderup Byers Marker, kunde man ej nær naa Sæden igjen; thi paa Bjerge og Sandbanker var intet, og paa de side Steder havde Redise, Gaaseurter og Skjaller groet omkap med de enkelte svage Rugstraa, der havde overstaaet Vinterens Strængthed. De fleste Steder paa Lyndelse Rugmark var Rugen ganske borte og Jorden overgroet med

Kedike, Skjaller og andre onde Urter, saa Lyndelse Mænd ej kunde naa deres halve Udsæd igjen. Efter høfvinge Rugmark var ligeledes overgroet med Ukrud, dog var Rugen paa somme Steder noget bedre end paa Lyndelse Mark. Paa Bjerne Mark var der nogle Stykker nogenlunde god Rug, men paa den største Del af Marken var den ganske slet og overgroet med Hejre, Kedike og hvide Gaaseurter, saa, naar den gode og den slette regnedes under et, kunde Udsæden ej opnaaes. Paa Horne Mark var Ruggroden slettere, saa man ej kunde opnaa den halve Udsæd igjen, og Bøjden Rugmark var endnu slettere, saa man der ej nær kunde naa den halve Udsæd. Nørrebroby og Allested Rugmarker vare ligesaa slette. Vejle var en Smule bedre, derimod var Slum Ds Rugmark saa slet, at de der boende to Mænd ikke kunde naa den fjerde Part af deres Udsæd igjen.*)

6. Naar man tillige tager Hensyn til den Sløvhed og Uigegyldighed for alt, der fandt Sted hos Bondestanden i hine Tider, kan man under saadanne Omstændigheder ikke undre sig over, at Befolkningen var fattig og vedblev at være det; thi Skatterne tyngede ikke lidt paa Landet, og Fæstebonden var nu allevegne den forkuede Træl, hvem man ikke regnede bedre end en af Herremændens Jagthunde. Hovbønden blev plaget i alle Maader med Tugt og Arbejde, og man glemte ham aldrig, hvor han for en ringe Forseelse kunde slæbes i Støffen eller sættes paa Træhesten, Redskaber, der nu vare tilstede ved enhver Herregaard. Dog var Bondens Stilling i Fyn ikke saa lidet bedre end i Sjælland, og paa de adelige Godser i det sydlige Fyn har man kun kjendt Hundehullet af Navn. Man har desuden mange Exempler paa, at Bønderne, naar de bleve straffede, virkelig havde fortjent det. Men Straffene for Hovforseelser dikteredes ikke ved Herredstinget eller Birkeretten, og derfor fremkomme kun undtagelsesvis Oplysninger herom i Tingbøgerne. De

*) Lignende Synsforretninger over Brahetrolleborg Sogns Rugmarker findes i „Minder om Brahetrolleborg“ S. 100. For Solstenhus's Birk kjendes de ikke, da Tingbøgerne fra den Tid fattes.

Gamle iblandt os, som kunne mindes at have set Træhesten og Stokken paa Herremandens Loft, vide desuagtet at fortælle, hvorledes deres Bedsteforældre for det eller det have maattet ride den skarpe Fjæl, eller have ligget frumsluttede i den gamle Egetræes Stof. Hoveriet var ganske vist en Byrde, der hvilede tungt paa Bonden i Almindelighed; thi det var uden Maal og Grænse, og det var tillige en Kilde til Doven- skab, Slaveaand, Drukkenskab og flette Sæder. Haard Be- handling af Herremanden og hans Blageaander avlede Raahed, Trods og Sammenrottelser i Hovlaget; thi Enighed iblandt Bønderne, enten det var i en viis eller en gal Retning, var et Særkjende paa det 17de og 18de Aarhundreders Hovbønder. Den, der kunde opfinde de mest gale Streger mod Ladefogden eller Ridesfogden, var den mest ansete i Hovlaget. Man har i Tingbøgerne fra hin Tid ikke faa Exempler paa, at For- pagteren, Ride- eller Ladefogden ikke altid kom helskindet fra et forbitret Hovlag, samt at Bonden, som ovenfor bemærket, naar han tiltaltes for Retten for Forseelser ved Hoveriet, ogsaa ærlig havde fortjent det. For mindre Forseelser gjorde man kort Proces, man havde jo de ovenfor nævnte Straffe- redskaber ved Haanden.

Bonden, som tidligere havde taget Del i Retshandlingerne ved Herredsretten, kom nu sjældnen i andet Grinde til Ting, end naar han „dertil var indvarslet“, enten for en eller anden Forseelse eller for resterende Landgilde og andre Ydelser. Han var nu indskrænket til sit By- og Sognestævne. Ved Sogne- stævnet, der fattes udenfor Kirken efter endt Gudstjeneste, bleve adskillige Sognet vedkommende Sager foreløbig afgjorte. Mere Betydning havde dog By- og Gade stævnet, hvor Byens fælles Sager afgjordes. Den Myndighed og parlamen- tariske Orden, som i Regelen her var tilstede, var noget fra Fædrene nedarvet, som man ikke skulde formode kunde være tilstede paa en Tid, da Sæderne vare saa fordærvede og Underkuelsen saa almindelig. Man havde de gamle af Retten stadfæstede Bylove og Vedtægter gjenite i Oldermandskisten, og den agtede man i de fleste Tilfælde højere end Kongens Love. Selvpantning var meget almindelig hos Bønderne,

naar nogen havde forset sig mod de gamle Bedtægter. Det var en værre Straf, en større Skam, end naar man forsaar sig mod Lands Lov og Ret. En stædig — tvær Mand maatte pantes. Men i Midten af forrige Aarhundrede begyndte Dyrigheden at lægge sig imellem denne gamle Skik, dette „Indgreb i Justitsen“. Underkjendelsen af de gamle Bylove var Tabet af den sidste Frihedslævning fra gamle Dage. Den maatte ogsaa forgaa, før en ny Frihed kunde rejses paa dens øde Grundvold.

7. Drukkenskabten øgede i høj Grad Bøndernes flette Tilstand, men selv Præst og Degn vare ikke altid frie for denne farlige Smitsot. De mange Smug- eller Pimpetroer trindt omkring i Byerne vare Klubber, der stadig søgtes af Bønder, Hovfolk og „Kongens Karle“, det vil sige de hværvede Krigsfolk. I Westeraaby var stadig Tummel og Trætte imellem Bønderne og Rytterne. Der var nok mere end et Sted, hvor man folgte Brændevin — vel at mærke den hjemmelavede. I Nastrup var en lignende Smugtro, og det var ogsaa Tilfældet i Ratterø og vel egentlig i alle Byer. I Tingbøgerne forekomme meget ofte Retsfager, hvortil Smugtroerne og Drukkenskabten gave Anledning.*) Vi ville ikke gjenneengaa den lange Række af sørgelige Beviser paa Almuens tøylesløse Laster, men kun stille et Par Træk for Dje. Saaledes havde Mads Smed i Nastrup 1676 siddet i Ole Ladefogeds Hus og sviret; men Ladefogden fulgte med Smeden hjem og vilde med ind at faa Ol at drikke. Medens Pigen hentede Ol, satte Ladefogden sig ned ved Urnen for at varme sig, men denne Varme synes ikke at have virket heldig paa hans Sindstemning, thi uden videre traf han sin Lædertrøje af og sagde: „Kom ud, din Uffel, du skal faa Prøgl“. Det krænkede jo Smedens Væresfølelse, men de bleve dog enige i at møde hinanden den næste Morgen. Mads Smed vaagnede først, tog sin Nabo med som Sekundant. Ladefogden sov

*) Se herom de Bidrag, der ere givne af S. Tørgensen, Ristrup, i Fyns Stiftstidende for 1874.

endnu, da der bragtes ham Bud, at Smeden ventede udenfor. Da han saa kom i Klæderne, hug de paa hinanden, det bedste de kunde, men Ole Ladefoged blev saaret baade i Haand og Skulder. — Fredagen før Pintse 1715 havde en Rytterbonde i Naby været i Besøg hos en anden Bonde. Da han vilde hjem, bad han om Følgeskab forbi Skomagerens, men da de naaede dertil, kom denne ud med sin Kaarde. Manden traf en Stavre af et Gjerde og vendte sig mod Skomageren, medens denne hentede en lang Stang, hvormed han saarede ham i Haand, Arme og Hoved. Og ovenpaa denne Heltesærd løb han ind og hentede sin Flint. „Seg vil skyde ham ned som en Hund“, raabte Skomageren. Dog blev det ham en temmelig dyr Fornøjelse; thi han maatte betale 3 Lod Sølv, i Bøder og 3 Gange 6 Lod Sølv i Sagsomkostninger, foruden 8 Rdl. i Badskjærløn.

Den Omstændighed, at Hovedgaardene i det sydlige Fyn næsten altid vare overladte til Forpagtere, hidrog — som vi ovenfor have paavist — heller ikke til at mildne Bondens Vilkaar, men det forøgede Rømningen fra de fleste Godser til stor Uregelse for Herremanden og Fogden, der mangen en Gang ikke havde det nødvendige Folk til at stille ved Sessionerne. Vi mene ikke den Slags Rømninger, som skete fra den ene Stavn til den anden, thi af dem er Tiden fuld af Sager, efterdi Herreincendene vare overordentlig stridbare ligeoverfor hinanden; men vi mene Rømninger fra Land og Rige for at undgaa Soldatertrøjen og for at undgaa de faldefærdige Gaarde. En Mand, som i en Række af Aar havde været Soldat, duede næsten til intet, men der var intet andet for ham at gjøre, naar han kom hjem, end at fæste en Gaard eller blive stillet paany, og det var to Under, man næsten begge skyede som Pesten. Derfor løb en brav Karl undertiden sin Vej, for i Udlandet at søge sin Lykke. Sær under den skaanske Krig vare Rømningerne hyppige; thi Frygten for at blive puttet ind i et Regiment drev Folkene bort. Det var kun meget faa, der vare istand til at kjøbe sig et Fripas, som efter Omstændighederne kostede 20—30—40 Daler, ja undertiden langt mere; men saa stillede der jo rigtignok den

Betingelse, at hvis Bedkommende kom tilbage og fæstede Gaard eller Sted paa Godset, skulde disse Penge atter komme ham tilgode i Indfæstningen.

Den, som ikke duede til andet, var god nok til at stille som Soldat. Ridefogden stak Feldsjægeren nogle Daler i Lommen, saa bleve de daarligste Karle antagne. Oberst G. D. Holsten til Holstenshus vilde dog ikke vide af den Slags Karrestreger. De burde affaffes. Han lod derfor sin Ridefoged 1726 rejse til Odense med fem Karle, som just ikke nydede Luren. Derfor tog man en haandfast Karl med til at passe paa dem, og man maatte give dem Ol og Mad og Brændevin, for at de skulde stille sig saa ordentlig an som muligt. Men det var ikke i Karlernes egen Interesse, og da ingen Stikpenge vare indløbne, bleve alle fem Karle kasserede. Saa rejste Forvalteren hjem til Obersten med den Bæsked, og, saa maatte han strax afsted med fem andre Karle og to Mand til at passe paa dem. Men det kneb med at saa disse fem opdrevne, derfor maatte man tage en med som nok led af en uheldredelig Sygdom, og saa stak man Feldsjægeren tre Rdl. i Lommen „for at han skulde sige, at han kunde kureres“. Nu bleve Karlene antagne.*) Man havde taget dem paa fastende Stevne, ellers havde de maaske fundet paa at løbe bort.

Mulig var dog det Baand, der bandt Salling Herredsfolk til Stavnen, lidt svagere end i Landets andre Egne; thi det var ikke vanskeligt at komme fra Horne til Als, Sønderjylland eller hvorhen man lystede, naar blot man havde Penge at betale Overfarten med. I den skaanske Krig blev der holdt Strandvagt paa Knold og trindt omkring ved Kysten, lige saa meget for at passe paa Rømningsmænd som paa Fjenden. Fra Svedholm blev det bejendtgjort, at ingen maatte overføre fremmede Personer, uden at Bedkommende havde vist „Ovrigheden paa Svedholm“ skriftlig Tilladelse, og vilde deres Baad blive slagen sønder, der handlede mod dette

*) Gl. Regnskaber i Holstenshus's Arkiv.

Forbud. Per Ellegaard paa Bøiden sagde da, „at han brød sig en god Dag om den Bekjendtgjørelse, og han vilde sætte over, om det saa var 10 Gange daglig.“ Men hans Baad blev næt af Ridefogden sønderhugget og ført i Triumf til Svedholm. P. Ellegaard søgte nu Herskabet for sin Baad, men blev tilligemed P. Sjørgensen, der havde været i Ledtog med ham, dømt fra deres Fæste, „hvis deres gode Herskab det ikke anderledes vilde“. De beholdt naturligvis deres Gaarde, da Herskabet vanskeligt kunde faa andre Fæstere.

I Krigsaaret 1675 stod Horne Møller i levende Handelsforbindelse med Fjenden, trods Strandvagten. Undertiden toge Faaborg Borgere sig for at hindre den store Overførsel fra Horne af Rømningsmænd, Kvæg og Fødevarer, og det kom da til ordentlige Smaakrige. En saadan Træfning, der varede næsten halvandet Døgn, fandt Sted ved Midsommer 1678. *)

Næsten helt igjennem det 18de Aarhundrede har man Exempler paa Rømningsmænd fra den fynske Kyst. Svendborgskippere og Grøboer besøgte jævnlig Nastrup, Ratterø og Horne Strand for at købe Svin af Bønderne, og her var det en let Sag at smutte med. Holsten og Lybæk vare i Regelen Maalet for Fynboernes Rømning, og, var man først kommen vel fra Landet, blev en Rømningsmand saare sjælden greben, „thi hans Flugt var hellig“. En af de sidste Rømningsmænd fra denne Egn fandt Sted i Aaret 1760, idet to Bønderkarle, den ene fra Rakkebølle, den anden fra Svedholm Stavn, ombord paa en Svendborgskude deserterede til Holsten, efter at de vare indrullerede som Landsoldat. Men man kom snart under Bejr med, hvor de vare bleve af, thi Herremanden paa Rakkebølle, Oberst Cicignon, var en energisk Mand, der strax sendte sin Skytte til Grø og videre omkring for at opsoge dem; og saa kom man selv herhjemme i Tanke om, at et Par Personer — Rømningsmænd fra ældre Tider — Peder Karsten Hansen fra Pejrup og Kr. Pedersen

*) S. Sjørgensens Bidrag i Fyns Stiftstidende 1874.

fra Svendborg, havde været paa et Besøg i Egnen, hvorfor man var temmelig sikker paa, at de havde hværvet de to savnede Karle, Mogens Kof og Erik Bagger. Man fik Peder Karsten heftet, hvorved det oplystes, at de vare hværvede ved det Oldenburgske Kavalleriregiment, „hvor de skulde have Penge og gode Dage“, istedenfor at gaa Soldater herhjemme for „Lærsk og tørt Brød“; men de maatte pænt tilbage igjen, da Oberst Cicignons Folk fandt Vej til deres Regiment. Det var rigtignok en dyr Historie at faa disse Rømningsmænd tilbage, især naar der tages Hensyn til, at den ene af dem, Erik Bagger, efter de oplyste Omstændigheder var et drifkældigt, farligt og balstyrigt Menneske, der flere Gange havde truet med at stikke sig selv og andre ihjel.*)

8. Under „den svenske Fejde“ (1657—60) vare Veje og Broer forfaldne og som alt andet i en meget daarlig Tilstand. Det blev ofte paalagt Bønderne at istandsætte den eller den Bro, som efter de foretagne Syn „ikke uden Livsfare kunde befærdes“. Hillerslev og Snarup Broer vare især i en meget daarlig Stand, og til deres høist nødvendige Reparationer

*) Dokumenter i Holstenshus (Rakkebølle) Arkiv, hvor tillige følgende Regning forefindes.

Regning paa de Omkostninger, som de tvende til Holsten undvige haver forarsaget Fru Statsraadinde Hejn og mig:

1. Sendt min Skytte til Krø for at søge efter Desertørerne.....	2 Rd	„	4	„	1/2
2. Sendt begge Skytterne til Als og videre til Holsten.....	16	—	—	—	—
3. Sendt tre Karle med Heste til Skeho for at lade vore Karle arrestere og afhente.....	35	—	3	-	2
4. Til den arresterede P. Karstens Forplejning i 24 Dage a 6 Sk.....	1	—	3	-	—
5. Drifkepenge til Korporalen, som bragte Desertørerne, til Tingsvidnedom og til videre Transport til Nyborg og Odense o. s. v.....	6	—	3	-	—

Talt: 61 Rd. 3 Sk 4/2

Rakkebølle d. 2den April 1760.

Paa Oberst Brahes og egne Begne
Cicignon.

henlagde man alle Sognene i Salling Herred. Men der var ingen Lyst til dette Extraarbejde, enhver havde nok at bestille for sin Høsbonde. De enkelte Sogne vidste desuden at skyde sig fra det under det Paaskud, at de selv havde Broer at vedligeholde, og det ene Aar gif hen efter det andet. Endelig blev der fludret lidt paa de værste Guller, men nu havde man samme Historie med de „adelfare Beje“. I denne Anledning optoges 1670 et Syn over alle Bejene i Salling Herred, hvoraf det ses, at der paalagdes Bønderne et temmelig betydeligt Arbejde ved Siden af Høveriet. Ifølge en kongelig Befaling skulde disse Beje have en Bredde af 14 sjællandske Alen.

Adelvejen fra Svendborg til Faaborg førte gennem Besterfjerninge Sogn over „Lillebro“, og gennem Albølle Sogn til Dure Na ved Besteraaby Sogneskjel. Bejen igjennem Naby Sogn, fra Dure Na til Bløs Bro, havde den fornødne Bredde, men Tordebroen og Lillebroen maatte forbedres. Paa Nastrup Sognegrund ved Bløs Led maatte Tordebroen forbedres, og en ny Lillebro lægges. Udenfor Byen ved Borrehøj skulde der jævnes og fyldes 126 Alen; ved Brenodetre skulde der jævnes og ryddes en hel ny Vej paa 336 Alen. I Dirnisse Sogn var en langt større Bejlængde end i begge de førnævnte Sogne. Her regnede man for Adelvej: Bejen fra Nastrup Sognegrund til Faaborg, fra Katterø til Dirnisse; fra Faaborg til Katterø, saavel som Bejen fra Pejrup til Katterø. Paa den første af disse Beje skulde bl. A. et Gjærde flyttes ved Skjelledet paa Katterø Mark. Paa Bejen fra Faaborg Mark til Dirnisse maatte Kallefogade jævnes og flys. Broen over Møllebækken skulde forbedres og gjøres bredere, ligesom Gaden i det hele var for smal. Dog krævedes ikke her den fulde Bredde, da det ej var nogen Landevej. I Dirnisse By, i den Gyde til Bangeledet og fra Bangeledet til Majbækken, maatte nogle Gjærder flyttes. Paa Bejen fra Swaninge Mark til Dirnisse var en Hulvej at jævne i Ullegraaskov. Paa Bejen fra Klostersfang og Skovsmark til Dirnisse By vare adskillige Hulveje at jævne og fly, nemlig ved Ryeled (Rødeled), en anden nærmere mod Dirnisse (den

saakaldte Nørregaards Banke) og en tredie imellem Bangeledet ved Bjerregaard og Majbænten. Paa Vejen fra Rattersø Mark til Dirnisse var en Gulvej at jævne, og to Steder imellem Kirkevangeled og Majbænten var Vejen noget smal. Særligt vare Vejene de fleste Steder langt under den Bredde, Loven bød. Paa Vejen fra Faaborg til Rattersø var en Gulvej at jævne. Vejen igjennem Byen og ad Dirnisse til, saavel som de andre Veje maatte fyldes, jævnes og forbedres adskillige Steder.

Det havde naturligtvis ingen Hast for Bønderne med Vejenes Istandscettelse, og syv, otte Aar senere stode de endnu slettere end før. Der førtes idelige Klager over Vejenes Ufremkommelighed, og saa skred man i Sommeren 1679 til et nyt almindeligt Besyn. Nu maatte Bønderne i al Skyndsomhed ud for at bøde lidt paa de værste Steder. Det hedder saaledes, at Bønderne i Maby og Nastrup havde begyndt at fly deres Veje. Flegsgyde paa Maby Mark, som er Landevej, er for snæver; der er et slemmt Uføre, som ingen kan komme igjennem, hvor der tilforn haver været en Lillebro*), som er ganske bortforrykket. I Nastrup By er en Lillebro ganske brøstfældig. Ved Kirkeladen kan ingen komme forbi en Kube**), som er sat paa Vejen.

I Dirnisse Sogn havde Mændene ligeledes begyndt at istandsætte de ødelagte Veje. Over Bækkene vare to Lillebroer, den ene god, men den anden ved Møllebækken meget brøstfældig.

Fra en senere Tid har man adskillige Besyn, der vise os Vejenes flette Tilstand og Befolkningens Uigegyldighed for en bedre Vedligeholdelse. Endelig blev Statsraad L. Adeler til Nykkesholm 1736 Amtmand over Nyborg og Tranekjær

*) En Lillebro er en af fløvede Stykker Træ paa Tværbjælker lagt Bro. Det var de almindelige Broer over mindre Vandløb i ældre Tider. Ovenpaa „Lillene“ var saa igjen i Regelen et Lag Jord eller Grus.

***) Kube er et Skur, et Tørvehus, en Udbygning for Enden af en Huslænge.

Amtet. Det var ham om at gjøre at faa en bedre Orden bragt tilveje. Allerede 1737 lod han foretage en Regulering af de almindelige Landeveje, der mange Steder bleve rettede og om- lagte af ny, og deres Bredde, otte Alen, mærket ved nedgravede Sten. Ud for Gungemosen paa Dirnisje Mark, ud for Svartelhaven og flere Steder paa Ratterø Mark blev der saaledes anlagt ny Vej. At de gamle Veje i flere end en Henseende kunde trænge til det skarpe aarlige Estersyn, som Amtmanden nu lod foretage, viser selv de i Tingbogen beskrevne Syn. Paa de lave og lerede Steder vare Vejene ofte ufremkommelige, men paa andre Steder, over Tornagre og andet Krat, hvorpaa Egnen dengang var saa rig, vare de ofte saa sammengroede, at to Vogne umulig kunde møde hinanden. Saaledes var Vejen over Skjelbanken 1737 mange Steder saa sammengroet af Torne, at den ikke nær var fire Alen bred. Ved samme Tid lagdes Grunden til den endnu bestaaende Ordning af de større Broers Vedligeholdelse, idet Amtet overtog saadanne Arbejder paa det samlede Hartkorns Beføstning. Saaledes bleve 1740 Nørrebroby, Bittinge og Krarup Broer opførte af Træ og kostede Amtet 689 Rdl. Det var $3\frac{1}{2}$ R . pr. Td. Skk., og der tilkom Holstenshuses Birk at betale 18 Rdl. 3 Mk. 2 S .

9. Sen imod Midten af det attende Aarhundrede vare Forholdene, især paa Holstenshus Gods, ikke saa lidet forbedrede. De fleste Bønder kunde i Regelen hvert Aar betale deres Landgilde. Det var nu ikke længer det, der i store Skarer traf Bønderne til Tinge. Derimod var det „ulovlige Skovhug“ ofte Gjenstand for Retsfager, men det lykkedes fjælden at faa de skyldige afstraffet. Saa finder Oberst G. D. Holsten paa 1727 at udgive en Plakat om Skovenes Fredning, „idet han tydelig kjender, hvorledes Dirnisje Sogns Skove paa nogle Aars Tid ødelægges ved ulovlig Skovning og Grenenes Nedbrydning“. Bønderne lagde Skylden paa andre „gemene Folk“ af Swaninge, Faaborg og Aastrup, og saa paalagde han enhver Mand i Dirnisje at have Tilsyn med Skovene og melde enhver, som de traf paa ulovlig Skovning eller Opsamling af Brænde, hvorfor de skulde nyde alle

Skovbøderne, der efter Forordning 27de Jan. 1710 ikke vare smaa; men saa igjen staa til Ansvar for al den Skade, som derefter maatte ske, og desuden have den udlovede Udvisning forbrudt. Traf man nogen af Godsets Beboere ved ulovlig Skovning, var deres Fæste forbrudt, og de maatte undgjelde efter Loven. Denne snilde Bestemmelse havde den tilsigtede Virkning. Hvor man herefter træffer Skovtyverier, ere de i Regelen begaaede af Aaby, Pejrup eller andre Byers Mænd. Medens Dirnisje-Mændene maatte tage sig iagt, vare de undertiden saa heldige at snappe en Aastrup, Pejrup, Grønderup eller Faaborg Mand med et fra Holstenhuses Skove afhentet Læs Træ.

Som der saaledes paa enkelte Godser trindt omkring i Landet sporedes en kjendelig Fremgang til det bedre, udbrød der en frygtelig Landeplage, som i henved 40 Aar adskillige Gange hjem søgte næsten alle Landets Egne. Det var den ondartede Kvægsyge, der allerede 1745 rasede her i Egnen. I Efteraaret og Vinteren bredte den sig videre omkring, og i det følgende Aar rasede den med saadan Hestighed paa Brændegaard, at der af 63 Kvæghoveder kun blev 6 tilbage*). I Foraaret s. A. blev det paalagt Sognefogden, Hans Jakobsen i Bjørnemosegaard, at have Tilsyn med, og undersøge med spidse Stager, om det døde Kvæg virkelig er kommet tre Alen dybt ned i Jorden.**)

1763—65 kom Kvægsygen igjen tilbage til Egnen. 1770 hærjede den især i Vesteraabn og de fleste Byer i Brahetrolleborg Sogn. Det samme var Tilfældet 1772 og 1778.***)

Sidstnævnte Aar rasede Sygdommen i en saadan Grad paa Langeland, at der i et Aar døde $\frac{1}{3}$ Del af hele Dens Kvægbesætning. Der blev truffet meget strænge Forholdsregler: Nedslaaing, naar blot et mistænkeligt Legn viste sig, og stræng Vagt og Spærring, hvor der var Fare paa Færde. Der blev ligeledes strængt paaset, at Hegnene imellem de enkelte Byer vare i forsvarlig Stand. Fra

*) Baggers Personalier.

***) Holstenhuses Tingbog.

***) Brahetrolleborg Godsarkiv.

1777—1781 døde i hele Landet 5,136 og nedsløges 4,481 Høveder, hvorfor der udbetaltes en Godtgjørelse af 5,200 Rdl. Siden 1781 har Sygdommen ikke med Visshed vist sig i Danmark.*)

Det vil altsaa af det foregaaende være indlysende — hvad ogsaa stemmer med Undersøgelser fra andre Egne i Landet — at Landboforholdene vare bedre før end efter 1660, da det udvidede Høveri næsten overalt var indført. Agerbruget gif ikke lidet tilbage i den sidste Halvdel af det 17de Aarhundrede. Fra 1660 til 1700 var Tordegodsernes og Landejendommenes Værdi sunken ned til under Halvdelen, af hvad de kostede før Krigen 1658. Bøndergaardenes Drift var forsømt og deres Brugere forarmede, underkuede og mishandlede.

*) Minerva 1789.

V. Afsnit.

Skylfsætning, Jorddeling og Udfkiftning. Landboforholdenes Forbedring.

Trældom for Kundskab veg,
Velstand ved Gliden steg,
Ogs blev vor Sjæl!

C. L.

1. Allerede længe før Gnevoldsmagtens Indførelse regnede man alle de mange Landgildebydelser i Forhold til en Tønne „haardt Korn“: Rug eller Byg. Skiftede man Tordegods, regnede man ligeledes enhver Gaard eller ethvert Bol i „Hartkorn“ efter den Skyld eller Landgilde, der gaves deraf. Hartkornet blev ogsaa snart den almindelige Maalestof for Skatteansættelse og fortrængte den gamle Guldvurdering eller Beregning efter Udsæden. Denne paa Landgildebydelserne grundede Skylfsætning blev gennemført efter en ensartet Lart over hele Landet i Aarene 1662—64, hvorefter enhver tænkelig Afgift reduceredes til en Enhed i Forhold til en Tønne Rug eller Byg lig 2 Ld. Havre, 1 Nød at fodre, $\frac{1}{3}$ Del Boelgalt, 3 Faar, 6 Lam, 12 Gæs, 24 Høns, 6 Snefe Veg eller 2 Mk. i Penge. Ligeledes regnede man $\frac{1}{2}$ Ld. Honning og 1 Fjerding Smør hver især lig 3 Ld. Stk., medens 1 Skp. Smør, der var $1\frac{1}{3}$ Otting, var lig 2 Ld. 2 Skp. Stk. Fremdeles regnede man Skov til 24 Svins Olden, 8 Læs Hø, 16 Traver Langhalm, 2 Sider Flæsk, 4 Skp. Boghvedegryn og en Dre at stalde, hver især lig 1 Ld. Stk.

Men denne Skylfsætning, der gennemførtes paa en Tid,

da Krigen nylig havde ødelagt Landet, da Misvæert og Dyr-
tid herskede, og der var Forvirring i alle Forhold, den blev
ikke af lang Varighed som Maalestof for Skatteyndelse, og i
Kristian den Femtes Tid gennemførtes en ny, paa Opmaaling
og Taxation grundet Skyldfætning i Danmark. Den begyndtes
1681 og fuldførtes over hele Landet 1690. Man opmaalte
ved denne Lejlighed enhver Ager baade i Længde og Bredde
og indførte disse Maal og Beregninger tillige med de gamle
Navne paa Skifter, Agre og Enge i dertil indrettede Protokoller.
I Fyn og Sjælland regnedes den Del af Agerbruget, som
var under Dyrfning, i fire Klasser, nemlig: 1) god Jord eller
middelmaadig Rug- eller Bygjord 2 Td. Land til 1 Td. Skf.,
2) skarp og ringe Jord, men som dog var
tjenlig til Rug, Byg, Blandkorn og Boghvede, 3 Td. Land
til 1 Td. Skf., 3) god Havrejord 4 Td. Land til 1 Td. Skf.,
og 4) middelmaadig og ond Havrejord 6 Td. Land til 1 Td.
Skf. Enge og Moser samt Græsning i Skovene taxeredes
efter Mængden og Godheden af det Hø, der kunde avles. I
Fyn regnede man Eng til 16 Læs godt Hø og Mose til 20
Læs Mosesoder, hver især til 1 Td. Skf., ligesom Udjorder
og Overdrev til 16 Høveders Græsning og Oldenskov til 24
Svin. Af Skovskylden svaredes i Almindelighed en mindre
Skat end af Ager og Engs Hartkorn. Bore gamle Fredskoves
Skyldfætning grunder sig endnu paa denne Taxt, og den er
ikke senere forandret.

Denne Skyldfætning, der var et vel udført Arbejde, ved
hvilket dygtige Kræfter i flere Aar havde virket — og iblandt
disse skulle vi særlig mærke os den navnkundige Professor
Ole Rømer — maatte dog efterhaanden, som Jordernes Til-
stand forandrede, mere og mere tabe sin Betydning. I et
halvt hundrede Aar gik det nogenlunde an, men saa foretoges
næsten overalt i Landet Omdeling af alle Byers Jorder,
nærmest af Hensyn til Høveriets ligelige Fordeling. Man
omdelte Gaarde og omdelte Hartkornet, der hvilede paa dem.
Og om man end 1766 tænkte paa at indføre en ny Skyld-
fætning i Danmark, blev det dog derved. Senere udfiftede
man Jorderne for Jode, ryddede Strøskovene, indhegnede og

anlagde nye Skovstrækninger, og tilsidst blev Trangen til en ny Skyldsatning mere og mere følelig. Men der var ikke Kraft nok til at gennemføre en saadan. Saa bødede man lidt paa den gamle Indretings Brøst ved at indføre en Penge-Matrikul 1802, hvorefter alle skattepligtige Jorder skulde taxeres og inddeles i visse Klasser fra 150 til 800 Rdl. pr. Td. Stk. De umatrikulerede Jorder bleve derimod ansatte til Skat efter deres Indhold i Tønder Land, men denne Bestemmelse affskaffedes dog 1818, hvorimod den endnu er Regel for Hæstelser til Nationalbanken.

Den første Resolution om en ny Matrikul udkom 1804, men det blev et langt og besværligt — kun halvt udført Arbejde, idet den nye Matrikul næsten allevegne var gammel, inden den blev til. Skovene, Møllekylden og Tiendehartkornet lodes ude af Betragtning, og den vigtigste af alle Skatter, Gammelskatten, overførtes slet ikke paa samme. Den er vedbleven at staa paa det gamle Hartkorn med 5 Rdl. paa hver Tønde privilegeret og 6 Rdl. 5 Mk. paa hver Tønde uprivilegeret Ager og Engs Hartkorn. Den højeste Takt for Hartkornets Beregning er 24, og 72,000 □ Alen af denne Takt, det er lige 6 Td. Land paa 12000 eller 5 $\frac{1}{7}$ Td. paa 14000 □ Alen, gjordes til en Td. Stk. Denne nye Skyldsatning traadte i Kraft d. 1ste Januar 1844. Ved Lov af 20de Juni 1850 er det tidligere frie, 5 Dalers Hartkorn gjort lige i Byrder med det ufrie, 6 $\frac{3}{8}$ Dalers Hartkorn.*)

2. Fællesskabet havde sin Grund og Oprindelse i den fjærne Oldtid og var ved Begyndelsen af det 16de Aarhundrede udbredt over den største Del af Europa. Til de store samlede Landsbyer grænsede i Almindelighed de 3 Bymarker, af hvilke den ene dyrkedes med Rug, den anden med Baarsæd og den

*) En udførligere Fremstilling af Skyldsatningens Historie i Danmark, der støtter sig til Matrikularkivets Samlinger, Joh. Stenstrup's „Studier“, Mandix Det danske Kammervæsen, Bergspæs Reventlows Virksomhed o. fl. Skrifter, har nærværende Forfatter ladet trykke i Ugeskrift for Landmænd Nr. 1, 1875.

tredie, kaldet Fælleden, laa til Græs. Foruden disse By-
marker havde man ved de fleste Byer adskillige mindre Marker,
dels med og dels uden Enge og Skovhaver, hvorhen ogsaa
Fællesskabet strakte sig. Derimod var baade Tost og Have,
enkelte Enemærker, Skov- og Enghaver udenfor Fællesskabet.
Opstod der Uenighed om Markskjel, saa maatte der foretages
Rebning af alle Jordstykker, og kunde Tvisten ikke bilægges i
Mindelighed af Bymændene, maatte Kronens Embedsmænd
eller vedkommende Herremænd træde til og foretage Under-
søgelser, der, som tidligere sagt, gjerne faldt ud til Tab for
selve Byen, esterdi al den Jord, som fandtes mere end man
skattede og skylbte af, blev Byen fratagen. Men saadan
Rebning kunde ogsaa ske uden Foranledning fra Bøndernes
Side, naar Husbonden eller Herlighedsejeren fandt sig foran-
lediget dertil. Saaledes lod Fru Anne Margrete Gøgen paa
Finstrup i Marenne ester Svenskekrigen og Landgildeskylb-
sætningen alle sine Bønders Jorder rebe og maale, for „at
enhver kunde vide sin Grund“.*) Det var ikke alene Marenne,
der bleve rebede, men det var ogsaa „Haverne, Tost og Hjem-
fred“. Ester denne Rebning tilfaldt der hver Helgaard i
Dirnisje til Abildhave, Humle- og Raalhave 4 Skp. Land,
til Tost og Hjemfred 3 Td. Land, desuden en indhegnet Skov-
have og en eller flere Enghaver til 10 Læs Hø. Herimod fik
hver Halvgaard halvt og hver Fjerdedelsgaard en fjerde Del.
Ved den almindelige Jorddeling, som ved det følgende Mar-
hundredes Midte fandt Sted paa de fleste Jordegodser i
Danmark, fik enhver By sine Jorder saavidt muligt for sig
selv, og alle Gaarde i Byen bleve lige i Byrder og Rettig-
heder. Omdelingen paa Baroniet Brahetrolleborg, som
er omtalt i „Mindet om Brahetrolleborg“**), fandt ikke
Sted paa en bestemt Tid. Beregningen var allerede ud-
ført for enkelte Byer 1736, men den blev først udført ester-
haanden, som Fæsteforholdene og øvrige Omstændigheder tillode
det. Ved en Forening imellem Lodsejerne fik Pejrup By i
Maby Sogn 1746 sine Jorder for sig selv, saaledes at Byen

*) Det følgende af dette Afsnit er helt og holdent Uddrag af Gods-
arkivet paa Holstenshus.

**) Side 98—99.

strax traadte ud af Forbindelse med Katterø og siden med Westeraaby. Ved Holstenshus udførtes Jorddelingen ligeledes efter indgaaede Foreninger i Aarene 1751—52. I de nævnte Aar foretoges en Rekning af alle Jorder i Dirnisse Sogn, der nu hørte under Holstenshus. Dirnisse og Kalefo Byer, der hidtil havde haft deres Jorder i Flæng og havde Fællesskab med Katterø i den store Næsmark, traadte ud af enhver Forbindelse med hinanden. Først blev Katterø By adskilt derfra, og siden fuldførtes Jorddelingen i Dirnisse og Kalefo ved en Forening af 28de Febr. 1752, saaledes at den skulde tage sin Begyndelse ved Mortensdag samme Aar. Enhver Gaard beholdt sine gamle Haver, Lofte og tildels ogsaa Eng og Skovhaver, men saa bleve de halve og Fjerdedelsgaarde gjorde til hele Gaarde, saaledes at de alle bleve lige store, hver Gaard i Dirnisse paa 73 Td. 1 Skp. og hver Gaard i Katterø paa 65½ Td. Land. Den Præsten tilkommende Ret til Græsning paa Dirnisse Mark til 4 Køer og 20 Faar, Kapellanen 2 Køer og 16—20 Faar og Skoleholderne 2 Køer og 6 Faar, blev vedligeholdt saaledes, at Katterø Bymænd maatte tage mod disse Høveder hvert 3die Aar, da de havde faaet deres Part af den fælles Næsmark.

Lige siden 1685 havde det ene Mageskifte efter det andet imellem Herreskabet og Bønderne fundet Sted; thi til Herreskabet Finstrupgaard laa oprindeligt kun en mindre Jordlod. Siden kom den største Del af den nedlagte Landsbys Jorder ind under Hovedgaarden, og udenfor disse var der en Del Skov og Græsbed. Men efterhaanden som Skovene svandt ind paa Bøndernes Marker, fik disse det ene Jordstykke efter det andet, imod at afstaa et tilsvarende Stykke af de til Hovedgaarden grænsende Jorder. Saaledes afstod Dirnisse Bymænd 1752 omtrent 25 Td. Land af Bjørnemosemarken imod omtr. 20 Td. L. i Gl. Kohave, som før havde været Skov, men nu var overdraget til Ryddeland, og 1 Rdl. Afslag i enhver Mands Landgilde. 1756 afstodes Stensmarken imod Bederlag i Kalefomark, der var Hovedgaardjord, kommen fra Dirnisse og udlagt til Kalefo. Samme Aar afstode Katterø Bymænd 22—23 Td. L. paa Vindebjerg imod Jord i Næsmark.

haven, i Østermarken og ved Bjørnemosøegaard, medens de iøvrigt fik hver 1 Rd. i aarligt Bederlag. 1763 afstodes fra Dirnisse et Stykke af Gamle Kohave imod Bederlag i Bajdesømark, der ansaaes for Hovedgaardsjord. 1767 afstodes fremdeles et Stykke Jord paa Rueagre imod Bederlag i Kalefo Mark.

Foruden disse Mageskifter, som yderligere stadfæstedes ved Udfgiftningens Begyndelse i Aaret 1769, blev der senere foretaget et Eftersyn over alle de Jorder, som Tid efter anden vare givne Bønderne i Brug og som dels vare ryddet Skovjord af Hovedgaardens matrifulerede Skovskuld, dels anden fri Jord og Græsning af Sognepræstens, som Herskabet imod Betaling havde indfriet, og som var de ovenfor nævnte Mageskifter uvedkommende. Det ses heraf, at ikke mindre end 65 Td. Land i en ikke lang Række var kultiveret til Bløjeland fra Skov og daarlig Græsbed, og at Bønderne havde faaet det ene Stykke efter det andet ind under deres Drift ved Siden af den øvrige Byjord. Af saadanne Skovjorder havde Brændeholme før været en indhegnet Skov paa 22 Td. L., Brunemosøebanke en stor Egskov paa 4 Tdr. L., Bøjlere Krog overgroet med stor Skov paa 31 Td., Nipsdams-have i Næsmarken 2 Td. L., Allegraa eller Uglegraa Skov 2 Td. L. o. s. v.*) Der laa altsaa en hel Del mere Jord til Byerne, end der efter Rebningen 1752 og de lovlig konfirmerede Mageskifter kunde forlanges; men Bønderne betragtede den Jord, som saaledes var overladt dem i Brug, paa samme Maade som den øvrige til Byerne hørende Fællesjord, og denne Opfattelse havde en Del Ubehageligheder til Følge ved den forestaaende Udfgiftning.

3. Der foretoges i flere Retninger Forberedelser til Udfgiftningens Fremme, som i Begyndelsen ikke synes at have

*) Ved Rebningen og Jorddelingen 1751 optoges Tingsvidne af de ældste Mænd i Sognet angaaende disse Skoves Omfang. Det oplystes da, at Brændeholme Skov var ryddet omtrent 1742 og delt ind under 15 Gaarde i Dirnisse og var omtr. 32 Td. L. Allegraa-skov, som ogsaa var ryddet i Mand's Minde, havde været dobbelt saa stor som Brændeholme. I Kohaven blev der ryddet omtr. 26 Td. L. i Aarene før 1751.

mødt videre Modvillie iblandt Bønderne, der egentlig ſlet ikke indſaa hvad Nytte en Udføstning vilde bringe; thi Udføstningen ved Holſtenſhus var en af de første i hele Danmark. Men Bønderne vare her ſom allevegne paa hin Tid miſtroiffe mod alt nyt, og da Sognepræſten, Hr. Kannemorſſ i Faaborg, der imod Erſtatning havde afſtaaet ſin Græsningsret paa Dirniſſe og Katterø Mark, ogſaa troede ſig fornærmet, foreſtillede han Bønderne, at de nu vilde miſte deres uerſtattelige Toſte, Haver og Hjemfred, og maaske blive anviſt en Bolig langt ude fra Byen, i en mager og ilde Udlod. Da han paa denne Maade havde opægget Bønderne, faldt Gniften ned ſom en Brand iblandt dem. De bildte ſig ind, at der var ſket dem Uret ved de Tid efter anden ſtedfundne Mageſkifter, og fremkom derfor med en ſkriſtlig Klage til Landvæſenſkommiſſionen, hvilket naturligviſ ikke behagede den ædle Godſejer, Kammerherre Amtmand Holſten. Han erklærede aabent og ærlig, at han attraaede ſine Bønders Velſtand og Lykke i den Grad, at han uden videre vilde have efterkommet deres Onſke, hvis de tidligere havde henvendt ſig til ham derom. Og da Bønderne fik denne Udtalelſe at ſtøtte ſig til, vovede deres driſtige Førere at fremkomme med et ſkriſtligt Forſlag, hvori de bade om ikke alene at ſaa tilbageleveret de fleſte af de afſtaaede Jordſtykker, men desuden at maatte beholde den dem tilſtaaede Godtgjørelſe i Penge og Gjærdſel, endſkjønt de for længe ſiden havde ſaaet Erſtatning for diſſe Jorder, dels ved anden fri Jord og dels ved anden Godtgjørelſe, og havde ved egen Tilſtaaelſe erklæret ſig tilfreds dermed. Paa dette deres Forſlag ſvarede Kammerherre Adam Kriſtoffer Holſten dem mildt og venlig. „At det er ham uvæntet at erfare, at hans Bønder ſaaledes anſe dem fornærmede. Han er overbevift om, at de bruge en ſtor Del Jorder, ſom høre under Hovedgaard, Skov, Præſt og Kirke, og at de ſnarere have for meget end for lidet Jord. Uagtet de fuldkommen lovlige Mageſkifter, der ere indgaaede og konfirmerede med Bøndernes frie Villie og fuldkomne Nøje, vil han dog uden videre Forhandling, ſaa vidt muligt opfylde deres Begjæring“ — noget, ſom Bønderne hverken havde

Krav paa eller mindste Ret til at fordre. Da saaledes en mindelig Overenskomst tilvejebragtes, sendte Herfabet Sagen til en ny Godkjendelse ved Salling Herreds-Ret.

Dirnisse Bymænd, som havde fremsat temmelig drøje Fordringer, maatte give Afkald paa en Del af disse, men fik alligevel i Efteraaret 1770 tilbageleveret et Stykke Jord, „Veret“ (der lagdes under den ny opførte Gaard Algermose) samt Knupshave (Knapshave) og et Stykke ung Skov til Lucienhøj, desuden Sivema ved Svaningehuse. Endvidere skulde hver af Dirnisse Gaardmænd fremdeles nyde en Godtgjørelse af 1 Rdl. og 2 Læs Gjærdsel aarlig. Ratterø Bymænd, der havde fulgt Dirnisse Mænds Exempel, indkom ligeledes med et „Forflag til Forlig“, der i et og alt blev opfyldt, og Ratterø tilbagegaves Lindebjerg og Jord i Østermarken som Erstatning for de paa Byjorden opførte Huse; medens Bymændene selv havde tilbudt at betale 12 Rdl. aarlig i øget Landgilde, der var 1 Rdl. for hver Gaard.

Medens Aarene 1770 og 71 hengik med Opmaalinger og famlende Forhandlinger med Bønderne, der vilde hverken det ene eller det andet, var der imidlertid opført en hel Del nye Huse, saavel i som udenfor Byerne, de fleste med to Fløje, rummelige og vel indrettede; og det følgende Foraar 1772, opførtes den første Udflyttergaard, der fik Navnet „Gulstensprøve“. Men endnu midt i Sommeren samme Aar var ingen af Bønderne i Dirnisse at formaa til at sige ja til Udfkiftningen, uagtet de fik deres Jord paa højst 3 Steder, imod saa mangfoldige adspalttede Smaastykker. Om Udflytningen vare de ej heller at formaa til at trække Lod. De vilde alle blive i Byen ved deres Lofte, Haver og Hjemfred, og for ogsaa i denne Henseende at efterkomme Bøndernes Ønske blev der næsten ingen Forandring foretagen i de gamle Byhavers, Lofsters og Enghavers Grænser, men de allerfleste af Bymændene fik Lov til at beholde deres Hjemfred. Der er ganske vist Tid efter anden foretaget en Del Forandringer heri, i de forløbne hundrede Aar, men endnu staa Byerne i Dirnisse Sogn som en Mærkelighed i denne Henseende, idet mangan en Gaard endnu har sine smaa Indhegninger, Lofst

og Enghave. Af samme Grund bleve kun 5 af de 21 Gaarde i Dirnisse bestemte til Udflytning. Smidlertid bøde Lavrs Gundesen i den gamle Stovgaard, og Gaarden blev fæstledig. Herkabet bestemte derefter denne Gaard til Udflytning. Men i det samme tilbøde to andre Gaardmænd, Niels Bjerregaard og Peder Krog, at modtage deres Jordlodder bag deres Gaarde, naar de maatte faa Lavrs Gundesens Loft og saaledes blive liggende i Byen. Deres Tilbud blev strax modtaget, og i Løbet af det følgende Aar, 1773, ophævedes Fællesskabet i Dirnisse, og i Løbet af Aaret 1774 vare de enkelte Jordlodder indhegnede, dels med Stengjærder og dels med levende Hegn eller Pileplantninger. I Løbet af 3—4 Aar var der saaledes opført over 2000 Favne dobbelte, foruden flere enkelte Stengjærder, over 5000 Favne levende Hegn og sat over 10,000 Stkr. Pile. Hegnenes Opførelse skete ved Hjælp af Husmænd og Daglejere paa Herkabet's Bekostning, ligesom den ædle Godsejer lod hente tyske Folk, som kunde lære Bønderne Plantning og Behandling af de levende Hegn.

De udflyttede Gaarde vare nu tildels fuldførte. Fra Dirnisse udflyttedes: Holstensprøve, Lucienhøj, Lifesminde, Sofienlund og Ditlevsholm foruden den paa Hovedgaardsjorden nysoprettede Agermosegaard. Fra Katterø udflyttedes Hansesodde og Lindebjerggaard. Med Hensyn til Tørv og Skov for de enkelte Gaarde havde man, hvor saadant ikke fandtes paa de anviste Lodder, taget adskillige Forbehold og Anvisninger, der havde en hel Del Ubehageligheder til Følge i Fremtiden. Husmændene vedbleve endnu lige til 1783 at have deres Køer i Græs hos Bønderne, men da afstodes der Jord til en Kos Græsning til hver Husmand.

Medens saaledes nærmest ved Gehejmeraad Holstens Opmuntring og Interesse for Bøndernes Bedste den ene store Forbedring i Agerbruget fuldførtes efter den anden, indtraf der et Tilfælde, som paany bragte de mistroiske Bønder paa den Tanke, at der var sket, eller at der skete dem Uret, en Omstændighed, der i høj Grad smertede den ædle Godsejer, som havde gjort alt i en god Hensigt.

Nogle Aar efter Udflytningen afbrændte tre Gaarde i

Dirnisse By, og for at faa disse Gaarde udflyttede, maatte der foretages Mageskifte med nogle andre Gaarde i Byen; men alle Bymænd samtykkede heri. Da alt nu var ordnet, kom Lars Bang og Rasmus Rasmussen i Tanke om, at de havde mistet mere Jord end de havde faaet, ved nævnte Mageslæg, og Tanken om, at de før Udskiftningen havde haft mere Skov til Røernes Græsning og mindre Hoveri og Arbejde at udrette, bevirkede, at de ophidsede flere af Dirnisse og Ratterø Bymænd. Nogle af dem vovede endog at fremkomme for Herstabet med en Slags Begjæring om Tilbagelevering af noget Skov, der forhen havde tilhørt Byen. De bleve altsaa indstævnedes for Birkeretten for at bevise deres formentlige Ret, hvad de naturligvis ikke vare i Stand til; men Lars Mogensen i Ratterø, der maaske havde strammet sig op med en lille Rus, truede i en bydende og haard Tone, „at Skoven skulde gives Byen tilbage“.

Det var i Begyndelsen af Aaret 1787, og strax efter var en Binkelskriver, Knud Møller (Lærer ved en Bogeskole i Faaborg), saa velvillig at forestille Baroniets Beboere, „at de lede den sorteste Uret og Undertrykkelse af deres Herstabs. Nu var Friheden kommen i Landet, og nu kunde enhver Bonde skrive til Kronprinsens og de høje Herrer der inde i Rentekammeret, hvad Bøffer det skulde være; nu var Herremændenes Tid forbi, og Bønderne vare komne ovenpaa“ o. s. v. Han var desuden saa velvillig at tilbyde Bønderne at skrive til Kronprinsens for dem, og ni Mænd i Ratterø og en i Pejrup syntes, at det var et godt Tilbud. Og under 18de Juni 1787 indgiver nævnte Knud Møller saaledes en Klage i disse Bønders Navn „over Jords Fratagelse*), overdrevent Hoveri o. s. v.“ uden at Ratterø-mændene havde givet ham Lov til at underskrive Klagen. Pejrupmanden var derimod hidsigere og ønskede nok sit Navn ind for Kronprinsens. Men det varede

*) Det var Pipstorn, Rismosetorne og Kallehaven; men Herstabet oplyste, at Pipstorn var en indhegnet Skov, Bønderne uvedkommende, og at de to sidstnævnte Skove vare fredede siden 1774 til Gjærdsel for Bønderne, og frededes kun for ej at ødelægges eller afgræsses.

ikke længe, før der indløb en Skrivelse til Gehejmeraad Holsten fra Hr. Reventlow, Colbjørnsen og de øvrige Deputerede i Rentekammeret, angaaende denne Klage. Nu blev Binkelskriveren lidt betuttet, da han hørte, at Gehejmeraaden havde optaget hans Fremfærd meget unaadig. Og just som der gjøres store Forberedelser til at faa fat i den dristige Binkelskriver, der havde forført Bønderne, kommer en skøn Dag Knud Møller og angiver sig selv, beder og bønfaller i et ydmygt Klageskrift den naadige Herre om Forladelse. „Det var sket i Uforsigtighed. Han skulde aldrig mere vove saadant Spil, og bad endelig Gehejmeraad Holsten om Medlidenhed mod en fattig Mand, der ydmygt bønfaller om Naade“.

Gehejmeraadens ædle Sind træder os atter her tydelig imøde: Han havde tidligere fundet sig i, at hans Bønder traadte op imod ham og paastode de i Mindelighed og lovlig afgjorte Mageskifter ugyldige; at Bønderne selv fremsatte Forslag til Forlig, som han dernæst bifaldt; og nu rejstes denne Klage paa ny øget med adskillige Tillæg, men til dels over Forhold, som maatte anses for ordnede og godkjendte af Bønderne selv. Binkelskriveren slap med Skræcken; Gehejmeraaden tilgav ham alt. Og dette smukke Træk er ret betegnende for Gehejmeraad Holstens hele Færd. Han var den myndige og alvorlige Herre, men naar nogen — selv den fattigste af hans Bønder — kom til ham med en Bøn paa Læben, var han den milde og venlige Mand.

Da Bønderne nu saa deres Ordsfører afvæbnet, optraadte Rasmus Rasmussen i Dirnisse som Ordsfører i Forsamlingen og erklærede, at de ingen Ret kunde vente, før de selv havde været inde hos Kronprinsens og forebragt ham Sagen. Han vilde til Kjøbenhavn, hvad det end skulde koste. Lars Bang troede ogsaa at være sket Uret ved de sidste, i Anledning af Uldebranden foretagne Magelæg, og han vilde med, om de end maatte blive ansete som Rømningsmænd. Herskabet forbød disse Optøjer og nægtede de nævnte Mænd Rejsepas til Kjøbenhavn. Men de forlode alligevel deres Gaarde og rejste i Efteraaret 1787 tilligemed Pejrupmanden til Kjøbenhavn, hvor de efter nogen Søgning fandt Slottet og henvendte sig

da som fornuftige Bønder først i den kongelige Stald. En velvillig Betjent henviste dem til en Ridemarl, „der plejede at tage imod de Bønder fra Landet, som vilde tale med Kronprinsen“. Han havde Logi til dem og kunde skrive bedre for sig end de fleste andre. Han styrkede dem yderligere i den Tro, at der var sket dem Uret af deres Herskab, og forfattede en Klage, der i den „dybeste Underdanighed“ udtolkede hvorledes deres Herskab behandlede dem „ufristelig og umenneskelig, at de ikke havde kunnet faa Rejsepas og derfor frygtede for at blive estersøgte som Rømningsmænd, men bad om Medfættelse af en kongelig Kommission til Undersøgelse af Forholdene ved Holstenshus“.

Nævnte Klage var underskrevet i Kjøbenhavn d. 20de Oktbr. 1787 med 8 Dirnissemænds Navne, af hvilke kun to vare tilstede, og det blev dem, Sagen kom til at hvile paa.

Om de tre Bønder virkelig bleve stedte for Kronprinsen, vides ikke; men der fortælles her hjemme, at Bønderne maatte gjøre flere end en Rejse til Kjøbenhavn, før deres Ord blev troet. Kronprinsen skal saaledes have undret sig over, at man klagede over de gode Indretninger ved Holstenshus, hvortil en af Bønderne svarede: „Ja Indretningerne kan være gode nok, og Gehejmeraaden vil os heller ikke ilde, men han har slette Raadgivere, og saa maa han selv svare for, hvad der sker.“ — Under 13de Avg. 1789 indgav Lars Bang med sex andre Bønder i Dirnisje og fire i Pejrup en ny Klage til Regeringen, der bevirkede, at en Landvæsenkommission undersøgte Sagen, ved hvilken de fleste af Bøndernes Klagepunkter fandt en mindelig Afgjørelse. L. Bangs og K. Rasmussens Klage over, at de ved de tre Gaardes Udflytning havde mistet hver 3—4 Td. Land, kunde ikke tages til Følge, da de selv for ni Aar siden havde samtykket heri. Dirnisje Bymænds Klage over, at de ved de tidnævnte Magelæg med Hovedgaarden havde mistet henved 120 Td. Land, blev ved Rancelliresolution tilbagevist, eftersom disse Magelæg allerede for længst vare stadfæstede ved Domsaft og ingenlunde vare til Skade for Bønderne. De tre Bønder, som havde været i Kjøbenhavn uden Rejsepas, der var en

strafværdig Overhørlighed, bleve ved en ny Kancelliresolution af 22de Oktbr. 1791 „efter Omftændighederne for denne Gang benaadede“. Bønderne opnaede kun, 1) at der foretoges en Repartition af Hartkornet fom en Følge af den til Husmændene afstaaede Jord; 2) at der fra Godsejerens Side afgaves Løfte om billigt Hoveri, der ikke ffulde overstige Bøndernes Kræfter; og 3) at de beholdt deres Herfkabs Naade, fom aldrig havde været vanskelig at gjenvinde.

Gehejmeraad Holstens ufvækkede Omhu for hele hans Gods vedblev i uformindfket Grad, trods Bøndernes utaknemmelige Paastande. Ved hans Opmuntring og Vejledning bleve Moser og Moradfer udgravede, Agerjorden bedre behandlet og inddelt i ordentlig Drift, ligesom der indførtes Kløveravl og en bedre Orden paa alt.

1779 lod han omtrent 60 Td. Stk. udfifte i Vesterfkjerninge, og 1783 begyndte de vidtløftige Forhandlinger imellem de mange enkelte Godsejere, færlig Holstenshus, Nafkebølle og Brahetrolleborg, om Jorddelingen i Vesteraabn Sogn, der først fuldførtes 1787. Vi have fet, hvor mange Fortrædeligheder et Sogns Udfikftning kunde volde den eneste Godsejer; det er derfor ikke at undres over, at Jorddelingen imellem fer Gjere*) kunde fremkalde faa mange Bryderier, hvorom de store Pakker i Brahetrolleborg og Holstenhusets Godsarkiver endnu vidne. Der maatte tages Hensyn til Skole og Degnejord, til Gjærdsfelfkov, Eng og Høflet, til Grus-, Sand- og Lergrave, til Hegn og Gjærder, Lofte, Haver og Hjemfred med meget mere. Umiddelbart efter at Jorddelingen imellem Godsejerne var udført, begyndtes Udfikftningen og Udflytningen af de fem under Brahetrolleborg hørende Gaarde. Det var paa samme Tid, at Udfikftningen af Baroniet Brahetrolleborg fandt Sted, og man havde for en Del Holstenhus til Mønster, fkiønt Baroniets daværende Besidder, Grev Ludvig Reventlow, var en i enhver Henseende felftændig Mand, der i Forening med sin ældre Broder, Statsministeren Grev Kr. D. Fr.

*) Holstenshus havde 73, Nafkebølle 46, Brahetrolleborg 26, Pilegaard 17, Præftegaarden 12 og Lindvad's Mølle 7 Td. Stk.

Reventlov, havde alvorlig studeret Landbosforholdene, ogsaa med Hensyn til Bøndernes bedre Vilkaar, i flere fremmede Lande. Han skuede ikke de Dsre, en fuldstændig Udflytning vilde medføre, og brød sig ikke om, at manges en gammel Bonde nægtede at forlade Byn og at modtage en for ham bestemt ny Udflyttergaard. Greven havde et fast og sikkert Maal for Dje, og det gennemførte han med Kraft. Men ogsaa hans Virksomhed blev for en Del miskjendt af Bønderne. Indførelsen af Arvesætte, Aflysning af Hoveriet og af Tiendens Ydelse i Kjærven, udførte Greven uden at spørge Bønderne derom. Han havde enkelte fordomsfrie Bønder for sig*), og det var ham nok, men et stort Parti var der ligesom ved Holstenshus imod enhver ny Indretning; og det smertede ham dybt, at han skulde have Fortrædeligheder for sin gode Villie og sine ædle Hensigter.

4. Det var Skovenes Fredning ved Holstenshus, der nærmest havde vaft Bøndernes Misnøje. Nu kunde man ikke længer faa sine Svin paa Skov eller lade sine Køer og Markflodde gaa paa Græs i de øde Skove, ejheller bringe noget videre ud af Skovtyveriet, uden det blev opdaget. Saaledes kom Ole Ravn i Rattersø 1771 galt fra sit Skovhug, idet der i hans Skov i et Aar var borttaget 1 Riseeg, 25 Afke, 21 Ore- og 8 Elmetræer, samt medstivet Ege- og Bøgegrene til $1\frac{1}{2}$ Læs. Istedensfor at søge sit Herskabs Raade, hvad han vistnok kunde have faaet, eftersom de borthuggede Træer kun vare smaa, søgte Ole Ravn en Vinkelskriver i Ulbølle, der angav ham mere, end han forsvarede ham, og Følgen heraf var, at Lovens Strængthed anvendtes imod ham. Han blev dømt til en Bøde af 176 Rdl. 3 Mk., nemlig 10 Rdl. for en Eg, 3 Rdl. for hver af de andre Træer, og 3 Rdl. for hvert Læs afhuggede Grene foruden 15 Rdl. i Procesomkostninger. Og hvis han ikke formaaede at gjøre Dommen Fyldest, skulde han have sit Fæste forbrudt. Det var umuligt for ham at betale en saa stor Bøde, hvorfor man foretog

*) Nærmere Underretning kan søges i mine „Minder om Brahetrolleborg“.

Indførsel hos ham. Den ulykkelige Ole Ravn beklagede sig i høj Grad, og bad nu sit Herskab om Naade, hvorfor Gehejmeraaden uden videre gav ham det hele efter, imod at Ole Ravn betalte 20 Rdl. og lovede i Fremtiden at afholde sig fra sligt ulovligt Skovhug. Men det varede ikke længe, inden der atter var fældet Træer i hans Skov og saa maatte han forlade sin Gaard. 1772 bleve adskillige Bønder i Dirnisse, Katterø og Kalefo tiltalte og dømt for Skovhug. Det var ikke alene dem, der sad i smaa Omstændigheder — de fattige Bønder, der huggede løs i deres Skove, men det var ogsaa efter hin Tids Forhold velstaaende Gaardmænd, der vovede at trodse de strenge Forbud mod Skovhug. En Gaardmand i Katterø blev saaledes idømt en Mulkt paa 451 Rdl. for 43 afhuggede Ege a 10 Rdl. og 2 Aske over $\frac{1}{4}$ M. Tykkelse a 6 Rdl. samt 3 mindre a 3 Rdl. Ligeledes blev Bjerregaardsmanden i Dirnisse dømt til at betale 63 Rdl. for 23 Aske; og baade han og Manden i Katterø bleve hver for sig idømt 3 Rdl. i Procesomkostninger. Men de havde intet (tilovers) at betale med, hvorfor de bade Herskabet om Mildhed og Naade. Sager om Skovtyverier eller ulovlig Skovhug førtes jævnlig frem for Holstenhusens Birketing; thi Skovning var noget, Bønderne overalt betragtede som et Slags Ret, om det end ikke længer dreves efter den storladne Maalestof som i gamle Dage. Det sidste Skovtyveri, der medførte nogen flækkelig Mulkt, fandt Sted i Maret 1806, da en Mand i Maby dømtes til at betale 106 Rdl. „for ulovlig Skovhug af nogle Bøge“. — Skovenes Fredning og Udsiftning af Bøndernes Jorder stode overalt i Landet i nøje Forbindelse med hinanden; thi, saa længe Strøskove stode ved Strøskove trindt omkring paa Bøndernes Marker og Enge, vare jo Træerne allevegne til Hinder og desuden lette at bortføre; men da hver fik sin egen Jordlod at dyrke, og de største Strøskove forenedes og indhegnedes for at plantes eller saas, for at frembringe en ny Skovvært, da var Skovtyveriet, det fjørende fælles Skovtyveri, for stedsse ophørt.

Det er Gehejmeraad Holsten paa Holstenshus og Grev Ludvig Reventlow paa Brahetrolleborg, under hvis Hænder

den nye Skovvært her paa Egnen er bleven til. Og alt som de unge Bøgeskove voksede op, var der Kraft i deres Vært og Behagelighed i deres Skygge; thi her samledes nu den unge Slægt med Ewalds, Wesfels og Baggesens Sange paa Læberne, medens de smaa Sangfugle kvadrede i Kor i de tynde Grene. Der var kommet en ny Tid og et nyt Liv i Naturen og i Folket. Enfalte Oldtræer, der kun havde set Svin og magre Husdyr under sig, stode endnu og saa med Foragt ned paa deres unge frodige Slægtninge, ganske som de gamle Bønder, der vare fødte og opdragne i Trældom, ikke kunde forliges med den nye Tid og de nye Forhold. De vilde ikke give det ringeste for at slippe fri for Hovet, skjønt Herstabet tilbød dem denne Frihed paa billige Betingelser. Men ligesom de unge Skove ved forrige Aarhundredes Slutning voksede op med en hidtil ukendt Frodighed, saaledes opdyrkede ogsaa den unge Slægt overalt Mark og Mose med en hidtil ukendt Travlhed, og, da det nittende Aarhundrede brød frem, var der Virksomhed og Liv, hvor der for hundrede Aar siden kun var Dorstthed og Død.

VI. Afsnit.

Hoveriets Ophør. Spaniolerne i Fyn. Krigen med England. Udsigt over Alger- brugets Fremgang til vore Dage.

Nu ere vi Bønder frels og fri,
Dg Lykken er os god,
Saa skal vi og øve Frimands Daad
Som Svende af Adelsblod.
M. Hansen.

1. Stenbrydningen var et af de Arbejder, der ved Gehejmeraadens særlige Tilskyndelse drevs med Kraft paa alt det Gods, der laa under Solstenshus. Landhusholdnings-
selskabet uddelte Præmier i Mængde for denne Grundfor-
bedring, og Solstenhuses Bønder staa blandt de første i Rækken
paa hin Tid med at bryde Sten op af deres Jorder og sætte
dem i Gjerder. Saaledes fik Katterø Bymænd 1777 en
Præmie paa 50 Rdl., 1788 fik en Gaardmand i Dirnisje 16
Rdl. og en i Katterø 14 Rdl. 1779 fik en anden Gaard-
mand i Dirnisje 5 Rdl. og 2 i Katterø hver 4 Rdl.*) 1784
optoges Syn over de Stengjerder, som Bønderne i Dirnisje
Sogn nævnte Aar havde opført af opbrudte Sten; og 50
Beboere, Gaardmænd og Husmænd, modtog i Forening Land-
husholdnings-selskabets 1ste Præmie, 100 Rdl., for i et Aar
af opbrudte Sten at have opført 1502 Favne dobbelte og

*) Boesens Mstr., Solstenshus's Arkiv.

443 Favne enkelte Stengjærder. Af disse Præmietagere havde 5 Gaardmænd og 1 Husmand i Ratterø og 4 Gaardmænd og 1 Boelsmand i Dirnisse hver opført over 50 Favne. Den største Andel af Præmien 5 Rdl. 16 β., fik P. Larsen i Dirnisse for 99 Favne, dernæst fik L. Mogensen i Ratterø for 101 Favne 4 Rdl. 83 β.)*

Naar man tager Hensyn til, at Bønderne forrettede fuld Hovning og dog kunde finde Tid til at opføre saa mange Favne Stenhegn, da maa man virkelig berømme deres Flid, saa meget mere, som der allerede paa hin Tid førtes Klage over det trykkende og udvidede Hovri.

I Maret 1791 satte adskillige Bestemmelser ligesom en Grænse for overdrevent Hovri, idet Herremænd og Bønder overalt i Landet bleve opfordrede til at oprette frivillige Foreninger for at bestemme Hovriet; og hvor saadant ikke kunde ske, maatte Enighed tilvejebringes ved Kommisærer. Men disse Plakater og Bestemmelser havde ingen egentlig Indflydelse paa Holstenshus, thi Gehejmeraaden havde givet sit Ord paa, at Bønderne ikke skulde saa Marsag til Klage over udvidet Hovri, og det holdt han trolig. Under hele Slutningsperioden af Hovriet var det egentlig ingen trykkende Byrde; det var en indlevet Skik, der ikke mødte Modstand og Uvillie. Det var tværtimod en Fryd for hele Ungdommen, ligesom det var en Kraftprøve, der udførtes med Lyst og Minnerhed, næsten altid omkap med hinanden. Der er senere sagt, at Hovriet i sine sidste Tider skabte en lige saa rask og vakker Arbejdsklasse, som det for et Hundrebaar siden under Ridefogdens Pisk skabte en doven og driksældig Bondestand; thi Fortiden krævede Dagens fulde Arbejdstid. Den nyere Tid var klogere: den krævede Arbejdet udført, og, naar dette var endt, havde Hovfolket Frihed til at more sig, synge, danse og lege, eller hvad man helst syntes om, den øvrige Del af Dagen. Man morede sig altsaa; thi man havde hverken Stavnsbaandets vilkaarlige Udskrivning, Ridefogdens Pisk, eller Træhesten at frygte, og for den legemlige Revselse var Bonden

*) Holstenshus's Godsarkiv.

og hans Hustru fikket ifølge Forord. af 25de Marts 1791. Dermed vilde vi dog paa ingen Maade have Høveriet forsvaret, thi i statsøkonomisk Henseende var det naturligtvis aldeles forkasteligt, og desuden medførte det visse mange moralske Ulemper. — Stavnbaandet var allerede ophævet ved den mindeværdige Forordning af 20de Juni 1788, hvorover hele den danske Bondestand og enhver ædel Mand i Danmark jublede; og Folkets Begejstring satte et Par Aar senere Frihedsstøtten udenfor Kjøbenhavns Vesterport. Det er den første af Kjøbenhavns Mærkværdigheder, der falder danske Mænd i Øjnene, naar man ad Jernvejen kommer ind til Danmarks Hovedstad, og den er vel „det skønneste Mindesmærke noget Land kan opvise.“

2. Paa Baroniet Holstenshus affluttedes i Aaret 1792 en frivillig Høveriforening*) hvorefter der hvert Aar skulde brydes et Læg til Boghvede af Gaardens 416 Td. L. Og før dette Læg brødes, skulde alle høverigjørende Bønder kaste Lod om de affatte Lodder, som de saa beholdt til Dyrkning uforandret, naar Marken var under Drift. Til Rug skulde pløjes en Gang, til Byg, Havre og Boghvede to Gange. Desuden maatte Bønderne harve og tromle samt samle og bortkjøre Sten. Manden eller en dulig Karl skulde saa sine Lodder, men i Regelen udtog man nogle af de bedste Karle til Sædemænd. I Høstens Tid maatte enhver hjemavle sine Sædlodder, efter at have passet Kornet, til det blev tørt. Hjemkjørselen i Laden maatte ske efter Ladefogdens Bud og Ordre, men Bonden maatte selv medbringe de fornødne Folk. Naar alt tilbørlig var udført, var Dagen astjent. Udkørsel af Gjødning saa vel som Høfletten, Høets Behandling og Hjemkjørsel udførtes ligeledes efter Tilsigelse.

Hegnet om Hovedgaardens Marker og Skove var allerede for mange Aar siden aspælet til hver enkelt Mand. Der var 10,536 Favne dobbelte, 1673 Favne enkelte Stengjærder, 4,527 F. Risgjærder, hvortil Gjærdselen udvistes af Skovene, og 86 F. Stængegjærder. Paa lige Maade oprensedes alle

*) Høveriforeningen i Holstenshus's Godsarkiv.

Bandgrøfter: 1229 Favne paa 1 Alen, 4,245 F. paa 2 Al. og 45 Favne paa 4 Alens Bredde. Naar disse vare oprensede, bleve de synde af hele Hoverlaget. Tærskningen udførtes ligeledes efter Omgang af de 39 hoverigjørende Bønder, Raftningen af dertil tilfagte Karle, og til Rensningen afgaves hver Vinter 12 Bud fra hver Gaard. Det var i Regelen Pigernes Bestilling at rense Korn, og det kunde enhver dygtig Pige, men saa var det jo det værste, at de fire Tønder Korn, som var Udbyttet af Dagens Arbejde, skulde bæres op paa Loftet. Dog kunde Pigerne i Regelen slippe for dette, thi de fleste af dem havde en eller anden god Ven blandt Karlene i Laden, som løb op med en Tønde ad Gangen, medens Pigerne lagde ud eller bandt Foder for ham i Stedet.

Til at rense Enge og at strø Muldstud afgaves hvert Foraar 2 Bud, men for ingen af disse Arbejder gaves Billetter, hvad derimod var Tilfældet for Tørvestkæring, Tørvenes Pasning Skovning, Oprensning af Bandsteder, Flytning af Hø og Halm, Tang og Materialier til Borge- og Ladegaardens Vedligeholdelse, Udførelse af Haandlangerarbejde, Opbrydning af Sten o. s. v. Til et Læs Korn eller Fødevarer regnede man 2 Ld. Smør = 50 Dste = 4 Ld. Rug eller Byg = 5 Ld. Havre. Af hver Gaard skulde aarlig præsteres for Billetter 40 Spænd- og 52 Gangdage, men senere nedsattes dette Antal til 34 Spænd- og 50 Gangdage. Foruden Hoveriet paalaa det fremdeles Bønderne at vedligeholde Kirken, Beje og Broer.

3.*) Ladefogden var den, der havde Kommandoen og Opsynet over Arbejdet ved Hoveriet, hvorfor Bønderne i Regelen fandt deres Regning ved jævnlig at traktere ham med Brændevin og gammelt Al, indtil han var ude af Stand til at se nogen Brøst ved Arbejdet. Brændevinen havde gjort Alt godt. Saa kom der en ny Ladefoged, som var lidt fræsen ved

*) Nærværende Meddelelse om Hoveriet, der støtter sig til Arkivdokumenter og mundtlige Meddelelser, har Forf. udførligere givet i Husvennen Nr. 31 for 1874.

Bøndernes Brændevin, var en overmodig Krabat, der ikke huede Hovbønderne og forlangte alt efter en ny Skif. Paa den store Dag i Slet, Aarets vigtigste Hovdag, kom det til et voldsomt Sammenstød. Han forlangte ifølge Reglementet, at Høet skulde rives op af alle Grøfter og bæres ud fra ethvert Sted, hvor der enten var Skygge eller Fugtighed, noget man ikke havde fjendt. Pigerne svore paa, at det ikke skulde ske, medens Ladefogden bandte og skjældte og svingede sin Stof; men Karlene toge Pigerens Parti, og Ladefogden maatte høre nogle drøje Sandheder, saa han fandt det raadeligst at vende Næsen hjemad.

Da saa Bønderne om Foraaret fik deres Gjerdegilde, ved hvilket Herremanden gav Brændevin og Bønderne gammelt Ol og Most, maatte Ladefogden efter gammel Sædvane med; og nu havde Byens Karle slaaet sig sammen om at drikke ham under Bordet. Han var en Elsker af varm Most, og han drak med god Villie. Siden kom den ene Karl frem efter den anden, sang Skaaler til hans Ære, og han maatte naturligvis drikke, og han drak, til han faldt om paa Stedet. I Svinestien havde man en Grisefo med smaa Grise. Her bar man Ladefogden ud og lagde ham i Soens varme Leje, hvor Grisene søgte hen for at patte deres nye Selskabsbroder, til stor Morstab for hele Ungdommen. Efter den Dag blev Ladefogden overmaade flink, men varm Most drak han aldrig mere.

Ved Hovoriets maatte Pigerne saavel som Mænd og Karle gjøre Tjeneste. Det var alene i Gjerdetiden, og naar man skovede Brænde, at Pigerne vare fri. Gjerderne især om Dyrehaverne, maatte være faste og gode; de bleve eftersnede ved et almindeligt Syn, og for hvert et Gul og for hver en Stavre, der stod ovenfor, maatte man give nogle Skilling i Mulkt til fælles Fortæring ved Gjerdegildet. Om Vinteren maatte hver Mand møde efter Tilsigelse for at føre Gjødning. Piger og Karle læsfede paa; Mændene og Drengene førte bort, for at sætte Gjødningen i en Dynge i Marken, hvilken man længere hen i Foraaret atter maatte sprede. Tørvegravningen varede gjerne sex Dage hvert Foraar, og baade

Karl og Pige maatte møde; men saa fik man almindeligvis sin Dagsplet tilmaalt, som man gjerne blev færdig med til hen over Middag, og den øvrige Del af Dagen havde man til at more sig i. Her kunde man lege, springe Buf, trække Tov, synge og spøge. Naar saa Tørven var gravet, gav Godsejerne Penge til Tørvegildet, 12 sk . til hver. Den Pige, som ikke yndede Brændevin, kunde saa sine 12 sk . til Naale, men de fleste toge deres Laar med. Det var nu engang en Modesag, og for Moden maatte man bøje sig.

Slaatiden var den interessanteſte og villeſte Tid. At ſlaa i Stensmarken var en hel Højtid. Her maatte de unge Knøſe bruge deres Kræfter, om de kunde beſtaa Prøven og blive Karle. Det var en ſtor Fordel at blive „Karl“, thi ſaa maatte man tage Korn paa Stængen (Slyden) og i Laden, naar man kom til Hove. Prøven faldt gjerne tilfredsſtillende ud, thi den bedſte Le var ikke for god. De gamle „Sørenſmedler“ eller Kejleholmeleer*) maatte frem paa en ſaadan Dag. Man ſiger om diſſe Leer, at de vare farlige Baaben, thi ſkar man ſig paa en ſaadan Bulbider, kunde Saaret ikke mere læges. Paa den ſtore Dag i Slet begyndte man Kl. 1. om Morgenen, og efter 8—9 Timers anſtrængende Arbejde var man gjerne færdig. Derefter gif man hjem og hvilede ſig for at være des ſtærkere ved Slaagildet den kommende Aften. Ved dette Gilde bleve de unge Knøſe, der havde ſlaaet med og beſtaaet Prøven, indviede til Karle. I hver By var en Rodekarl, der gif foran det Aar; det var hans Hverv at indvie de unge Karle, der til Indledning maatte drikke $\frac{1}{2}$ Pægl Brændevin og et Krus gammelt Øl. Efter at Rodekarlen havde druffet den unge Karl til, fremsagde han følgende Indvielsesord:

„Her er en ung Karl, ſom ſkal lyſes ind i vort Lag,
 Han har ſlaaet hos os idag,
 Han har ſlaaet ſin' Skaar, han kan væ' bekjendt,
 Han maa følge os paa Uger og i Eng,
 I Lo og i Lad', i Mark og i By,
 Men Rakker' og Kjeltringer ſkal han ſky og fly.“

*) Se mine „Minder om Brahetrolleborg“, S. 138.

I Høsttiden maatte alle Mand være paa Pletten for paa Ladefogdens Signal at hugge løs; og nu blev der sat Kraft paa. Enhver vilde være først med sin Lod. Ved Indfjørselen fik ingen Lov til at komme ind ad Leddet, før Ladefogden havde givet Ordre, men naar denne var given, førte man, som man var gale. Det var dog under en vedtagen Mulkt forbudt at føre uden om hverandre. Bæltede en Bogn med Læs, da havde den Mand tabt, og ham ventede man ikke efter. Karlen førte sædvanlig Kornet ind i Laden, medens den anden Karl var tilstede her for at tage imod det; Mand og Pige vare i Marken. Var Vejret gunstigt, kunde man i Almindelighed hjemføre hver Sædlod i mindre end en Dag, og blev man klar paa Herregaarden til hen ad Kl. 3—4, maatte man i strygende Fart hjem for at begynde paa sit eget. Og ved dette holdt man ofte ud til over Midnat.

Ved Bløjningen gjaldt det om at komme først i Marken. Længe før Dag begyndte man paa dette Arbejde. Om man ved Furingen førte noget ud og ind, havde intet at sige. En lille Læs paa otte ni Mar var god nok til at drive Plov, og mangen Gang ogsaa god nok til at drive Harve.

4. Det var især de store, ægte Bondevenner, Brødrene Reventlow, Bernstorff, Colbjørnsen og dem, der stode om Tronen i Frederik den Sjettes unge Dage, som gave Stødet til, at Hoveriet mere og mere gik tilbage, til hvad det i sin Oprindelse havde været: et let overkommeligt Arbejde, der udførtes med Lyst og Munterhed af den lykkelige og tilfredse Fæstebonde, indtil det omsider aldeles ophævedes. Paa Baroniet Brahetrolleborg var Hoveriet allerede ophævet omtrent samtidig med Stavnbaandets Løsning og Udskiftningens Fuldførelse i Aaret 1788. Paa Baroniet Holstenshus var der samtidig tænkt paa en lignende Aflysning, som vi i det foregaaende have set, maatte strande paa Bøndernes Mistroiskhed og Uvillie mod alt nyt, især naar det gjaldt om at komme af med Penge; og Hoveriet i sin milde Form redblev at bestaa indtil den nuværende Besidder overtog Baroniets Styrelse. Ved en Forening af 22de Aug. 1826 blev det pligtige Naturalhoveri til Hovedgaarden Holstenshus ophævet fra nævnte Mars 1ste

Novbr. imod et fastsat aarligt Bederlag, at svare dels i Korn dels i Penge. Holstenshus er saaledes blandt de første Godser, der gav Afkald paa denne forældede Indretning, og det er værd at lægge Mærke til, at det var en af de første Reformer, den nuværende ædle Besidder iværksatte paa sin Faders Vegne paa det under hans Administration betroede Gods, hvis lykkelige Beboere nu efter et halvt hundrede Aars Forløb tiljuble den ædle Besidder deres Taknemmelighed. Der blev alene forbeholdt nogle faa Kjørseleægter aarlig, hvilke for de under Dirnisse, Kattersø og Pejrup Byer hørende 33 Hovningsbønder bestemtes til 2 Långægter, hver paa 4 Mil, og 4 Udfibningsægter til Faaborg. For de 12 Hovningsbønder i Vesteraaaby, der forrettede mindre Hovning, regnedes 2 Udfibningsægter til Faaborg aarlig. Bederlaget for hver af de 33 førstnævnte Bønder ansattes til $3\frac{1}{2}$ Td. Rug, $3\frac{1}{2}$ Td. Byg og 14 Rdl. i Penge. Og for hver af de 12 Bønder i Vesteraaaby $2\frac{1}{2}$ Td. Rug, $2\frac{1}{2}$ Td. Byg og 10 Rdl. i Penge.

Fra 1ste Maj 1844 ophævedes ogsaa disse Kjørsele, saaledes at hver af de 33 Fæstere gav et aarligt Bederlag af 4 Skp. Rug og 4 Skp. Byg, men hver af de 12 gav 2 Skp. Rug og 2 Skp. Byg. Dog blev der taget det Forbehold, at Bønderne ligesom hidtil uden Godtgjørelse maatte afgive Kjørsele til Vejenes Vedligeholdelse samt Arbejde i Tilfælde af Ildbrand ved Hovedgaarden eller Bøndergodset.*) Men denne Bestemmelse gjaldt mere som en frivillig Forening end som en indgaaet Forpligtelse, og dengang man opførte en ny Hovedbygning ved Holstenshus, var hele Omegnen rede ved Kjørsele, Haandlangerarbejde og anden Hjælp.

5.**) Det spanske Hjælpekorps, som Napoleon i Aaret 1808 havde sendt til Danmark, modtoges allevegne med Frygt

*) Holstenshus's Godsarkiv.

***) Materialerne til nærværende Fremstilling om Spaniolernes Ophold i Fyn ere hentede fra: Mummie, Begivenhederne i Fyn 1808; Schierns Studier I. 1. Afb., Barfods Fortællinger 3 Udg. II. 426; Schrøder, Meddelelser om Faaborg 429—442; foruden fra mundtlige Meddelelser.

og Ængstelse, ligesom det selv var misfornøjet over at blive ført saa langt bort fra Hjemmet til vort nordlige og barske Klima. Den første Afdeling af Spanioler kom til Fyn d. 20de Marts. Det var to lette Batallioner: Barcelona og Catalonien, samt Kavalleriregimentet Villaviciosa, henved tre Tusinde Mand med 531 Heste. Men den Ængstelse, hvormed man havde set disse fremmede Gæster indøde, tabte sig snart, thi deres venlige og fordringsfri Opførsel, som dannede en skarp Modsetning til de franske Troppers Udfærd, vandt dem Venner overalt. Foruden disse Afdelinger kom efterhaanden flere. Den lette Bataillon Barcelona besatte alle Kystbyer lige fra Skaarup til Nastrup og Ræfkebølle, den bestod af 1232 Mand, medens Kavalleriregimentet Villaviciosa fik Kvarter i Faaborg og alle Landsbyer der i Omegnen: Horne, Svanninge, Dirnisse, Ratterø, Vejrup, Naby o. s. v. Chefen for Regimentet var indkvarteret hos Agent Voigt i Faaborg. Hver Gaardmand fik 2 Ryttere i Kvarter. De ankom d. 4de April og bleve til det almindelige Opbrud d. 8de Aug.

Kavalleriregimenterne Villaviciosa og Almanza havde prægtige lysegrønne Uniformer, der afgave et elegant Skue. Regimenterne Prinzessa, Zamora, Austrien og Guadalaxara havde hvide Uniformer, adskilte ved Rabatter og Opflag, som vare violette, sorte, grønne og røde. Grenadererne havde høje Bjørneskindshuer, Musketererne trefantede Hatte af ulige Form. I Fyn havde man lejret 4,500 Mand, der vare spredte over hele Den, med Nyborg som Hovedstation, hvor den øverste General, de la Romana, havde sit Kvarter.

De ældste iblandt os mindes endnu de spanske Troppers Ophold her i Landet med venlig Deltagelse, men særlig dvæler Mindet ved de mange sjære Skikke: den evige Rygning af Cigarer sammenrullede i Papir, Rytternes smukke Hingste, de mange Mulæsler, der vare spændte for Kanonerne, Folkets mørke og alvorlige Holdning, den Uvillie, der næredes mod Bernadottes franske Tropper, og de blodige Scener, der ofte fandt Sted mellem disse og hine. „Caraco Franzosen caput“ var Spaniolernes Duffe over deres Overvindere. Dog det

skal heller ikke forties, at ved Siden af at Spaniolerne havde deres Frihed i Fyn, toge de ikke alletider saa nøje Hensyn til „mit eller dit.“ At stjæle Havre eller andet godt til deres Singske hørte med til Dagens Orden, men ogsaa i andre Henseender vare mange af dem tyvagtige. De stjal allehaande Smaating, dels til eget Brug og dels til at give bort igjen. Høns og Gæs holdt de meget af at nappe for at faa sig en Steg engang imellem. De yndede især Bladene af Løvetand, som de tillavede som Salat, med Olie, Eddike og Peber, og de gjorde endog formelig Sagt paa Snegle og Snoge, af hvilke de tillavede sig lækre Retter, ja fik endog undertiden vore fynske Drengene til at spise med dem af disse ellers i vore Dage væmmelige Kryb. At Spaniolerne iøvrigt, hvis de havde været førte her ind i Landet som vore Fjender, kunde have været ubehagelige Gæster, vise endnu adskillige Træk, i hvilke det hæftigt opblussende sydlandske Sind gav sig tydelig tilkjende. For en ringe Misforstaaelse af Sproget eller slikt kunde den spanske Soldat gribe sin Klinge, og man saa i Ratterø, hvorledes en opbrusende menig Rytter tilføjede sin Vært et slemt Saar i Armen. I en Gaard i Dirnisse vilde de to der indkvarterede Ryttere en Middag more sig med Pigerne, medens de øvrige Folk i Gaarden havde lagt sig til Ro; men da Spøgen antog en temmelig alvorlig Karakter, maatte Pigerne kalde Manden til Hjælp. Der kom flere til og fik Spaniolerne sat udenfor Porten, hvorpaa man i stor Skyndsomhed sendte Bud til Korporalen, der ankom med det Udbrud „Cento“ — saa hed den ene Rytter — „Cento capüt“, medens denne i fuld Færd kastede Stene ind over Huset efter Gaardens Beboere. Spaniolerne søgte iøvrigt allevegne at holde gode Miner med det kvindelige Lyende, og mere end en fynsk Bondepige græd i Fortvivlelse ved Spaniolernes bratte Opbrud. Ligeledes vare de overordentlig venlige mod smaa Børn, som de aldrig kunde blive fede af at lege med. Naar Kirkerne vare aabne, gif de spanske Soldater ofte enkeltvis derind og knælede der, hvor der var noget, som lignede Helgenbilleder. Ved deres Ankomst til Faaborg vilde de have taget Kirken til Krudtmagazin og Baabenhus, men da de saa den

gamle katolske Altartavle, faldt de paa Knæ, og Kirken blev skaanet.

Men Rngtet om de Uroligheder, der havde fundet Sted i Spanien, og af hvilke Napoleon havde grebet Lejligheden til at indsætte sin Broder som Konge der, naaede ogsaa hertil, og greb Spaniolerne dybt. De brændte af Had til Napoleon og det franske Folk, hvorfor den dristige Romana besluttede at vove alt for at være med til sit Fædrelands Befrielse. Men den franske Overbefaling lagde et hæmmende Bånd paa Spaniolerne i Danmark, idet man aftvang dem Trofskabsed til den nye Konge. Eden aflagdes kun under Tumult i de spanske Rækker og under den betydningsfulde Reservation:

„Som Medlemmer af den spanske Nation, med hvilken
 „vi ville leve og dø, og i Forudsætning af, at Nationen
 „ved sine retmæssige Repræsentanter med fuldkommen
 „Frihed har svoret den samme Ed, man affordrer os,
 „sværge vi Josef Napoleon Trofskab.“

I Begyndelsen af August Maaned aflagde den kommanderende General et Besøg i Faaborg i Anledning af denne Edsfæstelse, der foregik paa Heden udenfor Dierport, og kort efter brød Uvejret løs.

Medens der fra dansk Side gjordes alt for at hindre Spaniolernes Samkvem med de allevegne krydjende engelske Skibe, opnaaede Romana alligevel at sætte sig i Forbindelse med dem; og efter at have bemægtiget sig Nyborg Fæstning d. 9de Aug. samlede han i en Hast Tropperne fra hele Fyn, dels her og dels i Svendborg, for at oversjøre dem til Langeland, hvor de skulde oppebie de engelske Transportskibe. De forlode Nyborg d. 11te August efter at have fornaglet Kanonerne og ladet 1100 Heste i Stikken, af hvilke den største Del bleve ødelagte i den vilde Flugt.

Kavalleriregimentet Villaviciosa og Bataillonet Barcelona samlede d. 8de Aug. om Eftermiddagen i Faaborg, hvor de besatte det derværende Batteri, Broen og Portene, og forlode samme Aften Byen efter at have fornaglet Kanonerne og kastet Ammunitionen i Stranden. Da disse Afdelinger hen ad Morgenstunden kom til Svendborg, havde de to Kanonbaade

lagt ud paa Strømmen, og deres Uro tiltog, da man begyndte at fjerne alle Skibe og Baade fra Byen. Men Spaniolerne bemægtigede sig Batterierne og truede med at tænde Byen i Brand, hvis man ikke lod Fartøjer og Baade komme tilbage. Det virkede. Og nu blev der ovenikjøbet Plads til et Par hundrede af Rytternes Heste. De øvrige skjænkede man til Byens Damer. Og samme Dag, d. 9de Aug., førtes de over Taasinge til Langeland, hvorfra 9000 Mand foruden 230 Kvinder og Børn d. 21de Aug. udsfibedes ved Stengade Strand; men et Par Hundrede spanske Heste bleve ogsaa efterladte der. Transportflaaden gled paa Grund af Windstille kun langsomt igjennem Store-Belt og ankom først d. 27de Aug. til Gøteborg, hvorfra de d. 5te Septbr. bleve afhentede af en ny engelsk Transportflaade, der førte dem hjem til deres Fædreland. Her landede de d. 9de Oktbr. for strax at deltage i Kampen mod Napoleon.

Den syvaarige Krig med England var en Udelæggelse for Landet i Almindelighed, men var især en Plage for Kystboerne paa de danske Der, der jævnlig bleve satte i Skræk ved Engelsekændenes Landgang. For at hindre dette eller i alt Fald for at gjøre Alarm ved en saadan Landgang, vare Kysterne, som vi alt have sagt, besatte med Bagter, hvis Hverv det var at stifte Ild i de Tjæretønder, der vare opstillede paa Højene, et Signal, der ofte kunde gjentages langt ind i Landet, naar en eneste engelsk Baad vovede sig Kysten for nær. Mången Gang vare disse fjendtlige Landgange grundede i Nødvendigheden af at forsyne sig med Vand eller Levnetsmidler; stundom havde de kun til Hensigt at skræmme de frygtsomme danske Bønder. Naar Tjæretønderne vedbleve at blusse, ringede man tillige med Kirkeklokkerne for at samle Folk til en almindelig Landstorm. Man saa da en Travlhed i Landsbyerne, der ikke havde Plage: Karle og Drengene søgte efter Spyd, Forke og Høtve for med dem at værges sig mod Fjenden; Mændene gif paa Raad, hvor de bedst skulde skjule deres værdifulde Gjenstande, medens Kvinder og Børn hylede og græd — og midt i denne Travlhed kom der saa gjerne Bud, „at det kun var blind Alarm.“

I det hele taget blev dog de indsynste Kunststrækninger temmelig skaanede for Fjendens Plyndringer. Derimod blev Den Korskavn plyndret i flere Dage. Dette Overfald gav Anledning til at Avernæsø, Ljø og Drejø bleve besatte af 4 Kompagnier af Kronens Regiment. Af andre Minder fra Krigen med England skulle vi kun omtale Træfningen imellem Bjørnø og Dyreborg d. 10de Juni 1808, hvor Løjtnant Brun med to Kanonbaade gav sig i Kamp med to engelske Rutterbrigger, af hvilke den ene kom paa Grund, og først den følgende Nat, da Vandet steg, igjen blev flot. Den ene af Kanonbaadene fik et Grundskud i Forstævnen, og en af dens Besætning mistede sin højre Arm.*)

6. Agerbrugets Fremgang, der navnlig ved Gehejmerraad Holstens og Grev Ludvig Reventlows Bestræbelser var kommen godt i Gang før Krigen, blev imidlertid standset. De mange Ufredsaar (fra 1807 til 1814) virkede dog saaledes, at Landet saa at sige i det hele sank ned i Armod og Usfelhed. Statsbankerotten 1813 bevirkede en Forstyrrelse i alle Forhold, saa enhver virkelig Forbedring maatte længe lade vente paa sig. Først i Trediverne begyndte enkelte fremragende Bønder at følge Herregaardenes Exempel med Mærgling og Braf. Dog var Selbraf endnu sjælden. Paa de fleste Steder havde man brudt overtvært med den gamle Dyrfningsmaade, at saa Byg Aaret før Rug, men nu dyrkede man især paa de lettere Jorder Boghvede og Kartofler i den saakaldte Brafmark. Paa Høbbet dyrkede man saaledes hvert Aar store Arealer med Kartofler, og det var mere eller mindre Tilfældet overalt i Svendborg Amt.**)

Kartoffeldyrkningen havde dog allerede tabt sig en Del inden Sygdommens Fremkomst 1846.

Først fra 1830 kan man regne, at Svingploven, som man dengang kaldte „Løhesteploven“ eller „den engelske Plov“,

*) Sfr. iøvrigt Schrøder Faaborg p. 432, og „Minder om Brahetrolleborg“ p. 154 flg. Her er der tillige meddelt adskillige Træk af Svenskerne's Ophold under den fiesvigiske Krig, hvorfor vi paa dette Sted forbigaa denne Episode.

***) Sfr. herom Dalgas „Svendborg Amt“.

har faaet nogen Udbredelse paa denne Egn; men der fandtes endog Hjulplove i Brug efter 1840. For Hjulploven maatte der spændes flere Heste; derfor kaldte man Svingploven for Tohesteplov. Omtrent samtidig med Svingploven kom et andet Redskab i Brug, nemlig Ertirpatoren, der dog atter snart gik af Mode, men fremtraadte omtrent 1845—46 i en forbedret Skikkelse under Navn af den svenske Harve, der snart fik en hurtig Udbredelse i Fyn og fra 1850 at regne er det vigtigste Agerdyrkningsredskab næst Ploven.

De lette Ploves Indførelse i Forening med Mærgling og Braf gjorde Mirakelvirkninger ved Agerbruget. Mærglingen udførtes næsten overalt paa denne vor Egn i Tidsrummet fra 1826 til 1848. Før var der meget faa Bønder, der vilde tro paa dens Virkning; efter 1848 var der ikke mere Tvivl tilstede. Kjendsgjerningerne talte for Sagen. Under Krigen 1848—50 standsede alle saadanne Arbejder, men, hvem der ej var færdig forinden, begyndte trøstigt igjen i Foraaret 1851. De stedse stigende Priser virkede til, at Mærglingen blev almindelig næsten paa enhver Jordlod.

Endnu kjendte man kun faa Agerbrugsmaskiner blandt Bønderne. Paa Herregaardene havde man derimod længe haft baade Tærse-, Hakkelse- og Rensmaskiner, men Bønderne hjalp sig igjennem med de gamle Skjærekister, Sold og Standharper. Vi havde en dygtig Soldsætter i Drenhaven, hvor hans Sønner endnu drive Forretningen. Sold og Sigter fra Drenhaven ere vidt og bredt fordelagtig bekjendte. Paa Bjørnø lavede man før og efter 1848 et Slags fortrinlige Rensmaskiner, og senere bleve lignende — af mere eller mindre heldig Konstruktion — almindelige næsten i enhver Bøndegaard; thi nu fandt man det yderst kjedeligt at rense det meget Korn med Sold, tilmed da Folk kom mere og mere af Bane med de rette Haandgreb ved Kornrensningen. Nu have Rastemaskinerne i de senere Aar slaaet baade Sold og Rensmaskinerne af Marken, og her paa Egnen laver J. Nielsen i Vesteraaaby en fortrinlig Sort i tre Størrelser, der mange Gange have vunden Præmier.

Hakkelemaskiner til Haandkraft begyndte saa smaat at komme i Brug under Krigen 1848—50; men man maatte hente dem i Odense, indtil man et Par Aar senere begyndte at lave dem baade i Svendborg og Faaborg. Og da Støberierne i sidstnævnte By udviklede sig, sysselsatte Fabrikationen af Hakkelemaskiner mange Arbejdere. I Tidrummet 1854—1860 blev saa at sige enhver Gaardmand forsynet med en saadan. Ved samme Tid begyndte man at anskaffe sig Tærstemas- maskiner til Hestekraft, med hvilke man senere forenede Hakkele- og mange Steder Knusemaskiner eller Skraamøller. I de to sidste Aar har en Damptærstemaschine været i Gang dels i Faaborg og dels paa Omegnens Herregaarde.

Omtrent ved 1852 begyndte man enkelte famlende For- søg med Afsløvning (Draining), men Rørene maatte endnu tildels hentes fra Teglværkerne ved Flensborg Fjord. Da man senere lærte at lave Rør ved Egnens Teglværker, varede det ikke længe, inden Afsløvningen blev ligesaa almindelig, som Mærglingen tidligere havde været.

Vi skulle til denne korte Oversigt over Agerbrugets Ud- vikling i den nyeste Tid endnu tilføje, at en af Landets dyg- tigste Landmænd, Hr. Forpagter Mackeprang paa Nassebølle, i hele denne Udviklingstid har været knyttet til Egnen, og at han, ligesom Faderen før ham, ikke alene maa betragtes som den, der har gaaet forud for de fleste andre, men ogsaa har givet mangan en fordomsfri Gaardmand og mindre Jordbruger i Omegnen nyttige Råd og Vejledning. Hr. Mackeprang har i en Række af Aar haft Forpagtningen af Baroniets Hovedgaard, Holstenshus, Nassebølle og Bjørnemosegaard, og han har ikke alene vundet sig et Navn som dygtig praktisk Landmand, men ogsaa som en i enhver Henseende human og imødekommende Arbejdsgiver.

VII. Udsnit.

Sæder og Skifke.

Før var der knap skreven paa dansk en Bog,
som ret kunde Hjærterne hue,
kun Eventyr brugbart i Kaffeovnstrøg,
kun Vise til Spinderstens Stue.

(Bilster.)

1. . Det er nok muligt, at Umaadelighed i Nydelsen af stærke Drikke er en meget gammel Skødesynd hos alle de nordiske Folk; Historien synes at godtgjøre dette; men det er i det foregaaende paavist, at Brændevinsdrikken under den svenske Krig fik en saa fast Fod i Fyn, at den blev en af de medvirkende Aarsager til Bondestandens usle og elendige Tilstand. En stor Del af det Korn, man kunde skrabe sammen, maatte gøres til Malt og brændes til Brændevin, selv om man skulde spare det øvrige nødvendige til Livets Ophold. At have Oplag af Sædeforn brød man sig som Fæster ikke om, thi, vilde Husbonden have nogen Afgift, maatte han levere Sædeforn. Selv om Bonden siden efter maatte betale det med 1 Skp. Opmaal paa Tønden, var denne uheldige Bane dog temmelig almindelig. Drukken skaben fandt desuden, som tidligere anført, en Næring i de mange Smugtroer trindt omkring i Landsbyerne. Det stærke Ol og Most i Forening med Brændevinen virkede stærkt i Bøndernes Hoveder, saa blodige Slagsmaal vare meget hyppige.

Man har givet Drifkældigheden Skyld for de mange Tilfælde, der indtraf i hine Tider, at Ægtefolk laa deres

spæde Børn ihjel i Sengen; og dette er vel ogsaa mere rimeligt, end at Forældrene, for at blive dem kvit, skulde have kvælet dem. Sæderne vare raa, men saa raa, saa vilde, at man ikke havde Følelse for sine egne Børn, have de dog næppe været.

Regjeringen søgte vel at hæmme den overhaandtagende Brændevinsbrænding ved gjentagende strenge Forbud; det var nok ikke saa meget for Sædernes Forbedring som for at faa en Indtægt deraf for Statskassen. Bonden brød sig dog en god Dag om Regjeringens Love. Maatte han ikke „brænde“ om Dagen, skulde det ske om Natten. Det var først da Gehejmeraad Holsten begyndte sine omfattende Forbedringer, at han tog kraftige Forholdsregler mod den blandt Almuen udbredte Kræstskade. Ved samme Tid som han indkaldte hele Rækker af sine Bønder for det ligesaa almindelige Skovtyveri, lod han ogsaa Birkefogden fare frem mod det ulovlige Brændevinsbrænderi. Saaledes lod han 1770 store Skarer af Vidner, mest Tjenestefolk fra Dirnisse, Maby og Skjerninge Sogne føre til Ting for at afesse dem Forklaring til Oplysning og Opdagelse af de Skyldige. I Forhold til de mange angivne bleve kun saa overbeviste om at have brændt, og færre om at have solgt Brændevin. „De havde brændt til eget Brug og givet Køerne Spølen i Mængningen.“ 1772 blev der indledet Undersøgelse imod Jens Greve, Sorgen Stovgaard og Niels Bjerregaard samt Husmændene Sorgen Bødker, Niels Oluffen og Hans Hjulmand i Dirnisse; Povl Hansen, Bertel Rasmussen og Anders Munk af Katterø, Hans Thorsten Møller og Kristoffer Husmand i Kaleto, af hvilke de fleste maatte betale Bøgebøder.

Efterhaanden maatte dette Uvæsen mere og mere falde bort, thi Straffen var haard for dem, som bleve overbeviste, og det medførte desuden Tabet af Brændevinstøjet. Et Tilbud fra Regjeringen, at enhver imod Betaling skulde aflevere sit Brændevinstøj inden en vis fastsat Frist, virkede vel en Del til, at noget gammelt Kobbertøj blev bragt frem, men en ligesaa stor Del skjultes omhyggelig for Politiet, der ofte foretog Husøgninger i denne Anledning. Naar man fornam

Politiet i en By, gif der uden Ophold Bud over Havegjærdet fra den ene Gaard til den anden; saa kunde man let sænke Robbertøjet ned i Brønden, eller flytte en Gænge Halm over det, og saa fandt Politiet ingen Ting. Smidlertid var Justitsen i denne Henseende mindre stræng i Brahetrolleborg Birk, og undertiden kom en og anden ud af det, ved at bringe Malt derhen hvor man fik „brændt“, og saa saa Brændevin i Stedet. Men efterhaanden, som en ny Slægt vorte frem, astog tildels ogsaa Fylderiet, og det er astaget i en mærkelig Grad i indeværende Aarhundredes første Halvdel. Alt som Drukkenskab er taget af, have Velstand og Syggelighed taget Plads i Stedet.

2. Ved Siden af Drifscældigheden havde et andet beklageligt Onde flaaet sine dybe Rødder i hele det menige Folk, og det var den urimelige Overtro, der var tilstede i alle Samfundslag, men naturligtvis stærkest hos den mindre oplyste Del af Folket. Det var en gammel Skade, som vi kunne spore, saa langt vi gaa tilbage i Tiden, hos Ægyptere og Hebræer, hos Grækere og Romere, hos vore gamle hedske Forfædre, i Ravevælden og igjennem hele den nyere Tid. Fantasien, der vistnok opflammedes ved Hjælp af Brændevin, Most og gammelt Ol, lod Verden befolkes af under- og overjordiske Væsener: Trolde, Nisser, Ellesfolk, Bjergfolk og Dværge, for hvilke man ved alle Lejligheder maatte tage sig ivare. Naar Bymændene havde været sammen til et Krus Ol og en Taar, og de vare blevne store og stærke i Munden, kunde de pludselig blive saa bange som den frygtsomste Kvinde i vore Dage, naar de paa Hjemvejen saa en laadden Hund, et Marksvin eller en Hare. Det kunde aldrig fejle, at jo Svinet maatte være Barsel om en eller anden Ulykke, saasom et Dødsfald i Familien, Hunden maatte være Fanden selv og Haren en gammel Hex. Fløj Bildænder op af Mosen og over Hovedet paa Folk, var det en hel Sværm af onde Aander, der gjennemflagrede Luften. Hørte man noget pusle i Mørket, uden at kunne fatte, hvad det var, ja da maatte det ubetinget være Spøgeri eller Gjengangere. Saaledes havde Overtroen formet sig i alle mulige Skikkelser. Men Troen paa Hexeri

og Trolddom var det sørgeligste og fordærveligste af alt. Heresforsølgelsen har fremkaldt saa mange uskyldiges Mord over hele den civiliserede Verden. Den blotte bare Mistanke var nok til at bringe den ulykkelige paa Baalet. Skjønt de Dsre, vort Land har bragt i denne Henseende, ere for intet at regne, mod hvad der skete i andre Lande, have vi dog ogsaa været med ved dette sørgelige Skuespil, og for at nævne et Exempel skal det bemærkes, at der i Aaret 1589 blev ikke mindre end tretten Troldkvinder brændt i Kjøbenhavn. Kort forinden var der brændt 52 Troldkvinder paa Als og hosliggende Smaager, hvilket vi have selve Biskop Peder Blades Ord for. Fra vor egen nærmeste Kreds har man en ret mærkelig Trolddomsag, der indledeedes 1596 imod Kristense Krukow og en Del andre Kvinder, idet Kristense af Skinsyge skulde have forheret Fru Anne Bille paa Næstebølle, hvorom mere paa sit Sted. Men flere af disse Kvinder bleve brændte, og selv den adelbaarne Kristense maatte ende sit Liv paa Ketterstedet 1621. Der førtes vel ikke saa ganske saa Heresprocesser ved Salling Herredsting, saa vel som ved Lyø Birk, men ingen af de Sager, der her ere førte for Retten efter 1660, have endt med Baalet, skjønt paa Als havde man endnu 1657 brændt et Par Troldmænd. Lyøboerne vare især meget overtroiske, og flere Trolddomsager bleve i det 17de Aarhundrede førte ved Dens Birketing. I de fleste store Byer havde man adskillige berugtede Kvinder, som man skuede som Pesten, og som man ikke undlod ved ethvert nogenlunde antageligt Paaskud at true med Baal og Brand. Og naar en eller anden af Bymændene fik et Sting i Siden, kom til at spytte Blod eller fik Gigt i Benene, saa var han strax forheret; havde man Uheld med sit Ol, at det enten vilde „faste sig“ eller ikke gjære, vilde Smørret ikke jamles i Kjøernen, eller Kalvene døde, fatte Kjøerne Mælken, eller Svinene vilde ikke trives, ja saa skrev man alt saadant paa Herens Regning, og saa vovede man undertiden at føre sin Anklage frem for Retten. I Aarene efter Svenskekrigen var der en Enke, Johanne Madses i Nastrup, som man ikke troede godt. Men en ung Karl vovede dog at drikke Fæstensøl med

hende — og han fæstede tillige hendes Gaard. Saa traf det sig, at hun fik det Udfald Midfommersaften, efter at Folk vare gaaede til Ro, at den nye Fæstemand skulde gaa op paa Kirkegaarden for at hente Kristenjord til at strø udenom Gaarden, „da han ellers ikke kunde nære sig.“ Han blev nu bange for at tage hende til Ægte, da han frygtede, at hun var en Hex, og næste Morgen gik han ned til Fogden Henrik Wrangel paa Nassebølle. Men Fogden vilde ikke have med denne Sag at gjøre. Og dette gav Johanne Madses Mod til at møde paa Sognestævnet, hvor hun gav Mads Smed onde Ord, medens han igjen besyldte hende for at have forgjort hans Smør. Næste Søndag gik begge Talsmænd og fem andre Mænd til hende og pantede hende en Del Gjenstande fra. Først tre Aar efter fik hun Henr. Wrangel til at indkalde Nastrupmændene for denne Selvpantning, men Sagen faldt hen af sig selv. Swaninge Sogns Beboere vare ligeledes en hel Del overtroiske. De fik endog en Pige tiltalt og dømt, om end ikke til Baalet, saa dog til en Pengebøde.

Da det 18de Aarhundrede brød frem, opbørte Hæxeprocesserne her i Danmark, og den berøgtede thistedske Besættelsesag er den sidste, vi kjende. Men de Kvinder, man besyldte for Hæxeri og Pagt med den Onde, svandt derfor ikke bort; thi Oplysningen gik kun langsomt fremad. Det var kun saa Steder, hvor Bønderne nød anden Undervisning end den befalede Børnelærdom, som Degnen meddelte de Unge, hvilke han en eneste Gang hver Uge havde samlet i Landsbyerne.

At denne Undervisning var tarvelig nok til, endog blot tilnærmelsesvis, at fatte og forstaa Luthers lille Katekismus, fremgaar deraf, at det ikke alene var Præsten paalagt at have Tilsyn med Degnen, men og at være ham behjælpelig med de Unges Børnelærdom, og derfor at anvende den sidste Del af Prædiketimen til Katekismens nærmere Forklaring baade for Gamle og Unge. Der blev iøvrigt intet gjort ad Oplysningens Vej til Sædernes Forbedring. Derimod søgte man ved en streng Kirketugt at raade Bod paa det ryggesløse Liv og de flette Sæder. Ved Skriftemaalet maatte i Papis-

mens Dage enhver føres hen i en dertil indrettet lukket Stol og bekiende sine Synder for Præsten, som denne dog ikke uden sit Kalds Fortabelse maatte aabenbare. Efter Kirkerensningen ophørte dog dette hemmelige Skriftemaal som almindelig Pligt. Derimod maatte enhver, som for en eller anden Forseelse skulde udstaa Kirkens Tugt, „staa aabenbar Skrifte“, der bestod i, at Synderen førtes frem for Menigheden, for hvilken han maatte tilstaa sin Forseelse og derpaa bede den om Forladelse, inden Præsten meddelte Afsløsning. Forseelser som Lejermaal, Utugt, Afholdelse fra Sakramentet, Uagtsomhed mod deres egne Børn o. s. v. o. s. v. medførte aabenbar Skrifte. Hele det kristelige Liv var svagt, thi Prædikenen var som oftest en lang tør theologisk Afhandling, der mere var til at kjede end til at vække og opbygge; derfor var Svøm i Kirken saa almindelig, at Kristian d. Fjerde 1639 befalede, at gudsrngtige Dannemænd skulde gaa om i Kirkerne og optegne Navnene paa dem, som sov under Prædiken. Senere (1645) udgav samme Konge et nyt aabent Brev om Kirke-disciplinen, hvori ankes over „den store Ustkiffelighed“, som begaaes med at sove i Kirken, hvorfor der skal Folk tilforordnes, som skulde gaa med lange Kjæppe og støde dem paa Hovedet, som sove under Prædiken.

Naar man tager Hensyn til disse Kjendsgjerninger og til alt, hvad der forud er meddelt om Bondestandens Raahed og tøjlesløse Laster, samt dens Lyst til at drille og trodse sine Foresatte, — saa maa vi tilstaa, at der var al Anledning for Kristian den Sjette og hans Raadgivere, til at skærpe det kirkelige Tilsyn og til at tvinge Folket ind i et bedre Spor, om end Midlerne, han brugte, vare mindre heldige. Det var den saakaldte Pietisme, som nu kom til Magten, en religiøs Andægtighedsfyge, hvis nærmeste Følger bleve Skindhellighed og Hynleri. Det var Helligbrøde, om man forsømte Kirken, og det var ikke nok at gaa i Kirke en Gang hver Søndag, nej der var baade Højmesse og Aftenfang. At foretage noget Arbejde om Helligdagen var man nærved at anse for Gudsbespottelse, og jævnlig idømtes der Bøder for Overtrædelsen af disse Befalinger. Men da det var Bønderne, som det

mest gik ud over, og disse sjælden vare ved Penge til Bøder, saa straffede man dem med at lade dem staa i Gabestoffen udenfor Kirken. Enhver, selv den uskyldigste, Fornøjelse blev forbudt, og Kirketugten blev over al Maade stærket.

Man har i „den oplyste Tidsalder“ miskjendt denne Konges Hensigter og drevet Spot dermed; men det skal dog staa som en Kjendsgjerning, at igjennem disse voldsomme Midler fandt man Vejen til Oplysning og Sædernes Forbedring. Det blev igjennem Evangen tilsidst en Mode at faa Agtelse for Guds Ord. Gaa til de gamle Boghylder trindt omkring i hele Egnen — maaske i den største Del af Landet —, der findes endnu en hel Samling af gamle Andagtsbøger: Bønnebøger, Salmebøger og Postiller. I alle Salmebøgerne findes umiskjendelige Spor af daglig Brug. Og den Skik at holde en lille Husandagt hver Aften — Dagens Aftenbøn — det daglige Hjertesuf, hvortil knyttede sig en Salme, holdt sig de fleste Steder indtil langt ind i vort Aarhundrede. Foruden Aftenbønnen, som Husbonden selv oplæste, maatte Drengen læse de gamle Bordbønner baade før og efter Maaltidet. Om Kristian den Sjette skal have Vren for, ogsaa at have indført denne smukke Skik, vil jeg ikke bestemt paastaa, thi vel ere en Del af Andagtsbøgerne fra hans Tid og af hin Tids pietistiske Litteratur, men de fleste Steder ere Salme- og Bønnebøgerne en Del ældre. Saaledes have blandt Andet „den fuldkomne Salmebog“, Kingos Salmebog og aandelige Sjungetor, den gamle Billedbibel og nogle gamle Postiller, der alle ere blevne til før Kristian den Sjettes Tid.

3. De gamle Skifteprotokoller ere vigtige Bidrag til Kulturhistorien.*) Som oftest ere de afholdte Registreringsforretninger ligesom Fotografier af Datidens Boliger, med

*) Skifteprotokollerne ere ligesom Tingbøgerne snart opbevarede paa Herregaardene, snart i Amtsarkivet, medens de geistlige Skifteprotokoller findes i Provstearkivet. For Herregaardene ere de temmelig vel bevarede i Amtsarkivet, og for Bønderne gaa de i Regelen tilbage til 1719. De geistlige Skifteprotokoller ere jævnlige fra 1690, men kunne ogsaa være ældre.

Indbo, Møbler og Bescætning, men de ere ogsaa Arbejdsbøger for Modens Historie og for mange andre Forhold. Vi kunne ved Hjælp af disse Arbejdsbøger træde ind i en Bondegaard og i Tanken gennemskue alt; maaske det ikke vil trætte Læserne at følge med. Lad os vælge Tiden ved forrige Aarhundredes Midte, endnu forinden Udflytningen og de nye Moder havde grebet forstyrrende ind i alle de gamle Folder.

I Byerne ligger den ene Gaard ved Siden af den anden, kun adskilte fra den ved Haven, der er helt overgroet med gamle Frugttræer. Nogle gamle Asketræer staa højt og her til at bryde Vinden. De enkelte Gaarde bestaa af 3 eller 4 sammenbyggede Længer, opførte helt og holdent af Egetræ med klinede Lervægge. Der er ved Bygningen hverken taget Hensyn til vandrette eller lodrette Linier. Stenbroen i Gaarden er ofte saa ujævn, at man staar Fare for at vælte med en Bogn, og midt i Gaarden er Møddingspølen, et dybt Vandhul, hvori Gjødningen druknes, for efter et Aars Tid atter at fiskes op og føres paa Algeren.

Som Husenes Grundvold er lagt, baade op og ned ad Bakke, saa ere ogsaa Husene næsten altid i skjæve Vinkler for hinanden. I Stuehuset er der to Halvdøre ind til „Fremmerstet“ eller Forstuen, hvorfra en Dør fører ind til Dagligstuen, hvor Gulvet er af stampet Ler. Her staar det lange Egebord ved den ene Side og to Alkovesenge med hjemmegjorte Omhæng ved den anden Side. Over Bordet hænger den gamle Jernlampe. Ved Skorstenen er anbragt en aaben Lervovn eller Kamin. Under Loftet er der Hylde til Mælk og Smør, Udkarter og Sykurve med andet mere. Indenfor Døren staar Randskabet, bag Bordet Bænkene, i hvilke der er Næder til Høns og Gæs. Trindt omkring i Stuen staa de trebenede Stole, med udgraveret Bagstykke; dog findes ogsaa Stole med Halsæder, der ere ret behagelige at sidde paa, naar det bløde Hynde er bredt derover. De gamle høje og smalle Egeskabe af samme Form, som endnu ere i Brug i Norge, afløses mere og mere af Hængeskabe. De flyttes ud i Huggehusene til Gjemmested for Søm og andet Jerntøj; — og endnu i vore Dage finde vi enkelte af dem til dette Brug.

Vi kunne gjenngaa Stuehuset fra den ene Ende til den anden, men Bærelserne ere ikke mange, thi Dagligstuen tjener tillige til Sovestue, Mælkstue og Kjøkken. Ved Siden af Dagligstuen er Bryggerstet, hvor Dejtruget, Melbingen, Sæfkebænten, Haandkværnen og Grydefjedlen have Plads. Og ved Siden af Bryggerstet er Pigerens Kammer.

Paa den anden Side af Fremmerstet træder man ind i Storstuen, hvor Klædefister, Skabe og Skrin tilligemed en eller to opredte Senge og sædvanlig et stort Egebord have Plads. Ved Siden af Storstuen eller ovenfor samme er sædvanlig en Dkjælder, undertiden ogsaa et lidet Kammer. Vinduerne ere alle smaa og indfattede i Bly.

Klædedragten var i hine Tider — vi mene for godt og vel et hundrede Aar siden — ikke saa afvejlende eller saa overflødig som i vore Dage, men det var hjemmelavet, hvad man havde, og Kvinderne kunde ved Siden af det ikke ubetydelige Hovarbejde saa Tid til at lave baade deres egne og Mandfolkens Klæder, der for Størstedelen vare af Badmel. Man lagde mere Bind paa Faareavlens end paa Hjørdræfningen, og Mandfolkens Badmelsklæder vare for det meste uden Farve. Af den Grund havde man ogsaa en hel Del sorte og graa Faar. Dog brugte man jævnlig de hvide Badmelskoster med lange Skjoder. Det var dog heller ingen særlig Undtagelse at have farvede Trøjer; røde, brune eller blaa Badmelstrøjer og undertiden en bredsribet Vest, samt Knæbuks af Badmel eller Skind med blanke Metalspænder. Paa Hovedet bar man en rød eller broget strikket Hue, eller til Højtidsklædning en stor, bredskygget Hat. Til daglig Brug havde man Træsko, men, naar man havde Hatten paa Hovedet, maatte man ogsaa have Sko paa Benene.

Kvindernes Klædning var mere broget, de mest afvigende Farver krydsede hverandre. I gamle Skifteprotokoller finder man baade gule, grønne, violette, blaa, brune og sorte Badmelsstjorter. Men enhver af disse Farver forstod Husmoderen selv at fremstille, i Regelen af Markens Urter, Mos, Bark og andre let overkommelige Raastoffer, uden at der dengang var Tale om at søge Kjøbstadens Farveri. Ældre Folk

funne endnu mindes, at der kun var et eneste Farveri i Faaborg. Foruden Skjørtet havde man en Slags Vest eller Bul, hvorunder de røde eller grønne Ermer stak frem. En saadan Bul kunde være yderst prægtig udstyret, hvad ogsaa gjaldt om de mangen Gang pragtfulde Gyldenstykkets Huer, hin Tids Brudebragt. Men i prægtigt Udstyr stod den jordegne Bondes Brud dog nok et godt Trin højere end Fæstebondens.

Ved et Skifte i Naby 1733 fandt man blandt andet følgende Mandsklæder: En rød Badmelstrøje med gule Knapper, en graa Badmel skjortel, en Lædertrøje, en sribet Brystdug, en hvid Badmel skofte, et Par Skindbuxer, Halsklude og Sko samt Hoser og Huer i stor Mængde. Ved et Skifte i Nastrup 1734: 2 blaagraa Badmel skjorteler, en rød Badmelstrøje, en gl. Skindtrøje, 2 Par Skindbuxer, 2 hvide Badmelstrøjer, 2 Hatte, 1 Rabudse, Sko, Brystdug og Skjorter. Ved et Skifte i Pejrup 1736: to graa Kjoler, 2 Par Lærredsbuxer, 2 Læder-veste m. m.

Ved et Skifte i Nastrup 1737 fandtes følgende Kvindeklædningsstykker: 1 gult, 1 rødt og et sort Badmel skjørt, Sirtses, Lærreds og Stoffes Trøjer, 1 blaa Badmelshue, Silkehuer, Lærredsforklæder og Svergarmskjørter.

1770 komme nye Moder frem: Vi finde nu røde og brune „Klokker“ (Skjorter), sribet Bul med grønne Ermer, hvide linnede, gule Svergarms, Sirtses og laadne Trøjer, en sort Kjole, tærnede Forklæder, hvide Tørklæder, Handsker af Ald og Skind, Lin, Ermer og en hel Mængde Huer og Hætter. Dynner og Sengklæder vare nu tilstede i stor Mængde, og om Sengene havde man Svergarms Omhæng.

I Tiden fra 1770—84 vare Forholdene endnu kjendelig forbedrede. Baade Sengklæder og Gangklæder vare tilstede i stor Mængde, ogsaa Indboet var mere rigt. Sengsteder med blaatærnede Omhæng, udgraverede Stole, Syskrin, Garnvinder, Skagefødder og Kofke, ja selv Bæve vare ikke ualmindelige. Alt tydede paa, at Husfliden var hævet og udviklet. Nu vare Kravekysser komne i Brug, om de end ikke vare saa store som de siden bleve.

Ved et Skifte i Ratterø 1777 fandt man: I den forreste

Stue: 1 Fyrrebord paa Krydsfod, 1 Gaasebænk, 1 Kanderælle, 3 Hylde under Loftet, 3 Bagstole og 2 trebenede Stole, foruden Kaminen med Gryder og Alkovesengene. I „Sovekamret“, der tillige tjente som Kjælder og Forraads-kammer: et Madskab, 1 Bord, 1 Salttønde, 1 gl. Stol, 3 Hylde og en Seng. I den anden Stue: et stort Egebord, et stort Egeskab, 1 Skjænk, 3 Klædekister, 1 Hængeskab foruden Kofke og Gasper. I Bryggerhuset: 1 Haandkværn, 1 Melbing, 1 Stødetrug m. m. I Suggehuset var der som de fleste Steder tilstrækkeligt Værktøj; og Folk forstode ogsaa at bruge det; derom vidnede den Mængde Bohave og Redskaber, man lavede i hine Tider. Der fandtes ved samme Skifte ret gode Heste til 11—12 Rdl., ingen under 5 Rdl. Køerne vare til 4—5 Rdl. 1778 kunde Hestene gaa op til en Snes Daler Stykket. En Karls Løn for et helt Aar var 13 Rdl., Andenspenden 10 Rdl. 4 Mk. Skindbuener og hvide Badmelsklæder vare endnu i Brug ved Siden af de farvede Klæder.

Ved et Skifte i Mosegaarden i Dirnisje 1778 fandt man baade grønne, blaa, brune, indsprængte og sribede Svergarms-skjorter og Trøjer, hvide Kanefas og Svergarms Bulle, røde strikkede og trykkede Badmelstrøjer, strikkede Ermer, Katuns Kaaber, blaa og hvide Silkehuer, Damaskes, Taftes og Katuns Ryser, en hel Mængde Tørklæder og Lin, dels af Hør og dels af Kramlærred. Ligeledes forekomme Buder med Kniplinger om, af egen „Virkning“, og en hel Del godt Vintøj.

I Juni 1781 ophørte den meget ondartede Sprinkelsyge, der næsten syv Maaneder havde hærget Katterø By og krævet en hel Del Dødre.*) Efter at den befalede Dampning og Rensning var foretagen, fik Skifteforvalteren travlt med at afholde Skifter. Ved de fleste af disse findes en stor Rigdom paa

*) Sprinkelsygen var en i hine Tider meget ondartet Sygdom. I Katterø og flere Steder optraadte den det nævnte Aar med forbausende Kraft, saa Byen i flere Maaneder var affpærret af en Militærkommando (Skifteprotokol for Holstenshus i Svendborg Amtsarkiv.)

Linned, Tørklæder, Forklæder, Strømper m. m., der vidnede om, at Hørdyrkningen var i Opkomst og Husfliden i Fremgang, skjøndt Hørdyrkningen dog først ret fik Betydning, da Henning Schroll en halv Snes Aar senere oprettede Institutet paa Lykkenssæde.

4. De gamle, fra Fædrene nedarvede Folkeskikke, som igjennem Tiderne havde faaet et fast og varigt Præg, svinde mere og mere bort i vor paa alle Reformer og Forandringer saa rige Tidsalder. Men naar der tales eller skrives om Sjællændernes, Fynboernes eller Sydernes mange Folkeskikke, da er saadant taget i en temmelig vid Betydning. Thi om end adskillige nationale Skikke kunne have en Del tilfælles i en hel Provins, saa har dog næsten ethvert Sogn ja enhver By sine egne Skikke, eller havde det i det mindste, saa længe der var fast Skik paa alt. Det vil derfor blive vanskeligt nok at skrive om Folkeskikkene i Omegnen af Holstenshus og Nattebølle, i hele to Sogne, foruden de udenfor samme liggende Der. Thi, gives der endnu faste Folkeskikke, saa ere disse at finde paa enlige og affides liggende Smaasøer, saaledes som det er Tilfældet med Ljø og Avernasø, der hver for sig har sin egen Kirke, Skole o. s. v. og i ældre Tider endog hver sit Birketing. Naar vi derfor give et lille Afriids af adskillige Skikke i Dirnisse, Maby og Mastrup Sogne, saaledes som de formede sig for et halvt hundrede Aar siden, ville vi ikke herunder behandle Derne men kun tage Hensyn til disse mere eller mindre afvigende Skikke.

Julen har gjennem alle Tider været Aarets gladeste Tid. Allerede før Reformationen mødtes Venner ofte langvejs fra til muntert Lag; man skiftede Gaver med hinanden, de unge morede sig med allehaande Lege og udflædte sig i adskillige underlige Skikkelser, blandt hvilke Julebukken spillede en Hovedrolle; Kruset fyldtes med Aarets bedste Drik, og Bordet var rigt besat. Alt var Jubel og Glæde, man glemte ikke de fattige, ej heller Himlens Fugle, til hvilke man udsatte Neg. Saadan var Julestikken i sin Almindelighed over alt i Landet for Aarhundreder siden, og Tonen er jo endnu den samme, om end Sangen har faaet andre Ord; og mere var endnu

tilfælles paa den Tid, vi her ville skildre — Tiden for 3—4 Sneser Aar siden, da der var fast Skif paa alt, ogsaa for Tulen og dens Glæder.

Smud Tulen skulde alt være rent og pænt, Skorstenene og Kaffelovnene fejedes, og alt i Hus og Gaard maatte pyntes og prydes. Ploven maatte under Tag, Sunden have rent Halm i sit Hus og Kørerne Hø til Tuleastens Madvare. Naar Folkene om Aftenen komme ind, hilse de hverandre en glædelig Jul, der gjengjældes af Husbonden ved at „give en Taar“ (en Snaps Brændevin) til Husmoderens Æblefiver. Nu dækkes Tulebordet, og Suppen bæres frem. Efter Maaltidet læser Husfaderen Aftenbønnen samt Evangeliet paa Tuledag, og et Par Salmer synges. Det samme gjentages Nyaarsaften, selv om man ellers ikke hele Aaret igjennem tager en Bog i Haanden til Husandagt. Strax derpaa tages Kortene frem, og nu spiller man først om de Æbler, Æbernødder og Æblefiver, „vor Mor“ sætter frem, siden spiller man allehaande „morsomme Spil“. Mand, Kone, Børn og Tjenestefolk spille alle med lige Iver og lige Lyst. Ud paa Aftenen gives en Potte varm Most eller Ol og endelig et Sigtebrød og sommetider lidt mere til hver af Tjenestefolkene, ikke til at spille om, men til egen Fortæring eller til at bringe hjem til deres Forældre.*) Til Slutning spiller man om, hvem der næste Morgen skal give „Frokost paa Sengen“ til hele Huset. Tulemorgen spiser man ikke den sædvanlige Døvre (Dllebrød), men der sættes Sylt og Brossekage paa Bordet og sommetider Kaffe ovenpaa. Kaffe brugtes isvrigt meget sjælden i hine Tider, det var kun til Høsttiden, og ved ganske særegne Lejligheder.

Nyaarsaften fejres paa samme Maade, hvad Spise og

*) Den Skik at give Tjenestefolkene „Tulemad“ var forhen temmelig almindelig, men paa flere Steder, navnlig i det vestlige Fyn, nød Folkene siden ikke mere Tulemad i Huset. Det kom ikke dem ved, om Husbonden havde Fremmede. Her paa disse Egne spises endnu i Regelen ved et Bord, og Tulemaden nydes i Forening. Har Husmoderen et Hvedebrød tilovers, kan Karlen eller Pigen bære det hjem til sine Forældre.

Drikke angaar, men efter Afsyngelse af de sædvanlige Salmer samles Byens Karle, hver med en Flint, for at gaa Byen om og „skyde Nyaar ind“. Undertiden skyde disse uøvede Nyaars-skytter imidlertid Vinduerne ind hos Folk, men det er Spøg og Skik, og det maa taales.

Paa Lyst opvartes Juleaften med Suppe og Grød samt Fisk og Kartofler. Det samme er Tilfældet Nyaars og Hellig-trefongers Aften. Den paafølgende Morgen opvartes med Smørrebrød, Brændevin og Kaffe paa Sengen. Nyaarsaften følges Karle og Piger ad ud at skyde. De skjød hele Natten og ofte hele Dagen med, selv under Prædiken, medens Skytterne tilligemed Pigerne drak Brændevin, „saa det var en Lyst.“ Nu har denne Skik imidlertid tabt sig. Paa Lyst „gjæstes“ fremdeles hver Lørdag Aften hos Bønderne, medens de Unge have Dansegilde Søndag Aften; men til disse Gilder skjænktes nu ikke Brændevin, kun D.

De 12 Juledage (til Helligtrefonger) havde stor Betydning for Vejret Aaret rundt; derfor findes endnu enkelte Steder Julemærkerne paa Bjælken. Det er 12 Cirkler, der mærkes mer eller mindre med Kridt, eftersom Vejret hver Dag har været klart eller mørkt. Man regnede i øvrigt Julen lige til Kyndelmisse, i hvilken Tid man havde den sædvanlige Julemad, Steg og Brossekage*), at byde fremmede Folk. Engang om Ugen hele Julen igjennem samles de Unge skiftevis i hver Gaard for at lege Jul. Det er ikke Nutidens Dansegilder, men man leger, fortæller, synger og morer sig.

Om Aftenen indbydes jævnlig Byens Piger til Kartegilder. Et Par Timer gaar det godt, men saa maa man ud i Byen for at sprede Karlenes Senge, og siden møde alle Karle i Byen for at „kysse***) Kartepiger“, idet de enten ere flædte ud som Tiggere, Tyskere eller Tøder, eller de affyre Skud udenfor Vinduerne, stoppe Skorstenen, slippe Fugle ind i Stuen eller øve andre lignende Puds. I Dirnisse skulle

*) Brossekage er bagt af Havregryn og sød Mælk for siden at steges i Fedt og dypes i Sirup, en gammel fynsk Juleret.

**) kysse o: at gjøre Folk bange.

Karlene forhen have været meget opfindsomme i at „kysse til Gavns“. Saa traf det sig engang, at en af Karlene blev flædt ud som et Lig, men, da han gik ene ind i Gaarden, blev han selv bange for de hvide Klæder og de sorte Baand om Haandleddene, saa han gik hjem med uforrettet Sag. Nu ere Kartegilderne allevegne forsvundne, thi man karter sjælden eller aldrig med Haandkraft.

Som Julen er de ædle og uskyldige, saa er Fastelavn de vilde og støjende Glæders Tid. Man maatte more sig i flere Dage, thi i Fasten skulde alt gaa stille til. At ride til Ring har længe været i Brug. Fra en Galge udhænges Ringe, som i strygende Galop maa tages af de tildels uøvede Ryttere. Den, som først faar 12 Ringe, er Kejser eller Konge og har frit Gilde. Den, som ingen Ringe faar, bliver Bajads. Efter endt Ridning samles Byens Piger for at pynte Karlene. De have alle hvide Skjorter udenpaa og et rødt Halstørklæde om Livet, og nu rider man Byen om med Musik i Spidsen. Om Aftenen holder man Gilde ovenpaa. I Maby og flere Steder har Ringridningen holdt sig til Nutiden. Derimod er den stygge Skik „at slaa Ratten af Tønden“ eller „rive Hovedet af Koffen“ for længst gaaet af Brug. At slaa Ratten af Tønden bestod i, at en levende Kat indesluttedes i en ophængt Tønde, hvorpaa Rytterne med en Rølle i Haanden skulde søge at slaa Bunden op i Tønden, saaledes at Ratten kunde springe ud, hvis man ikke forinden havde knust dens Hoved. „At rive Hovedet af Koffen“ var temmelig almindeligt baade i Dirnisje og Maby Sogne. Man ophængte saaledes en levende Hane ved Benene, medens man smurte Halsen ind med grøn Sæbe for at gjøre det des vanskeligere at faa Hovedet af. Men disse Dyrplagerier fik en brat Ende 1821, idet Karlene i Dirnisje maatte betale hver 1 Rdl. i Helligbrøde og Mulkt for at have slaaet Ratten af Tønden Fastelavns-Søndag, i Genhold til Lovens 6—3—11, der forbyder alt letfærdigt og forargeligt Fastelavnsløb. Pejrup Byes Karle havde samme Dag moret sig paa samme Maade; de fik ligeledes hver en Dalers Mulkt.

Selv de ældre — ja gamle — Mænd ville endnu mere

fig ved et Slag Kort Fastelavns Mandag. De ere mange Steder ordnede i smaa Hold, og Gildet skifter saa imellem dem. Maaltiderne ved saadanne Gilder ere højt ulige. Et Sted danne alle Husmændene en egen Kreds, der samles Fastelavns Mandag dels for at varetage deres indbyrdes Forsikringsforenings Interesser, og dels i Anledning af den glade Fastelavn. De faa Ol, Brændevin og Kaffe, hver for 8 ß., men have selv Mad med i Lommen. Et andet Sted samles Gaardmændene „for at bytte Tjære“, og saaledes sørger man gjerne for at faa Anledning til at komme sammen, — for det kjære Slag Korts Skyld:

Medens saaledes alle Borne, lige til Oldingsalderen, hver paa sin Maade more sig i Fastelavn, gaa Børnene trolig i de ældres Spor. Fattige Børn have allerede en Ugestid eller to forud gaaet om fra By til By, pyntede med Grønt og flagrende Baand, for at synge Fastelavn; men ethvert Barn vilde betragte det som et stort Onde, om de ikke fik Lov til at gaa sammen med deres Kammerater Fastelavns-Søndag for at slaa Potten istykker; og denne gamle Skik er endnu temmelig almindelig blandt de Unge saavel som paa enkelte Herregaarde.

Paa Lysø var Fastelavnsstikkene i ældre Tider omtrent som i Fyn; nu er Ringridningen ogsaa her gaaet af Brug. Undertiden tage Karlene hen paa Eftermiddagen hver en Hest for i sluttet Optog at ride Byen om, men saa er Gildet forbi med det samme.

Sperken ved Paaske, Pinse eller St. Hansdag findes nogen sjæregen Skik bevaret, uden for saa vidt de Unge enkelte Steder samles Paaske- eller Pinsedag for at lege Boldt, og enkelte Steder gjøre Blus paa Højene St. Hans Aften; dog er dette sidste mindre i Brug paa denne Egn end længere inde i Fyn. En hollandsk Rejsende skrev engang om Fynboerne, „at de spise overordentlig meget og især om Høsten indtil 12 Maaltider om Dagen.“ Det er vel overdrevent, men det er ganske vist, at Rughøsten er overalt betragtet som en Højtid, hvor den bedste Spise og Drikke sættes frem. Det er noget der endnu er fast Skik paa, thi som den ene Bymand opvarter sine Høst-

folk gjør hans Nabo ligesaa. „Den ferske Suppe“ maa skaffes tilveje, om man end maa hente Kjødet en hel Mil borte.

Paa Smaaøerne har man en Række Gilder hver Søndag Eftermiddag Sommeren igjennem. Paa Ljø begynde disse Gilder Pinsedag, idet Mændene da ere samlede for at varetage adskilligt. Til disse Gilder, der holdes 12 Søndage i Rad, giver hver Gaardmand $\frac{1}{4}$ Tønne Øl, det bliver altsaa $\frac{1}{2}$ Td. til hver Søndag. Man drikker Øl, men hverken Kaffe eller Brændevin. Tidligere gif Mændene med til Gilderne, og Husmændene gave da Brændevin istedenfor Øl, men nu er det kun Ungdommen og Børnene, der more sig. Paa Kors-havn skifter man Oidermand den 1ste Maj, og den afgaaede giver da $\frac{1}{2}$ Td. Øl. Til Sommergilderne giver hver Gaardmand $\frac{1}{2}$ Td. Øl. Alle Karlene give ligeledes $\frac{1}{2}$ Td. og Drengene $\frac{1}{2}$ Td. Naar Karlene om Efteraaret have faaet deres Løn, gjøre de et Gilde for Mændene; det samme gjentages den paafølgende Søndag af Pigerne.

Bryllupsstikkene vare for en Menneskealder siden temmelig nær ens i alle tre Sogne. Kun var der ved Maaaltidet nogen Afvigelse i Retterne. Otte Dage før Bryllupet, der i Regelen blev afholdt om Fredagen, sendtes en af Brudens Nærmeste ud for at byde til Bryllup. Den paafølgende Onsdag holdtes Føringsgildet, hvortil enhver af de Indbudne sendte en hel Kurv fuld af Fødevarer: Lammekjød og Gæs til Steg, Smør, Æg, Mel og andet mere; og den nærmeste Familie sendte desuden en Tønne godt Øl, det vil sige: de sendte det ikke, thi Manden førte selv hen i Bryllupsgaarden med det og havde sin Pige med ovenikjøbet. Byens Karle maatte naturligvis med for at dansje med Føringspigerne, og paa denne Maade blev dette Gilde ofte større end selve Bryllupsdagen. Om Torsdagen samledes alle Brudepigerne for at pynte Kirken, og om Fredagen var det den store Dag. For hver en Bogn maa Musikanterne blæse et Stykke i Klarinetten eller Fløjten. Efter indtagen Frokost ordnes enhver af Gæsterne efter Stand og Familieforhold, og nu fører man til Kirke, „alt hvad Kemmer og Løj kan holde“, med Karlene som Forridere; men hvor Kirken er i Byen, sparer man sig denne Ulejlighed.

Efter endt Kirketur reder Skafferen Brudfolkene og Næstefolkene til Sæde, og nu ofrer enhver sin Gave paa Brudeparrets Tallerken. Efter denne Scene har Skafferen det vigtige Sverv at bænke enhver til Sæde efter den Rang, der tilkommer ham. Degnen maa have den første og Naboerne den sidste Plads. Ved Maaltidet, der kan vare i flere Timer, opvartes med Suppe, Kjød, Grynsuppe og Steg. Nu har man aflagt Grynsuppen, men isteden har man knyttet Kage til som den sidste Ret. Til hver Ret giver Musikanterne et Nummer til bedste. Naar Maaltidet er tilende, læser Skafferen fra Bordet, og en Salme affynges.*) Naar alle Opvartere og Kjøkkenfolk have spist, danses Brudedans, det er en Bals eller Menuet, ved hvilken enhver af de nærmeste Familier er pligtig paa

*) Af denne Bordtale kan følgende Prøve fremsættes:

„Indbudne Bryllupsgjæster! Dette vort unge Brudepar tillige med Brudens Forældre lader Eder alle ved mig venligen hilse og kjærligen takke for den Godhed, Ære og Tjeneste, som I ved denne Lejlighed have bevist; hvorfor de love at vise Gjentjeneste, naar de derom blive anmodede. I have alle efter Indbydelsen givet Møde her og ledsaget Brudeparret til Herrens Hus, hvor I have været Vidner til den højtidelige Pagt, som der er afsluttet; I have nedbedet Himlens Velsignelse over dem og ofret med dem paa Herrens Alter. Dernæst have I fulgt med her tilbage, hvor I have nydt Eders Gaver paa deres Tellerken, og nu have I prydet hver sit Sæde og taget tiltakke med et tarveligt Maaltid, hvorved Herren den algode har opladt sin runde og milde Haand og mættet os alle af fine velsignede Gaver.

Skulde der nu i Henseende til Opvarningen eller Beværtningen, Sæder eller Skif, være noget enten forsømt eller glemt, da er det ikke deres Skyld, som til skulde lade, men det er min og mine Medhjælperes Skyld, som fræm skulde bære og tilrette skulde se, hvorfor jeg beder Eder alle om Tilgivelse og lover at det skal blive oprettet, først med en Kop Kaffe, dernæst med M og Brændevin samt lystig Musik, saa jeg haaber, vi skal blive veltilfredse alle. Det er ogsaa Brudfolkernes Ønske at I ville forblive her nogle Timers Tid 4 eller 6, jo længere jo kjærlere, for i uskyldig Glæde at fornøje Eder hos dem; men naar I ikke agter længer at blive, vil jeg ønske, at Herren den algode vil ledsage enhver til Hjemmet foruden nogen Fare. Sidder nu alle i Herrens Fred. Velbekomme Spisen.

Skafferens Bink, at vise en offentlig Prøve paa sin Dygtighed i at danse med Bruden. Siden danser, spiller og drikker man til hen ad Morgenstunden, da Folk saa begive sig hjem eller hen i de dem anviste Kvarterer. Om Lørdagen samles man atter til Maaltidet, hvor der beværttes med Kjødsuppe, Æggesuppe og Bluffesteg. Om Søndagen, som er den tredie Dag, ere Ketterne som den første Dag. Brudfolk, Næstefolk og Brudepiger følges atter ad til Kirke.

De store Bondebrylluper havde sin Rod langt tilbage i Tiden. Det hjalp ikke stort, at Regjeringen paabød Indskrænkning af Bryllupsgjæsternes Antal, endog til 32 Folk, der næsten var 10 Gange mindre end den gamle Skik; dette Paabud overholdtes ikke. Herfskabet sendte vel sin Forvalter eller Ladefoged ud at tælle Gjæsterne, men saa lukkede man Lodøren i for den største Flok og skjænkede dygtig op for Ladefogden, og saa var alt som det skulde være. Siden gif det mindre strængt til, og fra 1810—20 havde man uden nogen Omtale ofte 200 Folk med til Bryllup. Nu ere de store Brylluper ophævede, og det er yderst saa Steder, at man holder mere end en Dags Bryllup.

Paa Derne, hvor man tidligere ligeledes holdt flere Dages store Brylluper, har man ogsaa afslagt denne Overdaadighed. Af Bryllupsretter paa Lys spillede i ældre Tider „Kold-Skaal“ (Hvedebrød og Mjød i en Skaal) en vigtig Rolle. Siden de store Brylluper ere gaaede af Mode, giver man ingen Brudegave, men sender saa meget mere til Fortæring. En stor Føring, saadan som en af de nærmeste sender, bestaar af 1 Lam med Ulden paa, en levende Gaas, 2 Høns, 1 Snes Æg, $\frac{1}{2}$ Otting Emør, $\frac{1}{2}$ Ld. Ol foruden Lys, Mælk og Fløde. Dagen efter Føringsgildet skulle Konerne hen at pille Høns og Gæs, medens Pigerne skulle „klæde Salen“ (begge Løerne), de gamle og Børnene i den ene og de unge i den anden Lo. Paa Avernæs bruger man endnu den gamle Dbofskik at afsyre Skud paa Kirkevejen og andre Tider paa Dagen, men det er ophævet paa Lys.

I ældre Tider holdt man mange Steder Barselgilde i to Dage. Det holdtes i Regelen ikke den Dag, man fik den lille

Verdensborger døbt, da dette maatte ske den første den bedste Søndag — det var ikke alene en Skik, men en virkelig Befaling, der under en Bøde af 20 Lod Sølv ikke maatte overtrædes. Man har endog Exempler paa, at Børn, som ere fødte Søndag Morgen, endnu samme Dag ere døbt i Kirken. Den hurtige Daab er endnu i Brug paa Lysø, og der er ingen andre med end Faderen og Jordemoderen; siden holder man Barselgilde, naar Konen gaar i Kirke. Ved et saadant Gilde opvartes med Suppe og Brød og dygtig mange Slags Drikkevarer.

Gravøllet eller Begravelserne holdt man i gamle Dage ogsaa mange Steder i to Dage, og da var det tillige Skik at holde Vigprædiken over den Afdøde, for saa vidt det var en Gaardmand eller Gaardkone, man „fulgte hen“. Til disse Vigprædikener tilkom det Degnen at forfatte „Testamentet“ (den Afdødes Livsskildring), for hvilken han nød det halve af, hvad Præsten fik for sin Uejlighed. En Vigprædiken var en temmelig dyr Historie for en fattig Bonde — fire eller fem Slettedaler og undertiden mere. Man havde jo sjælden Penge ved Haanden, men saa tog „Fa'r“ ogsaa tiltakke med en Ko eller Kvie isteden for rede Penge. Der var ellers en mærkelig Ulighed tilstede ved Jordsættelsen i gamle Dage: Adelige stode længe Vig og nedfattes i aabne Gravsteder i Kirken eller i Kapellet; Præster og Degne jordedes i Kirken; Bønder, det er Gaardmænd, bleve jordede paa Kirkegaarden med Vigprædiken, Sang og Klang, og Fattigfolk fik en egen affides Plads paa Kirkegaarden under Navn af „de fattiges Jord“, men uden Klokker, Sang og Tale. Efter 1718 blev som en Følge af den paa Egekister lagte Skat meget saa jordede i saadanne Rister. Det hører med til Gehejmeraad Holstens Reformer, at der allerede paa hans Tid ikke blev Skil imellem Rige og Fattige med Hensyn til Jordsættelsen. De jordes alle ved Siden af hinanden. Den tidligere almindelige Skik at holde Begravelsegilder i to Dage skal ogsaa i hans Tid være aflagt, saaledes at der kun var en Dags Gilde; men Skafferen bad jo efter gammel Skik Sørgegjæsterne at blive nogle Timers Tid og gjøre sig tilgode med en Kop Kaffe, dernæst

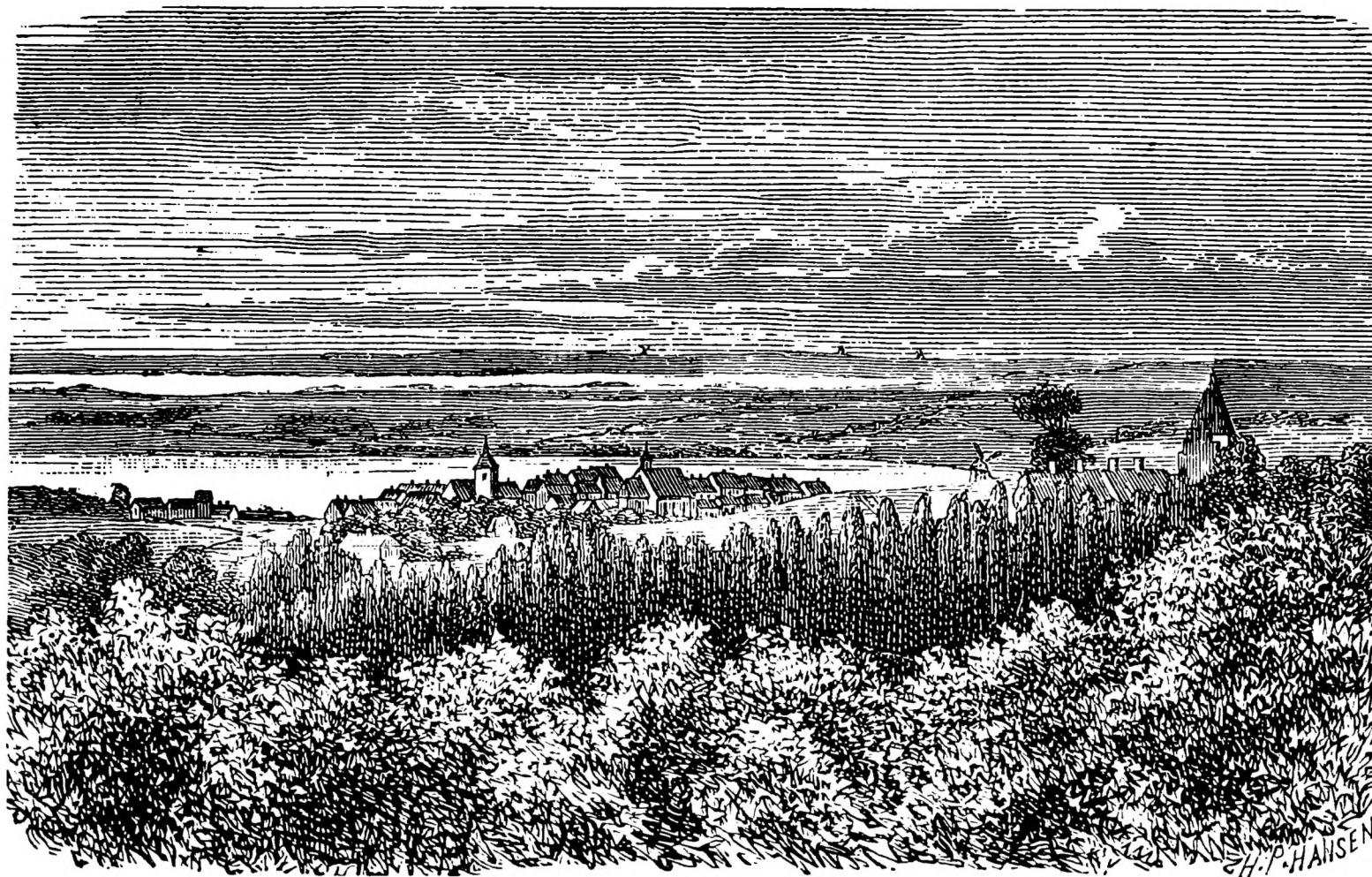
med Oltøndens og Brændevinsanferets Indhold. Kortene omtales ikke, men det mente man fulgte af sig selv. Nu ere de store Begravelsesgilber allevegne ophævede, og flere Steder har man endog begyndt at aflægge det egentlige Gilde, efter at Jordfæstelsen er endt. Paa Lyø, hvor Ligprædikener endnu af og til ere i Brug, gives kun Smørrebrød, Brændevin og Ol til Begravelser, og naar Liget er sænket ned, og Graven dækket til, er Gildet forbi med det samme.

Ligprædikenerne ere en af de Skikke, som Bondestanden optog efter Adelen, der først gav Slip paa samme, naar den ikke længer havde den for sin egen Stand alene. Det 16de og 17de Hundredaar var Ligprædikenernes Tid blandt Adelen; ved det attende Hundredaars Begyndelse var det allerede begyndt at komme i Brug blandt Bondestanden, det vil sige den egentlige Gaardmandsklasse. Men medens man af Adelsens Ligprædikener har opbevaret store Samlinger, kommende Forskere til Nytte, ere derimod de ved Bøndernes Ligprædikener forfattede Livsskildringer (Testamenter) saa godt som alle forsvundne, da næppe noget saadant er trykt. De vare ved deres ejendommelige Sprog — en fuldstændig Efterligning af Adelsens „Testamenter“ i ældre Tider — ikke aldeles uden Interesse for kommende Slægter, hvorfor vi hidsette følgende Formular som en tro Gjengivelse af et saadant Testamente fra 1835.

„Denne vor kristelige og agtværdige Medbroder, hvis jordiske Levninger vi nylig have overgivet til Gravens Hvile, er født af ærlige og gudfrygtige Forældre, Faderen den agtbare Gaardmand S. P. i A. og Moderen den gudfrygtige Dannekvinde Anne Nielsdatter, da vi skrev Aar 1754. Da denne deres Søn var født, lode de ham sømmeligen ved den hellige Daab indpode i den kristelige Kirkes Samfund. Siden bare de som kristelige Forældre ikke alene tilbørlig Omsorg for hans legemlige Pleje og Fornødenhed i den spæde Alder, men og siden ved tiltagende Aar i Særdeleshed for, at hans unge Sjæl og Hjerte kunde vorde fortrolig med Kristendommens livsalige Lærdomme og i samme at finde en Lygte for hans Fod og et Lys paa hans Fremtids Vej igjennem Verden.“ Siden breder man sig om den Afdødes „kristelige Wandel“,

hvor han havde tjent, hans Forlovelse, Ægteskab, Børn og Børnebørn samt hans Sygdom og Død. Slutningen var altid, at Bedkommende „døde i Herren, at Manden var opløstet til Udødelighedens Land, hvortil han attraaede og stundede. Han var saaledes moden til at overslyttes i de Udvalgtes himmelske Samsund, da han indslumrede i Dødens venlige Favn Søndag Morgen den 1ste Maj i den høje Alder af 81 Aar 2 Maanedes og 4 Dage.“

At drikke den Afdødes Gravøl eller Afgang vides nu ikke med Bestemthed at have funden Sted paa denne Egn, men længere inde i Fyn i Kinge og omliggende Sogne saaledes Bymændene paa Begravelsens tredie Dag, hvor Skafferen om Aftenen havde stillet den gamle „Stob“ Olfande af Træ midt paa Bordet, medens han med en Stok slog til Lyd paa Bjælken, hvormed al Tale mellem Mand og Mand ophørte. „Talsmanden“ begyndte nu en Dmtale af den Afdødes gode Sider, som Nabo, Bymand o. s. v., hvortil den ene efter den anden gav sit Bidrag, og derpaa gik Olfanden rundt om Bordet, og hver Mand drak til den Afdødes Ære, som nu var ude af Lauget. Naar man paa denne Maade havde hædret hans Minde, var det en Forbrydelse at tale ondt om en henfaren Laugsmand eller Gildesbroder.

Udsigt fra Dyrehaven til Faaborg.

Holstenshus og Nakkeballe

med tilliggende Sogne og Øer.

Anden Del.

Holstenshus og Nakkeballe Herresæders Historie

med stadigt Hensyn til

Samfundsforholdenes Udvikling,

ved

N. Rasmussen Søfilde.

Odense.

Forlagt af Hempel'ske Boghandel (S. F. Helm-Veterier.)

1877.

Holtenshus.

Indhold.

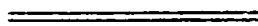

Holstenshus.

	Side.
I. Herresædet og det nærmeste Omgivelser	133
II. Findstrupgaard og dens gamle Ejere før Holstenernes Tid..	148
III. Holstenshus i Holstenernes Tid.....	179

Nakkebølle.

IV. Det gamle Nakkebølle og Billernes Slægt til 1547.....	223
V. Nakkebølle i Brockenhusernes og Billernes Tid (1547—1654).	234
VI. Nakkebølle fra Niels Krabbes Tid.....	249

I Ufsnit.

Herresædet og dets nærmeste Omgivelser.

Der er et yndigt Land,
Det staaer med brede Bøge
Nær ialten Østerstrand.
Det bugter sig i Bakke, Dal, —
— Og det er Frejas Sal. —
(Dehlenichäger).

1. Naar der er Tale om det skjønneste i Danmarks dejlige Natur: hvor Bakker og Dale, græsrigge Enge og kornrige Længe, hvor de lysgrønne Skove og det blaa Hav møde hinanden, og hvor Oldtids Ræmpegrave staa imellem Ublegaard og Humlehave, da er der næppe noget Sted i hele Danmark, hvor alle disse Skjønheder findes samlede i en saadan Fylde, som en lille halv Mil fra Faaborg, paa Fyns sydlige Kyst, ved det gamle, nu fornyede og prægtige Herresæde Holstenshus.

Vejele, Bordingborg og Svendborg have Ord for at udmærke sig ved henrivende Naturskjønheder, man har endog betegnet dem som Perlerne i Danmarks Skjønhed. De prægtige Udsigter, som Højderne omkring disse Byer frembyde skulle ikke bestrides, men Udsigterne fra adskillige Punkter ved Holstenshus staa ikke tilbage for noget af de nævnte Steder; de ere i alt Fald langt rigere paa Afverling, ere vel og en langt mere hjemlig og tro Afspejling af det skjønneste i Danmarks dejlige Natur.

Fra de ulige Punkter i Dyrehaven har man lige saa mange ulige Udsigter. Især ere Emiliehøj og Dyrehavsbakken overordentlig dejlige.

Emiliehøj er en opført rund Stenhøj, der hæver sig en fire fem Alen over det naturlige Højdepunkt, hvorfra man næsten har en Udsigt som i et Fugleperspektiv. Nedenunder breder sig først en Grønslette tæt ved Højens Fod, og bag denne hæver sig et Bælte af unge Ege, bag hvilke først en Naaleskov og siden en Bøgeskov højne sig, for efter disse Afvejlinger at aabne Udsigten til et stolt og prægtigt Panorama, hvor Dirnise Kirke og Skole netop dukke frem over Nørreskovs lysgrønne Bøgekroner. Det er Udsigten mod Vest man har for sig. Bag Skovgrupperne og Kirken har man hele Faaborg Fjord, Horneland med Bjerne Mark, Ljø og Als. Man ser saaledes fra dette Stade Land og Sø afvejle sig Gange med hinanden. Mod Sydvest og Syd ser man over den største Del af Dirnise Sogn: Dyrehavens afvejlende Skovpartier i Forgrunden; Alleeskov, Pipstorn og Eneværket, med Udflyttergaardene, Helenemøllen, Teglværket og Ladegaarden ved Holstenshus. Endelig det blaa Vand, med Derne Bjørnø, Avernafø, Korshavn og Svelmø med Ærø i Baggrunden. Gjennem en Aabning i Skoven mod Ost, ser man en hel Strækning af Fyns frugtbare Egne: Grønderup, med sin Mølle og sine rygende Kulmiler, Westeraaby, Albølle og længst ude Taasinge med Bregninge Kirke i Baggrunden.

Paa Dyrehavsbakken, hvor nu en smagfuld Pavillon er opført, har man unægtelig en langt videre Udsigt, idet man herfra ser hele det sydlige Fyn fra Hundstrup og Aaby med Taasinge og Langeland i Baggrunden. Man har saaledes Skovene ved Flintholm og Hvidkilde, Kirkerne i Hundstrup, Sørup, Ollerup, Vesterstjerninge, Egense, Bregninge, Østerstjerninge, Albølle og Westeraaby. Med et væbnet Dje ser man desuden en hel Del Kirker og Møller paa Langeland, der falder sammen for vort Blik med Synskredsen i Baggrunden mod Sydøst og Syd. Man gjenkjender saaledes Lullebølle, Simmerbølle, Longelse, Fuglsbølle, Lindelse, Humble, Tryggeløv og Magleby Kirker. Vende vi nu Djet mod Syd,

da ser man bag Nyhave Skov, Derne Skarø og Hjelmhoved, derefter Hjortø, Egholm og Birkholm, samt Drejø, Flæskholm og „Korshavns høje bjergfulde D“, der med en smal Stribe er forbunden med Avernafø. Bag alle disse Der og Holme hæver Grø-Land sig, hvis hele Længde man overskuer. Ved Riffertens Hjælp træder Marstal Kirkespir tydelig frem, idet man har det omtrent bag Møllen paa Drejø. Grøskjøbing ser man endog temmelig klart med det blotte Øje, tilligemed Tranderup og Bregninge Kirker. Paa Fyn træder den ene Skov ligesom i Berørelse med den anden, men afbrydes hist og her af Korn- og Græsmarker paa det frugtbare Kystland imellem Nastrup Kirke og Helenemøllen. Mod Vest eller Sydvest har man hele Kystlandet for sig, hvor Faaborg By samt Dirnisse og Horne Kirker træde frem, medens man i Baggrunden ser Derne Bjørnø og Lyø, med Als i Synskredsens Grænse. Paa Als opdager man flere Kirker og Møller, der efter Mackeprangs Billede skulle være Lysabel, Landslet, Sørup, Adserballig og Lundtofte Kirker.

Omtrent midtvejs imellem Emiliehøj og „Kunddelen“ har man en opført Jordhøj, paa hvis Sider en større Samling tildeels sjældne Natursten ere hensatte.

Om Vinteren vil en Tur omkring i Skoven ofte være ret interessant, især om man er saa heldig at træffe Dyrene ved det Maaltid af Hø og Haffelse, der er dækket for dem i et af de to „Dyrehuse“. Det er et stolt Syn at se disse halv vilde og halv tamme Dyr i tætte Rækker træve forbi uden at nære synderlig Frygt for Menneskers Selvskab.

Uden for Dyrehaven er adskillige Punkter, der nok lønne Umagen at bestige. Det ene af disse er „Kongehøjen“ med Udsigterne videre mod Nord. Man ser herfra Skovene ved Gjerup, Egnen ved Haastrup og Stenderup, Sandholt og Arrestskov med Fleninge Søes nordlige Ende. Paa den høje Bakke ved Rødledshuset inde i Gjerup Skov har man en fri Udsigt over hele den nordlige og østlige Synskreds. Det er et Landpanorama med mangfoldige Kirker, Herregaarde, Bygninger, Skove og Byer, som her træde frem for vort Øje. I klart Vejr ser man foruden Søbysøgaards hvide

Gayle og mørke Spir og St. Knuds Kirkespir i Odense, der ligger over fem Mile borte.

Paa Vejen ned fra Dyrehavsbakken kommer man forbi et lille Parti høje Træer af Kristtorn, medens man hele Tiden har den høje Granitstøtte for sig, som taknemmelige Beboere af Holstenshus og Naffebølle Godser samt Venner og Betjente 1873 satte for den ædle Godsherre, Adam Christoffer Holsten Carisius, Gehejmeraad og Lensbaron, som et Tegn paa Højagtelse og Hengivenhed.

Man er nu i Haven med dens af Skovpartier, Buskadsjer, Plæner og Blomstergrupper veylende Anlæg. For hundrede Aar siden var Haven et strængt gennemført Mønster paa et fransk Anlæg, derom vidner endnu Stenhegnet udenom og den skjønne, af Lindetræer omgivne Plæne ligesom Hovedbygningen, hvor nu Grestøtten har faaet Plads.

I Boesens Manuskript om Holstenshus, der er henved hundrede Aar gammelt, gives følgende Beskrivelse af Haven. „Haven lige for den nordre Fløj er temmelig stor og af ny anlagt med brede Gange, smukke Alleer og Hækker, skjønne Frugttræer og behagelige Indretninger. Nærmest Bygningen er en jævn Plan firet med Blomster og Lystkvarterer og en vel anlagt Fontæne, hvor Vandet springer 8—10 Alen højt. Siden rejser Haven sig paa Hældingen af en Bakke, indtil Vejen, hvortil er Udgang igjennem en firlig Stakitport, og paa den anden Side af Vejen ligeledes Indgang til Dyrehaven. Mod Vesten er søjet til Haven et Stykke Skov, hist og her gennemhugget til skjønne Alleer og Spadseregange. Her lægges især Mærke til en prægtig Grotte, hvorpaa er anlagt et Lysthus, hvilket giver et meget artigt og imponerende Syn. Strax ved Lysthuset er en god og vandrig Kilde, hvorfra Vandet ved Rønder ledes til Borggaardens Kjøkken og Bryggers. Bag den søndre Fløj er og en liden Have med gode Frugttræer og Urter, og derved er en mindre til Forpagterens Brug.“ — Lysthaven med den tilgrænsende Frugt- og Kjøkkenhave indeholder ifølge Hansens Kort af 1870 21 $\frac{3}{4}$ Ed. Land.

Paa hin Tid var det ikke alene Gange og Blomster-

partier, der vare gennemførte i den franske Stil, men ogsaa Segnet, Trægrupperne, Vandbafiner og Kanaler. De bugtede engelske Anlæg, der i senere Tider næsten alle vegne fortrængte de gamle franske, have her ikke bragt anden Forstyrrelse, end at man de fleste Steder i Haven gjenfjender dens oprindelige Form. Efter Hovedgaardens Restauration har man for flere Partier i Haven atter vendt tilbage til den gamle franske Stil, navnlig ved begge Sider af Hovedbygningen, saavel som paa den lille af Kanaler omgivne D. Det er ingen stor Have, men der er udbredt en Ynde og Nygde paa ethvert Sted. Medens de franske Anlæg paa en heldig Maade forbindes med de engelske, række Natur og Kunst trolig hinanden Haanden og gjøre overalt et behageligt Indtryk ved den rige Afveksling af de mest ulige Arter af Træer og Buske, ligesom de gamle, 2—300 aarige Ræmpebøge og gamle prægtige Rødtorn til de fine indførte Sirbuske og Samlinger af Naaletrævariationer. Haven er udvidet trindt omkring den lille Indsø, Mølle dammen, og i selve den gamle Ladegaard, med den ene smukke botaniske Trægruppe ved Siden ad den anden. Hele denne Skønhed forhøjes ved den Overbevisning, at Gjeren af det hele, ikke alene intet har imod, at Fremmede besøge disse Steder, men endog selv flere Gange offentlig har udtalt sin Glæde over, at Venner af Naturskønheder ville komme for at dele Glæden med ham. Ikke alene Haven, men Dyrehaven staaer med den mest uindskrænkede Frihed aaben for Besøgende, til hvis Befvemmelighed Excellencen i Aaret 1869 har ladet anlægge et rummeligt og propert Beværtningssted, Findstrup, tæt udenfor Indgangen til Haven, hvor der baade er Plads for Befordring og Besøgende.

2. Tæt udenfor det nye Beværtningssted, der har modtaget det gamle betegnende Navn paa den for over to hundrede Aar siden nedlagte Landsby Findstrup, ser man endnu prægtige Lævninger af Landsbyens Kirke, idet hele Fundamentet ved Excellencens Interesse for gamle Minders Bevaring i Aarene 1870—71 er bragt frem af Jorden. Af disse Lævninger ses Kirkens hele Form, en fuldstændig Korsbygning

— og efter alt at dømme et Taarn for Enden paa den vestlige Korsfløj, med Indgang igjennem samme. Dens indvendige Længde fra Alteret i Øst til Taarnet i Vest er 34 Alen med en Bredde af $9\frac{1}{2}$ Alen. Den nordlige Korsfløj med Indgangsdør i Gavlen er 17 Alen lang og $10\frac{1}{4}$ Al. bred, medens den sydlige, der endnu ikke er fuldstændig udgravet, maaler udvendig Længde 20 Alen og indvendig Brede 12 Alen. Murenes Højde ved Taarnet i Kirkens vestlige Ende er henved halvtredie Alen. Af Gulvet findes der endnu flere Steder Spor, ligesom der foruden Grundlaget til Kirkens Hovedalter ved den østlige Ende findes efter Grundlagene at dømme, Spor af 2—3 andre Altare, de to i Kirkens sydlige ej endnu fuldstændig udgravede Korsfløj. Det indre af Taarnet er heller ikke udgravet, men derimod jævnet og danner nu en firkantet Flade, til hvilken en Stentrappe fører op. Man har herfra en meget smuk Udsigt over Egnen med Skovene og Derne.

Om Findstrup Kirke veed man ikke meget. Det synes mindre rimeligt, at den har været til samtidig med den nuværende Kirke i Dirnisse; dog dette veed man heller ikke. Ej heller veed man bestemt, om det var Findstrup Kirke, der var helliget „De elleve Tusinde Somfruer“, eller det var en anden Stiftelse i eller ved Dirnisse, som omtales under dette Navn i de romersk-katholske Tider. 1416 skænkede Biskop Jens Dvesen eller hans Vikar Severin Aflad til Findstrup Kirke, ligesom Domprovst Mester Hans Urne i sit Testamente 1503 skænkede en Dre og 6 Sider Flæsk til „De 11,000 Somfruer i Dirnisse“.

Det hedder rigtignok i ældre Beretninger, at Knud Benstermand, der 1579 opførte en ny Hovedbygning ved Findstrupgaard, ogsaa skal have opført Dirnisse Kirke, og at Materialierne bleve tagne af den nedbrudte Findstrup Kirke. Men det forholder sig næppe saaledes. Dirnisse Kirke er efter al Rimelighed opført før, ja maasse længe før Reformationen, saa, hvis den har en Knud Benstermand til Byggherre, maa det have været en ældre Ejer af Findstrupgaard, der har ført dette Navn. Denne Mening turde vel finde Be-

styrkelse ved det gamle Sagn om Kirkens Nedbrydelse, naar der fortælles, at en Herremand eller Frue, som holdt meget af Hunde, lod engang en Yndlingshund jorde bag Alteret, men, da denne Krænkelse af Kirkens Helligdom kom højere Vedkommende for Dre, blev Synderen dømt til barfodet at afbede sin Brøde foran Alteret og derefter opbygge en ny Kirke paa et andet Sted. Sagnet passer hverken for den be- kjendte Knud Venstermand eller for Tiden efter Kirkerens- ningen. Et andet Sted*) fortælles, at den gamle Findstrup Kirke skal have været et helligt Kapel, hvor ifølge Sagnet mange Syge vare blevne helbredede, indtil en af to Søstre lod sin Hund, som døde, begrave i Kirkegaardens hellige Jord." Hvor om alting er, saa er Findstrup Kirke for- svunden før Reformationen, den var allerede borte 1525, og Dirnøse Kirke traadt isteden som Egnens Sogneskirke.

Landsbyen Findstrup laa baade nord og vest for Kirken. I Gartner Pedersens Loft findes endnu kjendelige Spor af Byggegrunde, hvor ældre Folk kunne mindes, at en Mængde Grundsten ere opbrudte. Den snævre Gude (Profitguden kaldet) med det dervedværende større Hus hørte ogsaa med til Findstrup Hys Gader. Nørregaard, der nu regnes med til Dirnøse By, skjønt den ligger helt østen for, ligger derimod nord for Findstrup By, hvorunder den endog regnedes, længe efter at de øvrige Boliger vare inddragne under Hoved- gaarden.

Før Kirkerensningen var Findstrup et selvstændigt Sogneskald med sin egen Præstegaard og Præst. Af Præste- gaarden er der endnu et Minde tilbage i det runde Vandhul skraas over for det ny Værtshus, indenfor Hegnet i den ind- fredede Dyrehave, der endnu af ældre Folk kaldes Præstens Møddingspøl", og som tidligere skal have været omsat med større Sten. En tæt ved liggende mindre Sø, „Som- fruosen" kaldet, hvor en Somfru skal have druknet sig, siges at have været Præstens Vandingsdam. De to Byer Dir-

*) Manusk. Nr. 377 i den Kgl. Saml. Kgl. Bibl.

nisse og Findstrup, der laa hinanden saa nær, forveyles ikke saa sjælden i gamle Breve. Om end baade Kirken og Præstegaarden laa i Findstrup By, kaldes Sognet dog sædvanlig Deernes og ikke Findstrup. Man har endnu Efterretninger om tre Præster ved denne Menighed, som ere Gjøde Brun, Anders Sværkesen og Niels Boesen. Den første nævnes som „ret Sognepræst til Deernes, den Anden kaldes Præst og Kapellan 1486. Hr. Niels Boesen var den sidste Sognepræst i Dirnisse og levede paa Reformationstiden. Han var med blandt Salling Herreds Præster at hylde Kong Kristian den Tredie i Vesterhæfinge femte Paaschedag (den 1ste April) 1535, men han levede endnu 1557, i hvilket Aar han udstedte et Vidnesbyrd om, „at der ikke har været noget Alter i Faaborg Kirke, som har været kaldet „De elleve Tusinde Somfruers Alter“ i halvtredstindstyve Aar og mere, som han vel kan mindes, heller aldrig har han hørt af at sige, at velbaarne Mand og Ridder Hr. Johan Hvitkop eller Hr. Laxmand skulde have stiftet noget dertil, heller ikke, at der i 50 Aar har boet nogen Præst paa fornævnte Soh. Hvidkops Torder for at holde bemeldte Tjeneste i Faaborg Kirke “*) — Ved hans Død blev Dirnisse Sogn i Genhold til Kristian den Tredies Brev af 1540 lagt sammen med Faaborg Sogn, hvorefter Præstegaarden i Findstrup, der som Annexgaard tilfaldt Sognepræsten i Faaborg ved Mageskifte med Knud Benstermand 1581 kom under Findstrupgaard.

Findstrup By har vel aldrig været af de meget store Landsbyer. Ved et Skjøde paa Findstrupgaard 1622 fulgte blandt det der nævnte Bøndergods 3 Gaarde, 4 Bol og 7 Huse i Findstrup By, men det var ikke hele Byen; thi 1631 faar Mogens Gyldenstjerne til Findstrupgaard et Bol i Findstrup af Tørgen Brahe, og 1633 faar han af Gabriel Mouritsen, Borger i Maribo, og Just Høeg til Bjørnsholm en Gaard, Nørregaard i Findstrup, tilligemed 3 Boliger sammesteds. Nørregaard, som dengang var beboet af Jeppe Poulsen, stod

*) Blochs Manuskript.

for aarlig Landstyld af 2 Pd. Byg, 1 Pd. Havre, 1 Bolgalt, 1 Td. Smør, 1 Foderore, og øvrigt Smaaredsel. Det gjorde altsaa mindst 4 Gaarde, 8 Bol. og 7 Huse foruden en anden ikke til Findstrupgaard hørende Gaard, Mads Nielsens, tidligere Thord Pedersen tilhørende oprindelig, en jordegne Gaard, der endnu tidligere (1518) rimeligvis tilhørte den da i et Magelægsbrev nævnte „Michel Borræ i Findstroppe“, men som dog ikke efter Grevesejden findes opført paa Nyborg Lens Skatteliste blandt jordegne Gaarde. Mads Nielsens Gaard var den eneste foruden Nørregaard, der blev tilbage, da Byen blev nedlagt og inddraget under Hovedgaarden, og det er temmelig sikkert, at Niels Nykkesens Sted ved den snævre Gyde er Lævninger af denne gamle jordegne Gaard.

Det var Tørgen Schult, der inddrog Byen under sin Hovedgaard, men der var dog nok begyndt saa smaat derpaa forud; thi ved Skjødet til ham 1636 opføres der kun 4 Gaarde, 3 Bol og 9 Gadehuse i Findstrup By. Og allerede det første Aar synes det, at han har inddraget den største Del af Byens Torder, thi paa en Restanceliste for 1637 opføres kun Nørregaard blandt Findstrup By's Gaarde, der stod til Rest med 50 Dlr. i Penge foruden sit Landgilde: 2 Pd. Byg, 1 Pd. Havre, 1 Bolgalt m. m., medens 6 andre Bønder kun regnedes for Husmænd. Det maa her i Forbigaaende bemærkes, at, naar der i ældre Skjøder nævnes „Huse“, forstås i Regelen derved Huse med Jord; ved „Gadehuse“ forstaar man derimod Huse uden Jord. De gamle Gaarde og større Bolsteder i Byen beholdt deres Toster og Haver, efterat de havde afstaaet deres Bymark til Gaarden, og bleve derved til Huse, der først afbrødes efterhaanden som de bleve ledige. I sit Manuskript om Hølstenshus siger Boesen, „at Findstrup By kun bestod af 2 Gaarde 6 Bol og 5 Huse ved den Tid den blev nedbrudt, hvilket skal være sket i Tørgen Schultes Tid.“ Men Byen forsvandt efterhaanden, uden at noget bestemt Aarstal kan betegnes for dens Afbrydelse.

3. Findstrupgaard var, før Findstrup By's Torder droges ind derunder, kun en meget ubetydelig Hovedgaard, og dens Bygninger have rimeligvis jvaret dertil. Kun

Benstermand opførte 1579 en ny Hovedbygning, to, maaske tre stærke Bindingsværks Huse paa to Etager. Det var den gamle Hovedbygning, der med ubetydelige Forandringer var bibeholdt næsten i tre Hundrede Aar, indtil den maatte vige for de i Aarene 1863—68 opførte nye Bygninger. Denne gamle Hovedbygning bestod af 3 Fløje i Nord Vest og Syd, af hvilke de to sidstnævnte vare Knud Benstermands Bygning. Da Fløjene i Vest og Syd 1863 nedreves, vare de meget store Egebjælker og Stolper saa skøre, at de smuldrede som Støv, og det er næsten ubegribeligt, at de desuagtet havde holdt Bygningen sammen til den Tid. I de seneste Aar maatte dog Dørene ofte forandres, fordi Bygningen, navnlig den søndre Fløj, sank mere og mere sammen. Derimod var den nordlige og grundmurede Fløj opført 1643 af Søren Schult og Ane Margrete Gødken, og det er denne Fløjs Grundvold og Mure, der endnu danne Mellembygningen i den nuværende Hovedbygning. Dette Hus har, som Boesen siger, „stedse været benyttet til Herstæbets Ophold og Bekvemmelighed, og i Gehejmeraad*) Holstens Tid for en stor Del, hvad det indre angaar, forandret og forbedret, saaledes at der haves adskillige smukke gipsede og betrukne Værelser.“ Hovedindgangen var, som den endnu er, midt paa denne Bygning, over hvilken var indmuret en Sten til Minde om Stamhusets Oprettelse 1723 med følgende Indskrift:

Stamhuset til Efterkommerne

Anno MDCCXXIII.

Ved Danner Kongens Naade Brev, et Stamme Herre Sæde Af Findstrup Holstenshus jeg blev til førstefødtes Glæde, Hr. Oberst Goske Ditlev er den Mand som Grunden satte Hand selv von Holsten Holstener til Arv mig efterlatte. Af Holt og Steen er Huset bygt, skal Stammen ikke slippe, Bør Dyden og Guds sande Frygt, jo være Husets Klippe,

*) Ved 'Gehejmeraad Holsten forstås altid den ældre Gehejmeraad, N. Kr. Holsten, som døde 1801. Ved Excellencen, Baroniets nuværende Besidder.

Kand den som Stedet arve skal sig selv og ingen nytte,
 Bør han ej Stoel i Herre Sal ej Sædet i en Hytte.
 Imidlertid Du store Gud! med Dyder Huset ziire
 Saa visner Stammen aldrig ud, men blomstre skal og spire,

Lad Holsterne altid med Ære mig beboe
 Saa længe Græs og Korn ved Holstenshus kan groe.

Gud allene Æren.

Stenen er fredet med Omhu under Ombygningen, og den er atter indmuret over Indgangsdøren paa Murens indvendige Side.

Paa den sydlige Bindingsværks Fløj stod Knud Venstermand og Kirsten Linges Navne og Vaaben betegnet ved K W og K L over de fire Indgangsdøre paa nævnte Hus, der i Gehejmeraadens Tid væsenligst var indrettet til Husholdning osv., ligesom Skriverstuen og Birketinget ogsaa her havde Plads. Holstenshuses Birketing var før 1761 afholdt i Kalefo, men blev s. A. flyttet her til Hovedgaarden.

Den vestlige Fløj havde modtaget en gennemgribende Restauration 1643, samtidig med Stenhusets Opførelse. Over Hovedindgangen stod Navnene Sørger Schult og Ane Margrete v. Gødken, sammes Vaaben og Marstallet 1643, og nedenunder saa man det Holstenske og Rankauske Vaaben med Navnene Adam Christoffer Holsten og Adelhaid Benedikte Rankau 1749. I dette Hus havde Amtets Arkiv og Kontorer i Gehejmeraadens Tid deres Sted. Fra Kilden i Haven var der allerede i forrige Hundredaar lagt Render til Gaardens Forsyning med frisk Vand.

I ældre Tider have Gravene helt omgivet Borggaarden, der vendte den aabne Side ud mod Ladegaarden, som dog 1780 var dækket med en lav Mur, ligesom en Bro forenede Borge og Ladegaarden med hinanden. Denne Bro havde i ældre Tider været en Vindebro, et Navn den vedblev at føre.

Den nuværende Hovedbygning bestaar igjen af 3 Fløje, der fremstod i sin nuværende Skikkelse i Aarene 1863—68.

Hovedfacaden vender nu mod Syd, i det den gamle grundmurede Hovedfløj i Nord, danner den Mellembygning, der forener de to aldeles nye Sidesløje i Ost og Vest, opførte efter Tegning og under Ledelse af Arkitekt Haugsted i Odense. Hovedbygningen saavel som Fløjene have takkede Gavle og to Etager foruden Kjælderens, der under den ældre Hovedbygning er hvælvet, men gaar isøvrigt under hele Bygningen, som helt igjennem er opført af røde Mursten. I Kjælderens er Kjøkkenet og de øvrige til Husholdningen nødvendige Værelser. Godskontoret er i den vestlige Sidesløj, igjennem Indgangsdøren i sammes sydlige Gavl. I et Kvistværelse i samme Fløj er Godsarkivet forvaret, og for dette velordnede og gode Tilstand har man al Marsag til at være Godsinspektøren taknemmelig*).

Midt i Gaarden ligesfor Hovedtrappen, ser man den med Jerngitter omgivne Kilde, der fyldes ved en fra Kilden i Haven anlagt Vandledning. De nye Hovedbygninger har kostet henved 40,000 Rd. og hele Slottet er forsikret for 61,900 Rd.

Som det smukke Herresæde midt i de med Natur og Kunst forenede Haveanlæg er i god Harmoni med den paa Naturskønheder rige Egn, saa svarer Slottets Indre i enhver Henseende hertil. Det er ikke blot en prægtig, fyrstelig anlagt Sommerbolig, men det er helt igjennem at betragte som et Museum for Konstskatte, baade fra Ind- og Udlandet, fra ældre og nyere Tider. Vi kunne aflægge et Besøg hos Huset's gjæstfrie Herre og træde derfor op ad Hovedtrappen, hvor vi i Koridoren til venstre blandt flere Malerier træffe Billeder af Kong Frederik den Femte med begge hans Dronninger, Kristian den Fjerde i Legemsstørrelse, Oberst Godske Ditlev v. Holsten, Frederik v. Holsten, Admiral Hans

*) Arkivet paa Holstenshus, der i det væsentligste er Kilden til nærværende Beskrivelse, er næsten det eneste velbevarede Godsarkiv i det sydlige Jyn. For Langesøes Bedkommende har det Pergamentsbreve fra Begyndelsen af det 16de Aarhundrede.

v. Holsten som yngre Mand og nogle yngre Damer af samme Familie. Vende vi os nu mod den prægtige udskarne Ege-træes Dør ind til Spisestuen og læse Navnene Niels Krabbe og Mette Rosenfrank, maa den Oplysning tilføjes, at den tilligemed enkelte andre Døre paa Gaarden er flyttet fra Rækkebølle her til Holstenshus.

Over det gamle Skab tilvenstre i Spisestuen se vi Billeder af den nuværende Besidder, Hr. Excellence Gehejme-konferentsraad A. C. Holsten-Carifius, og afdøde Frue, Magdalene, fød Schilden, begge malede i en yngre Alder. Over disse Billeder Excellencens Fader, Admiral Hans v. Holsten, og Fru Regitze Raas. Paa den højre Sidevæg er ophængt Billeder af Excellencens Bedstefader, Gehejmeraad Adam Kr. Holsten, Oldefader Godske Ditlev Holsten og dennes Fader, Adolf Hans v. Holsten til Gjelstov, som var den første af Familien, der bosatte sig i Fyn. Ligeoverfor disse gamle Adelsmænd, paa Sidevæggen til venstre have deres Fruer: Adelhøj Benedikte Rankau, Elisabeth Sofie Knuth og Ida Rathlau, faaet Plads.

Havestuen prydes med en Samling af adskillige nyere Malerier, nogle gamle Møbler, Vasjer m. m. Igjennem de aabne Fløjdøre ud til Haven træde alle dens Indigheder os smilende imøde, medens den høje Granitstøtte histoppe staar som et Vidnesbyrd om det smukke Forhold imellem Herremand og Bønder, imellem store og smaa.

I det lille Kabinet ved Siden af Havestuen er Loftet opdelt i Fyldinger af Eg; Væggene overtrukne med Tapeter af Læder, trykte med farvede og forsvævede Dekorationer. Det store Vindue i dette Værelse er indfattet i Bly, med ulige farvede i Glasfæst indbrændte Dekorationer med Adam Kr. Holstens Navn og Vaaben udført i München 1863 og med hans Valgprog: „Brama assai poco spera nulla chinde“. Her findes desuden et Par prægtige Spejle fra Venedig, det ene indfattet i Sølv, gamle Møbler samt Stole og Sofa i det syttende Hundreedaars Smag.

I Salonen eller Hjørnestuen findes nogle prægtige Vasjer, og en Samling nyere Malerier, hvoriblandt Gertners

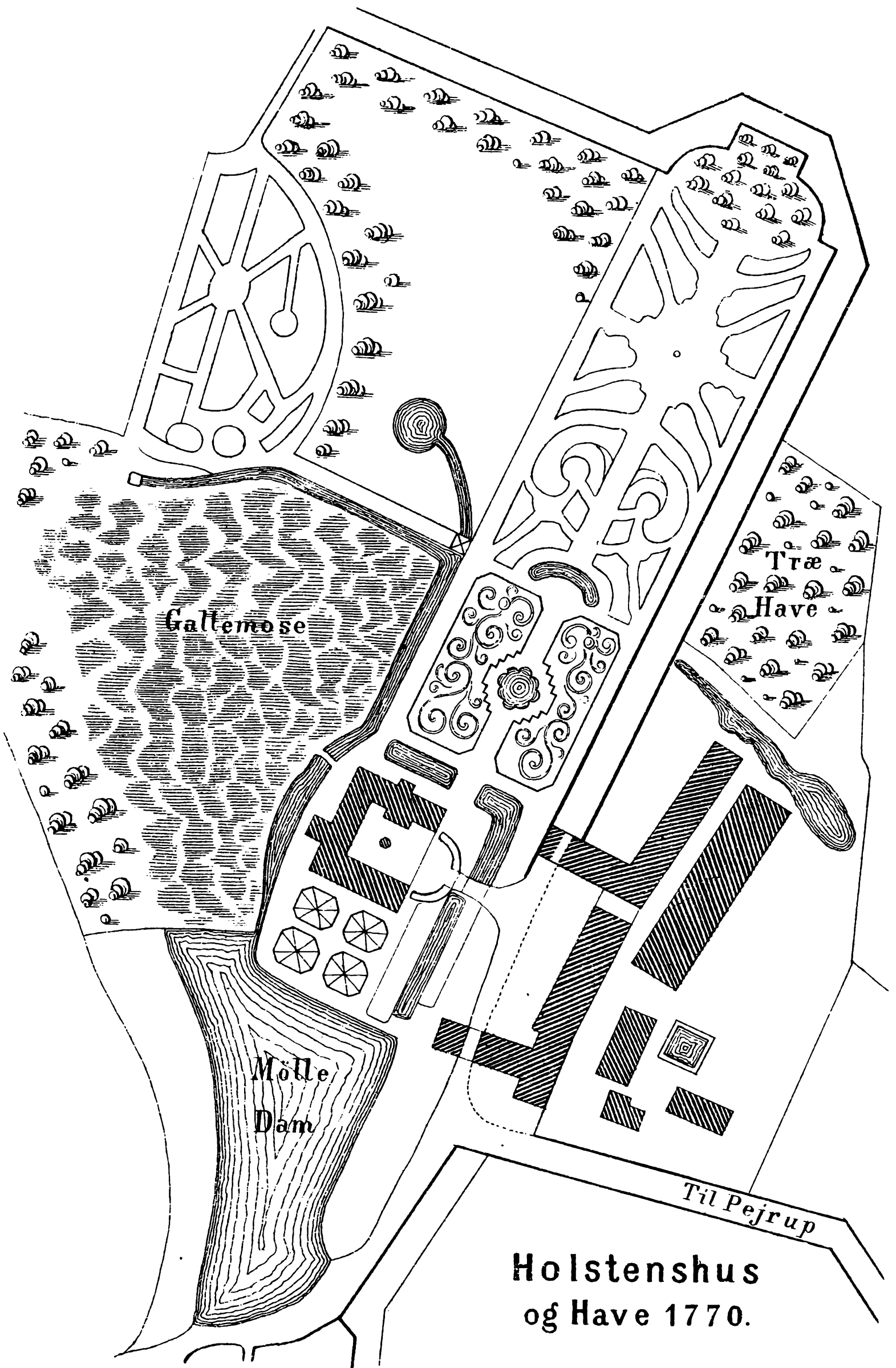
Billede af Thorvaldsen i Legemsstørrelse. Mange Kunstnere have skjænket Bidrag til dette Herresædes Malerisamling. Vi skulle saaledes nævne: Nagaard, Andersen, Bloch, Bredsdorff, Bude, Christensen, Dahl, Eckersberg, Ejlersen, Faursholdt, Gertner, Hans Hansen, Kühn, Kjærskov, Kornerup, W. Kalf, Lillienberg, Marstrand, Mackeprang, Neumann, Nielsen, Rørby, Simonson, Schleisner, Anton Waterloo og flere andre. En stor Del af disse Kunstværker pryde Værelserne i anden Etage.

I Trappegangen findes nogle Reliefer og en anden af de gamle Døre fra Nafkebølle.

Ladegaarden er ny og rummelig. Der blev begyndt paa den 1864 ved Opførelsen af den nye 2 Etages teglhængte Mejeribygning. Derefter fulgte den nye Kolade og Hestestald for Forpagteren, der opførtes i Aarene 1868—70 og tækkedes med Skifer. Den nye Tærskelade, der ligger paa den gamle Kolades Plads, er opført 1872; den er tækket med Spaan. Stenene ere producerede ved det nærliggende Teglværk paa Algermosegaards Grund, der 1870 blev overdraget Herfskabet og forsynet med nye Dvne, Tørrelader osv. Ladegaardens fjerde Hus er den i Syd liggende Lade, indrettet til Vognport og øvrige Befvemmeligheder. Nord for Koladen opførtes 1873 en ny Svinstald. Til Hovedgaarden hører et Areal af 358½ Td. Land.

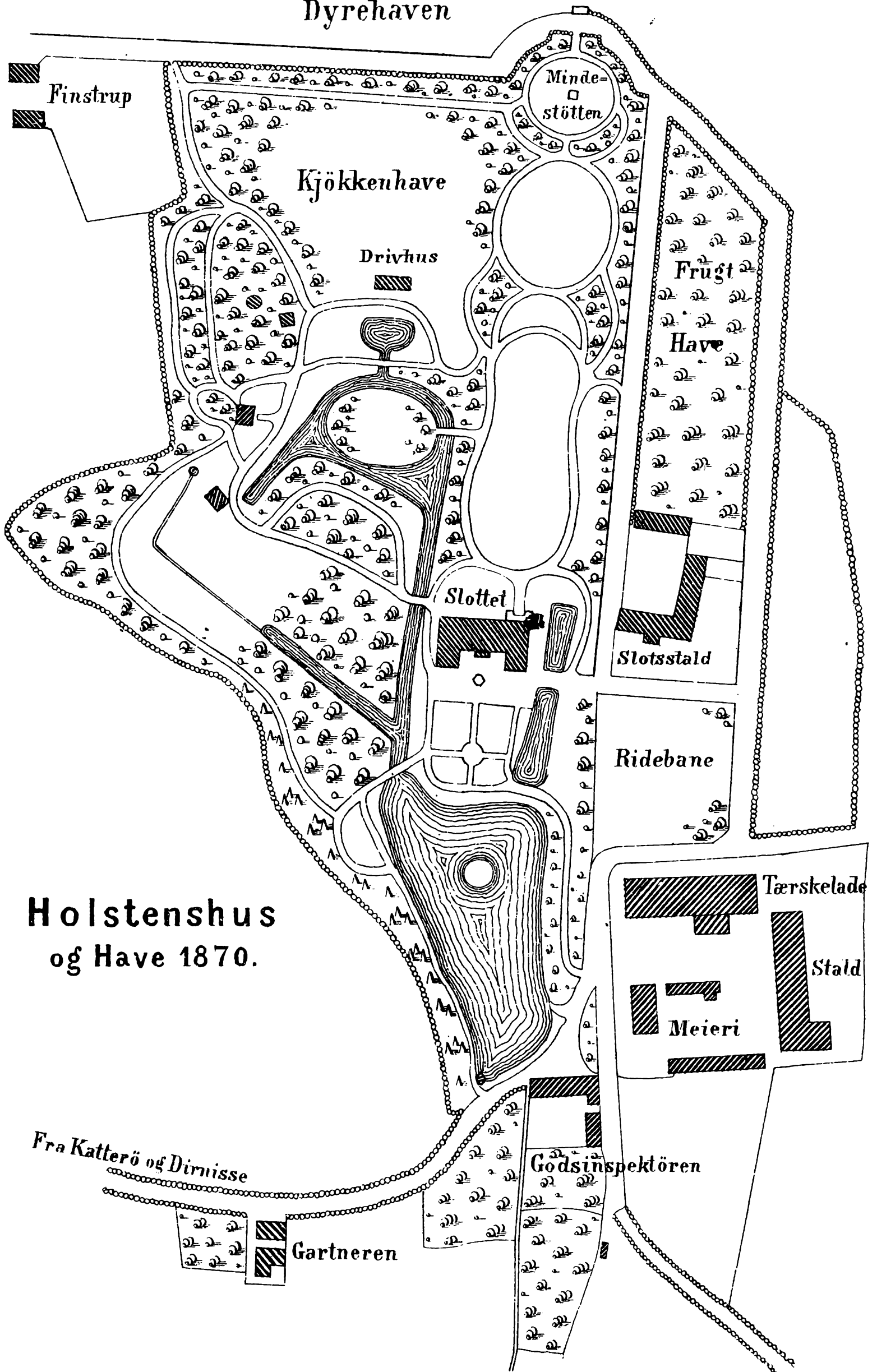
Herfskabsstalden og de dertil hørende Bygninger danne en egen særskilt Gaard, tæt udenfor Hovedbygningen. Materialstalden og Vognport opførtes 1867—68. Herfskabsstalden opførtes paa den ældre Staldbygningens Grund 1868—69, ligesom Tørve- og Brændehus opførtes samme Aar og udvidedes 1873. Den gamle Ladegaards Plads er saaledes fri og aaben, prydet med adskillige Trægrupper og benyttes nu til Ridebane. Bejen, som tidligere førte igjennem de to altid aabne Porte, er nu lagt uden om Gaarden.

Den gamle Ladegaard, saaledes som den var ved Nedbrydelsen, var i det væsentligste Bygninger fra den ældre Gehejmeraad Holstens Tid og bestod, foruden af den store, af Kampesten opførte Kolade syd for Ladegaarden, af en lang

Holstenshus
og Have 1770.

Dyrehaven

Holstenshus
og Have 1870.

Fra Katterö og Dirnisse

Gartneren

Godsinspektören

Tærskelade

Stald

Meieri

Ridebane

Stotsstald

Slottet

Frugt
Have

Drivhus

Kjøkkenhave

Minde-
støtten

Finstrup

Tærskelade ligesom Hovedbygningen, en Mejeri- og Økonomi- bygning i Syd og Herstabsstalden tværs overfor. I sit Manuskript om Holstenshus ved Aaret 1780 giver Boesen følgende Skildring af den: „Ladegaarden paa den anden Side af Graven, ligesom Hovedbygningen er rummelig og bestaar af 3 Længder, alle af Bindingsværk med Straatag. Laden er stor og ny, bestaaende af 29 Gulve og 2 Kasteloer. Staldene i den nordre Fløj er vel ikke af ny opført, men ganske forandret. Paa Borthammeren er Marstallet 1639 udhugget. I den søndre Længde findes Værelser indrettede til en komplet Forpagter- eller Hollænder-Familie. Her er en anden Hovedport lige for den i Staldlængden.“

Endnu tidligere havde Ladegaarden ved Holstenshus, som en Følge af dens mindre Jordtilliggende, kun et mindre Omfang. Den første egentlige Tærskelade opførtes 1726, i det Godske Ditlev Holsten samme Aar sluttede Afford med Peter Møller, Tømmermand i Hillerslev, om at hugge de 4 Gulve til Tærskeladen 8 Fag med en Brede af 22 Alen og en Højde af 17½ Alen, hvert Fag à 4 Rdr., men P. Møller maatte i samme Afford nedbryde et gammelt teglhængt Hus, der stod paa Stedet. Der blev rimeligvis bygget mere paa Laden end de 8 Fag, thi ellers var der intet rimeligt Forhold tilstede. Vægter og Tømmer kunde man nu og da slippe til at faa i Faaborg, naar en Skude fra Norge eller Sverrig løb ind, men ellers maatte man i Regelen hente det indførte Bygningstømmer i Odense.

II Afsnit.

Findstrupgaard og dens gamle Ejere før Holstenernes Tid.

Mægtigt i gamle Tider klang
„Ridderens Skjold til Somfrusang.
Vren er Skovens fejreste Træ!“
Skjøn Somfru sang i Nattegalelæ.
(Ingemann.)

1. Det nuværende Holstenshus, der i ældre Tider hed Findstrupgaard, er en af vore ældste Herregaarde. Dens første bekjendte Ejer, Hr. Gotskalk Litle eller Lille, levede paa Erik Menveds Tid. Det er ubekjendt, om han hører til den danske, svenske eller tyske Slægt. Der indkom Litle med Hertug Albrekt fra Bruunsvig 1275, men allerede dengang var Slægten bosat her i Landet. Det er muligt, at der har været en ældre og en yngre Gotskalk Litle, thi den Gotskalk Litle, som 1314 eller 15 blev dømt fredløs, havde en Broder Johan Gotskalksen Litle, der delte Skjæbne med ham*). Om disse Brødre havde haft nogen Delagtighed i Erik Glippings Mord 28 Mar tidligere, er ikke bekjendt, skjønt Familien var ugunstig stemt mod den troløse og letsindige Kong Erik Glipping, og en Palle Litle var med blandt de sammensvorne, endog en af Hovedmændene i det Kongemord,

*) Boefens Manusk. og Svittfeld I. 376.

der bragte ham sørgelige Tider over Landet.*) Gotskalk Litle til Findsstrup var en fremragende Mand, Ridder af Rang i sin Tid, der var utilfreds med den unge Konge Erik Menveds ødsle Regjering og hans Gang til Gilder og Gjøgl, medens Folkets store Flertal maatte lide for Brød under indre Kampe og Uroligheder, ja han førte endog Avindskjold mod Kongen og Regjeringen, idet han sluttede sig til Bønderne i de sydlige Sysler af Nørre Jylland, som misfornøjede med de høje Skattepaalæg rejste sig til væbnet Modstand. Da Præsteskabet og en Del fynske Herrer sluttede sig til dem, bleve de kongelige Tropper slagte ved Kolding kort efter Pintje 1312. Det lykkedes først Kongens Drost Niels Oluffsen at dæmpe Opstanden, og Bønderne maatte betale en aarlig Skat af hvert Stykke Land, som var en Mark Guld værd (o: enhver Helgaard eller en Gaard paa omtrent fjorten Td. Hartkorn), skulde Bønderne til evig Tid give to Skjepper Korn i aarlig Skat; derfor kaldtes Skatten „Guldkorn“, medens Hovedmændene, deriblandt de to Brødre Gotskalk Litle og Johan Gotskalksen, ved Viborg Landsting 6te Juli 1315 bleve dømt som fredløse at rømme Landet, medens Lynne eller Lyge Lavritsen til Rødkilde blev henrettet. Men det synes, som Gotskalk Litle har faaet Dommen formildet, saa han atter efter nogle Aars Forløb har kunnet vende tilbage til sin Gaard, hvor han atter findes 1326**).

Anders Passow var en senere Ejer af Findsstrup. Slægten skal være af tysk Oprindelse og førte (ifølge dansk Adelslexikon) det samme Vaaben som Familien Rat og Dag: et af Sort og Sølv delt Skjold og paa Hjælmen to Besjelhorn. Foruden Findsstrup skal Anders Passow tillige have ejet Skjoldmose. Han var gift med Anna eller Eline Grubbe, hvis Ejendomme gif over til deres Datter Anne Passow, som først var gift med Henning Walkendorf til Højbygaard paa Laaland, og senere med Søren Marsvin, Danmarks Riges Raad. Anna

*) Langebek's Skriptorok I. 256, 188.

***) Boesens Mss. 110. Dansk Atlas VI. 805.

Passows første Giftermaal ansættes nærmest til henved 1470, da Sønnen Henning Walkendorf til Glorup var gift 1506 og døde 1535. En Datter af dette Ægteffab, Inger Walkendorf, ægtede Knud Urne til Søgaard som (ifølge Hofmanns danske Adelsmænd 3 D.) skal være født 1448 og død 1543, men som med mere Rimelighed maa antages at være født en Del Aar senere, da han først blev gift henad Aaret 1500. Knud Urne, som nedstammer fra Klavs Urne til Gamle Arreskov, var en Søn af Tørgen Urne til Søgaard, der foruden denne Gaard tillige ejede en hel Del Herregaarde i Fyen, hvoriblandt Søbo og Bondemose (en nedlagt Herregaard i Svanninge Sogn). Af Knud Urne og Inger Walkendorfs Børn gif to Døtre i Maribo Kloster, medens en tredie Datter, Alhed Urne, blev gift med Tørgen Wenstermand til Stadager, hvem vi senere kommer tilbage til. Med Tørgen Marsvin er Anne Passow indtraadt i Ægteffab 1490—95. De døde begge omtrent samtidig ved Aarene 1524—26 og bleve jordede i Frue Kirke i Odense. To Børn af dette Ægteffab har maaske faaet deres Arv udlagt i Hollufgaard og Dybæk, medens de Walkendorffske Børn kunne have faaet Findstrup og Skjoldmose, hvorved Alhed Urne kan have faaet sin Arvedel i Findstrupgaard, som hun ved sin Forbindelse med Tørgen Wenstermand rimeligvis har indløst inden 1528, da han i nævnte Aar angives som Gaardens Ejer*). Det er det naturligste og rimeligste at antage, at Gaarden igjennem denne Familieforbindelse er ført over fra Familien Passow til Familien Wenstermand, og derved bliver der ikke Plads til den iøvrigt højst tvivlsomme Ejer Torsten Rothfeld, som Dansk Atlas (3 T.) anfører i Rækken henved 1490.**)

*) Th. Birkerods Mst. om Fyen. Ny fgl. Samling, Nr. 400 paa det fgl. Biblioth.

***) Ved et Mageffifte 1518 (Aftstykker til Danmarks indre Forhold, 2den Smlg. S. 1) nævnes en Michel Borræ i Findstruppæ, men det er mere rimeligt, at det har været en Selvejrbonde, end en Ejer af Findstrupgaard.

2. Søren Wenstermand Mortensen,

der rimeligvis ved oven nævnte Giftermaal med Alhed Urne, Anne Passfoms Datterdatter, kom i Besiddelse af Fjndstrupgaard, har saaledes ikke, som der fejlagtig er anført hos Trap, arvet Gaarden efter sin Moder. Han var en Søn af Morten Wenstermand og Anne Bojske.

Familien Wenstermand skal være en meget gammel dansk Slægt og Lorkildstrup paa Falster være Familiens gamle Stamhus*). Vi finde heller ikke Søren Wenstermand til Stadager, under nogen Forbindelse som fynsk Herremand, saa han maa have haft sit faste Hjem paa Laaland og Falster; han nævnes ogsaa stedsse i Forbindelse med Smaalandenes Adel. Han tjente i Grevens Fejde paa Laaland, bestyrede Marsmark (Knuthenborg) og mistede selv sin Hest ved Plyndringen**). Det var ogsaa som falstersk Herremand, han 1548 fik Ordre til at følge Prins Frederik til Norge, hvor han skulde hyldes som Tronfølger***). Hver Gang han nævnes, er det i Anledning af Sager paa Laaland eller Falster, hvor han tilsidst var forlenet med Gedsfergaard†). Man har hverken Skjøder eller Afdomster i Arkivet at støtte sig til, man har kun de ældre Beretninger om Søren Wenstermands Besiddelse af Fjndstrupgaard††). I Fyn forekommer han 1549 som nærværende paa Herredagen i Odense, og at han dog ogsaa har knyttet andre Forbindelser i Fyn, ser man deraf, at to af hans Døtre ægtede to Brødre af Brockenhuserne fra Bollerslev; men det er især mærkeligt, at han ikke forekommer i Fyn de to Gange, da en Mængde Adelsmænd endog langvejs fra vare samlede til Forretninger paa Nakkebølle†††.) Søren Wenstermand døde 1551 og ligger

*) cfr. Dansk Atlas 3, 369.
 **) D. Mag. 6, 48 og 3die R. 3, 230.
 ***) D. Mag. 4de R. 2.
 †) D. Mag. 4de R. 1, 195, 226.
 ††) Birkerods Manusk. om Fyn. Kgl. Bibliothek. Dansk Atlas 3 og Danske Herregaarde 11 B.
 †††) Aftstykker I, 180 og 191.

jordet i Stadager Kirke paa Falster, hvor en Ligsten har dækket hans Grav. Til denne Kirke havde han i sin Tid skjænket et Alter og en Prædikestol af Billedhuggerarbejde. Han efterlod sig (ifølge Bircherods Manuskript) 6 Sønner og 3 Døtre, hvis Aftom dog ikke var talrigt. De nævnes sammensteds i følgende Orden: 1. Lave (Landsdommer paa Laaland døde ugift 1587); 2. Knud (den senere Ejer af Findstrup); 3. Morten til Søholt (blev 1591 gift med Anne Anderssen Galt, som efter hans Død ægtede Falk Brahe*); 4. Henning (ejede Vejholm [Pilegaard] og Sammelgaard [Brobygaard], hvor han døde d. 1. Maj 1581); 5. Johan (blev gift 1584 og døde 1587 i Landet Sogn paa Laaland); 6. Erik (til Lundegaard, gift med Alhed Norby, døde i Kiel 1599, efter Aaret i Forvejen at have solgt Lundegaard til Ludvig Munk); 7. Katrine (gift med Otto Brockenhus til Volderslev; hun døde 1588); 8. Anna (der efter at have været Hofdame hos Dronningen blev gift med Godske Brockenhus til Pilegaard 1564**), og endelig Datteren Karen, om hvem vi intet vide.

Alhed Urne overlevede sin Mand en Række af Aar, men om hun har besiddet Findstrup i Forening med Børnene, vides ikke. Hun levede endnu 1564, men boede paa Stadagergaard, hvor hun fik Brev fra Enkedronningen om at møde i Kolding til sin Datter Annas Bryllup, og hun var ogsaa tilstede ved denne Højtidelighed, som Dronningen havde foranstaltet.

3. Knud Venstermand,

Jørgen Venstermands og Alhed Urnes Søn, er den første Ejer af Findstrupgaard, til hvis Historie Herregaardens Arkiv skjænker os Bidrag og det vigtige, skjønt hans Aftomst til Gaarden ikke findes. Fra hans Tid har man Ejernes Række

*) cfr. Fris Musse Herred, 52, 125, 44, 89, 123.

***) Se Engelstoft Brockenhuserne, Hist. Tidssft. 4 R. IV og V B.

sikker og fuldstændig. Knud Benstermand var to Gange gift. Første Gang med Kirsten Lunge, en Datter af Iver Lunge til Alsferstrup, og Anne Josefsdatter. I dette Ægteskab havde han foruden en Søn, Iver, der døde ugift, en anden Søn, Winsens, der døde kort efter Moderen, omtrent 1580. — 1584 holdt han sit andet Bryllup med Karen Suel, Datter af Johan Suel til Davgslund og Sofie Sandberg. Med hende havde han i det mindste to Børn: En Datter Kirsten, som blev født paa Findstrup 1585, og en anden Datter, som noget over et Aar gammel døde ved et Besøg paa Pilegaard d. 6. Septbr. 1588 og jordedes i Dirnisse Kirke. Karen Suel døde paa Pederstrup 1595, hvilken Gaard Knud Benstermand rimeligvis havde faaet efter sin eldste Broder Laves Død 1587, der 1576 havde ombyttet sin Fædrenegaard Stadager paa Falster med Pederstrup paa Laaland.

Før henved 1579 forekommer ikke Spor af Knud Benstermands Virksomhed paa Findstrupgaard, men i nævnte Aar havde han fuldført det ene af Gaardens nye Huse og begyndt paa den Række Mageskifter, hvormed han som en af sin Tids rige Adelsmænd forøgede sit Gods. Han skænkede ogsaa noget senere en ny Kalk til Dirnisse Kirke, hvorpaa hans eget og begge Fruers Baaben er indgravet.

1588 var han tilligemed to af sine Brødre, Morten og Erik, med i Ligtoget ved Kong Frederik d. 2dens Jordefærd. Han var med at bære Lys ved Kistens Sider, medens Erik havde det Sværv at føre en af Hestene i Faneoptoget, og Morten førte en af Fanerne selv.

Ved Mageskifte med Kongen af 16de Febr. 1579 faar Knud Benstermand følgende Jordegods i Nærheden af Findstrup imod Jordegods i Sylland.

Først følgende Krongods: 2 Gaarde og 1 Gadehus i Nørrebroby, 2 Gaarde i Bøjstrup, 2 Gaarde og 4 Gadehuse i Dirnisse og 1 Gaard i Jordløse; dernæst Rettighed og Herlighed i følgende jordegne Bøndergaarde med deres værlende Landgilde*) nemlig Jens Mikfelsens og Helle

*) „Værlende Landgilde“, derved forstås, at man i Landgilde det ene Aar gav Rug, det andet Byg og det tredje Havre, eller lignende, det finder i Regelen Sted for Gaarde, der tidligere have været fri, jordegne Gaarde.

Rasmussens Gaarde i Dirnisse, Rasmus Holms, Lavrits Hansens, Anders Langs og Jens Lavritsens Gaarde med 8 Gadehuse i Doby (Vesteraaby), fremdeles Ejendom, Herlighed og Tilliggende i 2 Gaarde i Dirnisse og 1 i Fjndstrup, som hidtil havde ydet deres Landgilde til Præsterne i Faaborg. Kongens og Kronens Ret og Herlighed i følgende Kirkegods: 2 Kirkegaarde i Nørrebroby, 1 i Vesterhæsinge, 2 i Maby og 1 i Gjeslev; men Landgilden skulde fremdeles, som tidligere, ydes til Kirke og Præst. Endelig Ejendom og Herlighed i en Kirkegaard i Dirnisse.

Som Erstatning for nævnte Gaarde udlagdes til Præsten ifølge Kongens Brev til Axel Biffert og Korfits Biffert andet belejligt Tordegods af Kronens Bøndergods; nemlig 2 Gaarde i Maby med 2 Gaarde og et Gadehus i Haastrup, Sognepræsten og Kapellanen til Underholdning.

Samme Aar faar han ved Mageskifte med Kongen Gjenbrev paa Tordegods i Nørrebroby, Bøjstrup, Allerup, Sønderbroby og Ulbølle, og 1586 faar han i samme Maade Gods i Allested, Heden, Horne, Haastrup, Østrup og Nørrebroby. Ligeledes havde han ved Mageskifte med Kongen faaet Brejningegaard i Ribe Stift og Herlighedsret til noget Helligaands-Kloster i Faaborg fordum tilhørende Gods og Herlighed.

Rnud Venstermand var en myndig Mand, der søgte at befæste sin Magt og udvide sit Herredømme. Hvorledes han havde „varetaget“ det ham betroede Klostergods ved Faaborg, vides ikke, men allerede 1579 faar han Kongens Brev paa, „at han ej maa befatte sig med det Stenhus med 2 Abildhaver i Faaborg, som fordum havde været til Helligaands-Kloster, eller med Fiskeriet i Faaborg Sø (Sundet), fordi dette er henlagt til Hospitalet i Odense og bortfæstet til nogle Borgere i Faaborg for aarlig Landgilde. Med sine Standsfæller laa han jævnlig i Strid. 1580 havde han en Sag med Sver Lunge til Tirsbæk og Axel Bifferts Arvinger i Anledning af, at den i Aaret 1570 afdøde Sver Lunge til Asferstrup havde bortskiftet en Gaard i Sørup paa Laaland til Erik Rud. 1585 blev han indstævnet for Kongens Rettefærdighed i Bordingborg af Oluf Lang, Raadmand i Assens, for „100 gode gamle uforfalskede Daler“, paa hvilke han havde udgivet sit Brev, men nu vilde unddrage sig og ikke betale. Rnud

Benstermands Paastand at dette Gjælds-brev var udstedt ved et Kjøb som ej havde funden Sted blev ikke taget til Følge, og Raadmanden vandt sin Sag.*)

1596 søger han Arvingerne efter afdøde Byfoged Peder Slebo i Naffkov til at betale „Kost og Tæring“, som Byfogden var kjendt pligtig at betale; men, da Landstinget ikke havde godkjendt Knuds store Regning, blev Sagen paany henvist til Landstinget. Regningen var løbet op til 53 Rd., hvor iblandt fremhæves: For 19 Gange hans Foged havde været i Naffkov med Hest og Dreng hver Gang 1 Rd. For 7 Gange hans Foged havde været hos Landsdommeren og paa Landstinget, hver Gang 2 Rd. For ham selv at være tilstede paa Laalands Landsting med 6 Folk og 3 Heste 12½ Rd. 6 ß.

Mod sine Bønder var han en haard og stridbar Mand. Derover kom han ogsaa i Strid med dem, men særlig med dem, som han ved sine Mageskifter havde modtaget, og som tidligere ikke havde kjendt til Adelsvældens despotiske Fremfærd. Hans Processer med disse; der ere optegnede i „Gamle Danske Domme“, ere baade et Bevis paa, at hin Tids Bønder ingenlunde vare underkuede Livegne, men fri og kjække Mænd der uden Frygt førte Sagen mod deres Herskab frem for Kongens Retterting; men ogsaa et Bevis paa den upartiske Rettergang, der fandt Sted i Landet, hvor Bøndestanden nærede en ubegrænset Højagtelse for Rettens Haandhævelse. Deres eget Bærning var dem et helligt Sted, og til Kongens Gaard vidste hver Mand Vej.

1585 søger Knud Benstermand en ham ved Mageskifte med Kongen underlagt Fæstebonde i Allerup ved Navn Mads Bonde, fordi denne havde været 8 Gange tilfagt og ej mødt til Ægt og Arbejde; men Bonden paastod, at det ham af-fordrede Arbejde ikke havde paaligget hans Formænd fra Arildstid, og gjorde det nu saa meget mindre, som han og hans Broder Knud Bonde havde en Kontrakt med Knud

*) Danske Herregaarde 11 B.

Benstermand af 1583, hvor han havde lovet ej at ville paa- lægge samme Gaarde videre Besværing eller Tvingde, end hans Formænd havde gjort, og som havde været paalagt dem fra Arildstid. Sagen blev udsat i 6 Uger, men forekommer ikke mere i Dombogen, saa Knud Benstermand sikkert maa have ladet Bonden i Fred. At denne havde været i sin gode Ret ved ej at ville underkaste sig Knud Benstermands urimelige Fordringer, ses bedst af en ny Dom, affagt samme Aar paa Kongens Retterting, hvoraf det fremgaar, at nævnte Mads Bondes Gaard var den gamle Allerupgaard, en jordegen Bondegaard, hvis Herlighed Kongen ved Mageffekte havde overdraget Knud Benstermand, og som ovenfor nævnt ved en Kontrakt 1583 paa en Maade var overgaaet som Fæstegaard under Knud Benstermands „Beskyttelse“, men dog med Forbehold fra Bondens Side, ej at yde mere Hoveri end tidligere var fordret. Nu havde nævnte Mads Bondes Forældre ejet et Bolig i Vøjstrup, som Hans Andersen paa- boede, og som laa under nævnte Allerupgaard, men som Medarvingerne havde skjødet til Knud Hansen, Foged paa Sællerup; Knud Benstermand paastod nu, at nævnte Bolig uadskillig hørte til Allerupgaard, og paastod sin Ret dertil. Ved Tingsvidne, ført paa Salling Herredsting, oplyses det derimod, at nævnte Bolig var en fra hin Gaard særskilt Ejendom, og Knud Benstermands Paastand toges derfor ikke til Følge*).

Knud Benstermand kom ved et Raadestud 1590 til at dræbe en Bonde. Skjønt han tilfredsstillede den dræbtes Slægt med Penge og gode Løfter, medens hans egne Venner paa det bedste talte hans Sag for Rigsraaderne i Kristian den Fjerdes Mindreaarighed, maatte han dog, uden Hensyn til, at det var en Adelsmand, endog en af de mere frem- ragende Adelsmænd, udstaa den kirkelige Tugt. Det hedder saaledes i den kongelige Befaling af 1591: „anlangende Knud Benstermand at han maa annammes til Sacramentet efter

*) Rosenvinge Gl. d. Domme III. S. 57.

aabenbar Skriftemaal for en Karl, han af Waade ihjelskjød.“ Hertil fortæller Bloch, at han afgjorde Sagen med Provsten, og vilde til Herrens Bord, men det blev ham forment af Sognepræsten Hr. Hans, indtil denne fik Befaling af Biskoppen at afløse ham offentlig efter Kristian den Fjerdes Befaling. Bircherod beretter derimod, at Hr. Hans nær havde kommet i Fortræd, fordi han afløste ham.*)

1597 klager Knud Benstermand over Peder Thot til Boltinggaard, fordi denne havde forholdt ham to Gaarde, som Knud havde givet ham i Pant og lovlig ladet forkynde til Løsning. Samme Klage fører han ogsaa over Erik Bilde til Rjærsgaard ligeledes for 2 Gaarde, som han havde løskyndiget til rette Løsningsdag**)

Knud Benstermand døde i Faaborg d. 3. Marts 1609 og er med sin første Frue jordet i Sandby paa Laaland. Den anden Frue var allerede død d. 1 April 1595 og jordet i Pederstrups Sogneskirke. Hans Søn Sver var, som sagt, død ugift før Faderen, og, saavidt vides, var der kun en eneste Arving tilbage, en Datter Kirsten Benstermand, som giftede sig med Tørgen Grubbe, hvem hun saaledes bragte Gaard og Gods.

4. Tørgen Grubbe,

en Søn af Peder Erikfen Grubbe til Ulstrup og Karen Tørgensdatter Rud, var født 1597 og var saaledes kun 21 Aar gammel da han 14 Dage før Paaske 1618 ægtede den rige Arving til Findstrup og Pederstrup, Knud Benstermands eneste Datter, Somsfru Kirsten eller Kirstine Benstermand, der dengang var 33 Aar. Dette Ægteskab var imidlertid kun af kort Varighed, da hun døde paa Pederstrup d. 21. Novbr.

*) Bloch Mst. om Præsterne i Fyn. Universitetsbibl. Th. Bircherod Mst., der findes paa begge Bibliothekerne.

***) Danske Adels Breve: Benstermand. Rgl. Bibl.

f. A.*). — Da hun døde uden Livsarvinger, maatte Findstrupgaard rimeligvis som Fru Kirsten Benstermands Fædrenegods tildels falde tilbage til hendes Familie. Sørgeren Grubbe, som iøvrigt kun havde Gaarden en kort Tid, har vistnok i Forening med sin afdøde Frues Arvinger solgt Gaard og Gods til Frederik Rankau, hvis Skjøde og Afdømt mærkelig nok ikke er tilstede i Godsarkivet.

Sørgeren Grubbe var ved sine Forbindelser knyttet stærkere til Laaland end til Fyn, hvorhen vi ikke agte at følge ham, men overlade hans Historie til Laaland tilligemed de vildledende Efterretninger om hans Ægtefæller, der findes i Dansk Atlas og Danske Herregaarde**). Kun en lille Historie om ham tillade vi os at tage med her: Hans Sognepræst Hr. Hans var en dristig Fisker, der gjerne vilde fiske i hans Søer, hvad Sørgeren Grubbe naturligvis ikke vilde tillade, thi Fiskeriet var ved Siden ad Sagten Adelens Indlingsfysjel i hine Tider. Da Præsten nu ikke maatte fiske om Dagen — ja saa vovede han det om Natten. Men Sørgeren Grubbe fik Nys herom, passede ham op og affyrede et Stuk Krudt lige i Ansigtet paa Præsten, der blev saa sort, at han ikke kunde prædike en hel Maaned. Til Straf maatte Præsten gjøre et Gilde ovenpaa for Gaardens Folk.

Sørgeren Grubbe faldt i Kristian den Fjerdes Krig i Lyskland 1625 uden at efterlade sig Børn.

5. Frederik Rankau

til Søholm og Nsdal, som efter Sørgeren Grubbe kom i Besiddelse af Gaard og Gods, var en Søn af Frans Rankau

*) Meddelelse fra Hr. Biskop Engelstoft efter Wieland p. 510.

***) I D. Atlas III. 562 siges rigtig, at hans Frue var en Datter af Knud B., medens VI. 805 kalder hende Karen III. 326 siges igjen, at Sørgeren Grubbe 1618 ægtede Kirstine B., Datter af Morten B. til Søholt og Pederstrup, hvad der ogsaa findes i Danske Herregaarde, medens isbet Bryste udtrykkelig siger, at Morten B. ingen Børn havde.

og Anna Rosenfrank. Han var født d. 4de Febr. 1590 og tilbragte sin Ungdom hos Farfaderen, den lærde Henrik Rankau, i hvis Hus man lagde Grunden til hans Opdragelse og øvede ham i alle de Færdigheder, som hørte med til en rig ung Adelsmands Uddannelse i hin Tid. Efter Henrik Rankaus Død 1599 tog Farbroderen Gert Rankau ham til sig. I tre Aar, fra 1604 af studerede han i Tübingen, siden gjorde han sin første Udenlandsrejse, til Italien, Frankrig England og Holland. Nogle Aar senere foretog han sig en ny Udenlandsrejse, i det han efter Fredslutningen 1613 rejste med Gesandten Jakob Wfeld til Spanien. Men han drog endnu videre, han gik over Konstantinopel til Palæstina og Ægypten og vendte atter over Frankrig tilbage til sit Hjem, hvor han nu blev Kammerjunker og kom omtrent ved samme Tid i Besiddelse af Findstrupgaard. Ogsaa han var kun en kort Tid Herre her; thi, da han 1622 blev Lensmand paa Djel, afhænder han Findstrupgaard med underliggende Bøndergods til sin Svoger Mogens Gyldenstjerne. Om hans senere Virksomhed — der jo egentlig ikke vedkommer disse Blade — ifkun dette, at han 1626 blev Generalkrigskommissær og deltog senere i Trediveaarskrigen, hvor han i Slaget ved Nordlingen blev fangen, da hans Hest blev skudt under ham. Han døde i Middelfart i Januar 1645, da Tropperne paa den Tid laa i Fyn. Han var to Gange gift. Først 1621 med Margrete Podebusk; efter hendes Død ægtede han 1632 3de Steel. Han var Fader til 11 Børn, af hvilke 4 døde i den unge Alder. — En Søn, Kammerherre Henrik R. til Rosen-vold, døde ugift 1687, en anden Søn var den bekjendte General Otto Rankau til Alsdal, der var født 1632 og døde 1720; de to yngste Døtre vare Margrete, som blev gift med Ove Thott og Enevold Parsberg, og Birgitte, som blev gift med Korfits Trolle.

Med Skjøde af 6. Juli 1622 følger Frederik Rankau til Søholm sin Hovedgaard Findstrup med underliggende Bøndergods til sin Svoger Mogens Gyldenstjerne til Fultofte — med Ager, Eng, Fiskeri og Mølle, med alle Gaardens underliggende Tjenere, Ejendom og Herlighed, Hoved- og Ladegaard

osv., og dertil følgende Bøndergods: 3 Gaarde, 4 Bol og 7 Huse i Findstrup By; 13 Gaarde, 1 Kirketjener og 4 Huse i Dirnisse, deriblandt Mosegaard, Torpegaard, Stoufgaard og Bjerregaard, en Halvgaard i Katterø; 2 Gaarde (den ene en Kirketjener) i Horne; 5 hele Gaarde, 4 Halvgaarde og Bolsteder og 1 Hus i Haastrup (til de 2 Gaarde var der Skov til 15 Svins Olden); 1 Gaard i Jordløse; 2 Gaarde i Strandby; 3 Gaarde i Vesterhæsing; 1 Bolsted Galtebjerg i Sundstrup Sogn; 1 Gaard i Espe; 2 Gaarde i Vesteraabn og 1 Gaard i Boldtofte.

6. Mogens Gyldenstjerne

til Fultofte, som var gift med Sofie Rankau, en Søster til Gaardens forrige Ejer, Frederik Rankau, var en Søn af Mogens Gyldenstjerne til Biersgaard og Helle Ebbesdatter Ulfeld samt en Sønnesøn af Mogens Gyldenstjerne til Biersgaard og Stjernholm, D. R. R. og Hofmester. Den Mogens Gyldenstjerne, vi her have for Dje, var indtil 1. Maj 1633 Lensmand over Barberg Slot og Len, han har saaledes ligesom de forrige Ejere næppe haft fast Bolig paa Findstrupgaard, hvor hans Virksomhed heller ikke har efterladt mange Minder.

Bed Mageffekte med Tørgen Brahe 1631 faar han en Gaard i Katterø og et Bol i Findstrup mod 3 Gaarde i Horne; og to Aar senere, 22. Juli 1633, faar han som foroven (Side 140) bemærket, Skjøde paa Nørregaard og 3 Boliger i Findstrup tilligemed en Gaard i Katterø.

Sofie Rankau havde skjænket ham fire Sønner og to Døtre, af hvilke de tre ældste Sønner døde unge og den fjerde, Mogens, der var forlovet med Marta Sivertsdatter Urne, døde ugift.

Mogens Gyldenstjerne overdrog 1636 sin Svoger Henrik Rankau til Schönneweide at afhænde Findstrupgaard, og det er en Misforstaaelse af dette Skjøde, som Henrik Rankau „paa sin kjære Svoger, ærlig og velbaarne Mand Mogens Gyldenstjerne til Fultofte, hans og hans Arvingers Begne efter den Fuldmagt, han mig givet haver, haver folgt og skjødet — — — Gaard og Gods til Tørgen Schult til Hornborg, — det er

en Misforstaaelse, der har givet Anledning til at Henrik Rankau saa godt som i alle Beretninger, endog i „Danske Herregaarde“ og Traps Beskrivelse, er opført som Ejer af Gaarden. Man har læst Registranten, men ikke det originale Pergamentskjøde, som findes i Godsarkivet, der tydelig nok viser, at han ikke har ejet Findstrupgaard. Han har kun afsluttet Handelen med Søren Schult og udstedt Skjødet paa Hovedgaarden med Ager, Eng, Fiskeri og Mølle, med al anden Herlighed, taxeret til 36 Tdr. Stk. og Skov til 107 Svins Olden. Endvidere følgende Bøndergods: i Dirnisje Sogn, Findstrup By, 4 Gaarde, 3 Bol og 9 Gadehuse; Dirnisje By 14 Gaarde og 4 Gadehuse; i Sundstrup Sogn 1 Bol, Galtebjerg; i Jordløse Sogn og By 2 Gaarde og 1 Bol; i Espe Sogn og By 1 Gaard; i Naby Sogn og By 1 Gaard samt en Gaard i Boldtofte.

7. Søren Schult

var født paa sin Fædrenegaard Hornburg Mandag før Palmesøndag (s: d. 2den April) 1593. Hans Fader var Diderik Schult og Moderen Gardenrudt Marschalk. Han kom her ind i Landet fra Bremen 1616, hvilket er mærkeligt derved, at han afstod sit Kanonikat til Prins Frederik, senere Kong Frederik den Tredie, der ikke kunde blive Erkebisp i Bremen uden først at have været Kannik. Til Bederlag for denne Afstaaelse blev Søren Schult forlenet med Utsten Kloster og Allehelgens Gods i Norge, ligesom han blev Hofmarskalk hos Kongen og 1625 Proviantskommissar under den tydske Krig. Ligeledes var han en Tid Prins Ulriks Hofmester og gjorde en Udenlandsrejse med ham. Siden blev han Prins Frederiks Hofmester og fulgte 1629 med ham til Frankrig, hvor Prinsen samme Sommer opholdt sig for at lægge sig efter de der florerende Studeringer, Ridderlege og andre Ovelser. 1632 var Søren Schult udsendt for at handle med Erkebispens i Bremen om Prins Frederiks Indsættelse i Stiftet, og 1635

blev han udnævnt til at være blandt Prins Frederiks, dengang Erkebiskops Raad.*)

Under 27. April 1642 blev Søren Schult tilligemed hans Frue Anne Margrete Göken, en Datter af Hans Christoffer v. Göken til Zellendorf og Margrete v. Barnewik, optagen i den danske Adelsstand. Da Prins Kristian, den udvalgte Konge, afgik ved Døden 1647, var Søren Schult som Marskal med i Følget ved det kongelige Lig.

Strax efter at han 1636 havde faaet Findstrupgaard i Besiddelse, vare hans Tanter tilfulde henvendte paa denne Ejendoms Forbedring. Indsamling af Gods ved Handel, Kjøb og Magelæg fulgte nu Slag i Slag. Hovedgaardens Torder udvidedes, dels ved Indtagelse af Findstrup Bys Torder og dels ved en Række Mageskifter baade med Bønderne og med Omegnens Herremænd. Hertil kom, at Hovedgaardens Bygninger tildels bleve ombyggede og et helt nyt grundmuret Hus blev opført.

Der er under de forrige Ejere meddelt adskillige Mageskifter med Kongen, navnlig Frederik den Anden, der fik det Skudsmaal, at han gjerne mageskiftede med sin Adels, hvorved en Del Tordergods i langt fraliggende Egne afstodes mod fynst Tordergods. Efterhaanden som Lejlighed gaves, magelagdes der paany indbyrdes imellem Adelsmændene, for at samle saa mange Bønder og Tjenere til Hovbønder under deres Hovedgaarde, som det kun var muligt. Det var Søren Schult og Enken efter ham, der samlede hele Dirnisje Sogn under Hovedgaarden Findstrupgaard, og det var først ved den Tid, at Hovet, de forrige Tiders Dagværk og Ugedagstjeneste, fik den Udvikling og Betydning, der længe forud var forberedt.

Ved Skjøde af Niels Schinkel til Søholm af 5. Marts 1637 erhverver Søren Schult en Bondegård i Dirnisje. Ved Mageskifte af 19de Septbr. f. A. affiod Kong Kristian

*) Efter Boesens Msk., Slange Chr. 4des Historie 504, 615, 692, 754, 814, Danske Herregaarde og Schrøders Faaborg 370.

den Fjerde paa Odense Hospitals Begne en Gaard i Katterø, mod en Gaard i Boldtofte. Den 3die November tilskjødes der ham 2 Gaarde i Katterø af Knud Ulfeldt til Urup, og endnu samme Aars 12te December udverles et Mageeskifte med Ejler Bille til Nafkebølle, hvorved et Bols Jord i Findstrup By, der hidtil havde ligget under Nafkebølle, afstodes til Jørgen Schult, imod at denne afstod nogle Jorder, der havde ligget under Nørregaard i Findstrup, men som nu henlagdes under den til Nafkebølle hørende Enestegaard Bjørnemosegaard. Ved at faa nævnte Bols Jord (en Loft i Findstrup By paa 5 Skp. Rugland, 2 Acre paa Kulle, 3 Skp. Rugland i Ravnebjerglykke, 5 Skp. Rugland i Stenlandslykke og et Par Stykker Eng til 4 Læs Søb) under sin Hovedgaard, lagde han Grunden til Findstrup By's endelige Medlæggelse. Ved nævnte Mageeskifte stadfæstedes alle tidligere indgaaede Magelæg imellem Nørregaard og Bjørnemosegaard, ligesom der vandtes Hævd paa en Vej over Kulle Bakke fra Katterø til Bjørnemosegaard til Tegelladen. — Det følgende Aar fortsatte han sine Magelæg med de vedkommende Lodsejere, som havde Gods baade i Dirnisse og Katterø; i det Bønderne havde Jord i Hovedgaardens umiddelbare Nærhed og inden for de Grænselinier, som han havde tænkt at skulle gjælde for Hovedgaardens udvidede Arealer. Saaledes udverler han under 20. Febr. 1638 et Mageeskifte med Sidsel Høeg til Fjellebro, som afstaar noget Jord i Ravnebjerg og Egemosekrog (19 Skp. Rugland og 1 Læs Søbund), henhørende under 2 hende underliggende Bøndergaarde i Dirnisse, imod anden Jord i Ugermose, Sellebjerg og Nørrestov. Paa samme Maade udverles Magelæg med 3 af Knud Ulfeldts Tjenere til Rankauholm, Niels Munk, Kasn. Popelsen, og Morten Pedersen i Katterø, som afstode en Eng i Tegellade, Jord i Nyhave, Kullelykke, Kallemark, og en Loft i Findstrup, imod Erstatning i Fluebjerg, i Dstermark paa Mushøj, Skindebæk, Bregneberg, Bøgeholm og en Eng i Logemose.

Den 3. Decbr. 1643 faar Jørgen Schult Skjøde af Holger Rosenfrank, Befalingsmand paa Hammershus, paa Kalefogaard, der ydede i Landgilde $\frac{1}{2}$ Nød og $5\frac{1}{2}$ Pd. 8 Skpr. Byg (der udgjorde i vort nu brugelige Kornmaal $17\frac{1}{2}$ Ld.), og Kalefo Mølle, der ydede 6 Pd. Mel. 1648 faar hun af Ejler Bille paa Nafkebølle Skjøde paa en Halvgaard i Katterø*). Som Vederlag for den Gjæld, Kronen stod i til

*) Paa dette Skjøde findes de første Segl af Lat, som forekommer i Holstenshus Godsarkiv.

ham, faar han 1649 Bederlag i Kronens Korntiende af Dirnisse Sogn, som udgjorde $3\frac{1}{2}$ Pd. Rug, 4 Pd. Byg og $\frac{1}{2}$ Pd. Havre, regnet i Hartkorn til 50 Rdr. Tønden. Under 4. Maj. s. A. meddeler Kong Frederik den Tredie ham Skjøde paa jus patronatus til Dirnisse Kirke, med Kronens og Kirkens Tiendeparter, Herlighed osv.

Strax efter at Frans Lykke 1643 var bleven Herre paa Kanbauholm, lod han optage Tingsvidne for at fremtvinge Rettighed for sine to Bønder i Ratterø til 4 Høveders Græsning paa Tegelladen, som nu var indtaget under Findstrupgaard. Det oplystes, at disse Bønder havde haft Gjærdemaal omkring Tegelladen og derfor nydt 4 Høveders Græsning i over 40 Aar. Et Tingsvidne af Salling Herredsting af 1603 oplyste, at en Bolsmand i Findstrup havde haft 2 Høveders Græsning det omtvistede Sted fra den ene Gaard i Ratterø imod at holde Segnene vedlige. Ifølge de oplyste Resultater erklærede Frans Lykkes Foged, Peder Pedersen i Naby, at hans Bønder i Ratterø vedkjendte sig deres Gjærder og fastholdt deres Ret til 4 Høveders Græsning, indtil han ved Lov og Ret bliver vundet dersfra. Tørgen Schults Foged, Anders Nielsen i Dirnisse, lod nu paa sin Side optage Tingsvidne om nævnte Bønders Græsningsret paa Tegelladen, som imidlertid førte til det Resultat, at Anders Nielsen vedkjendte sig denne Ret, som hørende til Findstrupgaard, hvorfra den har været udlejet imod en Halvotting Smør. Den 23. April 1643 afgaves Kjendelse i Sagen ved Salling Herredsting, der gik ud paa, at nævnte Græsningsret maatte tilhøre og følge Findstrupgaard, som ret Gje evindelig.

Saaledes trættes man i det uendelige, og det ofte om Smaating, som aldrig var værd at trættes om. Den ene Herremand holdt strengt over sin Ejendomsret ligeover for den anden. Og Betragtningen af denne Ret gik ofte temmelig vidt; derfor kom man saa ofte i Strid med hinanden. Vi komme i det følgende nærmere til at omtale Adelsstandens stridbare Væsen, navnlig under Tørgen Schults Enke, den myndige Annie Margrete Gøben.

Imod at afstaa sine norske Forleninger blev han 1650

Befalingsmand paa Abramhamstrup, det nuværende Tægerspris, som han imidlertid ikke længe besad, da han døde den 20de August 1652 i sit 60de Aar. Hans Ligfiste er hensat i det aabne Gravsted under Koret i Dirnisse Kirke, efter at hans Lig først havde været ført til Odense, hvor Biskop Dr. Lavrits Jakobsen holdt en Ligprædiken over ham i St. Knuds Kirke; denne Ligprædiken blev trykt 1653. Sorgen Schult efterlod sig følgende Børn: Kristian, f. 8de Marts 1633, blev Kammerherre og døde den 23de Decbr. 1662; Frederik Ulrik, var gift med Gjertrud Bille, Datter af Henrik Bille til Tirsbæk og Lisbeth Bryske; Diderik, som senere blev Ejer af Gaard og Gods; Anne Kathrine, f. 15de November 1631 og gift med Gehejmeraad Niels Banner til Frederiksgave; og Sofie, gift med Kristian Rottkirch til Stensgaard. Desuden en Søn Sorgen og to Døtre, Elisabeth og Gjertrud, der døde som Børn.

8. Fru Anne Margrete v. Göken

udløste snart sine Medarvinger i Gaard og Gods, idet under 31te December 1653 Børnenes Formyndere, Henrik Gyldenstjerne, Ejler Høeg og Sten Bille, paa deres Begne, „til hende sælger og afhænder den halve Part i Findsstrupgaard, som bemeldte Søskende arveligen var tilfalden efter deres salig Fader; ligeledes den halve Part i Dirnisse Kirke og det til Gaarden hørende Bøndergods.“ Fru Anne Margrete levede i 32 Aar efter sin Mands Død og besad saaledes Gaard og Gods med uindskrænket Ejendomsret. Hun var født paa Meigendorf i Brandenburg d. 9de Maj 1611. Det var en myndig og mandig Kvinde, der styrede sit Gods og værnede derom med ualmindelig Kraft og Dngtighed, om der end ikke kan siges om hende, at hun var det milde og naadige Herskab.

Maret efter sin Mands Død lovede hun at levere til Rigets Forsvar 150 Tdr. Rug og Byg paa det belejligste Sted i Fyn. Hun havde ikke ubetydelige Midler i Hænde, som hun udlante mod betryggende Pant i Tordegods. Ejler

Høeg til Nielstrup havde hun 1655 laant tre Tusinde Rigsdaler mod Pant i 9 Gaarde i Ollerup; Ejler Høeg betalte dog hverken Rente eller Hovedstol, men øgede derimod Gjælden med nyt Laan, saa den 1660 var løben op til fire Tusinde Rigsdaler, hvorfor Fru Anne Margrete ved Ditlev Jensen paa Nybøllegaard lod gjøre Indførsel og Udlæg, der havde til Følge, at de pantsatte 9 Bønder i Ollerup bleve hende udlagte, hvorfor Ditlev Jensen paa hendes Vegne lader nævnte Bønder indkalde til Sunds Herredsting, og forbyder dem efter denne Dag at svare Tegt, Hovning og Landgilde til nogen anden end til Fru Anne Margrete til Findstrupgaard. Maret som Krigen udbrød, i Efteraaret 1657, havde hun laant Kaj Lykke 7000 Rd. mod Pant i Rødkilde Hovedgaard med underliggende Bøndergods, deriblandt 7 Gaarde i Katterø. Ved denne Adelsmands Fald maatte hun ogsaa her modtage Tordegods istedet for klingende Mønt; men hun fik det udvejet paa Burderingens Bismar, idet der ved de kongelige Kommissarers Skjøde af 30te Marts 1663 for en Fordring paa 7604 Rd. 1 Ort 2 ß udlagdes hende Rødkilde Hovedgaard — 36 Td. Stk. a 70 Rd.; Gaardens Bygning = 80 Rd.; 5 Gaarde i Katterø, 2 Steder i Dure, 3 i Ulbølle og 7 i Strandhusene med 5 Gadehuse sammefteds. Men under 25de April 1663 afhænder hun igjen nævnte Hovedgaard til Niels Banner paa hans tvende Sønners Vegne. Om Fruen ved disse uheldige Omstændigheder tabte sine Penge, indvandt hun dog igjen tildels Tabet; og ved den sidstnævnte Udlægsforretning indvandt hun 5 Gaardmænd i Katterø som Hovtjenere under Findstrupgaard. Det var Samling af Tordegods omkring hendes Hovedgaard, det var hende i en endnu højere Grad en Livsopgave, end der havde været hendes afdøde Mand. Og det varede ikke længe, inden hun fortsatte de ved hans Død afbrudte Mæglæg og Indkjøb.

Saaledes faar hun 1654 af Tørgen Brahe til Hvedholm 2 Gaarde i Dirnisse og en Halvgaard i Kalefo, hvormed følger Tørgen Brahes Følgeseddel til disse hans 3 Bønder imod 2 Gaarde i Bjerne. 1656 d. 25de Septbr.

faar hun Kristoffer Offenbergs Skjøde paa hans Hovedgaard Lejholm, det nuværende Pilegaard, som hun dog igjen under 30te Januar 1663 afhænder til sin Svigersøn Niels Banner, hvem ogsaa samtidig 2 Gaarde i Hillerslev Sogn overdroges, som hun 1662 havde afhændet til sin Søn, Frederik Ulrik Schult.

I Gjælds Betaling havde hun maattet modtage adskilligt Jordegods, foruden det ovenfor nævnte, som hun dels maatte beholde paa Grund af de synkende Priser efter Krigen, og dels magelagde med andet beleiligt Jordegods. Ved Magelæg med Niels Friis til Drbæklunde faar hun saaledes 1665 1 Gaard og Anpart i en anden Gaard og 1 Hus i Lunde Sogn, mod en Gaard og nogle Gaardsparter i Drbæk. 1666 faar hun paa samme Maade en Gaard i Høje Lunde. 1665 havde hun indkjøbt et øde Byggested i Kalefo, ligesom hun den 10de August 1669 faar Kongens Skjøde paa et Maal fri Jord paa Dirnissø Mark, der hidtil havde ligget under Nyborg Slots Jordebog. I denne Anledning giver Kongen Ordre til Klavs Rasch i Nyborg, at han skal tage to Mænd med sig Stykke for Stykke overlevere Fru Anne Margrete v. Göken den fri Jord paa Dirnissø Mark, som han hende havde solgt og tilskjødet. Den kongelige Ridesfoged tog nu Herredsfogden i Lunde Herred, Morten Petersen Skeel, og Kristian Müller, Berider af Fleninge, med sig og overleverede hende Jorden — over 20 Tdr. Sædeland foruden Engbund i Bjørnemoose Elmedal, Eghoved, Tangemoose, Brubjerg, Buttehøj, Egholm, Prishave, Rue, Stensmark, Hjortebjerg, Kløvemose, Bigfjær, Strubjerg, Sandager og Olsmoose.

Landets Velstand var allerede før Krigen i mærkelig Tilbagegang. Den Forstrækning, som Adelen havde maattet gøde til „den forløbne svenske Fejde“ (Kristian den Fjerdes sidste Krig), blev Aar efter Aar staaende uafgjort og tyngede som en Gjæld paa Landet. Der findes vel nogle Skjøder og Udlæg fra Kongen i Fynbo Landstings Skjøde- og Pantebøger i Aarene efter denne Krig, men den endelige Afgjørelse synes dog først at have taget sin Begyndelse med Aaret 1651.*) I dette Aar blev der ved Fynbo Landting læst en

*) Fynbo Landstings Skjøde- og Pantebøger fra 1646, der med Justitsministeriets Tilladelse og Landsoverretsarkivets Velwillie har været Forf. udlånt, har skænknet mange gode Bidrag til denne Del.

Snes kongelige Pantebreve for en samlet Sum paa 30—40,000 Rdr., for hvilke udlagdes over 600 Tdr. Hartk. af Kronens Tordegods som brugeligt Pant, regnet efter de gængse Priser 50—60 Rdr. hver Tde. Hartk. I nævnte Aar faar saaledes det Islandiske Kompagni Pantebrev paa henved 14,000 Rdr.; forrige Generalkvartermester Hans Willumsen paa 6,666 samt 616 og et Par mindre Summer; Karen Krabbe paa 1001; Middelfart Borgere 666; Henning Walchendorf paa 1909; Hans Wilhelm i Odense paa 1000; Lisbet Sofie Rankau paa 2158 osv. Det følgende Aar fik Gjøde Bram i Kjøbenhavn Pantebrev paa 12,766 Rdr., hvorfor pantsættes 25 Bøndergaarde i adskillige af Fyns Egne. „Hans Kjærlighed, Kongen af Polen“ fik ved sin Fuldmægtighed Samoel Sareke Pant i Bollersløvgaard, der dengang var delt til to Bønder, som gave en Landskyld af 16 Td. 2 Skp. Rug og 16 Td. 2 Sk. Byg; med 7 hele, en halv og en øde Gaard i Bollerslev By for 3,075 Rd. Men fra Polen havde man laant en langt større Sum. Der er blandt andet samme Aar læst et Skjøde fra den polske Faktor, at Dffue Tuell til Lundbeck havde givet ham 12,000 Rdr. for Tordegods i Sjælland. Fremdeles fik blandt andre Hans Podbusk samme Aar kongeligt Pantebrev paa 1472 og Kr. Daa paa 1649 Rdr. Det følgende Aar 1653 faar blandt andre Sorgen Rosenfrank Pant for 3140 Rdr., Otto Krag for 4753 Rd.; Falk Gjø for 3009; Jakob Madsen i Kristianshavn for 3020; Erik Raas for 2412 og Mogens Høeg for 4060 Rdr. Med Aaret 1654 blive disse Opgjørelser sjældnere. — Det er kun for Fyns Vedkommende, vi her have kunnet se Forholdene, men det synes tilstrækkeligt at vise, at Statskassen allerede før Svenskekrigen 1658 var i en meget daarlig Tilstand. Det synes ogsaa at vise os, at Regjeringen Aar for Aar havde ventet paa at kunne indfri sin Gjæld, indtil den paa Grund af det ene uheldige Aar efter det andet saa sig nødt til at bortpante Kronens Tordegods saavel som Herlighedsretten til en stor Del jordegne Gaarde.

Som af værdifuldt Bidrag til Landets Tilbagegang før Svenskekrigen meddeler S. Sjørgensen Ristrup i sine Uddrag

af Odense Herreds Tingbøger at der i Skam Herred døde flere Hunger under Krigen 1657—60, men at nævnte Herred allerede før Krigen var meget fattigt. Kornet var i flere Aar ødelagt paa Marken af Hagl og Isflag, og Kvægsygen herskede fra 1644 til 1657 med kun faa Afbrydelser. Men foruden disse trykkende Forhold, hvis Virkninger kunne spores flere Steder i Landet, hærjede Smitsot og Pest navnlig 1654—57, saa der bliver god Grund til at sige, at det var et dumdriftigt Bovestykke for vort fattige, usorberede Land, at erklære Sverrig Krig i Aaret 1657.

Den ødelæggende treaarige Svenskekrig efterlod her som overalt i Landet sine skrækkelige Spor, skjønt det, som i første Del er vist, ikke har haft nær saa sørgelige Følger ved Holstenshus som ved Nassebølle. Fru Anne Margrete v. Göhen havde endnu Midler i Hænde til at afværge den haardeste Nød og var i Stand til at fyldestgjøre en stor Del af Fjendens Fordringer. Hun bidrog maaske ogsaa sin Del, til at man ved Findsstrupgaard kunde pløje og saa ikke alene efter Krigen, men midt under denne. Vi have set saa mærkelige Forandringer med Hensyn til Fjendens Plyndringer og hele hans Udfærd, at vi, skjønt vi ikke kjende meget derom fra Holstenshus, nok kunne slutte os til, at Fruen har gjort, hvad der stod i hendes Magt, for at afværge sligt. Hun beholdt sin Gaard, som det fremgaar af alt, i taalelig Tilstand, og hendes Bønder havde paa saa Undtagelser nær aldrig klaget over deres Ulykke, saaledes som Bønderne under Nassebølle, Nødkilde og mange andre Godser, der stadig fremførte de mest ynkelige Klageraab; det er saa meget mere mærkeligt, som man ikke her ved Findsstrupgaard sparede paa at indkalde Bønderne for resterende Landgilde, de vare saaledes uden Undtagelse indkaldte 1663, og det endog for ikke saa ganske smaa Beløb, ja enkelte for 40—50 Slettedaler. Men hendes Rigdom havde alligevel lidt en Del, først ved det hun havde anvendt paa Gaard og Gods, dernæst ved hendes Skyldners uheldige Skæbne og endelig ved Krigenes Ødelæggelser, saa hun selv maatte laane Penge, hun som før Krigen havde Tusinder og atter Tusinder at laane ud. Derom vidne ikke

alene de smaa Laan, hun maatte gjøre, men og de i det foregaaende nævnte Afhændelser af mangt et Stykke ikke helt ubelejligt Tordegods. Saaledes udsteder hun frendeles 1668 en Obligation paa 500 Rbd. til Odense Hospital, og samme Aar et Afhændelsesbrev til sin Svigersøn Kristian Rothkirch til Steensgaard paa det hende tilhørende Tordegods i Ollerup for de 3000 Rdr., hun skulde udrede som Arvepenge efter Sørgeren Schult. Hendes Søn Diderik var hun ogsaa en Del Penge skyldig, af hvilken Grund hun i sit Testamente havde sikret ham Findstrupgaard. Hun havde nemlig ved denne Lejlighed bestemt, at han skulde nyde Gaardens Bygning for 2000 Rbd., for saavidt ikke andre Kreditorer i Forvejen havde faaet Prioritet deri; dernæst skulde han have Betaling i Hovedgaardens Torder og Herligheder og i Kaldsretten til Dirnissø Kirke, hver Td. Hartk. regnet til 40 Rdr., og naar dette ikke slog til, skulde han have det bedste og nærmeste Bøndergods, hver Td. Hartk. for 30 Rdr. Derpaa skulde han udløse sine Medarvinger og have hele Godset uden Nogens Paatale, og inden to Aar skulde han udrede til sine Søskende, hvad der efter den ovennævnte Tært kunde tilkomme dem, den ene Halvdel i Specier, den anden Halvdel i gangbar grov Mønt, og indtil dette skete, skulde han give dem Pant i det bedste af Bøndergodset, regnet til 20 Rdr. pr. Td. Hartk. Døtrene skulde dog have Anvisning paa Strøgods, for saavidt det kunde strække til. Den ældre Søn, Frederik Ulrik, havde hun nok heller ikke faaet fuldstændig klaret med, hvilket ses deraf, at han skulde sin Broder Diderik nogle Penge, og dem gav han 1676 Broderen Anvisning paa ved at oplade ham sin Andel i Findstrupgaard. Samme Anvisning gav ogsaa Erik Banner ham, for hvad hans afdøde Søsters, Fru Anne Katrine Schults, Børn skulde ham.

Fru Anne Margrete v. Göken fik først 1674 Opgjørelse og Bederlag for hendes Forstrækning under Krigen, der løb op til 5,288½ Rbd., for hvilke hun under 17de Juli 1674 faar Kongens Skjøde paa Svaninge, Besterstjærninge, Albølle, Fravde, Bigerslev og Beslinge Kirker, med Kirkenes

og Kongens Tiendepart og anden Herlighed ialt 211 Tdr. 3 Skpr. Stk. hver Td. regnet til 25 Rdr. Hun fik Ret til igjen at afhænde samme Kirker, en Ret hun ogsaa snart efter gjorde Brug af, idet hun samme Aar sælger Fravde Kirke og Aaret efter de øvrige Kirker. Hun havde allerede haft en Del Bryderier om disse Kirker, saaledes havde hun 1675 en Retsdag med Hans Sversen paa Roeskildegaard i Anledning af Tiendekornet for Albølle Sogn, som Hans Sversen havde bemægtiget sig, uagtet Fruen havde Kongens Skjøde derpaa. I denne Anledning faar Stiftamtmand Erik Banner til Lybjerggaard Befaling til at hjælpe Fruen til Rette. Ved Kirkehandelen var Stiftsksriver Rasmus Andersen bleven hende en Sum Penge skyldig, men Erik Banner faar ogsaa her Befaling til at tage sig af Sagen ved at forsegle Rasmus Andersens Bo og sørge for, at Kirkerne fremfor alle andre Kreditorer kunde blive tilfredsstillede.

1667 lod Fruen alle Bøndernes Torder i Dirnisje rebe og maale, for at enhver kunde vide sin Grund, hvorved de mange Gaarde og Gaardsparter bleve gjorte enten til hele eller halve Gaarde. Der blev tilmaalt dem hver et bestemt Areal, ikke alene i Indhegninger, men ogsaa i Ager og Eng.

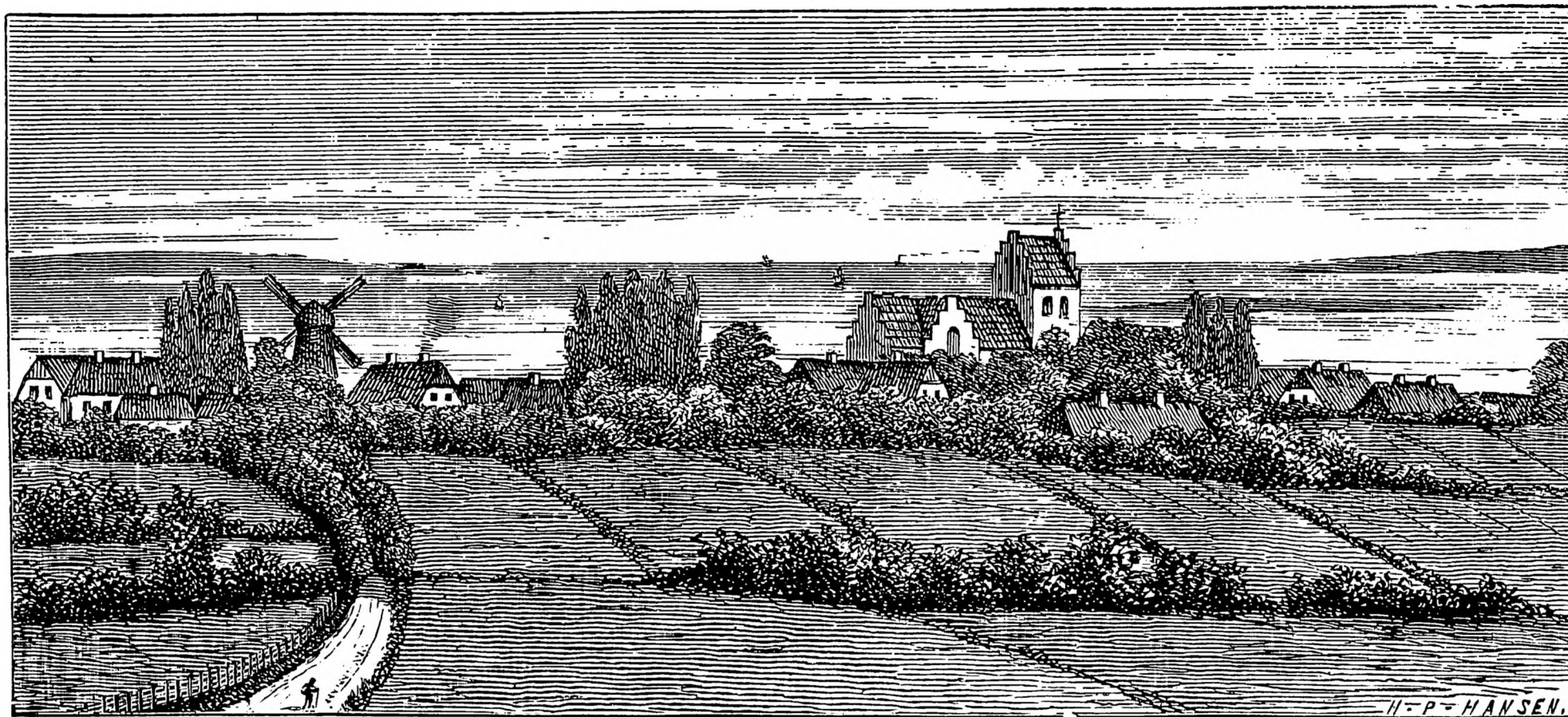
Var den „velbaarne Frue“ end Bøndernes kjække og uforsagte Forsvar og Værn mod ethvert Angreb udenfra, saa var hun ikke dets mindre deres Frygt, naar nogen af dem havde forset sig mod hendes Onsker. Ukkorderede en Mand med hende om Fæstet af en Gaard, og Pengene ikke indløb til den bestemte Tid, kunde han være temmelig sikker paa, at der ikke gaves Henstand, men hun lod ham dømmes fra Gaarden igjen, selv om hun skulde give den bort til en anden med Tab. Men lige over for fremmede gif hendes Myndighed til yderste Grænser. Det traf sig engang, at Jens Nielsens Svin i Kejleholme havde faaet Bane til at gjæste hendes Enemærker; det havde hun i nogen Tid med Mishag erfaret, men hendes Folk kunde aldrig træffe Svinene, naar hun sendte dem ud at se tilpas. Det kan jo være, at de gif ned til Kejleholme og fik dem en Potte gammelt Ol isteden. Men Fruen svor paa, at hun nok skulde træffe Svinene paa en Tid, man

mindst tænkte derpaa, og det lykkedes hende ogsaa. Da de nu vare blevene fede, saa folgte Jens Nielsen fire Galtesvin, som han paa to Bogne lod føre til Ratterø Strand. Fruen havde faaet Nys herom, og just som en lille Baad med de fire Svin ombord havde lagt fra Land, kom Ladefogden farende og truede med at skyde Baadføreren, dersom han ikke vendte tilbage; og da dette var sket, befalede Ladefogden at læsse Svinene paa Bognene igjen og føre dem til Gaarden, hvor Bognene med Svinene maatte blive om Natten, til Jens Rejleholm blev overens med den „naadige Frue.“

1670 lader hun ved sin Foged Melkjor Bærentsen indkalde Dirnisse Mænd om den Rugsæd og Grøde, der var faaet paa det Maal fri Jord paa Dirnisse Mark, uden hendes Billie og Bidende. De indkaldte paastode, at Fogden havde givet dem Tilladelse dertil. Saa var der nogle Mænd i Faaborg, som ogsaa havde Rugsæd paa Dirnisse Mark; den havde Dirnisse Mænd beordret, at de skulde tage den bort, da Evred skulde opgives. Men da Fruen ogsaa havde forbudt disse Faaborg Mænd at høste og indavle nævnte Rugsæd, turde de ikke gjøre hende imod. De bade hende derom i Venlighed, men fik et bestemt Afslag. Derpaa havde de søgt Kongen og høstet Rugen uden derfor at indavle den. Dirnisse Mænd kunde ikke vente efter Resultatet, men maatte lade deres Kvæg ind i Rugmarken, og den høstede Rug blev naturligvis ødelagt. Endelig fik Faaborg Mænd den Bæsked igjennem Fogden paa Findsstrupgaard, at, naar de havde Lov til at saa, maatte de ogsaa have Lov til at høste og avle hjem; hun kunde altsaa ikke gjøre ved, at de gode Mænd havde ladet Dirnisse og Kalefo Kvæg opæde og ødelægge deres Ruggrøde.

Fru Anne Margrete var ikke alene en myndig, men ogsaa en trættefjær Kvinde. Med Faaborg Borgere laa hun i stadig Strid og Trætte, først om „Sundet“ (en mudret og nu næsten tilgroet Indsø imellem Faaborg By og Kalefo) og siden om Gjerder og Markfred og den Ret, som Faaborg Borgere havde haft fra Arrilds Tid af.

1655 var der kommet Strid om Fiskeriet i Sundet, derved, at Anne Margrete lod drage Baad og drive Fiskeri

Vesteraby.

der. Saa snart Faaborg Bymænd saa, at der blev truffet Vaad af Fruens Folk, sendte de Bud til Svedholm, hvis Medejendomsret de dog maa have godkjendt. Tørgen Brahe svarer tilbage, „at, da han saa højt udi samme Fiskeri er interesseret, vil han med Faaborgerne give Klage over de Personer, som det gjort haver.“ Fra Findsstrupgaard sendte man øjeblikkelig en Skrivelse til Faaborg, da man erfarede, at Faaborg havde søgt Bistand hos Tørgen Brahe, „den lille Konge i Fyn“, Fruens Svigersøn Niels Banner skrev i denne Anledning til Borgermester Laurits Hansen, „at, estersom jeg erfarer, at I fortryder, at min gode Moder holder sig til den Frihed at fiske i Sundet for hendes egen Grund, som Borgemeesteren bekjendt, strækker sig fra Svaninge Markskjels Gjerde til Markskjellet imellem Dirnissø og Faaborg, da, paa det sligt imellem Parterne kunde blive lemideret uden Trætte, er min gode Moders flittige Begjær, at I ville meddele hende en rigtig Kopi af den rette Original, hvorpaa Faaborg Borgere grunde deres Frihed paa Fiskeriet i Sundet osv.“ Hele Brevet, der er dateret Findsstrupgaard den 6te Maj 1655, er skrevet i en fin Høflighedstone, der næsten udtrykker Vissheden for, at Faaborg Borgere næppe havde noget gyldigt Bevis for Ret til Sundet*).

Man førte nu vidtløftige Stridigheder om Fiskeriet i Sundet. Faaborg grundede sin Ret paa gamle Privilegier og Friheder og særlig „Laugshævet af 1501“, som, om end noget indskrænket ved Kongens Overhøjhedsret dog antages at maatte hjemle dem Ret, idet mindste i Forening med Svedholm. Man sluttede derfor Parti med Tørgen Brahe mod Fruen paa Findsstrupgaard, idet Tørgen Brahe vel nærmest var den, der paa hin Tid besad den største Ret i Sundet. Han havde ved et Skjøde af Forstanderne for Odense Hospital dt. 17de Aug. 1622 faaet overdraget Bygmøllen, Langsmølle og den halve Part af Sundet, „som Faaborg Borgere hidtil har haft i Fæste“, uanset

*) Brevet, saavelsom øvrige Oplysninger om Sundet, findes hos Schrøder, „Faaborg“ S. 100—109.

det gamle Pergamentsbrev, som Faaborg Borgere havde paa Sundet, „at ingen havde nogen Ret til Sundet uden Kongen og det ganske Borgerskab i Faaborg“, — da Kongen i sin Tid havde overdraget denne Ret til Hospitalet i Odense, med hvad der havde hørt til Selligaands Kloster, og denne Ret saaledes var overført til Svedholm ved nævnte Skjøde. Faaborg Borgere havde altsaa klogelig slaaet sig sammen med Tørgen Brahe, uden hvem de muligvis havde staaet Fare for aldeles at tabe hele deres Ret til det i sin Tid saa højt skattede Fiskeri i Sundet — noget vi i vor Tid ikke regne for stort.

Fru Anne Margrete paastod sin Ret til Fiskeriet i Sundet, saavel efter Necessen, som efter Haandfæstningen, hvorved det tillodes alle og enhver af Adel at nyde fri Fiskeri for deres egen Grund, uagtet det ej tidligere havde været afbenyttet; hun havde desuden en Herredstingsdom af 1635, der hjemlede hende Ret dertil. Siden den Tid var en Gaard i Dirnisje og en i Kalefo indkjøbt til Findsstrup. Der optoges nu 1656 Synsvidne paa, hvorvidt Fruens Grund strakte sig, og den fandtes at følge Sundets Bredder i en Strækning i buet Retning paa 606 Favne. Sagen førtes med Kraft, ikke mindst fra Fruens Side. Hun hævdede sin Ret til Sundet fra den ene Grænselinie ved Svaninge Sognefjæl til det overfor liggende Markfjæl ved Faaborg, og siden den Tid har denne Del af Sundet upaataalt tilhørt Holstenschus. At dette fremdeles forholder sig saaledes, viser den gjældende Matriful, hvorefter Holstenschus har 2 Alb. Hartkorn i Sundet. Et af Kgl. Landmaaler S. J. Pauli i Aaret 1770 optaget Kort viser Grændserne for for denne Andel.

Saa kom Fruen i Trætte med Faaborg Mænd om Byens gamle Ret til Græsning paa Dirnisje Mark. Den var benyttet og haandhævet, endnu længe efter at Byen havde tabt sin Græsningsret paa Horne og Svaninge Marker. Men i Foraaret 1664 fandt Bymændene i Faaborg paa at indtage deres Mark, som vender mod Dirnisje Mark og Fruens Grund, til Bang og havde deri saaet Korn, medens Marken det Aar laa til Fjelled og fælles Græsbed med Dir-

nisse Bymark. Saa kunde det jo ikke undgaas, at Dirnise Bymænds Kvæg gif ind og gjorde Skade paa Faaborgmændenes Korn. Det blev da glat væk optaget, især i den Tid af Sommeren Fruen var i Kjøbenhavn. Saa snart hun kom hjem, kom hendes Bønder og flagede over den egenraadige Udfærd, Faaborg Borgere havde øvet imod dem, og det gav Anledning til, at Fruen satte en Pind for deres gamle Ret til den Fællesgræsning, de hidtil havde nydt sammen med Dirnise Bymænd. Hun gif ud fra, at naar de selv vare mægtige at sætte Skjæl og bryde overtvært med gamle Forhold, saa maatte de finde sig i, at Fruen gjorde ligesaa og bød dem komme med deres Brev paa, hvormange Høveder de maatte græsse udenfor deres Bys Jorder. Der blev nu afholdt adskillige Raadstuemøder i Faaborg for at drøfte Sagen, hvis Udfald blev, at Byens gamle Græsningsret paa Dirnise Mark var tabt for bestandig*).

Fru Anne Margrete v. Göken døde efter et virksomt Liv den 6te Aug. 1684 paa Findstrupgaard, 74 Aar gammel, og nedfattes ved Siden af sin Mand i Dirnise Kirke. I Septbr. f. A. blev Henrik Gyldenstjerne og Erik Steensen af Kongen udnævnte til Kommissærer ved Skiftet efter hende.

9. Diderik Schult,

Jørgen Schults og Fru Anne Margretes Søn blev nu Ejer af Gaard og Gods ifølge hans Moders derom oprettede Testament. Han ejede desuden Kristiansdal ved Odense og havde

*) Yderligere Oplysninger om denne indviklede Strid imellem Fruen paa Findstrup og Faaborg Borgere kan hentes i „Domme og Tingsvidner“ i Godskarkivet paa Holstenshus, i Salling Herreds Tingbøger, i Svendborg Amtskarkiv og i Schrøders Bog om Faaborg Side 35—109. I nævnte Bog er Sagen dog nok set temmelig ensidig, og der drøyles kun alt for meget ved den Tanke, at Borgerstabet ikke har gjort sin Pligt overfor Fru Anne Margrete v. Göken.

fiden 1669 været gift med Armgaard Sofie Gabel, en Datter af den bekjendte Gehejmeraad og Statholder Kristoffer Gabel, der paa sin Tid blandt adskillige andre Herregaarde ejede Rankauholm, det nuværende Brahetrolleborg. Diderik Schult, som var Oversekretær i det danske Kanselli, kaldtes 1674 Kanselliraad, 1680 Gehejme- og Kanselliraad, og var ved den Tid Amtmand over Mariager, Dronningborg og Silkeborg Amter. 1681 var han iblandt de 6 kongelige Gehejmeraader, som Kongen befalede at dømme i Baron Oluf Rosenfrans Sag; men Schult tilligemed Jens Tuel og Erik Banner vægrede sig ved at underskrive den haarde Dom, der fratog ham alle hans Gresposter og idømte ham en Bøde paa sextusinde Rigsdaler, fordi han havde udgivet et lille Skrift, hvis Indhold havde mishaget Kongen*). At denne Selvstændighed hos Diderik Schult dog ikke havde mishaget Kongen, ses af, at han under 5te Maj 1684 blev Ridder af Dannebrog, ligesom han den 9de Oktober 1688 blev Stiftsbefalingsmand over Fyn og Langeland samt Amtmand over Odense, Dalum og Rugaards Amter. Han flyttede i denne Anledning til Odense, til det gamle St. Hans Kloster, den daværende Odensegaard. Da han den første Nat fandt sig uroliget af en underlig Smurren i Bæggen, lagde han ikke efter hin Tids Folketro Skylden paa Spøgeri, men han lod Bæggen aabne og fandt da Skeletter af en Rotte, en Ralkunsk Hane og nogle andre Ben, som Th. Bircherod fik i sin „Karitet-samling.“**)

Da han havde overdraget Kongen en stor Del af Dalum Gods, ophørte Birkerettigheden sammesteds, men overførtes 1693 paa Findsstrupgaard. Det nye Birketing skulde saaledes for Fremtiden være Bærning for Findsstrupgaards Bønder og Tjenere og for Beboerne af Derne Lyø og Bjørnø, som han havde faaet i Magestifte.

Diderik Schult fortsatte med de Indkjøb og Magelæg

*) Hofman Danske Adelsmænd 2. 96.

***) Pont. D. Atl. VI. 591.

hans aføde Forældre havde begyndt, ved at udvide Hovedgaardens Areal og ved at øge Antallet af de hoverigjørende Bønder. Allerede 1685 gjorde han et Par Mageskifter med Bønderne i Dirnisje. Ved det ene af disse fik 10 Bønder i Dirnisje 8—9 Td. Land i Overlands og Næsmarken Erstatning for en Del Jordstykker, der lagdes under Hovedgaarden. Ved det andet bortbyttedes en Del Jorder med Dirnisje Mænd mod omtrent 3 Tdr. Land i Ravnebjerg og Kirke Marken. 1676 faar han ved Skjøde af Kongen jus Patr. til Brenderup Sogn, samt Den Sprogø under Nyborg Sogn, med dens Landgilde, Stedmaal, Sagefald osv. og 6 Aars Frihed for al Kontribution af bemeldte Ø, dat. Kjøbenhavn den 6te Marts 1676; men tre Dage senere sælger han igjen den nævnte Ø til Tolder Laurids Jørgensen i Nyborg, og under 12te April s. A. afstaar han ligeledes Dre og Brenderup Kirker.

Under 16de Decbr. 1685 faar han Skjøde af Herluf Trolle til Sninge og Fru Elisabet Krabbe paa Bjørnemosgaard, der hidtil havde ligget undr. Nakkebølle. 1686 faar han ved Udlæg efter Generalfiskal Kristen Pedersen 4 Gaarde og 2 Gadehuse i Besteraaby af Hartk. 38 Tdr. 2 Skpr. 2 Alb. 1690 faar han ved Skjøde af Knud Krag, boende paa Rødfilde, en Gaard i Besterfjerninge paa 3 Td. 7 Skpr. nyt Hartk.

Den største Forøgelse af Jordegods ved Findstrupgaard fandt Sted ved Kongens Skjøde og Mageskiftsbrev af 8de Juli 1693 med Verne Lyø og Bjørnø, hvortil endvidere kom et Boelsted i Stenderup og 2 Gaarde i Pejrup (ialt 130 Tdr. 6 Skpr. 2 Fdk. Hartk., imod afstaaede 150 Tdr. 6 Skpr. 2 Fdk. 2 Alb. ifølge Skjøde af 27de Decbr. 1682, hvorved en Del ham tilhørende Jordegods i Dalum, Sanderum og Brendefilde Sogne afstodes til kongeligt Ryttergods. 1698 kjøber han Konge-Korntienden af Svaninge Sogn for 500 Rd.

Foruden Findstrup og Kristiansdal ejede Diderik Schult Sællerup i Sjælland. Han var en kundskabsrig Mand, hvorfor der ogsaa blev betroet ham vigtige Embeder, hvilket medførte, at han kun paa smaa Besøg havde Ophold paa Findstrupgaard. Han døde paa Odensegaard den 30te Novbr. 1704, 61 Aar gammel. Den 9de Decbr. fik hans Enke kongelig Tilladelse til at Klokkerne i Odense maatte ringe den Dag, hendes aføde Mand's Lig blev ført ud af Byen — rimeligvis til Dirnisje Kirke.

Armgard Sofie Gabel overlevede sin Mand i over 14 Aar og døde 1719, men sad kun i denne sin Enkestand i halvtredie Aar for Findsstrupgaard og Gods, idet hun ved Skjøde af 11te Marts 1707 afhændede Ejendommene til Kristian Adolf Holsten. Efter sin Mand's Død havde hun af sin Broder, Baldemar Kristofer Gabel til Hvidkilde, faaet Kalbsret til Nyø Kirke med Kirkens Tiende fyldsat for 33 Ldr. Stk. Hun har iøvrigt sat sig et smukt Vresminde, idet hun 1706 stiftede Dirnisje Hospital og lagde desuden Grunden til den Hospitalet tilhørende Kapital, der senere er forøget ved at give 200 Rbd. dertil.

III Afsnit.

Holstenshus i Holstenernes Tid.

„Lad Holsterne altid med Ære mig bebo,
Saalænge Græs og Korn ved Holstenshus kan gro.“
(Reenberg.)

1. Den Holstenske Familie,

som ved Kristian Adolf Holsten 1707 kom i Besiddelse af Findstrupgaard og endnu besidder samme Herresæde, det nuværende Holstenshus, er en gammel frankisk Adelslægt, der allerede i Slutningen af det 13de Hundredeaar ejede Wernfeld i Franken. Man har Formodning om, at Familien oprindelig skal nedstamme fra Hertugdømmet af samme Navn, hvad man ogsaa har fremsat Formodning om ved den anden grevelige Familie Holstein til Holsteinborg og Holstein til Ledrabort, hvis Navn har en saa paafaldende Lighed med Familien Holsten, at man ikke altid har undgaaet Forveksling, skjønt man dog ikke med nogen Sikkerhed, selv ikke i de ældste Slægtregistre, kan føre disse Familier i Forbindelse med hverandre.

Da Familien Holsten for et Par Hundrede Aar siden var kommen her til Landet, skrev man den nærmest Holst og Holste og det var Navnet i daglig Tale næsten lige ned til vor Tid. Den ældste i Familien, fra hvem man kan følge Stammen i lige nedstigende Linie indtil vore Dage er

1. Rudolf v. Holsten og Fru Schönberg af Huset Wernfeld i Franken. Hans Søn var
2. Bernhard v. Holsten, der var Oberstløjtnant ved Kreds-tropperne, gift med Ellen Margrete Dasjel. Hans Søn igjen var
3. Johan v. Holsten, Oberst under Keiser Karl den Femte. Han var gift med Anne Welhausen, og deres Søn igjen var
4. Arend Holsten, der var den første af Slægten, som nedfatte sig i Holsten, hvor han ejede Winsen, rimeligvis i Segeberg Amt. Han var gift med Margrete v. Halle. Deres Søn var
5. Klaus v. Holsten til Bøttenhøven og Hohenwedstedt i Rensborg Amt. Han var Major i svensk, Oberstløjtnant i brandenburgsk og Oberst i dansk Tjeneste. Hans Frue var Elisabet v. Hoenen. Han blev myrdet paa sin Gaard ved de svenskes Indfald i Holsten 1643 og jordet i Hohenwedstedt Kirke.
6. Adolf Hans v. Holsten til Gjelskov og Langesø var den første af Slægten, som fandt sig et Hjem i Fyen, idet han 1669 kjøbte Gjelskov Gaard og Gods af den i Kaj Lykkes Historie bekjendte Peter Børting for 10,000 Rd. Han var en Søn af Klaus v. Holsten og gift med Anne Margrete v. Paudewels, der døde 1665 uden at efterlade levende Børn. Han giftede sig saa anden Gang den 25de Septbr. 1668 med 3de Rathlau, der er Slægtens Stammemoder her i Landet. (Denne Mands Historie vil senere under Gjelskov nærmere blive behandlet.) Han døde 1694 og efterlod fire Sønner og en Datter. De to Sønner bleve efter hinanden Ejere af Holstenshus.

2. Kristian Adolf v. Holsten

er det syvende Slægtled i den Linie, vi hidtil have fulgt. Det var Adolf Hans v. Holstens ældste Søn, født paa

Gjælfkov d. 23de Juni 1669. Han ofrede sig ligesom sine Forfædre til Krigstjenesten og tjente først ved Fodgarden i Kjøbenhavn, men fulgte senere de 12000 Mand, som Kong Frederik den Fjerde sendte ud af Landet i engelsk og hollandsk Sold mod Fransmændene. Som Oberstløjtnant og Chef for et Regiment i Brabant nød han almindelig Anseelse baade for sin Tapperhed og sit uforsærdede Mod. Han deltog blandt andet i Slaget ved Dudenarde. Senere blev han kaldt hjem og udnævnt til Oberst for et Dragonregiment.

Fru Tde Rathlau havde allerede ved Skjøde af 20. Decbr. 1698 afhændet Gjælfkov Hovedgaard med underliggende Bøndergods osv. til sin næstældste Søn, Kaptajn, senere Major Vulf Sigvadt v. Holsten. Ved hendes Død, som fulgte to Aar senere, blev der kastet Lod imellem de 3 andre Brødre om Hovedgaarden Langesø, der tilfaldt den næstnyngste Godske Ditlev, medens hver af de andre fik en Arv af 1989 Rdr. 3 R 9 B og Datteren en halv Lod. Kristian Adolf maatte derfor se sig om efter et belejligt Herresæde og købte saaledes Fjndstrupgaard af Arngaard Sofie Gabel.

Ved Skjødet af 11. Marts 1707 overdroges ham Hovedgaarden Fjndstrup, med alle dens Huse, Bygninger, Tiliggende Skove, Kirker, Byer og Steder, hvoraf Dirnisse Sogns Konge- og Kirketiende, Ljø Sogns Kirketiende samt Svanninge Sogns Konge- og Kirketiende mod en Afgift til Odense Hospital af 15 Td. Rug, 15 Td. Byg og 3 Td. 6 Skp. Havre. Hertil følgende Bøndergods i Dirnisse: Hjerregaard med 8 Td. $1\frac{1}{2}$ Skp. Htk., Nørregaard 2 Mænd $11-3\frac{3}{4}$, Torpegaard 2 Mænd $8-7$, Mosegaard $8-5$, N. Rasmussen $7-7$, Jørg. Rasmussen $7-7$. (En Del af Landgilden til Kirken og Præsten), S. Jørgensen og L. Hansen $8-7$, M. Pedersen i Krogen $8-7\frac{1}{4}$, Stougaard 2 Mænd $9-7$, N. Jensen $5-2\frac{3}{4}$, Holger Pedersen $4-7\frac{1}{4}$, S. Pedersen $4-6\frac{3}{4}$, M. Lavridsen Klot $5-4\frac{3}{4}$ og Dirnisse Kirkes Jord 1 Skp. 2 Alb., N. Hansen $5-$, (deraf Sognepræsten $2-6$.) J. Hansen Nymand $2-1\frac{1}{2}$ (deraf Kapellanen $1-3$), lille S. Jørgensen $2-7\frac{3}{4}$ (deraf Kapellanen $2-2$), S. Jørgen Smed $2-1$. Foruden disse 17 Gaarde og Gaardsparter, der vare beboede af 21 Bønder, fulgte 12 Huse der i Byen.

Kalefo (Kallekode) Kr. Pedersen Møller 3 Tdr. Møllefyld og 3 Tdr. Jordfyld, S. Pedersen $9-1\frac{1}{4}$, P. Hansen $7-1\frac{1}{2}$

(deraf Kapellanen Landgilden af 5—6 $\frac{1}{4}$ og Kirken 1—2), 2 Huse.

Katterø: Munkegaard 10—1 $\frac{1}{4}$ (deraf Faaborg Kirke 9— $\frac{1}{4}$), S. L. Ravn 11—2 $\frac{1}{2}$, L. Nielsen og Kr. Lavridsen 11—2 $\frac{1}{4}$, M. Sørensen Tyde 11—,, M. Jensen 6—4, S. Rasmussen 6—1, (deraf til Faaborg Kirke 5—4), M. Jensen og S. Nielsen 6—2, N. S. Ladefoged 16—1 $\frac{3}{4}$, Krst. Kristensen 6—3 $\frac{3}{4}$, M. Hansen 6—3 $\frac{1}{4}$. Foruden disse 10 Gaarde, der vare beboede af 12 Bønder, var der i Byen 6 Huse. Hertil kom Bjørnemosegaard 16—4, og 6 $\frac{1}{2}$ Skp. Skovskuld; desuden 2 hele Gaarde, en Halvgaard og 1 Hus i Aaby, 2 hele Gaarde i Pejrup, 1 Gaard i Vesterstjerninge samt Derne Lyø og Bjørnø. Fru Arugaard forbeholdt for sig og sine Arvinger den i Dirnisje Kirke værende Begravelse, hvorfor hun gav Kirken 100 Rdr. i Kroner, imod at Holsten skulde holde den vedlige, ligesom ogsaa det Hospital og Skolehus, som var opført ved Kirken, altid skulde vedligeholdes efter Fundaten.

Kristian Adolf Holsten ejede kun Fjindstrupgaard. en kort Tid, thi tre Aar efter, da han som Oberst. deltog i Krigen mod Sverrig, faldt han i Slaget ved Helsingborg under et Angreb paa den venstre svenske Fløj d. 10. Marts 1710. I Spidsen for sine Dragoner og i Forening med Hestgarden havde han nær fastet Svenskerne tilbage; men, da han faldt, og de fleste af hans Officerer med ham, kom der Uorden i de stærkt udtyndede Rækker, og baade Dragoner og Garden maatte flygte. Hans Lig blev efterløst paa Valpladsen, men fandtes ikke.

3. Godtse Ditlev Holsten,

den næstnyngste af Adolf Hans v. Holstens fire Sønner, var født paa Gjelsskov d. 23. Februar 1674. Han kom snart efter Broderens bratte Død i Besiddelse af Fjindstrupgaard, da det var den eneste af Arvingerne, der var istand til at udløse de øvrige. Han forenede saaledes Gaarden med Langesø, en Forbindelse, der endnu vedvarer.

I en Alder af 16 Aar forlod han allerede sine Forældres Hus for at søge sin Lykke i Krigen Skole. Han blev først Kadet, senere Løjtnant, og efter omtrent 10 Aars Tjeneste, ved

v. der Ostens Afstaaelse Kaptajn, der blev stadfæstet af Kong Frederik d. 4de d. 14de Juni 1701. Hans Formuesomstændigheder vare dengang ikke af de bedste. Hos sin Fader kunde han ikke hente meget. Han kunde i sin Tid kun med Nød og Næppe skaffe de 10000 Rdr. tilveje, han skulde give Peter Børring for Gjelstov Gaard og Gods, og helt igjennem det syttende Hundreedaar var det ikke Tid til at lægge Hænge op, især naar man som Adolf Hans v. Holsten maatte gjøre Forbedringer ved alt. Hele Langesø Gaard og Gods, med Bohave og Besætning, tilligemed Fru Ide Kathlous Indbo og Inventarium paa Gjelstov, blev ved Skiftet efter hende kun vurderet til 8953 Rdl., der deltes imellem de 4 Sønner og den ene Datter i 9 Søsterlodder, hver paa 994 Rdr. 20 β; men Godste Ditlev havde Held med sig under Krigen, da han som Kaptajn ligesom Broderen fulgte med de Hjælpetropper, Kong Frederik den Fjerde sendte ud af Landet mod Frankrig. Ved ni Mars Tjeneste i fremmed Sold erhvervede han sig ikke alene et hædret Navn som en duelig og kjæf Officer, men tillige en betydelig Formue. Det var under Belejringen af Fæstningen Trarbach ved Moselstrømmen, at Holsten i Spidsen for Hundrede Grenaderer gjorde Storm, men blev slaaet tilbage med Tabet af 84 Mand. Da hans Saar igjen vare lægte, angreb han 1704 Fæstningen paany, og nu maatte Besætningen vige for hans kjæffe Skare. Som Belønning for denne Heltedaad gav Prinsen af Hessen ham alt, hvad der fandtes i Fæstningen, Krigsmaterialet undtagen. Tre til fire Hundrede Drehooveder fortrinlig Rhinsk- og Moselervin gjorde Holsten iblandt meget andet til sit lovlige Bytte. Strax i Begyndelsen af det følgende Aar, d. 3. Febr. 1705, blev han udnævnt til Major ved det Sjællandske Regiment og delte med de øvrige Officerer den Ære og Berømmelse, som de danske Tropper indlagde sig. Nu havde han Midler i Hænde, saa han ikke alene kunde udløse sine Medarvinger i Langesø Gaard og Gods, hvis Afkald er dateret d. 4de April 1705, men ogsaa senere saa sig istand til at indløse den afdøde Broders Ejendom Fjndstrupgaard.

Midt under Krigen gjorde han en Rejse hjem til Fædrelandet og forlovede sig med Frøken Elisabeth Sofie Knuth, en

Datter af Eggert Kristoffer Knuth til Melk og Nasmark (det nuværende Knuthenborg) og Fru Søster Lerche. Hun var født d. 15. September 1685 og optaget i det adelige Frøkenkloster i Breek, da han begjærede hendes Haand. Fire Aar efter svævede han i Krigens Farer, indtil han d. 1. Marts 1709 holdt Bryllup med sin Elisabeth Sofie, hvorefter han slog sit Sind til Fredens Sysler. Dog var det nok Tabet af hans ældste Broder i det uheldige Slag ved Helsingborg, der nærmest kaldte ham fra Krigen, i hvis Tjeneste han baade inden og uden Riget havde tilbragt tyve Aar.

Oberst Godske Ditlev Holsten boede mest paa Langesø, hvilket Gods han allerede, medens han laa i Udlandet, havde tilført adskilligt Tordegods, ligesom han efter Krigen forøgede det med en hel Række Gaarde og Huse og Veflinge Sogns Kongetiende. Thi han var ivrig i at udvide sine Godfers Grænser. Ved Ryttergodsets Salg 1718 kjøbte han alene Gods i Vesteraabj for 4910 Rdr., der imidlertid lagdes under Findstrupgaard.

Fremdeles faar han 1719 Jens Hansen Errebos Skjøde paa en Bondegaard i Vesterfjerninge, der ogsaa havde været Ryttergods, hvad ogsaa var Tilfældet med Johan Snedevinds Gaard og 3 Huse i Naby samt 3 Huse i Sallinge, som han 1739 kjøbte af Herredsskriver Niels Krogstrups Enke. Endvidere havde han 1735 forøget Godset med 1 Gaard i Dsterby, 1 Gaard og 2 Huse i Falsled, som han fik af Joh. Eskild de Falsen til Søbysøgaard. Fra Nafkebølle kjøbte han 1743 en Lykke, kaldet Rødkildsovre for 2000 Rdr. (udgjør nu en Del af den indhegnede Dyrehave), og samme Aar kjøber han Haarby Mølle for 2000 Rdr. og et Hus i Naby for 90 Rdr.

Da Kong Frederik den Fjerde 1717 gjorde en Rejse igjennem Fyn, besøgte han Holsten paa Langesø og ønskede, at han paany skulde træde i hans Tjeneste, ja tilbød ham i Raade det første ledige Regiment. Men, da den første Vakance blev ved et norsk Regiment, frabad Holsten sig den kongelige Raade. — Majestæten fandt sig i hans Grunde og gav ham Littel af Oberst.

I Aaret 1723 søgte han Kong Frederiks Konfirmation paa det af ham forfattede Erektionsbrev af 20. Marts paa

Oprettelsen af et Stamhus af Findstrupgaard og Gods under Navn af Hølstenshus. I dettes Indledning hedder det:

„Saaom den almægtige Gud har været saa naadig at velsigne mig med en Del Jordgods her i Fyen, som jeg næst Guds Hjælp og naadige Bistand har forhvervet baade ved egen Vindskibelighed, saa og udi min allernaadigste Arvefonges Krigstjeneste uden Riket i Brabant og Flandern fra 1701, da Hs. fgl. Majestæts Krigstroppe bleve overladte til de høje Allierede, og til 1710, da de igjen til Hs. fgl. Majestæts egen Tjeneste bleve hjemfaldte, og jeg da ikke vidste mine erhvervede Midler bedre at empløjere, end at sætte dem i Jordegods i mit eget Fædreland, saa har jeg tillige med min kjære Frues fri Villie besluttet, og fundet for godt, den almægtige Gud til Ære og vores Families Konfervation, at indrette vores Hovedgaard Findstrup og det nu underliggende Gods til et Stamhus under Navn af Hølstenshus.“

Stamhuset skulde efter Stifterens og Stifterindens Død falde til deres ældste Søn og ægte Descendenter, og dersom disse ikke ere, til eneste og ægte Efterkommere, saalænge Mandslinien er til; men, lever ingen af dem, gaar Døtrene i Arv efter samme Regel. Naar Mand- og Kvindelinen maatte uddø, gaar Stamhuset over til Stifterens ældre Broders Efterkommere, saa at Sønnen har Fortrin for Datteren, men altid skal føre Hølstens Navn og Vaaben. Stamherren giver intet fra sig til Arvingerne, uden hvad Indbo og Inventarium angaar, som deles efter Loven; men hvis Arven er saa stor, at hans Broder eller Søster kan saa lige saa meget, som Stamhuset regnes for, nemlig 40000 Rdr., da skal Stamherren gaa i lige Arv med de øvrige. Gifter Stamherren sig „under sin Stand“, mistet han sin Arveret. Det paalægges Stamherren at vedligeholde Gaardens Bygninger saavel som Kirke, Skole og Hospital. -- Stamhusbrevet blev stadfæstet af Kongen d. 30. April 1723, og Stamhuset, som nu fik Navnet Hølstenshus, bestod af 40 Ldr. 6 Skpr. Stk. Hovedgaardstøt, 12½ Ld. Skovskuld, 402 Ldr. Stk. Bøndergods foruden Tiendehartkornet af Dirnisje, Svanninge og Lysø, i alt 680 Ld. 1 Skp. 2 Alb. Bøndergodset var siden 1707 forøget med næsten hundrede Ld. Stk. Der var 9 hele, 5

halve, 3 Kvartgaarde og 13 Huse i Dirnisse; 2 halve Gaarde, Møllen og 2 Huse i Kalefo; 4 hele og 8 halve Gaarde i Katterø foruden Bjørnemosegaard, 2 Gaarde over og 6 under 10 Tdr. Stk. samt 4 Huse i Naby; 2 hele Gaarde i Pejrup; 2 hele, 5 halve Gaarde og 6 Huse i Vesterfjerninge; 2 halve Gaarde og 2 Huse i Lunde; 1 Hus i Svaninge; 1 Hus i Nustrup; foruden Verne Lys og Bjørnø. Til Minde om Stamhusets Oprettelse lod Stifteren opsette Stenen med Indskriften over Hovedbygningens Hovedindgang.

Oberst Godtke Ditlev var en myndig Mand, der selv saa tilrette med egne Dine. Men hans Fremferd ved Hølstenshus bar ikke Spor af den Strænghed og Selvrædighed, hvorom Odense Amts Thingbøger vidne. Muligvis har ogsaa det nordlige Fyens Bønder været mere stridbare end Bønderne i det sydlige Fyn*). Han var inde i alt og udgav sine skriftlige Ordre til vedkommende Fuldmægtig, af hvilke Ordre der endnu som Bilag ved Regnskaberne findes en Mængde fra hans Tid; og de have en paafaldende Lighed med Kong Kristian den Fjerdes skriftlige Ordre til hans Folk. Han bortfæstede selv sine Gaarde, idet han gav Ordre til sin kjære Ditleff (Ditlev Nikolassen Gollbeck) eller de senere Forvaltere, at ordne Sagerne. Indfæstningen af en Bondegaard var noget ulige, saaledes betaltes 1721 13 Dl. 32 ß for Torpegaard i Dirnisse, for en ($\frac{3}{4}$) Gaard paa Lys 50 Rdr. og for en Halvgaard 36 Rdr. For en øde Gaard i Vesterfjerninge betaltes intet, men for en anden Gaard 46 Rdr. 1723—24 betaltes for en Gaard i Dirnisse 26 Rdr., for en anden 66 Rdr., for en Gaard i Katterø 40 og for en anden 53 Rdr. 2 ½, for en Gaard paa Munkebro i Naby 33 Rdr. 2 ½, for en Halvgaard 26 Rdr. 1 ½, en Gaard paa Lys 33, og en paa Bjørnø 50 Rdr. Indfæstning for Gaarde af lige Størrelse var i stadig Stigning, et af de bedste Beviser paa Godsets Forbedring; saaledes betaltes 1726 26, 33, 40 Rdr., ja S. Mortensen betalte endog 133 Rdr. 2 ½ for en Gaard i Katterø. Han var meget omhyggelig for, at ingen skulde

*) Se herom de Uddrag af Odense Amts Thingbøger der angaa Langesø som ere givne af Karl Hansen i hans Ridderborge under dette Herresædes Beskrivelse.

fæstes ind paa andet Gods uden at være forsynet med hans gyldige Fripas. For et saadant lod han sig efter Omstændighederne betale med 20—40 Rdr. Undtagelsesvis fik Ole Smed i Pejrup et Fripas til sin Stedsøn for 13 Rdr. 2 ƒ.

Obersten holdt strengt over Orden og Sædelighed. Hvorledes han ikke vilde vide af de Narrestreger at sige, at at man skulde stifte Penge i Lommen paa Embedsmændene, naar man kom til Session med det indrullerede Mandskab, og hvorledes han dog maatte bøje sig for denne Ustik, er allerede fortalt i første Del. Lejermaalsbøder tilfaldt Godskassen og betaltes af en Karl med 12 Rdr. og af en Pige 6 Rdr. Hans Hansen paa Lyø stod i Begreb med at fæste en Gaard; imidlertid lader hans Fæstemø sig overtale af en anden; men Hans Hansen vilde gjerne have Gaarden, som nok var en god Gaard, og Pigen, ja hun maatte jo følge med; saa maatte han først betale et stort Lejermaalsbøde af 33 Rdr. 2 ƒ for hende og siden fæste Gaarden ovenpaa. Men holdt Obersten strengt over den kirkelige Tugt, saa sørgede han lige saa trolig for, at de under hans Varetægt beroende Kirker bleve vedligeholdte paa en anstændig Maade. Der blev saaledes 1721 foretaget en gennemgribende Restauration ved alle de under Gaarden værende Kirkebygninger. En almindelig Tugt for Kirkeejere var Lignpenge for Jord og Klokker. At blive jordet i Kirken betaltes efter Omstændighederne med 10—20 Rdr., ja ogsaa langt mere, efter som det var paa et mere eller mindre anset Sted i Kirken. Koret var det dyreste og i Reglen forbeholdt Alden. At blive jordet paa Kirkegaarden med Sang og Klang kostede 1 Rdr., for Børn det halve. I de Fattiges Jord betaltes intet.

Oldengjæld var en ikke helt ubetydelig Tugt. Naar der var god Olden, og det var der sædvanlig i hine Tider, saa kunde der i Skovene tages imod en betydelig Mængde Svin. 1720 optoges 840 Svin, der gav en Tugt af 125 Rdr.; 1725 blev der modtaget og indbrændt 1119 Svin i Hølstenshusets Skove foruden Præsternes, som havde fri Oldenret (Svaninge Præst havde 3 og Hr. Hans i Faaborg

havde 6 Svin), der gav en Indtægt af 170 Rdr. 1727 blev der indbrændt 523 Svin, der gav en Indtægt af 124 Rdr. foruden 28 Rdr. 4 $\frac{1}{2}$ 6 $\frac{1}{2}$ i Brændepenge.

Stedet for den gamle Maade at levere Landgilden i Skæppen lod han sine Bønder betale med Penge. De hele Gaarde i Dirnisje betalte deres Landgilde med 16 Rdr. 1 $\frac{1}{2}$ 7 $\frac{1}{2}$, de halve med 8 Rdr. 13 $\frac{1}{2}$ og Husmændene med 4 Rdr. 2 $\frac{1}{2}$. Lysø Lands 23 Gaardmænd gave hver 10 Rdr., Bjørnø 6 Gaardmænd hver 12 Rdr. osv.

Oberst Holsten var en praktisk Mand, der forstod at drage Indtægt af adskillige Poster, som ikke vare almindelige i hine Tider. Saaledes gave Dboerne fra Lysø og Bjørnø hvert Aar en Kjendingsgjæld af 40 Rdr. for at være fri for at stille Soldater. Smidlertid vare disse Dboer ikke fri for at misbruge deres Frihed, idet de uden Herstkabets Minde rejste til andre Godser eller føre til Søs, hvorfor Holsten beder sin Fuldmægtig advare Dboerne mod slige Misbrug, da de ellers vilde miste den. Tordebogens Indtægter for Aaret 1722—23 af Landgilde Hus og Hovningspenge var 1276 Rdr.; og heraf stode kun 229 Rdr. til Restance. Naar man tager Hensyn til andre Godser paa hin Tid, saa er dette et meget gunstigt Resultat og et Bevis paa Godsets gode Tilstand.

Naar man ved, at det tyttende og den største Del af det attende Hundrebaar var en stridbar Tid, i hvilken den ene Herremand og den ene Myndighed rejste sig imod den anden, saa kan man ikke undres over, at Toldvesenet og Strandriderne især var en forhadet Institution, thi de hindrede, eller i alt Fald fortrædagede Bønderne i deres Smughandel med Dboerne, og Herremændene antog sig gjerne Bøndernes Sag: det var en Uressag at værne om deres Ret overfor fremmede Overgreb, og herpaa giver Karl Hansen i sin foran nævnte Beskrivelse af Langejød flere Beviser. I Aaret 1734 anlægger Oberst Holsten Sag mod Tolder Johan Sejde af Faaborg, fordi denne havde opbragt en Baad med 13—14 Tdr. Byg, som Holsten havde ladet en Bonde, Mikkel Fisker fra Ratterø, hente paa Lysø. Da Mikkel var gaaet i Land for at hente Vogne, kom Tolderen og førte baade Baad og Byg til Faaborg. Holsten

finder, det er urimeligt, at han ikke maa føre sit Korn fra Lys til sit Gods. Det er en uundgaaelig Nødvendighed at overføre baade Vandgilde og Skatteforn, hvorfor han forlangte baade Baad og Byg tilbage og Tolderen idømt en Mulkt. Men, da Baadsførerne skulde have angivet sig ved Faaborg Toldsted, hvad ikke var sket, blev baade Baad og Byg fratjendt Mikkel Fisser, der desuden blev dømt til at betale Sagens Omkostninger med 6 Rdr.

At denne nærgaaende Behandling af det forhadte Toldvæsen maatte kræve den myndige Oberst, er let at forstaa. Han søgte derfor Kongen om Frihed til i Fremtiden at overføre Korn og Produkter fra sine Der; og det blev ved Resolution af 1736 tilladt Oberst Holsten og dennes Bønder at overføre Korn og Afgrøde fra Lys og de andre Der, naar de ikke betjene sig af de af Toldvæsenet forbudne Baade og ej medtog andre Varer, medmindre det strax angives paa Toldstedet.

Der var isvrigt mer end Grund nok for Toldvæsenet til at være paa sin Post ved ethvert mistænkeligt Tilfælde. Smugleriet dreves ikke alene ved Horne og Bønden, men trindt omkring ved Kysten, ved Rattersø, Aastrup og Albølle Strand. Det var særlig Grøboerne, som altid have haft Ord for at være dristige Smuglere. De vare indgaaede med Dboerne og Kystboerne paa Fyen, saa Toldbetjentene ved deres fejtede Manøvrer sjældent „attraperede“ nogen. I Forening med Faaborgerne havde de — naar det faldt dem ind — travlt med at smuse allevegne efter ufortoldede Varer, og de toge dem ikke sjældent mere Ret til, end de strengt taget havde Lov til.

Der var en Husmand Hans Alving i Gundestrup, som havde 3 Brødre paa Als, med hvem han stod i levende Handelsforbindelse, og som 1735 blev greben med en Del indsmuglet Tobak. Da han ikke kunde betale de ham idømte Bøder, blev han samme Aar sat ud af Huset. Herover blev han næsten rasende og svor, at Djævelen skulde flyve i Luften enten med Rødkilde eller Rækkebølle; men for disse skræffelige Udsigelser blev han dømt til Bremerholm sin Livstid. To

Mænd i Aaby, Fader og Søn, havde samme Aar stjaalet en Hest, som de lejede Tjorgen Lollif til at sejle over til Grø med, for at sælge den og købe Tobak for Pengene; men Toldvæsenet fik fat i Lollifen og Tobakken, og Tyvene, Tjorgen Andersen og Søn, bleve kjendte modne til Galgen, medens Lollifen maatte stogges til Kongen, for derefter at gaa i Bolt og Jern paa Bremerholm sin Livstid.

Hvor Herremændene begunstigede Smugleriet, kunde dette næsten uantastet finde Sted. To Herremænd, Johan Lehn paa Nakkebølle og Rødkilde samt Herskabet paa Hvedholm, søgte at afvæbne dette Uvæsen, hvorimod holdt det længere ud ved Falsled, da Statsraad Hein paa Stensgaard tappert værnede sine Hønder mod ethvert Angreb fra Toldvæsenets Side. Det samme, have vi set, var Tilfælde ved Holstenshus, skjønt Obersten ingenlunde begunstigede selve Smugleriet, saaledes som en lille Historie fra Stensgaard beviser, at man her gjorde. Det traf sig nemlig en Gang, at en Mand blev anholdt med et Læs Salt imellem Fangel og Odense. Han foregav at have hentet det i Falsled, hvorhen nu Toldvæsenet søgte og fandt ogsaa virkelig 6 - 7 Skp. Salt; men Fuldmægtigen fra Stensgaard var imidlertid kommen tilstede og bad Toldvæsenet erindre, om der var mere Salt, end Manden selv kunde have Brug for, og enten han glemte det i Stalden eller paa Loftet, maatte være hans egen Sag. I det samme kom der Bud, at Toldvæsenet havde fundet en Del Skind i et Hus ved Stranden, som man var i Færd med at læsse paa Bogue. Forvalter Læssø kom da til Stede og fortalte dem, at det skulde blive dem en dyr Historie, da Skindene vel ikke vare indsmuglede. Og de ikke havde truffet nogen i Færd med at føre dem bort, maatte Betjentene sluføret læsse Skindene af og bære dem ind i Huset igjen. Hein paa Stensgaard søgte Toldvæsenet for Bøld og Ran, men Herredsfogden, som maatte antage, at Toldfolkene havde handlet i god Tro, lod dem slippe med en Advarsel, medens Faldboerne bleve frifundne.

Med Statsraad Hein paa Stensgaard havde Oberst Holsten nogle Aar senere en mindre behagelig Sag. Det var en

Jagthistorie af hvilke han havde flere ved Langesø.*) Skytten fra Holstenshus blev skyldt for at have udøvet Jagt med Heste og Hunde paa Stensgaards Enemærker, som i Svaninge, Millinge, Østerbyes og Falsleds Løfter og Haver. Det havde Skytten fra Holstenshus jagtens ogsaa ment, thi det blev oplyst, at han hensynløst havde nedtraadt og beskadiget Bøndernes Korn. Hein gjorde store Fordringer mod Holsten, som imidlertid oplyste, at han dog maatte have Ret til at udøve Jagt paa sine Torder i Svaninge Sogn, hvor han havde Herlighed over Præstegaard og Degnebolig, og ejede en Gaard i Falsled, en Paastand der ogsaa blev taget til Følge, medens Skytten blev idømt en Mulkt.

Under 20. April 1737 meddeler Kong Kristian d. 6te Tilladelse til Oberst Godske Ditlev Holsten og Elisabeth Sofie Knuth, til ved Testament at disponere over deres Midler og Formue, som de selv lyst. Selve Testamentet er affattet d. 1. Oktbr. 1740, og heri tog Holsten sig Ret til, hvis han overlevede sin Frue, at beholde sine Ejendomme og sit Tordergods ubeskaarne, saaledes at han frit kunde disponere derover, som han selv fandt for godt. Men skulde Fruen blive den længst levende, og hun ikke ønskede at besidde Hovedgaardene, da skulde hun forlods nyde alle Juveler, Guld, Sølv, Metaller og alt andet Indbo, samt dertil vælge den bedste luffede Vogn, med 4 af de bedste Heste og Seletøj; men findes saadant ikke i forsvarlig Stand, skal hun i Stedet herfor nyde 500 Rdr. Hans 3 Døtre skulde hver have 12000 Rdr. udbetalt af Stamherren, medens han selv havde udbetalt dem en lige saa stor Sum i Brudeskat. Sønnen Adam Kristoffer Holsten skulde som født Stamherre efter Forældrenes Død overtage ikke alene Holstenshus men ogsaa Langesø, som skulde incorporeres i Stamhuset, hvorved særskilte Bestemmelser toges. Til Dirniske Hospital udlagde han 1200 Rdr. der skulde udsættes paa Rente til 5 pCt. Af denne Rente skulde Skolemesteren nyde 12 Rdr. aarlig, medens det dog paalagdes ham

*) Se K. Hansen, Ridderborge S. 184 ff.

at holde Altertavlen, Kirkegulvet og Væggene i begge Begravelser rene.

Da G. D. Holsten overlevede sin Frue, som døde d. 3. Decbr. 1742 i sit 57 Aar, fandt han sig foranlediget til at gjøre adskillige Forandringer i det oprettede Testament, navnlig at alt Inventarium osv. skulde tilfalde Sønnen, Stamherren Adam Kristoffer Holsten, ligesom der toges en Del nye Bestemmelser med Hensyn til Udbetaling af den Døtrene tillagte Arv.

Elisabeth Sofie Knuth havde skjænket Godske Ditlev Holsten 12 levende Børn, af hvilke dog de otte døde i deres Barndom. I en Familieoptegnelse paa Holstenshus findes de i følgende Orden:

1. Adolf Eggert, f. paa Langesø d. 16. Sptbr. 1710, d. d. 16. Fbr. 1712.
2. Anne Margrete, f. paa Langesø d. 31. Aug. 1711 og døde 7 Maaneder gammel d. 26. Marts 1712.
3. Eggert Kristoffer, født paa Langesø d. 14. Oktbr. 1712 og døde 3. Maj 1714.
4. Ida Margrete f. paa Langesø d. 22. Fbr. 1714 og d. d. 1. Januar 1716.
5. Eggert Kristoffer, f. paa Langesø d. 9. Fbr. 1715, død i Prek d. 22. Januar 1717 og der begravet.
6. Kristian Adolf f. paa Langesø d. 30. April 1716, død d. 22. Decbr. 1717.
7. Adam Kristoffer f. paa Gjelskov d. 18. Sptbr. 1717 (se nedenfor).
8. Frederikke Sofie, f. d. 4. Decbr. 1718, gift 1740 med Frederik Løvenørn, en Søn af General Poul Løvenørn, Konferensraad og Amtmand over Korsør og Amtvorskov Amter. Han døde 1779, og hun døde d. 31. Juli 1774.
9. Anne Margrete, f. 26. Decbr. 1719, gift 1741 med Frederik Kristian Ludvig Benz til Fjellebro og Skovsgaard. De døde begge i Aaret 1770.
10. Ida Kristiane, f. i Juli 1721, død $\frac{1}{2}$ Aar derefter.
11. Anne Sofie, f. d. 4. Oktbr. 1722, gift 1744 med Generalmajor Kr. Fred. Lüchow til Søholt, Ulriksdal og Sædingegaard paa Laaland. Efter hans Død 1759 fandt

hun Behag i at bo i Fuglse Præstegaard, hvor hun levede sin Alderdom i Stilhed. Hun døde 1782.

12. Frederik, f. i Marts 1725 og døde 14 Dage derefter.

Godske Ditlev Holsten døde d. 25 Novbr. 1745 i sit 71 Aar og hviler tilligemed sin Frue i de to store Stenkister i Dirnisse Kirkes Taarnhvælving. Et Ureminde, bestaaende af to store Trætavler med paamalet Indskrift, blev trykt og udgivet med latinsk og dansk Text ved deres Søns og Efterfølgers Foranstaltning.

4. Adam Kristoffer Holsten,

Godske Ditlevs Søn og Efterfølger, var som foran anført født 1717. Femten Aar gammel forlod han Hjemmet for at studere, først i Kiel, siden i Kjøbenhavn. 1738 gjorde han en Rejse til Norge og Sverrig. Hjemkommen herfra havde man bestemt ham til Krigsstanden, ja han blev endog 1739 Kaptajn i Infanteriet, der imidlertid ikke behagede ham, hvorfor han helligede sit Liv til Fredens Sysler og tog en ny Udenlandsrejse paa 3 Aar til Tyskland, Frankrig og Holland og blev efter sin Hjemkomst udnævnt til Kammerjunker af Kong Kristian d. 6te d. 15. Febr. 1745.

Ifølge Faderens Bestemmelser skulde han ej alene søge kongelig Konfirmation paa Indlemmelse af Langesø Gaard og Gods i Stamhuset Holstenshus, men og paa Virkeret til Langesø Gods, hvilket alt blev ham bevilget 1747. Han øgede Bøndergodset baade ved Holstenshus og Langesø og især ved sidstnævnte Gods, hvor han desuden istedet for den gamle Bindingsværks = Hovedbygning 1775 opførte den prægtige grundmurede Hovedbygning, der nu pryder dette Herresæde. Paa Facaden ud til Haven lod han sætte den Indskrift: „For Efterkommere, ikke for mig“, men han opnaaede dog at bebo denne Bygning i over 20 Aar, før han døde.

Bed Holstenshus foretog han gennemgribende Forandringer og Forbedringer. I første Del (S. 86 fl.) er fremhævet en Del af de Forarbejder, der fandt Sted forud for den tildels

imod Bøndernes Villie foretagne Udfkiftning, hv's Banstelig- heder den ædle Godsejers Fremsyn og befindige Optræden efterhaanden overvandt. Og Dirnisse Sogns Udfkiftning, der fuldførtes 1772—73, var dog en af de første i hele Landet. For dette Sogns Bedkommende blev der maaske taget for meget Hensyn til Bøndernes Ønsker, hvilket har bidraget til, at senere Tider have stemplet denne Udfkiftning som et mindre heldigt Forløb. Disse store og omfattende Arbejder ville imidlertid ses i et helt andet Lys, naar man tager Hensyn til, at man dengang endnu saa godt som intet Forbillede havde, samt at Bønderne paa hin Tid havde Modvillie mod alt nyt, hvorfor de med Hænder og Fødder satte sig mod Udflytningen, eftersom ingen af dem vilde afstaa deres gamle Haver og velgjødede Loftejord for at modtage en samlet Lød i Ud- marken.

Med en usvækket og uroffelig Belvillie mod sine Bønder holdt han en streng Mandstugt i Anledning af enhver Uorden paa Godset, hvilket han saa meget bedre kunde, som han 1745 i Gehejmeraad Adellers Sted blev Amtmand over Nyborg og Tranekjær Amt. Han indførte Orden i enhver Henseende og taalte ikke Svir eller Lidenskabelighed blandt sine Bønder, hvorfor den nærmeste Marsag dertil, den ulykkelige hjemmelavede Brændevin, blev bandlyst fra Egnen. Mere end en ældre Mand, som havde ladet sin Gaard forfalde som en Følge af Drukkenhed, blev taget frem, som et affkræftende Exempel dømt fra Gaarden og fik oven i Kjøbet et kortere eller længere Ophold i Odense Lugthus. Saaledes blev Erik Madsen i Skjerninge formedelst Drik og Lidelighed, og fordi han havde ladet sin Fæstegaard forfalde, 1767 dømt til at have Gaarden forbrudt og hensejtes i Odense Lugthus i 2 Maaneder for derefter igjen at indfinde sig ved Holstenshus's Stavn, da han ellers uden Lov og Dom igjen kunde indsettes i Lugthuset. Mads Sjørgensen i samme By fik 1769 samme Dom, fordi hun havde ladet sin Fæstegaard forfalde og vist Opsætsighed mod Hersekabet. En værre Dom fik en Husmand ligeledes fra Skjerninge, fordi han havde udstedt et falsk Pas, idet han fik 2 Mars Arbejde i Nyborg Fæstning. Ratterø

Karle, som 1775 havde drukket og spillet i Byen, hvor de havde vedtaget at prygle Ladefogden, bleve tiltalte, men slap fri for Straf, da de bade Hersekabet om Naade og gjorde Løfte om Forbedring. Mod det ødelæggende Skootyveri tog Amtmand Hølsten ogsaa energiske Foranstaltninger, som havde den forønskede Virkning (Se Første Del V Afsnit). Overtrædelser af slike Forbud, saavel som Udøvelsen af andre grove Uordener, paadrog den Vedkommende et Ansvar, der ikke sjældent endte med Indsættelse i Løgthuset.

Det maa her bemærkes, at ikke alene Hersekerne havde Lov til at indsætte deres Bønder og Tjenestefolket i Løgthuset, selv uden Lov og Dom, men Forældre, Husbønder og Gaandværksmestre kunde paa samme Naade indsætte deres Børn, Tjende og Læredrenge, naar disse havde vist Ulydighed, Uforsigtighed, Utroskab, Opsætighed, Skjodesløshed, Forsømmelse og slet Opsørjel. Men, medens Gaandværksmestre næppe benyttede denne Ret, havde man hist og her Tilfælde, hvor Forældre indsatte deres Børn, og Husbønder indsatte deres Tjende. Det var dog i endnu højere Grad Autoriteterne, Magistraten og militaire Myndigheder, saavel som Godsejerne, der gjorde saa flittig Brug af Løgthuset. Men foruden at Godsejerne, som havde Sigt- og Sagesaldsretten, maatte træde i Forhold til Løgthuset, derved at de skulde lade de Skyldige tiltale og efter Herredstingets eller Birkets Dom lade dem bringe i Straffeanstalten, vare de i Fundamen ligefrem opfordrede til at „hidskikke de Karle, der ikke vare skikkede til at modtage en Gaard eller til at være Soldat“, og man har i Odense Løgthuset-Protokol Vidnesbyrd for, at henved 100 Indsættelser uden forudgaaende Dom har fundet Sted af denne Grund. Odense Løgthuset var oprindeligt den mildeste Straffemaade, og nærmest hvad vi nu forstaa ved en Arbejdsanstalt. Naar der var „Trang for Folk“, var Inspektionen om sig, og man har endog det Tilfælde, at en Godsejer med Gaand og Segl bortgav en Karl paa Livstid, som kun var indsat til Renselse i nogen Tid. Den, som engang var sendt derhen, havde ingen Klage at føre, men maatte taalmodigt vente, til det behagede Godsherren at lade ham løs. Der var ikke Spørgsmaal, om den indsatte

var tilfreds eller utilfreds med sin Straf. Ikke mindre end 33 Godsejere benyttede sig af denne Ret og deriblandt Stiftamtmanden og Biskoppen selv. De kvindelige Herstaber eller deres Forvaltere vare mest tilbøjelige til at indsatte Folk, der nævnes saaledes Fruerne Cicignon til Nakkebølle, Krag til Egeskov, Walfendorf til Klingstrup o. fl. Denne Tilstand begyndte strax 1753 og naaede sit højeste henved 1770*).

Det er let at indse, at hvor Vilkaarlighed saaledes gjorde sig gjældende ved Benyttelse af Lugthuset, maatte sligt fremavle en ond Aand blandt Bønderne. Vilkaarlighed har næppe fundet Sted ved Holstenshus. Det var langt fra Godsejerens Villie. Hans Hensigter med Afbenyttelse af Lugthuset var kun at fjærne saadanne Bønder, der trods gjentagne Advarsler havde vist sig usorbederlige og farlige for den gode Orden, som han ønskede tilvejebragt paa sine Godser. Hertil sigtede alle hans Indretninger og Formaal. Som et Exempel paa, at han stundom optraadte med Bestemthed lige over for Bønderne, naar han indsaa, at en eller anden Bestemmelse vilde være til deres Gavn, meddeles følgende Træk fra Langesø Gods: En Gaardmand, som havde en større Gaard (Ruesøgaard), var forfalden til Drif, saa det Aar for Aar gik tilbage for ham. Det mishagede Godsejeren, der fremsatte sit Ønske om, at Manden skulde bytte Gaard med en anden — en mere driftig Mand, som havde en mindre Gaard (Stedet Nykjøbing.) Den først nævnte Gaardmand nægtede rent ud at indlade sig paa sligt. Men en skjøn Dag sender Holsten et Antal Bogne ud for at flytte, og, da den sidste Bogn var læstet, frøb Manden ganske rolig op bag paa. Og de befandt dem begge vel ved Byttet.

I Nærheden ad Holstenshus anlagde han en Savmølle, der dreves ved Vandkraft, hvorpaa det til Gaard og Gods nødvendige Bygningstømmer blev skaaret. Ved Savmøllen var ogsaa indrettet et Kalkflageri og en Slibemølle, hvilke dog tilhammen bleve nedlagt, og en liden Kornmølle indrettet paa

*) Efter et af Biskop Engelstoft velvillig overladt Haandskrift „Uddrag af Odense Lugthus-Protokol.“

Stedet. Denne er ogsaa nedlagt og erstattet af en hollandsk Vejrmølle, Helenemøllen kaldet. — De nye Vejes Indhegning og Anlæg, Stenhegns Opførelse, Pileplantning og forbedret Agerbrug med mere, er omtalt i Første Del. Her skal derfor kun tilføjes, at han 1779 lod hver Bondes Grund inddele i ni Kobler og indførte en ensartet Drift i hele Sognet. Han søgte ved Præmier at udbrede Kløveravlen og saa heraf den forønskede Virkning. Med Præmier opmuntrede han ligeledes Strandboerne, særlig paa Lyø og Bjørnø, til at drive Strandfiskeri. Hans gode Villie og ædle Hensigter for hans Bønders Vel spores allevegne.

Adam Kristoffer Holsten, som siden d. 15. Febr. 1745 havde været Kammerjunker og Amtmand over Nyborg og Tranefjær Amter, blev under 7. Januar 1755 udnævnt til Kammerherre og under 18 Avg. 1758 udnævnt som Medlem af den anordnede Kommission til at undersøge adskillige Poster til Landvæsenets Fremtars og Nytte, ligesom han under samme Dato fik Udnævnelse som Kirkeinspektør i Kongens Rytterdistrikt i Sjælland. Endvidere fik han ved kongelig Udnævnelse af 11. April 1760 i Forening med Kamrh. Mogens Rosenkrantz og Statsraad Jakob Barchmann til at undersøge de fra Kommissionen til Tordegodssets Forbedring indkommende Erindringer og Forslag.

Amtmand Holsten blev under 22. Maj 1777 udnævnt til Gehejmeraad, hvorefter han det følgende Mars 4. Sptbr. blev gjort til Baron, og Stamhuset ophøjet til Baroni. Erektionsbrevet, der er prægtig og omhyggelig udført, er stadfæstet af Kongen d. 15. Sptbr. 1779. Han var desuden 1767 be-
naadet med Ordenen de Innion parfaite og 1768 med Dannebrogordenens Storkors.

Efter de Baronerne givne Privilegier skulde Baroniet Holstenshus nyde alle de Friheder og Rettigheder, som andre Lensbaronier, dog med Undtagelse af Skattefrihed for 100 Ld. Stk. Baroniet blev oprettet for Adam Kristoffer Holsten og Fru Adelhøj Benedikte Rankau og deres ægte Descendenter saavel af Mandss- som Kvindelinién. Erektionsbrevet grunder sig paa Stamhusbrevet og bestemmer fremdeles, at dersom

Gehejmeraad Baron Holstens Efterkommere saavel af Mandssom Kvindeliniien skulde uddø, bortfalder den friherrelige Stand for den, som overtager Gaard og Gods, og Holstenshus bliver igjen et Stamhus. Det skal staa Lensherren frit for at udbrede Baroniet med Tordegods, Kirker og Skove, eller hvad der maatte findes belejligt at tilføre og „inforporere“ med Kongens Aprobation. Skulde Lensfølgeren være umyndig, naar Baroniet tilfalder ham, skal den nærmeste Bærge eller nærmeste Frænde ansættes til at administrere Baroniet, indtil Besidderen selv har naaet den myndige Alder, 20 Aar. Til Lensbesidderens efterladte Enker er fastsat Pensioner, som næste Efterfølger aarlig har at udrede.

Gehejmeraad Holsten holdt d. 29. Avg. 1749 sit Bryllup i Hamburg med den attenaarige Frøken Adelhøj Benedikte Rankau, Datter af Hans Rankau til Panter i Holsten, og havde i dette Ægteskab følgende Børn:

1. Magdalene Lucia, født paa Bronstorf i Holsten d. 8. Septbr. 1750, Stiftsdame i Wallø Kloster, død d. 17. Marts 1794.
 2. Ditlev, født paa Holstenshus d. 10. Oktbr. 1751 (se nedenfor).
 3. Frederik, født i Kjøbenhavn d. 30. Oktbr. 1753 og døde sammesteds i sit fjerde Aar den 23. Decbr. 1756.
 4. Sofie Dorthæa, født paa Holstenshus d. 3. Juli 1755, død d. 21. Febr. 1768.
 5. Elisabeth Kathrine, f. paa Holstenshus d. 27. Septbr. 1756, død som Konventualinde i Vemmetofte Kloster.
 6. Hans, født paa Grøndal ved Kjøbenhavn d. 17. Novbr. 1758 (se nedenfor).
 7. Ditlev Kaj, født paa Holstenshus d. 30. April 1762. Var 1794 Kaptajn ved Garden til Fods, død . . .
 8. Sofie Dorthæa, født paa Holstenshus d. 5. Juni 1768*), død som Konventualinde i Roskilde Frøkenkloster.
- Adelhøj Benedikte Rankau døde d. 7. Marts 1794.

*) Efter Familieoptegnelser paa Holstenshus

Ved den derefter afholdte Skifteforretning tilfaldt der Excellencen Gehejmeraad Holsten for sin Boslod som Entemand 105,601 Rdr. 5 $\frac{1}{2}$ 13 β og for en Søsterlod efter Datteren Magdalene Lucia 11,733 Rdr. 3 $\frac{1}{2}$ 5 β . Han modtog Møbler paa alle tre Gaarde: Holstenshus, Langesø og Gaarden i Odense for 12,253 Rdr., Allodial Bøndergods for 4,542 Rdr., Gaarden i Odense for 3000 Rdr. og udestaaende Kapitaler til et Beløb af 96,687 Rdr. Hver af de 3 Sønner fik Møbler for 1704 Rdr. og Penge og Bærdipapirer til et Beløb af 21,763 — ialt 23,467 Rdr.

En Alder af 79 Aar giftede den gamle Gehejmeraad sig paany med Komtesse Klara Charlotte Trampe, en Datter af Grev Adam Frederik Trampe til Løgismose.

Til disse korte Træk af Gehejmeraad Holstens Livshistorie skulle vi endnu knytte en Udsigt over Baroniets Tilstand, henimod Slutningen af hans Tid, efter det i Arkivet værende Manuskript om Holstenshus af L. Boesen. Og ved at jævnføre de sammesteds opbevarede Skifteafter med de øvrige Tidnesbyrd fra hin Tid, maa vi undres over den gode Orden, hvori alt var sat. En Synsforretning over Holstenshus ved Gehejmeraadens Død viser os baade Gaardens gode Tilstand og dens hensigtsmæssige Indretning, hvorfor følgende korte Uddrag meddeles:

Borggaarden.

Det nordre Hus er grundmuret og teglhængt, 2 Etager med Kjælder under, uden Mangler og vel vedligeholdt.

Vestre Hus er gammelt Bindingsværk, 2 Etager med Kjælder under, uden Mangler og vel vedligeholdt.

Søndre Hus ligeledes Bindingsværk, 2 Etager uden Kjælder, ligeledes vel vedligeholdt. Muren for Borggaarden er opført dels af Kamp- og dels af Mursten.

Ladegaarden.

Lærskeladen ligger S. og N., 2 Gulve, 2 Kasteløer, 1 Avnehus og 2 Kornlofter. Bindingsværks- og vel vedligeholdt.

En Længde D. og B. indrettet til Mejeri, Bognremise og Tingstue med Kornloft over hele Bygningen.

En Længde paa nordre Side ligeledes D. og B. med Portindførsel fra Nord, indrettet til Hestestald, Bognport og Bødkerværksted, med Korn og Søløft; uden Mangler. Paa

nordre Side dette Hus var der en Baggard med Plads til Løv og Brænde, samt Svinehus og Bognport, alt sammen vel vedligeholdt. Udenfor den Søndre Port er et Hus til Hestefjærne. Koladen ved den søndre Ende af Løvsfeladen har Kampestensmure og 4 Rækker Kvæg og Hestestald i den Vestre Ende, en hel ny Bygning.

Gehejmeraaden — saaledes betegner man endnu den Mand, var en af det attende Hundreedaars Reformatorer i Landboforholdene. Han var vel ikke Regeringens umiddelbare Raadgiver, saaledes som Brødrene Reventlow, i det Mindste ikke som Statsministeren Grev Kristian Ditlev Reventlow, men han virkede i Stilhed ved sine Godser, med lige saa ædle Hensigter som hine ægte Bondevenner, ja han var endog i Tiden forud for dem, idet Reformerne ved Holstenshus iværksattes omtrent 15 Aar tidligere end ved Brahetrolleborg. Til Holstenshus kunde Ludvig Reventlow til Brahetrolleborg og Kristian Reventlow til Kristiansfæde og andre af Samtidens Fremtidsmænd ty hen for at se et udfisktet Gods, udflyttede Bøndergaard med deres Jordlodder omgivne af Stengjærder, levende Hegn eller Pileplantninger; ny anlagte Veje, en planmæssig Drift, saavel af Hovedgaardens som af Bøndernes Marker, Enge, Moser og Fiskedamme, og fremfor alt indfredede og behandlede Skove.

Holstenshus — ligger Voesen, ligger i det sydvestlige Hjørne af Nyborg Amt, en halv Mil fra Faaborg, hvorhen Vejen er meget behagelig. Af Hovedgaardstart er Gaarden ingenlunde af de største; den stod paa hin Tid kun for 40 Tdr. 6 Skpr. Jordskyld og 13 Tdr. Skovskylds Stk. Jordens Bestaaffenhed er forskjellig, dels sandet og gruset, dels lermuldede og enkelte Steder stenrige Jorder. Rug, Havre og Boghvede ere de mest gængse Sædarter. I første Aar saar man Boghvede, andet Aar Rug og tredie Aar Byg og Havre. I gode Aaringer kan man vente otte Fold, medens Jorden i ugunstige Aar er tilbøjelig til at give Redike og Algerfaal i Baarsæden og Blaaurter eller Kornblomster i Rugen. Derimod findes ingen af de „onde Urter“ eller Morgenfruer, der i andre Egne have voldt saa megen Skade i Baarsæden (og

det har da holdt sig til vore Dage). Ej heller finder man Klinte og Sejre i Vintermarkerne. Hvor Jorden egner sig dertil, faar man lidt Hør til Husholdningen, hvad ogsaa er Tilfældet med Hamp, Humle og Kartofler. Da der ingen større Aaløb gennemskjærer Sognet, findes heller ingen større Engstrækninger, men derimod adskillige mindre og gode Eng haver, især ved Byerne. Ved Gaarden er et Høllænderi af 150 Røer, som dengang havde været bortforpagtet til en Hølstener, der behandlede Ost og Smør paa den i Hølstener brugelige Maade. Der holdes adskillige Træfstude, som fedes og sælges eller slagtes til Gaardens Brug. Stutteriet har hidtil bestaaet af 2 Hingste og 12 Hopper af en god Race. Der holdes omtrent 50—60 Faar af engelsk Race. Af Svin fedes aarlig 22—24 Stykker. De indhegnede Skove bestaa mest af Bøg og Eg, dog findes ogsaa Ask, El, Alm, Ravn, Hylde, Ære og andre Træer, saavel som mange Slags Bile og hist og her vilde Æble- og Kastanietræer. Ifølge kongelig Tilladelse af 1757 blev en Trediedel af Bjørnemosegaards Grund (Ene-mærket) indtaget til Skov, som i hin Tid (omtr. 1780) stod i den yndigste Opvæxt. Paa Marken voxer mest den sorte Torn, dog ogsaa Hvidtorn, Hyben og lidt Kristtorn samt overflødig Hasfjelskov. Tørvemoser er der ikke alene i Overflødighed, men ogsaa af særlig Godhed. Baade Skov og Marker ere indhegnede for største Delen med Stengjærder, Resten med levende Hegn og lidt Risgærde. Bejene har Gehejmeraaden ladet indhegne og anlægge i lige Linier og sat dem i en god Stand. — I Dyrehaven findes 30—40 hvide og brune Daadyr. I de øvrige Skove Raadyr og en stor Mængde Harer. Rævene findes derimod i mindre Mængde. Af mindre Dyr leve her i Eggen Læfotte, Bindsvin, Oddere, Muldvarpe og Egern. — Af Fugle findes foruden Algerhøns, Snepper, Bekkasiner, Vildænder, Kramsfugle, Stærer, saavel som de muntre Sangfugle: Nattergale, Drossler, Lærker, Stillitser, Sidsiker, Bagteler, Grønspetter o. s. v.; men Storke bygge sjældent i denne Egn og deres Tal mindskes stadig Aar for Aar, muligvis fordi der ved Møjs og Enges Gjennemskæring ikke findes saa tilstrækkeligt Kryb til deres Næring.

Af skadelige Fugle har man Glenten, Musvaagen, Hejren, Lærkefalken, Krager, Stader, Graaspurve o. s. v. Foruden disse er her om For- og Efteraaret adskillige Træfugle, ligeledes Skovduer, Ugler, Strandmaager, Blaåtærner, Strandspurve, Rødbener, Biber og Strandbekkasiner. — I de ved Gaarden anlagte Fiskedamme, der udfiskes hvert tredje Aar og saas med Havre efter holstensk Maade, findes Karper, Gedder, Brasen, Karudser, Suder og Rødfaller. Disse Fiskedamme ere saaledes indrettede, at Vandet kan løbe af det ene i det andet, og efter at have gjort Tjeneste ved dem overrisler det Engene og tilsidst samles det ved Savemøllen og hjælper til at drive dennes Vandhjul.

Foruden en Række Mageskifter som Gehejmerraaden sluttede med sine Bønder for at fremme den paatænkte Udfiskning, mageslagde han 1759 med Sognepræsten og Kapellanen i Faaborg om nogle Torder paa Dirnise Mark og alle Slags Tiender af Dirnise Sogn tilligemed Landgilden af 2 Gaarde der i Byen imod en vis aarlig Pengesum og 6 Favne Brænde, ligeledes indfrieedes til Holstenshus de 2 Bøndergaarde, Munkegaardene (en Tvillinggaard), i Ratterø, hvis Landgilde var henlagt til Vin og Brød ved Kirkerne imod et aarligt Bederlag af 12 Rdr. Ved disse Mageslæg kom hele Dirnise Sogn uden noget Fællesskab ind under Holstenshus. I Gehejmerraad Holstens Tid er endnu tilført Baroniet adskilligt Tordegods i Westeraaby, idet han navnlig ved Skjøde af Jens Larsen i Faaborg 1750 fik to Gaarde: Rasmus Holms paa 8 Td. 5 Skp. 2 Fdk. og Rasmus Nielsens paa 4 Td. 5 Skp. 1 Fdk. 8tk. og 7 Huse i samme By.

Efter et langt og virksomt Liv og efter at have været Ejer af Holstenshus og Langevej i 56 Aar, døde Gehejmerraad Adam Kristoffer Holsten d. 6. Septbr. 1801. Hans Lig blev stedt til Hvile i det af ham selv indrettede Kapel i Vigerslev Kirke, efter hans eget Vnske uden Pragt. Det hedder saaledes i hans sidste Villie: „Naar jeg ved Døden bortfalder, skal mine jordiske Lævnings Hensættelse og Begravelse være

tarvelig og uden nogen Pragt, saaledes som jeg forbeholder mig nærmere at foreskrive." Istedetfor denne Pragt havde han bestemt at uddele 300 Rdr. til Fattige, nemlig 100 Rdr. ved Holstenshus, 100 Rdr. ved Langesø og 100 Rdr. i Odense.

Foruden denne Gave har Gehejmeraad Holsten sat sig et varigt Eftermæle i de 6 Hospitaller, 2 i Dirnisje til 12 Familier, 1 i Katterø til 8, 1 i Vesteraabj til 8 og 2 ved Langesø til 16 Familier, til hvilke han ved Fundats af 26 Oktbr. 1786 og 9 Juni 1794 havde givet hver Familie efter Udvisning 6 Læs Tørv aarlig og en aarlig Gave i Penge at uddele fra Baroniet hvert Aars Tuleasten.

5. Ditlev v. Holsten,

Kammerherre, Baron, Gehejmeraadens ældste Søn, blev ved Faderens Død Lensbesidder af Baroniet Holstenshus. Han var allerede den Gang en ældre Mand, idet han en Maaned efter Faderens Død fyldte Halvtredstindstyve Aar. Han var siden d. 1 Oktbr. 1794 gift med Sofie Dorthæa Magdalene Rankau af Huset Panke i Holsten.

Ifølge Gehejmeraadens testamentariske Disposition af 4de Juni 1794 (konfirmeret d. 22. Aug. f. A.) skulde en Del Allodialgods, henved 36 Tdr. Stk. i Odense Amt, tilfalde Baroniet. Han havde ligeledes bestemt, at alle levende Kreaturer, alle Skilderier, Kaffelovne og indmurede Redler m. m. skulde følge med Baroniet og saaledes tilfalde Stamherren. Sin efterladte Frue havde Gehejmeraaden allerede i Ægteskabskontrakten tilsikret sin Gaard paa „Storegade“ i Odense tilligemed de paa samme Gaard værende Kaffelovne med fornøden Ildebrændsel, der aarlig skulde ydes hende af Baroniets Skove og Tørvemoser. Foruden adskillige Bestemmelser om Pensioner, som Kammerherre Holsten som Lensbesidder skulde udrede, navnlig 400 Rdr. aarlig til sin yngste Broder Ditlev Kaj, indtil han fik et Kompagni, havde den gamle Excellence bestemt, at de Folk, som havde tjent ham to indtil 5 Aar,

skulde have en Præmie af 1 Mars Løn, og de, som havde tjent ham over 5 Mar, 2 Mars Løn. Det var fremdeles paalagt Lensfølgeren ubrødelig at holde alle indgaaede Mage-skifter, Foreninger og Kontrakter, ligesom det paa det aller alvorligste var paalagt ham at holde alle hans Indretninger i forsvarlig Stand og vedbørlig Hoved- og Ladebygning, at ei det ringeste deraf forfalder. Kammerherre Ditlev Holsten holdt trolig sin Faders Bestemmelser. Han fulgte disse Paabud, og de 24 Mar i hvilke han havde Baroniet i Besiddelse, var det hans Hovedopgave, at værne og frede om alle Faderens Indretninger. Selv bragte han ingen Reformer tilveje, men virkede i Stilhed. Indtil 1797 havde han haft Bolig paa Holstenshus, men, da han nævnte Mar flyttede derfra, tog han ikke mere noget stadigt Ophold her, af hvilken Grund der heller ikke er større Minder om ham, end hvad der findes i de Rækker af Breve, i hvilke han foresponderede med sine Forvaltere om Styrelsen af Gaard og Gods. Han døde uden at efterlade sig Børn i Aaret 1825, hvorfor Baroniet tilfaldt den næstældste Broder Admiral Hans v. Holsten.

6. Baron Hans v. Holsten.

var født d. 17. Novbr. 1758 paa Grøndal ved Kjøbenhavn. Tidlig bestemt til Søværnet blev han d. 21 Febr. 1780 Sekondløjtnant. Som saadan var han med i Maren 1781—82 paa det Orlogsskib, som udsendtes til Tranquebar og Nikobar-øerne. 1789 blev han Premierløjtnant og kommanderede da Blofkskibet „Sejren“, der var et af de Skibe som det Mar var udrustet for efter Traktaterne at yde de russiske Skibe Beskyttelse i de danske Farvande. 1795 var han Flag Adjutant hos Viceadmiral Raas paa Linieskibet „Kronprinsesse Marie“. 1796 avancerede han til Kaptajnløjtnant og kommanderede 1797 Kutteren „Forsvar“, der laa ved Kristianssand. De følgende Mar havde han Kommando paa Briggen „Nidelven“, der i Aaret 1800 ledsagede Handels-skibe til Middelhavet. I Slaget paa Kjøbenhavns Ithed den

2den April 1801 kommanderede Holsten Fregaten Elven paa 10 Kanoner der var udlagt ved Siden af Olfert Fischers Kommandoskib Dannebrog og fik til Modstander Linieskibet Glatow paa 54 Kanoner. Her var det han vandt sig et særdeles agtet Navn som Søkriger og omtales med særlig Ros i Olfert Fischers Rapport om dette navnkundige Søslag. Hans Skib havde to Grundskud og kun fem brugelige Kanoner tilbage; hans Sejl hang i Bjalter om de sønderskudte Rundholter, men han kappede Anfertovene og reddede lykkeligt Skibet ind paa Indrereden. Olfert Fischer havde særlig anbefalet Holsten til Kronprinsens Opmærksomhed og han blev allerede i December s. A. udnævnt til Kaptajn. 1802 var han som Meddommer ombord i Kadetskibet „Sejren“ og gjorde Togter i Nord- og Østersøen. 1805 var han Flagkaptajn paa Orlogsskibet „Frederikssten“ hos Admiral Lütken og samme Efteraar førte han Orlogsskibet Sejren.

Under Kjøbenhavns Belejring i Sommeren 1807 var han Næstkommanderende over de Skibe der skulde forsvare Reden, og førte ved et Par Lejligheder de Kanonbaade der angreb de engelske Batterier under Udfald fra Staden. Som Chef for det ene af de to franske Linieskibe, der fik dansk Mandskab, var han 1808 i Bliessingen hvor han lagde en mandig Karakter for Dagen og med Fasthed optraadte mod den franske Regjerings ubillige Fordringer — man vilde jende de danske Søfolk fra Schelden til Brest for at besætte to andre Linieskibe. Da Holsten satte sig herimod blev han holdt en Maaned i Fængsel og siden sendt som Fange til Rendsborg, hvor han naturligtvis strax blev sat i Frihed. Endnu samme Sommer — det var 1809 fik han Kommandoen over et Antal Kanonbaade og Fartøjer ved Slesvigs Bestkyst. Den 7 Febr. 1810 blev han udnævnt til Kommandørkaptajn og i Oktober s. A. Høstkommanderende i Glückstadt, men allerede i November betroedes ham Overbefalingen over Søværnet ved Sønderjyllands og Holstens Bestkyst og det forestod han til Freden var sluttet i Kiel d. 14. Januar 1814. Nu vendte vore Sømcænd tilbage til Hovedstaden og Baron Hans v. Holsten blev snart udnævnt til Kommandør og 1815 Tredie og 1825

Anden Militærdeputeret i Admiraliteten. 1829 blev han Kontreadmiral, 1834 Viceadmiral, og endelig Admiral og Ridder af Elefanten. Han var fra 1833 til 1848 Admiralitetens øverste fortjente Styresmand.*) Kommandør Garde skildrer Admiral Holsten som en dygtig Søofficer, med en blid, ædel, fordringsløs og godmodig Karakter som besad Kongens Agtelse og Yndest.

Han var d. 17. Novbr. 1790 bleven gift med Regitse Sofie Kaas Datter af Admiral Frederik Kr. Kaas og Sofie Elisabeth Carisius. Tre Sønner var Frugten af dette Ægteskab.

Adam Kristoffer var født d. 3. Decbr. 1793.

Frederik Kristian f. 28. Oktbr. 1796 gift med Povline Kristine Elisabeth Baronesse Rankau Lehn til Baroniet Lehn fød 1803 og død 1860 uden Børn. Baron Fred. Kr. Holsten som endnu leve er Kammerherre Hofjægermester Ridder af Nordstjernen.

Kristian Emil født d. 18de Decbr. 1802 var 1815 Søkadet og døde d. 7 Novbr. 1828 som Løjtnant.

Den gamle Admiral Holsten og Frue opnaaede at fejre deres Guldbryllup 1840, men saa døde Guldbruden det følgende Aars 3 Septbr. Han selv døde d. 13 April 1849 saa Dage efter Ulykken i Ekernførde Fjord. At to saa stolte Skibe som Linieskibet Kristian den Ottende og Fregaten Gefion, saa brat skulde gaa tabt for vor Flaade, gjorde et dybt Indtryk paa den gamle Hædersmand.

Uagtet Admiral Hans v. Holsten 1825 ved sin ældre Broders Død kom i Besiddelse af Baroniet Holstenshus og besad samme til sin Død knytter der sig saare lidet i hans Historie til disse Steder hvor man næsten kun kjendte ham af Navn. Han gav nemlig strax uindskrænket Fuldmagt til sin ældste Søn Kammerherre Baron Adam Kristoffer Holsten

*) Der findes enkelte Uoverensstemmelser i de foreliggende Kilder Seckers Danske Herreg. og Carl Hansens Ridderborge, navnlig hvad Aarstal angaar.

til Styrelsen, af Baroniet medens han selv som kongelig Embedsmand havde Bolig i Kjøbenhavn.

7. Baron Adam Kristoffer Holsten

er som foran anført født i Kjøbenhavn d. 3 Decbr. 1793 og opkaldt efter sin Farfader Stifteren af Baroniet Holstenshus og hans Oldfaders Husstrus Fader Adam Kristoffer Knuth til Knuthenborg. Ved Undervisning i Bassedoms Skole og siden privat demitteret tog han sin første Examen i Oktober 1811 med bedste Karakter. Næste Aar tog han anden Examen fik ligeledes første Karakter med Udmærkelse. I 1815 underkastede han sig den latinisk-juridiske Examen og opnaaede atter bedste Karakter saavel til den theoretiske som praktiske Prøve. Han blev kort efter udnævnt til Protokolsekretær i Søjesteret og fik senere Udnævnelse som Legationssekretær i Madrid, hvilken Post han dog ikke tiltraadte men ombyttede med en Udnævnelse til Legationssekretær i Stokholm, som han beklædte, dels i denne Egenkab dels som charge d'affaires i 7 Aar og under hvilken han var tilstede ved Karl den Fjortendes Kroning. I Berlin besatte han dernæst i 2 Aar den samme Stilling ved det danske Gesandtskab, og da han paa en Hjemrejse derfra kom igjennem Kiel gjorde han Bekjendtskab med hans senere Husfru Magdalene Friccius Schilden, en Datter af daværende Amtmand i Kiel Kammerherre Christian Frederik Friccius v. Schilden til Hasseldorf. Hun var født d. 16 Novbr. 1799 og blev gift d. 4 Aug. 1826.

I Aaret 1819 blev Baron Adam Kristoffer Holsten udnævnt til Ridder af Dannebrog, 1828 Kammerherre, 1836 Dannebrogsmænd, 1841 Kommandør af Dannebrog 1849 Kommandør af den svenske Nordstjerneorden og endelig d. 4 April 1866 Gehejmekonferentsraad. Han staar saaledes i de første Rækker af Danmarks hædrede Mænd (ifølge Rangforordningen 1ste Klasse Nr. 13.)

Denne Adelsmands fortjenstfulde Virksomhed ved Baroniet falder saaledes i to Tidsaffnit: Det første fra 1825 til 1849,

da han var Godsejer i sin Faders Navn; og det andet, den senere Tid, da han paa en saa opofrende og godgjørende Maade har styret sit Gods, hvis Historie følger ligesom lige fra 1825 maa falde ind under ham.

I Aaret 1826 lod han foranstalte Udfkiftning af de i Westeraaby By værende 12 Bøndergaarde, der hidtil havde haft deres Jorder i Fællesskab. 6 af Gaardene udflyttedes paa de dem tildelte Jordlodder, ligesom der tildeltes 12 af de hidtilværende jordløse Huse passende Jordlodder, hver af dem tilstrækkelig til en Ros Græsning. Sex Aar senere blev Den Bjørnø udfkiftet imellem Dens 6 Gaardmænd og 2 Husmænd, hvorved fire nye Huse bleve oprettede og tildelte Jord.

Ligesom Udfkiftningens Fuldførelse var et af hans første vellykkede Foretagender, saa stod Hoveriets Afløsning for ham som et af de næste betydningsfulde Skridt, og endnu i samme Aar oprettedes Forening med 45 hoverigjørende Fæstebønder om Naturalhoveriets Ophør for bestandig. De saa Kjørselsægter, der bleve bibeholdte efter Hoveriets Ophævelse, vare fuldstændig afløste inden 1845 og Husmændenes Pligtarbejde ligeledes 1849, alt imod et billigt Wederlag, hvorom det tilstrækkelige er meddelt i denne Bogs første Del.

Ved Auktionen d. 29 Oktbr. 1828 gav han Baroniet en meget betydelig Forøgelse, idet Nassebølle Hovedgaard med tilliggende Bøndergods, Kirker og Skove blev indkjøbt og underlagt Baroniet Holstenshus ifølge dertil forud erhvervet kongelig Bevilling af 10 Septbr. s. A. Baroniet fik ved denne Handel en Tilvæxt af over 324 Tdr. Stk. af alle Slags. Dette betydelige Kjøb var nærmest begrundet i nogle Bestemmelser i Erektionspatentet, der tillod at udflyde Langesø af Baroniet, naar andet mere belejligt Jordegods i Tidens Løb kunde inddrages derunder. Denne Lejlighed tilbød sig nu, men Tilladelsen til at udflyde Langesø blev ikke benyttet, til stor Fordel for Baroniet. Derimod blev det ved en kongelig Bevilling af 4de Juni 1830 tilladt at afhænde til fuldkommen Ejendom en Del Strøgods under Holstenshus og Langesø; for ved de indkomne Summer at indfri en Del

af den ved Indkjøbet af Rakkebølle stiftede Gjæld. Som Følge heraf blev der solgt 70 Td. 3 Skpr. Stk. Bøndergods tilligemed Haarby Mølle, med 13½ Td. Møllestylds Hartkorn. Nogle Aar senere fandt en anden større Afhændelse Sted fra Baroniet, idet man ifølge kongelig Bevilling af 15 April 1835 folgte Svaninge Kirke, med tilhørende Konge- og Kirketiende til Besidderen af Grevskabet Brahesminde. For den derved indkomne Kjøbesum, 22,000 Rdr., blev der indkjøbt og indlemmet i Baroniet en Strækning af den saakaldte Morudskov, omtrent 175 Tdr. Land i Vigerslev Sogn, i Nærheden af Langejød. Ved Salget af Svaninge Kirke fragik det derpaa hvilende matriculerede Hartkorn 63 Td. 6 Skpr.

Paa Grund af Hoveiets Ophævelse ved Holstenshus og Langejød blev det ved kongelig Bevilling af 5. Marts 1845 tilladt at indtage indtil 202 Tdr. Land boniteret Jord (til Taxten 24) af det under nævnte Hovedgaarde hørende Bøndergods. Som en Følge af denne Bevilling er der fra 1845 til 1871 indtaget under Holstenshus omtrent 150 Tdr. Land, der for største Delen er kommet under Bjørnemosegaard, som er oprettet til en ny Avlsgaard og bortforpagtet tilligemed Holstenshus og Rakkebølle.

Uagtet meget faa af Beboerne havde givet nogen som helst Tilstydelse til Fæsteforholdets Ophævelse, havde den dygtige Administrator allerede længe forudset, at, ligesom Afløsning af Hoveiet havde skaffet Bønderne mere Tid til deres egen Gjærning og vakt Bevisstheden om egen Selvstændighed, saa skulde Fæstevæsenets Ophævelse yderligere være en Spore til vigtige Grundforbedringers Udførelse og til at hæve Fæstebonden til en fuldkommen fri og selvstændig Mand. Ved kongelig Bevilling af 23 Maj 1845 blev det derfor tilladt, for et Tidsrum af 10 Aar at afhænde og meddele Arvesætte paa de under Baroniet hørende Gaarde og Bolsteder mod en Kjøbesum af 200 Rdr. og en aarlig Afgift af 1 Td. Rug, 2 Tdr. Byg og 1 Td. Havre pr. Td. Stk. Paa denne Betingelse bleve adskillige Fæstegaarde afhændede (1845 folgte man 7, 1846 31 og 1847 36 Tdr. Stk.); men, da Beboerne i det hele taget syntes, at den aarlige Afgift var ansat for

høj; og derfor vare mere tilbøjelig til at yde en større Kjøbesum, naar de aarlige Afgifter kunde nedsættes, saa viste den ædle Godsherre atter den for Holstenshuses Besiddere saa ejendommelige Smødefommenhed, at han under 24. Septbr. 1847 erhvervede Tilladelse til nogle forandrende Bestemmelser i Salgsvilkaarene, idet Kjøbesummen forhøjedes fra 200 til 300 Rdr. pr. Td. Stk., medens Afgiften nedsattes til 1 Td. Rug, 1 Td. Byg og 1 Td. Havre for hver Tønde Hartkorn. I Tidsrummet fra 1845 til 1855 blev der saaledes afhændet henved halvfemte Hundrede Tønder Hartkorn af det under Baroniet hørende Bøndergods, nemlig fra Holstenshus omtr. 176 Tdr., fra Naffebølle 140 og fra Langesø Gods 127 Tdr. Hartkorn, alt til Arvesæste med Ret til at sælge og pantsætte. Den største Afhændelse fandt Sted i Aaret 1855, idet der i nævnte Aar folgtes mere end i alle de foregaaende 9 Aar tilsammen.

Med Justitsministeriets Resolution af 18. Aug. 1867 er der paany, ifølge Loven af 12. Juni 1864, meddelt Bevilling til at sælge en Del Bøndergods til Arvesæste, saaledes, at ethvert Fæstested, som sælges, i det mindste skal udbringes til 950 Rdr. pr. Td. Hartkorn, deri indbefattet den aarlige Kornafgift. I de fem første Aar er der fra Holstenshus folgt 28, fra Naffebølle 15 og fra Langesø omtrent 9 Tdr. Stk. Under Holstenshus Gods var d. 7. Septbr. 1872 endnu tilbage af Fæstegods 44 Helgaarde med 205 Tdr., 6 Bolsteder med $8\frac{3}{8}$ Tdr., 2 Møller med $3\frac{3}{8}$ Tdr. og 129 Huse med omtrent 50 Tdr. Hartkorn. = $266-5-3-\frac{3}{4}$. Under Naffebølle 10 Helgaarde med $57\frac{1}{2}$ Tdr., 5 Bolsteder med $8\frac{1}{2}$ Td. og 56 Huse med $26\frac{1}{4}$ Td. Hartkorn = $92-1-2-2\frac{1}{2}$. Under Langesø er kun omtrent 66 Tdr. Stk. Fæstegods. Siden nævnte Dato er der endvidere folgt adskillige Gaarde, saa det med Undtagelse af Derne kun er den mindste Del blandt Bøndergaardene, der nu er Fæstegods. Oboerne have derimod med en mærkelig Seighed holdt fast ved Fæsteforholdet, og de have endog offentlig udtalt, at de ingenlunde under Forhold som de nuværende vilde ønske det forandret til Arvesæste eller Selvejendom.

Året før Faderens Død vandt Kammerherre Baron Holsten i Forening med denne en vigtig Proces ved Højesteret, idet der af Admiralens Brodersøn, Baron Frederik Kr. Holsten, dengang Amtmand i Hjørring, blev nedlagt Protest eller Reservation mod den ved Baroniet antagne Følgeorden, idet nævnte Baron Fr. Kr. Holsten for sig og sin Søster ansaa sig fortrinsvis berettiget til Besiddelsen af Baroniet Holstenshus i Tiden frem for Kammerherre Baron Adam Kr. Holstens tre Døtre. Det var derfor af Vigtighed for denne at faa Sagen ordnet, og den fik ved Højesterets Kjendelse d. 10. Januar 1848 det forønskede Udfald for Baroniets Besidder, idet den af Amtmand Fred. Kr. Holsten fremsatte Paastand erklæredes for ugyldig, og Admiral Hans v. Holstens nedstigende Linies ægte Descendenter af Mand- eller Kvindekjøn erklæredes for rette Successorer til Baroniet Holstenshus.

Ved Faderens Død i Foraaret 1849 overtog Kammerherre Baron Adam Kristoffer Holsten Baroniet i sit eget Navn, uden at det for Baroniets Styrelse havde nogen væsentlig Forandring til Følge. Derimod fremkaldte en anden meget betydelig Arv to Aar senere væsentlige Forandringer i mange Forhold, idet han 1851 paa sin Moders Vegne arvede den paa henved to hundrede Tusinde Rigsdaler (193,251 Rd.) substituerede Konstantinborgske Fideikommisskapital, der medførte, at han fra den Tid af, fører Navnet Holsten-Carisius.

Navnet Carisius udgaar fra Rasmus Charise Præst i Nykjøbing paa Falster, som var født i Karise i Sjælland. Hans Søn latiniserede efter hin Tids Mode sit Navn og kaldte sig Jonas Carisius. Han var kongelig Raad og Domherre i Roskilde, født 1571 og død 1619.

Om det Konstantinborgske Fideikommiss meddeles følgende Uddrag af den over sammes Besiddere udarbejdede Stamtafle:

1. Sofie Elisabeth Carisius, Kammerfrøken hos Prinsesse Frederikke Amalie, Friherinde til Marselisborg, Grektrice af Stamhuset Konstantinborg i Aarhus Amt. (Hovedgaarden af samme Navn ligger halvanden Mil fra Aarhus.) Hun var gift med Constantin Marcelis til Marselisborg som døde 1699. Hun selv døde 1706, men havde 2den Gang ægtet

2. Gehejmeraad Friherre Peter Rodsteen, som fik Stamhuset efter hende. Han døde 1714 uden Børn.
3. Kristian Carisius til Konstantinsborg arvede Stamhuset 1714 og døde 1724. Hans ældste Søn,
4. Konstantin August Carisius, var 3 Gange gift men døde d. 3. Decbr. 1776 uden Sønner, hvorfor Broderen
5. Ambrosius Carisius arvede Stamhuset, men døde 1787 som sidste Mand af Slægten. Det gik nu over til hans Datter:
6. Anne Marie Dorthæa Carisius, gift med Jens Jørgen Fædder til Refnæs og Dragegaard, der blev adlet 1784. Af Konstantinsborg substitueredes nu et Fideikommiss, der tilfaldt Sønnen;
7. Hans Frederik Fædder = Carisius, som døde uden Børn 1828, hvorefter
8. Hans Krabbe der nu fik Navnet Krabbe-Carisius, tiltraadte Fideikommisset. Han var sødt 26de Novbr. 1770, var i elleve Aar Udenrigsminister, men tog sin Afsked 1842, da Kristian d. Ottende gjorde sin Svoger, Prinsen af Augustenborg, til Statholder i „Hertugdømmerne.“ Krabbe-Carisius døde d. 23. Juli 1845, og Fideikommisset tilfaldt nu den forrige Besidders Broder,
9. Rigsgreve Jens Jørgen Ambrosius Fædder, som dog døde uden Børn allerede d. 30. Decb. f. A., hvorpaa Fideikommisset tilfaldt
10. Helm Gotlib Barner, Fuldmægtig i Rentekamret, som døde paa Klampenborg d. 5. Juli 1851, og Fideikommisset gik nu i Arv til Baron Adam Kr. Holsten.

Denne meget betydelige Tilvæxt i Formue satte ham i Stand til at anvende betydelige Midler paa sine Gaarde og Godser. Et af de første Foretagender, der skaffede mangfoldige Arbejdere god Fortjeneste i længere Tid, var Indhegningen af Dyrehaven, der er omtrent 1 Mil i Omkreds og for Tiden rummer henved halvandet Hundrede Daadyr. Ved dens Fuldførelse blev den mindre Dyrehave ved Nassebølle opgivet, og Dyrene førte herfra, til den nye Dyrehave ved Holstenshus. Derefter begyndtes planmæssige Bygningsforetagender, som ikke alene omfattede Hovedgaardene, men ogsaa Kirker, Tjenerboliger, m. m., der enten bleve helt ombyggede og opførte af ny, eller underkastede gennemgribende Restaurationer. Nedenstaaende Fortegnelse der indeholder det væsentligste vil

vise i hvilket Omfang disse Byggeforetagender ere drevne i de ti Aar fra 1862 til 1872.

1. 1862 blev Hølcnemøllen restavreret og forsynet med nyt Udhus, kostede 1833 Rdr.
2. 1862—63 En ny Korn- og Tærskelade ved Bjørnemosogaard, kostede 2,821 Rdr.
3. 1863—68 blev Hovedbygningens Ombygning og Restauration udført, som foran S. 143 er fortalt; det kostede tilfammen 38,860 Rdr.
4. 1864 en ny Vandledning til Kostalden ved Hovedgaarden, 362 Rdr.
5. 1864 en ny Mejeribygning, kostede 8,126 Rdr.
6. 1865 et nyt Vasserhus ved Kilden i Haven, 820 Rdr.
7. 1865 Forpagterboligen restavreret og tildels ombygget, 2714 Rdr.
8. 1866 et nyt Bryggerhus og en ny Vognport for Forpagteren opført, tildels af de gamle Bygningsmaterialier.
9. 1866 et nyt Andehus ved Hovedgaarden 312 Rdr.
10. 1867—68 en ny Materialstald og Vognport ved Gaarden, 2659 Rdr.
11. 1868 et nyt Tørve- og Brændehus, 1971 Rdr. (1873 er dette Hus udvidet, som kostede 1400 Rdr.)
12. 1868—69 en ny Hestestald til Herskabets Heste, 8,364 Rdr.
13. 1867—68 er Dirnisje Kirkeetaarn opbygget fra Grunden, kostede 2,317 Rdr. Kirken blev de følgende Aar 1868—69 udvendig stærkt restavreret med nyt Lag af Skifer, som kostede 2,951 Rdr.
14. 1868 Skovriderboligen Egeland restavreret 1500 Rdr.
15. 1868—70 en ny Kolade og en ny Hestestald for Forpagteren 15,559 Rdr.
16. 1869 et nyt Beværtningssted, Findstrup, som, foruden 1000 Rdr. hvilket Fæsteren A. Kristiansen har tilskudt, kostede at opføre 2,822 Rdr.
17. 1870 Teglværket ved Holstenshus, 4,200 Rdr.
18. 1872 en ny Tærskelade, 9,382 Rdr.
19. 1872. To nye Tørrelader ved Teglværket, 539 Rdr.
20. 1873 en ny Svinesti, 4,663 Rdr. Hertil kommer, at der i Aarene 1874—75 er flyttet og opført en hel ny Avlsgaard, Bjørnemosogaard.

Bed Nakkebølle er opført en ny Mælke- og Svalefjælde, et Tøhus, en ny Fedestald, Svinesti og en Hjelm til Opbevaring af Korn; desuden er der udført adskillige vigtige

Restaurationsarbejder ved Ladegaarden, Hovedgaarden og Albølle Kirke, samt opført en ny Skovfogedbolig ved Limerodde. Hertil kommer Inddæmningen af Rakkebølle Fjord, der udførtes i Aarene 1866—70 med en Beføstning af ialt 36,708 Rdr., heri indbefattet Inddæmning, Udgrøftning, Kultivering, Udløsning af andre berettigede i en Del af det inddæmmede, Indkjøb af et Holsted, Anskaffelse af et Lokomobil og Opførelse af en Vejrmølle, hvor paa 6 Hestes Kraft til Udpumpning af Vandet. Det saaledes dels indvundne og dels ved Dæmningen sikrede Areal gav snart en ikke ubetydelig Indtægt. Da kom Stormfloden d. 13. November 1872 og bortrev næsten hele Dæmningen for Stranden mens Dæmningen for Naby Na blev meget beskadiget, ligesom alle Kultiveringsgrøfter og Kanaler fyldtes med Sand. Det kostede igjen 3,900 Rdr.

Ligesom der ved Rakkebølle er opført en ny Skovfogedbolig, er der ved Langesø, om end noget tidligere, opført en ny Forpagterbolig samt Skovrider-, Skytte-, Skovfoged- og Gartnerboliger, og endelig et nyt Kapel, der opførtes i Aaret 1870 med en Beføstning af 8000 Rdr. — Alle disse Foretagender have da tilsammen kostet over 180,000 Rdr., til hvis Bestridelse der er optaget et Laan paa 63,000 Rdr., hvoraf 12,000 Rdr. til Inddæmningen, 1000 Rdr. til Teglværket og 4000 Rdr. til det nye Kapel ved Langesø.

Om end Skovenes Fredning og Drift allerede var iværksat i forrige Gehejmeraad Holstens Tid, gave de dog ved den nuværende Besidders Tiltrædelse 1825 endnu kun et tarveligt Udbytte. Der havde nemlig indseet sig en Del Misbrug, saa som ved Udvisning til Beboerne, Betjenter og andre vedkommende og uvedkommende, eller ved Græsning i Skovene og ved adskillige andre Omstændigheder, der hæmmede baade Kultivering, Saaning og Plantning. Der blev snart truffet Foranstaltninger til en bedre Skovdrift, en forstkyndig Mand ansattes som Skovrider, de ovennævnte betydelige Udvisninger hævedes, indskrænkedes eller ombyttedes mod andet Nederlag; hvor der fattedes Segn, bleve disse opsatte for største Delen af Sten, og Fredning blev indført. Nubne Pletter toges

under Kultur, og nye Plantager anlagdes og indtoges til Skov, dels af Hovedgaardens og dels af Fæstegodsets Omraade. Da Excellencen 1825 overtog Baroniet, foresandtes ved Holstenshus et Skovareal af omtrent 430 Tdr. Land, her snart efter ved Kjøbet af Raffebølle Gods blev forøget med 92 Tdr. Land, saa at det samlede Skovareal dengang udgjorde 522 Tdr. Land. Med en sjælden Iver og Interesse for Skovene og Skovbruget har han stedse haft Dje for at udvide dette Areal, som nu er voyet op til den anselige Størrelse af over Tusinde Tønder Land. Og dette Areal vil ifølge den af Ministeriet approberede Plan til Skovenes Udvidelse og Drift yderligere blive øget med $103\frac{1}{2}$ Td. Land. Det nuværende Skovareal, de 1002 Tdr. Land, ligger i fire Sogne, nemlig $613\frac{1}{2}$ Td. Land i Dirniske Sogn, omtr. 200 i Brahetrolleborg, $98\frac{1}{2}$ i Naby og 91 i Mastrup Sogn. Bøgen indtager den største Plads nemlig 389 Tdr. Land, medens Naale-skovene indtager 244, Egeskoven 113 og Blødtræet noget over hundrede Td. Land. Resten blandede Bevogninger Enge og Tørvemoser.

De til Langesø hørende Skovstrækninger, som fra Fortiden vare bleve splittede i mange Smaapartier, indeholdt 1825 kun omtrent 700 Tdr. Land, men ere siden den Tid, dels ved Grænseregulering og ved at indtage betydelige Arealer til Skovplantning, dels ogsaa ved Kjøb af allerede skovvoyet Areal, paany samlede og danne nu to store sammenhængende Skovstrækninger af hvilke den største, med omtrent 800 Tdr. Land, omgiver Gaarden og Søen. Den har en Længdeudstrækning af henved en halv Mil i nordlig og sydlig og en Bredde af omtrent en Fjerdingvej i østlig og vestlig Retning. Den lange halvmaanedannede Sø deler atter denne Skovstrækning i to Partier, hvert med sin ejendommelige Karakter. Medens det nordlige Parti næsten udelukkende dannes af regelmæssige og skønne Naaletræplantager, bestaar det sydlige Parti fortrinsvis af herlige Løvtræer, afvejlende med mindre Plantninger af Naaletræer. Den anden sammenhængende Skovstrækning ligger i nordvestlig Retning for Langesø og indtager et Areal af omtrent 300 Tdr. Land

smuk Bøgeskov. Den gamle Landevej imellem Odense og Middelfart gaar igjennem begge Skovstrækninger. Skovene ved Langesø udgjøre saaledes omtrent 1100 Tdr. Land, hvoraf Bøgen indtager omtrent 515, Naaletræerne 350, Egen 110 og Moser med Elle og andet Blødtræ omtrent 125 Tdr. Land.

Hele Baroniets samlede Skovareal udgjør saaledes 21,00 Td. Land, og er siden 1825 forøget med næsten Tusinde Tønder Land. Det regnes nu for et af de bedste private Distrikter i Landet. I endnu højere Grad er Hovedgaardens Areal forøget i Excellencens Tid; idet disses Hartkorn 1825 udgjorde 82 Tdr. 7 Skp. imod 293 Tdr. 3 Skpr. i Aaret 1870.

Der er i 1ste Del. (S. 84—85) fortalt adskilligt om Undergangen af de gamle Skove, der i Oldtiden havde bredt sig over den største Del af Dirnisje Sogn. Vi skulle derfor kun til denne korte Udsigt over Skovene kaste et Blik tilbage paa Skovenes Tilstand ved Holstenshus for hundrede Aar siden, netop paa den Tid da den ældre Gehejmeraad havde begyndt den Fredning og Opelskning, der traadte istedetfor ældre Tiders skaanselløse Behandling, da Skovene kun bleve betragtede som Føde for Husdyr, uden at man tænkte paa at frede den unge Opvæxt. Vi kunne for Fuldstændigheds Skyld gaa endnu et Hundrede Aar tilbage og se samme Skove ved Matrikulens Indførelse 1688, se hvorledes der alt dengang klages over Skovenes Ødelæggelse i ældre Tider, navnlig fremfaldt ved den overhaandtagende Kulbrænding og de skadelige Geder. At Svin og Kvæg ødelagde Opvæxten, tænkte man aldrig paa at tale om, thi man mente, at Skovene kun vare til for Husdyrenes Skyld. Alle disse Omstændigheder havde virket saa ødelæggende, at man ved de afholdte Skovsyn i Aarene 1775—1777 tydelig nok mærkede, at man frygtede for Skovenes fuldstændige Undergang. Fra 1688 til 1775 var der efter nævnte Skovsyn forsvundet omtrent 420 Tdr. Land gammel Skov i Dirnisje Sogn. Saaledes var Nessj Skov med Nessjhave ved Matrikulextrakten 1688 regnet for 71 Svins Olden, men den var 1775 kun anset for at kunne give Olden til 15 Svin. Ung

Opværet var der naturligvis ikke at tænke paa. Det var efter hin Tids Beregning omtrent 168 Tdr. Land, der var gaaet bort i nævnte Tidsrum, idet man regnede omtrent 3 Tdr. Land Oldenskov til et Svins Olden. Nu er Næshaven kun en ubetydelig Skovhave.

Rohaven i Holstenshuses Stensmark var 1688 ansat for 35½ Svins Olden, men 1775 kun for 25. Det var 31½ Td. Land, den havde tabt; i Brunemosehave² var 1688 til 4 Svins Olden men 1775 kun til 1½, følgelig ryddet omtrent 8 Td. Land. I Roemosehave og Peder Dres Lykke (nu Priceshave) var der tabt 10½ Td. Land, idet den skulde være til 7½ Svins Olden og var kun til 4. Ulgerad og Brendeholme var nu aldeles borte. Det var en stor Skov, der 1688 var ansat for 60 Svins Olden, og med hvilken der altsaa var forsvundet 180 Tdr. Land Skov. Katterø Kejlberg, Lykke Skovhave, Pipstorn og Naalebjerger vare 1688 ansatte for 62 Svins Olden, men regnedes 1775 kun til 44. Det var følgelig et Tab af 54 Td. Land Skov. Alle disse Skove stode paa Bøndernes Marker, og vare derfor mest udsatte for Tab. Enkelte andre Skove, som Nørreskov (6 Svin) Dyrehaven og Risberg (19 Svin) og Nyhave til 7 Svins Olden havde ikke undergaaet nogen Forandring fra 1688 til 1775. De Skove, som laa under Holstenshuses Enemærker, som Tegelladen til 4 Svin, Skovovre, Bolsmoje og Klappelykke til 22 Svin vare ligeledes uden Forandring. En Undtagelse dannede Brennelykke og Fruenshave, der 1688 kun var ansat for 2 Svins Olden, medens disse Skovparter 1775 betegnes som „dejlig ung Skov“ paa over 9 Tdr. Land, der før har været Sædeland.

Et nyt Skovsyn af 1777 viser, hvilke Skove der dengang var under Fredning. Det fremgaar saaledes heraf, at i Nørreskov var der unge Ege og Bøge paa 5 Td. Land, der før blev pløjet og saaet. I Enemærket (det var ⅓ af Bjørnemosegaard's Grund, der 1754 blev indtaget til Skov) var der store Stykker Land som tilforn havde været pløjet og saaet, men nu stod sluttet med unge Ege og Bøge. I Nyhave, som tilforn var pløjet, staar henved 13 Td. L. i

en saa overordentlig stærk Fremvæxt, at man næppe kan trænge derigjennem. I Pipstorn er en Del Agerland, som tilforn var saaet, men nu har en skøn Opfredning paa omtr. 22 Tdr. Land af Ege og Bøge. I Fruehave eller Gamle Koghave er der 24 Tdr. Land, som tilforn har været pløjet, tæt bevoret med Over- og Underfkov, hvoraf tilforn ikke fandtes det mindste. Siden 1787 vare disse indfredede Skove, saa godt som tilkultiverede, saa der kun fandtes $\frac{1}{2}$ Td. Land aabne Pletter i Koghaven, Brune Lykke og Fruehave. I Pipstorn var den nordre Side helt igjennem bevoret med unge Ege og Bøge, medens dens søndre Side baade indeholdt gamle og unge Ege saavel som Underfkov. Hele Enemærket ved Bjørnemosegaard var med megen Umage tilplantet og kommet i god Fremvæxt, saa der nu næppe var $\frac{1}{2}$ Skp. Land bare Pletter.

Om Skovene skal endnu blot bemærkes, at et stort Magestykke for nogle Aar siden fandt Sted imellem Holstenshus og Brahetrolleborg, idet 200 Td. Land af Gjerup Skov affiodes til Holstenshus mod Galtelykkerne i Hundstrup Sogn. Gjerup Skov var for flere Hundredaar siden en gammel Skov af Eg og Bøg, men i det 17de og 18de Aarhundrede stod den næsten øde, idet den var fælles Græsbed for adskillige Byer. Efter Udskiftningen blev den saaet og plantet med Fyr og Gran, der blev fuldendt 1804.

Kammerherinde Holsten døde 1846, endnu forinden Baron Adam Kr. Holsten havde overtaget Baroniet Holstenshus i sit eget Navn. Hun efterlod sig 3 Døtre, af hvilke den ældste paa Moderens Begne i Aaret 1859 arvede de Schilden Hvitfeltiske Fideikommissjer i Sylland — Godserne Klavsholm, Schildenseje og Sofie Amaliegaard. Det er

1. Magdalene Sofie, der er født d. 20. Juni 1830, gift d. 3. Decb. 1853 i Vigerslev Kirke med Kammerjunfer Premierløjtnant Gustav Alexander Berner, der saaledes antog Navnet Berner-Schilden. Han var født 5. Aug. 1823 paa Frederiksdal. En Søn af dette Ægteskab Adam Kristoffer Berner-Schilden, f. d. 18. Juni 1855 er den nærmeste Arving til Baroniet Holstenshus.

2. Regise Emilie Konradine, f. 21. Aug. 1831, g. 3. Septbr. 1857 i Vigerslev Kirke med vor nuværende Konsejlspræsident Jakob Bronnum Scavenius Estrup til Stafføgaard (f. 16. April 1825).
3. Emilie Marie Frederikke, f. 4. Oktbr. 1835, gift 21. Aug. 1860 i Vigerslev Kirke med Dve Sehested Juul til Nislevgaard og Ravnholt, forhen østerrigsk Ritmester, Landstingsmand, f. 5. Novbr. 1830.

Den gamle Excellence er trods sin høje Alder endnu saa rask, at han regelmæssig hvert Efteraar foretager sin Rejse til Syden for styrket at vende hjem til sine Besiddelser, naar Skoven grønnes, og Engen staar i Blomster. Hans Komme ventes længselsfuldt hvert Foraar af Høje og Lave, og det er ingen tom Talemaade, at Baroniets Beboere nære den mest ubegrænsede Højagtelse og Kjærlighed til deres alderstegne Godsherre.

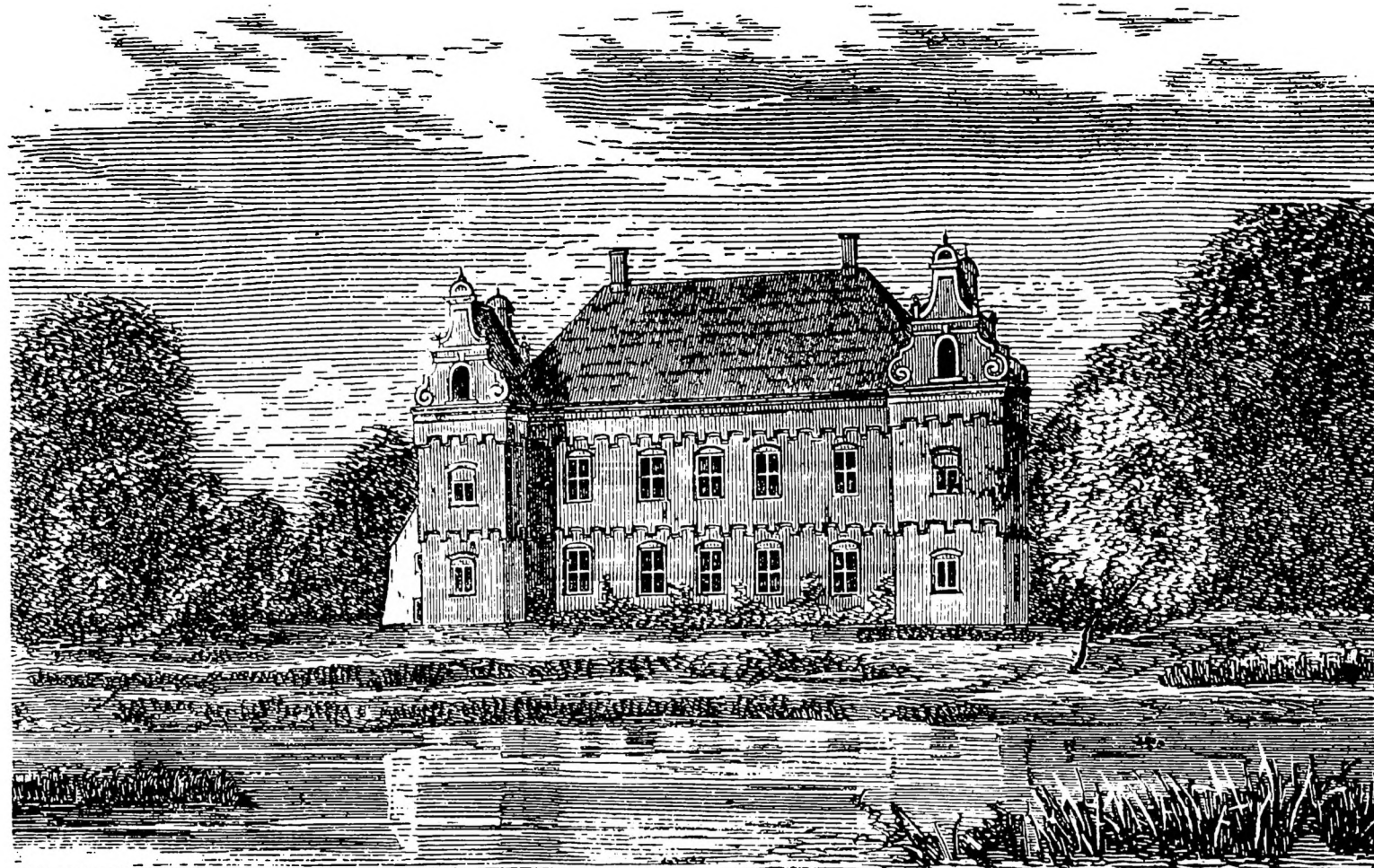
Iblandt de mange talende Beviser herfor skulle vi blot nævne et Par betegnende Træk, der maa være overbevisende for Efterkommerne, naar vor Slægt er gaaet til Hvile.

Dengang Excellencen begyndte paa de store Byggeforetagender ved sit Herresæde, mødte han en ualmindelig Belvillie hos sine Bønder, der paa flere Maader gratis deltog i Arbejdet — en Belvillie, der efter Fuldbøden blev gjengjældt med et stort Gilde for alle Deltagere. Dette gjensidige Kjærlighedsforhold udviklede sig mere og mere, og uden at man var i Stand til at paavise, fra hvem Tanken var udgaaet, foretoges i al Stilhed en Indsamling til en stor Uerestøtte for Excellencen, som man bad om at maatte rejse i Haven, ligesom Borgen. Han blev meget bevæget ved det uventede Budskab, og gav med Glæde sin Tilladelse dertil. Støttens Afsløring fandt Sted Marsdagen for Stavnsbaandets Løsning d. 20. Juni 1873. En af Godssets Fæstebønder, Møller Peder Pedersen i Kalebo holdt Festtalen. Til denne Højtidelighed havde Excellencen indbudt alle Bidragydende med deres Hustruer og anrettet et prægtigt Festmaal i et stort Telt i Haven, hvor han selv med sin Familie deltog. Der herskede en munter og højtidelig Stemning ved den hele Fest.

Baroniets Skove ved Holstenshus og Nallebølle 1876,

tilkjendegivet i hele og hundrededele Td. Td. Ved 3,53 forstaas f. Ex. 3 Td. $\frac{53}{100}$ Td. L., der er lidt over $3\frac{1}{2}$ Td. L.

Skovenes Navne.	Bøg		Eg.	Blødtre.	Naaletre.		Tørvemose og Søg.	Veje og Grusgrave.	Dyrehavefletter og Strandenge.	Salt.
	over 100 Mar	under 60 Mar			Ønr.	Gran.				
Gjerup Skov	3,53	32,77	0,31	1,75	18,78	82,66	44,54	8,35	7,39	199,78
Dyrehaven og Nørrestov	10,43	53,08	20,54	14,56	27,09	65,61	3,65	11,65	45,42	252,03
Nyhavn og Drenhave	16,10	12,91	5,21	9,57	3,15	3,91	0,52	2,82	"	54,19
Enemærket ved Holstenshus	20,00	62,32	7,66	16,86	"	4,56	"	4,07	"	115,47
Kalvehaverne	"	"	"	3,90	"	"	"	0,09	"	3,99
Pipstorn	26,92	59,62	13,18	16,42	"	1,25	"	2,63	"	120,02
Gl. Rohave	42,94	19,76	13,01	10,34	"	3,52	"	2,70	"	92,27
Priceshave	2,63	0,66	0,34	1,24	"	0,18	"	0,35	0,57	5,97
Bøgebjerg	"	17,34	19,02	13,18	5,79	9,16	0,59	3,42	"	68,50
Enemærket ved Nallebølle	"	9,00	33,97	17,24	8,09	10,75	0,13	4,47	6,44	89,84
Summa	122,55	267,16	113,24	105,06	62,90	181,30	49,18	40,55	59,82	1002,06

Nakkebølle.

Akkabelle.

IV. Ufsnit.

Det gamle Nafkebølle (Grønderupgaard?) og Bøllernes Slægt til 1547.

Bag Gravene højt og de nedbrudte Mure
der klingede fordom Bajuner og Lure,
der knejsede Borgen saa højt under Skj;
Dg sendte saa vidt over Landet sit Rø;
Naar Vikinger finge dens Laarne at flue,
Begyndte de faare i Hugen at grue
(Grundtvig).

1. Paa det sydlige Fyns frugtbare Rystland, tre Fjerdingvej fra Faaborg og henved halvtredie Mil fra Svendborg, i Nastrup Sogn, ligger den gamle Herregaard Nafkebølle. Gaardens Hovedbygning, der helt er omgivet af Grave, er en velbevaret Adelsborg fra Midten af det fjertende Hundrebaar, hin Tidsalder, der har skjænknet os saa mange stolte Herrefæder.

At Nafkebølle tidligere skal have ført Navn af Grønderup eller Grønderupgaard, er ikke meget rimeligt. Den havde allerede sit nuværende Navn tredive Aar før Grevesejden, medens Gaarden laa paa sit gamle Boldsted. Den eneste Sjemmel, man har for at føre Navnet Grønderupgaard over paa det gamle Nafkebølle, er af de gamle Boldsteder der hæve sig hver paa sin Side af den nuværende Gaard, er et gammelt latinsk Brev af Aaret 1419 „om at Grønderupgaard ligger i Naby Sogn.“ Paa nævnte Brev, der fordom tilhørte Præstefaldet i Naby, men nu opbevares i Gehejmearkivet, er der efter Kjenderes Dom, med en over hundrede Aar yngre

Haand skrevet udenpaa. „Et Tingsvidne, at Nækebølle ligger udi Naby Sogn.“ Skriveren har altsaa ment, at Grønderupgaard var det samme som Nækebølle; men det var dette, som skulde bevises, og det staar ikke i selve Brevet.

Ved dette Tingsvidne fremførte Fogden ved Salling Herredsting, Hans Andersen, tilligemed 8 Dannemænd Vidnesbyrd for, at de den 1. Aug. 1419 vare nærværende paa Tinget, hvor de havde hørt og set, at Sognepræsten i Naby, Hr. Peder Navle, i Nærværelse af dem og flere troværdige Mænd, som dertil vare udnævnte, havde fremført et fuldgjældigt Tingsvidne ved otte agtbare Mænd, at de aldrig havde hørt og aldrig havde spurgt andet, end at den Gaard, som kaldes Grønderupgaard, ligger i Naby Sogn.

Nækebølle ligger ikke engang i Naby Sogn og har næppe nogen Tid været regnet dertil. Det samme er Tilfældet med dens to gamle Borgpladser, den ene i Hønsfemosen og den anden i Enemærket; men det er langt mere rimeligt, at der hermed er ment en Gaard paa Grænsen af Bræhetrolleborg (det daværende Fleninge) og Naby Sogn. et eller andet Sted ved Grønderup Mark. I eller ved Grønderup By findes intet Spor af nogen større Gaard, men paa det Sted, hvor denne Bys Torder støde sammen med Pejrup By i Naby Sogn, ligger et gammelt Hus, Grønborghus, og inde paa Pejrup Mark har man ifølge det gamle Udføstningskort adskillige Navne, der ligefrem slutte sig hertil. Der findes saaledes Borgstænte, Borghælde, Borrehøj, Borrevrætte og Borremoje. Alle disse Navne findes nord og vest for Pejrup By, ud imod Grønderup Mark. Grænsen imellem disse to Byer, der forhen slyngede sig i uregelmæssige Bugtninger, blev ved Udføstningstiden reguleret og rettet. Paa et saadant Sted kunde der være Tale om at lede om den forsvundne Grønderupgaard, og ikke næsten en halv Mil sydligere, ved hin Side Pejrup By. Nækebølle har stedse haft Tordegods i Pejrup, saa det kan gjerne være at den omtvistede Gaard ogsaa i hin Tid har ligget under Nækebølle eller at en af dens Ejere har forladt eller opgivet den gamle Gaard, for at tage Ophold paa den nye, det nu allerede for længe siden

forsvundne Gamle Nafkebølle, og at det er det, der har givet Anledning til Bemærkningen paa det nævnte gamle Brev, der lyder som følger:

1. Aug. 1419.

Omnibus presens scriptum cernentibus uel audientibus Johannes Andersson, aduocatus in placito Salinghered sedens, Andreas rector ecclesie Nyrrebroby, Elerus Rantzow, Nicolaus Skynkel, Ericus Mathie, Jacobus is, Cristiernus Nicolai, armigeri, Asmundus in Broby, Johannes Nicolai in Espe, salutem in domino sempiternam. Notum facimus vaiuersis tam presentibus quam futuris, nos sub anno domini MCD XIX, feria tertia videlicet die Sancti Petri ad vincula in placito Salinghered presentes fuisse, vidisse pariter et audiuisse, quod vir discretus et honestus lator presentium, videlicet dominus Petrus Naule, rector ecclesie Oby, coram nobis ac aliis pluribus fidedignis tunc temporis placitantibus, fuit personaliter constitutus, qui unum plenum plautale testimonium per octo viros discretos et legales habuit et produxit, videlicet per Petrum Brun in Wantinge, Nicolaum Laurencii in Nybøle, Henricium, Petri in S . . . ge, Johannem Jwl in Degernes, Petrum Olai in Ostorp, Magnum Nicolai in Ostorp, Paulum Michaelis in Horne et Johannem Olai in . . . den. Qui testimonium in hunc modum vniformiter proferebant, quod nunquam aliud audiuerant et nunquam aliud interrogauerant, nisi quod curia Grøndorpgard dicta, jacet in parviahia ecclesie Aaby. Istud vidimus et istud audiuimus et istud sigillis nostris fideliter protectamur, Datum anno, die et loco supradietis.

Med en senere Haand omtrent 1540 er skrevet udenpaa: Et tingsvidne at Nachebølle ligger udi Aaby sogn.

Men at Grønderupgaard ikke var det samme som det gamle Nafkebølle, derpaa haves et andet og temmeligt paalideligt Vidnesbyrd, idet der i Seckers D. Herreg. 14 B under Skovsgaard meddeles, at Klavs Daa til Grønderup i Fyn efter 1536 ved sit Giftermaal med Anne Lud blev Herre til Skovsgaard paa Langeland. (Klavs Daa ejede tillige Hølsned-

gaard paa Langeland og fik 1545 hele Skovsgaard, medens han forud kun havde den helve Part.)

2. Af det gamle Naffebøllens Historie findes ikke stort mere bevaret end de to gamle Borgpladser, der endnu tildels ere kjendelige. Paa en Holm i Hønsemoen, bag Gaardens Have, der tidligere helt var overgroet med Skov, laa en gammel Borgplads, der nu er jævnet med Jorden. Da man for en Tredive Aar siden ryddede Skoven og gjorde Holmen til Bløjeland, opbrød man tillige Grunden til den firkanterede Bygning, der laa midt paa den lille, af smalle Grave omgivne Plads. Udenfor denne, paa selve den lave, af Mosen omgivne Holm, fandt man desuden Spor af Forborgen eller Ladegaarden. Ved Grøstegravning i Mosen har man fundet nedlagde udhulede Bøgestammer, der have tjent som Vandledninger for den paa Borgpladsen værende Bygning; og, naar Vandet om Vinteren staar over Mosen, viser sig i en passende Afstand uden om Holmen Levninger af en gammel Udervold, som ogsaa til andre Aarstider er kjendelig, men ikke saa iøjnefaldende. At denne Borg har været det gamle Grønderupgaard veed ingen nogen Bessked om og er, som sagt, kun lidt rimeligt. Hundredaars Laage har tilhyllet dette Steds Historie.

Naar man ellers efter rimelige Gisninger skulle mene, at Fjordens Bænde i gamle Dage have gaaet helt ind i Hønsemoen og dannet et naturligt Værn for den paa dette Sted værende Borg eller Bygning, saa maa hertil knyttes den Bemærkning, flere Omstændigheder tyde paa, at en Del af det nu inddæmmede Areal, den forhenværende Naffebølle Fjord, ikke oprindelig har været Havbund. Den bar ved Inddæmningen Spor af, at Oldtidens Beboere her have øvet deres Færd, og det ikke alene i de fremkomne Oldsager og Dyrelævninger, men og i de foresundne afhuggede Eggestubbe; som man nærmest maa antage, at baade Hævninger og Sænkninger maa have fundet Sted. Men selv om den Tid, da Fjorden var en Tørvemose; skulde ligge flere Tusinde Aar tilbage i Tiden, saa er det et Spørgsmaal, om Hønsemoen uden Dæmningen ved Naffebølle Mølle i Midalderen kunde have

afgivet et naturligt Værn for dens gamle Borgplads, idet Hønsfemosen er over 5 Alen højere end Havet. Det var ved saadanne Indløb fra Havet, at man mest var udsat for Sø-røvernes Angreb i Midalderen. Med deres lette Skibe plejede de at søge til Strandbugter og Vigge, hvorfor man hyppig træffer gamle Borgpladser paa saadanne Steder. Det er derfor ikke saa urimeligt at mene, at man allerede paa hin Tid har sikret den gamle Borgplads i Hønsfemosen ved en Dæmning omtrent der, hvor Gaarden nu staar. Dæmningen hindrede Søroverfuderne fra at sejle ind til Borgen, der alligevel var omgivet af Vand paa alle Sider. Der var tilvisse Anledning nok for Landets Borgere, især Kystboerne, at værne sig for de frygtelige vendiske Sørovere, der i mere end 200 Aar, plyndrede de danske Kyster. Saavel dengang som under den norske Søroverkrig 1286—1309, eller henved hundrede Aar senere, da de saakaldte Fjelliebrødre ikke gavede Bønderne meget efter, eller imellem begge disse Tidspunkter, under den ødelæggende holstenske Panthaverregering, lærte Adelen Nødvendigheden af at sikre sig bag befæstede Borge. Man siger, at det gamle Boldsted i Hønsfemosen har tilhørt denne Tidsalder, der maaske baade har fremkaldt og ødelagt det, uden at efterlade os andet Minde end de Murbrokker, der findes paa Stedet.

Midt imellem dette Sted og Gaardens Have hæver sig en anden Plads, der nu er forvandlet til en Lystskov, og har nogen Lighed med en gammel Borgplads eller Skanse. Der findes ganske vist Murbrokker paa dette Sted, men dog kun i ringe Mængde, alt for ringe til at gjøre de Fortællinger antagelige, som melde, at Gaarden laa her, før den blev flyttet ud i Skoven.

Vi have næsten opholdt os for længe ved disse Steder, hvor der er saa lidt at se men desmere at granske over; og vi maa skynde os ud til „Herregaardsholmen“, det andet, bedre bevarede Boldsted i Skoven Gnemærket. Ad to Veje kunne vi komme dertil. Den ene er den rette Kjørevej over Møllebroen og Dæmningen over Møllerlykken, Stævnbjerg og Dyrehaven til Gnemærket, til Stedet, som ligger

tæt ud til den nu inddæmmede Fjord. Den anden Vej, der dog ikke altid er farbar, er over Gaardens Enge og over en Del af det inddæmmede Areal. Herregaardsholmen, saaledes kaldes den Holm, der tidligere helt var omgivet af Fjordens Bænde, og hvor Lævninger af „det gamle Nafkebølle“ endnu findes. Boldstedet, der er omgivet af en smal Grav, er temmelig højt, men iøvrigt kun af ringe Størrelse og Omfang, saa det ikke godt har kunnet give Plads for mere end et eneste Hus. Ved Opførelsen af Landdæmningen for Fjorden borttog man en betydelig Del af Boldstedet, hvorved man fremdrog Borgens Bagerovn og en hel Del Mursten og Stundsten.

Ser man imidlertid hen til dette Boldsteds ringe Omfang, ligger den Tanke nær, at den her ødelagte Borg oprindelig kun har været et Bagtaarn eller et Kastel, som man i Midalderens ovenfor nævnte urolige Tider anlagde trindt omkring ved Kysterne og ved næsten alle Indløb for at beskytte den bag samme liggende Egn. Man ved med temmelig Sikkerhed, at flere saadanne Bagtaarne eller Kasteller i Tidens Løb ere forvandlede til Adelsborge og Smaafæstninger, hvad meget rimelig ogsaa kunde have fundet Sted her, saa meget mere som der paa Fjordens modsatte Side, i „Hestehaven“ paa Vesteraa By Mark, tidligere har været Spor af Skanser og Fæstningsværker. Traditionen fortæller os, at det var her det gamle Nafkebølle laa, som Svendborgerne ødelagde og indtog i Grevens Fejde, og at „Fjenden“ var sejlet ind ad Fjorden, en Omstændighed, der vinder Styrke ved de stedlige Forhold. Idet Borgens Beliggenhed paa en Holm, helt omgivet af Fjorden, næppe har været beregnet paa et Angreb fra Søfiden, medens den derimod mod Landsfiden, saavidt skjønnes, har haft et efter hine Tiders Forhold tilstrækkeligt Værn — ikke i sine Volde og Grave, men i de Holmen utilgængelige Bænde, sikkert nok til at værges mod et Stormløb af en saadan Sværm vilde Haandværkere, som den Skare, der i Juli Maaned 1534 stormede ud fra Svendborg, brusende frem ganske som Marseillanerne under den franske Revolution,

med et svørent Had til alt, hvad der var Adel og adeligt¹).

Under de greveligsindede Svendborgeres Ildgjerningstog omkring i Fyn sluttede Bønder og Kjøbstadsfolk sig villig til dem, i Haab om at faa den gamle Konge, der sukkede i sit ullykkelige Fangenskab, paa Tronen igjen. Ejeren af Nakkebølle, den bekjendte Klavs Eriksen Ravnsberg, fik ved denne Lejlighed en mindre behagelig Tak for sidst, maaske fordi han 1523 utvungen som Kristian den Andens Befalingsmand, havde overgivet Kallundborg Slot til Frederik den Førstes Folk. Nu indtog de hans Gaard, det gamle Nakkebølle, og førte ham fangen med sig til deres By, hvorfra han først undslap efter en haard Medfart, og efter at han paa Pinebænken d. 16. Juli 1534 af de to grevelige Høvedsmænd, Albert Flegge og Tost Berrick, var tvungen til at underskrive en Trostabsed til den fangne Kong Kristian den Anden. Nakkebølles ilde Medfart skal have givet Anledning til Opførelsen af den nuværende Gaard, men det er dog nok muligt, at den gamle Borgs Odelæggelse ikke har strakt sig videre, end at man efter Krigen har bødet og bedret Skaden, til man henved tredive Aar senere var bleven stærk nok til at flytte hele Borg.n til dens nye Sted.

Før Inddæmningen af Nakkebølle Fjord havde man en god og søgt Winterhavn tæt op til Herregaardsholmen. Man kjendte og nyttede denne Havn allerede for 3—400 Aar siden. Den nævnes 1543, som en Havn, Fru Susanne Klavs Eriksens havde ved sin Gaard²). 1547 føres der Klage over, at Svendborg Borgere have taget 1½ Læst Havre fra Susanne Klavs Eriksens, som hun havde ladet udfibe her fra Havnen i Nærheden af Gaarden. Fru Susanne paastod, at hendes Forsædre før hende havde haft Havnen fri at udfibe i fra Arrilds Tid. Men Svendborgerne vare hende imod og vilde ikke give Skib og Ladning tilbage. Lensmanden i Nyborg, Mikkel Brockenhus, sender saa et venligt Brev til Svendborg

¹) Se første Del S. 30.

²) Dansk Mag. 3 A. 3. 237.

og beder om, at de ville lade hende faa hendes Havre og Skibet igjen. „Er det mod Eders Bys Privilegier, og I det ikke ville, at I da ville forborge hende det, idet hun vil staa Eder til Rette derom for Hs. Majestæt, naar han kommer her til Landet.“

Ved et Forlig for en Del Aar siden have Rødkilde Ejere vunden Hævd paa at have 3 Fortøjningspæle i nævnte Havn. Da nu Inddæmningen skulde iværksættes, enedes man om ved et nyt Forlig at flytte Rødkilde Pæle udenfor Hoveddæmningen, hvor man antog at en ny Havn kunde erstatte den gamle, der nu blev lagt tør. Det er ogsaa for en Del lykkes, og der er endvidere i de senere Aar opført en lille Skibsbro, nærmest for derfra at kunne modtage Drainsrør og Mursten. Men som Winterhavn nyttes den nu mindre end forhen, og Fortøjningspælene, som have været holdt vedlige fra Rødkilde, have ikke her kunnet modstaa Isen, men ere kastede op paa Strandbredden.

3. Allerede længe før Grevesejdens Tider har den gamle Familie Bølle haft Nafkebølle i Besiddelse, saa man endog har villet udlede Gaardens Navn derefter; men denne Gissning har ikke megen Sandsynlighed for sig. Navnets Oprindelse Nafke-Bøl er et Bol eller Bolig paa Nafken, ligger saa naturligt for os, at vi ikke behøve, at ty til videre Forklaring af dets Oprindelse.

Erik Eriksen Bølle, rimeligvis en Søn af Erik Madsen Bølle og Anna Sivertsdatter Blaa, der ejede adskillige Gaarde paa Lolland, navnlig Krøgendegaard, Søholdt og Drebygaard¹⁾, var en af de Bøller, der ejede Nafkebølle ved Begyndelsen af det firtende Hundrebaar. Hans Søn

Ejler Eriksen Bølle, gift med Anne Bild, ejede Nafkebølle 1525 og maaske en Del Aar tidligere thi deres Bryllup har staaet imellem 1498, da hun endnu var iblandt Dronningens Somfruer og 1503, thi 1504 besøgte Dronningen hende paa Nafkebølle, og da nævnes Ammen sammesteds²⁾. Han

¹⁾ Friis Musse Herred 42.

²⁾ Dansk Mag. 3 R. 3, 237.

boede saaledes paa Næstebølle under hele Reformationstiden men saa ikke Greveskjendens Rædsler, da han ifølge Ligstenen i Nastrup Kirke, der har været lagt over hans Grav døde d. 1. Januar (Nyaaarsdag) 1534. Det bliver saaledes sikkert hans Svigersøn, Klavs Eriksen, der i Juli samme Aar blev Gjenstand for Svendborgernes haarde Medfart.

I de fleste ældre Beretninger, saasom Hvitfeld 1428; Dansk Atlas III., 411, 533, 545; Krag I, 63; Danske Herregaarde, Engelstoft: Brockenhuserne, Historisk Tidskrift 4 Række 4 og 5 B. meddeler, at det var Ejler Eriksen, der blev ført fangen til Svendborg, medens Pal. Müller (Grevens Fejde I. 1247) oplyser, at Ejler Eriksen Bølle var død 1. Januar samme Aar, og at Aarstallet 1534 er udhugget paa hans Ligsten, hvad der ogsaa forholder sig saaledes. Man staar altsaa overfor to Beretninger, der hver for sig kunne gjøre Krav paa Gyldighed. Smidlertid maa vi tillige støtte os til Kall. Rasmussens Vidnesbyrd i Dansk Magazin 3 R. III. 237, der stemmer med Pal. Müllers Beretning og forklarer det modsigende paa den naturligste Maade, at Hvitfeld nemlig har skrevet Ejler Eriksen istedenfor Klavs Eriksen. I Beheimarkivet kjender man ikke den Underskrift, der den 16. Juli 1534 blev given til de to grevelige Hovedsmænd i Svendborg, og som vilde have hævet enhver Tvivl.

Klavs Eriksen Ravensberg til Rindholm var en Søn af Erik Ibsen Ravensberg til Rindholm i Sjælland. Han kom ved Ægteskab med Susanne Bølle, en af Ejler Eriksens tre Døtre, i Besiddelse af Næstebølle. Kort før Kristian den Andens Flugt var han af denne sat til Lensmand paa Kallundborg Slot, som han kort efter, i Sommeren 1523, overgav til Frederik den Førstes Folk, idet han lod sig overtale til at sende de tyske Rægte bort fra det berømte Taarn Folen, under Paaskud af at han selv vilde forsvare dette vigtige Punkt, hvori Rigets Arkiv fordem opbevarede. Med en Binde fik han et halvt Hundrede Rægte af Frederiks Folk op i Taarnet, hvorfra de bemægtigede sig Slottet og udjog Besætningen. Han skaffede sig derved Ogenavnet Klavs Slippestot samt Folkets Uvillie, men han vandt Kongens, den tyske Frederik den Førstes Gunst, saa han i Sommeren 1526

var med iblandt de gode Mænd der ledsagede hans Datter til Preussen. Det følgende Aar var han i Biskop Lave Urnes Tjeneste. 1528 blev han forlenet med Haraldsborg Slot og Len og ved Roskilde fire tilgrænsende Herreder. Han havde det endnu 1536, indtil d. 1. Septbr., da Peter Skram fik Følgebrev dertil. Af Roskilde Biskop havde han desuden Marup Len, som han beholdt til sin Død. Haraldsborg Slot blev som bekjendt afbrændt af de grevelige i Juni 1534. Og da det var afbrændt, opholdt han sig rimeligvis paa Naftebølle¹⁾, der snart maatte friste en lignende Skæbne; og ikke nok hermed, hans Fædrenegaard Kindholm i Sjælland blev afbrændt ved samme Tid. Denne sidstnævnte Gaard blev senere gjenopført; blev 1624 skjødet af Morten Pæg til Frands Ranzau til Ranzauholm med tilhørende Gods. Gaardens Bygninger blev nedbrudt 1660. Nu udgjøre dens Marker en Del af Hovedgaarden Dverbjergs Mark.

Ved den Røstning, som den fynske Adels selv satte sig for under Grevesfejden, ifølge Bedel Simonsen²⁾ rimeligvis i Efteraaret 1535, opføres Klavs Eriksen Ravnberg til Naftebølle med 3 Heste i Forhold til Knud Ottesen Hvid til Roskilde med 1 Hest, Ebbe Munk til Fjellebro med 2 Heste og Jakob Gårdenberg til Sandholdt, Svedholm og Arreskov med 6 Heste.

Trods den betydelige Skade, Klavs Eriksen havde lidt paa sine Ejendomme under Krigen, stod Kongen dog 1540 i en ikke ubetydelig Gjæld til ham, og gav ham samme Aar Pant for 1000 gode fuldvægtige rhinske Gylden i 13 Kronsgaarde i Vesterfjærninge, som skulde tilsammen 2 Læster og 5 Pd. Hart-Korn, 7 fede Galte $\frac{1}{2}$ Ld. og 1 Skp. Smør med mere; en Mølle sammesteds, som skulde 14 Pd. Mel, og en Gaard i Nastrup med $3\frac{1}{2}$ Ld. hart Korn i Skuld, at beholde som et frit og brugeligt Pant, til det igjen blev ham eller hans Arvinger afløst, dog at han ikke forhugger Skovene eller lader Pantet forringe³⁾.

¹⁾ jfr. Dansk Magazin 3 R. 3 B. 235.

²⁾ Fyns Vilkaar 113.)

³⁾ Sehejmearkivet i Salling Herreds Breve.

Med Susanne Bølle havde han to Døtre Inger, gift med Anders Pedersen Galt til Birkelse og Krønge (Søholt paa Lolland), og Anne, gift med Tørgen Barnekow. Kavs Erikson døde d. 1. Januar 1541 paa Erholm, hvilken Gaard han ejede i Forening med sin Søster. En Ligsten, der endnu er bevaret, har dækket hans Grav i Nastrup Kirke.

V. Afsnit.

Stættebølle i Brockenhusernes og Billernes Tid (1547—1654*).

Mens jeg i Sverig fangen vaar
Da bygte min Hustru denne Gaard.

(Jakob Brockenhus.)

1. Jakob Brockenhus.

Den gamle Adelsflægt Brockenhus fremblomstrede i det 16de Aarhundrede til en saadan Magt og Anseelse, at ikke mindre end nitten fynske Herregaarde i Tiden fra 1530—1640 vare i dens Besiddelse. Den første historisk bekjendte Mand af denne Slægt er Johan Brockenhus til Bolderslev (en nedlagt Herregaard i Bolderslev By), som 1446 var Landsdommer i Fyn.

Jakob Brockenhus til Damsbo, Mikkel Brockenhus's og Karen Lykkes anden Søn, var født d. 7. April 1521 paa Saltø i Sjælland, hvor Faderen dengang var biskoppelig Lensmand. Han fulgte Kongen i Sylland 1546 og andensteds som Hofsinde, ligesom han samme Aar var Kongens Mundstjænk, men igrønt vides saare lidet om hans Ungdom. Han forlod Hof-

*) Den første Del af dette Afsnit er i det væsentligste et Uddrag af Biskop Engelstofts værdifulde Afhandling „om Brockenhuserne“ i Historisk Tidsskrift 4 R. IV. V. B. Den øvrige Del er hentet dels i Gehejmearkivet, Landsoverrettsarkivet, Svendborg Amts Arkiv, dels af Grundtvigs Ejler Brockenhus's Dagbog, Danske Herregaarde, Dansk Magazin og flere andre Skrifter.

tjenesten. 1547 da han giftede sig med Susanne Bølle, med hvem han ikke alene kom i Besiddelse af Nafkebølle, men ogsaa af de hende underlagte Lensgodser, Marup i Sjælland og Toreby Birk paa Laaland, ligesom han 1551 faar Fornælse paa Pantet for de 1000 rhinske Gylden, hendes afdøde Mand Kavs Erikken havde laant Kronen: de 13 Gaarde i Vesterfjeringe tilligemed en Mølle sammesteds og en Bondegaard i Nastrup By. Paa sin Fædrenegaard Damsbo ordnede han de endnu usikre Ejendomsstjæl og sikrede sig Besiddelsen ved et Laasebrev 1552. Han ejede desuden Gods paa Erø, en Andel i Brolykke og formodentlig et Vikariatgods i Aarhus Domkapitel. Ved Siden af al sin Ejendom havde han tillige store kongelige Embedslen. Allerede 1548 blev han Lensmand paa Roeskildegaard og Stiftslensmand i Sjælland. Fire Aar senere ombyttede han dette Len med Alborghus, hvor han tillige var Stiftslensmand for Bendslyssel eller Børghlum Stift. 1555 ombyttede han igjen Alborg Len med Helsingborg Len, som han beholdt til 1563, da han blev Lensmand over Møns Len. Med Helsingborg Len forbandt han desuden fra 1556—62 Landskrona Len. — En af de betydeligste Hof-tjenester der blev ham overdraget i Egenskab af Lensmand var, at han 1554 blev beordret til at følge Dronningen og Hertug Frederik til Wismar med 5 Heste. 1562 sendte Kong Frederik den Anden ham tilligemed fire andre Adelsmænd til Storfyrsten i Moskva, og han tilbragte et halvt Aar paa denne Rejse. I Begyndelsen af det følgende Aar fik han i Følge med Korfits Ulfeld en diplomatisk Sendelse til Sverig, men de truende Forhold bleve ingenlunde jævne, og Brockenhus selv var desuden stemt for Krig. I samme Foraar fik han som Admiral Befaling over den Eskadre paa elleve Skibe, der skulde krydse i Østersøen, og traf en meget overlegen svensk Flaade ved Bornholm første Pintsedag (30te Maj). Det kom til Kamp, uden at Krigen endnu var erklæret, men Enden blev, at Jakob Brockenhus, der havde Vind og Strøm imod sig, efter en heltmodig Kamp maatte overgive sig med tre af sine Skibe. Han blev nu ført til Sverig hvor han sad fangen i syv Aar. I Aaret 1566 blev han sendt hjem for

at befordre Udvevlingen af Fanger, ved hvilken Lejlighed han traf Kongen i Fyn, men efter en Maanedes Ophold i Hjemmet vendte han som en ærefjær Adelsmand tilbage til sit Fængsel, der først aabnedes ved Fredsslutningen 1570—71.

Jakob Brockenhus havde før Krigen begyndt paa Opførelsen af det nye Herresæde; nu fandt han Nækkøbølle fuldført i den skjøne Stil, det endnu har bevaret. Selv satte han en Sten over Døren og skrev:

„Mens jeg i Sverig fangen vaar,
Da bygte min Hustru denne Gaard.“

Men Hustruen selv fandt han ikke. Hun var død 1569. Under det lange Fangenskab var ikke alene Møens Len, men ogsaa Loreby Birk overdraget til en anden, ligesom Godsset paa Grø ved offentlig Foranstaltning var blevet magelagt mod fynsk Tordegods. 1574 giftede han sin Søn paa Nækkøbølle og tog selv Bolig paa Damsbo, hvor han døde d. 17. Oktbr. 1577 i sit 57 Aar.

Hans Hustru Susanne Bølle, med hvem han 1547 havde faaet Nækkøbølle, skænkede ham Aaret efter den første Søn, der blev født paa Nækkøbølle og kaldet Ejler efter sin Morfader. Den anden, Mikkel, blev født paa Malborghus 1554, blev Hoffinde 1576, og gjorde samme Aar Rejser til Tyskland med Kongen; men døde ved Hoffets Ophold i Kolding d. 7. Juli 1578 og blev jordet i Nastrup Kirke. Fru Susanne rojes for sin Gudsfrugt og Interesse for Literaturen. Hun sendte ikke sine Sønner i Krigens Skole, men lod den ældste fuldende sin Dannelse ved en Udenlandsrejse midt under Krigen. Den yngste var kun 15 Aar da hun døde d. 22. Juni 1569. Hun er ligeledes jordet i Nastrup Kirke, hvor en stor Ligsten staar som et Minde om hende og hendes senere afdøde Mand.

2. Ejler Brockenhus,

der nu ved Broderens Død var eneste Arving til Nækkøbølle og Damsbo, var, som ovenfor antydet, født paa Nækkøbølle d. 29. Januar 1548. Han havde allerede beboet det nyopbyggede

Nakkebølle, siden han d. 1. Aug. 1574 holdt Bryllup med Berta Friis fra Drbæklunde. Denne hans Ungdomsbrud, der var halvandet Aar yngre end han, var født d. 12. Aug. 1549 og blev Moder til to Døtre: Margrete, født d. 22. Decbr. 1579, døde allerede i sit tredje Aar d. 24. Novbr. 1582 og jordedes i Nastrup Kirke; Susanne, født d. 10. Aug. 1577, overlevede Faderen, og arvede Nakkebølle. Efter otte Aars Ægteskab døde Berta Friis i Odense d. 5. Septbr. 1582. Halvandet Aar senere forlovede han sig paany, idet Anne Bille d. 22. Maj 1584 „bleff ham tilfagt“ og medens Abjalon Gøye og Otto Brockenhus toge Svar paa hans Begne.

Anne Bille var en Datter af Jens Bille til Billesholm og Karen Rønnow til Hvidkilde. Hun var født paa Bisborg Slot paa Gulland d. 26. Maj 1564. Deres Bryllup stod paa Nakkebølle Søndagen d. 9. Aug. 1584. Hun bragte Ejler Brockenhus Sællerup i Medgift, hvilken Gaard han dog 1589 afstod til Brede Rankau.

Paa samme Tid var der en adelig Dame i Huset af Ejler Brockenhus's Slægt; hun hed Kristence Kruckow og havde været der i den afdøde Frues Tid. Det var en Datter af Axel Nielsen Kruckow til Marslevgaard, og hun havde maaske gjort sig Haab om at blive Berta Friises Efterfølgerse. Det synes saaledes, at hun optog Ejlers Ægteskab med Anne Bille meget ilde, men fulgte sin Brede, medens hun derimod paa adskillige Maader søgte at skade det nnygifte Par. Allerede 5 Maaneder efter Bryllupet (d. 17. Januar 1585) nedkom Fru Anne Bille med et dødsfødt Barn, og saaledes fødte hun med korte Mellemrum det ene Barn efter det andet, der enten vare dødsfødt, eller døde strax efter Fødselen. Hun nedkom saaledes paany efter 8 Maaneder d. 30. Septbr. f. A.; og atter efter 8 Maaneder d. 10. Maj 1586 og freindeles igjen efter 6½ Maaned d. 26. Novbr. f. A. Hun fødte ialt 17 Gange i 14 Aar, uden at beholde et eneste levende Barn. Det var et tungt Kors, der hvilede paa deres ægteskabelige Samliv, og hendes Helbred led naturligtvis derunder. Hertil siger Engelstoft, støttende sig til Ejler Brockenhus's egne Op-

tegnelser. „Den bedrøvede Fader funde, da han engang lod sin Moders . Lig lægge i en ny Kiste, med Benød omtale „nogle af sine navnløse Børn“, hvilke han lagde i samme Kiste: „Deres Navne ere skrevne i Himlen“, og flere Gange har han nedskrevet det Hjertesuf: „Gud husvare os engang efter sin guddommelige Villie!“ Haabet skuffedes bestandig. Sverken udenlandste Læger, som han tilfaldte, eller en Bade-rejse, som de foretog 1591, formaede at styrke den svage Husfru. Da dette Uheld havde gjentaget sig 15 Gange i de første 12 Aar, fik omsider den mørke Tanke Indgang, at Fru Anne var forgjort ved Trolddom. Det var just i Aarene 1589 og 1590, at den ulykkelige Overtro tog et mægtigt Opsving og ligesom blev lyst i Kulde og Kjøn af Regeringen.“ — —

I Aaret 1590 vare Ejler Brockenhus og Fru Anne i Kjøbenhavn, hvor ogsaa hendes Ulykke fulgte hende; men hvad der især bidrog til, at skrive hendes Ulykke paa Trolddommens Regning, var nok et lignende Tilfælde, der havde ramt hendes Søskendebarn, Fru Anne Hardenberg paa Hagenskov, en sindsvag Kvinde, der fik en Mistænkt ført for Retten og dømt til Baal og Brand paa Baag Herredsting d. 19. Juli 1596. Undersøgelsen fortsattes, og d. 6. Septbr. brændte man et nyt Offer ved samme Herredsting. En gammel Kvinde, Duse Lavritses fra Faaborg, der havde tjent paa Nakkebølle i tidligere Dage, blev af Fru Anne opfordret til at forklare, hvem der havde forgjort hende. Og hun havde Svaret paa rede Haand: at det var Somfru Kristence Arelsdatter i Forening med hende selv og tre andre Kvinder. Hun fortalte nu, hvad de havde foretaget sig ved Fru Annes Bryllup for tolv Aar siden for at tilintetgjøre hendes Lykke; hvorledes de efter Somfru Kristences Tilskyndelse og Løfte om Gaver om Fredagen før Bryllupet havde maalt Brudsesengen og under Vielsen flaaet Knude paa Maalebaandet; hvorledes Somfruen havde fanget en stor Edderkop i samme Seng og kommen i en Skaal Mælk, som hun nogle Dage efter Bryllupet uden Held havde søgt at faa den unge Frue til at drikke. Der fremkom ogsaa Bekjendelser for, at de havde ladet Smeden lave tre Staalkors, der tilligemed Haar af

alle de sammensvorne Kvinder blev indsvøbt i Papiir og omviklet med en sort Traad og sat ned under Brudeseugen. Derefter havde Duse en Duffe af Vov, af Skikkelse som et Barn, som Tomfruen bar under sin højre Arm i 40 Uger, bragte derpaa dette Duffebarn en Fredag i Kirke i Nastrup, hvor Præsten, Hr. Mads i Naby, døbte det med Navnet Anna, medens der blev ofret med det som med et levende Barn. Herpaa blev det gravet ned i Kirken under Fru Annes Stol, alt under Overværelse af Sognepræsten. Under denne forargelige Gjerning følte Duse sig slagen og udbrød: „Nu gjøre vi den Synd og Gjerning, os aldrig kan forlade“, hvortil Tomfru Kristence svarede, at hun ikke skulde bryde sig derom, det tilkom hende (Kristence) at svare derfor. Da denne gamle Kvinde nu efter tolv Mars Forløb saa den sørgelige Opfyldelse af det onde Ønske, bad hun, at Gud vilde straffe hende og Tomfru Kristence for de femten uskyldige Børn, hun havde taget af Dage. Den gamle Duse Lavritses blev d. 12. Oktbr. 1596 ført for Salling Herredsting, hvor hun gjentog sine Bekjendelser for at ende sit Liv paa Baalet.

Et halvt Aar senere førtes en femte Kvinde frem for Retten paa Nafkebølle, som bekjendte, at hun to Gange havde været med Tomfru Kristence paa Bloksbjerg og danset i Ring der, medens Djævelen hentede Vin til dem. Hun stadfæstede og forøgede, hvad den første havde fortalt om de tre Kors under Fruens Seng, om Vovbarnet og om Mælken. Hun blev ogsaa brændt, og man maa tro, at det i Mellemtiden maa være gaaet de øvrige ligesaa, for saavidt de endnu dengang vare i Live; thi det var sagt af den sidste, at Fru Anne skulde saa sin Helbred igjen, naar alle de, der havde været med at forgjøre hende, vare brændte.

Tomfru Kristence droges naturligvis med ind i Sagen, men, da hun allerede nogle Aar forud var draget fra Nafkebølle, og da det var en adelig Dame, blev Forfølgelsen mod hende ikke saa streng, som mod de andre Medskyldige. Der blev indrømmet, at hun havde maalt Brudeseugen i den Hensigt at sende Maalet til Rødkilde for at lade en anden gjøre derefter; men hun svor og nægtede at vide noget om, hvad de

andre Kvinder havde jagt. Ved Landstingsdommen af 26. Febr. 1597 blev hendes Sag indstillet til Kongens Dom. Men ingen indstævnedede hende for denne Domstol, hvorimod hendes to Brødre, særlig Jens Kruckow til Marslevgaard, indstævnedede baade Ejler Brockenhus og Landsdommeren Gabriel Knudsen (Acheleie) for Herredagen, for den Uresforncærmelse, der var tilføjet hans Søster. De bleve imidlertid begge frikjendte for Jens Kruckows Tiltale, og der gik ikke engang Dom i Sagen, men den maa snarest ansees som jævnet ved et Forlig. Somfru Kristence forlod nu Fyn og tog Ophold i Aalborg, hvor hun 1619 blev tiltalt for en lignende Sag, dømt fra Livet paa Herredagen og henrettet 1621.

Nakkebøllefagen droges nu frem paany, og det oplystes, at det Baand, hvormed Fru Anne Billes Brudeseeng var maalt, blev sendt med Johanne Knudsdatter, Bryggerpigen paa Nakkebølle, til Gunder Kjeldersvend, at Fru Anne skulde forgjøres; at Somfru Kristence gav hende Klæde til en Lin, en Trøje m. m. En anden Pige havde hentet en „Kouschen“¹⁾ Faaremælk til Fru Anne, men i Mælken var der kommet en stor Ederkop, som var tagen i Fru Annas Brudeseeng. Duse Lavritses havde hjulpet Sfr. Kristence med Voxbarnet, og denne gav hende Tørklæder. Linklæde og Halsklæde, for at hun skulde være med at „forgjøre.“ Johanne Senses paa Nakkebølle havde været to Gange med Somfru Kristence paa Bloksbjerg. De vare i Følge med andre og havde en Spillemand med dem paa Vejen, hvor to og to havde hinanden ved Haanden. Hun red baade hen og hjem paa sin Dreng Allebast — en saadan Dreng havde enhver af dem, og de vare ikke uden en kort Tid paa Vejen. Somfru Kristence, Duse og Johanne Senses satte de tre Kors af Staal med Kvindehaar ned under Fru Anne Billes Seng, for at Fruen ikke skulde trives, og Kors og Haar vare svøbte i Napir med

¹⁾ en „Kauschen“ er en gammel Bencænnelse paa en Verpotte med to Hanter.

en fort Silketraad om. Korsene vare gjorte af Tommes Smed paa Gaarden, og Haarene vare af Tomfru Kristences, Duse Lavritses, Johanne Qvastis, Johanne Senses og Gunder Kjeldersvends, som alle havde været med at nedsætte Borgbarnet under Fru Annes Stol i Nastrup Kirke. — Saadanne ere Minderne om hin Tids grove Overtro. Kan gjerne være, at hine Kvinder virkelig have været taabelige nok til i ond Hensigt at gjøre, hvad de for Resten vedgik; kan ogsaa være, at de helt forrykte under Pinslerne og under Frygten for de endnu større Pinsler, som ventede dem, have simpelthen sagt ja til alt, hvad man skylde dem for. Ofrene vare i ethvert Tilfælde ikke synderlig mere at beklage end de, der i lidenskabelig Blindhed ofrede dem paa Overtroens Alter.

Hexeprocesserne havde ingen Indflydelse paa Fru Annes Sundhed. Hendes Uheld gjentog sig endnu i det mindste to Gange, og tilsidst begyndte den samme Skjæbne at hjemsføge hendes Stifdatter, Ejler Brockenhus's Datter af første Ægteskab, der var gift med Markus Bille paa Hvidkilde.

Ejler Brockenhus efterlod sig adskillige varige Minder. Saaledes opførte han et nyt Ligkapel for sin Familie ved Nastrup Kirke. Det er den sydlige Korsfløj, den faste og stærke Bygning, der endnu pryder Kirken. Han sørgede desuden paa adskillige Maader for denne Kirke, uagtet han ikke havde Patronat til den. Han forhøjede den, udstyrede den med en ny og prægtig Altertavle og Prædikestol, og prydede den 1594 med et Spir i Anledning af sin tiende Mars Bryllupsdag. Til St. Knuds Kirke i Odense hvor hans Møster Karen Bølle tilligemed hendes Mand Lave Urne laa begravet, lod han 1591 paa Biskoppens Anmodning gjøre en ny Prædikestol, der kostede ham 150 Soakimsdaler. Paa Nafkebølle opførte han 1584 en toetages Portbygning med en Sal ovenpaa. Denne Portbygning, som nu er forsvunden, kunde man meget let finde paa at søge Spor af ved Gaardens nordre Side, i den firkantede Grundvold ude i Hønsemosen, dersom ikke Jakob Madsen i sin Visitatsbog havde vist os Porten paa et helt andet Sted, nemlig ved Møllen, „før ind

mand kommer til Stalgords Port." Over denne to-etages Portbygning havde han sat følgende Indskrift:

Mine Venner, som vil drage her omkring,
 Det finnes at være en underlig Thing,
 Alt de ville mig saa plat forrette,
 Hvor for jeg lod denne Port opsætte,
 At de skulle besøge oc tale met mig
 Eller at drage den anden Veij for sig.
 Det være sig huem det være fand,
 Hvad heller de ere Quinde eller Mand

Gud beuare eders Indgang oc Udgang fra nu oc til Ewigtid!

Ejler Brockenhus foretog sig ofte længere Rejser, og hans svagelige Hustru ledsagede ham, saa vidt det lod sig gjøre. Han var paa den anden Side en gjæstfri Mand, der modtog fyrstelige Besøg, udenlandste Adelsmænd og mange Fremmede hos sig. Samme Dag som han 1594 gjorde sin Datter Susannes Bryllup, vare baade Prindsen (den unge Kong Kristian den Fjerde) og Biskoppen tilstede, og hertil havde han desuden knyttet to Præsters Bryllup.

Han døde i Slutningen af Aaret 1602 i sit 55de Aar. En stor Vigsten, som nu er indmuret bag Alteret, har dækket Graven over ham og hans tvende Hustruer. Han efterlod sig en ikke ubetydelig Gjæld, uagtet han 1599 havde solgt Sællerup; nu folgte hans Enke rimeligvis Damsbo til Hans Bogwisch (Bogoiß).

3. Fru Anne Bille

skal efter sin Mands Død have afstaaet Rækkebølle til sin Broder Markus Bille, der var gift med hendes Stifdatter Susanne. Saaledes siges der almindelig. Men det fremgaar af adskillige Omstændigheder, at der herved kun maa forstås den ham paa hans Kones Begne tilfaldne Part i Rækkebølle Hovedgaard og Bøndergods, hvortil han mod en Afgift af 300 Daler om Aaret føjede Fru Annes Halvdel. Af disse 300 Dlr. skulde han dog beholde de 200, imod at yde Kosttjenesten, der altsaa maa have været en meget be-

tydelig Byrde, medens han derimod selv skulde holde Heste, Harnisk og Besoldning. De andre 100 Dlr., tilligemed 200 Rdr. af Fru Annes øvrige Indkomster, skulde anvendes til Afbetaling af Ejler Brockenhus's Gjæld¹⁾. Men denne Afbetaling kunde ikke strække til alle Kreditors Nøje. Hun maatte saaledes, som man siger, laane med den ene Haand og betale med den anden, ja hun maatte finde sig i jævnlig at blive indfaldt for resterende Fordringer. Saaledes indfaldes hun 1613 af Niels Bild til Ravnholt for 250 Rdr. Hovedstol og 70 Dlr. i Rente. Ligeledes indfaldes hun samme Aar af Knud Bille til Billeskov for 200 Rdr. Hovedstol og 24 Rdr. Rente. „som hun havde været i Løste for hos hende til Fru Karen Skram til Egeskov“, ligeledes for 250 Rdr. Hovedstol og 20 Rdr. Rente. Mads Nielsen i Fjndstrup var Fuldmægtig (Foged) for Anne Bille til Nafkebølle, og som en Følge af disse Søgemaal fik han travlt med at indfordre de smaa Beløb, der udestode hos en Del af de hende underliggende Bønder. 1637 havde hun pantsat sine Bønders Landgilde til Tørgen Munk til Tidseholt, og d. 12. Decbr. s. A. blev hun tiltalt af Lensmanden, fordi hun var udebleven fra Mønstringen med 2 Heste, hvilken Forseelse paadrog hende en Bøde af 32 Rdr.

Fru Anne Bille opnaaede uagtet al sin Svaghed og Sorg i sin Egtestand en høj Alder, idet hun overlevede sin Mand i 38 Aar, og i al den Tid sad hun som Ejerinde af sin Part i Nafkebølle Hovedgaard, hvor hun tillige havde fast Ophold til sin Død; men hun havde mange Fortrædeligheder og Stridigheder. I Anledning af den Leje eller Forpagtningskontrakt, hun 1602 havde indgaaet med Broderen Marquard eller Markus Bille, havde hun den ene Fortrædelighed efter den anden, saa han endog d. 17. Marts 1615 tog Stadfæstelsesdom paa nævnte Kontrakt af 1602 paa Nafkebølle Gaard og Gods. Hun modsatte sig fremdeles denne Stadfæstelsesdom, som ligesuldt blev konfirmeret paa

¹⁾ Danste Herregaarde.

Herredagen d. 9. Juni 1630¹⁾). Endnu i Aaret 1638 havde Fru Anne saa meget Sordegods, at hun ved Rustningen blev sat for 571 Tdr. Stk.

Som Forholdet imellem Fru Anne Bille og hendes Slægt ikke var det bedste, saa synes der heller ikke at have hersket noget godt Forhold fra hendes Bønders Side, og det synes, som hun ikke ret har forstaaet at sætte sig i Respekt hos dem. Hun laa af og til i Strid og Processer med dem. Alene i et Aar, 1637, har man to, tre saadanne Sager. Paa Salling Herredsting lod hun d. 17. Oktb. tiltale Anders Hansen og Hans Martusfen i Besterfjerninge for den Ulydighed, de havde vist, da hun havde rejst fra Nakkebølle til Svendborg og befalet, at de skulde hente hende om anden Dagen, hvilket de ikke efterkom; men efter at have ligget der fire Dage og ventet efter dem maatte hun leje en Vogn for sine egne Penge. Hun havde endda nogle Gange haft Bud hos dem derom, hvilket de ikke vilde agte, men af stor Modvillighed bleve tilbage, hvorfor Fruen mente, at de ulydige Fæstere maatte have deres Fæste forbrudt. Hans Madsen i Nastrup havde i flere Aar brugt en Græsmark, han ingen Ret havde til, og han havde ikke villet svare den Afgift deraf, hun plejede at faa (det var 1 Rd. og 2 Lam). Rasmus Stefansen, der tjente Peder Nielsen i Nastrup, førte for hende fra Nakkebølle til Blankholm i Gjesteleve Sogn, en Gaard, som hun ejede. Da de paa Hjemvejen kom til Nybølle, bad hun ham om at kjøre ned til Somsfru Rigborg Brockenhus paa Nybøllegaard; da bandede han og overskjendte hende og bad, at Djævelen skulde kjøre for hende." At kjøre til Nybøllegaard laa uden for hans Fartplan, og, da Fru Anne absolut vilde derned, maatte hun finde sig i at stige af Vognen og lade Bonden kjøre hjem²⁾).

Fru Anne Bille døde 77 Aar gammel d. 22. Novbr. 1640 og ligger begravet i Nastrup Kirke.

¹⁾ Danske Herregaarde, „Nakkebølle.“

²⁾ Salling Herreds Tingbøger for 1613 og 1637.

4. Markvard Bille

til Hvidkilde var allerede 1593 bleven forlovet med Ejler Brockenhus's Datter Susanne og maatte en Søndag i Januar hente hendes Svar i St. Knuds Kirke i Odense. Hans Egteskab fuldbyrdedes det følgende Mars 14. Oktb. ved en glimrende Fest. Paa hendes Begne fik han saaledes Medejendomsret i Nakkebølle ved sin Svigerfaders Død 1602, skjønt han næppe nogensinde fik denne Gaard i fuldstændig Eje, idet han døde henved ti Aar før Søsteren Anne Bille. Han var født d. 18. Decb. 1568 paa Bisborg Slot, og da han 1587 var nitten Aar gammel. drog han udenlands. Efter sin Hjemkomst overtog han ved Moderens Død Hvidkilde 1692. Allerede 1612 var han Lensmand i St. Hans Kloster i Odense og fra 1617 til 1628 paa Rugaard. 1624 blev han Løjtnant ved Adelens fynske Troppescontingent under Korfits Rud til Sandholt som Kitmester.

Allerede 1606 var hans Hustru Susanne Brockenhus afgaaet ved Døden, selv døde han d. 9. Januar 1631, efterladende to Børn, en Datter Karen, der som den ældste arvede Hvidkilde, hvor hun blev gift med Hofmesteren paa Sorø Akademi Falk Gjøe, medens Sønnen Ejler Bille arvede Faderens Andel i Nakkebølle.

5. Ejler Bille

til Nakkebølle var født paa Hvidkilde d. 6. Januar 1604 og blev efter sin Moders Død opdragen hos Farbroderen Jens Bille paa Balbygaard. 1620 rejste han udenlands med Sten Beck og sin Hofmester Niels Andersen, og opholdt sig blandt andet i Strasburg i tre og i Paris i et Aar. Herfra rejste han til Stalien, opholdt sig noget i Padua, Rom og Benedig og besaa paa Hjemreisen Frankrig, England og Holland. 1627 blev han Hofjunker hos Kristian den Fjerde og tjente siden tre Aar som Kornet under Anders Bille. Efter sin Faders Død boede han paa Nakkebølle, hvor han saaledes paa tiende Aar boede sammen med Fæsteren Anne Bille.

Hvorvidt han har kommet bedre ud af det med hende end Faderen, er ikke tilstrækkelig bekjendt, ligesom det heller ikke er bekjendt, hvorledes Skiftet efter Anne Bille stod af, om noget saadant iøvrigt har været holdt. Muligvis har den Livsforpagtnings- eller Aftægtskontrakt, der var oprettet 1602, ved den af hans Fader 1615 erhvervede Stadsfæstelsesdom haft en saadan Betydning, at Ejler Bille strax efter Fru Annes Død kunde overtage Rækkebølle som uindskrænket Ejendom.

Det stod kun smaat til med Ejler Billes Formuesomstændigheder. Han udstedte Pantebreve for en Række Laan, hvorved han gav Forsikring i det ene Stykke Jordegods efter det andet; om det end ikke var brugeligt Pant, saa hæmnede det dog den frie Ejendomsret. Alene i et Aar, 1647, pantsatte han en Del Jordegods til Kristoffer Dffenberg for 5000 Rdr.; til Mester Jens Povelsen i Odense pantsatte han Gaarden Blankholm i Gjæstev Sogn, og til Anders Mogensen en anden Bondegaard i Salling Herred, uden at Byen angives. Ligeledes afhænder han en Del Jordegods, paa samme Tid som Herremændene i Regelen søgte at erhverve saadant og saa det samlet omkring deres Hovedgaarde. Saaledes følger han 1647 en Bondegaard i Glensbjerg til Anders Bille, 1648 en Gaard i Ratterø til Ejler Høeg, en Halvgaard sammesteds til Sorgen Schult, 5 Gaarde og Bol i Millinge med Nørre Mølle til Vencel Rotkirch, 2 Gaarde i Flemløse, 2 i Glensbjerg og nogle Steder sammesteds til Falk Gjøe, og endelig 1649 fire Gaarde med 55 Svins Olden i Hundstrup til Kaj Lykke.

Ejler Bille døde ugift d. 8. Oktbr. 1649 og blev jordet i St. Knuds Kirke i Odense, hvor Biskop Dr. Hans Mikkelsen holdt Rigtale over ham, hvor efter hans Lig d. 31. Oktb. blev ført til Nastrup Kirke og nedsat i Familiegraven sammesteds.

6. Falk Gjøe

til Hvidkilde, gift med Karen Bille, arvede nu ved Svogerens Død Nafkebølle Gaard og Gods, som altsaa atter blev forenet med Hvidkilde, skjønt denne Forbindelse kun varede i faa Aar. Foruden at være Hofmester paa Sorø Akademi, var Falk Gjøe tillige Befalingsmand paa Børglum Kloster. Han fortsatte med Afhændelser af det under Gaarden hørende Bøndergods, en Virksomhed, han tidligere havde udfoldet med Hensyn til Strøgods under Hvidkilde.

Fra Nafkebølle sælger han saaledes .bl. a. Gaarden Blankholm, med Skov til 40 Svins Olden, til Kristoffer Offenbergh, paa samme Tid, som han giver Søren Schult til Findstrupgaard Pant i 7 Bøndergaarde i Nastrup By for 4000 Rdr. 1651 indgaar han Mageskifte med Søren Schult angaaende to Bøndergaarde, hvorved han faar 2 Gaarde i Naby mod 2 Gaarde i Bjerne og samme Aar sælger han sin Hovedgaard Lejholm, det nuværende Pilegaard til Kristoffer Offenbergh, til hvem han ligeledes pantsætter en Del Tordegods for 3000 Rdr., og sælger samme Aar 2 Gaarde i „Biernet“ (Bjerne) til Bencel Rotkirck.

Falk Gjøe døde 1653, hvorefter hans Enke Karen Bille, med sin Lavværger Anders Bille, det følgende Aar sælger baade Gaard og Gods til Niels Krabbe til Skjellinge. Naagtet Falk Gjøe saavel som de sidste Ejere af Nafkebølle havde afhændet en Del Tordegods derfra, var der dog en ret betydelig Del tilbage, idet Gaard og Gods saa temmelig vare bleve urørte af den ved Søstendeskifter sønderlemmende Deling.

Følge nævnte Skjøde, der findes i Original i Godsarkivet og er udstedt paa Hvidkilde d. 6. Juli 1654, hørte der til Nafkebølle følgende Tordegods: Først Nafkebølle Hovedgaard med alt Liggende, Herlighed og Rettighed og følgende Gods under Gaardens Tært: Nafkebølle Mølle, Mosegaarden og Peder Jensen's Gaard; Galtebjerg (2 Huse), Raahuset (det nuværende Pilshus ved Sundstrup) og et Maal, kaldet Hverringemaal, paa 3 Td. Stk. Dertil følgende Bøndergods: 34 Gaarde og Bolsteder i Nastrup By foruden Nastrup Mølle,

9 Gadehuse og 1 Gaard paa Svelmø; Bjørnemosegaard i Dirnisje Sogn med Skov til 30 Svins Olden; 9 Gaarde og Bol i Bjerne med Skov til 2 Svins Olden; 1 Gaard og 1 Bol i Dyreborg, som svarede af et Fiskestade 1 Fjd. faltet Torff, 1 Snes tør Torff. Desuden Skov til disse to Steder til 40 Svins Olden. Bondemosegaard i Svaninge Sogn, der tidligere havde været en Herregaard, udgjorde dengang 1 Gaard 1 Bol og 1 Hus. Endvidere 4 halve Gaarde i Vesteraabn, 5 Gaarde i Pejrup, 5 Gaarde og 1 Gadehus i Vesterfjerninge og 7 Gaarde med Møllen i Sundestrup med Skov til 60 Svins Olden.

VI. Afsnit.

Raftebolle fra Niels Krabbes Tid.

Over Borgen ved Bøen og Sjønden
Sjnger Lærken om Livet i Norden:
Bonden bag Plov ser over Skov,
Fuglen sjnger om Frihedens Lov.

(Sngemann).

1. Niels Krabbe

til Skjellinge i Skaane, Befalingsmand over Sølvisborg Len, Generalkrigskommissar i Skaane og Ridder af Elefanten, var en Søn af Tage Krabbe til Tordberg, Skjoldberg og Rysfelholm, og Sofie Friis. Han var født d. 4. Novbr. 1604. Efter at han i en Alder af 6—7 Aar havde mistet begge sine Forældre, gik han 3 Aar i Viborg Skole, før han blev sat i Huset hos Sjællands Biskop, den lærde Dr. Brochmann. Siden studerede han ved Sorø Akademi og fuldenkte sine Studeringer i Altdorf og Strasburg og opholdt sig en Tid i Padua. Under sin Udenlandsrejse tjente han et Aar som Volontær ved den spanske Hær i Holland, men ved Efterretningen om de kejserliges Indfald i Sylland drog han hjem og tilbød Fædrelandet sin Tjeneste. Efter Krigen blev han udnævnt til Kammerjunker og ledsagede som saadan Prins Ulrik paa hans Rejse 1628. Efter Hjemkomsten blev han Overskjænk og Hofmarskal, Befalingsmand paa Øsel og Lungholm og endelig Kommandør over Hallands Fæstninger. 1646 blev han udnævnt til Slotsherre paa Sølvisborg og Kristianopol og tillige Generalguvernør i Blekinge, hvilke Poster han

tildels fik som Erstatning, fordi han inden Freden i Brømsøbro havde haft Salmstad i Forlening. Saaledes steg han fra den ene Tillidspost til den anden, idet han 1647 blev Generallandkommisfar i Skaane og 1657 Generalkrigskommisfær, saavel i Skaane som over hele den danske Hær¹⁾).

Niels Krabbe var tre Gange gift. Første Gang stod hans Bryllup i Odense, da han 1635 ægtede Lisbet Rud, en Datter af Korfits Rud til Sandholt og Birgitte Rosensparre. Hun døde 1649 hvorefter han giftede sig anden Gang med Mette Bille en Datter af Anders Bille til Damsbo og Fru Sofie Rosenfrank. Hun havde tidligere været forlovet med Kristoffer Ulfeld, som døde fra hende; selv døde hun d. 27. Septbr. 1657, og Niels Krabbe bejlede da tredie Gang til en Enke, der ogsaa havde været to Gange gift. Det var Mette Rosenfrank, en Datter af Holger Rosenfrank og Lene Gyldenstjerne, med hvem han holdt Bryllup d. 14. Septbr. 1660. Hun havde første Gang været gift med Niels Wind og anden Gang med Erik Bille til Løgismose, en Broder til Niels Krabbes første Frue. I første Ægteskab havde Niels Krabbe to Døtre, der begge døde som Børn. I andet Ægteskab døde en Datter ligeledes som Barn, en Søn, Kristoffer Krabbe til Damsbo, døde ugift, en Datter, Lisbet Krabbe, blev senere gift med Herluf Trolle til Sninge. I tredie Ægteskab efterlod han sig ogsaa en Datter, Mette Sofie, der havde været forlovet to Gange, før hun ægtede Etatsraad Johan Monrad²⁾).

Niels Krabbe havde allerede samtidig med Skjødet paa Nakkebølle Gaard og Gods faaet overdraget den Panteret, Kongen havde givet Falk Gjøe paa to Gaarde, den ene den gamle Bondegaard, Maren Mogens Söfrensens Gaard i Pejrup, og den anden i Ulbølle. Han samlede fremdeles Tordegods til Hovedgaarden og faar 1655 ved Skjøde af Tørgen Brahe, dateret Hagenskov d. 24. Maj 1655, 4 Gaarde i Nastrup, 2 i Maby og desuden Bondemosegaard i Svanninge Sogn med Skov til 40 Svins Olden, imod at afstaa til

¹⁾ Hofmann D. Adelsmd. 2 B. 212.

²⁾ Hofmann D. Adelsm. 2—3 Tom.

Tjorgen Brahe 10 Gaarde og 5 Gadehuse i Bjerne og 1 Gaard med Oldenskov til 40 Svin og et Fiskerbol i Dyreborg. I de to første Aar efter Krigen kom Niels Krabbe i Besiddelse af 2 større Herregaarde, en ved hver Side ad Nakkebølle. Saaledes faar han ved sin Svigermoders Skjøde af 6. Aug. 1660 Damsbo Hovedgaard, med Hattebæks og Rørbæks Møller, 20 Gaarde 3 Bol og 7 Huse i Jordløse og 8 Gaarde i Haastrup, hvoriblandt „Bondegaaarden“ og „Herregaarden.“ Det følgende Aar faar han Udlæg i Hovedgaarden Nielsstrup med dens underliggende Herlighed, taxeret til 99 Tdr. Hartkorn, for en Fordring i Ejler Høegs Bo paa 8,226 Rdr. efter Kommissærernes Skjøde af 29. Aug. 1661.

Vi have allerede ovenfor (Første Del IV. Afd.) fremhævet den ødelæggende Virkning, den treaarige [Svenskekrig 1658—60 havde fremkaldt paa Nakkebølle Gaard og Gods, der efter Krigen stod i en meget jammerlig Tilstand. At han havde begyndt paa en Restauration af selve Hovedbygningen, se vi blandt andet af de prægtig udskaarne Døre, der, som foran bemærket, nu pryde det andet Herresæde, Solstenshus; hvorpaa findes Navnene Niels Krabbe og Mette Rosenfrank. Om Godsets usle Tilstand efter Krigen, har man et yderligere Bevis i „Beckers Samlinger til Frederik den Tredies Historie“, hvor den svenske Gesandt Gustav Duval under 24. Septbr. 1661 meddeler, at Niels Krabbe svor Troskabsed til Kongen af Sverig, da han efter Krigen tog Ophold paa Skjellinga i Skaane, „og var nu fremkommen med Klage, over de ved hans Godser i Danmark forefundne store Urigtigheder“, saa han saa sig nødt til at indgive en skriftlig Besværing. Hans Godser, der tidligere havde indbragt ham 4000 Rdr. aarlig, vare nu saa „besværede og tildels saa ruinerede, at han har liden ja fast ingen Indtægt af dem og næsten hellere ønsker at blive dem fri imod Vederlag i Skaane, endskjønt 1 Td. Htk. i Sjælland og Sylland altid har været anslaaet 10—15 Daler højere end i Skaane. Han klager fremdeles over at have en Del Fordringer hos den danske Regjering, navnlig havde han forstrakt Kongen med 6000 Rdr. i rede Penge under Kjøbenhavns Belejring, hvorfor blev ham givet Pant i en Del af Kronens Gods, deriblandt den Bondeggaard

i Pejrup (Pejrupgaard), som alt tidligere var pantsat til Falt Gjøe, hvilken nu ansloges tilligemed Gaardens Landgilde i Hartkorn, som om den aarlig gav Rug Byg og Havre, medens den dog Aar om Aar kun giver det ene Slags. Han finder sig fremdeles utilfreds over den danske Regerings Fremfærd, og skriver blandt andet: „Mit Gods i Danmark har siden Fredslutningen været under en streng Kontribution til Militiens Indkvartering. Slotskriveren i Nyborg har med Bold beholdt det Pantegods, den danske Konge har givet mig i Pant, uagtet min Fuldmægtig har ladet tinglæse Hs. Majestæts Panteskjøde, hvori det forbydes baade Lensmanden og hans Betjente, at befatte sig med dette Gods. Mine Bønder have maattet give 7—8 indtil 10 Rdr. om Maaneden og nu 6 Rdr. 11 þ. Kongens Foged i Sunds Herred har med Bold sat sig i Besiddelse af den mine Pantebønder tilhørende Skov og solgt Vindsælde deraf til Fremmede.“ Han klager endelig over Forurettelser paa den hans lille moderløse Datter tilfaldne Gaard Randrup i Viborg Stift. Med Utilfredshed over Forholdene i sit Fædreland døde Niels Krabbe d. 4. Maj 1663.

Ved den Landgildeskylbsætning, som fandt Sted i Danmark 1664, Aaret efter Niels Krabbes Død, blev Rakkebølle Hovedgaard sat for 56 Ldr. Hartkorn. Af samme Skyldsætning ses, at Mette Rosenkrantz havde fæstet Nastrup Sogns Kongetiende af Odense Hospital for 5 Pd. Rug, 4 Pd. Byg, 3 Ort Havre og 5 Skpr. Grøn, ligesom Kirketienden i sin Tid havde været Niels Krabbe overdraget for en lignende Afgift. Ved den nye Landmaalings-Skyldsætning 1688 blev Gaardens Jordskyld sat for 53 Ldr., med 1 Ld. 3 Skp. Skovskyld, medens Høavlen regnedes for 60 Læs godt Hø og 82 Læs Mosesoder, Græsning til 37 Høveder og Skov til 31 Svins Olden. Til Gaarden hørte 5 Marker: Yderlykken, Enemark, Bortlykken, Damlykken og Bønden.

2. Hvor længe Mette Rosenkrantz efter sin Mand's Død har regeret for Rakkebølle Gaard og Gods, hvortil iblandt andet nu henlæa hele Nastrup Sogn, er ikke tilstræffelig bekjendt. I Sommeren 1664 afhænder hun 2 Bøndergaarde

og nogle Torder i Albølle til Niels Banner paa Rødkilde, men ellers findes faa Minder om hende paa Nakkebølle. Ved Skiftet efter Niels Krabbe blev Gaard og Gods delt imellem hans ovenfor nævnte Døtre: Lisbet, som havde ægtet Statsraad Herluf Trolle til Sninge og Bognstrup, og Mette Sofie, der var gift med Statsraad Johan Monrad, som 1682 blev optagen i den danske Adelsstand. Maaſke have diſſe Svogre ikke kunnet blive enige om, hvem af dem der ſkulde modtage hele Gaarden, eller hvilken Udløsningsſum der i ſaa Fald ſkulde gives, og man har maaſke da foretrukket at bortforpagte Nakkebølle med dens Avl og Afgrøde, Tiender o. ſ. v.

Herluf Trolle til Sninge

og Bognstrup var en Søn af Niels Trolle til Trolholm og Fru Hille Rosenkrantz; han var ſaaledes en Broder til Korfits Trolle til Sandholt, Birgitte Trolle til Brahetrolleborg og elleve andre Søſtende. Herluf Trolle var ligeledes Fader til en talrig Børneflokk, men de fleſte af diſſe døde ſom Børn.

Johan Monrad¹⁾

var en Søn af Erik Monrad, Biſkop i Ribe, og Margrete Bang, en Præſtedatter fra Fyn. Han var født d. 2. Decb. 1638 i Middelfart; hvor hans Fader dengang var Præſt. Efter Faderens Død 1650 blev han opdraget hos en Slægtning i Kjøbenhavn. Under ſin Skoletid her aflagde han et Beſøg i Flemløſe Præſtegaard, hvor der var Bryllup. Den følgende Nat afbrændte Gaarden, og han maatte med en hel Del andre flygte næſten nøgen ud af Ilden.

Af de Ungmøer, ſom gjorde Indtryk paa den unge Johan Monrad, nævnes Somfru Birte Rankau, Datter af

¹⁾ Efter Burman Beckers: „Johan Monrads Autobiografi.“

Frederik Rankau til Åsdal. Det var hende, som senere blev gift med Korfits Trolle, saa det gjorde et mægtigt Indtryk paa Monrad, da han siden saa hende paa Brahetrolleborg, berøvet Forstanden.

Som Student deltog han i Kjøbenhavns Forsvar og skildrer de Farer og Anstrængelser, han under Belejringen maatte døje. — 1672 og følgende Aar foretog han en Udenlandsrejse gjennem Tyskland, Italien, Frankrig og Nederlandene og kom hjem til Griffensfelds Fald, men kun for atter at gæste Frankrig og England. Ved sin Hjemkomst faldt han i en heftig Sygdom paa Egeskov. Man havde endnu dengang kun meget faa Læger paa Landet; det var som oftest Præsterne der foruden de mange kloge Mænd og Koner ydede Lægehjælp. Saaledes gif det ogsaa her. Man sendte Bud om Natten efter Anders Bille, der førte sin kloge og lægekundige Præst, Hr. Søren i Akkerup, med sig, og Joh. Monrad blev snart frisk. Venstabet med Anders Bille medførte, at han blev kjendt med dennes Halvsøster, Mette Sofie Krabbe, med hvem han blev forlovet 1682 „i det grønne Lysthus i Lundegaards Have.“ Ved samme Tid fik han sit Adelspatent. I Forlovelsens Varme rejste de over til Fyn, hvor Anders Bille „approberede alt“, skjønt Brudens øvrige Slægtninger vare derimod. Fra Anders Bille paa Løgismose rejste de til Nakkebølle, gif til Alters og lode sig vie. Hendes Moder havde givet Mette Sofie frit Valg, og derfor havde hun hævet to hende tiltænkte Forbindelser, af hvilke hun endog allerede i Barndommen ved den ene var bortlovet til Tage Thott. Efter Moderens Død begyndte den egentlige Forfølgelse imod dem, hvorom det heder: „De svenske konfiskerede alt vort Gods i Skaane for et Giftermaal imod alle hendes Venners Villie. Anders Bille, Oberst Gamm og Kristen Bind rejste over og holdt Skifte, men Godset blev dog det følgende Aar os atter tilkjendt.“

Johan Monrad var imidlertid bleven Landkommisær i Fyn og flyttede hertil i Efteraaret 1683. Fire Aar senere blev han ansat som Formynder for begge Korfits Trolles Sønner, som havde arvet Birgitte Trolle og Baroniet Brahe-

trolleborg. Da Baron Frederik Trolle saaledes tog Ophold paa Bræhetrolleborg, tog han sin aandsvage Moder til sig, hende, som vi ovenfor nævnte, der tidligere som Somfru Birte Rankau havde sat Johan Monrads Hjerte i Flamme. 1688 blev han Etatsraad og opgav 1691 sin Landkommisær-Bestilling, ligesom han snart efter overdrog sine fynske Godser, Rødkilde og det halve Nakkebølle, til Etatsraad Børge Trolle, Herluf Trolles Søn, der efter Faderens Død arvede dennes Andel, hvorved han altsaa blev Eneejer af Gaard og Gods og tog 1701 Bolig der.

Det gik noget tilbage for Johan Mourad, saa Kreditorerne bemægtigede sig flere af hans Gaarde. Han levede til 1715 og var indtil sin Død i Besiddelse af Hekkeberg. Da han ingen Børn havde, indsatte han sin Kones Søskendebarn Karen Krabbe til Arving. Hun var gift med Generalmajor J. de Bruin til Sandholt, som havde oprettet den nye Gaard Sollerupgaard i Ristrup Skov.

3. Det syttende Hundredaars Krige, Smitsøter og Hungersaar havde bragt alt ligesaa Kongeborgen til den fattigste Hovbondes Hytte i en ussel og jammerlig Tilstand, og om end Kongens Finansvæsen inden det attende Hundredaars Begyndelse var bragt paa en nogenlunde god Fod, saa var det ganske vist en uægte Glimmer, da den ikke var bygget paa almindelig Velstand, men frembragt ved Uderjaaternes Fattigdom og Nød. Der var dog Godser og Egne i Landet, hvor Forholdene, som tidligere paavist efter hin Tids Opfattelse kunde være ret taalelige. Det var saadanne Godser, hvor Herfskabet selv sad tilstede og havde et aabent Blik for den menige Befolknings Velvære. Men hvor Herfskabet selv var gjældbunden og ikke selv „residerede“ paa sit Gods, men overlod det hele til en Forpagters Vilkaarlighed, der vare Forholdene altid flette og mange Steder næsten utaalelige; Nakkebølle kan vel nok regnes for et af de mest medtagne Godser i hele det sydlige Fyn. Hovedgaarden havde i en lang Række af Aar været prægivet en Forpagter, og det endog paa en saadan Maade, at Ridfogden selv tillige var Forpagter. Derved havde han næsten uindskrænket Hals- og Haandret over de stakkels ullykkelige Hovbønder. Flere af

disse Forpagtere og Ridesfogder havde, foruden den Ejendommelighed at betragte sig næsten som Ejere af Gaarden, ogsaa en Higen efter at hæve sig til Adelens Anseelse, ja endog at trodse og fortrædige deres Herre, hvorpaa Peter Børtings Historie afgiver et godt Bevis. Henrik Wrangels Adfærd er adskillige Gange berørt. Sofum Ernst Baltasar døde d. 11. Novbr. 1679, men Arvingerne lode paa stor Vis hans Lig henstaa ubegravet i 5 Uger, hvilket var længere Tid end det kunde tilstedes adelige, og det kostede Arvingerne en Bøde af 1000 Rdr.

Foruden hvad der i „Første Del“ er meddelt om Bøndernes Tilstand i Omegnen af Nakkebølle, kunde der fremsføres hele Rækker af Beviser, der godtgjøre, hvad der ovenfor er fremsført. Men ogsaa Bønderne paa Strøgodsjet sad i usle Omstændigheder; saaledes lode 5 Nakkebølle Tjenere i Høje og 2 i Tved 1661 optage Tingsvidne paa, at de ikke nær havde faaet Fjerdeparten af deres Jord, da en Del af den var saa forarmet, at de det ej kunde afstedkomme, saa meget mere som det lidet, der blev faaet blev næsten til intet, saa de ikke kunde give Landgilde, om de skulde blive ved Gaardene. Hans Hansen i Gundestrup blev 1680 indkaldt for Restance. Fra Henrik Wrangels Tid refterede han over 200 Rdr. for Landgilde. Fra Ambrosius Staffsens Tid 1678—79 refterede han alt sit Landgilde og over 34 Daler i kongelige Skatter. Husmændene havde intet at spise og intet at lægge paa Ilden; de bleve 1676 pantede, fordi de havde røvet Træ fra Bønnen og fra Mændenes Gjerder. I Nastrup Sogn, Nakkebølle Hovedgaardens nærmeste Omgivelse, var „magre og lerede Jorder“, der i hin Tid næsten vare uskikkede til Kornavl; derved indtraf Misvæxt meget ofte og gjorde Tilstanden end mere fortviolet; og uden nogen kjendelig Fremgang til det bedre stod Nakkebølle Gods ved det attende Hundredaars Begyndelse i samme Tilstand som efter Krigen 1660. Og at ogsaa Herregaarden selv var forfalden, derom afgiver en Synsforretning af 8. Juli 1679 tilstrækkeligt Bevis. Vi skulle derfor tillade os at gjøre følgende Uddrag af den:

Synsforretningen er afgiven i Salling Herreds Tingbog 19. Juli s. A. i Anledning af at Kirsten fl. Henrik Wrangels sidstafvigte Voldermisse havde aftraadt forpagtningen til den foran nævnte Ernst Baltasar.

Paa Fruerstuen fattes 6 Glasruder, og 17 Gulvefliser ere forfaldne. I Fruetakamret 2 Ruder og 2 Gulvestene. I Kamret bag ved fattes 2 Ruder, ligesom Gulvet er ganske brøstfældig, og Skorstenen meget ruineret. I Gangen ved Fruerstuen staar et brøstfældigt Skab uden Laase og Hængsler. Døren til Tralværks Kamret fattes baade Laas og Hængsler. I Tage Krabbes Kammer fattes bl. a. 10 Ruder og 2 Gulvestene. I de inderste Runddele sønden paa det store Hus ere 3 Vinduer ganske ude. Paa den glasfereede Sal fattes 28 Glasruder, $3\frac{1}{2}$ Vinduer er ganske borte tilligemed en Vinduesfarm og en Del Gulvesten, Hængsler og Kramper. I Runddelen paa den glasfereede Sal fattes 5 Ruder m. m. I Salen næst ved ere 6 Vinduer ganske ude og 2 halv øde, ligesom der fremdeles fattes 11 Glasruder og Luger til Kjælderhalsdøren der under. Paa den Runddel indenfor samme Sal ere 5 Ruder borte af Vinduerne. Højt oppe paa Badstufkamret fattes 6 Glasruder. et Panel m. m. Næst op til samme Kammer fattes 6 Ruder og 4 Fyrrefjælle paa Loftet. Paa Loftet over samme Kammer fattes 2 Vinduer, som ere ganske borte. Paa Vægterloftet fattes Indgangsdør, 2 Vinduer helt borte og 3 Ruder istykker. Paa Gulvet findes kun omtrent 200 Sten, Resten er ganske ødelagt. Paa Vægtergangen ere Vinduerne helt borte. I den søndre Runddel fattes Indgangsdør og 6 Vinduer foruden 7 Ruder. I den vestre Runddel ved Vægtergangen fattes Indgangsdør, alle Vinduer og 20 Gulvestene. Paa det allerøverste Loft over det store Hus fattes 400 Tagsten, 2 Læster Kalk, $1\frac{1}{2}$ Table Bly at forbedre Ruderne med, ligesom 1 Bjælke er afraadnet 20 Stenlægter og 2 Vinduer ere ganske knuste. Trappen til samme Loft fattes 6 Trin, og paa hele Vindelstentrappen og til det øverste Loft findes hverken Vinduer eller Luger for. I Brønden i Kjældereren er der hverken Spande, Rjæde eller Tridse. I Skriverstuen, hvor For-

pagteren holder Hus, ere Vinduer og Døre næsten uden Beslag. Storstenen ødelagt og Loft og Gulv brøstfældige. I Spiskamret er Loftet ganske forraadnet. I det lille Mælkekammer fattes 2 Vinduer, ligesom Loftet over 2 smaa Kamre er ganske brøstfældigt. I Bryggeriet fattes 2 Vinduer, Loftet er brøstfældigt og helt forraadnet over 4 Fag.

I det østre Hus paa Borggaarden fattes først i Gavlstuen 21 Ruder i Vinduerne m. m. I Kamret næstved fattes 30 Ruder. I Borgstuen 10 Ruder. I det lille Kammer 1 Vindue og 18 Ruder. I det gamle Kjøkken næst Borgstuen 34 Ruder og et Vindue helt borte. 18 Fag Tag paa dette Hus skulle helt omlægges. Kælderen fattes her ligesom overalt paa hele Gaarden Laase, og Vinduerne stode sædvanlig allevegne uden Kramper og Beslag. Der var ingen Porte for Borggaarden. Broen for Borggaarden meget brøstfældig, Murene omkring Gravene, der vare af Teglsten, vare ganske ødelagte og Solstiven borte. Ladegaarden var om muligt i en endnu værre Tilstand.

De uheldige Forpagtningsforhold, hvorunder Nakkebølle nu henved et halvt hundrede Aar havde været stedt, fik en Ende, da Børge Trolle, som foran bemærket, 1701 tog Bolig der. Han maatte foretage gennemgribende Tilstandscættelser og Forandringer ved Nakkebølle saavel som ved sine øvrige Gaarde, der sagtes som de fleste Herregaarde paa hin Tid kunde trænge dertil. I det firtende Hundredaar var det en Mode at bygge Herregaarde, eller i alt Fald at modernisere dem efter Tidens — vi kunne næsten sige Nutidens Smag. I det syttende lod man dem stå sig selv, man holdt dem ikke engang vedlige eller gjorde dem istand, naar man ikke netop havde Bolig der.

4. Børge Trolle,

der indkjøbte Statsraad Monrads Part af Nakkebølle, købte ogsaa af denne Rødkilde Gaard og Gods. 1712 havde han købt Lykkesholm og noget senere Lungholm. Han var som

Admiral Herluf Trolles nærmeste Slægtning Patron for Herlufsholms Skole, men det har han ingen Ære af; thi han styrede den saa slet, at han 1726 ved Dom blev affat derfra og desuden tilfunden at betale en stor Skadeserstatning. Med hans Gaarde gif det lige saa slet. Han havde udvidet sig over Evne, saa han kom i den Grad tilfort, at han 1729 maatte opgive alle sine Ejendomme til Konkursbehandling. Den ene Kreditor efter den anden havde længe stormet ind paa ham, saaledes søger Grev Reventlow paa Brahetrolleborg ham allerede 1723 for 3,990 Rdr. tilligemed Renter og Omkostninger. Fogden Konrad Sjørgensen begjærede Udsættelse, eftersom Børge Trolle ikke var hjemme og desuden stod i Handel om det kirkebyiske Gods, som han vilde afhænde for at tilfredsstille Grevens Fordringer. Den forlangte Opsættelse blev ikke indrømmet, men Børge Trolle tilpligtet at betale eller lide efter Loven. Samtidig stævner Fogden Nakkebølle og Rødkilde Tjenere for Restancer i de to sidste Aar. 1725 stævnes Børge Trolle for Brøstfældighed paa Grindlev og Lungholm rimeligvis Oksirup Kirker paa Laaland, og saaledes gif der næppe noget Aar hen, uden at samme og lignende Indfaldelser plagede ham. Da man havde lagt Beslag paa hans Bo og Ejendom, rejste han ud af Landet og lod alt her hjemme i Stikken. Landsdommeren Kristian Skovsbo og Jakob Birkerød vare beskikkede Kommissærer i hans efterladte Midler. De slette Forhold, der havde fulgt Nakkebølle igjennem mange Tider, skulde under saadanne Omstændigheder ikke blive bedre, især da disse Kommissærer, fjærnet fra Stedet umulig kunde have det nødvendige Tilsyn. Saa tillod Børge Trolles Farbroder Kaptajn Holger Trolle til Rydhave sig at anholde hos Kongen om, at Sekvestrationen maatte opheves til Fordel for de umyndige Børn. Det hedder bl. a. i den kongelige Resolution og Befaling til Kommissærerne af 22. Febr. 1732: — — — at Kaptajn Holger Trolle klageligen havde ladet omdrage den store Konfusion og Forvirrelse, Børge Trolles tilhørende Fordegods er underkastet og formodentlig vil geraade i endnu værre Tilstand, til fuldstændig Odelæggelse ej alene for ham selv, som alt for nogle

Var siden har retireret af vore Riger og Lande, om han igjen skulde komme tilbage, men ogsaa for hans umyndige Børn, der jaaledes i nogle Aar have været faderløse og forladte. Statsraad Trolles Flugt menes at være sket af den Frygt, han havde haft for Herlufsholms Skole, for hvilken han var Skoleherre, og som han bestyrede saa slet, at han fattedes under den kongelige Kommissions og Generalfiskalens Tiltale. Saa have Kreditorerne angrebet Midlerne, baade det pantsatte og det upantsatte, hvorved det lidet, som kunde ventes at overskynde Gjælden, er smeltet bort, hvorfor Hr. Kapt. Trolle som Børnenes Værge har holdt det for sin Pligt, at drage størst mulig Omjorg for at redde, hvad der endnu er tilbage, hvorfor han og haver anholdt om, at den Sekvestration over Børge Trolles Gods og Midler maatte ophæves til Fordel for de umyndige Børn. Saa have vi af kongelig Mildhed og Naade for bemeldte Statsraad Trolles umyndige Børn ophævet den over ham anstillede fiskale Aktion, saavel som den hans Gods og Midler paalagte Sekvestration, og befaler, at Kommissarerne antage sig det forladte Bo og Midler og bortselge samme ved offentlig Auktion, saa at alt gjøres i Penge, først og fremmest til Pant haverne dernæst til de andre Kreditorer, og hvad Gjælden overskynder at tillægge de umyndige Børns Fremtars og Nytte."

Som en Følge af denne Befaling blev der d. 9. Oktb. 1732 afholdt Auktion over Nakkebølle og Rødkilde Hovedgaard med tilhørende Herlighed og underliggende Bøndergods, der ved højeste Bud 29000 Rdr. Kroner og 6000 Rdr. Kurant = 35000 Rdr. blev tilslaaet Johan Lehn til Hvidkilde og Lindskov.

Børge Trolle havde d. 10. Juli 1709 ægtet Charlotte Amalie Rosenfrank en Datter af Holger Rosenfrank, Amtmand over Kallundborg, Dragsholm og Sæbygaards Amt. Hun var født i Kallundborg d. 8. Septb. 1688, døde paa Nakkebølle d. 8. Oktb. 1722 og ligger begravet i Nastrup Kirke. Børge Trolle som døde i Antwerpen 1739 var Fader til 7 Børn Herluf, Holger, Palle Kristian, Iver Niels, Sofie Elisabet, Margrete og Anne Helene Trolle.

5. Johan Lehn

til Hvidkilde Lindstov og Nielsstrup kom saaledes i Besiddelse af en sammenhængende Række Tordegods paa hele det sydlige Rysiland af Fyn i en Strækning paa over to Miles Længde. Han var en Søn af Abraham Lehn til Hvidkilde og Edele Margrete Løvenhjem og en Broder til den Lehn, der var den uskyldige Grund til Tordenskjolds Duelhistorie.

Den rige Johan Lehn tilførte ved Kjøbet af Nakkebølle og Rødkilde sit Gods en meget betydelig Forøgelse, alene af Hovedgaardstørt over 97 Td. Stk. og 3 Td. 3 Skp. Skov og Møllefyld. Nakkebølle Hovedgaard med Galtebjerg Lytter i Hundstrup Sogn og Bonnemosegaards Enemærker i Svanninge Sogn var skyldsat for 54 Td. 1 Skp. 3 Fdk. 1 Alb. og Rødkilde Hovedgaard med Rødkilde Døre for 42 Td. 3 Skp. 2 Fdk. 2 Alb Hartkorn.

Det under Nakkebølle hørende Bøndergods bestod af 35 matrifulerede Gaarde, Halvgaarde og Bolsteder i Nastrup, af hvilke dog de 9 bleve drevne og vare inddelte under de øvrige. Hertil, foruden 17 Huse i Nastrup og, en Gaard paa Svelmø, som allerede dengang var beboet af 2 Mænd, Dyrehavehus og Nakkebølle Mølle. I Vesteråaby 9 matrifulerede Gaarde og Bolsteder, der vare omdelte i 8 Gaarde over og 2 under 4 Td. Stk., foruden 3 Beboere paa Naby Kirkejord. I Pejrup fulgte foruden Peder Nielsens Selvejergaard, der kun svarede aarlig 3 R i Husbondehold, 3 Gaarde 1 Bolsted og 3 Huse. Desuden den gamle Bonnemosegaard i Østerby paa 18 Td. 1 Skp. Hartkorn, saavel som denne Gaards Enemærker og 1 Hus i Millinge. 6 Gaarde og 2 Huse i Gundestrup, 4 Gaarde i Mynderup og Galtebjerghus. Foruden hvad Gods der i Albølle Vester Skjerninge, Ollerup Høje, Dongshøjrup og Egebjerg laa under Rødkilde. Salt 382 Td. 6 Skp. 2 Fdk. 2 Alb. Hartkorn med 8 Tdr. 6 Skp. Skov og Møllefyld, hvilket Gods ydede i aarligt Landgilde 109 Td. 5½ Skp. Rug, 157 Td. 4½ Skp. Bng, 76 Td. 6 Skp. Havre, 7 Lam, 65 Gæs 23 Høns, 100 Æg, 8½ Td. Smør, Landgilde Hus og Hovningspenge 184 Rdr. 2 R 4 B og 1 Dting Val af et Fiskestade.

Johan Lehn sælger i et Aar (1740) atter begge Gaardene, idet han under 18. Juni afhænder Nakkebølle Hovedgaard med ovenfor nævnte Bøndergods 250 Tdr. Stk. til Oberstløjtnant Johan Frederik Cicignon, medens Rødkilde

overgik i hans daværende Forvalters Jens Langes Besiddelse Skjødet er dateret d. 25. Juli 1740. I Kjøbet medfulgte foruden Rødkilde Hovedgaard 204 Td. Stk. Bøndergods, Sædeforn og Redskaber samt 100 Røer. Det Sagn, der fortæller, at Johan Lehn skulde have meddelt Forvalteren Skjøde paa Rødkilde, for at denne bedre kunde holde de gjenstridige Hovfolk i Aye, favner rimeligvis enhver Grund, uagtet det ikke var ualmindeligt at udstede Skjøder, Pantebreve og Forskrivninger uden anden Betydning end bedrageriske Hensigter. Rige Folk satte ikke sjælden deres Bo og Gods i Pant til deres Venner for at tilhulle deres Formues sande Størrelse.

6. Johan Frederik Cicignon,

som var født d. 1. Decbr. 1700, var 2 Gange gift. Den første Kone var Baronesse Griffe Kristence Holdt fra Holdenhavn, der døde efter et Aars Ægteskab 1741, efterladende sig en Datter, der senere blev gift med Konferentsraad Lehn til Hvidkilde. 1745 giftede han sig anden Gang med Frøken Sofie Amalie Sehested, der Aaret efter skænkede ham en Datter, Katrine Elisabeth, der blev døbt d. 17. Juni 1746.

Oberstløjtnant Cicignon havde en ejendommelig Handelslyst ved at købe og sælge af det underliggende Gods. Allerede 1743 sælger han den saakaldte Rødkilde Døre, en Lykke ved Holstenshus, til Oberst Holsten for 2000 Rdr. Kroner. 1756 meddeles ham Auktionskjøde paa Patronatet til Stenstrup Kirke med Tiende og Torder tillige med Sognets halve Konge-Korntiende 25 Tdr. 6 Skp. Hartkorn samt en Gaard og et Hus i Stenstrup for 3,213 Rdr. 3 fl 12 b , der tidligere havde tilhørt Statsraad Krag. 1757 køber han Guldsmed Klavs Rastrups Hus paa det nordvestlige Hjørne af Kapellanstræde og Østergade i Faaborg for 285 Rdr. 1758 køber han Vormarksgaard i Hesselager Sogn med 36 Td. Stk., 16 Huse og en øde Gaards Grund for 6010 Rdr.

I nogle Aar herskede der Strid imellem Oberstløjtnant

Cicignon og Ejeren af Løjtved, Agent Westen i Odense, angaaende Stenstrup Kirke- og Albølle Kongetiende. Striden fandt sin Afgjørelse ved kongelig Resolution af 24. Decbr. 1756 og Højesteretsdom af 12. Juni 1760, hvorved Albølle Kongetiende blev henført under Rakkebølle paa samme Maade, som den tidligere henlaa under Løjtved (ifølge Overenskomst imellem Direktionen for Odense Hospital og Gehejmeraadinde Krag til Egeskov af 31. Marts 1713), medens Stenstrup Kirke med Sognets halve Kongetiende ifølge nærmere Overenskomst afstodes til Løjtved, paa samme Maade som den hidtil havde tilhørt Rakkebølle. Der tilkom Cicignon en Godtgjørelse af 500 Rdr., som han frasaldt, imod at Agent Westen gav Afkald paa de 150 Rdr., som Cicignon af Højesteret var tilkjendt at betale Westen i Procesomkostninger, og mod at denne overtog Kirken, som den foresandtes. Ligeledes afhænder Cicignon den ham tilhørende Bondegaard i Stenstrup og en Byggeplads paa Vesterkjærninge Mark. — 1762 afstaar Cicignon til Povel Abraham Lehn en Gaard og et Bolsted i Ollerup og en Gaard i Vesterkjærninge mod en Gaard og 1 Bol i sidstnævnte By og en Gaard i Vesteraaaby. — 1763 stiller han Vormarkgaardens 16 Huse og 4 Indhegninger til Bortsalg ved Auktion. De 14 Huse og 3 Indhegninger indbragte 2,240 Rdr., hvorimod han samme Aar kjøber en Gaard paa Torvet i Faaborg for 290 Rd.

Oberstløjtnant Cicignon var en Mand, der paa mange Maader søgte at fremme og ophjælpe sine fattige Bønder, hvis slette Tilstand han stadig havde for Øje. Deres Uorden og slette Sæder vare ham imod. En af hans første Hilsener til dem var en almindelig Kansagning efter Brændevinstøj og strenge Forbud mod den fordærvelige Brændevinsbrænding. En lignende Strængthed øvede han mod enhver, der lod sin Fæstegaard forfalde — det kunde skaffe vedkommende en Plads paa kortere eller længere Tid i Odense Straffeanstalt. Herimod fortjener det at bemærkes, at, medens man ved de foresaldne Skifter paa Godset var vant til at vurdere alt, endog den til Gaarden knyttede Besætning, der saare sjælden naaede den Værdi, man havde bestemt, idet man sjælden fandt

Hestene til højere Værdi end til 4—5 Rdr., medens der forlangtes „Plovbæster“ til en Værdi mindst 6 Rdr. 4 $\frac{1}{2}$ indtil 10 Rdr. Stykket, — i Modsetning hertil, sige vi, er det et ret betegnende Vidnesbyrd om Oberstløjtnant Cicignons hele velvillige Færd mod hans Bønder, at der i hans Tid slet ikke toges Burdering paa Hestene ved de foresaldne Skifter, men man tog dem, som de vare. Det fortjener saa meget mere Anerkjendelse, som man ved andre Godser baade før og senere gennemførte en temmelig streng Fordring i saa Henseende.

Ved at slaa lidt tilbage i Nakkebølle Skifteprotokol finde vi kun alt for meget Befræstelse paa, hvad vi adskillige Gange have fremhævet om Godsets slette Tilstand. Ved et Skifte i Nastrup 1734 fandt man 5 Heste, der tilsammen kun bleve vurderede til 19 Rdr. 2 $\frac{1}{2}$, medens man fordrede 2 Bogne og Harveheste til 10 Rdr., og 4 Plovbæster til 6 Rdr. 4 $\frac{1}{2}$ ialt 46 Rdr. 4 $\frac{1}{2}$. Ved samme Skifte var der 9 Kvæghøveder, men den bedste Ko naaede til Nød 4 Rdr. Desuden 7 Faar, 6 Svin, 10 Gæs og ubetydeligt Indbo. Gaardens Brøstfældighed og Herskabets Fordringer for en Plov, en Harve, en Træharve og en Trævogn med Tilbehør løb tilsammen op til 107 Rdr., og hele Gjælden og „Besværingen“ var over tredive Daler over Boets Værdi.

Ved et andet Skifte i Nastrup 1736 fandt man 8 Heste; den bedste vurderedes til 11 Rdr., de andre til 4—5 Daler Stykket; 7 Køer, 1 Stud, 4 Kvier og Kalve. Køerne vare i Regelen de fleste Steder sorte og fortbrogede eller graa og meget sjælden røde. Af andre Husdyr fandtes 6 Faar, 5 Galtsvin, en So med 7 Grise og 4 gamle Gæs med 15 Unger. Til Besætningen fordrede Skifteforvalterne 6 Heste af samlet Værdi 60 Rdr. Indboet var lidt bedre end forrige Sted og bestod af 2 Egeborde, 2 Bænke, 1 Gaasebænk, 1 Kandestab, 2 Senge med Sengeflæder, 1 gl. Skab, 1 Bing, 6 Oltønder, 12 Sibøtter, 1 Kjerne 2 Malkebøtter foruden nogle Spande, Sække, Dyr og Arbejdstøj, 3 Bogne, 1 Plov og 2 gamle Harver, til en Værdi af 190 Rdr., men Fordringer og Gjæld løb op til 160 Rdr.

Ved et Skifte i Ellegaard samme Aar fandt man kun 6 Heste, den bedste til 5 Rdr. 2 $\frac{1}{2}$ og den ringeste til 4 $\frac{1}{2}$; 6 Stkr. Kvæghoveder, af hvilke kun to Malkefør. — Ved et andet Skifte kun 4 Heste og 3 Stkr. Kvæg; et tredje Sted 7 Heste fra 2 $\frac{1}{2}$ til 6 Rdr. 4 $\frac{1}{2}$, 1 Tyr og 2 Kvier men ingen Malkefør. Et fjerde Sted var Besætningen noget bedre, thi der fandtes en sort Hest til 16 Rdr., 2 Følhopper og 7 andre Heste, ingen under 2 Rdr., 5 Køer til fire, fem Daler Stykket og 13 Ungkvæg. Ved de tre foregaaende Skifter blev intet til Deling; ved sidstnævnte oversteg Boets Værdi Gjælden med 20 Rdr.

Da det er Bøndernes Forhold paa Nakkebølle Gods, vi her have for Dje, er det ret mærkeligt at se et enkelt Skifte midt i en af almindelig Fattigdom hjemstøgt Egn at fremvise en Overflødighed, selv af rede Penge. Det var Skiftet efter Hans Frandsen i Nastrup 1737, hvor der foruden de jernbeslagne Kister, Borde, Bænke, Bagstole med Snyder, Kandestab, Gaasebænk, tillige fandtes Malmgrønder og Vinfæde samt en Besætning, der oversteg Forventningerne, idet der var 9 gode Heste og 11 Kvæghoveder, desuden adskillige Obligationer og rede Penge af en samlet Værdi 435 Rdr., medens Gjælden og Omkostningerne kun løb op til 265 Rdr. At Herstkabets Fordringer heraf androg 211 Rdr.; turde maaske være et Bevis for, at man har taget, hvor der var noget at faa; Det samme gjaldt ogsaa med Præsten, idet denne for Vigprædiken og „Hensjellen“ fik 8 Rdr., medens Bymændene fik en Tønde Ol for at bære den afbøde til hans Lejested.

Ved Skifterne i Cicignons Tid spores en kjendelig Fremgang til det bedre. De rede Penge vare endnu kun faa, men store Underflud ved Skifterne vare nu meget sjældne, lige som Indboet med Senge og Gangflæder blev rigere. Nu hængte man Omhæng for Sengene, et Exempel man havde taget fra Præstegaardene. I Tiden fra 1770—84 (Fru Cicignons Tid) vare Forholdene endnu kjendelig forbedrede. Paa de vel opredte Senge og fyldte Kister mærker man, at Velstanden og Husfliden vare stegne. I enhver

Gaard havde man Stagefødder, Segler, Kofke, Garnvinder, Systrin m. m., selv Bæven var ikke ualmindelig.

Oberstløjtenant Joh. Fred Cicignon døde d. 15. Decb. 1764 og ligger med sine tvende Fruer i tre store Stenkister i Nastrup Kirkes Taarnhvælving, et Gravkapel, der blev denne Familie overladt fra Brahetrolleborg. Hans Enke, Sofie Amalie Sehested, fortsatte Styrelsen af Nakkebølle Gaard og Gods, og Myndighed Kraft og Bestemthed fulgte hende. Kom nogen til hende og bad om Hjælp mod Forurettelse; stod hun dem bi, selv om hun ikke undgik at forurette andre derved. Saaledes havde Smedene i Naby og Nastrup vist sig trodsige mod Beboerne i Pejrup, hvilket havde tilfølge, at denne Bys Beboere selv byggede en Smedie i Peder Bondegaards Have uden deres Herstabs Minde. Smedene i de andre Byer svore paa at rive den ned igjen og fik Fruen paa deres Side, som ganske rigtig erhvervede Dom over Pejrup Bymænd 1791, at Smedien skulde rives ned inden 3 Solemærker, og Mændene desuden yde en Mulkt til Naby Sogns Fattige af 2 Rdr., og det uagtet det oplystes, at der tidligere havde været en Smedie i Pejrup.

Fruen hadede den paa hin Tid vaagnede Lyst hos de Unge til at drive om paa Gaden om Sommeraftenen, hvor Raadhed og Uorden førte mange andre Laster med sig. Ungdommen, der maaske havde ment, „at Natten var deres egen“, fandt paa at drille „den strænge Frue“ paa en meget uanfærdig Maade, hvad hun dog lod gaa med at give dem en Advarsel; men da nogle Karle paany havde øvet grove Uorderer, lod hun dem tiltale ved Retten. De havde bøjet og beskadiget nogle Pile, slæbt fastede Pile ud paa Vejen og andet lignende, medens en havde sønderslaaet Vinduer i Tærskeladen og gaaet i Haven uden Tilladelse, en anden havde udslaaet en Bæg paa Nakkebølle Tærskelade, en tredie taget Frugt i Haven og en fjerde beskadiget og omhugget Pile. De maatte hver betale en Mulkt og bede deres Herstab om Forladelse.

Enkefru Sofie Amalie Sehested beholdt Gaarden til sin

Død d. 1. Maj 1793, hvorefter den tilfaldt hendes Datter Kattrine Elisabet Cicignon, som var gift med

7. Frederik Kristian Steel

til Mullerup og Morup, Stamherre til Birkelse, hvid Ridder og Kammerherre. Han oprettede Stamhuset Mullerup og Fideikommisset Steel. Han døde 1798, men hans Enke overlevede ham indtil 1815, og da bleve baade Mullerup og Nakkebølle folgte. Nakkebølle, der blev stillet til offentlig Auktion d. 12. Aug. 1815, blev tilslaaet Proprietær

Wamberg paa Løjtved for 313,000 Rdr. Navneværdis foruden Gjælden 45000 Rdr. Til Nakkebølle Hovedgaard hørte 228 Tdr. Stk. Bøndergods, Ubbølle Sogns Konge- og Kirke-tiende, hvoraf svaredes 7 Td. 7 Skp. Rug og 9 Tdr. Byg til Komunitetet i Odense. Paa Grund af de forandrede Pengeforhold kunde Gaardens nye Ejer ikke klare for sig ved en saa stor Kjøbesum, og han greb derfor til det fortvivlede Middel, at nedhugge den største Del af Skovene for at redde sig, og navnlig bleve Galtelykkerne saa at sige aldeles bort-huggede. Wamberg fik dog ikke Kjøbesummen betalt, og efter Begjæring af Skiftekommissionen i afsøde Gehejmeraad Steels og Frues Bo blev Nakkebølle Hovedgaard, med underliggende Bøndergods, Kirker og Tiender paany stillet til Bort-salg ved Auktion d. 22. Septbr. 1821, ved hvilken Auktion Gerhard Andreas van Deurs blev højestbydende med 83,500 Rdr. Der blev meddelt ham Auktionskjøde paa Gaarden paa de Vilkaar, at det først fik Gyldighed naar Kjøbesummen var betalt. Proprietær Berg paa Skjoldemose var Kautionist for van Deurs, som aldrig fik Kjøbesummen betalt eller Skjødet indløst. Den eneste Fortjeneste van Deurs har paa Nakkebølle, er, at han fuldførte den af Wamberg begyndte Udsfistning, og han udførte den med Grundighed. Af Nastrups By 27 Gaarde bleve kun 5 liggende i Byen. Enhver Gaard fik tildelt sin afpassede Jordlod i en smuk og regelmæssig Form. Udsfistningen ved Nakkebølle er gennem-

ført saa grundig, som næppe noget andet Sted i Landet kan opvise Mage til. — I hans Tid blev Skoven Enemærket ved Nakkebølle Fjord plaget af en umaadelig Mængde Valefrager eller Søravne, der byggede deres Nester i Trætoppene, hvorved de næsten ødelagde Skoven. Omegnens Beboere gave disse Fugle Navn af „van Deurs's Gæs.“

Smidlertid kunde denne Kjøber, som sagt, heller ikke bestaa under de uheldige Tidsforhold. Proprietær Berg op- sagde sin Forpligtelse som Kantonist for de 45000 Rdr., med hvilke v. Deurs endnu stod til Rest for Kjøbesummen hos det Schelfke Fideikommiss; og da v. Deurs ikke godvillig vilde rette sig efter denne Opsigelse, blev der under 3. Novb. 1827 givet Berg uindskrænket Ret til at sælge Nakkebølle Hoved- gaard. Men da v. Deurs senere fremkom med Protest mod Auktionens Fremme, blev der affagt en Kjendelse, hvorefter Auktionens Fremme kun tilstodes paa Bergs An- og Tilsvær. Foruden de 45000 Rdr. til Skeels Bo var Gaarden pantsat i første Prioritet for 15000 Rdr. til Roskilde adelige Frøken- kloster. — Uanset v. Deurs Protest rekvirerede Berg Ind- førsel og Udlæg, der udførtes den 12—14 og 19 Juni 1828. Den 29. Oktbr. f. A. blev Gaard og Gods paany stillet til offentlig Auktion og tilslaaet

Kontreadmiral Baron **Hans v. Holsten**, til Holstenshus for 78,500 Rdr. Sølv. I Kjøbet medfulgte 114 Malkekøer, 6 Tyre, 32 Stkr. Ungkvæg, 4 Heste, nogle Faar og Svin samt en Del Inventarium, deriblandt 10 Jernkaffelovne. Hart- kornet angives; til 54—5—3—1 Ager og Eng, 1—3—,,—2 Skovsklyd og 1½ Td. Mølleklyds Hartkorn under Hovedgaardst- art samt 3—3—,,— $\frac{1}{3}$ Alb. usrit Hartkorn ligeledes under Hovedgaardst- art, saaledes, at Hovedgaarden har et Areal af omtrent 500 Tdr. Land. Bøndergodset bestod af 39 Gaarde, 37 Huse med og 13 uden Jord, hvis samlede Hartkorn ud- gjorde 228 Tdr. 1 Fdk. og 2½ Td. Mølleklyd. Hertil Albølle Sogns Konge- og Kirketiende, sklydsat for 33 Td. Stk., med 480 Tdr. 1 Skp. 1 Fdk. 2 Alb. tiendeydende Hartkorn. Hø- avlen ved Nakkebølle angaves paa hin Tid til 3—400 Læs

aarlig. Blandt Gaardens Herligheder nævnes Dyrehaven og den betydelige Lyst- og Frugthave.

Tordebogen for nævnte Aar (1828) giver blandt andet endel Oplysninger, nemlig, at der fra Nakkebølle Mølle er indtaget 2 Skp. 3 Fdk. Stk., fra Nastrup $2\frac{1}{8}$ Td. Land umatrifuleret Jord med 1 Skp. 2 Alb. Stk. Fra gammel Tid er der lagt til Hovedgaarden 2 Td. usrit Stk. Af Vester- aaby Kirkejord 1—2—3— $1\frac{1}{3}$, hvoraf svares en aarlig Land- gilde af 6 Tdr. 3 $\frac{1}{2}$ Skp. Byg. Fra Nastrup er Bløshave ved Udfkiftningen indtaget til Fredskov, ligesom der i gammel Tid er nedlagt en Mølle i Nastrup med $2\frac{1}{2}$ Td. Møllefyld. — I Nastrup By var der paa samme Tid 27 Gaarde, hver paa 5 Tdr. 5 Skp. Stk., der ydede hver 2 Tdr. 2 Skpr. Rug; 3 Tdr. $\frac{1}{2}$ Skp. Byg og 1 Td. 4 Skp. Havre, desuden hver et Lam foruden anden Smaaredsel, hertil kom 29 Huse og Nakkebølle Mølle samt 2 Steder paa Svelmø, hver paa 1 Td. 4 Skp. 3 Fdk. Stk. Disse Steder skulde som en Del af deres Afgift gjøre Sørejser og levere Strandfisk. — I Vesteraaby 7 Gaarde, hver paa 5 Tdr. 5 Skp. Stk., 2 Bol, hver paa 2 Td. $6\frac{1}{2}$ Skp. samt 9 Huse med og 2 uden Jord. I Pejrup 3 Gaarde hver paa $4\frac{1}{2}$ Td. Stk., et Bol paa 1—1—1—2 og 3 Huse med Jord. Hertil endvidere 1 Hus i Steenstrup, 1 Hus i Albølle og Galtelykkerne i Hundstrup Sogn.

Nakkebølle var nu kommen i Hænderne paa en Kjøber, der kunde og vilde beholde det. Gaard og Gods vare ifølge kongelig Tilladelse af 10. Septbr. 1827 kjøbt med det Formaal at indlemmes i Baroniet Holstenshus, og Gaardens selvstændige Historie ophører saaledes med Aaret 1828. De væsentligste For- andringer og Forbedringer, som ere foretagne ved Nakkebølle i den nuværende Besidders Tid, ere desuden meddelte under Holstens- hus. Her skal blot tilføjes, at Høveriet siden 1841 er afføkket, og at den til Gaarden hørende Konge- og Kirketiende af Albølle Sogns 232 Tdr. 6 Skp. tiendeydende Hartkorn er bort- afforderet til Yderne for 74 Td. 3 Skp. Rug, 128 Tdr. 2 Skp. Byg og 87 Tdr. 6 Skp. Havre, at betale efter Kapitels- tarnten, dertil for 25 Tdr. 7 Skp. 3 Fdk. $2\frac{1}{2}$ Alb. Stk., som

er underlagt Hovedgaarden Rødfilde, 20 Rdr. efter gammel Akford.

8. Hovedbygningen paa Nakkebølle bestaar af Jakob Brockenhusens trehundredaarige faste Stenhus, omgivet af Grave, i hvilke endog Bygningens ene Side med de to fir-kantede Hjørnetaarne er sat. Paa Midten af Bygningens anden Side (Borggaarden), der vender mod Nord, er et mægtigt Trappetaarn med en af Jernplader dækket Egetræs Dør, paa hvilken Jernnagler ved Siden ad hinanden ere ind-drevne. Indenfor Døren findes endnu den i Muren skjulte Forskudsbjælke, og oven over Døren er sat en Sten med Indskrift: „Anno Dni (Domini) 1559 lod ærlig og velbyrdig Mand Jakob Brockenhus opføre dette Hus.“ Indenfor denne Dør fører den gamle mægtige Stentrappe baade op til Stue-etagen, anden Etage og Loftet, saavel som ned til de hvælvede Kjældere, hvori en gammel Brønd og enkelte jernbeslagne Døre endnu findes. Disse Kjældere staa næsten uforandrede, kun bruger man nu hverken Borgstue, Kjøkken, Forraads-kammer eller Borgfængsel til deres oprindelige Brug. Ved Siden ad den gamle Borgstue har man Fængslet, der findes i det østlige Hjørnetaarns Kjælderhvælving. Her findes endnu nogle af de oprindelige Vinduer, der kun har givet de skumle med $3\frac{1}{2}$ Mens tykke Mure forsynede Kjældere et sparsomt Lys, og her findes ligeledes Spor af de Kroge, til hvilke man har lænket de forvarede Fanger.

Jørgen Greve, Søn af Niels Greve, Kromand i Aastrup, havde 1743 stjaalet 23 Rdr. fra Jørgen Jensen i Aastrup, medens Folkene vare i Kirke. Da man fandt ham i Hønse-mosen bag Nakkebølle, lod Kapt. Cicignon ham indsette i Fangetaarnet, hvor han Dagen efter hængte sig selv. Siden blev hans Lig udslæbt af Nakkeren til Bantinge (Nybølle) Kettersted.

I første Etage har man Fruerstuen, hvis Vægge ere overtrukne med vævede Tapeter fra Kristian den Femtes eller Frederik den Fjerdes Tid, og som rimeligvis skulde Børge Trolle deres Tilværelse. Anden Etage, der nu er delt i adskillige mindre Værelser, har oprindeligt udgjort en eneste stor

Ridderjal, med en Kamin i hver Ende paa Bygningen. Disse Kaminer ere endnu bevarede og fremvise de ovenover samme anbragte Vaaben Bøllernes og Brockenhusernes Skjoldmærker i den vestlige og Bøllernes og Frisernes i den østlige Ende. Ligeledes ser man de oprindelige Bjælker, med udstaarne Bjælkehoveder, og i Taarnkamrene de oprindelige Vinduer med Sandstenskarne. Paa Loftet rundt om Bygningen findes af de paa hin Tid brugelige Skydehuller. Medens saaledes Gaarden i sin ydre Form næsten er usforandret, eller i det mindste med ubetydelige Forandringer den samme som for 300 Aar siden, saa bærer dens Indre, lige fra Kjælder til Loft, Vidne om en adelig Borgs Udseende for flere Hundre-
aar siden.

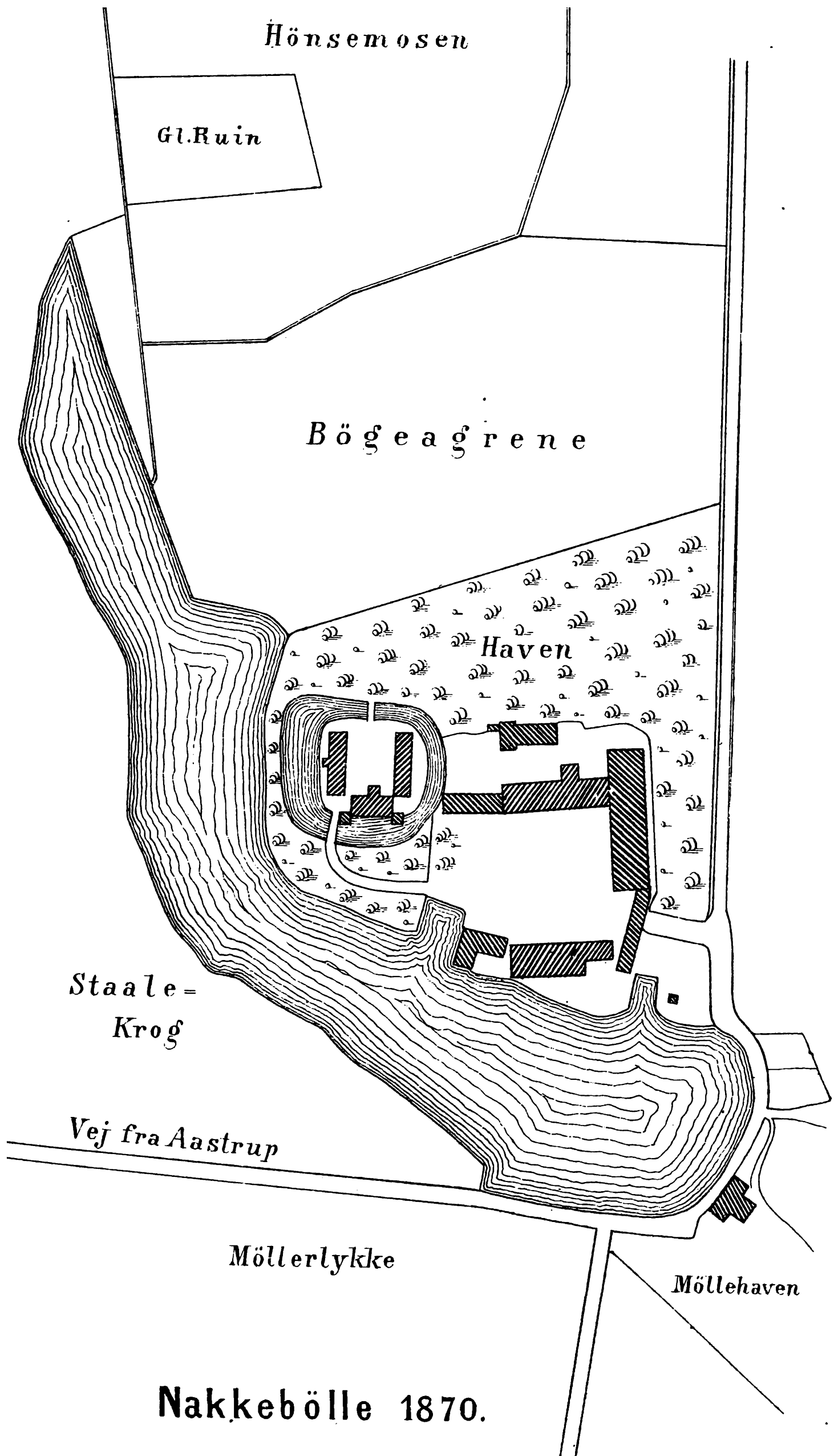
Til Hovedbygningen slutter sig to enetages Sidesløje, af hvilke den østlige er sammenbygget med Hovedbygningen og skal efter Sagnet være opførte af Materialier fra det gamle Rakkebølle. Den vestlige Sidesløj er en fritstaaende nyere Bygning, opført paa den gamle Sidesløjs Grund, der, som det fremgaar af Synsforretningen 1679, før den Tid havde været nyttet til Skriverstue, Mælkestue, Spiskammer og Bryggerhus, og rimeligvis var forbunden med Hovedbygningen.

Ladebygningen har intet mærkværdigt ved sig. Mejeriet er en teglhængt Bygning i Nord, ved hvis nordlige Side, ude i Haven, 1870 er opført en praktisk Mælke- eller Svalekjælder for Vandmejeri, hvortil Vandet ledes fra en Kilde udenfor Haven. I kort Afstand derfra, i Skygge af Havens Træer, er der ligeledes til Mejeriets Brug opført et Tshus efter den nyeste Maade. — Koladen er ligeledes i Nord og er en Forlængelse af Mejeriet, opført for omtrent 80 Aar siden. Tærskeladen og Porthuset, med Indkjørselen til Gaarden i Vst, ere de ældste Bygninger. Stalden er opført af v. Deurs for omtrent 50 Aar siden og ligger i Syd. Den nye Vognport er opført 1866, og Svinestien, der ligger bag Koladen, er opført 1868.

Hertil kommer endvidere de ved Møllen opførte Bygninger: en ny Fedestald, opført 1869, og en ny Hjælm til Opbevaring af Korn, hvor man foruden Mølleværket tillige

driver Tærste-, Rense- og Knusemaskine ved Vandkraft. Som Nolsgaard har Nakkebølle vundet betydeligt, dels ved den dygtige Forpagters mangeaarige Virksomhed, og dels ved det betydelige, fra Havet indvundne Areal, der, foruden hvad der er sikret for Sjøvandets Odelæggelser, og hvad der ved Mage- skifte o. s. v. er tilført Gaarden, har givet dennes Areal en betydelig Tilvæxt. Alene det inddæmmede Areal udgjør omtrent 110 Td. Land, hvor 80 Stkr. Ungkvæg og Fedekvæg hver Sommer finde rigelig Næring¹⁾. Foruden dette meget betydelige Areal af Engbund, der mere og mere forbedres, er der omtrent 40 Td. Land gammel Eng til Gaarden og henved 400 Td. Agerland, Besætningen, 120 Køer, holdes for den bedste paa Egnen, og Mejeriprodukterne fra Nakkebølle have ligeledes et højt Navn hos vore Handelsmænd.

¹⁾ Om selve Inddæmningen er der fortalt under Solstenshus.

Vesteraaby og Aastrup Sogne.

I Uffnit.

Besteraaby og Pejrup.

Jeg elsker Danmarks Bøgelunde,
Dg Dalen, hvor min Bugge stod,
Den Jord, hvor mine Fædre blunde.
Dg Kornet hølger for min Fod ;
Jeg elsker disse runde Høje
Om Engen, ret en Blomsterkaal,
Den Sø, saa blaa som Pigens Dje,
Det Hav, saa blankt som Heltens Staal.
(M. Hansen.)

A. Sognets Topografi og almindelige Historie.

1. Paa et Højdedrag i det sydlige Fyns frugtbare Egne, med Udsigt over Skov og Sø til den talrige Gruppe af Smaasøer, der gjør Egnen til en af de skønneste i Danmark, ligger Besteraaby med den anselige Korskirke, den romantisk, skjønt beliggende Præstegaard, Skolen og en for en Landsby i vore Dage ualmindelig stor Samling af Huse og Gaarde. Den nærmeste Egn, navnlig syd for Byen, er særdeles frugtbare og hører med til Landets bedste Jorder.

Besteraaby ligger fem Fjerdingvei fra Faaborg og to Mil fra Svendborg, idet Landevejen imellem disse Byer fører igjennem Besteraaby. Desuden knytte sig i selve Byen flere befærdede Veje til denne Hovedvej, af hvilke Vejene fra Brahetrolleborg, fra Gundestrup og fra Fjellebroen ere de vigtigste.

Byen Vesteraaby danner med sine Torder Sognets midterste og sydlige Del. Nordfor Vesteraaby Mark ligge de to gamle Skovgaarde Gjeldbrede (nu Ditlevslyst) og Kragegaard, næsten hver for sig omgivne af Skov paa alle Sider. Længere nordpaa har man Hovedgaarden Brendegaard ved Søen af samme Navn og de vidtstrakte under Baroniet Brahetrolleborg hørende Skove.

Vesteraaby Sogn har en Udstrækning fra det nordligste Punkt i Klosterkoven ved Krarup Mark til det sydligste Punkt Strandhusene af over fem Fjerdingvej; men Bredden svarer ikke til denne betydelige Længde, thi naar Pejrup Bys Grund, der danner en Udbuening mod Vest, ikke regnes med, vil Sognets Brede kun skifte imellem 2 til 4000 Alen. Det smalleste Sted fra, fra Sølvbjerg til Gundestrup Mark tværs over Sognet, er ikke engang 2000 Alen. Drager man derimod en Linie fra Sognets vestligste Punkt, det Sted ved Drenhaverne, hvor Grønderup Mark møder Holstenshuses Torder, over Pejrup Mark, nord for denne By og nord for Vesteraaby over Bøgebjerg, Favrshøj og Ullehøj til Sognets østligste Punkt, det Sted, hvor Gundestrup og Rødkilde Torder støde sammen, da fattes denne Linie kun nogle hundrede Alen i tre Fjerdingvej.

Sognets Grænse mod Nord ere Brahetrolleborg og Krarup Sogne, idet Pejrup Bys Torder mod Nord støde til Grønderup, og Brendegaards Marker til Nybo Bys Torder. Mod Ost danner Krarup Mark et kort Stykke Grænsen, siden Gundestrup Mark, Galtelykkerne, Eskbjerg og Gundestrup Bys Torder og endelig Rødkilde Hovedgaard og Albølle Strandhuses Torder. Mod Syd grænser Sognet til Stranden og den inddæmmede Rækkebølle Fjord samt Rækkebølle Hovedgaards og Aastrup Bys Torder. Mod Vest grænser Aaby Sogn til Aastrup, Dirnisje og Brahetrolleborg Sogne, nemlig til Rækkebølle Hovedgaards, Ratterø Bys, Holstenshus Hovedgaard, Sølvbjerg, Grønderup og Nybo Byers Torder.

Sognets Areal er 4093 Tønder Land med 321 $\frac{3}{4}$ Td. Ager og Engs Hartkorn, men af Arealet ere 731 Tønder Land Fredskov med omtrent 25 Td. Skovskylde Hartkorn.

Af disse Skove danne Klosterskoven og Nyvænge Sognets nordligste Del. Klosterskoven med Bildskoven og Lejestoven ere dels prægtige Naaletræplantninger og dels Løvtræer i kraftig Væxt. Stenhusløkkerne, de Løkker, som fordum henhørte under „Stenhuset“, der allerede var afbrudt 1670, og senere dreves under Brændegaard, er en yngre Naaletræplantning. Torpeløkken er en gammel Fredskov, en ikke ubetydelig Skovstrækning af Bøge, Ahorn og andre Løvtræer. Hertil støde Bremerhave og andre Smaaskove ved Bredderne af Brændegaards Sø, der næsten helt er omgivet af Skove. Alle disse Skove høre under Baroniet Brahetrolleborg. Af dem er Torpeløkken især mærkelig derved, at der er et Sted, som kaldes Torpe Badekjær, i hvis Nærhed endnu i Mands Minde vorede Baaskeliljer. Sagnet fortæller, at her laa i gamle Dage Landsbyen Torpe omgivet af tykke og tætte Skove. Beboerne af denne Landsby, siger Sagnet, skulde have været en hel Røverbande, der ved Nattetider fjørte ud for at plyndre baade de fredelige Landsbyer og vejfarende Folk. Endelig bleve de grebne, deres By ødelagt og Torperne overgroede med Skov. For Baaskeliljernes Skyld kunde vi dog føle os fristede til at nævne, at Byens Folk ikke have været Røvere; men det er sandsynligvis dette Sagn, der har været anført i en eller anden Indberetning i ældre Tider, som har givet Anledning til, at Nutidens Topografier uden videre meddele, at den nærliggende Brændegaard er oprettet af to nedlagte Landsbyer. At denne for over 300 Aar siden forsvundne Torp dog endnu var til 1498, ses af et af Kong Hans udstedt Laasebrev paa Holmeklosters Gods, hvor „Torp“ nævnes imellem Brændegaard og Esteborg, men uden nogen Meddelelse om Byens Størrelse.

Langs med Aaen øst for Vesteraaby, imellem Pilegaard og Lindevads Mølle, har man den for sine Naturskønheder befjendte Lystskov Lindebjerg under Pilegaard, og nordvest for Byen Bøgebjerg, en Løv og Naaleskov paa henved 70 Tdr. Land under Holstenshus, hvilke ere de betydeligste Skove i Vesteraaby Sogn.

Skovegnene i Sognets nordlige Del ere bakkede og Jordsmønnet gruset. De magre Jorder strække sig helt ind paa Vesteraaby Grund, indtage de nordlige Udflytterlodder og ende ved Sjødedraget Bøgebjerg, Favrshøj og Ullebjerg. Trindt omkring ved Byen er der, som foran bemærket, udmærkede Jorder, hvad især gjælder om Jorderne syd for Byen, helt ned til Stranden. Til Pejrup By hører ligeledes særdeles gode Jorder.

To Aaløb, et større og et mindre, falde ud i Stranden paa Sognets sydlige Side. I dets nordlige Del, fra Søen ved Brendegaard — der nærmere vil blive omtalt under denne Hovedgaard — tager en Arm af Odense Aa sin Begyndelse.

Folketallet, der 1810 kun var 700, udgjorde efter sidste Folketælling 1107, hvis Hovederhverv væsenligst er Agerbrug og Skovarbejde.

2. Det tør med temmelig Sikkerhed antages, at Vesteraaby, som i ældre Tider stedse skrives Duby, er en af de oprindelige gamle Adalbyer, hvorfra ikke alene Pejrup, men maaske ogsaa Nastrup (Dustrup) ere opstaaede. Sidstnævntes Navn tyder endogsaa derpaa. Enten man vil udlede Navnet af Dve (Dvesby) og Dvestorp, eller man har givet Byen Navn af den øst for samme strømmende Aa, blive Forholdene de samme: Navnet kan tyde paa, at Nastrup er en Afbyggerby fra Vesteraaby, men ethvert andet Bevis savnes. I Adalbjerne, siger Allen¹⁾, vare oprindelig alle Beboerne Selvejere, fri, uafhængige Bønder, og det var dem, der nærmest fremkaldte Opdyrkningen af Udmærkerne eller overlode samme til deres Trælle, Landboere eller Brynder; og det vide vi, at i Aaby var i ældre Tider ikke faa Selvejerbønder. Det er jævnlig Tilfældet, at i saadanne Byer er der en større Gaard, og det var forhen Tilfældet næsten i alle Byer, hvilken Gaard gjerne fører Navn efter Byen, medens Byen oprindelig har faaet Navn af denne Gaards første Ejer. I Pejrup har

*) Gaandbog 149.

man endnu en gammel jordeggen Gaard, som har bevaret det betegnende Navn Bondegaarden; men i ældre Tider gif den baade under dette Navn og Pejrupgaard.

Vesteraaby er en meget gammel By, som har været beboet allerede i Stenalderens Tider, i den fjærne Oldtid. Herom vidne de mange Oldtidsminder, der endnu tildels ere bevarede. Gaar man forbi Præstegaarden, ud paa dennes Mark, møder Djet en stor skovklædt Høj, omdannet til et Lystanlæg og hvis Top frembyder en fortryllende, malerisk Udsigt over Land og Sø. I en kort Afstand fra denne Ræmpehøj ses Spor af fire mindre Høje. Paa den ene af disse staa endnu Bærestenene af en Ræmpegrav, hvorfra Overliggeren er bortført; paa en anden er et uigjennemtrængeligt Bildnis af Torne, medens de to andre ere aldeles ødelagte og kun have efterladt en ubetydelig Ophøjning i Jordlaget, mere leret og stenet end den omgivende sorte Muldjord. Nordvest herfra, ved hin Side Vejen imellem Matr. Nr. 33 og 67, ses lignende Spor af en bortført Jordhøj. I Bængerne (noget sydligere) paa Matr. Nr. 11 har tilforn været en mægtig Runddysse, som nu er bortførte, idet man brugte Stenene til et nyt Sluseværk ved Linderuds Mølle. I kort Afstand fra Laen, vest for Vejen, som fører til Fjellebroen (Matr. Nr. 63), var tidligere en Høj, som nu er bortført; men det derved fremkomne Gravkammer med en mægtig Overligger er fredet.

Paa Favrshøj Banke, i en kort Afstand fra Vejen, der fører til Brahetrolleborg (Matr. Nr. 32), var tidligere en mægtig Runddysse, der blev ødelagt 1842, dengang man opførte en ny Korsfløj ved Vesteraaby Kirke, og Stenene brugte man til Grunden. I Skoven Bøgebjerg vest for Favrshøj findes en smuk rund Jordhøj fra Broncealderens Tider, saavidt vides den eneste af sit Slags der i Omegnen. Ved Pejrup har fordum været flere saadanne.

Det store Antal af Oldtidens Grave man endnu kan følge Spor af trindt omkring ved Byen, viser netop, at det har været et i Oldtiden beboet Sted. Skovene, der paa hin Tid have omgivet Byen mod Nord, kun afbrudte af de Moser,

der paa samme Tid vare fisterige Indsøer, hvad ogsaa gjælder om Aaløbene og Engene ved Byens sydlige Side, afgave et prægtigt Opholdsted for Bildtet, for Fiske og Skaldyr; og det var netop saadanne Steder, hvor Oldfolket yndede at fæste Bod.

3. Igjennem hele Middelalderen har en Del jordegne Bønder holdt sig i Vesteraaby, og disse vare endnu i det firtende Hundrebaar ikke saa faa, idet der var mindst 15 Selvejerbønder for 300 Mar siden. 1563 ydede Kronens og de jordegne Bønder i Aaby $7\frac{1}{2}$ Pd. Rug $6\frac{1}{2}$ Pd. 10 Skpr. Byg og $1\frac{1}{2}$ Pd. Havre. Desuden ydede 2 andre Bønder hver 29 Skpr. Byg. Det var ialt 150 Skpr. Rug 214 Skp. Byg og 60 Skp. Havre. Foruden disse jordegne Gaarde var der 1525 ni Gaarde i Aaby, der som Fæstegaarde henhørte under Holmekloster, det nuværende Brahetrolleborg, og i Kaj Lykkes Tid hørte 18 Gaarde der under, som 1661 bleve bortpantede til allehaande Panthavere.

Ved et Mageeskifte 1579 overdrog Kongen Herligheden af 4 jordegne Gaarde i Aaby til Knud Benstermand til Finstrup. Den ene af disse Gaarde (Rasmus Holme) skylde til Kronen det ene Mar 1 Eder. 2 Skpr. (det er $\frac{1}{2}$ Pd.) Rug. Det andet Mar $1\frac{1}{2}$ Ed. Byg ($\frac{1}{2}$ Pd.) og det tredie Mar 20 Skpr. ($\frac{1}{2}$ Pd. Havre. Desuden 1ste Mar 1 Faar, 2det Mar 1 Lam og 3die Mar 1 Gaas og hvert Mar 3 Korter Smør, 4 K i Gjesteri og 15 B i Eridspenge. De allerfleste gamle jordegne Gaarde ydede deres Landgilde paa denne Maade. Man kaldte det „Vexlende Landgilde.“ De andre tre Gaarde, som nu kom under Knud Benstermands Herredømme for snart at blive regnede blandt hans Fæstegaarde, tilhørte Lavrits Hansen, Anders Lang og Jens Lavritsen, som sølgelig ogsaa stode for vexlende Landgilde og ydede alle i Forening endvidere Fjerdeparten af en Ko, medens de andre Kronbønder der i Byen ydede „den femte Part.“ Foruden disse 4 Gaarde fik Knud Benstermand sammesteds 8 Gadehuse, der hidtil ikke havde kjendt andet Herskab end Kongens Lensmand. Ligeledes overdrog Kong Frederik den Anden til Knud Benstermand Kronens Rettighed og Herlighed, noget Kirke-

gods, to Gaarde (Tesper Hansens og Jeppe Skræders) i Vesteraaby, hvis Landgilde var skænket til Kirke og Præst. Aaret efter bleve 3 jordegne Gaarde og to Huse, der hidtil havde været forlenede Kristoffer Valkendorf til Glorup, lagte under Nyborg Slot som Kronens Fæstebønder. Disse to Gaarde tilhørte Erik Madsen og Rasmus Nielsen og ydede foruden en Del Smaaredsel henholdsvis $1\frac{1}{2}$ Skpr. Rug, $3\frac{1}{2}$ Skpr. Byg, $3\frac{1}{2}$ Skp. Havre, og 2 Skpr. Rug, 2 Skp. Byg, $3\frac{1}{2}$ Skp. Havre, desuden ydede hver af Gaardene 1 $\frac{1}{4}$ i Gjesteriafgift. — 1581 blev Landgilden af 2 Gaarde, som tilhørte Klavs Smed og Karl Degn, udlagt til Sognepræsten og Kapellanen i Faaborg. Den første af disse Gaarde ydede $1\frac{1}{2}$ Pd. Byg, 1 Fjerd. Smør og 1 Faar, den anden 2 Pd. Byg, 1 Fjerd. Smør og 1 Faar, alt foruden Smaaredsel, medens Herligheden allerede var overdraget til Knud Venstermand. — 1591 blev efter kongelig Befaling udlagt et Bol i Aaby til Sognepræsten og Kapellanen i Faaborg isteden for et Bols Landskyld i Aastrup, som skyldte 5 Skpr. Rug, 24 Skpr. Byg og 3 Skpr. Havre samt et Fodernød, hvilket Bolig Peder Bille til Aastrupgaard fik af Kongen. Det var altsaa 12 gamle jordegne Gaarde, der i Løbet af en halv Snes Aar gik over til Kronens og Adelens Fæstegods. 1610 var der kun 3 Gaarde i Aaby, der vare fri Selvejendom — dog naturlignvis med betagen Herlighedsret —, og disse 3 Gaarde henlaa under Lensmanden paa Nyborg Slot.*) Vi kunne følge disse 3 jordegne Gaarde, til de maatte bøje sig for Tidernes Tryk og blive Fæstegaarde.

Iblandt det Gods, der ved Kongens Skjøde af 15de Juli 1664 overdroges Niels Banner, var der foruden en Gaard i Aaby — den ene af de nævnte 3 jordegne Gaarde — indbefattet Herligheden af de 3 Gaarde (2 Gaarde og et Bol), hvis Landgilde var henlagt til Sognepræsten og Kapellanen i Faaborg tilligemed to Huse. Det er dette Gods,

*) Nyborg Lens Regnskaber Ministeriets Arkiv jævnsført med topografiske Samlinger og Tegnelser i Geheimarkivet samt Skjøder og Adkomst paa Holstenshus.

der ved Skyldfættningen samme Aar staa anført for en Helgaard, en Halvgaard, et Hus og to jordløse Huse, som endnu den Gang, da Tordebøgerne bleve indsendte, paa hvilke Skyldfættningen blev grundlagt henhørte under Nyborg Slot. Der var nu kun to jordegne Gaarde tilbage. Den ene af disse tilhørte den hæderlige Bonde Gunde Nielsen, og den holdt sig ikke længe; den anden holdt sig derimod i næsten Hundrede Aar efter den svenske Fejdes Tid.

Gunde Nielsens Aar synes at have været gode før Krigen 1657. Han havde en med et teglhængt Stuehus og Karnap prydet Gaard, der laa nordlig i Byen (rimeligvis Rasmus Jensen's nuværende Gaard). Ved Krigens for Danmark uheldige Bending fik Bondevæbningen Ordre til at drage til Aasens for at bidrage til at standse Fjenden. Paa dette Tog fik han efter et senere Tingsvidne det Skudsmaal, „at han førte Fanen vel.“ Dog kom han ikke ret til at udfolde den overfor Fjenden. Han fik derimod det ligesaa vanstelige Sværv at rulle den saa fast sammen, at Fjenden ikke skulde føje den til sine andre Trofæer, en Opgave, som han hæderlig løste. Trods alle Anfægtelser og Plagerier bevarede han Fanen, hvilket hans Standsfæller paa en meget hædrende Maade udtalte. Men Krigen havde styrtet ham i en Gjæld, der efter Tidens Ejendomspriser var langt større end hele hans Ejendoms Værdi. Hans betydeligste Kreditorer vare Peter Børtning og Henrik Wrangel. Den førstnævnte var den Ridefoged ved Rankauholm, der var Mand for at styrte Kaj Lykke. Den sidstnævnte var en tyff Foged, der sad som Enehersker paa Nafkebølle. I en halv Snes Aar efter Krigen itred Gunde Nielsen trolig med Taalmodighed og Kraft for at arbejde sig frem, da han 1666 3 Gange havde lovbudt sin Ejendomsgaard uden at finde en Kjøber til den.*)

Den 7de August 1675 stævnes han for 100 Rdr. Gjæld til Henrik Wrangel, som han allerede 1673 var tildømt til at betale. Det var paa Grund af dette Søgmaal, at der

*) S. Sjørgensens Uddrag af Tingbøger. Fyens Stiftstidende.

optoges Syn over hans Ejendom, og dette Syn vidner om den ualmindelige Dngtighed, hvormed han havde holdt sin Ejendom vedlige. Paa Stuehuset fandtes en Karnap at være nedbrudt. Stentaget fattedes kun 9 Sten, 1 Vindskede og 3 Allen Lægter. Den vestre Lade savnede kun 4 Traver Langhalm. Den søndre Gavlfunde opvindes og klines for 2 ½. Der var faaet 4 Drter 4 Skpr. (44 Skpr.) Rug. Paa samme Gaards Grund stod et Hus nord for Byen, imellem denne og Rasmus Pedersens Gaard. Paa dette savnedes der 4 Traver Langhalm og noget Overtømmer. Denne Brøstfeldighed var for intet at regne imod den Tilstand, den aller største Del af Bøndergaardene vare nedfunkne i paa hin Tid.

Da han den 27de Febr. 1675 blev indkaldt af Peter Børtning for 200 Rdr., saa han ikke længer nogen Udvej. Han ophød paany 1676 sin Gaard paa Tinget til Henrik Wrangel, imod at beholde det Gadehus, der stod paa Gaardens Grund, 2 Skpr. Sædeland i hver Mark, 1 Læs Hø og en Krog, hvor han kunde græsse en Ko. Paa disse Vilkaar vilde Henrik Wrangel ikke gaa ind. Han vilde hellere have Gaarden for ingen Ting. Gunde Nielsen maatte træde fra sin Gaard for at tage Bolig i Huset, men hvad han havde ønsket og haabet at kunne beholde som Husmand, maatte han nok slaae en tyk Streg over.

1675 var der saaledes kun en eneste jordegne Bøndergaard tilbage i Vesteraaby. De tre Bønder som ydede deres Landgilde til Sognepræsten og Kapellanen i Faaborg havde man dog i en vis Henseende regnet med blandt de jordegne Bønder, saa længe de to gamle Sandemænd Kristoffer Hansen og Kristoffer Markvardsen holdt sig fast der. De forlode allerede de faldefærdige Gaarde 1669 (se Første Del S. 62). Jorden blev udelejet af Fogden paa Rødkilde og Kr. Markvardsens Gaard faldt ned af sig selv. Det sidste man har om disse to Bønder er et sørgeligt Tidsbillede. Under en Sag, som opstod i Anledning af, at en Del Mænd af Vesterhæsinge, Aastrup og Lyndelse havde været i Kongecøgt Bodelmisse Dag 1675, hvor det gik blodigt til, fik man Brug

for Salling Herreds Sandemænd. Paa Hjemvejen fra Rejsen toge Bønderne nemlig ind i en Gaard i Ryslinge, hvor de bedede og forlangte en Tønde godt Ol for Betaling, hvad Konen ikke vilde indlade sig paa, men lod dem dog faa nogle Kander Ol til deres Mad og lidt i deres Legler til Hjemturen. Da de vare bleve noget forstumlede i Hovedet af Ryslingekonens Ol, kom de til at kjøre Omkap, og Henrik Rye blev da forfærdelig lemlæstet af en anden Karl fra Aastrup, der havde knust hans Hovedskal i mange Stykker, slaaet en Arm over paa ham og tilføjet ham mange andre Slag, saa han strax efter døde, og Karlen rømte bort. Nu var det, at man fik Brug for Sandemændene. Det oplystes da, at den ene var død, de to jordegne Bønder i Aaby, Kristoffer Hansen og Kristoffer Markvardsen, vare begge gaaede fra Gaardene og geraadede i Glendighed, saa de gif omkring og tiggede Brødet, og om Hans Jensen i Albølle vidste ingen Rede.*)

Resten af den sidste jordegne Bondegaard holdt sig til 1759, da den tilhørte de to Naboer Lavrs Mortensen i Sølvbjerg og Henrik Rasmussen i Gjellebrede, begge Fæstebønder under Baroniet Brahetrolleborg, som under 24de November 1759 folgte denne deres halve jordegne Bondegaard i Vesteraaby til Grev Reventlov paa Brahetrolleborg for 325 Rdr. Gaarden var dengang beboet af Rasmus Hansen og var skyldsat for 3 Tdr. 2 Skpr. 1 Fdkr. 1 Alb. Skf.

4. Naar det stod saa daarligt til hos Selvejerbønderne, maatte man formode, at det ikke stod bedre til blandt Fæsterne, og det var ogsaa tildels Tilfældet, skjønt det dog i Regelen var de jordegne Bønder, der lede den haardeste Nød i trange Tider, fordi de ingen havde at støtte sig til. Men at Fæstebønderne i Aaby ikke havde det saa syndelig bedre, derpaa kunde gives endnu adskillige flere Exempler end de allerede meddelte i den almindelige Oversigt i denne Bogs første Del.

*) S. Sjørgensens Uddrag af Tingbøger.

1681 toges Syn over Hans Kristoffersens Fæstegaard under Brahetrolleborg, hvis Brøstfældighed for Tag og Tømmer var regnet for 10 Rdr. Der var nylig bygget et Hus paa 6 Fag, som hverken var klinket eller tækket. Indboet bestod af et gammelt Bord, en gammel Fodkiste, en gammel Træskammel, et gammelt Deigtrug og en gammel Mostpresse. Fremdeles en gammel Vogn, eller Dele af en saadan, en gl. Blov, en gl. Blovsele og en gl. brun Hest. Der var faaet 4 Stykker Jord med Byg og 1 med Blændkorn, foruden adskillige andre Stykker, som mest vare faaede til Leie.

Næste Aar indkaldtes alle Rødfilde Tjenere under Brahetrolleborg Birk. De tilstode Restancerne, men kunde ej tilvejebringe Betalingen for den store Misvæert og Skatts Skyld. De formodede, at deres sal. Husbondes (Generalfiskalens) Arvinger dem det efterlader. Det hedder fremdeles: dersom en Del af os skal blive ved Gaardene og ej kan faa nogen Hjælp til Sæde- og Brødkorn, saa kan vi aldrig yde til Konge og Husbonde. Tilmed er vores Kræ og Bæster næsten dels døde af Hunger formedelst Foderets Skyld, som forleden Aar næsten blev forraadnet."

1687 fik Søren Sjørgensen, som før havde boet paa Svelmø, en Gaard i Aaby uden Indfæstning. Der blev faaet 29 Skpr. Rug og fældet 3 Tdr. Land; der blev givet ham 3 Læs Hø eller i dets Sted 3 Slettedaler; til Bygningen fik han 120 Ellelægter, 1 Eg og 9 Traver Langhalm. Han skulde have Hjælp til at gjærde Gjerderne, desuden blev han holdt fri for fgl. Skatter i et Aar og Landgilde og Hovningspenge i 3 Aar.

Det var under de trykkende Tider, der fulgte efter den treaarige svenske Fejde, især mærkeligt, at Interessen for de gamle Samsfundsforhold og Vedtægter ikke svækkedes. Endog efter at Bønderne ikke længer toge aktiv Del i Retsplejen, da Sandemandsinstitutionen paa en saa sørgelig Maade var gaaet til Grunde i Salling Herred, værnede Bønderne i Aaby og Nastrup med Mand og Kraft om deres gamle Bylove og Vedtægter. Nastrup Bylove vare blevene ødelagte under Svenskekrigen, men Bønderne lode strax efter en ny Udgave

paa 62 Artifler tinglæse og stadfæste ved Salling Herredsting.

Jens Hansen, Forpagter af Aaby Præstegaard, havde 1693 undladt at gjærde sine Gjerder. Det vilde og kunde Bymændene ikke taale i Genhold til deres Bylove og gamle Vedtægter. Der var saa intet andet for, end at Forpagteren skulde give $\frac{1}{2}$ Tønde DL, og da han var uvillig dertil, var der en anden Mand, der lagde Dillet til. Men saa maatte den stædige Mand pantses, og Bymændene toge en Kjedel i Pant. Forpagteren indgav Klage til Brahetrolleborg Birkesting, at Mændene havde taget Kjedlen ud af hans Kones Hænder og begegnet hende paa en utilbørlig Maade. Sagens Udfald ses ikke af Tingbogen, men det er mest rimeligt, at Dommeren har respekteret de gamle Bylove, noget, vi vide af andre og tidligere Sager.

5. Et særegent Forhold fremstod i Vesteraaby henimod Slutningen af det syttende Hundrebaar, i Anledning af, at Byen ligefrem blev omdannet fra en gammeldags fredelig Landsby til en krigerisk Rytterkoloni, idet ikke mindre end 12 Gaarde i Vesteraaby (Pilegaard og 11 andre Gaarde) i Kong Kristian den 5te Tid bleve inddragne i det kongelige Ryttergods. Rytteren, enten det nu var Bonden selv eller en af ham antagen Stillingsmænd, eller det var den hos ham indlagte Rytter, følte sig ifølge sin Stilling som en langt betydeligere Person end de fattige Hovbønder. Det var derfor ikke saa sjældent, at Rytterne yppede Klammeri i Byen; thi, naar Hovbønderne fik sig opstrammede med en Kus, vege de ikke til Side for Rytterne. Havde Bønderne først taget Sæde i en af Byens Smugkroer, saa var man temmelig vis paa, at de vilde hævde den Plads, de havde, selv om en halv Snes Ryttere traadte ind. Om end Rytterne og Hovbønderne til daglig Brug kom godt ud af det sammen, var det dog sjældent, at det gik helt fredelig til, naar begge Parter kom sammen og fik noget i Hovedet.

Disse særegne Foranstaltninger dannede Overgangen til den staaende Hær her i Landet. Det var fra gammel Tid af enhver Mands Pligt at møde til Landets Forsvar, naar

Fjenden faldt ind i det, eller Forholdene krævede det; men denne almindelige Værnepligt afløstes efterhaanden af Hværvingen, saa at de Hære, Danmark havde at stille i det 16de og 17de Hundrebaar, vare hværvede, sædvanlig tykke Tropper. Under Trediveaarskrigen begyndte man at oprette staaende Hære, og vi maatte ogsaa her følge de store Magters Exempel. Forordningen af 4de Juli 1664 dannede Grundlaget for Udskrivning af Indfødtte efter Hartkorn, hvorimod Kong Kristian den femtes Forordninger af 9de April 1670, 5te Oktbr. s. A., 27de Juli 1671 og 2den Novbr. 1672 indeholdt Bestemmelserne om Rytterdistrikterne og Ryttergodset i Danmark. Til dette Ryttergods afgaves en stor Del af Kronens Gods trindt omkring i Landet. En Ryttergaard blev fri for Skatter og fri for Hovning, imod at Manden gjorde Tjeneste som Rytter eller lejede en anden dertil. Efterhaanden kom man bort derfra, idet Bestemmelserne forandredes derhen, at Bonden paa en saadan Ryttergaard maatte underholde en Rytter. 1701 oprettede man en ny Ordning ved Udskrivningen, idet der af hver 20 Tdr. Hartkorn Bøndergods blev oprettet et Lægd. I ethvert Lægd blev en Bonde udvalgt til Lægdsmand, og en Karl udtoges til at staa i 6 Aar som Landsoldat. Han maatte i den Tid ikke forlade Sognet, men møde hver Søndag paa Exercerpladsen ved Kirken til 2 Timers Ovelse om Sommeren og 1 om Vinteren. Hver maatte enhver Landsoldat aflevere ved Kirken for der at gjemmes til næste Ovelsesdag. Fire Gange om Aaret maatte de indrullerede Karle møde til Bataillons-Exersits og en Gang om Aaret ved hele Regimentet, men en saadan Karl var igrigt som enhver anden Karl i sin Husbondes Tjeneste.

Den største Del af det kongelige Ryttergods blev solgt 1717. Af Godset i Vesteraaby kom en Del under Holstenshus, medens Tingskriver Niels Krogstrup ligeledes købte en Del, og det kom senere ved hans Død under Brahetrolleborg.

6. Ved den Skyldsetning, som fandt Sted 1664, vare Gaardene i Aaby saavel som i de fleste andre Byer af meget ulige Størrelse. Der var ikke alene hele, halve og fjerdedels Gaarde, men man regnede dem ogsaa ind under tresjeredels,

fjattedels og ottendedels Gaarde, idet man antog 14—16 Tdr. Hartkorn — det vil sige en Afgift i Landskyld, der svarede til saamange Tønder Rug eller Byg, for en hel Gaard. De tidligere jordegne Bøndergaarde som og de under Rankauholm hørende Gaarde vare nu spredte blandt mange Ejere. Saaledes hørte 5 større og mindre Gaarde til Niels Krabbes Arvinger paa Rakkebølle. 3 Gaarde (1 Helgaard, en Halvgaard og et Bol), hvis Landgilde ydedes til Præst og Kapellan i Faaborg, hørte under Nyborg Slot. 2 Gaarde til Tde Skeels, 3 Gaarde til Karl Rosenmejer, 4 til Elias Hess i Kjøbenhavn, 2 til Otto Krag (den ene skjødet til Baldemar Gabel (2den Febr. 1687), 4 til Just Høg, 2 til Jakob Fuiren i Kjøbenhavn, 1 til Rankauholm, hvorpaa den afgaaede Foged Peder Pedersen havde Livsbrev, 1 til Niels Banner, 1 til Anders Gundzau i Kjøbenhavn. Altsaa ialt 28 Gaarde og Bol.

Ved Udlægsforretningen efter Kaj Lykke blev hver Tønde Hartkorn af de 18 Gaarde i Vesteraaby, som paa denne Maade bleve udlagte til Kreditorerne, regnet for 55 Rdr., der løb ialt op til 10,017 Rdr.

Ved den nye Landmaalings-Matrikel, der indførtes under Kong Kristian den femte i Tiden fra 1683 til 1690 vare Byens Torder inddelte i 3 Marker: Udhøjmark, Kirkemark og Amarken. — Foruden Præstegaarden og Degnebolet bestod Byen paa hin Vid af følgende Gaarde henhørende under følgende Herstaber: Niels Krabbe 5 Gaarde, (af hvilke Gunde Nielsens Gaard der stod som Nr. 1 i Byen, regnedes for $\frac{3}{4}$ Gaard; dertil en Halvgaard 2 ottendedels Gaarde og en $\frac{3}{4}$ Gaard); til Nyborg Slot henlaa 2 Gaarde (de foran nævnte); 3 til Tde Skeel, 3 (halve Gaarde) til Karl Rosenmejer, 4 til Elias Hess, 2 til Otto Krag, 4 til Just Høg, 2 til Jakob Fuiren, 1 til Niels Banner, 1 til Anders Gundzau, foruden den Gaard paa 13 $\frac{1}{2}$ Td. Hrtk., som Peder Pedersen havde Livsbrev paa. Desuden laa 2 Gaarde øde, den ene var Karl Degns nord for Kirken liggende Gaard, som Knud Møller i Lindevads Mølle og en anden Gaardmand havde i Leje. Det udgjør altsaa 28 besatte Gaarde og Bol foruden Præstegaarden og

Norrekjærs Agre

Vandhave Stenk

Norrekjærs Tofter

Fra Faaborg

Skole

Gieseberg

Til Svendborg

15

Kirken

Præste G.

Pilegaard

Hans Greve

18

21

Linde-
bjerg

Kort
over

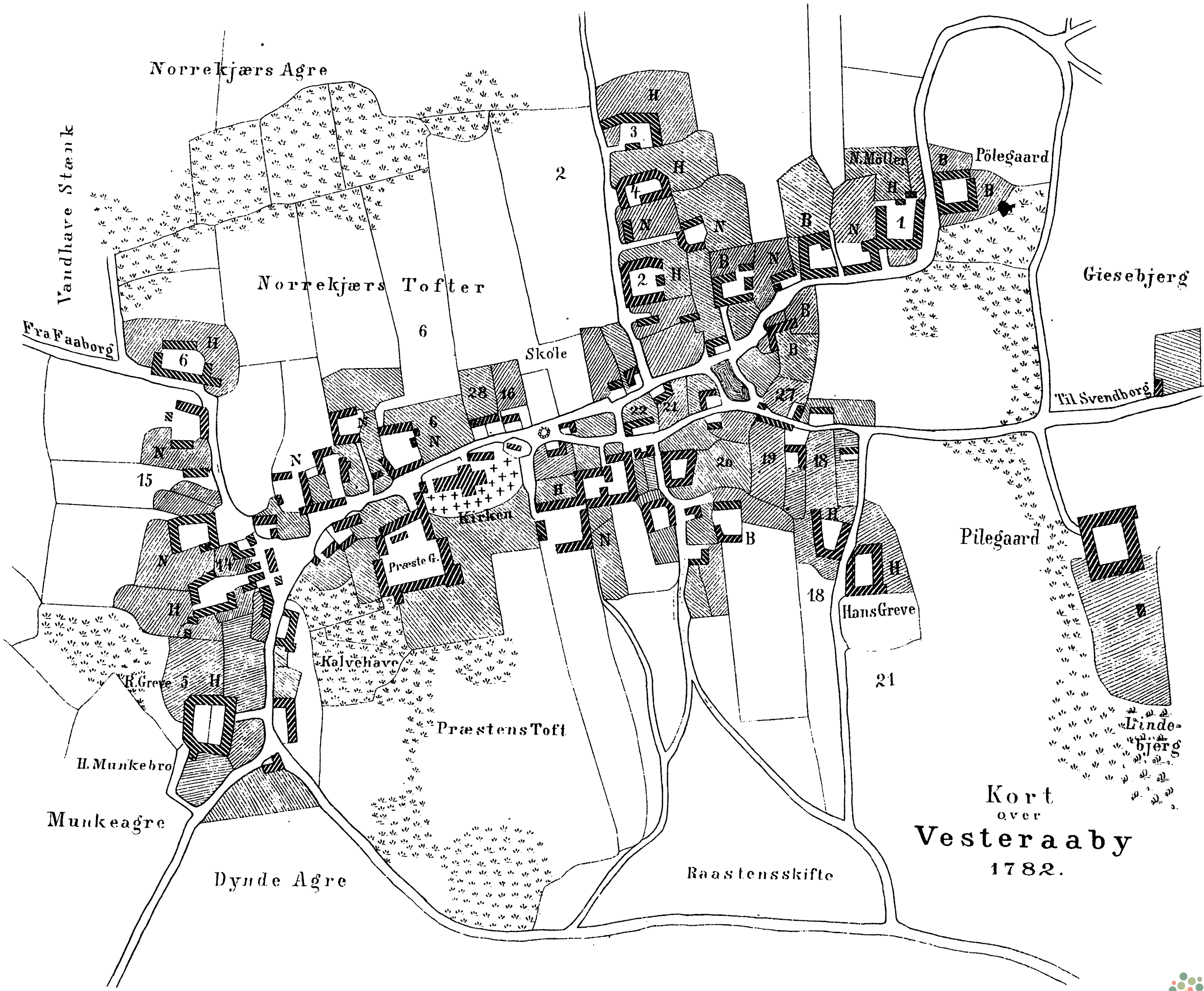
Vesteraaby

1782.

Munkeagre

Dynde Agre

Raastensskifte

Degnebol. Inden Matriklens Fuldførelse havde Gaardene i Naby i en særlig Grad været Gjenstand for Handel. Der hørte nu 5 Gaarde til Nakkebølle, 7 til Rødkilde, 2 til Præsten i Faaborg, 1 til Naby Kirke (Herligheden til Rødkilde), 2 til Elisabet Møhle, 2 til Dr. S. Post. 7 Gaarde hørte allerede dengang til det kongelige Ryttergods, 1 til Mag. Andr. Gunzan, 1 til Nakkebølle, 1 til Rødkilde og 1 til Kapellanen i Faaborg, hvilket ialt udgjør 30 Gaarde og Bol. At disse Fortegnelser ikke stemme sammen, hidrører fra den Forandring af Hartkorn, Matriklen førte med sig, og den Omdeling, der fandt Sted ved de mange Handeler og Mageslæg. Huse ere blevne regnede for Bol, og større Gaarde ere blevne beboede af to Mænd, saa de snart ere blevne til to selvstændige Gaarde. Slige Uligheder finder næsten Sted ved enhver By, ikke alene paa hin Tid, men det finder Sted endnu i vore Dage.

7. I Stedet for de gamle Pimperroer blev der ved kongelig Bevilling af 31te Oktbr. 1752 meddelt Kammerherre Holsten til Holstenshus Tilladelse til at holde en Kro i Vesteraaby og til at brygge Øl og Brændevin sammesteds. Vesteraaby Kro laa i den vestre Ende af Byen, ligeoverfor Smedien, men afbrændte tilligemed et Bolsted og et Par Huse 1808, hvorefter den blev flyttet et lille Stykke uden for Byen, hvor der siden i en Række af Aar var et privilegeret Værtshus. Senere blev Privilegiet taget bort, Kroen blev et almindeligt Bolsted, og tilhører nu Sognefoged Kristen Andersen, som har opført en ny Gaard i nogen Afstand derfra og bygget en lille Vejrmølle ved Siden af, medens en Fløj af den gamle Kro endnu er bevaret. Dette Hus har endnu Navn af den gamle Kro og nyttes til Sammenkomster ved mange Lejligheder, ligesom der da ogsaa ydes Beværtning. Da Naby Kro var gjenopført efter Branden, blev følgende Vers sat over Døren:

„Kom at beskue mig, I som mig fordum kjendte,
 Og veed, at Ilden mig saa jammerligen skjændte.
 Her staar jeg nu paa ny og byder alle ind,
 Som vandrer mig forbi i Uvej, Storm og Vind“!

Den store tæt bebyggede By har vistnok været ualmindelig sfaanet for Ildens Rædsler. En Ildbrand blev ganske vist ikke saadan som i vore Dage Gjenstand for Forhører eller indført i Tingbogen. Det var en privat Ulykke, der ramte enkelt Mand, det var Offentligheden uvedkommende, thi man havde ingen Forsikringsforeninger som i vore Dage; men alligevel ere en Del saadanne ullykkelige Begivenheder af og til optegnede i Tingbøgerne, for saa vidt vedkommende derved blev sat ude af Stand til at friste Livets Ophold. Naar Ilden havde fortæret en Mands Gjendele, naar hans Husdyr døde, naar der indtraf Misværet eller andre Ulykker, saa fremførtes Tingsvidner, som godtgjorde Rigtigheden heraf. Den Ulykkelige mødte da paa Tinget med sine Tingsvidner og sin Sognepræsts Attest, for at han formedelst „denne ullykkelige Begivenhed nødtes til at søge kristelige Mennekers Hjælp og Bistand i Guds Navn.“ Naar denne Attest var godkjendt paa Tinget, kunde vedkommende saa gaa fra By til By med Pøse og Stav for at indsamle de ringe Gaver, den fattige Befolkning havde at yde. Men det skal siges til vore Forfædres Ære, at man overalt gav med en rund Haand, hvor det gjaldt om at komme en ullykkelig Standsfælle til Hjælp; man delte selv det sidste Brød med ham. „Brandstødvandringen“ var der lyst Fred over. Den var hellig som en Pilgrimsgang.

De Ildsvaader i Vesteraaby, som Tingbøgerne have optegnet ere ikke mange:

1708 den 8de Oktbr. afbrændte to kongelige Ryttergaarde i Aaby, som vare beboede af Søren Andersen og Anders Hansen. Der blev ikke det ringeste reddet hverken af Indbo eller den indavlede Sæd.

1746 Natten imellem den 11te og 12te Juni opkom Ild i et ved Siden af Degnebolet liggende Sted. Degnens Bøllig blev i Hast omspændt, saa at den gamle Mand, Jens Krag, med sin svagelige Hustru næsten maatte flygte nøgne ud af det brændende Hus, som saa Djeblikke efter styrtede sammen. I en kortere Tid end en Time vare 6 Steder nedbrændte, deriblandt 2 under Brahetrolleborg hørende Gaarde og Søren Mikkelsens velbyggede Gaard under Holstenshus.

Det var Rasmus Jensen's nuværende Gaard, om hvilken det hedder i Holstenshufes Tingbog, at Folkene intet fik ud og maatte næsten flygte nøgne ud af Ilden. Søren Mikkelsen var efter de Tidens Forhold velhavende og besad en af de bedste Gaarde i Bygning, som kunde findes, ikke alene i Sognet, men i det hele Salling Herred. Over 80 Fag Hus i god Stand vare gaaede op i Flamme. Et Stykke Tømmer betegner endnu Søren Mikkelsens Navn og Aarstallet 1746.

1764 afbrændte Hans Nielsens Gaard, Skadegaarden; man mente, at Ilden var paasat af en ondskabsfuld, om- løbende Taterkvinde, der var misfornøjet med den hende til- delte Almisse, og som havde svoret paa, at man inden Aften skulde have mindre end hun. Faa Timer efter stod Gaarden i Luer.

1808 afbrændte som foran fortalt, de to Bolsteder og et Par Huse. Fra den Tid til 1873 var Vesteraaby By fkaanet for Ildsvaade; men nævnte Aars 19de Maj afbrændte Hans Kristian Tømmermands Hus ved Siden ad Skolen. I Pejrup afbrændte 3 Gaarde 1842.

Foruden hvad der er meddelt om Landbosforholdenes Fremskridt i Almindelighed i 1ste Del V, VI og VII Afsnit, kunde der endnu være en hel Del interessante Enkeltheder, som knyttede sig specielt til de enkelte Byer, men det vilde her paa dette Sted føre os ind i en alt for broget Blanding, der bedre kan tages med ved Slutningen af denne Del. Her kun altjaa en Udsigt over, hvad der er givet i Indfæstning til Baroniet Brahetrolleborg i den Tid, der laa forud for Fællesskabets Ophævelse, efter at Kyststjerne fra Krigen, Hungersnøden og Smitjoterne i det tyttende Hundredaar vare overvundne, og Vaarsolen havde smeltet Isen, der havde lagt sig tyk og tæt paa det attende Hundredaars Morgen. Thi den ualmindelig haarde Vinter 1709 efterlod baade øde- lagte Oldenskov, Misvært og Dyrtid, medens de kostbare Krige i Frederik den 4des Tid hæmmede Landbosforholdenes Fremgang.

1740 fæstede Anders Kristoffersen en Gaard i Aaby, som

Rasmus Hansen fradøde. Den var paa 7 Ldr. 3 Skpr. Stk., og han gav i Indfæstning 70 Rdr.

1741 gav Knud Pedersen 30 Rdr. i Indfæstning af Kragegaard. 1742 gav Mikkel Mortensen 20 Rdr. som ny Fæster af Janne Gaard.

1748 gav Peder Nielsen 20 Rdr. i Indfæstning af et Hus i Aaby.

1753 gav Henrik Rasmussen 66 Rdr. i Indfæstning af Gjellebrede.

1755 gav Hans Tørgensen 33 Rdr. 2 $\frac{1}{2}$ i Fæste af den Gaard paa 5 Ldr. 7 Skpr. Stk., som Mads Hansen døde fra.

1756 fik Mads Hansen, barnesødt i Fleninge, den Gaard i Aaby, som Tørgen Tørgensen (Bøl) af Armod maatte fra-træde. Da Gaardens Besætning og Inventarium var ringe, gav han intet i Fæste.

1765 fæstede Anders Rasmussen sin Faders Gaard i Pejrup for 53 Rdr. 2 $\frac{1}{2}$.

1766 fæstede Jens Jakobsen en Gaard i Aaby efter Hans Tørgensen, af Stk. 5 Ldr. 7 Skpr. $\frac{2}{3}$ Alb., og gav i Indfæstning 53 Rdr. 2 $\frac{1}{2}$.

1770 gav Henrik Hansen Holm 100 Rdr. i Indfæstning af sin Faders Gaard, der var skyldsat for 5 Ldr. 7 Skpr. Hartkorn.

Det er Tiden fra 1740 til 1770, der banner Overgangen fra Bondestandens mørke til dens lysere Tid. Fæsteprotokoller, Skifteprotokoller og Tingbøger vidne derom. Og der maa siges, hvad der vil, om den toungne Religiositet i Kristian den sjettes Tid, saa er det dog vist, at den medførte sin Belsignelse og bidrog, særlig i Bondestanden, til at give Udsvævelser og Laster et Rucf.

8. Hvad der i dette Tidsaffnit for Vesteraaby og Aastrup Sogne fortjener at lægges Mærke til, er Fattigvæsenets Ordning og Udvikling, hvortil man har saa gode Bidrag i Præstegaardens Gjemmer. Fattigvæsenet har, uagtet det tildels grunder sig paa Lovgivningen, dog været ordnet meget ulige ved de private Tordegodser her i Landet.

Ifølge Kristian den 6tes Forordning af 6te Oktobr. 1731

grundet paa Forordn. af 24de September 1708 om Fattigvæsenets Ordning drog Provsten og Herredsfogden omkring for at inddele de Fattige til Ophold i Sognene og kom i denne Anledning til Aaby den 18de Januar 1732, hvor Præsten og hans fire Hjælpere ogsaa var mødt. De fattige bleve nu inddelte i tre Klasser og Sognemændene bleve tilspurgte, hvad de vilde give i aarlig Understøttelse imod at blive fri for al Omlob af fremmede Betlere. De fleste Gaardmænd gav hver 2—3 Skpr. Mel, 2 Skpr. Malt, 1 Fd. Erter, 1 Fd. Bryn, $\frac{1}{2}$ Saas, 2 Pd. Smør, 1—2 Pd. Flæsk $\frac{1}{2}$ a 1 Læs Ildebrændsel. Nogle Husmænd gav 12—16 β . De Fattige bleve henviste til hvem de kunde modtage denne Understøttelse. Smidlertid udkom der samme Aar et Brev fra Fattigdirektøren i Kjøbenhavn, at fattige Folk paa Landet skulde spise visse Dage om Ugen hos Bønderne imod at gjøre Tjeneste hvad de kunde nævnte Dage, medens Herredskassen, hvortil Præster, Proprietærer o. fl. skulde yde Bidrag, skulde forsyne dem med Klæder. 1ste Klasjes fattige fik 7 Dages Kost om Ugen. 2den Klasjes 3—4 eller 5 Dages Kost. Sognemændene lovede at modtage de dem anviste fattige, imod at blive fri for fremmede Betlere.

Amtstuen's Brev af 7de Marts 1736 indeholdt en Del nærmere Bestemmelser om Fattigvæsenet. Det indeholdt stærke Opfordringer til ikke at huse eller hæle med fremmede omlobende Landstrygere, men derimod henvise dem til Amtstuen, hvorfra de atter skulde sendes videre ud af Landet, og de som truede med at gjøre Ulykker eller havde gjort sig opfættige skulde henvises til Arbejde i Tjern. Præstens Medhjælpere der vare indførte ved Forordningen af 24de Septbr. 1708 skulde hjælpe Præsten i alle Fattigvæsenets Sager: affatte Lister og uddele Almisse og Understøttelse, tømme Fattigblokken og uddele disse Penge til værdige trængende i Menigheden osv. Samme Aars 6te Oktbr. 1736 udkom en Forordning som bestemte, at alle de som havde opholdt sig i to Aar paa et Sted, skulde holdes for samme Steds fattige, og at fremmede Betlere fra Udlandet ved Fattig-Direktionens Omjörg skulde sendes ud af Riget, ligesom der ogsaa indskræpedes Forbud

imod al Omløben og Betlergang af de fattige i Sognene som vare anfatte til Kost. Men at alle disse Bestemmelser til at hindre den Samfundet saa ødelæggende Betlergang kun frugtede lidet er bekjendt nok. Det hedder saaledes i Præstens Indberetning 1743. „Det er umuligt at bortføre alle fremmede Betlere, naar Bønderne skal passe deres Hovning osv. Der er ingen Dag uden der kan tælles 16—18 Betlere i Gaarden. Disse ere ofte grove og uforfammede i deres Opførsel naar Kvinderne ere ene hjemme. Der kan aarlig tælles henved 30 Italienerne, der løbe om paa Landet med Rejsepas fra Kjøbenhavn og trygler det bort som vore egne lutheriske Fanger i Tyrkiet skulde løses for.“ Som en Følge af denne umindstede Betlergang, nægtede Sognekfolkene at give deres egne fattige Kost og Almisse.

Som Svar herpaa udgik en Rundskrivelse fra Amtet der end mere skærpede Bestemmelserne om Betlergangen, ligesom det paalagdes Sognekfogderne og Eldermændene at optage enhver Betler, dog med Undtagelse af de som samlede Brandstød, med mindre deres Bevis var over et Aar gammelt. Det paalagdes Færgemænd og Strandboere, ikke at oversføre fremmede ukjendte Folk. Det aarlige Overskud af de til et Sogns fattige indkomne Penge skulde afleveres til Herredskassen, men dette Overskud blev i Reglen kun ubetydeligt. Da man 1752 „med megen Møje“ fik oprettet et Lugthus i Odense, blev Landet saavel som Kjøbstæderne renset, ej alene for „fremmede, lade og ryggesløse Stoddere og Landstrygere, men ogsaa for Sognets egne Tryglere og Betlere“ ogsaa blev det bestemt, at Herredskassernes Overskud — efter at de fattiges Forplejning og de fremmede Betleres Bortførelse var besørget skulde komme Lugthuset til Gode. Denne Bestemmelse vakte imidlertid en Del Uvillie, navnlig udtalte Præsten i Aaby Hr. Keenberg sig meget misbilligende herover og det havde til Følge, at der i flere Aar intet Fattigregnskab blev aflagt i Aaby Sogn. 1753 blev der atter paabegyndt et regnskabsførende Fattigvæsen, og nu blev der udfkrevet baade Mel, Malt, Bryn og øvrige Fornødenheder til Sognets fattige.

Ved Reglementet af 5te Juli 1803 blev der oprettet faste Fattigkommissioner. Valget af disse Medlemmer skete af Sognepræsten, Herredsfogden og den største Lodsejer i Sognet. I Naaby og Nastrup Sogne valgtes fire Mænd, der tilligemed Sognepræsten, Politimesteren og den største Lodsejer udgjorde Fattigkommissionens Medlemmer. De fire Fattigforstandere valgtes paa 3 Aar og afgik paa engang og Valget af nye Medlemmer skete af de ældre efter forudgaaet Bekjendtgjørelse fra Prædikestolen.

9. Forhandlingerne angaaende Vesteraaby Sogns Udskiftning imellem Lodsejerne begyndte 1782 og fuldførtes for Vejrup Bys Vedkommende 1783, men de vidtløftige Forhandlinger fortsattes for Naaby By, idet der var mange Hensyn at tage ved en Udskiftning imellem saa mange Lodsejere, af hvilke kun de færreste havde Syn for Udskiftningens Goder, og Bønderne selv søgte paa alle mulige Maader at afværge den af dem saa frygtede Udslytning, som de ansaa for en ligefrem Følge af Jordernes Deling imellem Herfskaberne. Man maatte tage Hensyn til Gjerdselskov, Løv, Eng, Grus og Lergrave, af hvilke enhver maatte have sin Del. Endelig maatte der tages Hensyn til Segns og Bejes Deling og frem for alt til Skolevæsenet, der hidtil ikke havde været hver Mand's Sag. Det var først efter gjentagne Forhandlinger, at man nærmest ved Grev Ludvig Reventlovs Interesse for Skolevæsenet, som senere vil blive nærmere omtalt, sluttelig enedes om en passende Jordlod til Skolen. 1786 stod Bejenes og Segnens Deling endnu uafgjorte, og Forhandlingerne herom varede lige til 1793, da de endelig ved Landvæsenkommissionens Mellemkomst bleve bilagte.

Under Forhandlingernes Gang var 1785—86 Byens Jorder opmaalte og aftegnede. Disse Arbejder vare i Efteraaret 1787 saa vidt fremmede, at Udskiftningen kunde fuldføres i Decbr. 1787 af Stiftslandinspektør Berg.

Fællesskabets Ophævelse fandt dog først Sted ved Mikkelsdag 1788, paa samme Tid som Udskiftningen imellem Mand og Mand var fuldført paa den største Del af Baroniet Brahetrolleborg. De tre større og de tre mindre Lodsejere havde

nu faaet deres Andel paa saa vidt muligt bekvemme Steder. Saaledes fik Brahetrolleborg sin Part i den til Pejrup, Sølvbjegg, Gjellebrede og Kragegaard stødende Pejrupmark og Gundestrupskov tilligemed $35\frac{1}{2}$ Td. Land i Bænget. Grev Ludvig Reventlov lod snart foretage Udfkiftning og Udskytning af sine 5 Gaarde der i Byen, hvis Areal nu var $298\frac{1}{4}$ Tdr. Land. Hertil 5 Huse med $12\frac{1}{2}$ og Skolen med $6\frac{1}{2}$ Td. De to Skovgaarde Gjellebrede og Kragegaard, der laa udenfor Bymarkens Grænser, vedkom ikke Byens Udfkiftning.

En Gaard, kaldet Vejsgaarden, under Nakkebølle var for mange Aar siden indtagen til denne Hovedgaard. Dens Jorder kom i Oberst Cicignons Tid ud af Fællesskabet saa nær som et Par Høveders Græsning i Hestehaven, og for denne Ret fik Nakkebølle Bederlag, da Hestehaven siden blev delt. Pilegaard fik Bederlag for alle Gaardens Fællesjorder i en samlet Lod.

Ved denne Udfkiftning havde

Holstenshus	i Byen	12	Gd.	1	Bol.	13	Huse,	73	Td.	5	Skp.	2	J.	Htt.
Nakkebølle	" "	7	—	2	—	10	—	46	—	"	—	"	—	—
Brahetrolleborg	" "	4	—	1	—	1	—	26	—	"	—	"	—	—
Præstegaarden	" "	1	—	"	—	10	—	12	—	3	—	3	—	—
Pilegaard	" "	1	—	"	—	4	—	17	—	2	—	1	—	—
Lindevads Mølle	" "	"	—	"	—	2	—	7	—	2	—	3	—	—

Byens Marker havde siden Skyldsjætningen hundrede Aar tidligere modtaget nogen Forandring, idet der nu var 5 Marker, i hvilke følgende Skifter forekomme, og disses Navne have holdt sig temmelig uforandrede siden nævnte Skyldsjætning.

Pejrupmarken: Snekke-Stumper, Langemose, Rindemose, Svøbager, Åsnehøj, Krogagre, Loftene, Korseskift, Lusemose, Vandhave-Stente, Vandhaven, Almindeskift, Loppeshøj, Nordmark, Luusbjerg, Møgeløv, Vælebæk, Flagshaver Ålkenvedrende, Havekrog, Bøgebjerg, gamle Sølvbjerg, Sølvbjergmarken, Stolshave, Slippen, Svampebjerg, Tømmergab, Glentehaven og Søjhaver. Den største Del af denne Mark tilfaldt Brahetrolleborg.

Skovmarken: Nørkjær, Baglykken, Nørrekjær, Kirke-
toft, Leragre, Hønseskrog, Langbrokkift, Tulebjerg Have og

Banke, Stenhaven, Uldrodsfist, Favrshøj, Skjemtved, Bejsfrog, Bremeragre, Alkebjerg, Søjmaal, Bremerhave, Kirkebanke og Guldbjerg.

Gundestrupmarken eller Alhøjmark: Langeland, Akerismose, Hestebedsvænge, Sjesjelrod, Skabkrogen, Glodæble, Egebjerghutte = Haver, Ravnebjerg Laaning, — de laadne Haver, Messelbjerg, Knoldema, Dreholm, Namose, Brunmose, Bølehutte, Synageraas, Alvehøj, Gjeslebjerg og Grydeholm.

Bænget: Pilegaards og Præstens Loft, Kalvehave, Skjoldebjerg, Lindebjerg, Møllehave, Brolaaningshøj, Stivemose, Rishøj, Dyrdeagre, Bankeagre, Fiskerma, Søllehutlaaninger, Blovens (Blaagarns) Enge, Abildhoved, Korstved, Drrebanke og Ruskemaal.

Na m a r k e n: Mellembækfagre, Nabanke, Svinebjerg, Kildehøj, Espekilde, Dyrsemaal, Voldbjerg, Hestehave, Egemose, Bulbro, Fisserholm, Gulddager, Digerne, Skjelmshaverne, Kongeshøj, Høragre, Dyrndemæ, Bonnemose og Sterrevig.

Efter den ældre Matrikul udgjorde hele Naaby Sogns Hartkorn, Præstegaarden indbefattet, 266 Td. 2 Skpr. 3 Fdk. 1½ Alb. Hertil Brændegaard med 15 Tdr. 6 Skpr. 2 Fdk. Naaby By med Præstegaarden. 191 Td. 3 Skp. 2 Fd. 1 Alb. Pejrup med Drenhavens Huse 73 — " — 1 — 1 — Kirkejord under Nassebølle 1 — 2 — 2 — 1½ — Rødkilde Gods med Strandhuse " — 4 — 1 — " —

Til Baroniet Brahetrolleborg ligger der følgende Hartkorn:

	Td.	Sk.	F.	Al.								
§ Vesteraaby . . .	33	7	"	1								
§ Pejrup	26	7	3	1								
	<hr/>				60	—	6	—	3	—	2	—

Til Holstenshus:

§ Vesteraaby . .	73	5	2	"								
§ Pejrup	22	1	3	1								
	<hr/>				95	—	7	—	1	—	1	—

Til Nassebølle:

§ Vesteraaby . .	45	7	2	"								
§ Pejrup	23	6	2	2								
Kirkejord	1	2	2	1½								
	<hr/>				71	—	"	—	3	—	½	—

Til Rødkilde	„	Ed. 4 Stp. 1 Fdf. „	„	„	„
Til Pilegaard	17	— 2 — 2 — 1 —			
Vinderads Mølle	8	— „ — 3 — „ —			
Præstegaarden	12	— 4 — „ — „ —			

Udfikstningen imellem Mand og Mand for de under Holstenshus og Rakkebølle hørende Bønder i Vesteraaby lod imidlertid længe vente paa sig. Det var Bønderne saa meget imod at flytte fra deres gamle kjære By. Af Holstenshuserne fik dog to Bolsteder (Kroen og Kristen Frederiksen) og nogle Huse allerede dengang deres Jordlodder tildelte; men denne Boelsmand nægtede at modtage sin Lod. 1790 erhvervede derfor Godsejeren Rentekamrets Tilladelse til at tvinge Manden dertil; men, da han saa, hvad Uvillie denne Fremgangsmaade oakte, lod Geheimeraad Holsten den øvrige Udfikstning bero. Der var dengang ikke taget tilbørligt Hensyn til den specielle Udfikstning, og, da denne endelig udførtes 1826, frembød den en Del Uanskeligheder. Af de 12 Gaarde i Vesteraaby, som hørte under Holstenshus, blev de 6 udflyttede, medens de 6 bleve liggende i Byen. Af 14 Huse udflyttedes 2.

Rakkebøllebønderne, 7 hele og 2 halve Gaarde, fik først Udfikstning 1833. Godsejerne tilbød at udflytte 3 Gaarde, imod at der afgaves Jord til 6 Huslodder. Hver Gaard fik Del i den fælles Kørplet og Digerne. Hver af de 3 Udflyttergaarde fik deres Hovedlod samlet paa et Sted, den ene nordvest og de 2 andre syd for Byen. De øvrige i Byen liggende Gaarde beholdt Loft og Have i Byen, fik en Hovedlod vest for Byen og beholdt iøvrigt Del i Skovlodderne ligesom Udflytterne.

10. En i sin Art sjælden Forretning, ikke ulig de gamle berømte Sandemandstog, foretoges i Aaret 1811 paa Aaby Sogns Grænser, idet man var uvis om de rette gamle Sogneskjel paa flere Steder imellem Trolleborg, Aaby, Krarup og Sundstrup Sogne. Til denne Forretning mødte Grev Reventlov paa Brahetrolleborg, Præsterne Knap og Ammentorp og Sognefogderne Niels Nielsen i Fleninge, Hans Pedersen i Haagerup, Johannes Mortensen i Krarup og Søren Rasmussen i Aaby samt 2 Landmaalere:

Landinspektør Bondesen og Lærer Bonde, for at revidere Grænserne til den forestaaende Matrifulering. Retning af Sognegrænserne fandt ej Sted. uden hvor de gamle Grænser vare umulige at finde.

Man begyndte ved Frydenborg, ved det nordre Hjørne ved Bæbe Skjel, mod Vesten ad Frydenborg til. Derfra Ledet mod Syd til den først indgaaende Vinkel mod Skoven, i Skjellinien mellem Sølyst Mark og Skoven, til den sydlige Grænselinie af Fisserup, hvor den støder paa bemældte Side, 104 Alen østen for det tilstødende Gjerde imellem Bjørnemosekrog og Nyvænge. Derefter blev det gamle Gjerde rettet til 7 Alen nord for det Punkt, hvor det støder til Skjellet med Klosterstoven. Fra sidste Punkt kunde Sogne-skjellet paavises, helt om forbi Klosterhuset, indtil det støder til Krarup Bys Mark. Da de krumme Linier igjennem Skoven umulig kunde paavises, saa blev den rette Linie dragen saaledes, at Trolleborg Sogn fik et Stykke igjen i Steden for Frydenborgmandens Jord, som afgaves til Krarup Sogn.

Derpaa blev forlangt Paavisning af Aaby Sogneskjel mod Trolleborg, hvor den gamle Linie ikke kunde paavises. Den ved Udfikstningen affatte Linie imellem Nybo og Brendegaard antoges som ret Sogneskjel i Fremtiden, indtil det Punkt, hvor den gaar ind i de indfredede Skove. Herfra drog man en ny Linie til den sydlige Spids af det gamle Skjel i Bjørnemosekrogen og Nyvænge, hvilket Hjørne man tilfældig fandt. Fra dette Punkt fandt man det passende igjen at drage en ret Linie til det før omtalte Punkt paa Fisserup Skjel. Den ved Udfikstningen affatte Linie imellem Gjellebrede og Sølvbjerg blev overalt antaget lige til Aaen imod Nord. Til Bederlag for det Stykke, som Aaby Sogn har mistet, blev igjen affat en Linie fra Søen mod Sydvest, til den saakaldte Malefiste, hvor Trolleborg Sogn igjen gav Bederlag af den saakaldte Nybo ny Kohave. Delegerede fra Hundstrup vare ikke mødte, alligevel blev der draget en Grænse, hvor de gamle Skjel ej vare mulige at paavise. Der blev saaledes affat en Linie fra det nordvestlige Hjørne

af Pilshus's Jordlod til et Punkt paa Vejen fra Brendegaard til Pilshus.

Saaledes fuldførtes denne Forretning, der senere tiltraadtes for Gundestrup Sogns Bedkommende, og som findes i Brahetrolleborg Godsarkiv (Lit. D. Nr. 168), hvoraf nærværende Uddrag er taget, og meddeles i Betragtning af, at Sognekjellene i Skovene endnu er en ubekjendt Sag for saa mange, der ikke kjende Matrifulskortene over de paagjældende Sogne.

B. Pilegaard og Vindevads Mølle.

11. Tæt udenfor Aaby ligger Pilegaard, ligesaa bekjendt for sin smukke Beliggenhed som for sine udmærkede Torder. Dens Areal er halvandethundrede Tønder Land, for største Delen i en samlet Lod ved Gaarden, begrænset mod syd af Dreaaens Bugtninger, som tillige danne Grænsen imellem Vesteraaby og Ulbølle Sogne. Mod Vest danner Gundestrup Markskjel en lige saa buget Grænselinie. Gaarden staar for 18 $\frac{1}{4}$ Td. Stk. Til Haven slutter sig den dejlige Lystskov Vindebjerg, hvor Natur og Kunst række hinanden Haanden, hvor de behagelige Spadseregange snart føre os igjennem Naaletræplantninger, snart igjennem Bøgelunde og Røddeskove, med bratte Skrænter ned mod den der igjennem rislende Aa. Vindebjergs Spadseregange strække sig lige fra Pilegaard til den nuværende Ejers anden Ejendom, Vindevads Mølle, og fortsættes igjennem den derved liggende Have, ved en over Aaen anlagt Bro. En lignende Lystskov med Anlæg og Gange sluttede sig til den; men den er nu røddet og omdannet til Bløjeland. Den førte os lige til Rødkilde Hovedgaard og dens af Kanaler gennemfkaarne Have.

Pilegaard ligger omgivet af „de gamle Toster.“ Lige for Gaarden har man Gjesbjerg og længere ovre Synvagre og Stubbetofte. Nord for Vejen til Gundestrup har man Aamose, Dreholm, Grydehøj og Gledabelsagre, endelig Haverne, tilforn Skovmaalene og Fredskoven Esferis, som nu ligeledes er omdannet til Bløjeland.

Pilegaard, var fordum en adelig Sædegaard, der allerede 1338 tilhørte Nicolaus Sakobi Ruth.¹⁾

1573 tiltales Henning Venstermand til Pilegaard fordi han havde udslaaet et Vindue i Kristoffer Bangs Hus i Odense, hvorpaa Klavs Glambek's Vaaben var indbrændt i Glasfæt til Minde om, at han havde ladet indsætte dette kostbare Vindue. Da nu Vinduet var sønderflaaet, optog Klavs Glambek det som en Fornærmelse, stævne og forfulgte Henning Venstermand som en Forbryder til Kongens Rette ting, der dømte ham til at gjøre Afbigt med 12 Adelsmænd i Kongens Nærværelse og desuden lade gjøre et nyt Vindue i det udslagnes Sted.²⁾ Henning Venstermand ejede senere Krobygaard, hvor han døde den 1ste Maj 1581. Hans Søster Anne Venstermand efterfulgte ham i Pilegaard. Hun var siden 1561 gift med Goske Brockenhus. Som Unginø var hun Hofdame hos Enkedronning Dorthea, som beredte hendes Bryllup og indbød mange fremmede Gæster dertil. Da Biskop Jakob Madsen 1588 første Gang besøgte Sognet, kalder han Goske Brockenhus's Gaard Pilegaard, 1593 kalder han derimod Gaarden Lejgaard og endelig 1596 Lejholm, hvilket Navn den i over hundrede Aar beholdt ved Siden af sit oprindelige Navn.

Goske Brockenhus og Anne Venstermand havde 5 kjendte Børn: 3 Sønner og 2 Døtre, af hvilke de 2 Sønner døde paa Lejholm kort efter hinanden: Kristian døde den 12te Januar 1590 og Tørgen den 10de April 1595 og jorledes i Aaby Kirke den 22de Maj s. A. Datteren Gese døde den 9de Oktbr. 1588 og blev jordet i Aaby Kirke den 30te Decbr. s. A. Kort forud var Knud Venstermands Datter Somfru Sofie (13 Maaneder gl.) død under et Besøg paa Lejholm den 6te Septbr. 1588. Goske Brockenhus døde selv paa sin Gaard, Bispegaarden i Thisted, som han havde i Forlening — den 10de Marts 1589.³⁾ Hans Børn døde alle smaa

¹⁾ Langebek, S. R. D. I. 507.

²⁾ Rosenvinge Gl. Danske Domme III. 220.

³⁾ Biskop Engelstofts „Brockenhuserne“ Hist. Tidssk. 4 R. IV. og V B. Tævnf. med Grundtvigs Ejler Brockenhus's Dagbog.

eller ugifte. Datteren Alhed var nok den, der levede længst, da hun levede endnu 1619, og Gaarden har rimeligvis været i hendes Besiddelse. Senere hørte den under Nafkebølle og blev af Ejeren Ejler Bille 1647 overladt hans Tjener Peder Brann, at nyde og beholde sin Livstid.

1651 meddeler daværende Ejer Falk Gjøe Henriksen Skjøde til Kristoffer Dffenberg til Lassen paa hans Hovedgaard „Legehølm i Døby“, og udstedte samtidig et Pantebrev til samme Kr. Dfferberg paa 3000 Rdr. mod Pant i en Del Tordegods i Fyn. Kristoffer Dffenberg var en af de tyffe Pengeænd, der allerede før Svenskekrigen satte Penge i dansk Tordegods. Han havde saaledes 1647 5000 Rdr. i Udlaan hos Ejler Bille, for hvilken Pengesum der fikredes ham Pant i en Del Tordegods i Salling Herred. 1652 indgav „velbaarne Kristoffer Dffenberg“ til Lejholm Mageskifte med Peder Brockenhus til Norstov, der faar Gaarden Blankholm i Gjesteleve Sogn, medens Dffenberg faar Klostergaarden i Svendborg tilligemed et Bænge udenfor Gjerritsport. Nogle Aar senere tog Dffenberg Bolig paa denne Gaard, hvortil han indkjøbte Gods der i Nærheden. Saaledes faar han 1655 af Kirstine Munk 1 Gaard i Tved, 1 Gaard i Høje, 1 Gaard og 1 Hus i Boberg;¹⁾ men endnu ejede han Lejholm, og han var med 1652 at give en Klokke til Aaby Kirke. Han var 1656 i Stand til at udsætte 2000 Rdr. til 6 pCt. (hin Tids almindelige Rente) hos Landsdommer Henning Povisch imod Pant i en Del Tordegods i Bends Herred og 500 Rdr. hos Eske Friis. 1653 faar han Henrik Gyldenstjernes Skjøde paa Lindevads Mølle, som han dog igjen afhændede til Kaj Nykke. 1656 sælger Dffenberg Lejholm til Fru Anne Margrete v. Gøken til Findstrupgaard, hvorhen Gaarden hørte, det Aar Svensken faldt ind i Fyn, da Sorgen Mortensen boede her. Han døde ifølge et Tingsvidne i Salling Herreds Tingbog 7 a 8 Uger før Paaske 1658 og blev jordet i Aaby Kirke. Hans Enke, Maren

¹⁾ Fynbo Landtings Skjødebog.

Pallesdatter, Datter af Palle Kristensen paa Sjørupgaard, besad og benyttede Lejholm, til hun flyttede til Pejrupgaard.

Fra Findstrupgaard afhænder Anne Margrete Göken igjen Gaarden 1663 til sin Svigersøn, Geheimeraad Niels Banner til Frederiksgave, Amtmand over Assens Amt. Han indkjøbte dels paa egne og dels paa sine tvende Sønners Begne en hel Del Gods, saasom Rødkilde Hovedgaard med underliggende Bøndergods, som han ligeledes fik af sin Svigermoder. Af Kongen fik han 1664. en hel Del Gods i Sjøje, Bobjerg, Albølle og Vesteraaby ialt 38 Gaarde med Skov til 130 Svins Olden = 297 Tdr. Hrtk. Kongetienden af Albølle Sogn, mod en aarlig Afgift til Odense Hospital af 3 Pd. Rug og 3 Pd. Byg, samt Herligheden af de to Gaarde i Aaby, som ydede Landgilde til Præsten i Faaborg. — Niels Banner var ikke nogen Pengemand, og derfor maatte han først pantsætte Gaarden for 1000 Rd. til Tde Schinkel, og siden, 17de Marts 1667, maatte han sælge baade Rødkilde og Lejholm til Simon Foch i Hamburg. Det var en af de Lyffere, der paa sin Tid udfugede vort alt i Forvejen ødelagte Land. Simon Foch var en af det Slags Folk, der kun hagede efter Indtægterne, og saa lod han Godsset skjøtte sig selv. Man har en Synsforretning fra 1671 over Rødkilde og Lejholm med underliggende Bøndergods, hvoraf det ses, at der paa Lejholm Stuehus var 3 Bægge falden ned, men Stenene, hvormed de havde været murede, laa derhos. Paa Stuehuset fattedes fremdeles Fod under 15 Fag, medens 27 Fag Hus med 38 Vinduer var „ved Magt.“ Den østre Lade savnede Fod under 7 Fag samt nogle Bægge at vinde og kline med Ler. Det nordre Hus savnede et Stykke Fod, nogle Bægge og Vinduer. Paa alle Huse var Røgningen svag. Senere maa Hamborgeren i en endnu højere Grad have ladet Godsset skjøtte sig selv; thi det hedder i Tingbogen for 1681, „at Simon Foch havde haft Gods i Aaby, som han ej havde vedkjendt sig i den sidste Tid. Det var en liden Sædegaard Lejholm hvis Lart var 26 Tdr. Peder Arreffovs øde Gaard paa 10½ Td., Ole Pedersens Gaard paa 9¼ Td. Htk. og 2 Gadehuse i samme By, som nu gif over til konge-

ligt Nyttergods, medens hans øvrige Gods under Rødkilde allerede 1672 var udlagt til Generalfiskal Kristen Pedersen, deriblandt 10 Gaarde og 7 Huse samt Herligheden af 6 Gaarde og Bol i Naaby. I Anledning af denne Overdragelse har man to Synsforretninger over den forfaldne Gaard, den ene 1680 den anden 1682.

Den første af disse Synsforretninger er optagen den 4de Maj 1680 efter Begjæring af Amts skriver Jens Greisen, da den forladte Gaard maatte overtages af Kongens Embedsmænd for Skatterestance. Forpagteren, som overtog Gaarden, var Lavrits Henriksen, der var gift med en Søster til Peder Nielsen Tuul, Degn i Haagerup. En anden Søster Birthe Nielsdatter, som opholdt sig paa Pilegaard, blev mistænkt for Fostermord.

Det nordre Ladehus var 31 Bindinger, altsammen øde for Rygning saa vel som en Del Tag; det hedder saaledes i Synsforretningen: der fattes Fod under 10 Fag og Rem over 3 Fag. Alle Væggene vare brøstfældige og behøve at flines; og er samme Hus brøstfældig paa 28 Fag for Surlægter (Ellelægter), og Huset staar paa Fald. Under den søndre Side fattes Fod under 9 Fag, 4 halve og 2 lange Døre ere gamle og brøstfældige. Paa det Hus ved Porten er den østre Ende øde, baade paa Tag, Tømmer og Vægge, saa det staar paa Fald. Det østre Ladehus, som er med begge Portene 23 Fag, har et meget brøstfældigt Tag og øde Rygning. Til at bøde det med behøves 10 Traver Langhalm. Ude og inde paa samme Hus ere Væggene brøstfældige og 4 Vægge helt øde, Slydestængerne over Stalden og det ganske Hus helt borte; 2—3 Døre ere dels borte og dels meget simple. Porten ikke bedre. Det søndre Hus, som Stuehuset er i, er 27 Fag, med en liden Karnap. Taget er gammelt og brøstfældigt. Der fattes Fod under 14 Fag, de 3 Skorstene ere oventil ganske brøstfældige; der er 3 Vægge borte; Kjælderfuret og Muren ved Kjælder døren er øde og borte. Paa Binduerne fattes ialt 68 Ruder, foruden 3 Binduer paa Karnappen. Kamre og Stuer trænge overalt til at spættes, ligesom Dørene staa uden Trykker og Laas."

Der var i 2 Aar ingen Gjødning udfjort. Der laa Gjødning i alle Hus, undtagen i Kohuset. Gjerderne vare enten øde eller kun daarlig holdt vedlige. Der var faaet 5 Edr. Rugsaed i Namarken og 4 Edr. i Langelykke, men den var meget tynd og fordærvet af Svin. Den forrige Forpagter, Niels Nielsen, havde ej fældet al Jorden.

Synsforretningen 1682 udførtes efter Begjæring af Jakob Vagtmester paa Oberst Copclens Vegne, da Gaarden var udlagt til Ryttergaard. Det fremgaar heraf, at der i de 2 Aar, da Lavrits Henriksen var Forpagter, ej var bødet og bedret paa Gaardens flette Bygninger, der stode i en endnu værre Tilstand. Der fattedes saaledes Tag over 27 og Fod under 14 Fag paa det nordre Hus, Rægter og Tag over 16 Fag og 17 Rægge paa det østre Hus. Paa Stuehuset fattedes Tag over 16 Fag og Fod under 27 Fag. Der behøvedes 68 Tylter Fjælle til at forbedre Loftet med, en hel Del andre Brøstfældigheder ikke at nævne.

Ved den nye Landmaalingmatrikul 1688 blev Lejholm ansat for 10 Edr. 5 Skpr. Stk., hvilket omtrent var det dobbelte mod en anden almindelig Gaard der i Byen. Den blev Ryttergaard indtil Ryttergodssets Salg 1717, da den bekjendte Niels Krogstrup, Herredsskriver ved Salling Herredsting og Forvalter ved Brahetrolleborg, kjøbte Gaarden tilligemed nogle andre Gaarde der i Byen. Niels Krogstrup satte en Fæstebonde paa Pilegaard, som den 9de Januar 1722 holdt Fæstensøl der, hvorved Ungdommen morede sig saa vel, at en ung Karl, Peder Greve, blev saa ilde medhandlet, at han døde 3 Dage efter. Liget blev baaret op paa Kirkegaarden og sat i en aaben Grav indtil videre. — Niels Krogstrup, som havde faaet Skjøde af Kong Frederik den fjerde den 31de Aug. 1719, beholdt Gaarden til sin Død, men han havde dog under sin Svaghed i Foraaret 1739 afforderet med den „højstyrtelige Durchlauchtighed Fru Dorothea Christiane, Enkehertuginde til Slesvig-Holsten-Nordborg, Stormarn og Ditmarsken, Grevinde til Oldenborg og Delmenhorst“, om Pilegaard for 1300 Rd. god gangbar danff Mønt, hvorpaa Niels Krogstrups Enke, Gjertrud

Winther, under 30te Novbr. 1739 meddelte Skjøde til nævnte Enkehertuginde paa den hende tilhørende Bondegaard Pilegaard i Vesteraaby.¹⁾ Hertuginde kjøbte denne Gaard for at have en Bolig i Nærheden af Brahetrolleborg, hvor hendes Datter, Vilhelmine Augusta, var gift med Grev Konrad Ditlev Reventlov; men Pilegaard blev hende for snæver til dette Brug, hvorfor hun overlod Gaarden til Kammerjunker Filip Ernst Schleppegrell, der af Niels Krogsstrups Arvinger havde kjøbt en øde Gaard ved Siden af, som Peder Andersen sidst havde beboet, og fra hvis Have han strax folgte et Stykke med Frugttræer til „velfornehmme Mand Hans Hansen Smed“ og det andet Stykke til Selvejerhusmand Nikolaj Kristensen Møller, tidligere Møller i Vindevads Mølle.²⁾

Kammerjunker Schleppegrell var gift med Kristiane Lorenzen og mistede 1740 en Datter af den græsferende Sprinkelsyng. Hun blev jordet i Naby Kirke. Samme Aar lod Kammerjunker Schleppegrell en Datter Vilhelmine Konradine og 1742 en Søn Frederik Karl døbe i Kirken. Det følgende Aar lod han paa Hertugindens og egne Vegne bortjælgge Pilegaard med den ved samme liggende øde Gaards Grund. Paa Auktionen over disse Ejendomme den 29de Juni 1743 var Forvalter Bachmann fra Brahetrolleborg sendt derved for at „gøre Indkjøb“ paa sin Herres Vegne, men Pilegaard kostede 140 Rdr. og den øde Gaard 101 Rdr. pr. Td. Hrtk. saa det — som Bachmann skriver — „med Auktionsfalær og Skjødets Beføstning for begge Gaarde gaar over 2200 Rdr., hvilket er det halve for meget for en Bonde at svare Rente af, foruden at Besætningen ikke kan kjøbes for 300 Rdr.; men, da Præsteenken i Nørre Broby, som har

1) Dokumenter paa Pilegaard.

2) Den øde Gaard havde ligget nord for Landevejen, henimod Gadehjørnet. Nikolaj Møller var en Søn af Kristian Møller, Berider hos Kaj Lykke, der under Svenskekrigen 1658 boede i den Forf. nu tilhørende Gaard i Fleninge.

Benge nok, var forlegen for en Bopæl til sin Datter, blev det hende tilslaaet.¹⁾ Det var altsaa Mikkel Klavsen Mules Enke Anne Kathrine Dorsches, der nu blev Ejerinde af Pilegaard. Det var en rig Præsteenke paa hin Tid. Hendes afdøde Mand efterlod sig ifølge Skiftet af 29de Maj 1743 et halvt hundrede Tønder Hartkorn Tordegods, 2000 Rdr. i rede Benge, en hel Del Bøger, Bohave og en Besætning af 14 Heste, 13 Køer og 20 Ungkvæg, hvoraf Halvdelen tilfaldt Enken og Halvdelen Sønnen Johannes Mule. Datteren derimod, som havde forelsket sig under sin Stand og giftet sig med en Bondefarl, Anders Larsen, skulde vel have sin Part i Broderens Arvelod, men den maatte ikke falde i Hænderne paa Anders Larsen. Kun Renten skulde komme ham og Mette Mule tilgode, medens de iøvrigt fik Pilegaard til Bolig og Brug.²⁾ Anne Katrine Dorsches, som 1743 af Enkehertuginde Dorthæa Kristiane var meddelt Skjøde paa Pilegaard med det nu forøgede Lilliggende, døde allerede 1746. Det samlede Tordegods paa 67 Tdr. Stk., bestaaende af en Gaard i Røjle, 1 Grd. i Roerslev, 1 Grd. i Gjestelew, 3 Gaarde i Stenløse, 1 Grd. i Dure foruden Pilegaard og den øde Bondegård i Aaby, tilfaldt nu Sønnen Johannes Mule, der var Faderens Eftermand som Sognepræst i Nørrebroby. Han vedblev at være Ejer af Pilegaard og Formynder for sin der boende Søster og Svoger, indtil 1784, da deres Søn, Michael Andersen Pilegaard, var vorret til og under 22de Juli s. A. fik Skjøde og Ejendomsbrev paa Gaarden for den forholdsvis billige Pris 693 Rdr. 2 ½. Han fik samme Aar Gaardens Torder udfisktede af Fællesskabet; men ved hans faa Aar efter paafølgende Død blev Gaarden til hvilken nu den øde Gaard var føjet 1790 solgt ved Auktion til Kammerherre Fred. Kristian Scheel til Mullerup og Raffebølle for 8,600 Rdr. Scheel døde ligeledes efter faa Aars Forløb, og hans Enke, Datter af Joh. Fred. Cicignon

1) Breve i Trolleborg Godsarkiv.

2) Salling Herreds geistlige Skifteprotokoller.

til Klakkebølle, lod atter Pilegaard stille til Bort salg ved offentlig Auktion den 1ste Aug. 1798, hvorved Agent Sorgen Ploug i Faaborg blev højtbydende med 14,860 Rdr. at tiltræde Gaarden med dens 17 Tdr. Stk. uden Besætning den 1ste Novbr. f. A. Han indgik en Afford med Sognepræsten om Sognekaldets Tiende af Pilegaard, saaledes at der isteden for denne hvert Aar skulde ydes 4 Tdr. 2 Skpr. Rug, 4 Tdr. 2 Skpr. Byg og 4 Tdr. 2 Skpr. Havre; ligesom han samtidig indgik en lignende Afford med Grev Ludvig Reventlov, imod et lignende Bederlag for hver af de andre Tiendeparter.

Ligesom de to foregaaende Gjere døde Sorgen Ploug efter at have ejet Gaarden en kort Tid, og hans Enke, Barbara Kirstine Hempel, afgav ved Skjøde af 2den April 1800 Pilegaard til sin Svigersøn, senere Kammeraad og Landvæsenstommisær Jens Sparremohn, der til den Tid var Forpagter paa Brabesholm, med al dens Besætning, Mejeri og Avlsredskaber for 16000 Rdr. dansk Kurant. Gaardens Bygninger vare dengang assurerede i Brandkassen for 4,600 Rdr.

25 Aar senere blev Pilegaard atter Gjenstand for Handelen, idet Sparremohns Enke, Jakobine Antonie Ploug, under 23de Februar 1823 folgte Gaarden til Dines Peter Lemming, Forpagter paa Holstenshus for 13000 Rdr. Sedler (efter den Tids Kvartalkurs = 10,400 Rd. Sølv, uden Besætning og Avlsredskaber. Ved Auktionen efter D. P. Lemming og senere afdøde Hustru, Kristiane Dorthæa Setting, den 26de Novbr. 1866 købte Møller Karl Feldthusen i Linderavads Mølle Pilegaard med tilhørende Fæstehuse uden Besætning for 47,050 Rdr. og forenede derved de to herlige Ejendomme med hinanden.

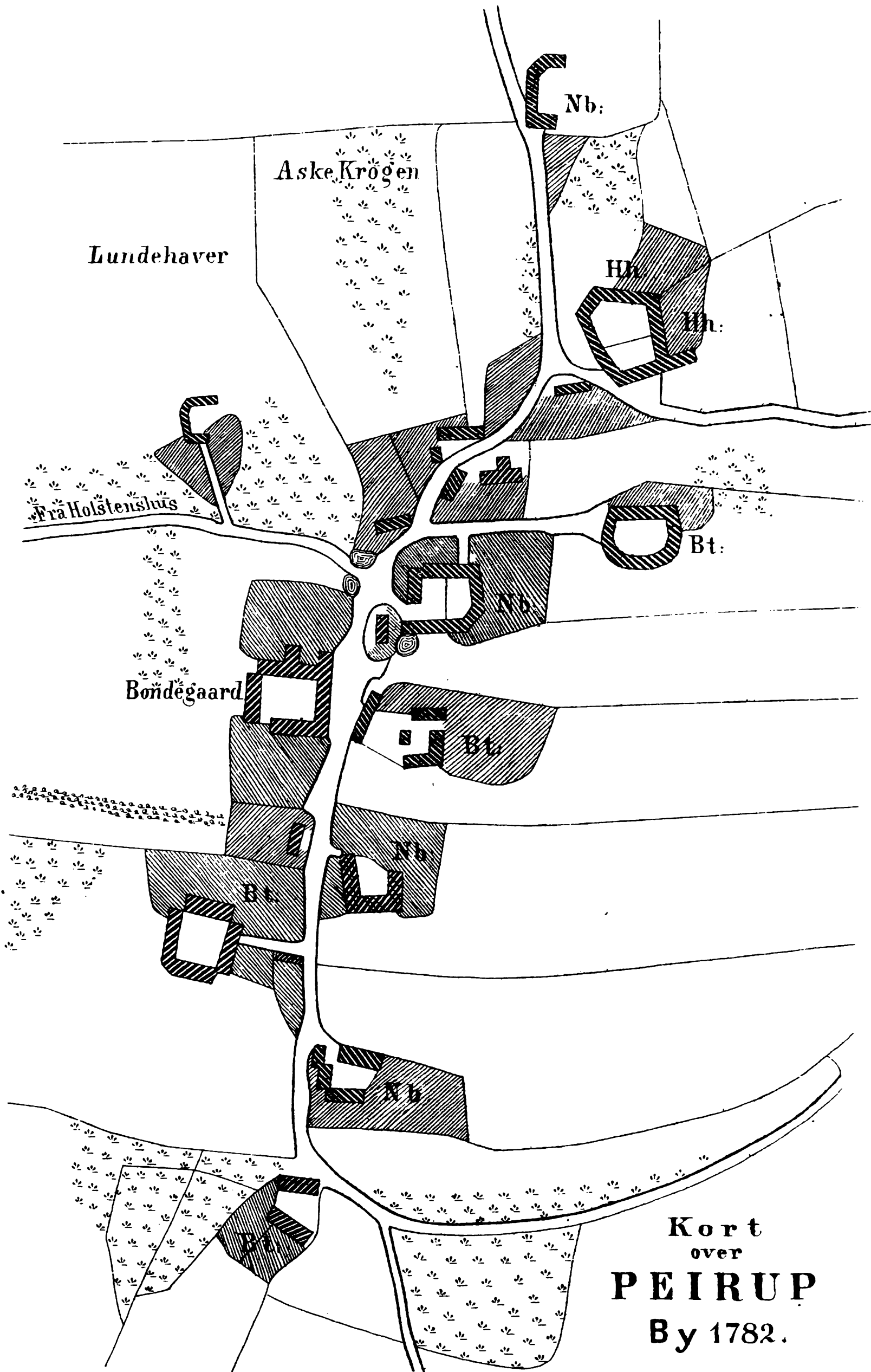
12. Linderavads Mølle, der ligger syd for Vesteraaby ved Dure Aa, er en af Egnens bedste Vandmøller, som allerede i Jakob Madsens Tid (1588) havde to Kværne, medens de fleste Møller paa hin Tid kun havde en Kværn. Nu har den desuden i en kort Afstand derfra en stor og prægtig hollandsk Vejrmølle.

1653 er Møllen ved Skjøde af Henrik Gyldestjerne overdraget til daværende rige Gjer af Pilegaard Kristoffer Offenberg, som dog atter ved samme Aars Slutning folgte den til Kaj Lykke paa Rankauholm, medens den dengang var beboet af Kristen Tørgensen Smed. Ved Udlæget efter Kaj Lykke blev Lindevads Mølle regnet for 55 Rdr. pr. Td. Skf. og udlagt til Tørgen Nielsen, Borger i Kjøbenhavn, for 770 Rdr. Møllen var ved denne Tid i en saare god Stand. Husene kunde ikke sættes i Fejl, og dens væsentligste Brøst kunde afhjælpes med 2 Tylter Fjelle. Tørgen Nielsen afhændede snart efter Møllen til Niels Banner ved et Skjøde, der er dateret Kjøbenhavn den 31te Marts 1663. Niels Banner, der ejede Rødkilde, havde ingen Penge at betale med, men udstedte et Pantebrev paa 600 Rdr. med den Betingelse, at hvis Kjøbesummen ikke var indfriet til 11te Juli 1664, overlades Møllen igjen til Tørgen Nielsen som brugeligt Pant. Det følgende Aar 1665 hellig Korsets Dag afbrændte Lindevads Mølle ved en uformodentlig opkommet Ild, saa den fattige Mand Knud Hansen ikke fik reddet noget af sine Midler, hvorfor han ifølge Tingsvidnet „var geraadet i største Armod og Elendighed; foraarjages derfor Godtsolk og medlidende Kristne om nogen Hjælp og Bistand i Guds Navn.“ 1667 sælger Niels Banner baade Rødkilde, Pilegaard og Lindevads Mølle til Simon Foch, Handelsmand i Hamborg, hvis Gods og Formue 1672 blev udlagt til General-fiskal Kristen Pedersen, som saaledes blev Gjer af Lindevads Mølle, af hvilken Fæsteren Knud Hansen ydede i Landgilde 10 Pd. Mel (det er 200 Skpr.) og 1 Pd. Byg (24 Skpr.) Han sagsøges 1685 af Præsident Niels Lassen af Nyborg, fordi han havde ladet sit Korn og Hø, der var avlet paa en Gaard, han havde i Fæste af bemeldte Lassen hidføre til Møllen, til Skade for Gaarden, og paadrage sig Resistance af Skatter og Landgilde paa 48 Rdr. af nævnte Salvggaard. 1736 var Nikolaj Kristensen Møller, 1743 Jens Dahlstrøm og 1748 Jens Hansen Møller i Lindevads Mølle, men hvorlænge den har fulgt Rødkilde er ikke tilstrækkelig kjendt. 1743 blev den kjøbt af Sehested paa Broholm, og

det er jo nok muligt, at det har været fra Rødkilde. Senere kom den i privat Eje og tilhørte Selvejer Hans Nielsen Toftenes, der kom ulykkelig af Dage 1762. Han var født i Toftenes ved Varde og gift med Sofie Amalie Basse, som Aaret efter folgte Ejendommen til Hans Rasmussen Schmidt, der døde d. 6. April 1765. Enken, Benedikte Hansdatter, fødte en Søn efter Mandens Død. Fra hende var Møllen 1768 overgaaet i Sørgeren Eriksens Besiddelse. Han købte nævnte Aar en Bondegaard i Aaby af Jens Lange paa Rødkilde og lagde samme under Møllen. 1807 folgte nævnte Sørgeren Eriksen Lindevads Mølle for 8000 Rdr. til sin Søn af samme Navn. Hans Søstersøn og Efterfølger Karl Feldthusen er Lindevads Mølles nuværende Ejer.

C. Vejrup By

13. ligger henved en Fjerdingvej fra Vesteraaby, omtrent midt i de til Byen hørende Jorder. Om dens Alder end skal staa tilbage for Sognebyens, saa kan man dog med temmelig Sikkerhed føre den helt op i Hedenskabets Tider. Paa Bondegaardens Mark ere ikke mindre end fire Jordhøje sløffede, hvori der er funden en Del Broncesager og brændte Ben, gyldige Beviser for, at disse Høje have en Alder af mindst et Par Tusinde Aar. I en af disse Høje fandt man en Redel af Bronze med Afke og Ben; i en anden Høj er fundet et smukt Broncespyd, en Bronceaal og nogle Mønter af samme Metal, af Størrelse som en stor Toskilling. Paa disse Mønter stode efter Fortællingen nogle Kors og andre Figurer. Fremdeles blev ved samme Tid fundet et Stykke spiralformet, tynd Guldtraad, paa $\frac{1}{2}$ Aens Længde, Spiralgangen af en Pennesjærs Tykkelse. Der er desuden saavel i som uden for Højene fundet en stor Mængde „Potteskaar“ (Urner) med Afke og Ben; i den ene Høj fandtes Hovedet af et Barn. Baade paa denne Gaards Grund og de tilstødende Naboers er der fundet en stor Mængde Brandpletter. Det er dog ikke af de saakaldte hornholmske Brandpletter, som

Lundehaver

Aske Krøgen

Nb:

Hh

hh:

Fra Holstenslus

Bt:

Bøndegaard

Nb

Bl

Bl

Nb

Nb

Bl

Kort
over

PEIRUP

By 1782.

100 200 300 400 500 Alen.

findes i Grusbanke, men af dem, der findes paa den flade Mark: smaa brolagte Steder med Kul, ildskjærkede Stene og itubrudte Lerkar, imellem hvilke der sædvanlig findes Ben, dels af Mennesker og dels af Husdyr, sædvanlig Heste og Køer. Men den største Del af disse Fund er tabt, da Højene ere fløjfede paa en Tid, da det var en Skam for den flittige fremadstræbende Agerbruger at taale sligt paa sin Mark; da Vejvæsenet med Kjøverhaand angreb Stensætninger og Dysjer til Broer og Landevejs Bygning; og da „oplyste Folk“ hadede sligt Uvæsen fra en gammel taabelig Tid. Ved samme Tid — det kan være en 30—40 Aar siden — er der øst for Byen ødelagt et Par Høje, og paa Matr. Nr. 15 staar endnu en Jordhøj, hvorfra en Ræmpegrav er bortført. Ved denne Lejlighed fandt man nogle Stenredskaber, der altsaa tydede paa, at denne Høj maatte være ældre end Brandpletterne og Bronzehøjene paa Bondegaardens Grund.

Byens Navn har tidligere været skrevet Þorjupe, Þerrup og Þegerup. I „Þorjupe“ havde Holmekloster 1525 fire Gaarde, og 1661 hørte 6 Gaarde til samme Sted, det daværende Rankauholm og nuværende Brahetrolleborg. Disse 6 Gaarde, som ved Kai Lykkes Fald samme Aar tilfaldt Kongen, bleve snart efter udlagte til denne Adelsmands Kreditorer, af hvilke Dr. Simon Paulli fik 2 Gaarde, regnede for 60 Rd. pr. Td. Skt., den ene til 832 Rd. og den anden til 562 Rd. Magister Anders Gunkau fik en Gaard til 40 Rd. pr. Td. Skt. til 381 og to til 60 Rd. Tønden for 300 og 365 Rd. Endelig fik Jens Bojsen og Eskild Nielsen en for 60 Rd. Tønden = 431 Rd.

Ved Skyld sætningen 1664 var der 10 Gaarde i Þerrup, af hvilke en var øde. Ved den i næstpaafølgende Skyld sætning 1688 var der af disse 10 Gaarde, Bondegaarden iberegnet, blevet 12 Gaarde, af hvilke de 5 henlaa under Rassebølle, 4 til Mag. And. Gunkau, 2 til Rødfilde og 1 til Brahetrolleborg. Til Byen laa dengang 3 Marker Kirkemarken, Tornballe og Skovmarken.

De ovenfor nævnte fra Brahetrolleborg udlagte Gaarde kom efterhaanden igjen ind under Herregaardene her paa

Eggen. Der kom imidlertid kun 3 Gaarde til Brahetrolleborg med 23 Td. 1 Skp. Stk. — 1693 fik Didr. Schult til Fjndstrupgaard blandt andet Gods af Kongen to Gaarde i Pejrup.

De tre Gaarde, der henhøre under Brahetrolleborg fik ved Udskiftningen 1783 deres Andel 200 Tdr. Land mod Grønderup og Sølobjerg tilligemed et lille Stykke i Pilshaven, og derefter blev denne tildelte Jord inddelt til Brugerne, hvortil endvidere fjøedes $11\frac{1}{2}$ Td. Land til 4 Huslodder. Ved Grænse-reguleringen kom der omtrent 1 Td. Land af Grønderup Mark ind under Pejrup.

Næsten alle Byens Jorder, alene med Undtagelse af Loftene og en Strækning øst for Byen mod Aaby, vare overalt tæt besatte med Tornerene imellem Agrene, hvor der ikke vare Skove og Engstrækninger. Fra Pejrup fører Vejen mod Solstenshus i vestlig Retning uden om Lundehaverne, siden har man paa den nordre Side Timeglasset, Bækskift, Hareberg, Svedeholm, Bøjgdensmaal og Borrevrette. Derpaa passerer man Møllebjerg med Borremose paa venstre og Knollerne og Kløvesbanke paa højre Side, og tilsidst Rattemoseskift. Yderst har man Spaanhaverne og Drenhaverne. Mod Grønderup har man Skovhaverne, Langskrog, Borrestænte, Borrehøjhelde og Rødeledsskift tæt ved Grønborghus. Her er Stedet, hvor der kan være Mulighed for at finde Spor af den gamle forsvundne Grønderupgaard. Dernæst har man Nymarksskift, Dreholm og Brændestykkerne. Vejen fra Sølobjerg fører fra Stiland, Kallesagre og Bregnemoseskift. Øst for Byen har man Ravensagre og Ulvemosholm. Syd for Byen har man Bammeagerskift, Lomgager, Linballe, Rugberg, Knaføje og Baberg, og mod Vest har man Verland, Ruberg og Stenberg.

Nordøst i Pejrup By ligger en Gaard, der hører under Baroniet Brahetrolleborg, hvis Stuehus, en stærk Egebindingsværks Bygning efter en over Døren anbragt Indskrift, er opført 1695 af Anders Andersen og Anne Rasmusdatter og har ikke senere været ombygget. Ved Udlægsforretningen efter Kaj Lykke blev denne Gaard udlagt til Magister Anders Gunkau for 565 Rd. og var dengang beboet af Niels Pedersen. Under 26de Maj 1699 blev den folgt til Kaptajn Wulf Sigvardt v.

Solsten til Gjelstov for 60 Rd. pr. Td. Stk. hvorfra den atter ved Mageskifte 1757 kom til Bræhetrolleborg.

Vejrupgaard eller Bondegaarden.

14. De jordegne Bønder, som oprindelig vare fri og uafhængige, tabte efterhaanden en Del af deres Selvejerrettigheder. Efter Grevesejden blev der ikke alene paalagt dem Gjæsteri og anden Kjendelse, men endog virkeligt Landgilde enten til Lensmanden eller til hvem, Kongen igjennem denne maatte overdrage samme. Denne gamle Selvejergaard hørte saaledes med blandt de Gaarde, der indtil 1580 vare forlenede Kristoffer Walkendorff til Glorup, men som nævnte Aar efter kongelig Befaling bleve lagte under Nyborg Slot.

Vejrupgaard tilhørte ved denne Tid Søren Skriver og Kirsten Søfrens. Denne Kirsten Søfrens havde tidligere været gift med en Lavrits . . . og havde saaledes ved at ægte Søren Skriver bragt ham denne Ejendom, der ifølge Nyborg Lens Regnskaber af 1592 ydede et værlende Landgilde til Slottet paa 14 Skpr. Rug, 16 Skpr. Byg 27 Skp. Havre 2 Dalers Gjæsteri 25 β i Stoudpenge¹⁾, samt 1 Otting Smør, 1 Faar, 1 Lam og 1 Gaas. Det var omtrent det samme Landgilde, der ydedes af enhver anden Helgaard, men ved denne som ved andre gamle jordegne Bøndergaarde ydedes det kun med en Trediedel hvert Aar, saaledes at man det Aar, man gav Rug, ej gav Byg og Havre.

Søren Skriveres Søn, Mogens Sørensen, havde allerede ved Aaret 1593 modtaget Gaarden, og han var inden Aaret 1600 bleven Herredsjøged i Salling Herred, hvilken Bestilling han beklædte til sin Død i Februar 1637. For sin Umag nød han ifølge gammel Sædvane hvert Aar 8 Tdr. Gjæsterihavre, der findes anført som Udgift i Nyborg Lens Regnskaber for 1606 og flere Aar, medens Delefogden Søren Jensen i Albølle fik 12 Tdr. Gjæsterihavre. 1613 meddeler Mogens Sørensens Halvbroder, Hans Lavritsen i Bjørnemosholm, Afkald paa den Arvepart, som ham var tilfalden „ester

¹⁾ Stoud eller Stød o: Kongestød, en Landgildendelse for jordegne Bønder.

deres fælles Moder Kirsten Sørensen, som boede og døde i Peruppe."

Efter Mogens Sørensens Død gik det saa smaat tilbage for Enken, og da Landets Pengevæsen var kommet i Uorden efter Kristian den fjerdes sidste Krig¹⁾, gik det ud over Kongens og Kronens Gods og ikke mindst over de jordegne Gaarde, som uden videre maatte udlægges for ydet „Forstrækning“ under den kostbare Krig. Pejrupgaard maatte paa denne Maade dele Skæbne med saa mange andre jordegne Gaarde og blev i Foraaret 1653 tilligemed en Del andet Jordegods udlagt til Falk Sjøe for hans Forstrækning ved Flaadens Udrustning, der var løbet op til 3009 Rd. 6 β. Men ved hans kort efter paafølgende Død afhændede Enken Nassebølle Gaard og Gods til Niels Krabbe, som ogsaa fik Fornøjelse paa Pante- og Herlighedsret til Pejrupgaard. Dens gamle Selvejerrettigheder vare saaledes foreløbig tabte, idet Gaarden var pantsat til Nassebølle, men med en forunderlig Sejghed holdt Arvingerne fast ved disse Rettigheder.

Efter Maren Mogens Sørensens Død satte Arvingerne en simpel Bonde som Lejer paa Gaarden, indtil Palle Kristensen paa sin Hustru Susanne Mogensdatters og Svogre Søren og Anders Mogensens Vegne, midt under Krigen 1659 indsatte sin Datter Maren Palledatter i Gaarden, da hun som Enke efter Søren Mortensen maatte forlade Pilegaard. Denne Fremgangsmaade synes ikke at have vunden den anden Svogers, den mægtige Foged paa Nassebølle, Henrik Wrangels Bifald. Han fik saaledes paa sin Husbonds — Niels Krabbes — Vegne 1662 Fuldmagt til at indkalde sine øvrige Medarvinger i Pejrupgaard, nemlig Søren Mogensen i Svendborg, Anders Mogensen Borgmester i Skjelskør, Ditlev Sørensen paa Nybøllegaard og Palle Kristensen paa Højrupgaard og medtog ved samme Tingfærd en Del Beboere i Pejrup og Nastrup, som vidnede, „at nu sidst Gregorii Dag for 3 Aar siden, da indsatte Palle Christensen sin Datter Maren

¹⁾ Se Anden Del Side 167.

Ballesdatter i sal. Maren Mogens Sørensens Gaard i Pejrup, som Hans Pedersen da iboede, og tog 2 Rd. Rugsæd fra ham, som han havde faaet, og som Maren Ballesdatter indavlede og beholdt. Da Hans Pedersen maatte rømme Gaarden, var der ingen Skade hverken paa Tag, Vinduer, Loft, Døre eller noget andet Sted, ej heller havde Svensken ødelagt Gaardens Huse, Mark eller Skov; men Maren Ballesdatter har fra den Tid, hun kom i Gaarden, hverken holdt Gaardens Bygninger eller Hegn vedlige, ej heller gjort Hovning til Rækkebølle, hvor hendes tilbyttede Lodder laa udyrkede, samt i lige Maade forsømt at give Skat, siden Svensken drog af Landet."

Der blev nu udnævnt fire Synsmænd til at syne Gaarden, og det viste sig da, at den var i en meget ringe Tilstand, „helt forfalden og brøstfældig.“ Paa det vestre Hus var 7 Fag slet borte tilligemed 1 Bjælke, 3 Fodstykker, 1 Næs, 2 Stolper og 5 Døre, ligesom Loftet over 4 Fag var borte og Lægter og Taget over 17 Fag paa begge Sider var „sletfældig“. Paa den søndre Lade vare 5 Bjælker, 3 Spær, 4 Stolper og 8 Døre slet borte, 4 Stolper brækkede, 19 Fag sletfældig for Lægter og Tag. Paa Loftshuset ved den søndre Gavl var Loftet borte saa nær som 4 gamle Fjælle. — Paa den østre Lade var 8 Døre slet borte, hvad ligeledes var Tilfældet med Loftet over 8 Fag og 2 Skillerum; samme Hus fattedes Lægter over 20 Fag. Stuehuset var i en lige saa daarlig Stand; der fattedes Lægter og Tag over 11 Fag, 3 Døre, og 4 Fag Loft vare slet borte. Der savnedes 60 Vinduer, og hele Gaardens Brøstfældighed blev synet og sat for 200 Rdr.

I Skoven var hugget 2 Ege og 3 smaa Bøge foruden Elle og Underskov, der næsten allevegne var slet forhugget. Alle Gaardens Gærder laa øde.

Den 9de Juli 1662 faldt derpaa følgende Dom i nævnte Sag ved Salling Herredsting. „Da, efterdi det bevises, at Palle haver indsat sin Datter Maren Ballesdatter i Maren Mogens Sørensens jordegne Gaard i Pejrup uden Dyrighedens og hans Fuldmægtiges Tilladelse, hvorudover Gaarden, som til

Kaffehølle er pantsat, er ruineret og øde og ej har givet Landgilde og kongelige Skatter, saa bør Palle Christensen betale samme Gaardsældning, Landgilde, Hovning osv. inden 15 Dage tilligemed Sagens Omkostninger eller lide Rahm og Burdering i Gods og Formue."

Palle Christensen var ikke tilfreds med denne Dom, saa som han senere hen fremviste et „Lauksbyrde“ fra sine Svogre: Anders og Søren Mogensen paa den halve Pant i Pejrupgaard. Ditlev Jensen paa Nybøllegaard, det var rigtigt nok en af Arvingerne, og Peter Borting paa Gjelstov bleve altjaa udnævnte til „at gjøre Wrangel og Palle Ret imellem."

Hertil kom desuden en gammel Gjældsfordring fra Wrangel paa Palle af 227 Rd., som denne ikke nægtede at betale, men, da han ingen Penge havde at betale med og heller ingen Udvej vidste til denne Sum, tilbød han Henrik Wrangel et Pantebrev paa 250 Rd., en Obligation paa 200 Rd. dernæst en Gaard i Dongshøjrup, Pant i 2 Gaarde i Ollerup, noget Tordegods i Sylland, hvori ogsaa Henrik Wrangel havde Pant, og endelig noget Kjøbstadgods i Odense. Men trods dette respectable Tilbud: Værdipapirer paa 450 Rd. og en saa stor Del Tordegods, vilde dog Wrangel ikke nøjes med „slik Scharens Udlæg“ for sine rede udlagte Penge, ej heller kunde han derfor opbygge Maren Mogens Sørensens Gaard i Pejrup. Palle Christensen blev derfor dømt til at betale Wrangels Fordringer med rede Penge.

Disse Omstændigheder give et tilstræffeligt Bevis paa, hvilken Pengetrang der dengang var tilstede, og hvor stor Pris man satte paa rede Penge. Palle kunde ikke indlade sig paa at betale med rede Penge, hvorfor Wrangel søgte at fravende ham hans Bøndergaarde i Højrup, hvilket Palle dog ikke syntes om, da disse Gaarde laa tæt omkring hans; derimod tilbød han at opbygge Pejrupgaard, et Tilbud Wrangel heller ikke vilde modtage, men lod sig indføre i to af Palles bedste Gaarde i Højrup den 10de Decbr. 1664.

Palle Christensen blev nu vred. Ved en Kontrastævning anlagde han Sag mod Wrangel „for at Gud og den ganste Dyrighed kan se, hvad stor Uret jeg fattige Mand maa lide

for den Ting, jeg aldrig har gjort. Det er ubilligt, at jeg ene skal søges for, hvad der er ødelagt i Pejrupgaard, og det er lige saa ubilligt, at jeg skal betale Landgilde og Sognerytteres Udredning i den Tid, Hans Pedersen havde Gaarden, som var forundt af Wrangels Hustru, Kirsten Mogensdatter, og jeg fik aldeles intet i den Tid for min Kones, Susanne Mogensdatters Begne; men Wrangel har søgt mig for Landgilde og Hovning, før min Datter nogen Tid kom i Gaarden." I stærke og grove Udtryk drage Svogrene nu til Kamp mod hinanden. Wrangels tidligere snedige Maade at kæmpe mod Palle paa var nu til Ende. Der var ikke længer Spor af, at han drev Sagen paa Niels Krabbes Begne i Egenkab af dennes Fuldmægtig. Han drev nu Sagen i sit eget Navn. Og da han havde opnaaet sin Hensigt, at fravende Palle de gode Gaarde i Højrup, der laa ham saa nær, da han boede i Sallinge, hvor han ejede 2 jordegne Gaarde, og da han havde opnaaet dette, og opnaaet efter to Aars Forløb, da Indløsningstiden var omme, at saa sig tilsikret fuldstændig Ejendomsret dertil, brød han sig ikke mere om Pejrupgaard. Den lod han skjytte sig selv, da Maren Palledatter under Sagen blev nødt til at pille derfra og søge Husly hos sin Fader paa Højrupgaard. Hun forlod Gaarden 14 Dage før Paaske 1664. Hun havde i den Tid flyet en Del paa Gaarden med Tag og Tømmer, men ej givet nogen Kontribution.

Pejrupgaard stod nu øde, og Pejrup Bymænd og Aastrup Folk „toge Hø og Græs fra Gaarden og ranede baade fra Ager og Skov, indtil Palle paany paa egne og øvrige Medarvingers Begne maatte tage sig af den forladte Ejendom. Under 25de Marts 1664 meddeler han Kristen Foged Forpagtningsbrev paa Gaarden og at holde ham fri for alle de, som deri have Pantar eller kan være berettiget, hvorimod Forpagteren maatte beholde Gaarden, saa længe, han lystede, imod til hver Mortensdag at yde 20 Rd. og give alle kongelige Kontributioner, med hvad Rettighed der af samme Gaard aarlig skal gives til Nassebølle. Forpagteren gav i to Aar hverken Hovning, Landgilde eller Skat af Gaarden, hvorfor han blev indkaldt derfor, idet Wrangel som Foged paa Nasse-

bølle atter sagsøger Palle, baade fordi han havde indsat Kristen Foged, og fordi han efter at denne havde forladt Gaarden paany, havde indsat sin Svoger, Tørgen Joseffen, hvilket Wrangel ikke vilde taale. De to Svogre Henrik Wrangel og Palle Christensen førte nu op med grovt Skyns mod hinanden, og der udviklede sig heraf et Par for Palle ubehagelige Sager. For det Første fik Wrangel atter fældet Dom over ham, saa at Palle maatte betale Pejrupgaard's Restancer til Nafkebølle for siden selv at søge „Opretning“ hos sin Forpagter Kristen Foged. Men Palle, som havde paataget sig den Forpligtelse at opbygge Pejrupgaard og at holde Forpagteren fri for alle dem, som havde Panter, vandt ingen Sag mod sin Forpagter, tværimod blev han selv dømt til at holde sin indgaaede Kontrakt. Siden lod Palle og Kristen Foged gjensidig hinanden indkalde; men Sagen faldt ud til Forpagterens Fordel.

Spørges nu: hvorfor vilde Palle Christensen udsætte sig for saa mange Ubehageligheder angaaende Pejrupgaard, hvori han dog egentlig kun havde en Søsterlod paa sin Kone Sufanne Mogensdatters Vegne, lig den Henrik Wrangel havde, Da ligger Svaret nærmest at søge i den Omstændighed, der tydelig nok fremgaar af hele Sagen, at de to Svogre først vare hemmelige, siden aabenbare Fjender ad hinanden, men at alle de øvrige Medejere i Gaarden, Palles og Wrangels Svogre, egentlig talt stode bag Palle, saa det i Grunden kun var ham, der laante sit Navn til Sagens Gjennemførelse, maaske paa en Maade for at drille den strænge Foged, der paa sin Husbondes Vegne“ havde stræbt, saa vidt muligt, „at incorporere“ den gamle fri jordegne Bondegaard under Nafkebølle, for at saa sig en anstændig Fogedgaard og privat Bolig, naar den var gjenopbygget efter hans Hoved, en Plan han imidlertid ikke fik gennemført, da Tørgen Joseffen klarede sig saa vel med Gaarden, at han indkjøbte de 6 Søsterlodder som Palle Christensen havde i Bærge. Det synes ogsaa, at han havde forstaaet at klare sig imellem de to stridbare Svogre, saa at han endog til Slutning i Forening med Henrik Wrangel, der havde Bærge for 2 Søster-

parter i Gaarden, den ene paa sin Kones og den anden paa Svogeren Mathis Keuz Vegne, folgte Pejrupgaard til Henrik Andersen i Pejrup under 10de Juli 1669. Nævnte Mathis Keuz var Præst i Ryslinge og havde været gift med en Søster til Wrangels og Palles Kone.

I det følgende Hundredaar fandt en ny Kamp Sted om den gamle Bondegaard i Pejrup, som man atter dengang vilde have ind under Nassebølle. Kampen førtes med Snildhed paa begge Sider. Det var Joh. Fred. Cicignon til Nassebølle, der gjerne vilde have Gaarden ind under sin Hovedgaard. Han formaaede derfor Ejeren Peder Nielsen til at sælge Gaarden 1762. Det var trykkende Tider for Bønderne, naar Kvægsyge og andet Uheld stødte til, saa det sædvanligst endnu dengang var bedre for Bønderne at være Fæstere end Selvejere, der maatte hjælpe sig selv, som de kunde. Peder Nielsen folgte altsaa sin Gaard i Pejrup til Joh. Fred. Cicignon under 23de Novbr. 1762 imod at faa udbetalt kontant 800 Rd., medens han fremdeles skulde beholde sin Gaard som Fæster uden Hovning og Landgilde. Peder Nielsens Sønner skulde efter ham have Gaarden uden Indfæstning, og disse skulde holdes fri for Soldatertjenesten. Desuden forbeholdt Peder Nielsen sig Ret til, i Fald Nassebølle enten skulde sælges eller overgaa i anden Families Eje, for sig selv, sine Sønner og Sønnesønner at gjenindløse Gaarden for de 800 Rd.

Det var en meget god Handel for Peder Nielsen, og det er denne snilde Handel vi udenfor al Tvivl have at takke for, at der endnu er en gammel jordeggen Bondegaard i Pejrup; men Handelen blev endnu bedre, da Nassebølle i Maret 1815 blev folgt ved offentlig Auktion, og Peder Nielsens Sønnesøn, der da sad som Fæstebonde i sine Fædres Selvejergaard, var nu i sin gode Ret til at paastaa sin Gaard indløst for de 800 Rd., hvilket ogsaa skete under 30te Decbr. 1816.

II Afsnit.

Besteraaby Kirke, Sognepræster og Degne samt Skolevæsenets Historie.

„Guds Ordts klare Lys gid altid hos os maa
I dette Herrens Huus og Tempel rolig staa.“
(Indskrift paa Lyjekronen.)

I. Kirken

hører under Baroniet Brahetrolleborg, hvorhen den tilligemed Nastrup Kirke er henlagt ved Kong Kristian den femtes Brev af 30te September 1672, tilligemed Konge- og Kirketienden samt Kaldsret og Herlighed over Præste- og Degnebol. Kongetienden af disse Sogne var 1571 henlagt til Hospitalet i Odense, hvorfra den 1672 ved Mageffiste gif tilbage til Kongen, som saaledes kunde overdrage samme til Birgitte Trolle.

Besteraaby Kirke er en ret anseelig, smuk og regelmæssig Korskirke med Taarn i den vestre Ende, der saavel som selve Kirkebygningen i det væsentligste er opført af Kampesten, med Mursten omkring de rundbuede Vinduer. Den sydlige Korsfløj, som er opført 1842, er derimod af Mursten. Oprindeligt har Kirken været uden Taarn, Kors og Kor, eller maaske er Koret den ældste Del. Den nordlige Korsfløj var oprindeligt et Vigkapel og nævnes som saadant, da Mester Jakob Madsen

1588 besøgte Sognet. Taarnet var dengang „med Træværk paa“, men det blev 1591 taget ned og opført af Sten, det blev dog først fuldført 1598 efter at have staaet under Bygning i 7 Aar. Nu har samme Taarn ligesom Kirkens østlige Gavls 6 gotiske Kamme, medens Korsfløjenes Gavle kun have 5 Kamme paa hver Side. — Taarnets underste Del danner Baabehuset med Indgang i den 14 Alen brede vestlige Gavls. Det anbragte Aarstal og Navn C. D. R. 1765 betegner, at Taarnet i samme Aar af Grev Kristian Ditlev Reventlow har modtaget en grundig Reparation og faaet nye Bjælker og Tag. Taarnet har endnu som 1598 to Klokker. Den største af disse bærer Indskriften: „Marie Anno Dni. MDI^o“ og den mindste: „Anno 1652 haver Velb. Offenbergh, Hr. Jørgen Jacobsen, Peder Pedersen, Oluf Hansen Kirkevænger og alle Aaby Sognefolk bekostet denne Klokke og givet denne til Aaby Kirke. Baltsar Melchior me fecit.“ Taarnets Sider danne en lige Flugt med Kirkens Sidemure. Dets Brede er, som foran bemærket, 14 Alen, medens Korets østlige Gavls kun er 13 Alen. Den nordlige Sidesløj 12 $\frac{3}{4}$ og den sydlige 12 $\frac{1}{2}$ Alen.

Kirken har, ligesom de fleste gamle Landsbykirker oprindeligt været tækket med Bly. Koret var en Del blytækket 1588. Det samme var Tilfældet 1772, da fire Fag paa den søndre og otte paa den nordre Side endnu dækkedes af Bly; men samme Blytag var saa medtaget af Vælde, at man ansaa det for en Nødvendighed at nedtage det for at støbe det om. Man kom imidlertid til det Resultat, at det ved en Omstøbning vilde svinde for meget ind, hvorfor man søgte om at tage det ned for at lægge Stentag i dets Sted, og herpaa blev der 1775 meddelt Bevilling. 1701 vare Murene mange Steder meget forfaldne og Kirkegulvet i en slet Tilstand, saa der vilde medgaa en Del Sten til at bedre det med. Der fattedes en Dør for Trappen til Taarnet. Paa Kirkens Nordside var en Del af Taget nedblest. Spiret stod for Fald og trængte stærkt til at repareres. — 1775 var der afholdt en ny Synsforretning, og den Brøstfældighed som da paapegedes, regnede man til 261 Rd.; navnlig var Taarnet revnet, og Baabehuset paa den sydlige Side trængte til nye Spær m. m.

Kirkens Indre, der allerede 1588 var „hvælvet overalt“, dækkes nu af 6 runde otterribbede Svælvinger. Den øverste Svælving dækker Koret, hvis Gulv, af Gensyn til den der under værende Gravkjælder, er tre Trin højere end det med gule og blaa Fliser lagte Kirkegulv. Tre Svælvinger dække Kirken, og en Svælving buer sig over hver af de to Korsfløje. Den gamle Prædikestol var skænket til Kirken 1578, da Mats Nielsen Lollif var Sognepræst og Rasmus Holm og Anders Lang Kirkeværgere. Denne Prædikestol havde malede Billeder af Frelseren og de fire Evangelister. Den havde oprindelig sin Plads midt paa det tværs over Koret anbragte Pulpitur. Nu er den ombyttet med en ny af almindeligt Snedkerarbejde, der har sin Plads paa Kirkens højre, medens Døbefonten staar ved venstre Side. — Den oprindelige Døbefont var af Granit og nævnes allerede ved Visitaten 1588; den findes endnu i Præstegaardens Have. Da Thorvaldsens Marmor-Døbefont 1817 indfattes i Brahetrolleborg Kirke, fik Vesteraaby Kirke igjen den ældre Døbefont fra denne Kirke. Den hvide Engel med forgyldte Vinger bærende Døbefadet paa sine Hænder. Denne i sin Tid ansete Døbefont er nu ombyttet med en af Nutidens almindelige Døbefonter, medens „Daabens Engel“ er bevaret og hensat i den ene af Kirkens Korsfløje, hvor den staar som et ærværdigt Minde fra de to nævnte Kirker, medens det simple Billede i kunstnerisk Henseende ikke skal have stor Værdi.

Kirkens gamle Altertavle, som nævnes af Mester Jakob Madsen 1588, var en stor malet Tavle med „Kristi Lidelses og Døds Historie.“ Den nuværende smukke Altertavle er en Gave til Kirken fra afdøde Grev Ditlev Reventlow og er et Billede af den nyspøgte Frelser i Templet paa Simons Urne med Indskrift: „Herre: Nu lade Du din Tjener fare i Fred, thi mine Dine have set din Frelse (Luc. 2. 29. 30.) Denne Altertavle er malet af Kunstmaler Thomsen i Kjøbenhavn 1840 og kjøbt for 400 Rd.

De to store smukke i Kjøbenhavn forarbejdede Messingstager, som nu pryde Alteret, ere ligeledes skænkede af Grev Ditlev Reventlow og have afløst de to gamle smaa, men

massive Messingstager (formodentlig i sin Tid skjenkede af Grev Kristian Ditlev Reventlow). Sølvfalken, smukt forarbejdet, og Sølvdisken ere skjenkede af Birgitte Trolle, Mandrup Brahes Enke, 1677. Den til Sygeberettelser brugelige lille Sølvfalk og Sølvdisk har den Indskrift: „Givet til Vesteraaby og Nastrup Menigheder 1768“ — formodentlig af Grev Kr. Ditlev Reventlow, som ved den Tid satte Kirken i en smuk Stand, idet han ikke alene skjenkede de ovenfor nævnte Prydelser, men ombyttede for største Delen hele Kirkens gamle Inventarium med nyt, navnlig indsatte han nye malede Stole i Steden for de gamle „Staderækker.“ Herfskabet havde ved samme Tid en egen lukket Stol i Kirken.

I Koret er ophængt en Tavle med Præsternes Navne siden Reformationen. Tavlen er ophængt paa Reformationssfesten 1817. En anden Tavle i Kirken er ophængt til Minde om to fra Sognet i Krigen 1864 faldne Krigere. Midt i Kirken hænger en gammel Lysekrone der 1709 er givet til Kirken af Frederik Trolles Enke, som fra 1701 til sin Død 1719 havde Brendegaard til Enkesæde. I den nordlige Korsfløj er 9 Stole i den sydlige 10 og i Skibet 22 Stole paa hver Side.

I Grev Ditlev Reventlows Tid modtog Kirken en meget betydelig Restauration, der fuldførtes i Løbet af to til tre Aar. Det smukke Stengjærde om Kirkegaarden mod Syd og Vest blev sat og Hvidtornshækken plantet omkring Kirkegaarden. Vaabenhuset i Taarnet blev først indrettet, — det havde tidligere kun været et Kalkhus. Dernæst blev det lille gamle Vaabenhus mod Syd nedbrudt, medens Kirkeskibet, Koret og den nordlige Kirkesfløj (Kapellet) blev taget under Behandling. Murene bleve afrevne, Vuen som vendte mod Kapellet udvidet og forhøjet og det gamle, stygge Pulpitur nedtaget. Derpaa blev den sydlige Korsbygning med sin smukke Svælvning opført af nyt. Kirkens gamle Inventarium blev kasseret og alt blev fornyet, Alter, Altertavle, Prædikestol, Kirkestole, Bræddegulv i Koret og Flisegulv paa Gangene i Kirken. Alterets Omgivelser af Egetræ, udskaaet af de gamle Bjælker fra Vaabenhuset, udførtes af Snekker Tschumfen ved Bern-

stofsminde efter en Tegning af Arkitekt Nebelong. Hele dette vidtløftige Restavrationsarbejde udførtes af Arbejdere, der stode under afdøde Grev Ditlev Reventlows eget — og næsten daglige Tilsyn. I Eстераaret 1842 stod den skjønnede Kirke færdig til ved en højtidelig Indvielse at tages i Brug til Gudstjenesten. Den 27de November s. A. fandt denne Indvielse Sted. Fra Vaabenhuset gik Kirkeejeren, Biskoppen og Følget i Procession op til Alteret, hvor Biskoppen modtog og henstillede Kirkens Kar og de til Alteret hørende Dele. Efter at Følget havde taget Plads i Koret, indledede Sognepræsten Gudstjenesten ved en Bøn i Kordøren, hvorefter Biskoppen messede iført Ornat, Præsten indledede derpaa Dagens Højtidelighed ved en Tale fra Prædikestolen, hvorefter Biskop Faber holdt Indvielsestalen, til hvis Slutning knyttedes en af Pastor Knap i Haagerup forfattet Salme, Messe af Sognepræsten og Korbønnen af Kirkesangeren.

Som Anmærkning skal her tilføjes en Liste over de i Kirken jordede Lig fra 1713 til 1748: 1713 Anders Gjellebreds Hustru; 1716 Henning Bierring; 1720 Jens Rosensildes Enke, Ritmester Morlands Frue og Anders Andersen i Gjellebreds; 1721 Præsten Hieronymus Sparre; 1722 Mad. Maren Machabæus, Præsten Langstedts Moder; 1731 Karen Bondegaards i Pejrup; 1735 Præsten Langsted; 1736 Strandvisitor Drewitz; 1739 Jacob Kylling paa Pilegaard og 1748 Anders Pilegaards Hustru Mette Muhle.

2. Sognepræster.

1. Hr. Peder Naule var Præst 1420. Han har ført adskillige Tingsvidner om Præstegaardens Tillæg i Alger og Eng.

2. Hr. Hans Stenkil var 1472 Sognepræst til Duby og Mastrup og forekommer som saadan i et gammelt Brev, udstedt paa Biskops-Ting i Faaborg Fredag næst efter St. Hans Baptiste Dag (s: 26de Juni 1472), om Jord og Tillæg til Præstegaarden.

3. Hr. Anders Saresen var Præst 1495. Han

nævnes i et Brev af Bisp Rønnow f. A. om at søge til Vends Herredsting i en Sag.

4. Hr. Hans eller Henrik Hansen har 1504 paa Aaby Sognestævne erhvervet Brev paa, at ingen haver Forfletter i Præsterenden eller Dvettebæk og ligeledes Brev paa Præstens Eng i Vænget. — Hr. Henrik Hansen var endnu Præst i Aaby under Grevesfejden og var saaledes den sidste katholske Præst. Han var med at underskrive Hyltingseden til Kong Kristian den tredie, da Salling Herreds Gejstlighed femte Paaske dag 1535 var samlet i Vesterhæsinge, medens Mogens Steen paa samme Tid var Præst i Aastrup og i samme Anledning var tilstede sammesteds.¹⁾ Mogens Steen er den eneste Præst, vi bestemt kunne paavise i Aastrup. Efter Reformationen blev Sognet annekteret under Vesteraaby.

Hr. Jesper Nielsen skal (ifølge Wiberg I. 16) have været Præst i Aaby 1538, altsaa den første evangeliske Præst, medens Bloch derimod indfører en Hr. Mads Pedersen som Præst i Aaby paa Reformationstiden, paa hvilken Tid vi imidlertid ikke finde Plads til ham. Har han været Præst i Aaby, maa det have været i den nærmeste Tid efter Kirkerensningen, hvor man overalt havde Trang for Præster og derfor tog til Takke med enhver, der kunde læse en Prædiken op af en Bog. En jordeggen Bonde i Aaby Jesper Lavritsen folgte sin Gaard og drog til Odense med sine to Sønner, for at de kunde gaa i Skole der og blive uddannede til Præster efter den nye Lære. Og fra denne Bonde — der ernærede sig som Slagter i Odense, nedstamme mange berømte Præsteflægter. En af Sønnerne var den bekjendte Subellærer, Lavrits Jespersen, Sognepræst i Espe og Provst i Salling Herred. — Baade Jesper Nielsen og Mads Pedersen bør nævnes, uden dog derfor med Sikkerhed at indføres i Rækken blandt Aaby Præster, da det er tvivlsomt, om nogen af dem har været virkelig Sognepræst. Det gaar her som ved de fleste andre Sognefald, at man først et Par Sneve Aar efter Reformationens Indførelse blev forsynet med Mænd, der for-

¹⁾ Bedel Simonsen Tyens Bilkaar i Grevens Fejde 102.

tjente Navn af Præster. — Den første evangeliske Præst i Vesteraaby, hvis Navn og Minde er baaret over til vor Tid, var

5. Mads Nielsen Lollif, hvem vi først finde nævnt 1572, da han byggede Præstegaarden og fik en ny Prædikestol i Aaby Kirke. Hans Kone hed Karen eller Karine, og hun skænkede ham 13 Børn. Medens Mads Nielsens Navn saaledes er knyttet baade til Kirken og Præstegaardens Standfættelse, er det paa en mindre hæderlig Maade knyttet til den ulykkelige Hæxepoces, som i Slutningen af det sextende Hundredaar blev anlagt mod en Del Kvinder paa Naffebølle, hvorom er fortalt i Anden Del S. 238. Mads Nielsen døde Lørdag Morgen d. 5te Decbr. 1584.

6. Kristen Lavritsen, som var født i Stenderup, Vesterhæsing Sogn, ægtede Mads Nielsens Enke og blev saaledes Stiffader til den talrige Børneskole. Da Mester Jakob Madsen 1588 besøgte Sognet, havde Karine skænket ham endnu to Børn. Af Stifbørnene gik tre af de syv Sønner i Odense Skole. Han er rimeligvis død i Aaret 1621, da Menigheden kaldte en ny Præst i hans Sted.

7. Søren Jakobsen var født i Slagelse 1592. Hans Fader var Borgmester sammesteds. Han blev Student fra sin Fødeby's Skole 1613. Den første Søndag i Advent (d: 28de Novbr.). 1619 blev han ordineret i Espe Kirke som Kapellan i Kinge og Herringe. Det følgende Aar blev han Kapellan i Vigerslev og Bøflinge, og endelig blev han kaldet af Menigheden til Sognepræst i Vesteraaby og Nastrup den 12te Søndag efter Trinitatis (d: den 19de August) 1621. Han var her Sognepræst i 45 Aar. Allerede 1622 begyndte han at føre en interessant Kirkebog, rig paa værdifulde Optegnelser, som endnu er bevaret. Af disse Optegnelser ses det, at Menighedens Offer ikke var saa ganske ringe. Allerede det første Aar, han saa i Embedet, angiver han sit Pinseoffer til 56 Rd 14 S , og Offeret for hele Aaret 1623 65 Rd 2 S . De kirkelige Indtægter vare i stadig Stigning hos ham. Saaledes indbragte Aaret 1632 ham 116 Rd 1 S 6 B . Suledag havde han faaet 24 Rd . 1646 fik han 146 Rd

1 ½ 9 3, hvilket ikke alene er et Bevis paa, at Menighedernes Vilkaar endnu vare forholdsvis gode, men og at man undte Sognepræsten et godt Offer. — Tørgen Jakobsen var tre Gange gift. Hans første Kone var Boel (Bodil) Nielsdatter; hun døde den 8de Febr. 1643 efter otte Dages Sygdom, og havde skænket ham 16 Børn, ni Sønner og syv Døttre, deraf to Par Tvillinger. Ejler Billes Frue, Karen Bille, Sfr. Anne Bille og Sfr. Anne Giøe samt 16 Præster fulgte hende hen. Kyndelmisse Dag 1645 stod hans andet Bryllup i Faaborg med Sille Thomisdatter. Hun skænkede ham en Datter, Boel, og døde den 8de Maj 1647. — Det følgende Aar 1648 giftede Tørgen Jakobsen sig tredje Gang med Kirsten Pedersdatter, Enke efter Mikkel Pedersen, Borger i Faaborg, med hvem hun kun havde levet i 19 Uger. Med denne Kone var han Fader til fire Børn, saa han ialt var Fader til 21 Børn. Tørgen Jakobsen var efter de Minder, man har fra hans Haand, en dygtig og nidkjær Embedsmand, og det var han ogsaa selv overbevist om. Han havde Strid med sin Broder, Sep Jakobsen, som blev forligt af Biskoppen. Siden havde han Strid med Herremanden Ejler Bille paa Nakkebølle, som holdt en anden Præst der paa Gaarden. En værre Strid havde han dog indviflet sig i 1653, da han den 15de August i Steden for at give Møde ved et Provstevalgsmøde, som Biskoppen og Herredsbrødrene holdt i Nørrebroby Kirke, sendte en Skrivelse med Henrik Mortensen i Faaborg. Tørgen Jakobsen, som ansaa sig berettiget til Valget, undskyldte sig med, at det var umuligt at efterkomme Bispens Ordre, da han skulde jorde Maren Mogens Sørensens. Han breder sig om Kirstine Munks Ære, at stedse hendes Præster skal være Provster i Salling Herred. og at Nørrebroby altid skal være Provstens Hjem." For denne Skrivelse blev han den 5te Oktbr. indstævnet for en Provsteret, hvor Henning Walkendorf til Glorup, Befalingsmand paa Odensegaard, med 10 Provster sad i Retten. Kaj Lykke tog sin Sognepræsts Parti og gav under 30te Oktbr. et Indlæg i Sagen. Han havde haft sin Præst for sig og indstillede ham til, at alt optages i bedste Mening. Et Parti af Herredsbrødrene havde

ønsket Sørgeren Jakobsen til Provst. Da han imidlertid blev suspenderet fra sin Prædikestol, skrev Kaj Lykke et strengt Brev til Bispen, „at det er aldeles uforsvarligt saaledes at forbyde hans Præst Prædikestolen. Hvem der i den Tid skal dø i Sognet, maa befrygtes at dø som andet Kræ, og hvad jeg yderligere maa befrygte, er, at man nu affætter og indsætter Præster ved mine Kirker uden mit Vidende.“ Hertil føjer Kong Frederik den tredie den Befaling, at han skal forsyne sine Sognesfolk med Præster fra Omegnen, indtil Dommen er falden. Dommen lød paa, „at Sørgeren Jakobsen høiligen havde forset sig baade mod sin Biskop og sine Herredsbrødre og bør derfor at være suspenderet, indtil han enten lovlig beviser saadan Beskyldning eller nøjagtig erklærer den gode Mand, Bispen.“ — Sørgeren Jakobsen har rimeligvis gjort Ræsfald for Bispen, da han atter blev Præst i sine Menigheder. Derom vidne ikke alene hans Optegnelser i Kirkebogen, som fattes fra 1654 til 1657, men tillige de Kalenderoptegnelser, man har fra hans Haand, som indeholde en Del Vidnesbyrd fra Svenskekrigen og Fjendens Plyndring i Vesteraaby.¹⁾ Om Fjendens Udelæggelser har Sørgeren Jakobsen i sin Kirkebog kun optegnet et Par Noticer, uagtet Kirkebogen gaar til Udgangen af Aaret 1658. Han meddeler saaledes, at han i Ugen til 1ste Søndag i Advent 1658 jordede Rasmus Hansen i Aaby, som blev skudt af en Rytter, og at han 4de Søndag i Advent s. A. kristnede paa Rassebølle Oberst Plantings Frues Søsters Barn, hvis Fader var en Sekretær. Barnet blev kaldet Valentin og Daabs-handlingen overværedes af mange fremmede Officerer. Af Kalenderoptegnelserne har man derimod blandt andet følgende fra Krigens Tid.

1658 den 30te Januar en Lørdag kom den svenske Konge, Karl Gustav, Wrangel og den ganske Armee i Fyn og var her 1½ Uar og 8 Uger.

1658 den 3die Febr., som var en Onsdag, blev jeg

¹⁾ Disse Kalenderoptegnelser, ere mig velvillig meddelte af Cand. F. H. Friis.

plyndret tvende Gange af de svenske. Den første Gang ved Middagstid af 4 Ryttere; 2 Timer derefter af 8 Ryttere, som toge med sig saa meget som de kunde føre paa 12 Heste i Sække og sammensnede Sengeflæder.

1658 d. 22de Febr. kom Pøtter Svenske af den humborgske Fyrstes Staldmester og var hos mig i 20 Uger, i hvilken Tid han med sine Heste kostede mig mere end 120 Rdl.

1658 d. 7de Decbr. kom Brandenborgerne til Sønderborg og der afflog de svenske, af hvilke Oberst Ascherberg udbrød af Slottet og undkom til Faaborg med nogle af sit Regiment.

1658 d. 15de Decbr. rejste den svenske Karl Gustav og Wrangel fra Faaborg til Sjælland efter at have ligget nogle Nætter hos Lavrits Hansens i Faaborg.

1659 d. 14de Novbr. blev Svenskens ganske Magt udslagen af Fyn ved de danske, kejserlige brandenburgske, polske og Hollænderes Magt. Samme 14de Novbr. noteres i Almanacken med røde Bogstaver og kaldes Frederiks Dag.

1660 d. 15de Novbr. blev Kong Frederik d. 3die hyltet af de jydskke og fynske Stænder.

1661 d. 28de Marts var jeg i Odense med de andre Præster i Fyn at underskrive og besejle Arvehyldningen, som skete i Kjøbenhavn Aaret tilforn d. 15de Novbr. af mig og Peder Sjørgensen (Klingenberg) i Broby paa Salling Herreds Præsters Begne.

Sørgen Jakobsen var Præst i Aaby til sin Død d. 31te August 1666.

8. Peder Rasmussen, der var født i Nykjøbing paa Mors d. 2den Decbr. 1635, blev 1663 Kapellan hos Ditlev Monrad i Sønderby og Selnæs, hvorfra han d. 16de Septbr. 1666 blev kaldet til Præst i Besteraaby, men døde allerede det følgende Aar. Fra hans korte Embedstid findes ingen Minder, ikke engang er Kirkebogen bevaret.

9. Jens Pedersen Rosenkilde blev kaldet til Sognepræst i Besteraaby 1667 og indført i Menighederne Mikkelsdag s. A. af Provsten, Henning Christensen i Broby, efter at han d. 1ste Aug. s. A. havde udgivet en Obligation paa 100 Rdl. til Kansleren Peder Reedtz for at faa Aaby og Nastrup Sognefald. Han saa sig imidlertid ikke i Stand til at indløse sit Gjælds-brev og betalte hverken Rente eller Hovedstol. Da Obligationen var gaaet over i andre Hænder, blev Jens Rosenkilde 1685 jagtøgt ved Brahetrolleborg Birkeret, men

gjorde nok saa fræft sin Ed paa, at han ingen Penge havde modtaget paa denne Obligation, og blev derved frikjendt. Jens Rosenkilde var født i Vesterhæsinge 1630, hvor hans Fader Peder Jensen Roestilde eller Rosenkilde var Præst. Han blev Kandidat d. 21de Juni 1656. Kort efter at han paa nys nævnte Maade havde faaet Aaby Sogneald, fik Biskop Niels Bang under 17de Decbr. 1667 Befaling fra Kongen, at han alvorlig skulde tilholde og forhøre Jens Pedersen Rosenkilde i Aaby, angaaende en fra Anne Safariasdatter indgaaet Klage til Kongen om et af Præsten til hende afgivet Egteskabsløfte, saa hun nøjagtig tilfredsstilles, med saa Skjel, at han hende ikke vil ægte. Han ægtede imidlertid Karen Eriksdatter, en fornemme Kjøbmands og Raadmandsdatter fra Odense, med hvem han blev Fader til to Sønner: Erik, Kapellan ved Frue Kirke i Kjøbenhavn, og Kristen, Rektor i Kallundborg, samt tre Døttre: Anne Marie, gift med Eftermanden, Kristence Sofie, gift med en Guldsmed i Kjøbenhavn, og Birgitte Margrete, død ugift. Jens Rosenkilde var en fattig og gjældbunden Mand, der hele sin Embedstid maatte kæmpe for sit Udfomme. Indkaldelser for gammel Gjæld fulgte ham lige fra Studenteraarene til hans Grav. Hans Indberetning om Kaldets Indtægter 1690 fører helt igjennem Klage over Indtægternes Forringelse. — Anergarden i Nastrup, som fordum havde ligget til Aaby Præstegaard med Herlighed og Landgilde, var fratagen i Jakob Brockenhuses Tid og lagt under Nafkebølle. Den gamle Stiftsbog melder, at han haver kjøbt Gaarden, men Præsten mener, at Nafkebøllens Udfomst til nævnte Præstegaard ikke kan fremvies om forlangtes. Sognefolkene age Gjødning og Tørv, og Husmændene yde en Høstdag. Af Brendegaard er siden Kristoffer Gabels Tid givet hver Højtid 2 Rdr. i Dffer. Fra Aaby Sogn er kommen en meget velholden Helgaard, Wiigs- eller Wejsgaarden, som er afbrudt og lagt under Nafkebølle. — I Nastrup er Mosegaarden, en velholden Helgaard, afbrudt og lagt under Nafkebølle. Fremdeles er der i Nastrup afbrudt en god Halvgaard, som Lavs Hansen paaboede. 1678 blev afbrudt en ganske ny Halvgaard og Grunden lagt ind under

en anden Gaard, uagtet Manden var en meget formuende Mand, saa jeg har mistet baade Offer og Afcienser. Foruden disse er der Tid efter anden afbrudt 7 andre Gaarde og 2 Bol i Nastrup By, af hvilke en Del er lagt under Raffebølle og en Del under de andre Gaarde, men Offer og Tiende er meget forringet. Tienden af Bælgefornet havde Præsten tilforn og jeg i de første 5 Aar, men da blev det mig uden Lov og Dom frataget af Tiendesorpagteren.

Hvis Præstens Lærdom skal regnes efter hans Bogsamling, var Jens Rosenkilde ikke af de lærde Præster. Hele hans Bogsamling var kun 53 Bind. Naar det saaledes synes, at han var fattig baade paa Kundskaber og Penge, maa vi derimod strax meddele, hvad der fremgaar af adskillige Vidnesbyrd, at det var en venlig og godmodig Mand. Han udstod adskillige Fortrædeligheder af sin Degn, Ejler Madsen, der med sin Kone Anne Ejlers i de Dage var berøgtet for Trolldom; men Jens Rosenkilde lod Degnen uforstyrret øve hans Koglerier, noget hans Eftermand ikke vilde taale. Jens Rosenkilde døde d. 11te Juli 1696, 66 Aar gammel. Den 10de Aug. s. A. blev der afholdt Skifte i Aaby Præstegaard. Det var kun en fattig og ringe Præstebo. Der nævnes slet ingen Heste og kun 4 Køer, 1 Kalv, 6 Faar og 8 Svin. Hele Boets Værdi var kun 426 Eldr. og dets Gjæld 352 Eldr. De to betydeligste Kreditorer var Jakob Tørgensen, Borgmester i Faaborg og Henrik Andersen i Pejrup, den første med 106 og den anden med 120 Eldr.

10. Hieronymus Sparre var født i Skaane, blev efter fuldendt Forberedelse Kandidat og derefter Huslærer i Nørrebroby, hvor han fik Betsjendtskab med Anne Marie Rosenkilde, der tjente sin Møster, Præstekonen sammesteds. Han blev ordineret som Kapellan hos Jens Rosenkilde Palmesøndag (den 17de Marts 1695). Aaret efter blev han dennes Eftermand som Sognepræst for Vesteraaby og Nastrup. Hans Formuesomstændigheder vare ikke bedre end Svigerfaderens. Sævnlig blev han indkaldt for Gjældsfordringer, og jævnlig lader han sine egne Sognefolk indkalde for resterende Tiende og andre Ydelser. Ved sin Død d. 29de Oktober 1721 efter-

lod han sig en Gjæld paa 721 Rdr. paa 42 Steder, medens hele Boets Værdi kun vare 799 Rdr. Han efterlod sig 9 Bøger i Folio, 10 i Kvart, 42 i Oktav og 10 i mindre Format. Fremdeles efterlod han 4 Heste, 4 Køer, 5 Ungkvæg, 12 Faar og 2 Svin foruden Lam og Grise. Indboet var, om end ikke rigt, saa dog ikke saa lidet bedre end Søs Rosenkildes efterladte Indbo, navnlig synes de særdeles gode Senge med Lagener og Linned at vise os Anne Marie Rosenkilde som en flittig og huslig Kvinde. Hieronymus Sparre efterlod to Sønner Korsfitts Frederik og Søs Henrik Sparre, af hvilke den førstnævnte var Vicepræst til Østerhæsinge og Hillerslev.

11. Prebjørn Klavsen Langsted, rimeligvis en Søn af en Klavs Pedersen Langsted i Nexø paa Bornholm. Han blev Student 1700 og kaldet 1721 fjerde Søndag i Advent (21de Decbr.) til Sognepræst i Maby og Nastrup. Han giftede sig 1723 med Anne Jakobsdatter Acton af Frørup, en Datter af Sognepræst dersteds, Søs Henriksen Acton. Fra hans Tid findes intet videre mærkeligt at meddele. Hans Kirkebog er bevaret; den er ført ordentligt men indeholde kun de befalede Optegnelser. Han forbedrede Præstegaardens Bygning saaledes, at den ved hans Død ansattes til en Værdi af 470 Rdr. Han døde d. 24de Aug. 1735, 56 Aar gammel, og jordedes i Maby Kirke d. 2den Septbr. Da han ingen Børn efterlod sig, var der oprettet Testamente, som bestemte, at Enken skulde udrede 50 Rdr. til Arvingerne, hvorfor intet Skifte blev afholdt.

12. Klavs Pedersen Keenberg. Han var født i Aalborg d. 14de Juni 1701 hvor hans Fader var Borgmester. Han blev Student 1719, Kandidat 1729, og kaldet til Præst i Maby 3die Søndag i Advent (d. 11te Decbr.) 1735. Halvandet Aar senere giftede han sig med Formandens Enke, som døde i Horslunde d. 14de Decbr. 1773. Keenberg skrev en meget suuk Haandskrift. Hans Kirkebog er ført ordentlig og nøjagtig og indeholder flere interessante Meddelelser. Om hans egne Børn meddeles følgende:

1738 19de April døbt Kristiane Ditlevia Konradine,

baaren af en Bondefone, afdøde Medhjælper Rasmus Bertelsens Hustru i Nastrup. Fadderne de 7 andre Medhjælpere af begge Sogne med deres Hustruer. Denne Datter døde imidlertid d. 22de April 1739, blev jordet 7 Alen under Jorden, ved Foden af Taarnets vestre Ende.

1739 d. 25de April Morgen Kl. 1 blev Wilhelm August født og kristnet samme Dag Middag baaren af en Husmands Kone, 5 Husmænd vare Faddere.

1740 d. 10de Maj er Præstens Datter Kristiane Charlotte Marinette født og døbt d. 13de Maj. Husmændene paa Præstegaardens Grund og deres Hustruer vare Faddere. — (Denne Datter blev senere gift med Kr. Povlsen Thorning, Sognepræst i Haslunde.)

1742 d. 27de Avg. blev Peter Laurentius født. 12 unge Karle og 12 unge Piger vare Faddere. Han døde da han var 29 Uger af Børnekopper og blev jordet hos sin Søster udenfor Taarnet, 7 Alen under Jorden.

Foruden de Optegnelser, Keenberg har givet i Kirkebogen, har man blandt andet en interessant Beretning til Kirkeinspektionen om Kaldets Tilstand 1739. Den indeholder blandt andet følgende:

„Naby og Nastrup Kirker ligge ej flet en Fjerdingvej fra hinanden, saa at en By ligger midt imellem, og alle tre Byer kan fra deres Vangeled se Præstegaardens Skorstene. Hvad Tienden af Bønderne angaaer, da kan den cedes op af Tjenestefolkene, der behøves til Landvæsenet; og for at cede den faa de Offeret til Løn oven i Kjøbet. De tre Højtidsosfre reduceres aarlig, thi det er et staaende Gammelmands-Ord hos Bønderne: Kongen skal have sit, Husbonden vil have sit, skal det skorte nogen Steds, faar det være paa Præsten. Og det er en vitterlig Sandhed, at over 48 Mennesker har fuldkommen Byrde i at bære 1 Rdr. paa Alteret til Præsten.

Kaldets Tiender ere 140 Rdr., derimod svares Rente af Præstegaarden 25 Sldr. Folkeløn 106 Sldr. Af Resten skal faa Præsten udrede Folkenes Kost. og disse 8 Menneskers Kost Aaret om kan da ikke regnes mindre end 200 Rdr., som er

25 Rdr. for hver, 6 þ om Dagen, der er det samme som en Fanges Kost." Derefter angives adskillige andre Afgifter, der iblandt Afgift til Enken 52 Sldr., men til Uolskredskaber, Indbo o. s. v. laaner vi Penge og forrenter til vor Dødsdag, endelig Brød til Præsten med Hustru og Børn og Klæder til hans Stand og Familie. Brændsel koster alene 20 Rdr. Sluttelig da! Smeden skal have Tænger og Præsten Bøger, men ikke har jeg oplagt i 3 Mar saa meget som Brochmanns Postil kan kjøbes for."

Efter denne Beretning skulde man formode, at der var en Tilbagegang i Forholdene efter de forholdsvis gode Meddelelser, der ere afgivne af Tørgen Jakobsen hundrede Mar forud. Det var vel og for en Del saaledes, men Tørgen Jakobsens Optegnelser ere skete, før han blev udplyndret af Svensken 1658, og før Krigen og dens Følger havde svækket Landet. Tens Rosenkildes Beretning 1690 er givet med lige saa mørke Farver som Keenbergs, og de ere vistnok begge for mørke.

Klaus Keenberg døde som Provst i Salling Herred 1766.

13. Anders eller Andreas Møller blev født i Horsens d. 27de Novbr. 1726 af fattige Borgerfolk. Faderen Mads Hølgersen og Moderen Anne Kirstine Andersdatter. Han blev Student fra Horsens Skole 1747 og Kandidat 1752. 1762 blev han personel Kappellan i Vesterhæsinge og Sandholts Lyndelse, hvorefter han 1766 blev kaldet til Præst i Vesteraaby og Nastrup. Han var gift med Johanne Kirstine Graben, som døde 1794. Hun skænkede ham 13 Børn. Anders Møllers Navn har en god Klang i Menighederne, og den Postil, som han udgav 1782, er skattet højt blandt de ældre i Vesteraaby og Omegn. Den 25de Juni 1784 blev han af Statsminister Grev Kristian Ditlev Reventlow kaldet til Sognepræst i Horslunde og Nordlunde paa Laaland, og heller ikke her ere Sporene af hans skriftlige Forkyndelse udvistede i de to Menneskealdrer, som siden ere rundne. Fra dette Embede tog han sin Afsked 1806. Han døde 1809.

14. Hans Tørgen Ammentorp blev født i Vester Skjærringe 1749. Hans Fader, Anders Nielsen Ammentorp,

var Præst til Skjørringe-Lirsted og Vejleby Menigheder paa Laaland. Han blev Student fra Nykjøbing Skole 1776, Kandidat 1777 og kaldet 1784 til Andreas Møllers Eftermand i Vesteraaby og Nastrup. Han giftede sig det følgende Aar 15de Maj med Margrete Marie Hansdatter Hvalfsøe af Røng, som uden Børn døde fra ham efter 2 Aars Ægteskab. Han giftede sig nu 1788 med hendes Søster, Elisabet Marie Hvalfsøe, som døde 1818. Hun skjænkede ham en Søn og tre Døtre, af hvilke Johanne Andrea var gift med Andr. Ammentorp Sørensen, der indtil for et Par Aar siden var Præst i Terslev. Hans Sorgen Ammentorp døde 1818.

15. Mikael Andreas Fosie Berg blev født 1768, Student 1785, Kandidat 12te Juli 1791 med første Karakter; Sognepræst i Højberg og Elsborg i Aarhus Stift 1799, hvorfra han 1817 flyttede til Øster-Nykirke i Ribe Stift, for derfra d. 20de Septbr. 1818 at blive kaldet til Vesteraaby og Nastrup. Han var siden 1799 gift med Ingeborg Aaboe. En Søn af dette Ægteskab, Andreas Højer Berg gift med Charlotte Louise Birgitte Oppermann, var Sognestræst i Hem i Aarhus Stift; en Datter Charlotte Amalie Berg gift med Sognepræst S. F. Winstrup i Grejs. Berg døde 1839 og er bekjendt for en dygtig og nidkær Præst.

16. Cæsius Crinitus Snopinatus Krohn er født i Nyborg d. 9de Septbr. 1812, hvor hans Fader Joh. S. Krohn, var Major i Artilleriet. Han blev Student fra Borgerdydsstolen paa Kristianshavn, 1831. Kandidat, 8de Maj 1837 med første Karakter, hvorefter han d. 24de April 1838 blev Kapellan i Østerhæsinge og Hillerslev og som saadan ordineret d. 26de Juni 1838. Den 27de April 1839 blev han personel Kapellan ved Frue Kirke i Svendborg hvorfra han sex Uger senere, 8de Juni 1839, af Grev Ditlev Reventlow paa Brahetrolleborg blev kaldet til Sognepræst for Vesteraaby og Nastrup. 1840 ægtede han Louise Katrine Karoline Astrup der var født i Kjøbenhavn d. 11te Juni 1814, men opdraget hos Grevinde Josefina Reventlow paa Brahetrolleborg. Hendes Fader var Generalkrigskommissar Hagen Kr. Astrup. 8 Sønner og 4 Døtre ere Frugten af

dette Egtteskab. I sine første Embedsaar har Pastor Krohn opført den smukke nye Præstegaard, der blev fuldført 1843, ligesom han ogsaa har fremkaldt dens venlige Omgivelser, der i Forening med Egnens Skjønhed, gjør Stedet til et af de skjønneste i en vid Omkreds.

3. Vesteraaby og Nastrup Degnefald.

Foruden at hjælpe sin Sognepræst ved de kirkelige Forretninger var det allerede ifølge Kristian den andens Befaling paalagt Degnen at undervise Bøndernes Børn i Religion samt lære dem at læse og skrive dansk. Den første Bestemmelse stod siden ved Magt eller gjenoptoges, den sidste derimod ikke; og der hengik over 200 Aar, inden det igjen blev en kongelig Befaling, at Degnen skulde lære de unge at læse og skrive. Det var ej engang optaget i den danske Lov 1683. Der blev kun ved denne Lejlighed bestemt, at de Degne, som efter den Tid vilde søge Ansættelse, maatte være Studenter.

Paa en vis bestemt Dag om Ugen skulde Degnen samle de unge et eller andet Sted i Landsbyerne baade i Hoved- og Annerfognet, og, lige som Præsten førte til Kirken, maatte Degnen standsmæssig ride ud paa Undervisning, der væsenlig bestod i Luthers Katekismus og Børnelærdommens Forklaring. Udeblivelse fra disse Møder paadrog vedkommende Ansvar. Smedens man ventede paa Degnen, morede de unge sig med at lege, synge og fortælle. Mangen en gammel Vise og mangt et Sagn er bleven bevaret gjennem (flere Hundredaar) paa denne Maade.

Foruden at være tri for Landgilde, Egt og Arbejde af det Kaldet tilhørende Degnebol, nød Degnen Offer, Smaaredsel og Degnetrave af Bønderne. Offeret angives for Aaret 1810 at udgjøre alene for Naby Sogn 36 Rdt, Afcidenserne omtrent 12 Rdt, Smaaredsel bestod i adskillige Ydelsler efter de enkelte Sognes Skikke og Bedtægter: Brød, Kage, Flæsk, Gæs, Æg o. s. v. Degnetraven var egentlig en Trediedel Tiende imod hvad Præsten nød, men ydedes de fleste Steder

med Korn i Skjæppen, ligeledes en Sjettedel af Kvægtienden, der i Almindelighed betales med en lille Afgift i rede Penge.

Til den nærmeste latinske Skole maatte Degnen yde nogle Skjæpper Korn efter Indtægtens Størrelse. Degnen i Maby maatte i gamle Dage yde dette Degnekorn til Faaborg Skole, men, da saadant for en Del blev forsømt, havde Herredsprovsten 1588 alle Salling Herreds Degne samlede i Faaborg. Efter Oplysningen af det kongelige Brev gave Degnene deres „arme Vilkaar tilkjende, at, hvis de skulde det udrede, da kunde de ikke føde deres Hustruer og smaa Børn, men begjærede underdanigst, at der mildeligen maatte handles med dem.“ De lovede med god Villie at give hver et vist Kvantum, efter enhvers Vorne og Lejlighed. Karl Mogensen i Maby lovede at give 1 Ort Byg (12 Skpr.), hvilket var det højeste nogen kunde give. Det er altsaa et Bevis paa Kaldets gode Indtægter og Degnens gode Omstændigheder. Da Faaborg Skole nedlagdes, maatte slige Afgifter ydes til Odense Skole, og denne Afgift ydedes for Aaret 1810 med 2 Rdt.

Følgende Degne have efterladt Minder om sig i Vesteraaby og Nastrup Sogne!

1. Karl Mogensen var Degn 1588. Han var født i Maby, boede ikke i Degnebolet, men lejede det ud for 5 R og boede i en ham tilhørende Bondegaard nord for Kirken.

2. Mads Degn nævnes 1633 i Sorgen Jakobsens Kirkebog.

3. Ejler Madsen og hans Kone Anne Ejlers havde Ord for Trolddom. Bloch fortæller, at de „trolbøde“ Præsten Jens Rosenkilde, saa han faldt i en svær Sygdom, og Præstekonen gif fra sin Forstand. Da Præsten maatte tage sig en Medhjælper, Hieronymos Sparre, vilde Degnen ogsaa øve sine ondskabsfulde Konster mod ham. Men Hieronymus Sparre kom efter det og vidste Raad mod fligt. Han tog Degnen for sig og bankede ham dygtig af, saa han fra denne Dag havde Fred.*) Ejler Madsen var allerede Degn i Maby 1664.

*) Denne Historie maa have tildraget sig inden Sparre blev Kapellan i Vesteraaby, da Ejler Madsen var død 3 Aar før denne Tid.

1688 ansattes hans Degnebol for 5 Skpr. 1 Fdk. Stk. Han levede imidlertid ikke længe efter at Hieronymus havde behandlet ham for Trolddom, thi han døde 1692. Den 25de April blev Boet registreret. Af Husdyr fandtes 2 Heste, 1 Kvie, 4 Faar med Grøde, 2 Gvinre og 1 ungt Svin. Hele Boets Værdi var 66 Rdt 3 $\frac{1}{2}$ Sjælden 20 Rdt 1 $\frac{1}{2}$. Han havde 2 Sønner Mads og Knud og 5 Døttre. Hans Enke blev senere stejlet for et Mord paa en gammel Kone, som var i hendes Hus.

4. Jens Mogensens Kvist (1692—1704) var en Broder til Ulrik Mogensens, Forpagter paa Bræhetrolleborg. Hans Omstændigheder vare saa gode, at han havde bestemt 50 Rdt i rede Penge til hver af sine 4 Døttre, men, da han døde under en Operation i Kjøbenhavn inden han fik samlet denne Sum, lovede Enken, Anne Jakobsdatter, ved den afholdte Skifteforretning d. 19de Juli 1704, at tilskynde, hvad der fattedes, med 60 Rdt, og desuden tage sig af Børnenes Undervisning og Skolegang.

5. Jens Rasmusens Krag (1704—1750) giftede sig med Jens Mogensens Enke, som døde 1722. Han giftede sig derpaa med Marie Danchel, som døde 1747. Hun efterlod 1 Datter, Birgitte Marie, der var født 1726. Deres Indbo var højt ubetydeligt, da Degnebolet var afbrændt i den store Ildbrand 1746, hvorved Degnen og Konen kun med Møje reddede sig ud af Ilden. Jens Krag fik i sin Alderdom en Medhjælper i sin Svigersøn, Lavrits Magaard Bloch, der var Skoleholder i Nastrup og allerede var antaget som Jens Krags Eftermand.

6. Lavrits Magaard Bloch (om hvem se det nærmere under Skolelærerne i Nastrup) var kun Sognedegn en kort Tid, da han allerede døde i Efteraaret 1751, hvorpaa hans unge Enke giftede sig med Eftermanden. Bloch efterlod sig to Sønner: Severinus Janus Larsen Bloch, Student, og Klavs Danchel L. Bloch, Snedker.

7. Kristen Jensen Bindesbøl (1751—1774) var derimod Degn i 24 Aar til sin Død 1774. Ved den nysnævnte Birgitte Marie Jensdatter Krag blev han Fader til

den hæderlige Ssens Bindeshøl, der døde som Sognepræst i Ledøje, og Farfader til den for sex Aar siden afdøde dygtige Biskop Severin Clavdius Vilken Bindeshøl, der først var Biskop over Aalborg siden over Laalands og Falsters Stift.

8. Hans Bro (1774—1795) var den sidste Sogne­degn for begge Menigheder. Han sad i et ringe Skolehus i Ellerup By og bød at give 20 R^{sk} til Enken i aarlig Pension, om han maatte faa Embedet. 1774 blev han da kaldet til Skoleholder i Nastrup og Degn ved begge Menigheder i Kristen Ssens Bindeshøls Sted. Han maa nu — siger Kaldsbrevet, ligesom hans Formand have Plads i Skolebygningen i Nastrup. Da Degnebolet i Besteraaby er afbrændt for en Del Aar siden, haver han intet at befatte sig med det Stykke Jord, som hørte til nævnte Degnebol i Aaby, men som nu var henlagt Skolen til Have. Den øvrige Degnejord omtales ikke. Der hørte ifølge Hofmans Fundamer (VI. 180) til Aaby Degnebol et Stykke Jord i Bænget paa 1½ Skp. Land, og 1 Stykke Jord i Gundestrup Ny-Have paa 3 Skpr. Land. Det i Aaret 1746 afbrændte Degnebol i Aaby blev altsaa ikke senere gjenopført, idet den unge Lærer i Nastrup Skole paatog sig at besørge Degnetjenesten ved begge Sogne, imod som foran meddelt at faa Løfte paa at blive sin Svigerfaders Eftermand; og Stedet ved nu ingen at paavise. Men efter alt at dømme har det ligget et Sted imellem Gadefjæret og Rasmus Ssens Gaard, thi her ødelagte Ilden næste Aar 5 Steder foruden Degnens Bolig. 1752 ffete et Magelæg med nogen Jord, der var bleven udlagt til Skolen af Stakkebølle Bønders Agre i den Mark nord for Byfalden til en Raalhave, medens Stakkebølle fik Bederlag i Ssens Krags afbrændte Degnebols Grund, der blev henlagt til Kristen Lollifs, nu (1787) Peder Ssens Lollifs, Grund, for at faa større Byggeplads. Skolens Have var da ud til Gaden 53 M. lang fra Ost til Vest og 29 M. i Nordenden, 30 M. i den søndre Ende.

Efter Hans Bros Død d. 23de Januar 1795 stod Kaldet ledigt i flere Aar, indtil Stridighederne om Kaldsretten imellem Brahetrolleborg og Stakkebølle 1799 vare bilagte.

9. Johannes Hansen Både blev kaldet til Degn og Skolelærer i Vesteraaby 1799, medens Nastrup ligeledes fik sin egen Degn.

10. Søren Mortensen blev ligeledes kaldet til Degn og Skolelærer i Vesteraaby 1822.

11. Hans Henrik Andersen ligeledes 1872.

Om de tre sidste Degne vil der blive nærmere talt under Skolelærerne i Aaby.

4. Skolevæsenet.

Den tohundredaarige Forbindelse med Baroniet Brahetrolleborg har medført, at Ordningen med Hensyn til Kirke og Skole i Vesterbaay og Nastrup er foregaaet efter en fælles Plan. Det er det fortrinlige Skolevæsen og de i sin Tid dermed forbundne Lærestalter paa Bernstorfsminde, der har gjort Brahetrolleborg berømt endogsaa ud over Danmarks Grænser. Allerede samtidig, ja endogsaa forinden den første ordnede Skoleindretning begyndte ved Brahetrolleborg, opførtes der Skoler ved Aaby og Nastrup Kirker og ansattes lønnede Lærere. Det var den ædle Baron Frederik Trolle, der lagde Grunden til Almuens Oplysning paa disse Egne, da han opførte Skoler ved alle sine Kirker. Naar man tager Tidsforholdene i Betragtning, og erindrer, at de den Gang vare saa flette som neppe nogensinde før eller siden, da ikke alene Bønderne vare i fattige og usle Omstændigheder, men det var ogsaa Herremændene, ja Baron Frederik Trolle var selv en fattig Mand; saa maa det i endnu højere Grad paa- skjønnes at han ikke alene fandt Midler til at opføre nye Skoler, men ogsaa til at indkjøbe Tordegods, som han henlagde til Lærernes Lønning.

Ved Vesteraaby og ved Nastrup Kirker lod han i Maret 1691 opføre Skolebygninger og Læreboliger, og ved en Fundats af 19de Januar 1692 skænkede han til Lærernes Lønning og Skolernes Vedligeholdelse en Bondegaard i Sundstrup, saaledes, at Landgilden aarlig skulde udredes til Skolemestrene,

og, Indfæstningen deles lige imellem begge Lærerne. Smød at nyde disse Indtægter og frit Ophold i Skolen skulde de ansatte Lærere holde Skolebygningerne vedlige og antage og undervise alle Sognefolkets Børn „for en billig og lidelig Betaling.“ Det fulgte altsaa af sig selv, at enhver, som enten ikke havde Sind eller Raad til at lade sine Børn søge de nye Skoler, fremdeles ligejom hidtil skulde søge Degnens Undervisning i Religion, der var den eneste Skoleundervisning, som ellers gaves paa Landet.

Smidlertid blev den til disse Skoler henlagte Bondegaard, med Landgilde, Indfæstning og Herlighed af Baron Niels Trolles Formyndere i Aaret 1716 solgt til Flintholm, imod aarlig at betale den nævnte Landgilde efter Fundatsen, og desuden at betale til Skolerne istedet for Sagnsald og anden Herlighed 2 Rdt aarlig. Til Sikkerhed for Opfyldelsen af denne Forpligtelse pantsattes Flintholm Hovedgaard med 21 Tdr. 3 Skpr. 1 Fdkr. Hrtk.; men Følgen blev, at Skolemestrene kun med stor Vanskelighed fik det betingede Landgilde og Skolernes Vedligeholdelse, der skulde udredes af Indfæstningen, blev aldeles forsvundet. Da der nu 1739 skulde foretages en ny Ordning af Skolevæsenet, blev der af Sognepræsten gjort et Forsøg paa at vinde Gaarden tilbage, som intet førte til. Skolernes Vedligeholdelse blev for en Del overtaget af Brahetrolleborg, og da Sognedegnen efter Ildbranden 1746 fik Bolig i Nastrup Skole, kunde han som Degn og Skolelærer leve der. Skoleholderen i Naby, kunde ikke leve af sin knappe Løn, der 1740 kun bestod i de 12 Skpr. Byg, 8 Skpr. Havre, 1 Otting Smør og 2 Rdt 11 ß i Wenge, som han aarlig modtog fra Flintholm. Lodsejerne tilstode ham da et Tillæg af 10 Rdt, og i Steden for de Køers og Faars Græsning samt Ildbrændsel, som Forordningen af 28de Juni 1739 hjemlede, tillagdes der ham 4 Rdt. Skolen i Naby bestod af 9 maadelige Fag og var ganske brøstfældig, hvorfor den blev sat i Stand af Grev Reventlow. Denne Velvillighed af Lodsejerne fandt Skoleholder Kyng dog for utilstrækkelig i Henhold til den nye Skoleordning. Han indgav derfor i Februar 1742 et Andragende til Amtmanden

og Provsten, og fremhævede, at der i Sognet var over 230 Børn, af hvilke 180 kunde og burde søge Skolen. Han havde ikke engang en Raalhave, og hans Løn var ikke saa meget som en Daglejers, hvorfor han bad om, at der i det mindste maatte tillægges ham 40 Rdl. Lodsejerne fandt intet imod hans Andragende at erindre. Fra Solstenshus blev det endog anbefalet til de andre Steder, og hans Ønske blev saaledes opfyldt.

Til Opmuntring for fattige og flittige Skolebørn i begge Sogne havde Baron Frederik Trolle ved Fundats af 27de Febr. 1694 henlagt Afgiften af et Bolsted og et Hus i Ubbølle Strandhuse paa 9 Slettedaler aarlig. Sognepræsten skulde nyde Indfæstningen og betale aarlig 8 Slettedaler til 16 fattige og flittige Skolebørn, otte i hvert Sogn.

Naby og Nastrup Skolelæreres Vilkaar stode ved Udskiftningens Begyndelse 1786 endnu paa samme Stade som efter Ordningen 1742. Det var først efter vidtløftige Forhandlinger imellem Lodsejerne, at man, nærmest ved Grev Ludvig Reventlows varme Interesse for Skolevæsenet, fik udlagt en Jordlod paa $6\frac{1}{4}$ Tdr. Land i Nørretoft, der tilligemed et Stykke Degnejord (Erstatning for de tidligere spredte Jordstykker) endnu udgjør Skoleloddens Areal. Efter at Striden om Kaldsretten til Nastrup Degne- og Skolelærerembede var bilagt, lod Grev Ludvig Reventlow i Aaret 1800 opføre en ny grundmuret Skolebygning og Degnebolig i Vesteraaby, i Steden for den gamle Trollestes Skole paa Kirkegaarden.

I en i Aaret 1812 afgiven Indberetning anføres adskillige Træk af Forholdene paa hin Tid, hvilke tilstrækkelig godtgjør, at Vesteraaby Skole blev behandlet som en af Brahetrolleborg Sogns egne Skoler. Baade Grev Ludvig Reventlow, hans efterladte Enke Anne Sybille Schubart, og senere Sønnen Grev Ditlev Reventlow have stedse omfattet Baroniets Skolevæsen, hvorunder Vesteraaby Skole ogsaa hørte, med en Kjærlighed og Varme, der søger sin Lige i vort Land.

Foruden Opsørelsen og Vedligeholdelsen af den smukke,

stærke og lyse Skolebygning, hvis Assurancefum i Aaret 1812 var 1190 R \ddot{a} , ydede Grev Reventlow hvert Aar 10 Favne Knippelbrænde foruden 30 Læs Tørro fra Baroniets Moser og viste paa mange andre Maader sin Velvilie mod Aaby Skole. Saaledes lode blandt andet Grev Reventlow paa Trolleborg og Kammerherre Holsten paa Holstenshus i Aaret 1832 opføre et nyt Bryggerhus ved Skolen, uden nogen Udgift for Sognet. Trods disse betydelige Ofre vedblev dog Indtægten af Baron Trolles Legat af 1692 at tilflyde Skolelæreren i Vesteraaby med 1 Otting Smør 1½ Ld. Byg, 1 Ld. Havre og 2 R \ddot{a} 11 β i Penge, medens Nastrup Skolelærer fik en tilsvarende Del, hvilket alt leveredes fra Flintholm Hovedgaard.

Det hele tiendende Hartkorn i Vesteraaby Sogn var 250 Ldr., men Degnens Andel i Tienden for det Hartkorn (58½ Ld.), der henhørte under Baroniet Brahetrolleborg, var allerede afstaaet af Degnen Bro mod en aarlig Godtgjørelse af 12 R \ddot{a} , medens Degnen af det øvrige Hartkorn nød 6 Ldr. 3¼ Skpr. Byg og 2 Skpr. Rug af Linderuds Mølle. Højtidsofferet regnedes til 36 R \ddot{a} , Ucidenserne til 12 R \ddot{a} , og Kvægtienden udgjorde, efter at Gaasetienden var bortfalden, omtrent 4 R \ddot{a} 4 \mathcal{L} . Hertil kom endvidere 23½ Snes \mathcal{L} g i Paasferente og en fast aarlig Skoleløn, 40 R \ddot{a} . Naar Bønderne leverede Degnebyg, maatte Degnen efter gammel Skik give dem en Tønne godt Ol, 3 Potter Brændevin, 1 \mathcal{L} d. Tobak og de fornødne Lys. Ved Ostemælkens Modtagelse, og naar Bønderne førte Brænde og Tørro til Skolen, var de fra gammel Tid af vante til at blive trakterede af Degn og Skolelærer.

Medens hele Sognets Folkemængde kun omtrent var 700 Mennesker, var i Aaret 1812 de skolesøgende Børns Tal 127. — Hele Aaby Sogn har paa faa Undtagelser nær lige til 1857 søgt Vesteraaby Skole; men, da Børnetallet blev alt for stort, maatte man opføre en Skole ved Pejrup, ved hvilken Niels Hansen Larsen under 29de Oktbr. 1857 blev kaldet som Lærer. Han er født d. 6te Aug. 1833 i Vejstrup ved Svendborg hvor hans Fader var Skolelærer, blev demiteret fra Skaarup Seminarium 1854 og modtog derefter Ansættelse som Hjælpe-

lærer ved Viby Skole paa Gindsholm, hvorfra han blev kaldet til Pejrup Skole.

Skolelærerne ved Maby Skole.

1. Søren Jensen Due var den første Lærer ved Frederik Trolles Skole. Om hans Dygtighed som Lærer mældes intet, derimod har man den uhyggelige Efterretning om ham, at han brød ind i Rasmus Larsens Hus i Maby og stjal 2 Skjorter, 2 Linsfade, 2 Tintalerkener, 1 Buløre, 1 Ternvægge, 1 Spaankniv, $\frac{1}{2}$ Skp. Boghvedegrøn og et Bøste Flæsk. Derfor maatte han give en Tønne Öl til Byen og rømte siden bort om Natten. Han blev senere Klokker i Rudkjøbing.

2. Kristen Nielsen kom under Fattigvæsenet, da han ikke længer kunde tjene som Skoleholder. Han døde d. 27de Decbr. 1739 af den i Maby grasserende Smitte, Sprinkelsygen. 87 Aar og 1 Dag gammel.

3. Anders Christensen Breds blev ligeledes et Offer for Sprinkelsygen, idet han døde d. 22de Avg. 1740 i en Alder af 69 Aar; men allerede forinden havde han afstaaet Tjenesten til

4. Niels Mathiesen Hjelm, der døde som Skoleholder i Maby af Smitte d. 27de April s. A., 29 Aar gammel. Hans Enke blev 1741 gift med Birkeskriver Henrik Vilhelm i Maby, som havde skilt sig fra sin første Hustru.

5. Hannibal Høg blev nu ansat som Skoleholder, men døde ligeledes af samme ondartede Sygdom d. 22de Oktober. Det var den fjerde Skoleholder man maatte jordrejse i Løbet af 10 Maanedere.

6. Henning Poulsen Kyng, en Student, der var Skoleholder i Hillerslev, blev nu befordret til Maby Skole. Han var en Søn af Poul Henningsen Bang eller Kyng, Sognepræst i Skagen. Skjønt gift med Anne Sofie Winding, efterlod han sig ingen Børn. Af det ved hans Død d. 27de Avg. 1757 afholdte Skifte, ser man, at hans Indbo var tarveligt og ringe.

7. Karl Frederik Holm var Skoleholder i Aaby fra 1757 til sin Død 1764.

8. Mads Rasmussen Gynger, en Søn af Gaardmand Rasmus Gynger i Gjerup, blev Skoleholder i Aaby 1765. Han skulde have Tilsyn med Kirken og Kirkegaarden, med Ungdommen o. s. v. Han fratraadte sin Tjeneste 1799, og, da han nogle Aar senere d. 5te Oktbr. 1804 var gaaet til Trolleborg, foer han vild om Aftenen og kom ud i en Mose paa Aaby Mark, hvor han fandt sin Død. Til Arv og Deling imellem hans fire Børn efterlod han 24 R \ddot{a} .

9. Johannes Hansen Både var en af de unge Mænd, Grev Ludvig Reventlow paa egen Bekostning lod op- lære paa Seminariet i Kiel, hvorefter han blev Skolelærer i Gjerup 1787, i Haagerup 1789, og 1799 i Vesteraaby, i hvilket Embede han virkede, indtil Alderdommen nødte ham til at træde tilbage 1822, og døde 1836, 82 Aar gammel.

10. Sorgen Mortensen er født i Fleninge 1794, hvor hans Fader, Morten Pedersen, var Bølsmand. Med Understøttelse fra Brahetrolleborg, kom han paa Bernstofs- minde Seminarium under den dygtige Lærer, Professor Ost, og blev dimitteret herfra 1815 med første Karakter. Efter først at have været Privatlærer var han 4 Aar Lærer ved Skolen i Rynkeby ved Kjerteminde, og forlod kun dette Sted for at imødekomme sin Belgjörers, Grev Reventlows, Onske, som kaldte ham til Kirkesanger og Skolelærer i Vesteraaby d. 9de Novbr. 1822, hvor han virkede omtrent halvtresindst- tyve Aar. Som en Erkjendelse af sin nidkjære Virksomhed i Skolens Tjeneste, modtog han 8de Maj 1838 Dannebrogss- ordenens Sølvkors. Ligeledes modtog han 1857 fra Sognets Beboere en værdifuld Gave (et Taffeluh \ddot{r} , en Pibe og en Stol. Paa sin Guldbryllupsdag d. 23de Maj 1872 modtog han igjen en værdifuld Gave, en mægtig Sølvkande, fra Sognets Beboere, og en Sølvfukkerskaal fra Grev Reventlow paa Brahetrolleborg. Samme Aar tog han sin Afsted.

11. Hans Henrik Andersen, Lærer ved Frederik Juuls Skole paa Laasinge, som under den 11te Juni 1872 blev kaldet til Kirkesanger og Skolelærer i Vesteraaby er født i

Stenstrup d. 24de Maj 1838 hvor hans Fader var Skomager. Han udgik fra Skaarup Seminarium i Juli 1858. Fra Septbr. f. A. til Novbr. 1859 var han Andenlærer ved Sørup Skole, hvorefter han i 3 Mar var Andenlærer i sin Fødeby Stenstrup til han i Januar 1863 blev Lærer ved Fred. Suuls Skole og Organist ved Bregninge Kirke paa Laasinge.

Skolelærere ved Nastrup Skole.

1. Hans Pedersen var Lærer ved Baron Trolles Skole 1725. Han døde 1745.

2. Lavrids Magaard Bloch en Søn af Søren Bloch, Forpagter i Maby Præstegaard, døde som Skoleholder i Nastrup 1751. Ved Skiftet i Nastrup Skole f. A. fandtes en ret god Bo: en Del gode Sengeklæder, Linned, Dækketøj og Gardiner; en Ko, en Kalv og 2 Faar; over 60 Bøger, mest latinske. Hele Boets Værdi var 175 Rdl.

3. Kristen Jensen Bindesbøl var ligeledes Lærer i Nastrup Skole og Sogndegn for begge Menigheder.

4. Hans Bro var ligeledes Lærer ved Nastrup Skole og Sogndegn ved begge Menigheder (se foran).

5. Peder Jensen Korch blev forflyttet fra Nastrup 1806, hvorefter Grevinde Sybille Reventlow under 18de Avg. f. A. kaldte

6. Lars Haugsted til Sogndegn og Skolelærer i Nastrup. Han var her dog kun et halvt Aar.

7. Villads Pedersen Algertoft blev kaldet af Grevinde Reventlow d. 15de Maj 1807. Efter 42 Aars Tjeneste som Kirkesanger og Skolelærer i Nastrup søgte han 1849 om Afsted med Pension, saaledes, at hans Søn maatte træde i hans Sted. Et Onske som ogsaa blev opfyldt.

8. Michael Herman Algertoft kaldtes til Kirkesanger og Skolelærer i Nastrup d. 22de Maj 1849.

Efter Udskiftningen er der tildelt Degnen og Læreren i Nastrup en passende Jordlod med en ny Skolebygning midt i Sognet. Den gamle Trolleske Skole staar endnu paa Kirkegaarden og afgiver Bolig for Kirkeværgen.

III Afsnit.

Brændegaard

med Skove og Skovgaarde i Sognets nordlige Del.

Lyt med Andagt til Naturens Røst,
Som i Skoven højt og kraftig taler ;
Fuglens Kviddren tolker Livets Lyst,
Baarens Løv det glade Haab dig maler
— Lyt andægtig da til Skovens Røst,
Lul ej Dret for dens Visdomslære,
Lad dens Blidhed jmelte fromt dit Bryst,
Lad dens Barfthed dig Formaning være.
(Kristian Wilster)

1. Trindt omkring i de fordum saa mægtige Skove, af hvilke store Strækninger i Naby Sogns nordlige Del og de tilgrændsende Brahetrolleborg og Krarup Sogne endnu ere bevarede, laa i gamle Dage enkelte Gaarde og Bol, hvis Beboere paa Grund af deres ensomme Liv, uden Forbindelse med de muntre og selskabelige Kredse, der daanedes i enhver større Landsby, næsten regnedes for halvt vilde Folk. Den unge Pige, som vorte op i en saadan Skovgaard, lærte ikke at danse eller lege som Byens Ungdom. Kom hun en enkelt Gang sammen med denne, maatte hun med sine fære Fagter finde sig i at være Gjenstand for Byfolkens Munterhed. Unglingen var lige saa ilde stedt. Han kom hværken sammen med dem paa Bygaden om Sommeraftenen eller i Hovlaget paa Hovedgaardens Mark, da de fleste Skovgaarde laa under Hovedgaardstart, og saaledes vare fri for Hovning. Beboerne i Skovene vare i Reglen stille og indesluttede Folk, dristige Krybskytter og — Skovtype.

Af disse gamle Skovgaarde laa allerede for halvfjerde hundrede Aar siden Brændegaard, Gjeldebrede og Kragegaard i Naby Sogn, medens Sølbjerg, Fisserup, Frydenborg,

Røglegaard, Kostenborg, Pibengaard eller Munkepiiben, Nossberg, Kulleborg, Bæbe, Nulleborg og Grøsteberg laa i Trolleborg og Krarup Sogne. De fleste af disse Steder nævnes i en Fortegnelse over Holmeklosters Tordegods 1525.

Skovboernes vigtigste Indtægt var Svineavl. Agerdyrkningen var for dem næsten en ligegyldig Sag. Deres Agerland var af mindre Omfang og laa desuden indesluttet af de tætte Skove, udsat for Vildtets skadelige Besøg, saa Kornavlens maatte staa tilbage for Kvæg- og Svineavl. Saavel Kvæg som Heste maatte den meste Tid af Aaret selv søge deres Føde i de lune Skove. De gamle Heste og Ungkvæget kom sjældent hjem om Efteraaret, før Sneen dækkede Skovbunden. Sa man har ikke saa Fortællinger om, at Hestene i milde Vintre ikke engang bleve tagne i Hus. De fleste Skovgaarde havde indhegnede Skovhaver med meget store og gamle Oldentræer af Ege og Bøge; her havde man sine „Levsvin“ gaaende; derimod fik man gjerne sine Fedesvin ind i Brahetrolleborg og Brændegaards Skove, hvor der hvert Aar optoges mange Hundrede. Hvert Efteraar blev der foretaget et almindeligt Syn over Skovene, hvor kyndige og paalidelige Mænd afgang deres Skjøn, hvormange Svin der kunde modtages og indbrændes til Olden. For at saa Svin optagne til Fedning i Oldentiden gaves enten en bestemt Afgift i Penge under Navn af Oldengjæld, eller man gav hvert tiende Svin. De Bønder, som hvert Aar gav et fedt Skovsvin i Landgilde, havde den Fordel at saa hele deres Svinebesætning frit optaget til Olden, men saa maatte man ogsaa yde det bedste Svin af hele Flokken, og et saadant fuldt udviklet, velfedet, 2—3 Aars gammelt Galtesvin, som man ydede i Landgilde, havde Navn af en Volgalt. For 300 Aar siden ydede de fleste fulde Gaarde hver saadan et fedt Svin i Landgilde; senere faldt dette mere og mere bort, saa Oldengjæld efter Svenskekrigen 1658 næsten var den eneste Betalingsmaade for at „saa Svin paa Skov“ i Brahetrolleborg og Brændegaards Enemærker. Oldengjælden rettede sig efter Svinenes Størrelse og Alder, saaledes regnede man 1 to eller tre Aars fuldt udviklet Svin for et fuldt Svin,

2 Aaringsgrise for et fuldt Svin, imod 2, 3 eller 4 Grise efter Størrelsen.

Oldengjælden var saa at sige ogsaa den eneste umiddelbare Pengeindtægt, man havde af Skovene. Det var kun store Bøge og Ege, der gave Frugt; derfor fredede man saadanne Træer. Skovtyveriet blev først til en strafværdig Forbrydelse, naar man angreb de store Oldentræer, og for at nævne et Exempel iblandt de mange kan her anføres, at i Skovene tæt uden for Haagerup By, der af de kongelige Kommissarere i Kaj Lykkes Bo 1663 vare udlagte til Peter Børtning, var der nævnte Aar bortstjaalet ikke mindre end 26 store Oldentræer, af hvilke de fleste havde et Tværmaal af 2 til 3 Alen. Saadanne Træer vare i Grunden ingen Sjældenhed, man havde Bøge, der vare vurderede til 20—30 ja endog til 50 Læs. En saadan Bøg fik Præsten i Naby udvist fra Søllykken ved Brændegaard 1722.

Skovene svandt imidlertid mere og mere ind, efterhaanden som de gamle mægtige Træer gik bort. Under en saa almindelig Ufred i Skovene var ingen ny Opvæxt mulig. Regeringen havde tidligere ivret stærkt for Skovenes Fredning. Baade ved at forbyde de skadelige Geder, der for nogle Hundrede Aar siden holdtes i lige saa store Flokke af Bønderne som Faar og Lam, og ved at paabyde Indskrænkning i den for Skovene ødelæggende Kulbrænding, der paa disse Egne har været drevet efter en stor Maalestok. Transporten af Kul til Stranden var nemlig betydelig lettere end Transporten af Brænde; men det var Skovene, som maatte lide derunder.

Før Kristian den Femtes Tid synes Regeringen ikke at have haft anden Hensigt med Skovenes Fredning, end at fremme og bevare Sagten. Skovbonden i og ved de private Skove, der i Regelen var en vældig Tæger og en Ven af sine Husdyrs Frihed, lige som Kulbrændingen var en Nødvendighed for ham, tog kun lidet Hensyn til Regeringens Paabud; men det var Bonden selv, der kom til at lide derunder. Var Skoven forhugget, saa der kun var enkelte Træer tilbage, gave disse ingen Frugt. Var der ingen Olden, var der heller ingen Svinesøde — ingen Indtægt — ingen Læ

for de forfultede Heste, der forgjæves søgte Føde, hvor der før havde været Skov.¹⁾

Den haarde Vinter 1709 var især en Udelæggelse for vore Skove og for Vildtet. Efter den Tid indtraf meget ofte Misværet paa Olden. Saaledes anføres blandt andet, at Aaret 1718 var et saa daarligt Aar, at der aldeles ingen Svin kunde optages i Brahetrolleborg og Brændegaards Skove, og det samme havde været Tilfældet nogle Aar efter 1709. 1714 var der i alle Skovene kun Olden til 65½ Svin, der kun gave en Indtægt af 16 Rdt 2 fl 4 ß (o: 1 fl 8 ß af hvert enkelt). Aaret 1727 var derimod et ualmindeligt godt Oldenaar. Der kunde det Aar modtages henved et Par Tusinde Svin, regnede ialt for 965 fulde Svin. Der blev modtaget Svin fra hele Omegnen, milevidt og langvejs fra, fra Horne, Haastrup, Boldtofte, Skaarup, Snave, Selnæs, ja selv fra Odense, Ejby og flere Steder. Forpagteren paa Brændegaard havde fri Olden til 20 fulde Svin, men lod foruden disse indbrænde 6 Maringssvin og 24 Griise. Johan Oluffen i Kragegaard lod indbrænde 30 Maringssvin og 16 Griise, Knud Pedersen i Sølobjerg 21, Præsten i Maby 8, Degnen 6, hver af Gaardmændene i Maby 6—12 Stykker, Mølleren i Lindevads Mølle 12 o. s. v.

Det var som anført kun et enkelt Aar, at Skovene vare i Stand til at give et saa rigt Udbytte; de sygnede hen; Folk og Fæ hadede dem. Da udbrød 1743 en fordærvelig Kvægsyge paa Brahetrolleborg og anrettede især frygtelige Udelæggelser paa Brændegaard 1746. Den gik hele Landet over og kom tilbage adskillige Gange indtil 1781. I denne Periode var en meget stor Del af Landets Kvæg gaaet til Grunde, og Skovene fik mere Fred. Paa disse Egne havde

¹⁾ Det synes ikke, at Kristian den Femtes Foranstaltninger til Skovenes Fredning havde haft synderlig Betydning i de private Skove. Efter hvad der oplyses andre Steder fra, navnlig Gisselsfeld og Bemmetofte havde den almindelige Ufred i Skovene i Forening med Kulbrænding ogsaa her ødelagt Skovene i en betænkkelig Grad. (jfr. bl. A. Brasch Bemmetofte II 73).

man allerede begyndt at indhegne, frede og tilplante de svage og øde Partier og give dem en forstmæssig Behandling og ligesom Udfkistning og Fred overalt fandt Sted, groede den unge Skov frem med en hidtil ukjendt Frodighed, som Kvægpestens Periode nærmest havde fremkaldt.

Ligesom det tidligere var Egen, der dannede Styrken i vore Skove, var det nu Bøgen, der tog Overvægten. Naturen og tilstedeværende Omstændigheder bidroge dertil.

Skovene under Baroniet Brahetrolleborg i Vesteråby Sogn udgjøre omtrent 800 Tdr. Land. Hovedtræarten er Bøg i en Alder af 50 - 80 Aar, dog findes endnu i Nærheden af Brændegaard og Ditlevslyst nogle Holme med prægtige store tohundredaarige Bøge. Af Ege findes en Del gamle, 150—200 aarige, spredte imellem Bøgene, samt nogle yngre, 40—80 aarige, Egebevovninger. Af Naaletræer, mest Gran findes omtrent 200 Tdr. Land i alle Aldere, indtil omtrent 50 Aar, i hvilken Alder de afdrives, og Arealet tilplantes paany med Gran.

2. Hovedgaarden Brændegaard

er en af de gamle Skovgaarde, der oprindelig var en Bondegård, og nævnes som saadan 1525 blandt Holmeklosters Tordegods. Efter Kirkerensningen kom den i Forening med nævnte Kloster igjennem adskillige Panthaveres Hænder, i den rige Henrik Rankaus Besiddelse. Hans næstældste Søn, Brejde Rankau, oprettede 1588 en Herregaard af Brændegaard, der indtil den Tid var beboet af Nads Skriver. Nu blev den nye Herregaard overladt til Remer Sefte (o: Sehested) for aarlig Afgift. Hvor mange Bøndergaarde der ved denne Lejlighed ere nedlagte, vides ikke med Bestemthed. Vore ældre Topografer (Hofmann 1760, Pontoppidan 1767 og Songe 1777) fortælle, at Brændegaard er oprettet af to nedlagte Landsbyer, Gjerup og Nybo, og denne Nyhed har gaaet igjen lige ned til vore Dage. Det urimelige heri indses let af enhver, som kjender Egnen. Gjerup tæller endnu

lige saa mange, ja netop det selv samme Antal Gaarde, som for halv fjerde Hundrede Aar siden. Derimod kan det være sandsynligt, at Nybo By har afgivet baade Gaard og Grund til Brændegaard, hvis Mark Bytoste gaar lige op til det Sted, hvor de ved Udfikstningen 1787 udflyttede Gaarde laa.

Ved at gennemse den ældste Skyldsatning fra 1664 findes Nybo By dengang at bestaa af 9 Gaarde, af hvilke dog kun en regnedes for en hel Gaard. Ved Landmaalingsmatriklen 1688 var der kun fire halve Gaarde i Nybo, og dette Forhold vedblev uforandret baade før og efter den ved 1750 foretagne almindelige Dmdeling. Det synes altsaa at fremgaa heraf, at fem Gaarde i Nybo ere nedlagte imellem 1664 og 1688, altsaa henimod hundrede Aar senere end Brejde Rankau skulde have oprettet Herregaarden af Nybo By. Derimod er Røjlegaard forsvunden omtrent ved hin Tid, saa det er rimeligt nok, at den 1588 er underlagt Brændegaard.

Brejde Rankaus Hensigt med at gjøre Brændegaard til en Hovedgaard er let at forstaa. Han havde en hel Del Bønder baade i Naby og Pejrup og trindt omkring i Egnen, som Vejen faldt for lang til det daglige Hovarbejde paa Rankauholms Mark; nu vilde han komme dem imøde paa Halvvejen ved Anlæget af den nye Herregaard.

Ved Skyldsatningen 1664 ansattes Brændegaard nærmest af Hensyn til sine udstrakte Skove til 69 Tdr. 1 Skp. Hartkorn. Skovene regnedes alene til over 400 Svins Olden og skyldattes for 18 Tdr. 6 Skpr. Skovskyld. (24 Svins Olden regnedes lig en Tønde Hartkorn.) Ved den nye Skyldsatning 1688 ansattes Brændegaards Skove kun til 270 Svins Olden = 11 Tdr. 2 Skpr. Skovskyld, hvilket synes at tyde paa en stærk Forhugning af dem; men Jordskylden nedfattes forholdsviis endnu betydeligere, idet Gaarden kun blev ansat for 15 Tdr. 6 Skpr. Ager og Engs Hartkorn, med Græsning til 26 Høveder, Høavl til 11 Læs godt Hø og 33 Læs Mossefoder. Til Gaarden hørte 5 Marker: Sølykken, Holtemark, Torpelykken, Røglemark og Bytoste. Der var Skov og Moser i enhver af disse Marker. — At Gaardens Hartkorn 1664

var 69 Tdr. og 1688 kun ansattes til 27, synes heller ikke at tyde paa, at den i denne Mellemtid havde optaget 5 Gaarde, hvilket selvfølgelig heller ikke er paavist, men kun fremsført, som en Formodning. At Gaardene i Nybo ere forsvundne, uden at man ved noget derom, kan meget godt forklares; thi Brugen af Bondejord var med Hensyn til Sammenlægning fuldstændig fri. Det var først ved Forordningen af 28de Januar 1682, at det blev forbudt at udvide Hovedgaardene ved Nedlæggelse af Bøndergaarde. Med Hensyn til Gaardens lavere Hartkorn 1688 maa det bemærkes, at Hartkornet ved denne Skyld sætning næsten alle Begne blev nedsat. Skyldsætningerne 1664 og 1688 vare hinanden aldeles ulige, og man har mange Exempler paa, at Hartkornet for enkelte Gaardes Bedkommende er nedsat under det halve.

Brændegaard fulgte med Brahetrolleborg og havde fælles Ejere med den, indtil den ved Kaj Lykkes Fald 1661 kom under Kronen, hvorved Gaarden af de kongelige Kommissærer blev tilskjødet Otto Hey paa Hütten i Holsten, idet han for en Fordring paa Kaj Lykkes Bo fik udlagt Brændegaard med dens Løkker, Enemærker og anden Herlighed, sat og taxeret for 50 Tdr. 1 Skp. 1 Fdk. Hartkorn sjællandsk Maal, hver Tønde regnet til 65 Rd. = 3274 Rd. 1 Ort 12 ß med Skov til 450 Svins Olden regnet til 218 Rd. 3 Ort, 4 Bøndergaarde i Naby og Andel i Mads Hansens Gaard i Fleninge. Fra Otto Hey var Gaarden med det nævnte Tordegods overgaaet til Nicolaj Strømpjens, fyrstelig holstensk Amts-skriver i Hütten, som atter ved Skjøde af 6te Maj 1665 overdrog Gaard og Gods til Kristoffer Gabel, hvorved den paany kom i Forbindelse med Brahetrolleborg, en Forbindelse der endnu bestaar.

Af Rankauholm og Brændegaard oprettede Fru Birgitte Trolle 1672 Baroniet Brahetrolleborg, og Brændegaard var lige indtil Baron Frederik Trolles Død 1701 bortforpagtet, men blev samme Aar overdraget som Enkesæde til hans efterladte Enke, Anne Katrine Valkendorff. Ved denne Overdragelse blev der afholdt en Synsforretning over Gaarden; som dengang bestod af 15 Fag stentækket Stuehus, hist og

her med løse Bægge og gamle Tagsten, men iøvrigt i god Stand. Ladebygningen bestod af 3 Lader: det nordre Hus paa 35 Fag var tækket med Straa, hvilket Tag var i god Stand; derimod fattedes der Fod under 13 Fag, ligesom de Bærelser, i hvilke Forpagteren tidligere havde boet, vare i en frygtelig Tilstand. Der var en Bjælke brusten, Loftet over 16 Fag saa brøstfældigt, at det maatte oplægges af nyt, Dørene vare lige saa ilde medtagne, og 14 Vinduer med Karne aldeles ødelagte. Det samme var Tilfældet med en Skorsten og Bæggene især paa den indvendige Side. Tærskeladen var 18 Fag, savnede Fod under 8 Fag ved den søndre Side og var brøstfældig paa Tømmer og Tag paa 15 Fag ved den nordre Side. Porthuset, 33 Fag, lagt med Sten paa den vestre Side og Straa paa den østre. Stentaget var ligeledes en Del brøstfældig.

Anne Katrine Walfendorff nød Indtægterne af selve Gaarden med underliggende Bøndergods, men maatte betale Udgifterne, kongelige Skatter og Kontributioner. Krigsstyret for Brændegaard for Aaret 1718 var saaledes 216 Rd. 2 Mk. 12 Sk. Tagten drev hun i Forening med Brahetrolleborg og maatte yde hver Maaned 4 Skpr. Havre til Tagthundene, medens Baronnen paa Trolleborg ydede 1 Td.

Det Brændegaard underliggende Bøndergods var følgende: Nybo By, Trolleborg Sogn: 4 halve Gaarde og 6 Huse. Bygningerne vare her som næsten overalt paa den Tid i en meget daarlig Stand. I Grønderup By, samme Sogn: 5 Gaarde og 1 Bol. Sølvbjerg, samme Sogn: en Tvillinggaard i temmelig god Stand. Espe Sogn og By: 2 Gaarde. Den ene af disse var øde og Torderne i lang Tid udlejede. I det tilbageværende Hus boede Ritmester Hans Ottesen. I Østerskjærninge 3 Gaarde: hvoriblandt en Halvgård, som i mange Aar havde været øde og Grunden udlejet. I Vesterkjærninge 2 Bol og 1 Hus. I Ulbølle et større og et mindre Hus. I Pejrup en Gaard og et Hus.

Endvidere følgende Skovgaarde: Kragegaard, Bæver-

huset, Raahuset (nu Vilshus), Frydenborg, Nalleborg og endelig den 1806 afbrændte og nedlagte Gaard Fisserup.

Før Kaj Lytkes Tid hørte en hel Del mere Tordegods under Brændegaard, men det blev næsten altsammen pantfat, i den Tid det tilhørte Kronen; senere blev efterhaanden en Del vundet tilbage, navnlig i Birgitte Trolles Tid; og endnu 1752 og 1757 fik Baroniet en betydelig Del af det gamle pantfattede Tordegods tilbage, dels ved Processer, dels ved Magelæg og Kjøb, for saa vidt muligt at afrunde sine Grænser.

Synsforretningen 1701 giver tillige et Billede af Skovene ved Brændegaard. I Bytofte var der dengang nogle Ege, men ingen Underskov. I Røglemark var der en stor Del Ege og Bøge saavel som ung Skov og Underskov. Der var i samme Mark borttaget en stor Eg og 2 store Ærtræer paa omtrent 15 Læs, som ikke vare stemplede. I Holte var en Del Egeskov, hvoraf nogle Ege vare styvede. I gamle Dyrehave en Del Ege og Bøge. Der var stjaalet en stor Del Ærtræ. I Torpeløkken var der en stor Del ung og gammel Skov af Ege og Bøge. I Søløkken god ung og gammel Eg og Bøgeskov. Nogle Ege afstyvede og fældet to Bøge omtrent paa 20 Læs, men disse vare endnu ikke bortførte. I Torpe Kohave nogle Ege og Bøge, men ingen Underskov. I Nyvænge en Del Bøgeskov, nogle saa Ege, men ingen Underskov. Der var nylig fældet en Oldenbøg paa 12 Læs. I Bogvænget var der nogle gamle Ege og Bøge og en Del ung Skov af samme Træarter.

Tyve Aar senere fandt et nyt Skovsyn Sted. Skovene vare kjendelig mindskede og forhuggede i Mellemtiden. I Bytofte var der endnu nogle Ege og Bøge imellem Agrene, saa og noget Underskov. I Røglemark var Skoven „i god Stand.“ I Nyvænge var ligeledes noget god Skov af Ege og Bøge, men Underskoven var ligesom i Bytofte kommen frem, hvad der ikke var Spor af 1701. Hvor Underskoven, Hessel og Tornetræ, kom frem, vare de store Træer borte eller stode meget tynde. I Braadland og gamle Dyrehave var endnu god Skov af Ege og Bøge, men 6

Risbøge vare stjaalne. I Torpeløkken havde en Del af de gamle Oldentræer givet Plads for den unge Skov som fandtes ved det ældre Skovsyn, ligesom der nu ogsaa fandtes en Del Underskov af Elle og Hæsel. 14 Risbøge vare stjaalne. I Søløkken havde Underskoven og Bøgepurrrerne ogsaa begyndt at træde frem. Dog var der endnu en Del gammel og ung Skov, hvoraf der var udvist en Bøg til Præsten i Naby paa 50 Læs. I Torpe Røhave hvor det udtrykkelig nævnes 1701, at der ikke var Underskov, var denne nu ogsaa fremtrædende. Der var 3 Egestubbe; man mente, at Træerne vare stjaalne. I Nyvænge var god Skov af Ege og Bøge, men Underskoven var ogsaa her kommen frem. I Bogvænget var nu kun nogle faa Ege og Bøge, og i Degnevænget tynd Bøgeskov og Underskov. Derimod vare i Tangfrogene — en D i Brændegaards Sø, et Sted, hvortil ingen faa let havde Adgang, endnu god Skov af Eg og Bøg. — Det vil saaledes være temmelig klart, at Skovene ved Brændegaard vare forringede i Tiden fra 1701 til 1721. Dyr, den haarde Vinter og de graadige Dyr havde hver paa sin Maade bidraget til de gamle Skoves Undergang og ødelagt den unge Opvæxt, hvorfor Bøgepurrrer og Tornekrat indtog Skovens Plads.

Efter Anne Katrine Walkendorfs Død 1719 blev Gaarden atter overgivet til Forpagtning. Saaledes blev den 1746 tilbudt den som Gjer af Tuulskov senere saa bekjendte rige og velgjørende Frederik Bagger, der var bleven uundværlig for Herskabet paa Trolleborg, idet denne mærkelige Mand paa engang, saa at sige var alt for dem, baade Læge, Præst, Kommissionær og Birkedommer. Han modtog Tilbudet og fik Brændegaard i Livsforpagtning for 470 Rd. i aarlig Afgift. Her var noget for en saa virksom Mand at gjøre, da Brændegaards Torder dengang for en Del stode overgroede med større og mindre Trægrupper, Torne, Brombeer-ranker og Bregner, ligesom de næsten alle vare oversaaede med store Stene. Moserne vare ufremkommelige Moradser eller overgroede med Stærgræs og Flæg, men han forstod at forvandle denne Udørken til frugtbart Agerland, hvorom er

fortalt i „Minder om Brahetrolleborg S. 117.“ Da Baroniet 1759 ved Arv var tilfaldet Grev Kr. Ditlev Reventlow, faldt Fred. Bagger i Naade hos det nye Herskab. Man skyldte ham for at have bortrugget Skovene ved Brændegaard, og Bønderne fremkom med mange Klager over ham. Disse fandt villig Tiltro og der udviklede sig en vidtløstlig Proces imod ham, som dog sluttedes den 25de Juli 1761 ved et Forlig, hvorefter han afstod Brændegaard til Mikkelsdag s. N. De 92 Mejerikøer overlod han Greven for 11 Rdr. Stykket, ligesom han til samme Tid afstod sin Tjeneste som Birkedommer. Nu forlod han Brændegaard og den Egn, hvor han i 30 Aar havde virket, hvis Belgjører han i saa mange Henseender havde været. Han købte nu Tulskov, hvor han begyndte en ny trediveaarig velsignelsesrig Virksomhed.

At Bagger ved sin grundige og hidtil ukjendte Naade at udvikle Agerbruget paa maatte stille store Krav til Bøndernes Kræfter, er let at indse, og at det maatte vække Uvillie, er øjensynligt; og da man fornam, at det nye Herskab ønskede ham fjærnet, hævede Raaheden Hovedet imod Belgjøreren, hvis ærlige Stræben og ædle Hensigter man ikke havde forstaaet. Han var, om end streng, dog en from og meget godgjørende Mand, der forlod at sætte sig i Respekt og at udbrede en bedre Aand blandt de lavere Klasser. Hertil betjente han sig imellem af adskillige underlige Midler. Han fortæller selv, hvorledes han ved om Astenen at stille sig uden for Bøndernes Binduer, saa, hvad Spil og Lidelighed der foregik inde i Husene, idet han passede paa, at ingen fik Dje paa ham. Naar han saa Dagen efter lod Synderne falde for sig, kunde disse betuttede Statler ikke forstaa, hvorledes han kunde vide alt, men gave ham Skyld for Guld-mageri, Hegeri og Kammeratskab med den onde. Hans store forte Sund, som laa under hans Seug om Natten, troede man, fortalte ham alt, hvad man ikke kunde fatte, at han paa anden Naade kunde saa Kundskab om. Man troede ogsaa om ham, at han kunde være tre Steder paa engang, og han lod de enfoldige Bønder være i denne Tro. Han opnaaede for en Del sin Hensigt, at saa Bugt med flere af

Bøndernes værste Lidenfaber, af hvilken Drukkenskab var den almindeligste.

Det var Brejde Rankau, der gjorde Brændegaard til en Hovedgaard, men det var Frederik Bagger, der gjorde Hovedgaarden til en Aulsgaard.

Frederik Baggers Eftermand paa Brændegaard, Niels Bøye, var fra 1760 til 1770 Forvalter ved Brahetrolleborg. Gaardens Bygninger vare ved den Tid i en temmelig daarlig Stand. Man har en Synsforretning fra 1773, hvoraf man ser, at den vestre Længde ud mod Søen var meget gammel og trængte til at ombygges. Stuehuset var tækket med Sten. Der var snart ikke en hel Væg paa hele Gaardens Ladebygning. De fleste Vægge paa Stalden og Laden havde forhen været klinede, saa dertil vilde omtrent medgaa 200 Læs Ler, 5 Læs Bænder og 3 Læs Støje. Til de Vægge, som vare murede, 400 Mursten.

I de forud for Udfkiftningen gaaende Opmaalinger, der foretoges 1775 af Thomas Bugge, og hvis Resultater ere bevarede paa et stort Kort over Baroniet Brahetrolleborg, angives Brændegaards Areal til 788 Tdr. Land, nemlig 171 Tdr. Land Ager, 189 Tdr. Land Eng, 40 Tdr. Land Ellemoser 384 Tdr. Land Storskov og 5 Tdr. Land Beje. Nu har Gaarden ifølge Traps Beskrivelse 350 Tdr. Land Ager og 150 Tdr. Land Eng med $34\frac{1}{8}$ Tdr. Hartk.

Brændegaard ligger ved Søen af samme Navn, hvis Omfreds er omtrent en halv Mil. Vandspejlet i Brændegaards Sø er 133 Fod over Havet, 2 Fod over Nørresø og 27 Fod over Fleninge Sø. Dens Bredder ere næsten helt omkransede af Skove, kun ved den vestlige Side strækker Nybo Lørvemoser sine Gunger ud i Søens Bunde. Tæt ved Søs nordlige Bred stod Lævningerne af et af Danmarks ældste Træer, der kuldkastedes i en stærk Storm for nogle Aar siden. Det var Ringen af en Eg, 14—15 Alen i Omfreds, hvis indre dannede en rummelig Stue, hvor 22 Høstfolk paa engang fandt Ly for en Regnbyge. Samme Eg var allerede paa Fred. Baggers Tid saa hul, at han selv med 8 andre kunde staa derinde i al Magelighed. I Søen ligger en skov-

groet Holm, der i høj Grad bidrager til at forhøje den skjønne Udsigt fra Gaarden, der ligger tæt ved den østlige Bred.

Gaardens Bygninger bestaa af et gammelt Bindingsværks Stuehus med 3 Rader, af hvilke den nordre er opført af ny 1856 og den vestre, der vender ud imod Søen, er opført 1866.

3. Gjellebrede og Kragegaard.

Begge disse gamle Skovgaarde, som nævnes i en Fortegnelse over Holmeklosters Tordegods 1525, hørte endnu under det samme Herresæde, der havde antaget Navnet Rankauholm ved Kaj Lykkes bratte Fald 1661. Strax derefter bleve de med det meste af det øvrige inddragne Gods udlagt til adskillige Panthavere.

Gjellebrede, Gjeldebrede eller Gjeldbred, det nuværende Ditlevslyst, skal efter Sagnet under Svenskekrigen have været beboet af en Enke med nogle voksne Sønner, der havde mangan en blodig Dyst med de fjendtlige Strejkkorpsjer, som vovede sig for nær den gamle Skovgaard¹⁾. Disse uforsagte Sønner skulle saaledes engang have bemægtiget sig en Kustvogn, som de udplyndrede og siden lod løbe baglænds ned i Brændegaards Sø. De kom paa denne Maade i Besiddelse af en Del Rigdom, og endnu over hundrede Aar senere opbevarede deres Efterkommere i Gaarden en Del Raaben og Ballaster, foruden en hel Del gamle Sølvpenge, som de ikke selv kjendte. Hvis Sagnet staar til troende, saa maa det have været Anders Gjeldebredes Sønner, af hvilke Anders Andersen senere fik Gaarden i Fæste. Anders Gjeldebrede var nok død før Krigen, og saa havde Enken giftet sig med Peder Nielsen, som havde Gaarden i Fæste 1661. Ved Udlægsforretningen efter Kaj Lykke blev Gjeldebrede udlagt til Magister Anders Gunkau i Kjøbenhavn. Ved den nye Skyldsatning 1688 til-

¹⁾ Se første Del Side 51.

hørte Gjeldbrede endnu Anders Gunkau, men den var da overdragen i Fæste til Anders Andersen. Det er altsaa ham, vi mene, der havde samlet sin Rigdom ved at udplyndre Fjenden. Saavel hans Hustru (1713) som han selv (1720) fik Lejested i Naby Kirke, og det var en stor Værelse for Bønderne at kunne kjøbe et Gravsted indenfor Kirkens Mure. Han var ved sin Død nævnte 84 Aar gl., altsaa havde han været 22 Aar, da Svenskekrigen hærjede Landet. Efter den første Kones Død 1713 giftede den gamle Anders Andersen sig paany, og det var denne Kone, som efter hans Død giftede sig med Rasmus Andersen. Hun døde 1740. Ved det afholdte Skifte saa man atter Velstanden i Gjeldbrede, idet Rasmus Andersen var i Stand til at give den ældste Søn Anders Andersen 2 „Bæster“ a 6 Rdr. 4 Mk., 2 Køer a 4 Rb., en Trævogn til 16 Rdr., 1 Plov, 1 Harve og en Seng med Tilbehør, medens hver af de andre fire Sønner fik en Ko, et Stude Bier, 1 Faar, en Kiste, en opredt Seng og desuden 13 Rb. 2 Mk. i rede Penge. Det blev fremdeles bestemt, at hvis Faderen skulde dø, inden de yngste Sønner kunde tjene Brødet, skulde den af Brødrene, der modtog Gaarden, sørge for deres Skolegang og kristelige Opdragelse, som deres Fader hidtil havde gjort. Det var Baron Trolles Skole i Naby, man havde at holde sig til, og naar slig en Bestemmelse optoges i et Skifte paa hin Tid, afgiver det et Vidnesbyrd for, at Skolen var anset, og at den svarede til sin Hensigt. 1753 fæstede den næstældste Søn Henrik Rasmussen Gjeldbrede efter sin afdøde Fader og gav i Indfæstning 66 Rb. 4 Mk. Det var en høj Indfæstning i de Tider — men der var Penge. Gaardens Bygninger vare efter en Synsforretning optaget 1750 i en mindre god Stand. De 3 Længder fattedes 106 Al. Fod 21 Al. Rem, 7 Stølper, 8 Løsholter, 104 Lægter, 1 Højhul, 1 Bjælke, 2 Spær og 64 Traver Langhalm. De 9 Fag af det vestre Hus vare ganske faldefærdige og hængte paa Støtter. Til Gaarden hørte et Areal af 120 Tdr. Land, af hvilke de 52 Tdr. Land vare Skov, og den var skyldsat for 6 Tdr. 1 Skp. 3 Fdk. Jordskyld og 6 Td. 1 Skp. Skovskyld. Ved samme Syn estersaa

man Skovene ved Gjældebrede (jfr. Kaj Lykkes Fald VI.), og der var i Løbet af 10 Aar fældet 79 Ege og 130 Bøge alle af de største og bedste Træer, og hvad der var tilbage, var unge Træer, der ikke bar sænderlig Olden. Henrik Rasmussen havde som en indfødt Skovbo sine Særheder. Om Aftenen, naar han havde læst Aftenbønnen for sine Folk, stængede han Porte og Dørre til og befalede Folkene at lægge sig, skjønt Solen mangan en Gang om Sommeraftenen endnu stod højt paa Himmelen. Skete det saa en enkelt Gang, at nogen af hans Folk vovede sig udenfor, stod han op og stængede Porten til paany og lod dem blive ude, der var ude. Om Sommeren stod han op tilligemed Solen og Folkene maatte med, thi han vidste, at Morgenstund har Guld i Mund; men han krævede ikke meget Arbejde af dem, han var kun en Ben af Orden og god gammel Skif.

Ved Skjøde af 26de Maj 1699 havde Anders Gunhan overdraget Gjældebrede med en Del andet Tordegods til Wulf Sigvard v. Holsten til Gjelskov, hvorhen Gaarden hørte, indtil den ifølge en under 27de April 1757 affagt Højesteretsdom blev indløst til Bræhetrolleborg.¹⁾ Saalænge Gaarden hørte under Gjelskov, var den fri for Hovning, nu maatte den gjøre Hovning til Brændegaard. Ved Opmaalingen 1785 fandtes dens Areal at udgjøre 132 Tdr. Land. Det blev da bestemt, at den skulde udstykkes, dels til 16 Huslodder, dels til Skoven og dels til Brændegaard, saaledes at der kun vilde blive 14 Tdr. Land tilbage. Denne Plan blev dog atter til dels opgivet, idet man fattede en anden Bestemmelse med Gaarden, der nu skulde være Skovridergaard.

1809 blev det gamle Gjældebrede nedbrudt og gjenopført, som den endnu staar, for Baroniets Skovrider Johan Carl Vincens Oppermann, og den modtog nu Navnet Ditlevslyst. Oppermann var født i Hannover den 31te Decbr. 1784, som som en fattig Skytte til Trolleborg og blev ved Skovrider Thorsens Død 1806 dennes Eftermand. Han har

¹⁾ Se herom min Kaj Lykkes Fald.

store Fortjenester af vort Skovvæsen i Almindelighed og af Brahetrolleborg Skove i Særdeleshed. Det er navnlig hans Hæder, praktisk at have gennemført Statsminister Kristian Reventlows Theori om den hurtige Omdrift af Skovene.¹⁾ Og det var netop Grev Kristian Reventlow, der væsentlig hævdede Oppermans Navn, idet den gode Orden, han havde indført i Brahetrolleborg Skove, vandt Statsministerens Bifald, da han som Formand for den 1823 ved Baroniet nedsatte Arrangementskommissionen inspicerede dets Skove. Efter eget Ansøgning fratraadte Forraad Oppermann 1857. Skjønt han havde fæstet Ditlevslyst 1837, forlod han dog dette Sted, hvor han havde levet og virket i over 50 Aar. Han døde den 17de Oktober 1861.

Ditlevslyst overlodes nu til Baroniets nye Skovrider, Sagtjunker Ove Peter Henrik Poulsen. Han er født i Overførsterboligen Kulhus i Sjælland den 20de Septbr. 1822, tog Forstexamen i Efteraaret 1842 og ansatte sig derefter indtil 1850 med Skovopmaaling og Planlægning for Skove, dels paa Falster og dels i Sjælland og Fyn, kun afbrudt ved i Aaret 1848 frivillig at deltage i Krigen som Herregaardskrydter. Derefter bestyrede han omtrent et Aar Skovene ved Gisselsfeld Kloster og kom saa til Sønderjylland, hvor han i omtrent 5 Aar styrede de kongelige Skove ved Mabenraa.

I en kort Afstand fra Ditlevslyst ligger det gamle Bremerhus, der fordum afgav Bolig for Skovrideren ved Brahetrolleborg. Frans Møller blev Skovrider 1760. Han fik Bremerhus med tilliggende Jordlod til fri Afbenyttelse og en aarlig Løn af 60 Rdr., men han fik ialt til Løn, Kost og Klæder samt til at holde sig selv med Hest paa Græs og Foder, 80 Rdr. Desuden fik han 8 R i Stempelpenge fra hver Mand, han udviste Træer til. 1771 tiltraadte Sønnen Jonathan Møller sin afdøde Faders Tjeneste som Skovrider. Han fik 80 Rdr. i Løn og Bremerhus til Bolig, de halve Brændepenge, naar Olden gaves, og en Hest i fri Foder og Græs hos Forpagteren paa Brændegaard. Han skulde desuden unde

¹⁾ Barfods Fortællinger II. 815.

sin Faders Enke fri Bolig og fornøden Underholdning. Den følgende Skovrider Thorsen boede ikke i Bremerhus. Han fik „Nøjsomhed“ til Bolig og Brug.

Kragegaard var 1632 beboet af Hans Kristensen, 1664 af Oluf Madsen som endnu boede der ved Skyldsatningen 1688. Gaarden regnedes da for en halv Gaard. 1701 havde Sønnen Johan Oluffen Gaarden i Fæste. Ved Synsforretningen samme Aar bestod Kragegaard af fire Længder paa 13, 14, 14 og 8 Fag. Der fattedes vel nogle Stykker Jod og et Par Bjælker m. m., men i Forhold til Baroniets Tilstand paa hin Tid, maa disse Brøst regnes for intet. Der herskede ligesom i Gjellebrede mere end almindelig Velstand. De gamle Skovboere vare i Regelen rige Folk, og som et Exempel kan anføres, at Johan Oluffen 1727 var Mand for at lade 46 Fedesvin brænde til Olden i Brahetrolleborg og Brændegaards Skove. Han afstod 1741 Kragegaard til Knud Pedersen, der gav i Indfæstning 30 Rd., men, da han fandt for godt at rømme bort, blev Gaarden i Foraaret 1742 „stæd og fæst“ til Mikkel Mortensen for 20 Rd. Noget senere angives Gaardens Areal til 117 Tdr. Land med $3\frac{3}{4}$ Tde. Jordskyld og 3 Tdr. Skovskylds Skt. 1722 angives Skoven ved Kragegaard at bestaa af god Skov af Ege og Bøge, baade unge og gamle Træer og Underkov af Hæjel, Ege- og Bøgepurrer. Der var nævnte Aar hugget 15 store Træer, hvoriblandt nogle til 16—20 Læs, dels udviste og dels stjaalne. Ved Udsiftningen indtoges omtrent Halvdelen af Gaardens Torder til Fredskov.

IV Udsnit.

Nastrup Sogn.

Hvor reder Sommeren vel Blomsterfengen
Mer rigt end her ned til den aabne Strand;
Hvor staar Guldmaanen over Kløverengen
Saa dejlig som i Bøgens Fædreland?
(H. C. Andersen.)

1. Nastrup Sogn er Annekter til Vesteråsby, med hvilket det udgjør en fælles Kommune. Det grænser mod Nord til Katterød (Bjørnemosesgaard), Pejrup og Vesteråsby Byers Torder; mod Ost til Naby Bymark og Natterbølle Fjord, mod Syd til Stranden og mod Vest til Katterød Bymark. Sognet har et Areal af 2186 Tdr. Land med 249 $\frac{3}{4}$ Tdr. Ager og Engs Hartkorn; Folkemængden udgjorde efter sidste Folketælling 604 Mennesker. Den største samlede Skovstrækning, Dyrehaven og Enemærket, udgjøre omtrent 90 Tdr. Land. De øvrige Skove ere væsentligst Underkov (Eskemosehaverne i Sognets sydlige Del ligeoverfor Svelmø.)

Til Sognet hører kun den ene By Nastrup, der paa nogle faa Gaarde og en Del Huse nær helt er udflyttet. Nastrup By ligger tre Fjerdingvej fra Faaborg og $2\frac{1}{4}$ Mil fra Svendborg, ved Landevejen, som fører imellem disse Byer. Hovedgaarden Natterbølle ligger i Sognet, tæt øst for Byen, og dens Marker, Enge, Inddæmninger og Skove danne Sognets østlige Del. Til Sognet hører Den Svelmø med 2 Halvgaarde og de ubeboede Der Lille-Svelmø og Ryholm. Paa hele Kyststrækningen fra Nyborg til Faaborg findes ingen betydeligere Fjord end Natterbølle Fjord, af hvilken vel nu en betydelig Del er inddæmnet. Den Fiskholm omtrent midt i Fjorden lettede i høj Grad dette Arbejde.

Nastrup Sogn har en regelmæssig Form, idet det paa

det nærmeste er $\frac{1}{2}$ Mil fra den nordlige Grænse fra Pejrup Markskjel til Stranden og ligeledes $\frac{1}{2}$ Mil fra den østlige Side, ved Naffebølle Fjord, til den vestlige ved Ratterø Mark. Jorderne ere dels lermuldede og dels sandmuldede og kunne som en Helhed regnes for gode Kornjorder. Om Sognet end er noget bakket og tildels har et Højlands Karakter, har det dog ikke nogen særdeles høj Beliggenhed, idet de højeste Punkter kun naa en Højde af lidt over 150 Fod over Havets Overflade. Større Engstrækninger findes ikke til Byen. De 27 Gaarde have alle ved Udskiftningen faaet tildelte regelrette Jordlodder, saaledes at kun 5 bleve liggende i Byen, medens de 22 bleve udflyttede paa de dem ved Lodfastningen tilfaldne Jorder, en Udskiftning, der tør regnes blandt de grundigste i hele Landet. De nøgne Bymarker syd og vest for den gamle By have ved sin stive Regelmæssighed noget ejendommeligt ved sig, som dog for en Del afbrydes ved de venlige Bøndergaarde, der nu i passende Afstand ere spredte over hele Sognet.

Lævningerne af den gamle By have endnu for en Del beholdt de gamle Former. Det er interessant at færdes i de af gamle lave Stengjærder indhegnede, tildels endnu brolagte Stræder med de gamle Huse og de næsten udtørrede Gadekjer. Der er endnu Lævninger af de gamle Frugthaver og andre Minder fra den forsvundne, tæt bebyggede Landsby, i hvilken der paa henved 40 Tdr. Land laa lige saa mange ja endog flere Gaarde og Bolsteder samt en hel Del Huse, idet Byen til en Tid har talt 48 Gaarde.

Om der end findes mange Minder fra den tidligere Oldtid i Sammenligning med de i Nabo sognene saa talrige Dysser og Høje, saa findes der flere Minder fra den senere Oldtid, idet der næsten over hele Sognet er fundet mangfoldige Brandpletter, dels paa den flade Jord, og dels i naturlige Banke. Dysser og Høje fra den fjerne Stenalder har der dog ogsaa været i Sognet. Nord for Byen, ind imod Pejrup Mark, har der indtil for saa Nar siden været bevaret en stor Langdysse med et eller flere Stenkamre. Vest for Byen har der ogsaa været saadanne Dysser, og det fejler

ikke, at der har været endnu flere, som Tidens Udælgelseslyst har forstyrret. Før Nafkebølle kom under Holstenshus skiftede det saa ofte Ejere, af hvilke vist de færreste havde Sans for Oldtidsmindernes Fredning, men lode enhver, som kunde nytte Stenene, uforstyrret drive deres Spil. Over mod Ratterø Mark skal der saaledes for 60—70 Aar siden været bortført et Par Stendysser, der afgave en Del Trappesten og Ledpæle, og flere have rimeligvis gaaet samme Vej. I det mindste tyde flere gamle Navne derpaa. Paa den nedenfor opførte Fortegnelse, findes saaledes Lodenhøj og Sød høj i Mellemmarken, Mellehøje i Vestermarken, og Børnehøj, Børnehøj og Høsløj i Østermarken.

Nastrup Sogn, der ligger omtrent en Fjerdingvej fra Besteraaby, har ikke altid helt og holdent henhørt under Nafkebølle. Bønderne have her, som i næsten alle Byer, henhørt under adskillige Herkaber; navnlig havde Svedholm i ældre Tider en Del Bønder i Nastrup. Men foruden Fæstegaardene var der ogsaa Selvejerbønder i Byen. Endnu 1637 var der 2 jordegne Gaarde, som tilhørte Lavrits Sjeriksen (o: Erikken) og Hans Pedersen. Ved Landgildeskylbsætningen 1664 nævnes ingen andre Herkaber end Nafkebølle. Der var dengang 10 hele Gaarde, 20 Halvgaarde og en Mølle, kaldet Gamle Mølle, som skylbte 10 Orter Mel foruden Jordskylb som en almindelig Bondegård. Hertil 3 Gadehuse eller Bolsteder og 9 jordløse Huse foruden Den Svelmø med en Gaard paa. Det var altsaa 34 Gaarde og Bol foruden Svelmø, medens der i Karen Billes Skjøde til Niels Krabbe 1654 opføres 34 Gaarde og Bol i Nastrup By foruden Mosegaarden, Nastrup Mølle og Svelmø. Ved Landmaalingsskylbsætningen 1688 anføres Gaardenes Tal i Nastrup til 10 hele, 17 halve og 8 Fjerdingsgaarde, hvilket ligeledes udgjør 35 Gaarde og Bol foruden Møllen, der laa øde, og Gaarden paa Svelmø. I Sognepræstens Indberetning 1690 angives Byen til 12 hele, 15 halve og 9 Fjerdingsgaarde, hvilket udgjør 36 Gaarde og Bol; men her er rimeligvis baade Møllen og Svelmøgaarden regnet med, saa det samlede Antal Gaarde og Bol stemmer temmelig nøje.

I Matrifuls-Extrakten af 1688 anføres 35 stykdsatte Steder over 1 Tde. Hartkorn foruden Gamle Mølle og Svelmøgaarden, nemlig 12 hele Gaarde med 9 Tdr. 6 Skpr. gammelt Hartkorn; 17 halve Gaarde med 4 Tdr. 7 Skpr. og 8 mindre Bol paa 6 Mtrs. Nr.; desuden 12 Huse med og 9 uden Jord. Gaardene og Bolstederne bleve nu mere ulige i Hartkornet. Helgaardene fik fra 8 Td. 2 Skpr. til 6 Tdr. 7 Skpr. Hartkorn og Halvgaardene imellem 3 Tdr. 5 Skp. og 4 Tdr. 2 Skpr. Stk.

Ved den nævnte Præsteindberetning 1690 (se herom under Sognepræsterne i Naby) klages der over, at der Tid efter anden har været afbrudt og nedlagt ikke mindre end 10 Gaarde og 2 Bol, naar disse 12 Steder lagdes til ovennævnte Antal faar man ikke mindre end 48 Gaarde og Bol foruden de i Matrifuls-Extrakten nævnte 21 Huse. Nastrup By har i hin Tid været en ret anseelig Landsby.

Byens Jorder bleve ved Landmaalingsstyldsaetningen 1688 inddelt i tre Marker: Mellemmarken, Vestermarken og Østermarken. I disse Marker forekomme blandt andre følgende Skifter:

I Mellemmarken: Lullebjærgskift, Klokkestykker, Lodenhøjskift, Bryllupstorneskift, Balkenbjerg, Gamle = Rejleskift, Store = Bjerreskift, Smidsholmeskift, Ribsagerskift, Sødhøj. I denne Mark laa endvidere en „Almindejord“, som tilhørte alle Bymændene, en ringe Jord af rød Sand og Grus; den hvilte i 21 Aar imod 2 Aars Dyrkning.

I Vestermarken: Sværkjærskift, Algetved, Gryndager, Møllehøje, Brennekjær, Gamle = Rildetrog, Gefvelle, Duekildvæld, Trommeslaaerens Have, Laamoje, Rostestoft, Nalemærk, Songeskift og Søbjerg.

I Østermarken: Vilegrimskift, Ravnehøj, Vernehøj, Hjøbentorneskift, Heslehøjskift, Gudenberg, Lykkemoje, Egebjerg, Nesmoje, Gjedenbro, Karpetrog, Langebjerg, Dybidstrog, Rohaven, Eskemoje, Storetvedskift, Rildholmskift og Nap.

Nord for Byen, ved det Vandløb, som danner Grænsen imellem Dirnisse og Naby Sogne paa den ene og Nastrup Sogn paa den anden Side, ligger „Gamle Mølle“, en

ældgammel Bondebolig, der, set udvendig fra, giver os et Billede af Gaardene for et Par Hundrede Aar siden, idet man endnu ser Hylde og andre hjemlige Buskværter skjærme for de gamle klinede ukalkede Lervægge. At her paa Stedet forhen har været drevet en Vandmølle, er der endnu tydelige Spor af. Ikke alene Mølledammen med den stensatte Møllefærm, der gaar tæt bag ved Stuehusets nordre Side, gjør dette tydeligt, men Historien stadfæster det samme. 1588 kaldes Møllen „Næ“, det maa være Nørre Mølle og havde dengang 1 Kværn. 1637 lod Fru Anne Bille til Nækebølle fyne Nastrup Mølle. Det ene Møllehjul var ubrugeligt; et nyt ansloges til 6 Rd. Møllefærmen fattedes 16 ny Egeplanter, 4 Bjælker og 6 Pæle a 6 Alen. 1688 var „Gamle Mølle“ øde; den var en Sognemølle med en Kværn. Det er muligt, at den ikke senere har været Mølle, da den bedre Vandmølle ved Nækebølle laa Nastrup By lige saa nær. I Nærheden af den gamle Mølle er der for saa Aar siden opført en ny hollandsk Vejrmølle.

Svelmø er en lille Ø, et Par Tusinde Alen fra Nastrup Mark. Den udgjør omtrent 40 Tdr. Land og er 1200 Alen lang og halvt saa bred. Fra Den udgaar et 800 Alen langt Rev, „Drejet“, der ved almindelig Vandstand er tørt. Paa dets yderste Ende har tidligere været en større Holm, „Græsholm“ kaldet, der nu saa godt som er røvet af Havet, hvilket kun har efterladt Grus og Sten omkring en paa dens Midte værende tørrebunden Sø. Ad denne Vej og over den i kort Afstand herfra liggende ubeboede Holm, „Lille Svelmø“, kan man kjøre og ride i Land, saa Svelmø vel er en Ø helt omgiven af Søen, men har dog til de fleste Tider Forbindelse med Fyn. Paa Dens sydlige Side udstrækker sig et kortere Rev, der kaldes „Svelmø-Trille“.

Paa Svelmø er kun en eneste Gaard, og den har været der i over 300 Aar. Jakob Madsen, den tredie evangeliske Biskop i Fyn, skriver saaledes under Nastrup Sogn: „I Ø uden for Landet, Suelmen, boer en Mand paa, hører Ejler (Brockenhus) til.“ Efter den gamle Skyldsatning af 1664 havde Den 12 Tdr. 5 Skpr. 1 Fdk. 1 Alb. Hartkorn som

imidlertid ved Landmaalingsfyldføetningen 1688 blev nedfat til 3 Tdr. 1 Skp. 2 Fdk. Nu er denne Gaard delt imellem to Mænd, men de bo sammen og nytte hver sin Halvdel af Gaardens Bygning. Paa Svelmø har ingen egentlig Udskiftning fundet Sted. De to Beboere have kun indbyrdes delt Den imellem sig. Den Pligt, som paalaa Svelmøboerne at levere Strandfisk som en Del af Landgilden og gjøre Sørejser, er afløst for et meget billigt Bederlag.

Den nøgne halvmaaneformige, næsten Tusinde Alen lange D „Lille Svelmø“ nyttes af Svelmøboerne om Sommeren til Græsning. Den anden ubeboede D under Nastrup Sogn, Ryholm eller Ridholm, er kun et Par hundrede Alen fra Land; den er omtrent 500 Alen lang, men næppe hundrede Alen bred. Den bruges ligeledes til Græsning om Sommeren af en Husmand paa Nastrup Mark. En anden endnu langt mindre Holm ud for Eskemosehaverne, Skaalholm kaldet, ligger ligeledes et Par hundrede Alen fra Land.

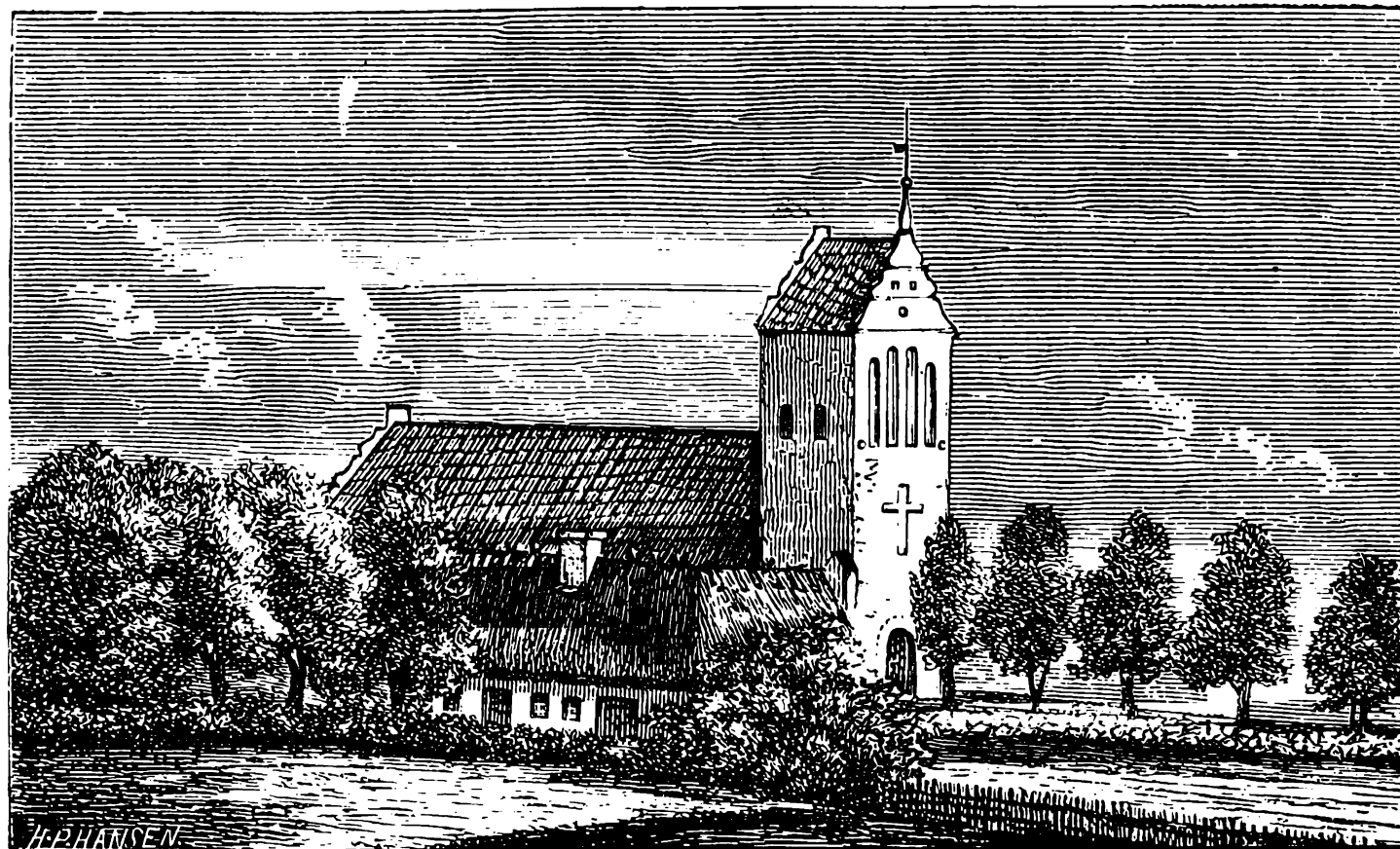
Der er i de foregaaende Dele af denne Bog fremført Rækker af Tidsbilleder fra Nastrup Sogn, som tilstrækkelig godtgjøre, at Forholdene her i Bondens Trængselstider have været blandt de daarligste i Landet. Svenskekrigen og dens Følger trykkede haardere her end i de fleste andre Byer i Omegnen. Landevejen som førte igjennem Byen, førte skiftevis fjendtlige og fredelige Hære dertil. Efter Krigen fulgte flere Misvæxt- og Hungersaar, der ramte dobbelt tungt i den fattige By, hvor Torderne vare „magre og lerede“, hvor man havde saa lidet Engbund og saa lidt Skov. Naar altsaa Betingelserne for en heldig Agerdyrkning, Kvægavl og Svineavl, ej vare tilstede, vil man forstaa, at et ufrugtbart Aar her maatte virke i højere Grad end der, hvor man havde rige Græsgange og rige Oldenskov. Ufrugtbare Aar vare hyppige, og Tingbøgerne bære næsten helt igjennem det syttende og attende Hundreaar mange ynkkelige Tingsvidner frem fra Rakkebølle Bønder i Nastrup Sogn.

2. Aastrup Kirke.

Medens Aaby og Dirnisje Kirker ligge smukt og behagelig midt i de folkerige Landsbyer, omgivne af Haver, Huse og Træer, ligger Aastrup Kirke, naar man kommer ad Landevejen fra Faaborg, mere nøgen og bar, ved Siden ad Lævningerne af den gamle Aastrup By, kun med den gamle Kirkelade, Baron Frederik Trolles Skole, ved sin Side. Kirkegaarden, der helt er omgivet af Stengjærder er omplantet med unge Elmetræer, og man har derfra en fri Udsigt til alle Sider. Kirkebygningen med det smukke Taarn frembyder dog en Skjønhed i Bygningsformen, der ikke er almindeligt ved vore Landsbykirker.

Kirken, der hører under Baroniet Brahetrolleborg, er omtrent 50 Alen lang med Taarnet i den vestre Ende. Den østre Gavl er omtrent $12\frac{3}{4}$ Al. bred. Kirken er for største Delen opført af Kampesten med Mursten omkring de rundbuede Vinduer. Paa Kirkens sydlige Side er for over 300 Aar siden opført en Korsbygning, $9\frac{3}{4}$ Al. lang og $12\frac{1}{2}$ Al. bred. Det var oprindeligt et Vigkapel, opført af Ejler Brockenhus og Anne Bille, der paa hin Tid holdt Hus paa Rakkebølle. Vaabenhuset er paa Kirkens nordlige Side. Paa Taarnet, som har en Bredde af 13 og en Dybde af 10 Alen, er et lidet Spir eller Fløjstang. Oprindeligt er et saadant Spir med forgylt Fløj og Knap opsat af Ejler Brockenhus den 9de August 1594, uagtet han ikke ejede Kirken. Taarnet har to Klokker; den største er skænket 1746 af Grev Konrad Reventlow og Prinsesse Wilhelmine Augusta. Den mindre Klokke er efter den paa samme anbragte Indskrift „skænket som Erkjendtlighedstegn for forundt aaben Begravelse i Aastrup Kirke af Fru Sofie Sehested, Oberstløjtnant Cicignons Enke 1777.“

Kirkens Indre omslutes af fire Svælvinger, af hvilke den ene dækker Koret og de tre Kirken. En femte Svælvning dækker Taarnet, der med en Gitterport er adskilt fra Kirken. Det er dette aabne Gravsted, som blev forundt Fru Sofie Sehested og derfor endnu tilhører og vedligeholdes af Rakke-

Aastrup Kirke.

bølge Ejere. — Kirken har 21 hvidmalede Stole paa hver Side ad den 2 M. 9 Tom. brede Gang. Prædikestolen og Degnestolen ere derimod malede med Gætræs Farve. — Altertavlen (Kristus paa Vejen til Golgatha efter Raphael) er malet af Professor Roed og agtes af Kunstkjendere som et fortrinligt Arbejde. Kunstneren forlangte kun 500 Rdr. for sit Arbejde, men Grev Ditlev Reventlow, som havde bestilt det til Nastrup Kirke, sendte ham 600 Rdr.

Brockenhusernes Ligkapel, der nu tjener Præsten som Aftrædelsesværelse, gemmer tre mærkelige Ligstene:

Bed Indgangen er indmuret Mindestene over Ejler Eriksen Bølle til Nafkebølle, som døde den 1ste Januar 1534 og over Klavs Eriksen (Ravnsberg), som døde den 1ste Januar 1541. Paa den første af disse Stene staar:

„Her liger begraufe. Erlig oc velbyrdig M^ad Eyler hiøller til Nafkebøle s^o døde tht Aar CCDXXXIIJ paa ny Aarsdag udi Januari Maanid.“

Paa den anden Sten læses følgende:

„Her liger begraffuen Erlig oc uelbyrdig Mand Clauus Eriksend til Kinhol^e s^o. døde Nyaarsdag ythz Aar man skreef CCDXLJ udi Ja^uari.“

Indskrifterne paa disse to Ligstene bliver det vanskeligt at faa Meningen af, naar man ikke erindrer, at en Streg over Stavelsen betegner, at et Bogstav er udeladt.

I Kapellets vestlige Sideræg er indsat en stor, 6 Alen høj Ligsten over Ejler Brockenhus og hans tvende Fruer.

Paa denne prægtige Ligsten ser man Ejler Brockenhus udhugget i Legemsstørrelse med begge sine Hustruer, og den har efter hin Tids Skik været udhugget i „begge deres Velmagts Dage“, medens Efterkommerne, som saa ofte er Tilfældet, ikke have ulejlighet sig med at indhugge Dødsaaet.

En anden lignende Ligsten er indmuret bag Alteret og udhugget som Mindesten over Ejler Brockenhuses Fader, Jakob Brockenhus til Damsbo og Nafkebølle, og hans Hustru, Susanne Bølle, som døde, medens Manden var fangen i Sverig, efter at hun havde opført det nuværende Nafkebølle.

Ejler Eriksen Bølle og Klavs Eriksen Ravnsberg saavel som Jakob Brockenhus og Susanne Bølle havde fundet deres Hvilesteder foran Alteret, hvor Ligstenene have dækket deres Grave og skulle efter Jakob Madsens Beretning være bekostede

af Ejler Brockenhus. Paa hin Tid (1588) var Ejler Brockenhus's Vigkapel allerede fuldført saavel som den prægtige Vigsten, der var bestemt til Mindesten paa hans Grav. I Kjælderen under Kapellet hvilede Mikkel Brockenhus, der var en Broder til Ejler, og som døde 24 Aar gammel 1578, Fru Berte Friis, Ejlers første Hustru, med to Børn og to Børn af Fru Anne Billes. Denne Gravkjælder, der endnu er bevaret, men hvis Indgang er tilmuret indeholder 11 store og 4 smaa Kister iblandt disse udmærkede sig en smuk Blykiste med Indskrift og Prydelser og en Egekiste.

Efter en ved Kirkens Restauration optagen Afskrift indeluttede følgende Kister efternævnte adelige Vig:

1. Fru Anne Bille. Paa hvis Kiste læses: Her hviler ærlige og velbyrdige Fru Anne Bille, Ejler Brockenhus's til Nækkøbølle, som var ærlig og velbyrdig Mand Jens Bille til Billesholm og ærlig og velbyrdig Fru Karen Rønnow til Hvidkilde, deres Datter, som blev født paa Bisborg Slot paa Gulland den 26de Maj 1564 og salig hensov i Herren den 22de Novbr. 1640 udi hendes Alder 77 Aar.

2. Somfru Anne Bilde Henningsdatter, der var født paa Brejlevkloster i Bendskjæl den 17de April 1599. Det var en Datter af Henning Bilde til Brejlevkloster og Fru Sofie Munk. Hun døde paa Klingebjerg i Faaborg den 10de Juli 1654.

3. Ejler Bilde til Nækkøbølle, en Søn af Markus Bilde til Hvidkilde og Susanne Brockenhus til Nækkøbølle, som var født paa Hvidkilde den 6te Januar 1604 og døde paa Nækkøbølle den 8de Oktober 1649.

4. Fru Charlotte Amalie Rosenfrands til Rojenholm og Lungholm, gift med Børge Trolle. Hun var født den 8de Septbr 1688 og døde paa Nækkøbølle den 8de Oktober 1721.

Foruden de i denne Gravkjælder hensatte Kister, var der en mindre Kjælder under Koret med to Kister. Den ene en stor og smuk Egekiste, der omfluttede Niels Gustav Trolle til Nækkøbølle og Eriksholm i Skaane, som døde 1718.

Da Kirkegulvet blev fornyet, fandtes desuden et mindre Gravkammer indenfor den sydlige Kirkevæg. I dette Gravkammer, der var opført af Murværk, henstod to særdeles godt bevarede Vigkister, med et mandligt og kvindeligt Vig af Navnet „Abler.“

Den 6te Septbr. 1600 døde Erik Bille, en Broder til Anne Bille paa Nækkøbølle, og blev nedsat i Astrup Kirke den 17de Oktober, rimeligvis i det da fuldførte Vigkapel.

Saavel i Kirkens Hovedgang som andre Steder var tilforn en Del Grave, med og uden Mindestene. Under en meget stor Sten i Gangen var jordet „ærlig, højagtbare og velfornemme Mand“ Jakob Antonisen, Forpagter paa Nassebølle, som døde den 1ste Maj 1681, 31 Aar gammel, med 2 Børn: en Stedsøn, Niels Lavritsen, som døde paa Nassebølle den 26de Maj 1684, 14 Aar gl. og hans egen Datter Karen Jakobsdatter, som døde 1684, fire Aar gl.

I Gravkapellet i Taarnet staa 3 Kister, der gjemme de jordiske Lævninger af Oberstløjtnant Johan Frederik Cicignon til Nassebølle og hans tvende Fruer: Erikke Kristence Holch og Sofie Amalie Sehested (se 2den Del Side 262). Foruden den paa disse Kister værende Indskrift har deres Datter, der blev Ejerinde af Nassebølle, ladet indmure en Mindetavle i Kapellets Væg med en lang Indskrift for at hædre sine afdøde Forældres Minde og „for at give Efterverdenen en Erindring af hendes Forældre, der besad den redeligste Karakter, hvormed de forenede stor Fornuft og udvidede Kundskaber osv.“

Paa Jakob Madsens Tid havde Kirkens ydre samme Form, som den endnu har. Der var Taarn paa — men ikke meget højt, og midt paa Taarnet var et spaantast Spir, paa hvilket Ejler Brockenhus, som foran bemærket 1594 satte den forgylde Fløj og Knap. Skjønt denne Adelsmand ikke havde Patronat til Kirken, gjorde han dog store Beføstninger paa denne sin nærliggende Sognekirke. Foruden Spiret og det opførte Vigkapel, den smukke og stærke Korsfløj paa Kirkens sydlige Side, skænkede han 1587 en „herlig Altertavle“ — efter hin Tids Smag, med skønne Billeder osv. Fremdeles gav han „herlige Messesklæder“ og andre Brydelses. Efter samme Beretning var Kirken dækket med Tagsten, medens Kapellet rimeligvis var tækket med Bly, en Tagflædning, det var hundrede Aar senere, hvorom man har en mærkelig Sag. Den 28de April 1683 lod Fuldmægtig Tørgen Svennesen paa Birgitte Trolles Begne indkalde Preben Brahe til Svendholm og Fru Susanne Gise for deres Medfart ved Nastrup Kirke og Kirkekapel. Det hedder bl. a. i den derover førte Klage, at „Velb. Preben Brahe og hans velb. Frue har ved udfikkede Tjenere for nogen Tid siden uden min Tilladelse eller ringeste Videnskab bemægtiget sig min Kirkegaard og

Kirke i Aastrup og der med Heste, Vogne og Folk indfjort og Kirken bestiget, saa og med Magt og Vold nedtaget en stor Del Bly af Kirken og Kirkens Kapel, med Fjelle og al Underlægning og bortført samme, medens samme Folk igjen opflog en Del Lægter til derpaa at lægge Tagsten. Stem bemægtiget sig Kirkens Waabenhus og Kirkegaard og der tilhugget og tilsat med Materialer og der selvraadig grebet omkring sig efter egen Villie, meget ilde spoleret og medhandlet Kirken og Kapellet."

Fra Brahetrolleborg var der strax sket Indsigelse og Forbud mod denne formentlig uberettigede Fremfærd og æfset Adkomst og Ret til slikt Foretagende; men der blev ikke værdiget Birgitte Trolle et Svar. Der blev da taget et Tingsvidne og Synsvidne af Salling Herredsting den 14de April, og et andet Tingsvidne den 21de April om den udøvede Volds handling. Birgitte Trolle fordrede nu, at Preben Brahe skulde sætte Kirken og det udbyggede Kirkekapel i forrige Stand igjen. Sagen gik til Højesteret, som godkjendte Birgitte Trolles Fordringer og dømte Preben Brahe til at istandsætte Aastrup Kirke, saaledes, at den kunde afleveres efter otte bygningskyndige Dommænds Syn.¹⁾ Den 8de August 1684 fremstod Preben Brahes Fuldmægtig paa Brahetrolleborg Birketing og meddelte, at Aastrup Kirke nu skulde blive istandsat af Haandværksfolk, efter Højesteretsdommen, og da dette var sket, blev der afholdt en Synsforretning, hvorved Arbejdet, saavel Mur- og Tømmerværket som Blytækningen, fandtes lovlig og forsvarlig udført, undtagen en Blytable ind ved Muren, som skulde omlægges, hvad Henrik Gosmann, Fuldmægtig paa Hvedholm lovede at ændre.

Ved Synsforretningen 1701 var Kirken i nogenlunde god Stand; der fattedes nogle Tagsten og nogle Tavler Bly

¹⁾ De 8 Mænd, som vare valgte til at syne Kirken, vare: Rasmus Frandsen, Blytækker i Odense; Rasm. Haagerup, Murmester i Faaborg; Søren Møller, Tømmersmand i Faaborg; Jesper Rasmussen i Lyddinggaard, Hans Loch i Ulbølle, Jens Ridder, Murmester sammesteds, Nikolaj Møller, Tømmersmand i Sandholdt Mølle, og Anders Andersen i Gjellebrede.

til Taget, samt Loft over hele Baabehuset og det halve Taarn.

Da Grev Kristian Ditlev Reventlow 1765 lod sine Kirker undersøge for at foretage de nødvendige Restaurationer, fandtes Taarnet paa Nastrup Kirke revnet, og Kloffen hængte for højt. Man antog, at det vilde koste 54 Rdr. Men Greven lod det ikke blive derved. Han foretog en betydelig Restauration ved hele Kirkens Indre og indsatte nye malede Stole.

Den sidste betydelige Restauration, der er foretagen ved Nastrup Kirke skete 1852. Baabehuset blev forandret og hele det indvendige af Kirkeskibet blev afrevet og Murene aftrufne. Buen imellem Koret og Skibet blev nedtaget og udvidet. Senere blev hele Taarnets vestlige Gavl nedtaget og opført af Mursten fra Gjerup Teglværk. Ved denne Ombygning modtog Taarnet den smukke Form, der nu er en Prydelse for hele Kirken.

3. Tillæg til Vesteraaaby og Nastrup Sogne.

Af det rige Stof der foreligger til disse Sognes Historie hidsettes endnu følgende Brudstykker:

1790 blev Kristence Pedersdatter af Vesteraaaby tiltalt for Barnespødsel i Dølgemaal. Hun blev overbevist om, at hun siden sit 12te Aar havde hengivet sig til Uædelighed og havde født fire uægte Børn, af hvilke de to sidste var en Frugt af Stedsfaderens Forbindelse med hende. Der gik ilde Rygter om hende i Byen, derfor tog Sognepræsten hende for sig og foreholdt hende det syndige Forhold, men hun var fræk og trodsig, hvorfor han lod hende syne af 3 Koner som erklærede hende frugtommelig. Kort efter fødte hun sit fjerde Barn uden nogen Tilstedeværendes Hjælp og lagde det i en Kiste i sin Stedsfader Hans Pedersens Hus. 5 Dage derefter

gik hun med Stedfaderen til Galteløkkerne og nedgrov Barnet. Hun forestillede sig nu som uskyldig anklaget, men det vilde Jordemoderen ikke nøjes med, men anmeldte Sagen for Præsten, og Udfaldet blev, at hun ved Højesteret blev dømt til at halshugges og Hovedet at sættes paa en Stage. Denne Dom blev udført den 3die Februar 1791 paa en liden Høj uden for Vesteraaaby, som endnu kaldes „Stencehøj.“ Stedfaderen blev ligeledes dømt fra Livet og det halshuggede Legeme at kastes paa Ilden og opbrændes. Men hans Dom blev formildet ved den kongelige Naade, til Tugthusarbejde paa Livstid.

1783 blev Husmand Frans Boulsen dømt til at bøde 4 Mk. til de fattige, fordi han havde haft for mange Folk, nemlig 52, med til sit Bryllup, det var 26 flere end Loven tillod.

1781 kom en Karl Hans Pedersen i Pejrup til at dræbe sin Brodersøn med en Bløvsstage, men da han aflagde sin Ed paa, at det ikke var sket med Villie, og betalte sin Broder nogle Penge, var Sagen dermed afgjort.

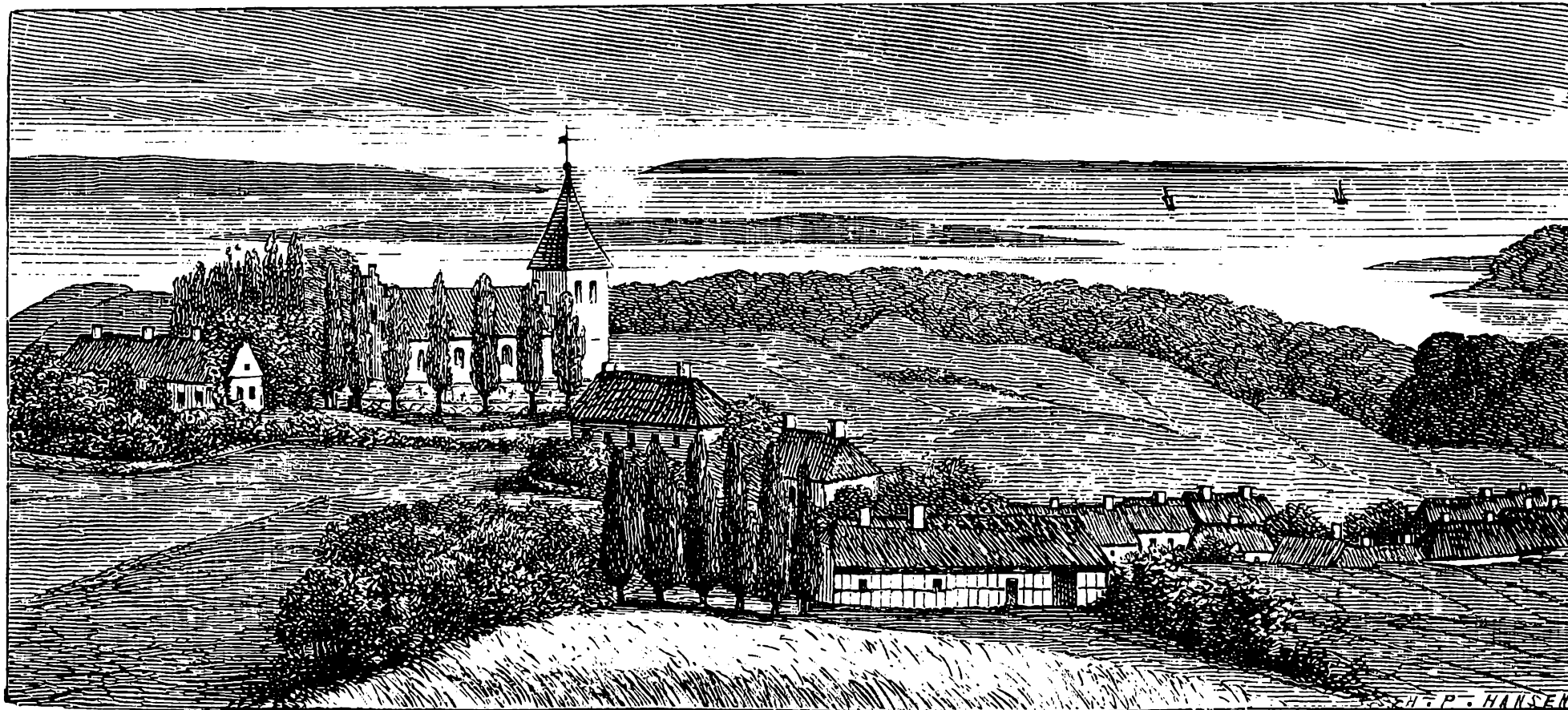
1766 den 23de Decbr. afbrændte Rasmus Madsen Gyn- gers Fæstehus under Præstegaarden i Aaby. Det var 10 Fag Stue og 8 Fag Ladehus. Han førte Tingsvidne for, „at han selv med Kone og 3 smaa Børn geraadede i Armod.“

1710 var der „Misvæxt, Smitstot, Hungersnød og Elendighed i Vesteraaaby og Aastrup Sogne.“

1686 blev Frans Anderssen i Aaby dømt til at betale 200 Rdr. fordi han med sin Baad havde indført 4 Tdr. Lyne- borg Salt og udloset det ved Nap.

1652 havde man en meget tidlig Høst. Præsten Søren Jakobsen skriver saaledes: St. Knuds Dag den 10de Juli haver vi her i Aaby og Aastrup Sogne spist Brød af den nye Rug.

Ved Aar 1642 var Usædeligheden, trods den stærke Kirke- tugt temmelig stor i Vesteraaaby; der stod alene det Aar 11 Kvinder aabenbar Skrifte, enkelte endog for 3—4 Gang.

Dirnisse.

Dirnise Sogn.

V Uffnit.

Sognets Historie. Byer og Gaarde.¹⁾

Alt, hvad er spredt for den vandrendes Dje
Rundt i vort Land, det har samlet sig her,
Kornrige Dale med grønflædte Høje,
Indjø med Hav og de dejlige Træer;
Duftende Kløver bag dæmrende Skove
Mægtige Bøge, der spejles i Vand,
Køjer, der blusje ved rullende Bøve,
Rislende Bække, der lege ved Strand.
(Hauch)

1. De prægtige Udsigter fra Dyrehavens Højder indtage unægtelig første Rang i Dirnisse Sogns Skjønheder, men trindt omkring i Sognet frembyder det bakkede Fjordsmon mange prægtige Udsigter. Dyrehaven og dens Udsigter ere allerede fremhævede i anden Del af denne Bog. Som nærmest hermed i Rang skulle nævnes Højderne nord for Dirnisse, hvorfra medfølgende Billede af Byen med Udsigterne ud over Skov og Sø er taget, ved Solbjerg og Svaningehuse, ved Kaleko, ved Helenemøllen og ved Dirnisse Kirke. Paa en klar Sommerdag ere Udsigterne fra sidstnævnte Sted især henrivende. Mod Nord ser man hele Dirnisse By med de høje Baner i Baggrunden; mod Vest skuer man ud over den malerisk skønne Egn: Allestoven, Faaborg By og Fjorden, Bjerne Mark, Dyreborg, Svedholm, samt Lyø og Als i Baggrunden; mod Syd Skoven Pipstorn,

¹⁾ Ligesom ved Vesterdaaby og Nastrup Sognes Beskrivelse have Arkivdokumenter og skriftlige Meddelelser paa faa Undtagelser nær været Kilderne til dette Uffnit. Det er navnlig Godsarkivet paa Holstenshus. Gehejmearkivet, Ministeriets Arkiv og Matrifulsarkivet i Kjøbenhavn, Bispearkivet i Odense, Svendborg Amts Arkiv, særlig Tingbøgerne og flere spredte Meddelelser. De trykte Kilder ere i Regelen angivne hver paa sit Sted.

Derne Avernafø og Wæø og endelig mod Øst Holstenshus, Findstrup, Dyrehaven og Nørre-Skov.

Sognet, ſom er Annex til Faaborg, udgjør en ſelvſtændig Kommune og beſtaar af 3,373 Tdr. Land med 325½ Tdr. Ager og Engs- og 13 Tdr. Skovſkylds Hartkorn. Af det nævnte Areal ſkal efter Traps Beſkrivelse være 397½ Tdr. Ld. Fredſkov, men Skovarealets virkelige Størrelſe i Dirniſſe Sogn er langt betydeligere, idet Dyrehaven og Nørreſkov alene udgjøre 252 Tdr. Land, Enemærket 115, Gamle Kohave 92 og Pipſtorn 120 Tdr. Land. Foruden diſſe fire ſtørre Skovſtrækninger har man endnu i Sognet: Princeshave ved Kaleto (en Lyſtſkov for Faaborg) paa 6 Tdr. Land, Kalvehaverne ved Katterø 4 Tdr. Land, og Nyhave ved Naby Sogneſjel omtrent 24 Tdr. Land, ſaa hele Sognets indfredede Skovareal, der hører under Holstenshus, udgjør 613½ Tdr. Land. Foruden diſſe finde vi endnu Lævninger af Fortidens ſammenhængende Skove, der efter alt at dømme have dækket den ſtørſte Del af Sognets Grund, og ſom for to til tre hundrede Aar ſiden vare mægtige Oldenſkove, men nu kun ubetydelige Skovhaver, dels fælles og dels enkelt Mandſ Ejendom, der alene afgive Gjærdſel. Til Dirniſſe har man ſaaledes Næshaven, Bøjlerhave og Brunemoſehave og til Katterø: Riſmoſetorne og Kroghaven.

At der kun hviler ſaa ubetydeligt Skovſkyld paa de betydelige Skovſtrækninger, har for en Del ſin Grund i, at en ſtor Del af Skovene ere indtagne af Bondejord og ſaaledes ligger under Ager og Engs Hartkorn.

Efter Folketællingen 1870 vare Sognets 48 Gaarde og 114 Huſe beboede af 200 Familier (495 Mænd og 486 Kvinder ialt 981). — Efter Ligningsliſten findes 48 Gaarde og Bolſteder over 1 Tde. Htk.; 1 Huſ over 1 Tde.; 106 Hartkornhuſe; 3 Hoſpitalet; 1 Sted (Findstrup) og 1 Huſ med Jord uden Hartkorn. Sognet er inddelt under 1) Hovedgaarden Holstenshus med Aulsgaarden Bjørnemofegaard, hvis Marker og Skove udgjøre Sognets øſtlige Del. 2) Dirniſſe By, der udgjør Sognets nordlige Del. 3) Katterø By, der udgjør Sognets ſydlige Del og 4)

Kaleſo paa Sognets veſtlige Side, lige over for Faaborg. Jordſmonnet i Dirnisſe Sogn beſtaar af de meſt ulige Arter. Medens den nordlige Del, der hæver ſig i betydelige Højder (Dyrehavsbanſen 312 Fod, Michelsbjerg 355 og Kongehøjen 371 Fod), er tildels magre, grufede og ſtenrige Jorder er „Bjergene“ nord for Dirnisſe ſnart grus- og ſandmuldede og ſnart forholdsvis faſte Lerjorder. Jorderne ſyd for Dirnisſe og Holſtenſhus, iſær Katterø Bys, ere for ſtørſte Delen gode lermuldede Jorder. Foruden den lille Indſø Mølledammen ved Holſtenſhus ligger Dreſø paa Sognets nordlige og Sundet (Indſøen ved Faaborg paa dets ſydlige Grænſe. Den førſtnevnte er en dyb Bjergſø paa Baroniet Brahetrolleborgs Grænſer, den anden er en mudret ſivgroet Sø imellem Faaborg By og den under Holſtenſhus hørende venlige Skov, Prices Have. Ingen større Vandløb gjennemſkære Sognet. Det ſtørſte er det, ſom driver Kaleſo Mølle, og ſom har ſin Oprindeligſe fra Kilder der i Nærheden.

Sognet grænſer mod Nord til Brahetrolleborg Sogn (Høbbet, Bugehuſet, Gjerup Skov og Grønderup), mod Øſt til Grønderup og Pejrup By, mod Sydøſt til Naſtrup, mod Sydveſt til Stranden og Faaborg Kjøbſtads Jorder og mod Veſt til Svanninge Sognegrund. Sognet har ſin ſtørſte Udſtrækning paa over tre Fjerdingvej fra Nord til Syd, fra Rødeledshuſet ved Gjerup Skov til Hanses Odde. En Linie fra Veſt til Øſt tværs over Sognet, fra Faaborg Bys Grund ved Lillebækken til Naby Sognegrund ved Vindebjerghuſet, er omtrent 7,600 Alen. — Landevejen fra Faaborg til Svendborg gjennemſkærer Sognets ſydlige Del, medens de fynſke Allper, ſom det fremgaar af det foregaaende, gaar igjennem dets nordlige Del.

2. Hele Egnen har ſandsynligviſ i Oldtiden været dækket med tætte Skove, kun afbrudte af de hiſt og her værende Moſer, der rimeligviſ dengang vare fiſkerige Indſøer. Dirnisſe Sogn er et af de rigeſte paa Oldtidsminder i en vid Omkreds. Der er ikke alene Jordhøje og Minder fra Bronzealderen, men der findes ikke faa af Stenalderens ældgamle Mindehøje og ſtenſatte Grave. Det er iſær i Skovene,

at Dyrer og Ræmpehøje endnu i temmelig betydeligt Tal ere bevarede, men trindt omkring paa Byernes Marker findes Navne, der umiskjendelig pege paa forsvundne Høje. Gaar man f. Ex. ud fra Dirnisſe ad Kaleko til, har man nord for Bejen Klarøje, Korsehøj, Klebeshøj og Vibehøj, medens man paa den anden Side har Buttehøj; men bestemte og synlige Minder findes paa Stenbanken ved Kaleko i Lysemosegaard's Mark, idet der her endnu er tydelige Spor af de for nogle Aar siden fløjfede Høje. Tæt ved Kaleko, ved Indgangen til Møllen, betegner en Ophøjning ved hver Side ad Bejen Stedet for to forsvundne Dyrer, og længere hen i Mølleren's Loft blev for nogle Aar siden en Dyrer bortført, hvor Stedet endnu er tydelig kjendt.

Gaar man nu ad en Fodsti over Stensmarken til Alleſkoven støder man strax inden for Hegnet paa tre prægtige Langdyrer og en mindre Runddyr med fire Kamre. Den første af disse er en Langdyr, omtrent 30 Al. lang og 12 Alen bred, i Retning Sydøst og Nordvest tæt omsat med store Stene, af hvilke 26 endnu ere paa deres Plads, Gravens Bæresten er skjult i Jorden, men den mægtige Overligger, 11 Alen i Omfang, betegner dens Sted. Den anden Høj er henved 50 Alen lang og 24 Alen bred, ligeledes omsat med Stene, har et aflagt firkantet Gravkammer med en Overligger, der er 10 Alen i Omfæng. Den tredje Høj er 30 Alen lang og 20 Alen bred, med 24 store Stenblokke udenom, af hvilke dog kun de 11 kunne siges at staa oprejste. Gravkammerets Overligger, der er afvæltet til Siden, er 10 Alen i Omfæng. Til denne Høj slutter sig en mindre Høj med en Gangbygning over hvis Kammer saavel som dens Indgang mod Sydvest ligger en anſelig Sten.

Tæt uden for Skoven, ad Bejen til Holstenshus, hæver sig en stor rund Jordhøj, som man kalder Barnehøjen. Efter dens Størrelse at dømme skulde man mene, at den maatte være en Ræmpehøj fra Jern- eller Bronzealderen, men den Omstændighed, at man tidligere skal have nedbrudt et Gravkammer paa dens Top, peger netop paa, at Barnehøjen maa være en hel Del ældre. I sydlig Retning herfra, dels paa

Matr. Nr. 16 (Barnehøjgaard) og dels paa Nr. 17. (Gaarden Lucienhøj), fandtes tidligere en hel Samling af prægtige Dysser. Blandt disse findes endnu en stor Langdysse, over hundrede Alen lang, af hvilken et Par Stenfamre ere opbrudte og bortførte. I en anden Høj nærmere Gaarden, hvor der ligeledes er opbrudt to Gravfamre, fandt man nogle Stensager, Hamre, Riler og en lille Urne. Hamrene vare fint udarbejdede af Kampesten og Rilerne ligeledes fint udførte af Flint. Paa en mindre Høj i Nærheden af Gaarden fandt man ved Mergelgravning flere Urner i en Række, der indeholdt Brudstykker af Ben. Paa Barnehøjgaardens Mark, ind mod Lucienhøjs, var der tidligere to Høje med Stenfamre. Alene paa Lucienhøjs Grund findes Spor af 6 eller 7 Høje.

Strax inden for Leddet til Pipstorn eller den til samme Skov stødende Knaps- eller Knupshave træffer man en lille Dysse uden Overligger. Ved at følge den til Venstre førende Spadseregang kommer man til en Langdysse, 50 Alen lang, omgiven af 55 tildels afvæltede Stenblokke, med 3 Gravkister uden Overligger, og strax neden for samme en tildels forstyrret Runddysse paa en mindre Høj, 14 Alen i Tværmaal. Længere mod Ost kommer man til en endnu større Samling, idet man paa en eller flere indbyrdes forenede Høje (en større Dysse 40 Alen lang og $27\frac{1}{2}$ Al. bred, hvortil en mindre Dysse slutter sig) træffes 6 Kamre. Det første af disse er dækket med en mægtig Overligger; det andet er derimod uden Overligger, medens det tredie med en mindre Overligger synes uforstyrret. Til Højre ser man en dobbelt Gravkiste, 3 Al. 6 Tom. lang og 3 Al. bred, med en afvæltet mægtig Overligger. Ved at følge Gangstien ud mod Marken kommer man til et Par Jordhøje, og atter til et Par større og en mindre Høj, inden man naar den store Samling af Jordhøje fra Bronzealderen, der saa vidt vides, er den største Samling i sin Art i hele Fyen. Paa en lille Plads tæller man fra et Sted alene 14—15 saadanne ensartede runde Høje tæt ved Siden ad hverandre. Man har ment, at disse mange runde Jordhøje, hvis Tal i Pipstorn overstiger 20, skulde hidrøre fra et Slag; hvor Kæmperne ere jordede, der hvor de ere faldne, medens

andre mene, at det er en almindelig Gravplads fra Bronzealderen eller den ældre Jernalders Tid. Der er, ſaa vidt vides, intet fundet i nogen af diſſe Høje, der med Sikkerhed kan oplyſe deres Alder og Oprindelse.

I en kort Afſtand fra Pipſtorn, tæt nord for Ratterø By, findes en mindre Høj, paa hvilken et Stenſammer med Overligger er bevaret. Syd for Landevejen ved Ratterø By har man „Bælehøj“ (Bælehøj), men det er kun Navnet, der er blevet tilbage. Højen ſelv er borte, medens man tæt ved Stranden, ligeledes paa Ratterø Mark, har en ſtor Jordhøj uden Navn. I Ratterø Øſtermark (paa Mtkr. Nr. 2), tæt ved Pejrup Mark, er for en Del Aar ſiden bortført en Høj, hvori fandtes Brudſtykker af Lerkar. Agerſkiftet bar i ældre Tider Navn af „Musøje“ eller Muſhøj. Endelig har man endnu i Skoven Enemærket, lige over for Skovriderboligen Egelund, en velbevaret Dyrſe paa en mindre Jordhøj.

Vil man endnu gjøre en ny Vandring igjennem Sognet for at lære en Del af de meſt betegnende Stednavne at kjende, da gaar man ud fra Holſtenſhus igjennem Haven, hvor man har Dyrhaven lige for ſig. Følger man ſaa Vejen ad Dirniſſe til, har man Somfrumofen og „Præſtens Møddingspøl“ paa højre Side og det nye Findſtrup og Lævningerne af den gamle Kirke til venſtre. Dernæſt forbi Dirniſſe Smedie, hvor man paa Bakken ſkraas over for i Aaret 1870 udgrov en gammel Teglovn fra Midalderen af ſamme Slags røde Murſten, ſom ere fundne i den gamle Kirkes Mure. Nu paſſerer man Nørreſkov og Dirniſſe By med Nørregaard, Bjerregaard og Stovgaard paa højre og Moſegaard, Klokkemae og den øvrige Del af Byen paa venſtre Side. Nord for Byen har man Banterne Richelſbjerg, Solebjerg og Bibe-høj, og længere nord paa har Rødeleds Skift, Toſelund, Eſſemoſe, og Tiresholm. Naar man ſaa har paſſeret Dirniſſe By, med dens Tofter, Haver og Enghaver, har man en Banke veſt for Kirken der lige ſom omſluttet af Byen paa de tre Sider; det er Kragetoft, rimeligviſ der, hvor det gamle Kragebjerg i ſin Tid laa. Det var en Gaard, ſom Frederik den anden 1581 mageſkiftede til Knud Venſtermand. — Gaar

man nu ud ad Markvejen mod Nordveſt, ad Svanningehuſe til, har man nord paa det bjergede og bakkede Jordſmon, hvor Højefalle, Timmehelde, Liſſingholt, Klarøje, Heſbjerg, Brendeholt og flere gamle Navne fremtræde, medens man gaar over Svanebjerg, Kleberhøj, Korrehøj og Stenbæk. Imellem Svanningehuſe og Kaleſo har man Bajdeſø, Bjerrefkiſt og Lomose. Udenfor Kaleſo har man Priſeſhave, der ikke er „Priorens Have“ ſom Schrøder meddeler i ſin Bog om Faaborg“, men det er „Per-Riſeſ Have“ ogſaa fordum kaldet „Per Dres Lykke.“

Paa Vejen fra Kaleſo til Dirniſſe har man paa den nordre Side Lomose, Stenbanken, Sandagre, Tranekjær og Sonnebjerg, medens man paa den ſøndre Side har Lyſemoſe, Klebemoſe, Engelsbro og Kirkeagre og man er atter ved Kragetoſt, hvor Vejen fører os ſyd om Kirken.

En ſtor Strækning nærmefi Kaleſo, ved begge Sider Vejen mod Dirniſſe, var i ældre Tider overgroet med Tornekrat, og paa Udſkiſtningſkortet (for hundrede Aar ſiden) ſtode tætte Tornerene næſten imellem hver Ager. Endnu ere diſſe gamle Minder ikke aldeles forſvundne. Noget ſydligere, nærmere mod den anden i ſamme Retning gaaende Vej imellem Holſtenſhuſ og Faaborg, er en Lavning, der forhen var Enge og Moſer. Her havde før Udſkiſtningen de fleſte Bymænd i Dirniſſe Eng og Tørvemoſer i de meſt uregelmæſſige Former. Ved Udſkiſtningen bleve diſſe „Maal“ for en Del omdelte, men de fleſte Gaarde fik dog igjen Lodder her. Fra Agermoſegaard gaar en Vej til Dirniſſe over Løfebækken og forbi Puttehøj og Hagebjerg. — Gaar man nu forbi Agermoſegaard, har man fornævnte Moſer, Allemoſe og Barnehøjſkiſt, paa nordre og Broholm, Olsmoſe, Bæltemoſe og Brændebækſkiſt paa ſøndre Side Vejen, inden man kommer ind i Alleſkoven eller den gamle Kohave. Udenfor Skoven har man Stensmarken og mod Syd Grønnebjerg, Filemoſe og Stejlemae.

Tornerene vare ved Udſkiſtningen meget almindelige, ikke alene paa de lerede Jorder ud imod Kaleſo, nord for gamle Kohave, men ogſaa ſyd for Pipſtorn, i Næſmarken, navnlig Kroghaverne, i Ratterø Dſtermark og omkring ved Ratterø

By. Men hvad der især er ret betegnende for denne Bys Navn, det er den paafaldende Mængde Strøskov, der tidligere helt omgav Byen. Endnu afveyle Skovhaverne med de smaa Toste og Enghaver, og kun mod Syd har man aaben Mark, hvor dog Skovlykken og Bøgebjerg minder os om, at Byen ogsaa har været omgivet af Skov paa denne Side. For hundrede Aar siden var hele Marken, Bøgebjerg og Udøjemark, eller Strækningen helt ned mod Stranden, med Undtagelse af enkelte smaa Pletter Underskov, helt fri for Skov. Pipstorn, Enemærket, gamle Kogave, Skovoren og Nørreskov vare de største samlede Skove ved Udføistningen.

Naar man fra Katterø gaar ud af Byen, ad Bejen, der fører til Holstenshus, siqe ikke alene Navne os, men ogsaa synlige Minder, at en stor Strækning i ældre Tider har været overgroet med Torne — Resten af Fortidens Skove. Bag om Byens Toster strækker sig Fredskoven Pipstorn med de mange Minder fra Oldtiden; dernæst har man Kalvetorne, Vingodetorne, Kellemosehave og Gaafeleret. Tæt ved Bejen har man Rissemosetorne — en Tornehave, der tilhører alle Bymændene og skraas over for samme Have, øst for Bejen, har man Tornehelle. Længere Vest paa har man bag Pipsstorn Skovlingskift, Fløkesagre og Kvindøjeskift, med store og lille Kvindøje-Mose og Sellemose tæt ved Dirnisje Mark. Det nordvestlige Hjørne af Katterø Mark har Membrods-Holm og der, hvor Helenemøllen ligger, Polakke-Skift. Paa den fra Algermosegaard til Holstenshus magelagte Jordlod har man Brunemoseskift og Brunemosehave, Algermose og Sals-højmose og endelig Ravnebjerg Bante.

Gaar man nu forbi Holstenshus ud ad Kullelykke, igjennem Nyhave, og drejer ind ad Markvejen over Lindebjerg, der tidligere tilhørte den fra Katterø udflyttede og senere under Hovedgaarden inddragne Gaard, har man paa højre Haand Broby og Bregnebjerg, medens man til Venstre har Flintebjerg, Galban, Musøje, Gaafebjerg og Falkenbjerg, medens man lige her over for har Sontalbjerg og Bjørnemosegaard hvorunder disse Udlodder i Katterø Østermark dels ere og dels efterhaanden ville blive inddragne. Nu kommer

man over Møllebek, Sveholt, Kronagre, Realskiften og Loftene og er atter inde i Katterø By, med den gamle Gaard, som man mener tidligere har været beboet af Adels, lige for sig. Syd for Byen, paa Vejen efter Svartelhus, har man Skovlykken til Venstre og ved hin Side Landevejen Ufferis, og Degnesskiften. Paa den vestlige Del af Katterø Mark: Bøgebjerg, Uglebjerg og Pælehøj. Paa selve Strandbredden har man Kystnæs og Katterø Rev, til hvilke man har knyttet det Sagn, at, dengang man havde fundet paa at bygge en Kirke paa Avernæs, blev en af de i Pipstorn boende Tøttekvinder saa ærgerlig herover, at hun tog sit Forflæde fuldt af Jord og Stene, hvormed hun vilde gaa derover for at knuse Kirken; og hun kom godt paa Vej, men der var et Hul paa Forflædet, som hun ikke havde lagt Mærke til, og af den Jord, som hun herigjennem tabte, fremkom der en smal Vej saa langt ud i Stranden, som hun havde vadet; men da det overblevne syntes hende for lidet til at ødelægge Kirken med, kastede hun det fortrædeligt fra sig. Noget af Jorden samlede sig i et Par Holme ved Bjørnø, som endnu kaldes Bjørneholme, og en Haandfuld Sten faldt paa et andet Sted i Havet og kaldtes Grydestenene. — Nord for Landevejen op mod Katterø har man Kroghaverne, Urtebjerg og Stengaards-Skift.

3. Dirnisfe By.

Byens oprindelige Navn er Dighærnæs, der ligesom betyder det store eller brede Næs, og den nævnes allerede i Baldemars Jordebog 1231 tillige med to Parter af Svaninge, Horne og Faaborg, som henhørende under Kongens Fædrengods i Fyn. Dette Forhold var det sikkert, der gjorde, at Kongerne gave Faaborg Borgere Ret til at græsse deres Kvæg paa disse Nabobyers Marker og hente deres Gjærdsel fra de derværende Skove. Efterhaanden som Byerne folgtes til Privatmænd, blev Faaborg Borgeres Ret mere indskrænket.

I Kong Erik Menveds tredje Privilegium for Faaborg

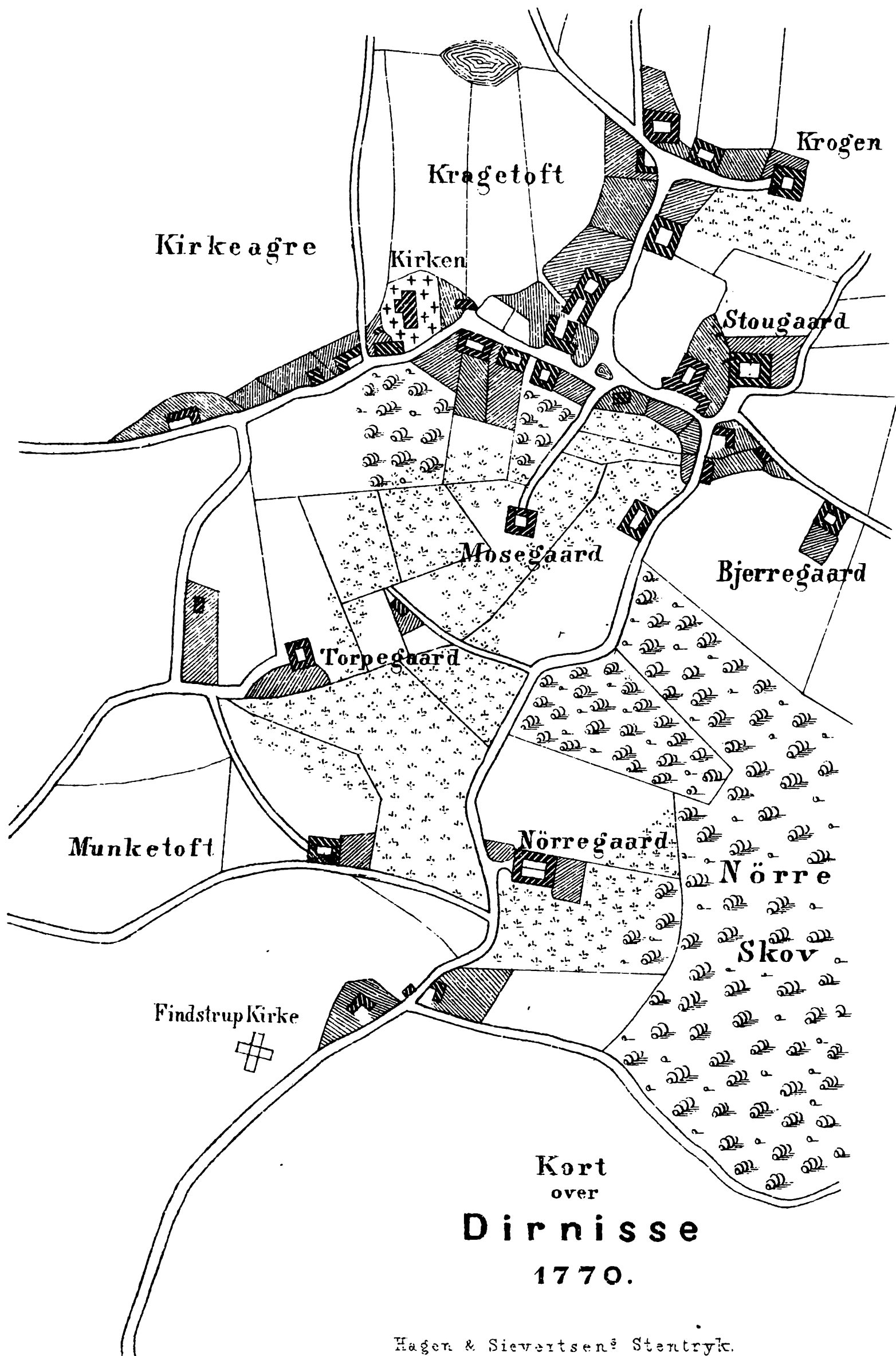
1313, stadfæstedes Faaborg Borgeres Ret til fri Græsning for deres Kvæg, som de havde haft tilforn fra gammel Tid, paa Dyghærnæs, Horne og Svaninge Marker.¹⁾ Denne Græsningsret paa Dirnisſe Mark er stadfæstet af de efterfølgende Konger, indtil Kong Frederik den anden, hvis Stadfæstelsesbrev af 1560 er det sidste, hvoraf der findes Kopi i Faaborg Byarkiv; og denne Ret blev derfor noget tvivlsom, da Rigets Raad den 16de Juni 1574 affagde en Dom imellem Faaborg Indbyggere og Fru Edele Hardenberg med andre Lodsejere, „at, dersom Faaborg Borgere ville have nogen Skovhug, Gjærdsel og Græsgang paa Horne, Svaninge og Diegernes Marker, da skal de det have i Lodsejernes Minde.²⁾ 1390 efterlod Kong Erik ved sit Brev Faaborg By nogen Indkomst af Dirnisſe, som stod tilbage, og i dets Sted at betale en aarlig Sum til Kongens Bord.

I Dirnisſe var fordum en Del jordegne Bønder, som 1563 ydede $3\frac{1}{2}$ Pd. Rug, $2\frac{1}{2}$ Pd. Byg, 1 Pd. 10 Skpr, Havre i Landgilde til Nyborg Slot; men dette Selvejergods med en Del Krongods i Dirnisſe, som rimeligvis ogsaa fordum havde været Selvejendom, kom efterhaanden under Findstrupgaard. Saaledes fik Knud Benstermand ved Magestifte med Kongen 1579 to Gaarde og fire Gadehuse af Kronens Gods samt Herlighed og Højhedsret i 5 Selvejergaarde, ja den ene af disse fik han til fuldkommen Ejendom. Det varede vel ikke længe, før Knud Benstermand ogsaa agtede sin Herlighedret til de andre fire Gaarde, som vare disse hans fri og uafhængige Ejendom. Ved et Magestifte med Kongen 1581 kom han i Besiddelse af fire gode Gaarde, den ene Annexpræstegaarden i Findstrup, hvor Hans Knudsen boede. Den anden i Dirnisſe (Thomas paa Kragebjerg); desligeste to andre Gaarde i Dirnisſe, nemlig Jørg. Hansen og Hans Madsen. De to første Gaarde havde tilhørt Sognepræsten, de to sidste Kapellanen i Faaborg. I Steden for disse Gaarde blev der udlagt 3 Gaarde i Naby og 2 Gaarde og et Gadehus i Haastrup.

Paa en Skatteliste ved Nyborg Lens Regnskaber for 1610 anføres 5 kongelige Fæstebønder i Dirnisſe, af hvilke

¹⁾ Aftstykker udg. af Fyns Stifts litterære Selskab I.

²⁾ Rosenvinge: Gamle danske Domme IV. 201.

Kort
over
Dirnisse
1770.

Hagen & Sievertsen's Stentryk.

dog de to vare Ugedagstjenere til Findstrupgaard. 1618 var der kun 4 Fæstegaarde i Dirnisſe, ſom hørte under Nyborg Slot.

I Findstrupgaards Jordebog for 1622 opføres 13 Gaarde og en Kirketjener i Dirnisſe at henligge under Findstrupgaard. Ved et Skjøde paa Gaard og Gods 1636 var Kirketjeneren nok gaart ind blandt de andre Gaarde, hvis Tal nu var 14. Det følgende Aar 1637 var der kun en eneste jordeggen Gaard tilbage i Dirnisſe, og den tilhørte Jens Hansen. S. A. indgaar under Findstrupgaard en hidtil under Søholm hørende Gaard i Dirnisſe. Ved ſamme Tid hørte desuden to Gaarde under Fjellebro, og det er vel diſſe to Gaarde, der 1654 overdroges af Tørgen Krahe til Anne Margeete Göken imod to Gaarde i Bjerne.

Ved Skyldſætningen 1664 talte Dirnisſe By 18 Gaarde og Bol, af hvilke over Halvdelen kun regnedes for halve Gaarde, en $\frac{1}{8}$ og en $\frac{1}{6}$ Gaard. En $\frac{3}{4}$ Gaard kunde ſaa 3 Tdr. Rug, $1\frac{1}{2}$ Tde. Byg, 1 Tde. Blændforn, 1 Td. Havre og 2 Skpr. Boghvede og avle 8 Læs Hø. En Fjerdepart-Gaard kunde ſaa 6 Skpr. Rug, 5 Skp. Byg, 4 Skp. Havre og 1 Skp. Boghvede og avle 4 Læs Hø.

I første Del (S. 83) er fortalt, at Fru Anne Margrete Göken i Aarene efter Svenskekrigen lod alle ſine Bønders Jorder rebe og maale, ſaaledes, at hver Helgaard fik 4 Skp. Land til Hø og 3 Tdr. Land til Loft og Hjemfred, foruden en indhegnet Skovhøve og en Enghøve til 10 Læs Hø. I Bymarken blev der indhegnet to Høver til Køer, nemlig Brendeholme og Næshøven, hvor hver Helgaard i Dirnisſe og Kalefo kunde græſſe 3 Køer, medens Katterø By ligeledes havde 3 Køers Græsning for hver Gaard i den til Kohøve udlagte „Pipstorn“. Otte „Tredingsgaarde“ (3: Tredeles Gaarde eller $\frac{3}{4}$ Gaarde), 5 i Dirnisſe, 2 i Katterø og 1 i Kalefo, bleve gjorte til hele Gaarde og forundte hver en „Fjerding Land.“ Tøndestylden (Hørfornet) blev delt imellem de enkelte Gaarde, ſaaledes at hver af de 9 Helgaarde fik 11 Tdr. 1 Skp. 2 Fdk. Htk. Der tildeltes med det ſamme en Del Høve noget mere Tilliggende.

Ved Skyldſætningen 1688 var der 19 Gaarde i Dirnisſe, 2 Høve med og 13 uden Jord, ſamt et Stykke Kirkejord. Til Byen hørte 3 Marker: Overmarken, Overlandsmark og Næsmarken. I den første af diſſe laa en Del Skifter, der hvilede en forholdsvis lang Række af Aar imod en kort Drift. Saaledes hvilede Søbanken i 16 Aar, medens den blev dyrket.

i 2 Mar, Richersbanke hvilede i 18 Mar mod 2 Mars Brug. Hesselbjerg og Tøſingholt 2 Mars Brug mod 12 Mars Hvile.

De fleſte af de hele Gaarde i Dirnisſe have efter Beliggenheden betegnende Navne, ſom Moſegaard, Torpegaard, Nørregaard, Stovgaard, Bjerregaard, Højgaard og Kroggaard.

Moſegaarden var en af de gamle Selvejergaarde og tilhørte paa Dronning Margretes Tid Eſge Senſen, hvis Enke Grete Eſges afgik ved Døden 1430, efter at hun ſom ſin ſidſte Villie havde givet ſin Gaard til vor Frues Lag i Faaborg. „Beſkeden Mand Eggert Nielsen“, der var den nærmeste Arving efter hans Moders Søſter, Grete Eſges, overlod Moſegaarden til Frue Lag og fik nogle Enge og Torder igjen for Afſtaaelsen af ſin Ret til nævnte Gaard.¹⁾

1622 var Moſegaarden i Dirnisſe med iblandt det Gods, ſom Frederik Rankau med Findstrupgaard overdrog Mogens Gyldenſtjerne (ſe 2den Del.) Ved Stamhusets Oprettelse 1723 var Moſegaarden en dobbelt Gaard: Hans Hansen havde 8 Tdr. 3 Skpr. og Hans Tørgenſen og Lavrits Hansen begge tilsammen 8 Td. 7 Skpr. Stk. Ved Udſkiftningen udflyttede man den ene af diſſe Gaarde, ſom fik Navnet Ditlevsholm.

Torpegaard, der ligger omtrent midt imellem Dirnisſe og Findstrup Byer, vare ligesom Moſegaarden en dobbelt Gaard, ſom Peder Hansen og Hans Pedersen beboede 1723 med 8 Tdr. 7 Skpr. og Tørgen Rasmussen med 7 Tdr. 7 Skpr. Stk. Her af ydedes Landgilde af 7 Tdr. 1 Skp. til Kirken i Faaborg og noget Smaaredjel til Herſkabet paa Holſtenshus. Fra Torpegaard udflyttede man ligeledes den ene Gaard (Sofienlund), og den tilbageværende Del er nu ved Omdeling og Magelæg kun et lidet Bolſted.

Nørregaard hørte oprindeligt til Findstrup By (ſe 2den Del 141). Ved Skjøde af 22de Juli 1633 af Gabriel Mouriken, Borger i Maribo, paa Juſt Høeg til Bjørnsholms Vegne, overdrager han Nørregaard i Findstrup, ſom Sep Povlsen paaboede, tilligemed 3 Boliger i ſamme By til

¹⁾ Afſtykker I, 128.

Nogens Gyldenstjerne paa Fjndstrupgaard. 1723 var Nørregaard den største Gaard i Dirnisje, idet den ene Halvdel, der var beboet af 2 Mænd, havde $11\frac{1}{2}$ Td. Stk. og den anden Halvdel henved 8 Tdr. Den ene af disse blev udflyttet ved Udfkiftningen og fik Navnet Lisesminde. Senere er en Del af den tilbageværende Nørregaards Jorder indtaget til Skov og ved Aarene 1837--38 plantet med Naaletræer.

Stovgaard var 1563 beboet af Hans Jensen, da Frederik den Anden pantsatte Gaarden til Erik Bille til Lindved, og skjødte da 5 Drter Byg og 1 Otting Smør. 1622 var Stovgaard kommen under Fjndstrupgaard og afgav 1635 og en Del Aar derefter Bolig for Anders Nielsen, der var Foged samme Sted. Han skal ifølge et gammelt Gravmæle med ulæselig Indskrift, som endnu opbevares paa Hovedgaardens Loft, og som tilforn hang i Dirnisje Kirke, være født paa Amager. Han opsatte denne Mindetavle 1654 over sin Moder, Hustru og Datter. Stovgaard var ligeledes en dobbelt Gaard paa 10 Tdr. Stk. Den blev uden Forandring ved Udfkiftningen, og dog er dens gamle Navn næsten forsvunden, hvorfor vi tilføje, at det er Hans Sørensens og Anders Ravens Gaard, som ligger der, hvor Gulvejen fører op til Bjerregaard.

Bjerregaard (saaledes skrives Navnet stadigt, skjønt det egentlig burde være Bjerregaard) har derimod kun været en enkelt Gaard, hvad ogsaa gjælder om Krogen eller Kroggarden. Søjgaard kan ikke længer paavises, med mindre det skulde have været en af de 3 Gaarde, som afbrændte nogle Aar efter Udfkiftningen, og som laa skraas over for Kirken, der hvor nu Hospitalerne ligge.

Angaaende Udfkiftningen og de dermed forbundne Forhold henvises til 1ste Del S. 88—93, hvor Udfkiftningshistorien er fortalt.

4. Kalefo.

Smellem Faaborg og Dirnisje ligger den lille By Kalefo med sine rindende Kilder, sin gamle Mølle, sin Papisemølle

og fine nye Gaarde. Naar man kommer fra Dirnisſe, har man paa Bakkerne oven for Byen gansſke dejlige Udsigter; man ſer ind over de med røde og graa Lagſten dækkede Gaarde, ud over Sundet, Priſeſhave, Faaborg By, Fjorden og Derne.

1563 var her foruden Møllen en Selgaard, den gamle „Kallefudegaard“, og en Salvggaard, der ſamme Aar ſom Krongods blev pantsat til Erik Bille til Lindved tilligemed Stovgaard og 2 andre Gaarde i Dirnisſe af Kong Frederik den anden for 400 Dlr. Kallefogaard, var dengang en dobbelt Gaard. Erik Bille maatte beholde den ſom et brugeligt Pant, til han igjen blev afløst og fyldeſtgjort for nævnte 400 Dlr. Inden 1610 maa de nævnte Gaarde i Kalefo igjen være indløst af Kongen, da de tilligemed Møllen ſammesteds nævnes i Skattelisten blandt Nyborg Slots Fæſtegoods. 1643 hørte Kallefogaard under Holger Roſenfrank, Befalingsmand paa Hammerhus, ſom nævnte Aar aſtød den tillige med Møllen til Tørgen Schult (ſe 2den Del 63). Den anden Gaard, der endnu ligger paa ſit gamle Sted, var ſenere bleven afhændet til Hvedholm, hvorfra den ved Mageſtifte 1654 kom under Findstrupgaard. 1665 indkjøbte Anne Margrete Gøhen et øde Byggeſted i Kalefo, ſaa den lille By nu helt og holdent laa under Findstrupgaard.

De to Gaarde i Kalefo havde lige indtil 1752 deres Torder i Fællesſkab med Dirnisſe By= men ved Sognets Re= ning og Torddeling paa hin Tid, fik hver By ſine Torder for ſig ſelv. Det var vel omtrent ved ſamme Tid, at den fra Dirnisſe udſlyttede Gaard, Ny=Munkegaard, blev opført tæt ved Kalefo, der nu beſtaar af 5 Steder med Møllen, hver paa 2—3 Tdr. Gt., lige ſom Fruehaveſtedet ogſaa regnes med under Kalefo By.

Af de to gamle Gaarde i Kalefo, en ved hver Side ad Vejen, ligger den ene endnu paa ſit gamle Sted. Over Porten, der er opført 1648, er indhugget: „Uden Herren bygger Huſet, arbejde de forgæves, ſom bygge derpaa.“ Stuehuſet, der er godt gammelt Egebindingsværk er opført af Hans Knudſen og Ellen Hansdatter 1652.

Gaarden ved Gadens modsatte Side, er delt i to Halvgaarde, der for nogle Aar siden ere dragne fra hinanden og prydede med prægtige Stuehuse.

Kaleko Mølle hørte ligesom de to Gaarde som Fæstegods under Nyborg Slot. 1594 nævnes „Kolkot Mølle“ med en Kværn. Skattelisten for 1610 nævner Kallefude Mølle uden Avling. I Matriklen 1662 staa Kaleko Mølle anført for 6 Pd. Mel og af en Eng 3 Mk., desuden $\frac{2}{3}$ Part Jord paa Faaborg Mark, regnet for 2 Tdr. = 8 Mk. I Tordebogen 1707 opføres Møllen med 3 Tdr. Jordskyld og 3 Tdr. Møllefylds Stk., ja det er vistnok det øde Byggesteds Jord, som 1665, Aaret efter Skyld sætningen, blev indkjøbt af Fruen paa Findstrup, der nu vare komne Møllen til Gode.

Kaleko Mølle er en Bygning, der uden Tvivl er over 300 Aar gammel. Naar man tager Hensyn til Nabogaarden, der er 225 Aar gammel, vil man snarere ansætte Møllen over end under 300 Aar. Tæt ved den nu tildels tilgroede Indsø, „Sundets“ Bredder ligger en lille Vindmølle „Papirsmøllen ved Kaleko“, hvis tilvirkede Pappapirer for største Delen laves af Siv og Flæg fra selve Sundet, er bekjendt som en ganske udmærket Vare.

J. Kattero.

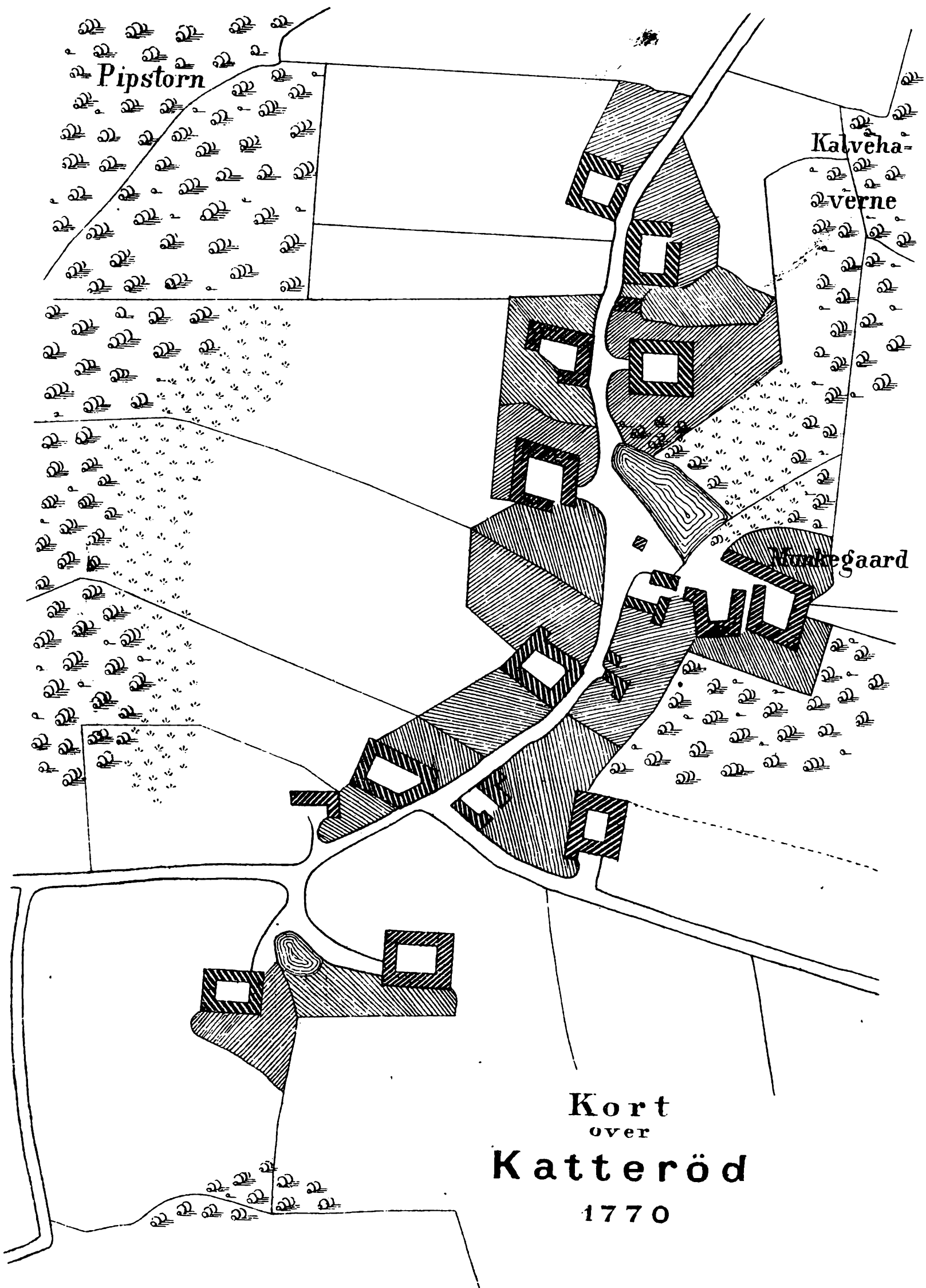
eller Katterød By ligger sydlig i Sognet, omgivet paa den ene Side af Pipstorn med Eng og Skovhaverne i Bymændenes Løster og paa den anden Side af de gamle Skovhaver Kalvehaverne, for saa vidt de endnu ere til, og Løste og Enghaver, som Udførelsen ej har forstyrret mere, end at de endnu i Grundtrækkene ere bevarede. Oprindeligt har Katterød By været Selvejendom og Krongods, medens det ikke bestemt kan afgjøres, om Byen eller en Del deraf er indfattet under Dirniske i Kong Valdemars Tordebog. Som Selvejerebønder i ældre Tider nævnes Povel Stegsøn i Katterød 1493. 1550

nævnes Tørgen Bryſke til Katterø ſom efter al Rimelighed boede paa en Bondegaard der i Byen. Der ligger en Gaard — gamle Niels Sørenſens Gaard — ſydøſt i Byen, om hvilken man ſiger, at der i gamle Dage har boet „ſtore Folk.“ Gaarden har en høj og fri Beliggenhed og ſkal i gammel Tid have haft malede Vinduer og malede Vægge foruden andre Minder fra ældre Tiders velhavende Beboere, men iøvrigt er der intet ved dens nuværende Bygningsmaade der tyder paa, at den forduim har været en adelig Bolig.

Ved et Skifte i Kjøbenhavn 1549 imellem Karl Bryſkes Arvinger: Tørgen, Klavſ og Gregers Bryſke og Peder Rudt til Boguſtrup paa ſin Huſtrus Vegne, med deres Moder Kirſtine Gregersdatters Raad, ſkulde Tørgen Bryſke have tre Gaarde i Katterø: Mikkel Skjolds, der ſkyldte $1\frac{1}{2}$ Pd. Korn, Erik Povlsens $1\frac{1}{2}$ Pd. og Henrik Madsens 1 Pd.; en Gaard i Dirniſſe, foruden 4 Gaarde i Stovby (Staaby) og Gods i Dreſlette, Flemløſe, Aſperup og Roerslev Sogne, desuden Tordegods i 3 Herreder i Sjælland. Klavſ Bryſke fik Flintholm Gaard, og Gods i Hundstrup, Gundeſtrup, Espe, Strandby, Kværndrup, Højrup By og Mølle (i Sunds Herred) Guldtedholm, Algerup By i Espe Sogn og flere Steder. Gregers Bryſke fik foruden en hel Del Gods i Sjælland og Fyn, Gods i Sønderbroby Sogn og By; og Peder Rudt fik paa ſin Frues Vegne en Del Gods i Sjælland.

Ved Magelæg med ſin Broder Klavſ Bryſke til Flintholm fik Tørgen Bryſke til Katterø i 1553 nogle Gaarde derſteds. Ved et ſenere Brev forbeholdt Kongen ſig Sagten paa de nævnte Katterø Gaardes Grund, hvoraf det fremgaar, at diſſe Gaarde have været pantsatte af Kongen og ſenere overdragne til oven for nævnte Karl Bryſke til Flintholm. Endnu 1610 ejede Kongen 9 Gaarde i Katterø, ſom nævnte Nar opføres paa Nyborg Lens Skatteliste under Nyborg Slots Fæſtebønder, og der havde endnu 1618 ingen Afgang fundet Sted; der var dengang 9 Gaarde og 3 Huſe ſom tilhørte Kronen.

Endnu 1622 hørte kun en eneſte Halvgaard i Katterød

Pipstorn

Kalvehaverne

Munkegaard

Kort
over
Katteröd
1770

under Findstrupgaard, hvorimod der ifølge Tordebogen 1636 hørte 3 Gaarde derunder.

1637 mageskiftede Kong Kristian den fjerde paa Odense Hospitals Vegne med Søren Schult, hvorved en Gaard i Katterø kom under Findstrup Gaard og samme Aar sælger og skjøder Knud Ulfeldt til Urup og Anne Lykke tre Gaarde i Katterø til Søren Schult til Findstrupgaard.

1638 hørte 3 Gaarde i Katterø under Rankauholm og vare Knud Ulfeldts Tjenere. Med disse Gaardmænd og Fogdens Minde paa Rankauholm gjorde Søren Schult s. A. Magelæg med nogle Torder, som laa Hovedgaardens Ene-mærker nær.

1648 skjøder Ejler Bille paa Nassebølle en Gaard i Katterø til Ejler Høeg til Nielstrup. Ved samme Tid var der en jordeggen Bondegård, der tilhørte Rasmus Andersen — rimeligvis den Gaard, hvorpaa Søren Bryske i sin Tid skal have boet.

Ved Skiftet 1654 efter Søren Schult fik Sønnen Frederik Schult som sin Part iblandt andet Gods fire af de ovenfor nævnte Gaarde i Katterø. Af Kaj Lykkes Gods kom 5 Gaarde i Katterø, ved Skjøde af 30te Marts 1663 under Findstrupgaard.

Inden Skjoldfætningen 1664 var hele Byen, 12 Gaarde og 3 Huse, kommen under Findstrupgaard. — Der var ingen hele Gaarde, heller ingen under Fjerdedelsgaarde. En halv Gaard der i Byen kunde saa 6 Skpr. Rug, 5 Skpr. Byg, 4 Skpr. Blændforn og 1 Skp. Boghvede og avle 3—4 Læs Hø. Efter den nye Skjoldfætning 1688 og de ved Hartforns-omdelingen foregaaende Forandringer bestod Katterø By af fire hele, sex halve og fire Fjerdedelsgaarde samt syv Huse, af hvilke dog kun de 2 havde Jord. Byens Torder vare inddelte i tre Marker: Østermark, Strandmark og Næsmark.

Indtil 1752 havde Dirnisfe og Katterø Byer en hel Del Fællesskab med hverandre, navnlig i den begge Byer tilhørende Næsmark. Ligeledes havde Katterø By haft en Del fælles Græsbed med Nastrup By. Dette sidste Fællesskab brød Katterø Bymænd 1717 ved at opsette et Gjerde paa

det ſamme Sted, hvor det gamle Segn havde ſtaaet, ſom blev ødelagt i den ſvenſke Fejdes Tid. Det var Strandmarken og Naſtrup aarlig Mark, der laa under et og ſamme Segn.

Ved de forud for Udfkiſtningen gaaende Magelæg, ſom tilſtræffeligg ere ſkildrede i denne Bogs 1ſte Del, aſſtod Peder Rasmuſſen Ravn i Katterø 1757 den ene Halvdel af ſin dobbelte Gaard paa 13 Tdr. Stk. Han ſkulde aſſtaa 8 Fag Hus til Nedbrydſe, $\frac{1}{3}$ Del af Beſætningen og den halve Del af Gaardens Torder, medens han ſelv beholdt Haver og Hjemfred. Gaardene i Byen bleve ved denne Tid gjort lige i Hartforn.

Ved Udfkiſtningen 1773 blev der udflyttet to Gaarde fra Katterø, den ene Hanjesodde i Strandmarken og den anden paa Lindebjerg i Øſtermarken, hvilken ſidſte ſenere er nedlagt og dens Torder inddragne under Hovedgaarden. Senere er der nedlagt 2 Gaarde, hvis Tordlobder for ſtørſte Delen ere komne den nye Volsgaard Bjørnemoſegaard til Gode.

Foruden de 11 nye Huſe, ſom ved Udfkiſtningen blev opførte i Dirniſſe, opførtes ved ſamme Tid, dels i Udmarkerne, dels i Katterø og dels i Skovene, 27 nye Huſe, ialt 38 Huſe der i Sognet. Af diſſe opførtes Nr. 37 og 38 i Enemærket. Ved det ſidſte af diſſe blev indrettet en Savmølle, hvor der blev ſkaaret Tømmer og Planke, boret Kender og flauet Kalk ved Vandkraft. En liden Kornmølle blev ogſaa indrettet der paa Stedet. Denne blev bibeholdt, eſter at Savmøllen var nedlagt. Nu er ogſaa Kornmøllen nedlagt og erſtattet af den hollandiſke Vejrmølle, Helenemøllen. I Nærheden ad Stedet, hvor den gamle Savmølle laa, ſtaar nu Skovriderboligen Egelund.

Bjørnemoſegaard mellem Katterø og Holſtenſhus var fordum en ſtørre Bondegaard under Nyborg Slots Torderbog, der ved Slutningen af det 16de Hundredaar var overladt til Hans Skriver. 1610 var Gaarden bortkøbt til Hans Tſben og Hans Pedersen, 1618 til Lavrits Hansen og Markvard Jakobſen. Inden 1646 var den kommen under Nakkebølle, thi Kongens Overdragelſe findes ikke læſt ved Fynbo Lands-

ting efter nævnte Aar, da den ældste Skjødebog begynder. I Rakkebølle Tordebog for 1654 staar Bjørnemosogaard (Rasmus Pedersen) ansat for $2\frac{1}{2}$ Rd. Byg, 30 Skpr. Havre, 1 Fd. Smør i Landgilde og Skov til 30 Svins Olden. Ved Skyldfætningen 1664 regnede man Gaarden for $\frac{3}{4}$ Gaard og dens Sædeland til 3 Ldr. Rug, 2 Ldr. Byg, 1 Ld. Blændforn, 1 Ld. Havre og 2 Skpr. Boghvede og Høavl til 10 Læs Hø = 16 Ldr. 4 Skr. Stk.

Under 16de Decbr. 1685 fik Diderik Schult til Findstrupgaard Herluf Trolles Skjøde paa Bjørnemosogaard, der hidtil havde ligget under Rakkebølle. Ved Skyldfætningen 1688 blev Gaardens Hartkorn uforandret, uden for saa vidt dens Skovskyld fattes for $6\frac{1}{2}$ Skp. — 1753 blev en Trediedel af Gaardens Grund indtaget til Skov. Som en Følge af den ved Afhændelsen af Bøndergods meddelte Tilladelse er Bjørnemosogaard nu oprettet til en Avlsgaard, med Torder tildels fra Katterø By, og er i Aarene 1874—75 flyttet fra sit gamle Sted. De nye Bygninger: 3 Lader og et Stuehus, der alle ere tækkede med Spaan, have kostet omtr. 25,000 Rd.

Den i forrige Hundredaar, saa ofte græsserende Smitfot, Sprinkelsygen, optraadte meget ondartet i Sognet 1781, især i Katterø By. Der døde nævnte Aar 34 Menneker, omtr. dobbelt saa mange som under almindelige Forhold, og af disse 34 bleve de 24 Vig førte ud af Katterø By, der i flere Maaneder var afspærret af en Militærkomando. (Sfr. 1ste Del Side 121).

VI Afsnit.

Kirke, Skole og Hospital.

Blet af Jord ved Belt og Sunde,
Dyrebare Fædreland!
Kysten staar med Bøgelunde
Favnet af den sølvblaa Strand.
(G. Thies)

1. Dirnise Kirke ligger paa Byens højeste Punkt, hvorfra man har en meget behagelig Udsigt over Faaborg By og den smukke Omegn, hvor „Kysten staar med Bøgelunde — favnet af den sølvblaa Strand, — hvor — Droslen fløjter, Kornet gynger, — Kvæget hviler trindt og mæt, — og — Baade vende hjem i Klynger — med den rige Fiskebræt.“ Det er Ord som passer godt for Stedet og er et Udtryk fra Stedet selv, fungne af en begavet Dannekvinde der i en lang Række af Aar saa ofte vakte Glæde ved sine smukke Sange, under det beskedne Mærke G. T.

Om Dirnise Kirke hedder det, at den skal være opført omtrent ved Kirkerensningens Tid i Steden for den nedbrudte Kirke i Findstrup; men den er efter al Rimelighed over hundrede Aar ældre. Sognet kaldtes og Sognepræsterne skreves til Degernes eller Deernes længe før Kirkerensningen. I et Skjøde paa Jord til Præstegaarden i Faaborg 1464¹⁾ forekommer Henrik Thomsen som Sognepræst i Degernes, hvad han endnu var 1472; og senere Gjøde Brun, Anders Sværkesen 1486 og Niels Boesen. (Se 2den Del Side 140). Kong Kristian den tredies Brev af 1540 fastsatte, at, naar Hr. Niels Boesen, Sognepræst i

¹⁾ Aftstykker I. 132.

Dirnisſe, er død og afgangen, da maa og ſkal Hr. Rasmus og hans Eſterkommere Sognepræſter i Faaborg til ſig anſamme Dirnisſe Kirke og Sogn ſom Annex til Faaborg Sognekirke.

Ingenſaf de ovenfor nævnte Præſter nævnes til Findſtrup Kirke, uagtet Præſtegaarden laa i Findſtrup By, og endnu efter at Dirnisſe blev annekteret til Faaborg nævnes og handles der med Annexpræſtegaarden i Findſtrup. — Man har et Sagn om Dirnisſe Kirke, at, dengang den var færdig og Kloffen var ophængt, traf det ſig, da man første Gang vilde ringe med den, at den kom i ſaa stærk Bevægelse, at den ringede af ſig ſelv i tre Dage, medens alle Forſøg paa at ſtandſe den vare frugtesløſe. Endelig fløj den ud af Taarnet og ned i Moſen i Nærheden af Moſegaarden, hvor den ſidder endnu; men Moſen hedder ſiden den Tid Klokkemaen.

Den gamle Biſkop Jakob Madsen omtaler ikke den nedbrudte Kirke i Findſtrup. Derimod beſøgte han første Gang Dirnisſe Kirke 1594 og meddeler i ſin Viſitatsborg følgende om Dirnisſe Kirkes Tilſtand: „Kirken med Taarn og en Kloffe; Prædikeſtolen tvært over Koret. Fonten i Koret. Alteret forgyldt med Sønfru Mariæ Billede.“ Det er rimeligviſ den ſamme Altertavle, ſom nævnes nedenfor. Knud Benſtermands Datter, ſom døde paa Lejholm 1588, var dengang jordet i Kirken. Som Slutning af ſine Optegnelſer om Dirnisſe Kirke ſkriver han, „at to Altene neden Koret ſkal afbrudes“, hvilket ligeledes er et Beviſ for, at Kirken har været opført i de katholiſke Tider. Om Kirkegaarden var der en Mur af brændte Sten oven paa „Graaſten.“ Paa Kirkegaarden ingen Træer. Efter at have omtalt Herregaarden, Søer og Møller fortæller han, at Hr. Niels (Sognepræſt) i Hillerslev havde Sognets Kongetiende, da han ingen Præſtegaard havde.

Indtil 1649 tilhørte Dirnisſe Kirke Kronen, men blev ſamme Aar ved Kongens Skjøde overdraget Diderik Schult til Findſtrupgaard og har ſiden fulgt Gvardenſ Ejerne. — I Danſk Atlas (VI 729) meddeles blandt andet, at Dirnisſe Kirke ſkal være helliget de 11000 Sønfruer af St. Urfalce

Selſtab. Der var paa hin Tid to Klokker i Taarnet, den ene givet af Kammerherre Holſten; desudeu var der en ſmuk Prædikeſtol og Altertavle givet af Tjorgen Schult 1681. Orgelet af Kammerherre Holſten. Der meddeles tillige en Op-tegnelſe paa dem, der ere jordede i Kirken.

2. I Manuskriptet om Holſtenſhus, der nu er hundrede Aar gammelt, giver Boeſen følgende Beſkrivelse af Kirken:

„Udvendig har Kirken ſamme Anſeelſe ſom de fleſte Landsbykirker paa Fyn, med et Taarn, der lige ſom Kirken er lagt med Tagſten. Indvendig er den forſynet med gode Ornamente. Bag Alteret ſtaar en gammel katholſk Altertavle, 2 Al. høj og næſten 3 Al. bred af stærkt forgyldt Billedhuggerarbejde, ſom udgjør 3 Stykker og kan ſammenlukkes. I Midten ſes Maria med Barnet og Evangelisten Lukas, der peger paa ham. Paa den højre Fløj Eliſabeth med Johannes paa Armene og et andet Barn ſtaaende ved Siden. Paa den venſtre Fløj Moſes med Stentavlerne. Naar Tavlen er lukket, ſes Aron og Moſes. Den nu brugelige Altertavle er meget større, malet paa Lærred og ligeledes til at lukke ſammen. Det midterſte Stykke foreſtiller Korsfæſtelsen, den højre Fløj Jeſu Daab og den venſtre Opſtandelsen. Ved den højre Side i Koret er en lukket Stol, ſom Gehejmeraad Holſten lod opføre 1749. Lige over for ere Skriſte- og Degneſtolen, begge tilſammen af lige Størrelſe med Herſkabets Stol; de ere ligeledes opførte 1749. I et gammelt Egeſtab, indmuret ved Degneſtolen, er tvende Ruun, af hvilket det underſte er Kirkens Fattigblok, og i det øverſte gjemmes et gammelt Meſſing Røgelfekar. Prædikeſtolen beſtaar af ſmukt, tiloels forgyldt Billedhuggerarbejde, foreſtillende de fire Hoveddyder. Paa Himlen (Lyddækket) Tjorgen Schult og Fruens Vaaben. Vaaben er af to graa Kampeſten, med nogle uopløſelige Karakterer. Neden i Kirken har Gehejmeraad Holſten 1752 ladet opſætte et lidet Orgel og ſamme Aar ladet Kirken reparere „Guds Hus til Prindelſe og Stamhuſet til Ure.“ Degnen forpligtede ſig til, 1757 at spille eller lade spille paa Orgelet. Paa Pulpituret, hvor Orgelet ſtaar, hænger et lidet Kruſifix, og ved Prædikeſtolen et større. Neden for Prædikeſtolen et Epitaſium af Billedhuggerarbejde opſat 1654 af Anders Nielsen i Stongaard i Dirniſſe „over hans Moder Margrete Kriſtoffersdatter, født paa Amager, ſig ſelv og Huſtru Anne Nielsdatter født i Marslev, Datter Sofie Anderdatter, alle her begravne, og hans Fader Niels

Andersen, født i Svinggaard i Sylland og begravet i Taarnby Kirke paa Amager, til Ihufommelse."

Kalk og Dist ere af forgyldt Sølv. Paa Kalken staar K. L. K. W. K. J. med 3 Baabener og Aarstallet 1598, hvilke Bogstaver betegne Knud Benstermand og hans tvende Fruer. Endnu er skjænket til Alteret en liden Brødcæske og Flaske af Sølv. Paa den fidsite læses: „D lad os i vor bittre Bod din Sødhed Jesu image, Og af din Vindru klare Blod — en kraftig Trøst fremtage, der efter lad os al vor Tid, af dette nyde Styrke, med hjertelig og hellig Flid, dig her at kunne dyrke." H. D. S. F. A. M. v. G. 1691, som vise Diderik Schults og Frues Navne.

Under Taarnet er en anseelig Begravelse med Serngitter for, hvor tvende prægtige Stenkister ere henfatte og hvori Goske Ditlev Holsten og hans Frues Lig have fundet Hvile. Paa den første af disse Kister staar blandt andet følgende:

„Her under hviler den Højædle og Velbaarne Herre, nu salig Hr. Goske Ditlef v. Holsten, Erektions-Herre til Holstenshus og Arveherre til Langejød, Oberst ved Infanteriet, født paa Gjelskov 1674 d. 23de Februar og døde 1745 den 25de November, ufortjent lykkelig i Verden — — — 71 Aar 9 Maaneder og 2 Dage."

Paa den anden Kiste:

„Her under hviler den højædle og velbaarne Frue, nu salig Elisabet Sofie v. Knuth, salig Herre Gehejmeraad Eggert Kristoffer v. Knuth til Aasmark og Melk ægte Datter, fød paa Aasmark 1685 den 15de Septbr. og døde efter et fristeligt Levned 1742 den 4de Sptbr., 57 Aar mindre end 11 Dage."

Foruden disse store Stenkister stod i samme Hvelving to mindre Kister, som tilhørte to Børn af Gehejmeraad Holsten:

1. Sunken Frederik v. Holsten, født den 30te Oktober 1753 døde den 3die Decbr. 1756, og

2. Frøken Sofie Dorothea v. Holsten, født den 3die Juli 1755 død den 21de Febr. 1768.

Af de længere Indskrifter paa Kisterne skulle vi meddele følgende Vers fra Frøken Sofies Kiste:

Her gjemmes en afmattet Krop — Ved tyve Ugers bittre Smerte, — Bespændt med ondt fra Taa til Top, — Før Døden vandt det unge Hjerte. — Højadelig af Byrd og Slægt, — Storadelig af rare Dyder, — Men Vaaden gav dog Overvægt, — Og Sejer vandt Naturens Lyder; — Den ædle Sjæl stod derfor fast — I Tro og Haab til Livets Ende, — Og end da Hjertets Styrke brast, — Guds Naades

Kraft man kunde kjende. — Hvil salig Frøken Holsten da —
De trætte og forpinte Lemmer, — Dig ingen Glæder tager
fra, — Din Sjæl din Jesus hos sig gjemmer.

I den aabne Gravtjælder under Koret stod dengang 18
Ligkister, af hvilke de 13 vare forsynede med Indskrift.

1. Niels Banner til Frederiksgave, Gehejmeraad osv.
osv., født paa Lindholm den 22de April 1622 af Otto Banner
og Sofie Bille, og døde den 22de Februar 1670 48 Aar.
Hans Frue:

2. Anne Kathrine Schult, Datter af Søren Schult til
Findstrupgaard, født paa Beldringegaard i Sjælland den 15de
Novbr. 1631, død paa Frederiksgave d. 18de Febr. 1671.

3. Frederik Banner til Frederiksgave, Kornet ved Grev
Rantzaus Regiment, en Søn af Niels Banner og Anne Ka-
thrine Schult, født paa Jungshoved Slot i Sjælland den
23de Maj 1653 og død 22 Aar og 3 Maanedes gammel
1675.

4. Kristian Schult, Kammerherre, en Søn af Søren
Schult, født paa Beldring i Sjælland den 8de Marts 1653,
død i Kjøbenhavn den 23de Decbr. 1662.

5. Fru Anne Margrete v. Göken, født paa Neigendorf
i Brandenburg den 9de Maj 1611, død paa Findstrup den
6te August 1684.

6. Søren Schult til Findstrup, Befalingsmand paa
Abrahamsstrup, født paa sin Fædrenegaard Hornborg Man-
dag før Palme Søndag (s: 5te April) 1593, død paa Find-
strup den 20de Avgst. 1652.

7. Otto Banner, Søn af Niels Banner, født paa
Hagenskov den 12te Oktober 1661, død sammesteds den 23de
Juli 1662.

8. Søren Banner, Søn af Niels Banner født paa Hagen-
skov den 30te Novbr. 1662, død den 29de Januar 1663.

9. Søren Schult, Søn af Søren Schult og Anne
Margrete v. Göken, født paa Findstrupgaard den 1ste Novbr.
1640, død den 22de Juni 1641.

10. Søren Banner, Søn af Niels Banner og Anne
Kathrine Schult, født paa Findstrupgaard den 7de Oktober
1654, død den 10de April 1655.

11. Tomfru Elisabeth Schult, Datter af Søren Schult,
født paa Findstrupgaard den 26de Novbr. 1639, død den
10de Maj 1641.

12. Anders Banner, Søn af Niels Banner, født paa
Hagenskov den 13de Decbr. 1665, død den 3die April 1666.

13. Tomfru Gjertrud Schult, Datter af Søren Schult,

født paa Findstrupgaard den 15de Novbr. 1641, død den 15de Februar 1643.

De øvrige 5 Kister ere uden Indskrift, men en af dem menes at gjemme Sorgen Schults Fader, Diderik Schult, hvis Lig var balsameret, men da Kisten i Oberst Holstens Tid var forraadnet, lod han lave en ny Kiste til det balsameret Lig. I en anden Kiste ligger et balsameret Barneligg, som skal være et Barn af Knud Renslermand og Fru Karen Juul, rimeligvis den Datter, som døde paa Lejholm 1588.

I Taarnet to Klokker. Den store er støbt 1640, den mindre „Anno MDXCII ved Jens Madsen Haurom og Søren Terfil, i Peder Jensen Kirkeverges Tid.“

Ratten imellem den 7de og 8de August 1781 slog Lynilden ned i Kirken. En Straale gik ned igjennem Taarnet, beskadigede Urværket, Tømmer og Tag saa vel som Svælvvingen over Ligkisterne og sprængte Taaget paa den ene Stenliste, udrev og sønderbrød en Karm Vinduer. En anden Straale gik helt igjennem Kirken og udrev ligeledes et Vindue ved Alteret.

3. I Aarene 1868—69 blev Kirken tildels ombygget; hele dens ydre Form blev fornyet, det røde Tegltag blev ombyttet med Skifer, det pyramideformede Taarn, der blev opført fra Grunden og gjort omtrent 8 Alen højere, blev ligeledes dæktet med Skifer. Saavel Vaabehuset paa Kirkens sydlige Side som Taarnets og Kirkens Mure bleve overtrukne med Cement. Den østlige Gavl, hvis Brede er henved 16 Alen, blev prydet med gothiske Kamme. Den nordlige Side-mur er $41\frac{3}{4}$ Alen lang og Taarnets Brede er 11 Alen.

Det hedder om Dirnisje Kirkes oprindelige Bygningsform i Indberetningerne til Gehejmeetatstraad Trap, „at Stilen ikke er gennemført med Bestemthed. Svælvvingerne ere almindelige, fire ribbede Krydssvælvvinger. Spidsbuen er noget fladtrykt, Vinduerne ere rundbuede, Korbuen findes ikke særlig udpræget. Bygningsmaterialerne ere dels uhugget Granit, dels røde Mursten.“

Den øverste af Kirkens fire Svælvvinger omslutter Koret og de tre andre dække Kirken. Endelig omslutter en femte Svælvving Gravstedet i Taarnet, som er adskilt fra Kirken ved to Tjerngitterporte med det Holstenske og Knuthske Vaaben,

hvor de to ovennævnte Stenkister henſtaa, ſom gjemme Støvet af Oberſt Goſſe Ditlev Holſten og Fru Eliſabeth Sofie Knuth. Hun blev ifølge Kirkebogen indſat i Stenkiften den 8de Septbr. 1742 om Aftenen Kl. 8. „Oberſt Holſten fra Langeſjø blev indſat uden nogen prægtig Ceremoni, af ſine Bønder den 7de Marts 1746 om Morgenen Kl. 4.“

Kirken har foruden Herſtabsſtolen paa den ene Side 19 og paa den anden 22 med Døre lukkede Stole. Dens indvendige Maal er $12\frac{1}{2}$ Alen med en 3 Alens bred Gang. Neden for Indgangen er et Pulpitur, der hviler paa to hvidmalede Søjler. Gjennem den øverſte Pille fra Koret er Indgangen til Prædikeſtolen, der er af gammelt Billedſkjærerarbejde fra Søren Schult's Tid, den ſamme, ſom foran er nævnt. Det er et Sidedestykke til den ſmukke Prædikeſtol i Hillerſlev Kirke fra 1639 og rimeligviſ udarbejdet af en og ſamme Haand. Altertavlen, der er fra 1634 er ligeledes det ſamme Maleri i tre Afdelinger, ſom Boeſen beſkriver. Billedet i ſin Helhed er ikke uden Værdi. Det ſølvsforgylde Altertøj med Arſtal og Baaben fra 1598 er ligeledes det ſamme ſom prydede Kirken for hundrede Aar ſiden. Døbefonten er derimod ombyttet med en nyere af Træ. Paa Pulpituret over Alteret er Kirkens lille Orgel henſat. Ved begge Sider ſtaa endnu 4 Helgenbilleder, og paa det nederſte Pulpitur hænger et lille Krufifix.

4. Dirniſſe Skole og Hoſpital.

Den til dette Brug opførte Bygning paa Dirniſſe Kirkegaard er ſtiftet af Fru Arningaard Sofie Gabel i Aaret 1706, hvortil blev henlagt de ved Teſtament imellem hende og afdøde Mand -beſtemte 200 Rdr. ſamt 100 Rdr., ſom vare ſkjænkede til Skole og fattige af Fru Anne Margrete v. Gøken. Grundſætten er forfattet den 30te Januar 1706 og beſtemmer, at det opførte grundmurede Hus ſkulde være Bolig for 6 fattige i den nordre og Skolemesteren i den ſøndre Ende. Jindstrupgaards Ejere ſkulde vedligeholde Huſet og yde til

hver af de fattige 3 Skpr. Rug og 6 Skpr. Blændforn og til Skolemesteren 6 Skpr. Rug og 12 Skpr. Blændforn aarlig, tilſammen 3 Tdr. Rug og 6 Tdr. Blændforn. Desuden til hver af de fattige 3 þ og til Skolemesteren 6 þ ugentlig. Fremdeles nyder hver af de fattige Renten af 40 Rd. og Skolemesteren af 60 Rdr., ſom udgjør de 300 Rdr. Af Findstrupgaardſ Skov ſkulde de nyde nødtørftig Ildebrand, ſom Lemmerne ſelv ſkulde opſamle, eller Godſejereren lade hugge til dem. Skolemesteren ſkulde ej alene holde Morgen- og Aftenbøn inde hos de fattige, men og desuden holde Skolen vedlige og „informere Bøndernes Børn i Dirniſſe“, dog at Bønderne betaler ham derfor, nemlig for hvert Barn, ſom gaar i Skole, for at læſe 2 þ, for at læſe og ſkrive 3 þ og for den, der tillige vil lære at regne, 4 þ ugentlig. Børn uden for Sognet maatte ogſaa antages, dog at Sognets egne Børn ej forſømmes derved. Godſejereren forbeholdt ſig Ret til at indſætte hvad fattige han vilde. Biſkoppen, Provſten og Sognepræſten ſkulde have Tilſyn med, at Fundatſen blev overholdt.

Til Skoleholderens og de fattiges bedre Underholdning paalagde Oberſt Goſſe Ditlev Holſten i ſit Teſtamente 1740 ſine Eſterfølgere i Stamhuſet efter hans Død at give 1200 Rd. og at udfætte ſamme paa Rente, eller derfor kjøbe ſaa godt Tordegods, ſom aarlig kunde ſvare 60 Rd. Imidlertid pantsattes Lyø Konge- og Kirkeſtiende, ſaa at Skolemesteren aarlig nyder 12 Rdr. og hver af de 6 fattige 8 Rdr., hvilke alle tilſammen derimod ſkulde holde Dirniſſe Kirke og dens Ornamente rene. Diſſe 1200 Rd. forøgede Gehejmeraad Baron Holſten 1747 med 800 Rd., hvorimod 3 fattige af Langeſø Gods ſkulde indtages i Hoſpitalet og hver nyde aarlig 8 Rd. Til dem havde han ladet indrette nye Værelſer, Skoleholderen ſkulde have et aarligt Tillæg af 6 Rd. og af det øvrige Overſkud ſkulde 10 Rdr. anvendes til Bygningens Vedligeholdſe. Der var alſaa til denne Stiftelſe henlagt 2000 Rd. foruden de ældre 300 Rd., hvorfor gaves Pant i Haarby Mølle, ſom netop havde koſtet 2000 Rdr. og gav den beſtemte aarlige Afgift 100 Rdr. I Præſtens Indberet-

ning til Hofmann (Fund. VI. 191) meldes, at Lemmerne dengang var 15; nogle fik 4 og andre 2 Rbd. hver halvaarlig Termin, og Degnen fik en aarlig Løn som Hospitalsforstander og Skoleholder af 18 Rdr.

Frøken Kathrine Ollegaard v. Holsten har ved en Fundats af 1ste Januar 1741 og Tillæg af 8de Novbr. 1745 skjænknet 200 Rbd., hvis Rente skulde anvendes dels til Klæder til fattige Børn og dels til en fattig Enkes Understøttelse.

Ved Erektionsbrevet paa Baroniet Holstenshus den 15de Septbr. 1779 blev det bestemt, at der hvert Aar — isteden for Afgiften af Haarby Mølle udbetaltes 110 Rbd. foruden den fornødne Tilbeholdelse, heri indbefattet Renten af de 200 Rbd. Frøken Holsten havde skjænknet.

Gehejmeraad Adam Kr. Holsten knyttede paa en meget hæderlig Maade sit Navn til Hospitalets Historie, idet han opførte 2 grundmurede Huse i Dirnisſe By, det ene til 8 Familier det andet til 4, medens den ene Side af Huset indtoges af en Vognport, hvor Kirkebesøgende kunde holde med Heste og Vogne. Ligeledes opførte han et i Katterø By til 8 Familier, et i Vesteraabn og 2 ved Langesø. Til hver af disse Familier bestemte han aarlig 6 Læs Tørv og til dem alle 66 Rbd. 4 Mk. i Penge, at uddele hvert Aars Juleaften. — Da det ældre Hospital tilligemed Skolen afbrændte 1814, lod Godsejeren indrette 4 Stuer i den ene Side af det ene Fattighus i Dirnisſe, saa at nu ethvert af disse gav Plads til 8 Familier.

Tiden, som 1814 ødelagte Skole- og Hospitalsbygningen, var opstaaet ved Uforsigtighed af et af Hospitalslemmerne. Efter den Tid blev hele Bygningen indrømmet Skolelæreren. Indtil 1740 var der hverken Degn eller Degnebol i Dirnisſe. Sognet blev betjent af en Løbedegn af Faaborg Latinskole.

Jens Ridder var den første Degn i Dirnisſe og var tillige Skolelærer sammesteds. Da der ingen Jorder laa til Degnens Bolig, blev der tillagt ham Græs og Foder til 2 Køer. Jens Ridder døde den 28de Marts 1757. Hans Efterfølger

Karl Drejer udgav samme Aar sin Erklæring at ville

ſpille eller lade ſpille Orgel i Dirniſſe Kirke. 1760 overdrog han ſin Part i Kvæg- og Midſommerſtiende af Dirniſſe Sogn mod et aarligt Bederlag. Han døde 75 Aar gl. i Februar 1808.

Hans Kornelius Schmidt, var allerede kaldet til Degn og Skolelærer i Dirniſſe under 24de Januar 1808, hvilket Embede han beklædte i næſten 40 Aar.

Henrik Thies blev kaldet under 7de Avguſt 1847. Paa Grund af Svagelighed tog hans Aſſked 1871 og døde ſenere i Odense.

I Ratterø havde man paa Grund af Børnenes Antal i Aaret 1865 opført en Skole, til hvilke Jens Peter Henriksen under 26de Januar 1866 blev kaldet ſom Lærer, og efter Thies's Fratrædelse blev Henriksen under 10de Avguſt 1871 kaldet til Kirkeſanger og Skolelærer i Dirniſſe.

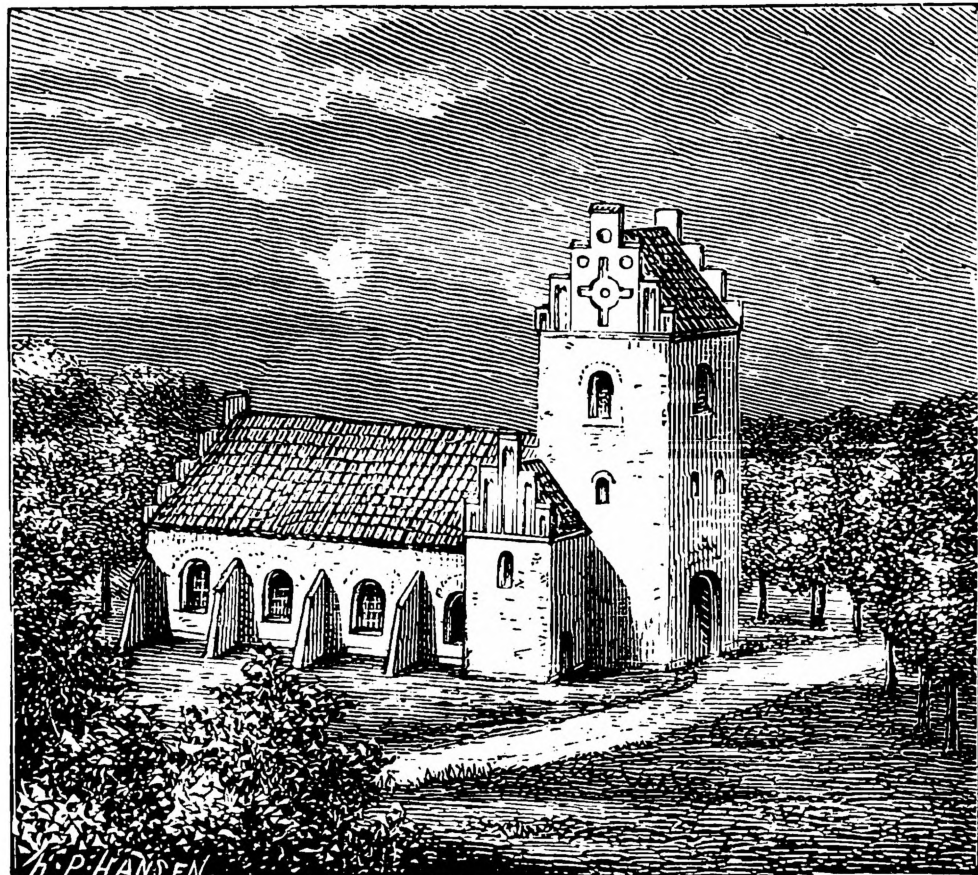
Tillæg til Dirniſſe Sogn.

Da Bladsen tillader det ſkulle vi, ligesom ved Veſteraaby meddele et Par Tillæg til Dirniſſe Sogns Historie, hentede dels af Tingbøgerne og dels af det velordnede Herregaardsarkiv.

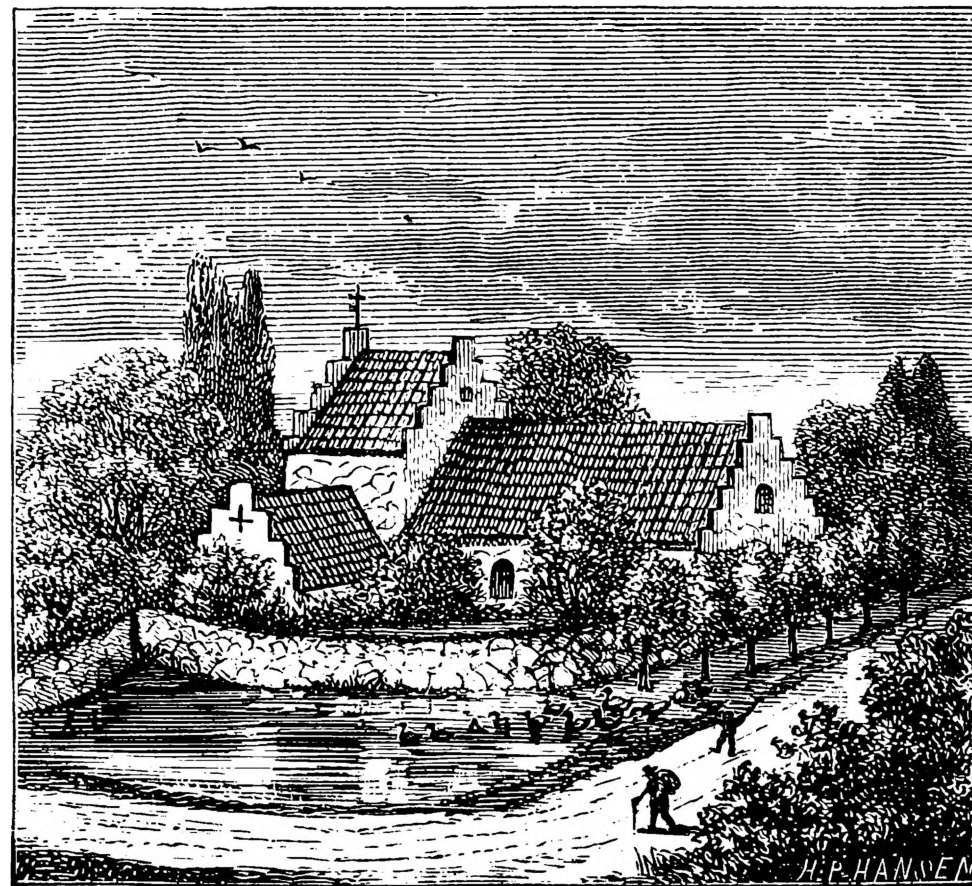
1725 optoges Syn over Poul Hansens Gaard i Kalefo, nærmest foranlediget ved, at denne Mand var kommen i Uenighed med Herſkabets Fuldmægtig, ſom derfor fik ham tiltalt for „Gaardsfæld“ og Ulydighed med ſit Herſkab. Ifølge dette Syn fattede det veſtre Ladehus kun 8 M. Bjælke; Stuehuſet i Nord 6 Traver Langhalm, 13 Men Fod og 1 Hanebjælke; det øſtre Huſ en Hanebjælke og nogle andre Ubetydeligheder. I Haven var der 56 Blomme- og Krægetræer og adſkillige andre Frugttræer, i Loften 4 gamle og 8 nye Boder, i Helletoften 14 Pile, i Kalvehaven 84, i Enghaven 105 og fra Sundet op til Porten 97 Pile. I Priſeshave var der fældet en Del Træer. Der fandtes 78 Stubbe af 3 Tommers

Tværmaal og 53 som Lægter. I Stensmarken var der gravet 250 Læs Løv og i Brendeholme 260 Læs. Der laa ved hans Gaard 206 Favne uopsatte Stengjærder. Poul Hansen havde boet i sin Gaard over 40 Aar og de Fejl der udhævedes ved Bygningerne vare ubetydelige i Forhold til den flette Tilstand Landbygningerne i Almindelighed stode i, hans Pileplantninger stode heller intet tilbage og det synes klart, at man heller ikke turde sigte ham for Skovhugget, saa det bliver ene og alene de uopsatte Stengjærder der maatte fælde ham, hvis det ikke var Ulydighed, der var den rette Grund. Men netop et saadant Tilfælde viser, hvor lidt det hørte til for at faa en Fæstebonde tiltalt for Gaardsfæld og fjærnet fra det Sted, han over en Menneſkealder havde holdt i Hævd.

Medens Rømninger fra Nakkebølle, Hvedholm, Stensgaard og flere andre Godser vare hyppige, vare disse dog sjældne i Dirnisſe Sogn. Vi have set, hvorledes man strax satte alt i Bevægelse for at efterspore Flygtninger fra de ovennævnte Godser (se 1ste Del S. 73) og det var mere eller mindre Tilfældet ved alle Strandgodser. En enkelt Rømning fra Holstenshus 1754 vidner derom. Sjak Larsen tjente nævnte Aar der paa Gaarden, og da det var en modig Karl fik Lysten til Frihed Overhaand hos ham. Under Foregivende at rejse i sin Herres Grinde tog han med en Baad fra Naby Strandhuse til Holnæs, derfra til Tønningen, hvor Fuldmægtig Pauli og Jeppe Skytte fra Holstenshus netop paagreb ham, som han var i Færd med at rejse med en Skipper til det „forjættede Holland“ — Maalet for danske Rømningsemænds dristige Drømme. Da han nu kom tilbage, klagede han sig vemodelig, at han af Ungdoms Daarlighed, saaledes havde handlet ilde mod sit Herskab, og lovede aldrig mere at forsøge paa fligt.

Avernakø Kirke.

Lyø Kirke.

Avernako Sogn.

VII Afsnit.

Derne og deres almindelige Historie.¹⁾

Danmark, vor Moder! voret af Bølger,
venlige Blomst paa Havfruens Bryst!
undrende maa selv Sydboens Dje
følge din rige, smilende Kyst.

(Fr. Barfod)

1. Den lille venlige Avernakø, syd for Fyn, hvor Øster-
søen og lille Belt mødes, ligger en Mil fra Faaborg, en
Mil fra Skjoldnæs paa Værø, $\frac{1}{2}$ Mil fra Lyø, $\frac{1}{2}$ Mil fra
Dyreborg og en god Fjerdingvej fra Bjørnø. Til Sognet
høre kun to Der, Avernakø og Korshavn. Paa Avernakø
er foruden Byen af samme Navn (Avernakke) tillige Byen
Munke. Den har en Udstrækning fra Nordvest til Sydøst
af en halv Mil, medens den paa det bredeste Sted næppe er
halvt saa bred, og naar man regner Korshavn med, der ved
en lang, smal Lange er forbunden med Avernakø, er Sognets
hele Længde over en Mil. Dets Areal angives²⁾ til 1069
Tdr. Land med 100 Tdr. Stk., men efter Stormfloden den
13de Novbr. 1872, da Den mistede en Del Areal, er Hart-
kornet nedsadt til 98 Td. 4 Skpr. 2 Fdk. $2\frac{3}{4}$ Alb. Der er
efter sidste Folketælling 374 Indbyggere, medens der 1806
ifølge Begtrup kun var 234. Jordsmønnen til Avernakke og
Munke Byer er med Undtagelse af nogle Syltemoser og
Søer, der især brede sig over en større Strækning af Dens

1) Kilderne til dette Afsnit ere de samme som ved de foregaaende
Sognebeskrivelser, nemlig Hovedstadens Arkiver: Gehejmearkivet,
Ministeriernes, Matrikuls- og Landoverretsarkivet. Desuden er ved
Pastor Knudsens Velvilje afbenyttet adskillige i Præstegaarden op-
bevarede Meddelelser om Avernakø.

2) Trapés Beskrivelse af Danmark.

nordvestlige Ende, gode lermuldede Jorder. Paa Korshavn er den nordvestlige Ende ligesom paa Avernakø for en Del Sø- og Strandenge, og medens dens nordlige Side er høje, magre Sandbanker, er den sydlige Side, der vender imod Grø, frugtbare og lermuldede Jorder. Saavel ved Avernakø som ved Munkø og Korshavns Baadlejer er der for nogle Aar siden med Understøttelse af Amtet opført ret bekvemne Broer for Ind- og Udfibning. Broen ved Avernakø, paa Dens nordlige Kyst, er endog saaledes, at Smaa-jagter kunne lægge til, medens Indsejlingen ved Munkø derimod er udsat for at tilstoppes med Sand. Broen ved Avernakø er bygget 1869, ved Munkø 1870—71 og ved Korshavn 1872.

Avernakø er den nordligste By og ligger et ikke ubetydeligt Stykke fra Stranden. Dens Beliggenhed er ret smuk. Der findes to smaa Lunde, en ved hver Side, medens Haverne og Pileplantningerne langs Vejen give den et Udseende, som den var indhyllet i en Skov. Midt paa Byens Gade hæver Majtræet, et oprejst Mastetræ, 36 Al. højt, sin slanke Fløjstang højt over Huse og Haver. Majtræet, der omgives af en Stensætning, er prydet med Kranse og forsynet med Flagstør, hvorfra et stort Danebrogssflag kan hejSES ved festlige Lejligheder. Byen bestaar af 10 Bøndergaarde foruden Præstegaarden. Bygningsmaaden tyder paa, hvad der nedenfor skal vises, at der oprindelig kun har været 5 eller 6 Gaarde, som i Tidens Løb ere delte. Da Byen endnu saa godt som ligger samlet, ere de fleste Bygninger smaa og lave, gammeldags Bindingsværks Huse. Nordvest for Byen ligger den flade Fællesmark, der ofte overskylles af Høivaande. Nærmest Landingsbroen har man Kongens Sø og i en uafbrudt Række langs Kysten, nord og vest for Byen; Skan Oddens Sø, Hoved Sø og Sønder Sø.

Midt imellem Avernakø og Munkø Byer ligger Kirken og Skolen. Munkø By, der ligger tæt ved Stranden, bestaar af 5 Gaarde, der skulle være byggede af Munkene ved Holmekloster. Majtræet pryder ligeledes denne By. Det er Stedet, hvor Ungdommen samles om Sommeraftenen, nu som

for flere Hundrede Aar siden. At danse om Majtræet er en gammel Skik i Norden. Lige over for Majtræet, i en Have, staar der et mærkeligt stort Bæretæ, som skal være et af Danmarks ældste.

2. At Sognet har været beboet i Oldtiden, derom synes de endnu tilbageværende Minder at vidne. Lidt nord for Byn, paa Mtr. Nr. 5, tæt ud ved Havet ligger en sprængt Sten, Bjergestenen kaldet, „hvorunder der i gamle Dage var Bjergfolk.“ Stenen er efter alt at dømme en almindelig Overligger af en der paa Stedet værende Dysse. Tæt vest for Byn (paa Mtr. 9) findes en prægtig Dysse paa en lille Høj, omgivet af smukke Brietorn og Benved. Overliggeren, der er noget flad, er $9\frac{1}{2}$ Al. i Omfang og hviler paa 5 Bæresten. Det er den eneste uforstyrrede Dysse fra Oldtiden, der endnu findes paa Den, af hvilken Grund der fra Direktionen for de antikvariske Mindesmærkers Bevaring er indledet Underhandling med Ejeren om Afstaaelse af dette Minde til Statens Fredning, og der er Haab om, at det vil ske.

Paa Munkeby Mark findes to Runddysser; den ene paa Thomas Falks Mark, saa Favne fra Dens søndre Klint, og den anden paa den tilgrænsende Nabo, Hans Jensens Jordlod, ligeledes i Nærheden ad Havet. Paa den første af disse, en mindre Høj, omsat med større Stene er et Gravkammer i Midten, men Overliggeren er borte, og Sidestenenene vare ogsaa engang bestemte til at opbrydes for at bruges til Grundstene; men, da man saa ved at løfte den ene Sidesten til Siden fandt en i Strandsand nedlagt menneskelig Benrad, lod man dette Oldtidsminde have Fred. Den anden Dysse er overgroet med Tornkrat og ligeledes omsat med Stene. Den har et Gravkammer paa Toppen, hvis Overligger er væltet af til den ene Side.

Ikke langt fra disse Dysser, ved den anden Side paa den mod Stranden værende Syltemose, er Stedet, hvor man den 16de April 1685 under en stor Sten fandt de berømte sex Guldskaale af drevet Arbejde, som Dens Ejer, Niels Krag, præsenterede til Kong Kristian den femte. En af disse blev

efter kongelig Befaling 1812 overleveret den franske Minister Alquier; de øvrige 5 ere endnu i Museet for nordiske Oldsager. Nævnte Fund er, saa vidt vides, det første, der er gjort her i Landet af lignende Art, hvor man nu har fundet ikke mindre end 28 saadanne Guldkar, medens hele det øvrige Europa kun kan opvise 5. Saaledes fandt man 1774, tre Guldskaale ved Gjerdrup i Ribe Amt. Manden kjendte Lovbestemmelserne om Danesø, men lod sig dog forlede til at lade sit Fund gaa ud af Landet. Derimod fik en fattig Bolsmand i Kallehave Sogn ved Bordingborg udbetalt af Staten en Metalværdi af 1100 Rdr. for to flaskesformige Guldkar. Alle de bevarede Guldkar ere forarbejdede paa samme Maade, idet hver af dem med stor Dygtighed er udhamret af en Guldplade. Man mener, at de tilhøre Bronzealderens Slutningstid, der ligger henved 2000 Aar tilbage i Tiden. Det er sandsynligt, at de have været anvendte ved Gudstjenesten og ere gjemte i Ufredstid. Det hedder saaledes i en Meddelelse om de ved Boslunde 1874 fundne Guldkar: „Da de synes at skrive sig fra Bronzealderens Slutningstid, turde disse kostelige Fund tydes som Minder om de Brydninger, en ny Folkestammes Indtrængen i Landet har medført. Bronzealderens Præster have da skjult deres Tempelskatte, for at disse ikke skulde blive plyndrede af Jernalderens Folk, som med den højere Kultur indførte en ny Religion og søgte at udlette Sporene af den, hvortil det undertvungne Folk bekjendte sig.“ Det kunde dog vel være, at de have Ret, som mene, at Bronzealderens og Jernalderens Folk er et og det samme, saa at hine Kostbarheder simpelt hen ere skjulte for almindelige Vikinger.

Paa Korshavns vestlige Endepunkt, tæt ved Drejet, ses en Del oprejste Stene, „Høje Stene“, og en liden Høj der sikkert kunne henføres til Hedenskabets Tider — rimeligvis en Samling Bauta-stene, skjønt Thomas Barfoed, der var Præst paa Den, i sit Digt „Korshavns-højen“, har skildret disse Stenes Betydning paa en hel anden Maade, efter et paa Den gængse Sagn. Ifølge dette skulde disse Stene være

rejste engang, da Dens Heste vare skabede „for at de kunde flø sig rene ved dem.“ Det hedder derom i Digtet:

— — — Engang i gamle forsvundne Dage
 Der ramte Korshavn en bitter Plage.
 Og hør hvori den Plage bestod:
 Hver Hest var skabet fra Top til Fod —
 At nu de Og kunde flø sig rene,
 Saa rejste man disse mærkværdige Stene.“

Endelig er det et Spørgsmaal, om den af Gaardmand Niels Rasmussen Bjørnø 1848 ved Bløjning fundne Malmgryde bør regnes som et Minde fra Oldtiden. Gryden, der endnu opbevares i Gaarden, har en Højde af $14\frac{1}{2}$ Tomme og er forsynet baade med Hanter og Ben. Den vejer 26 Pd. 20 Kvint. Den blev funden paa en Ager, der fra gammel Tid af har baaret Navn af Grydeager. Kjendere vil vide, at slige Gryder ikke er mere end 2—300 Aar gamle.

3. Med disse Oldtidsminder for Dje synes man at kunne slutte, at Den eller Derne maa have været beboet i Oldtiden, og der er dog vistnok her ligesom andre Steder i Landet sløjset og tilintetgjort adskillige andre Minder. Men selv om Derne virkelig have været beboede baade paa hin Tid og den endnu langt senere, da vort Folk førte det vilde, omflakkende Vikingeliv og var en Skræk for Englands, Hollands, ja selv for Frankrigs Folkesærd, naar de i tætte Skarer overfaldt og plyndrede disse Landes Kyster, — saa er der dog en høj Grad af Sandsynlighed for, at alle disse Der synd for Fyn atter vare uden mennekelige Beboere i hine sørgelige Tider, da Benderne hærjede og plyndrede de danske Der og Kystlande paa samme Maade, som Danskerne fordum havde hærjet andre Kystlande. At Lyø og de andre Smaøer vare ubeboede paa Kong Baldemars Tid, derom afgiver Tordebogen i sine sparsomme Efterretninger næsten fuldstændig Visshed, idet Avernafo dengang staar under Navn af Væstredraghø¹⁾ med

¹⁾ Jfr. Dr. Nielsens Udgave 136, hvilket yderligere finder sin Styrke derved, at man endnu ved 1803 kaldte disse to forbundne Der (Avernafo og Korshavn) for Væstørerne.

Hjorte og Daa, medens det nuværende Drejø (Dstræ Draghø) staar for Hjort, Daa og Hors. Hjorte, Kaa og Daa var naturligtvis Listen over de vilde Dyr, der fandtes, Hors var Betegnelsen for de paa Derne værende Stod. Østre Drejø, Avernakø og Korshavn var ligesom Ljø og tildeels de andre omliggende Der ved deres tætte Skovvæxt ligefrem kongelige Dyrehaver.

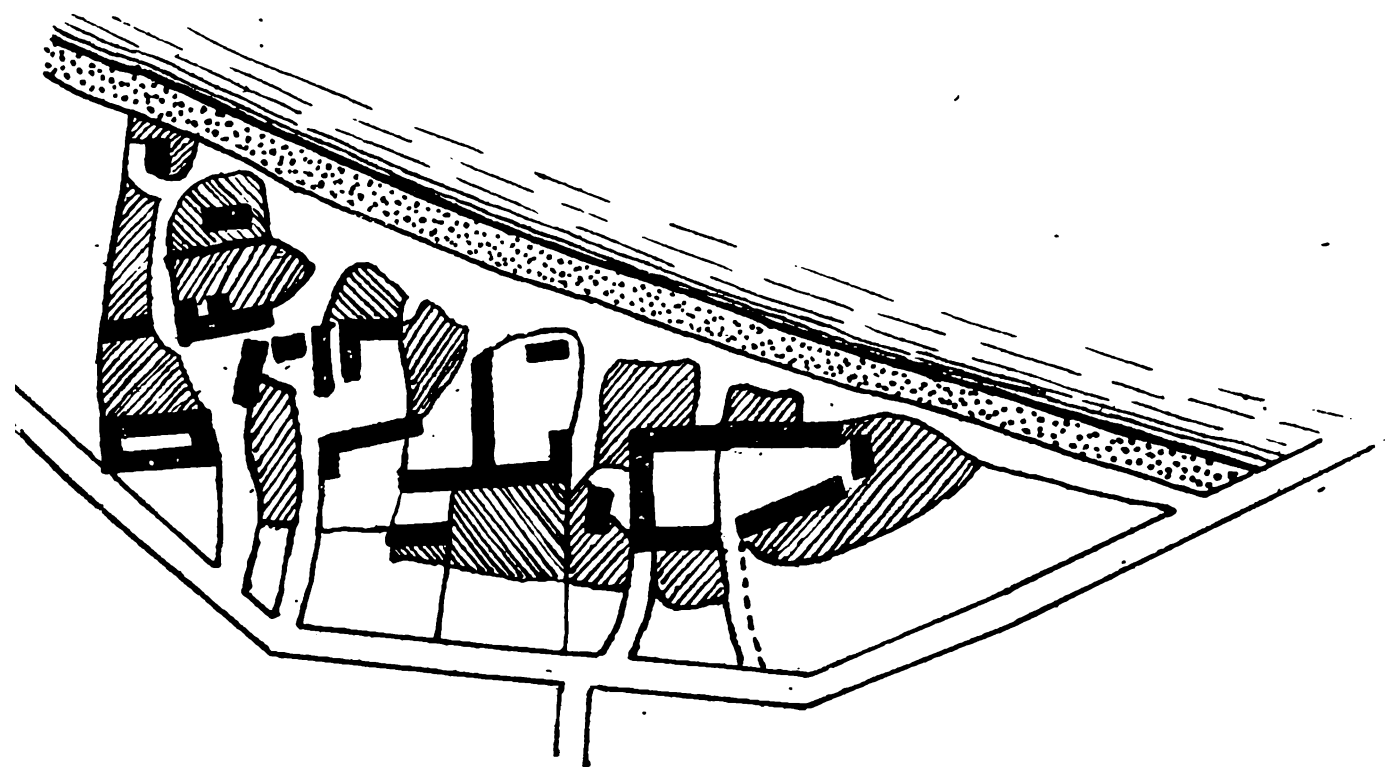
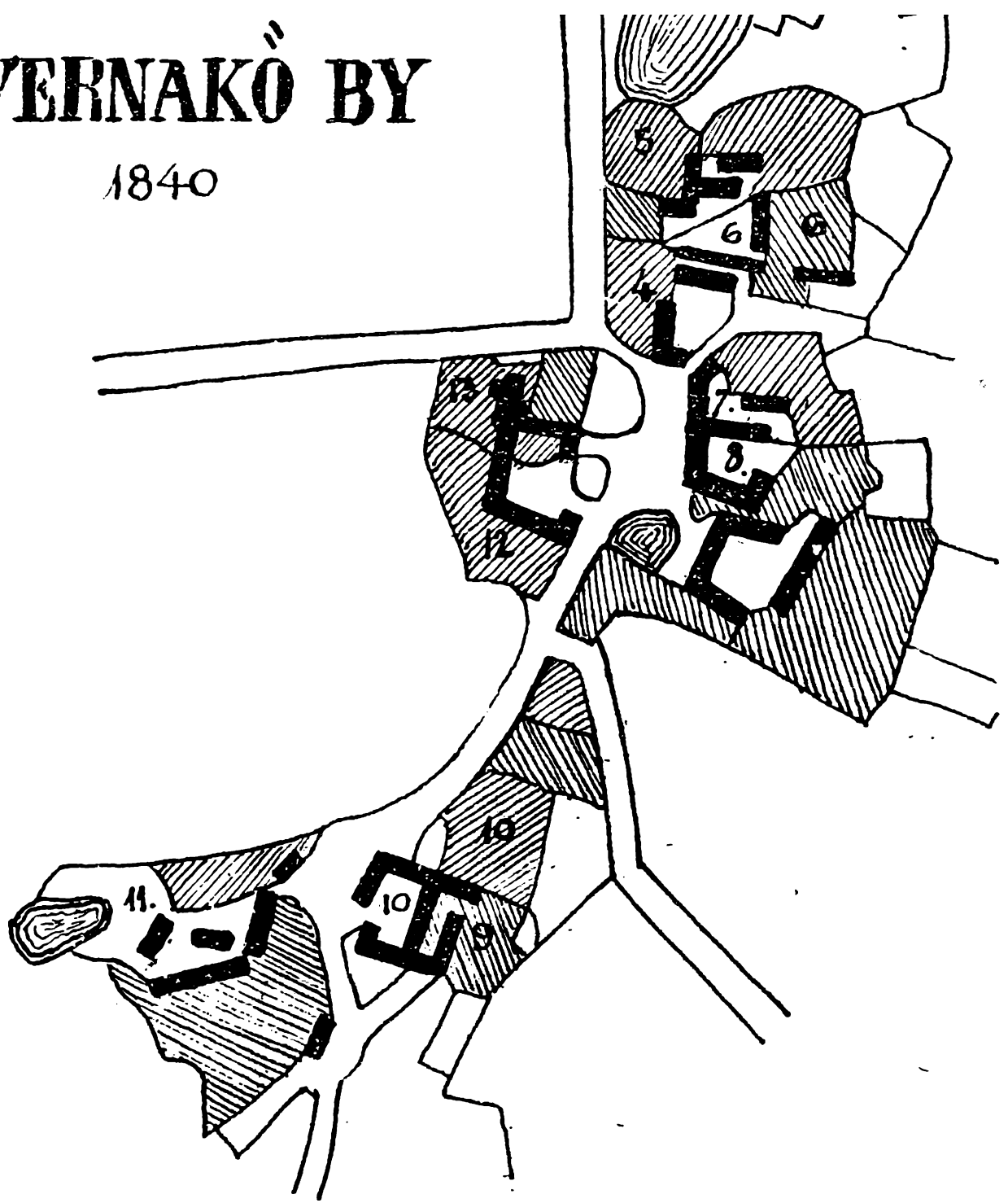
De næste sikre Efterretninger, man har om Avernakø, ere omtrent 300 Aar yngre og vise, at Beboerne opførte en Kirke og fik Kongens Tilladelse til at tage dem en Præst, som under Kirkens Historie nærmere omhandles.

Ifølge Nyborg Lens Regnskaber 1563 var der paa hin Tid 6 Gaarde og 3 Huse i Avernakø By. De fire Gaarde ydede hver et Svin i Landgilde, og de to Gaarde hver to Svin. Den ene af disse havde 11 gamle Svin, hvoraf det fremgaar, at Skovene paa Den endnu paa hin Tid ikke var uden Betydning. Munkø By, der dengang som nu bestod af 5 Gaarde, hørte under Holmekloster og overdroges 1568 tillige med det øvrige Gods af Kong Frederik den anden til den lærde Henrik Rankau. — Munkø By — det er Munkenes By, er efter al Rimelighed opstaaet ved, at Kongen havde skjænket Munkene ved nævnte Kloster de Torder paa Avernakø, der danner Dens sydlige Del, hvor de siden havde opført Byen, og den er saaledes ikke indført i Nyborg Lens ældste Torderbøger i Rentekammerets Arkiv. De 5 Gaarde paa Munkø henhørte under Holmekloster (der senere fik Navnet Rankauholm og atter senere Brahetrolleborg) lige indtil Kaj Lykkes Fald 1661, da de bleve pantsatte til Otto Krag paa Egešov, som da allerede havde faaet Avernakø og Korshavns Byer. De 5 Gaarde stode for hver 3 Tdr. 5 Skp. 3 Fdk. 1½ Alb. Hartk. og ydede hver 1 Td. Torsk og 3 Mk. 8 ß i Penge. Hver af dem blev udlagt for 225 Rdr., hvilket var 60 Rd. pr. Stk. Fra Egešov blev Munkø By ikke senere indløst til Brahetrolleborg.

Paa Jakob Madsens Tid (1587—1606) opføres i Visitationsbogen Avernakø (Arnakø) med 16 Gaarde, Korshavn 6 Gaarde og Munkø 5 Gaarde. — Gaardene i Avernakø bleve efter-

AVERNAKÓ BY

1840

KORSHAVN BY

1825.

haanden delte, og allerede 1610 vare 3 af de 6 Gaarde delte hver til to Mænd. Avernakke By og Den Korshavn bleve ved Kongens Pantebrev af 2den Februar 1653 overdragne Otto Krag til Egestov, for en Del af den af ham ydede Forstrækning af 4,086 Rdr. 8½ ß til Flaadens Udrustning. For denne Sum gaves der ham nemlig Pant i en Del Krongods i Nyborg Len, hvoriblandt Korshavns D, som skyldte aarlig 10 ß Gjæsteri, 1½ Pd . Rug, 4 Lam, 4 Gæs og 8 Høns med Skov til 16 Svins Olden. Avernakø (Avernakke By), som ydede i aarligt Landgilde 6 Mk. 10 ß 2 Alb. Redselgjæld, 1½ Pd . 4 Skpr. Byg, 3 Lam, 4 Gæs og 6 Høns, med Skov til 3 Svins Olden, hver Tønde Hartkorn sat for 55 Rdr. Hver af de otte Bøndergaarde i Avernakke By havde tilfammen ved Skyldsjætningen 1664 Sædeland til 1 Td . Rug, 2 Tdr . Byg og 4 Skpr. Havre de 5 Munke Gaarde 1 Tde . Rug, 10 Skpr. Byg og 6 Skpr. Havre. De 6 Gaarde paa Korshavn 1 Tde . Rug, 1 Drte Byg og 6 Skpr. Havre. Ved Skyldsjætningen 1688 var der bleven 10 Gaarde i Avernakke By, af hvilke den ene var Præstegaarden. Munke By havde 5 og Korshavn 6 Gaarde. Avernakke Bys Jorder var inddelte i 5 Marker, i hvilke der var følgende Skifter:

Lillemarken: Bjergeskift, Hvilbjerg, Sød = Egseskift (Søeg) og Krogestykker. Østermarken: Krogager, Stenhøj, Kirkestykker og Bøgebjerg. Søndermarken: Gedemaagre og Bænget. Vestermarken: Savsted og Gaasetrog. Rømarken havde i 25 Aar ikke været saet, hvorfor ingen Rede kunde gøres paa Jorden. Til Byen fandtes den nødvendige Gjærdsel, men ingen Stavre Tørveskjær eller Ildebrændsel. Der drives noget Fiskeri, men man klagede over, at Sælhundene gjorde Skade paa Garnene.

Til Munke By henlæa 3 Marker: Munke-Lykke med Trondeagre, Østermarken med Skjoldagre og Daabjerg og Søndermarken med Daabjerg. Der var Torn til Gjærdsel, men hverken Stavre eller Tørveskjær.

Til Korshavns By hørte 5 Marker: Nørremark med Stensfisten, Klokketænte, Stenstykkerne og Nakkensskift; Bænget med Nakkeguldbjerg, Tronningskift Ornebjerg,

Knollensskift, Revskift, Endeløsskift og Drenbjerg (hvilket sidste bestod af hvidt Sand og Stengrus og hvilede i 30 Aar); Luffen eller Løffen, med Grødagre; endelig Lindeshoved Løkke, (maaske af Lønshøjen) og Sønder Mark. Til Kørshavn fornøden Gjærdsel, ingen Stavre eller Tørveskjer, saa de have ingen Aldebrændsel. Fiskeriet led Skade ved Sælhundene.

I Pontoppidans Dansk Atlas fra 1767 meddeles bl. a. følgende om Avernakø. „Avernakke eller Arnakke er et plat og temmelig godt Land, med 3 Byer, som avle god Rug, Byg og Urter til 21 Gaarde og nogle Huse, hvis Beboere ligesom paa de andre Der ere Bønder og Fiskere, hvilke have deres Birket og Tinghus paa Landet. Her er en smuk Lund eller liden Skov, som de fleste andre Smaager savne.“ Hvor længe Avernakø Birk har holdt sig som en selvstændig Retsfreds, er ikke bekjendt, ligeledes ere Efterretningerne om Birket yderst sparsomme. Tingbøgerne ere næppe bevarede, og man ved kun Navnene paa et Par Dommere. Rasmus Klingebjerg var Birkedommer og Kirkeværge 1679. Han døde 1705. 1726 var Knud Pedersen Skytte, kongelig Skovrider ved Odense Nytterdistrikt, Birkedommer der ved Birket. Tinghuset skal efter Traditionen have været i nuværende Anders Pedersens Gaard i Avernakke. Paa den nordlige Side ligger Galleagre — rimeligvis Stedet for Galgen eller Retterstedet.

I Begyndelsen af indeværende Hundredaar bleve Derne fra Egskov henlagt under Svodholm, hvilke Herresæder da vare forenede, og da havde Avernakø By allerede faaet Udsiftning, som en Følge af daværende Sognepræst Faaborgs kraftige Paastand, idet han krævede Præstegaardens Torder udsiftede af Fællesskabet, og som Følge heraf maatte hele Byen udsiftes. Hr. Faaborg døde imidlertid 1798 inden Udsiftningens Fuldførelse, og det blev saaledes hans Eftermænd, der kom til at nyde dens Goder. Da ingen Udslytning fandt Sted, fik en Del af Beboerne langt til en Del af deres Torder, en Byrde, der især blev trykkende for Husmændene, men de foretrak denne Ulempe for Udslytning, da de derved vilde blive mere fjærnede fra deres Erhverv.

Munke og Korshavns Byer bleve derimod først udfisktede 1824. — Foruden de udfisktede Jordlodder havde Avernakke Gaardmænd ogsaa en Fællesmark vest og nordvest for Byen, som blev udfisktet 1860. Det er den lave, ovenfor omtalte Strækning med Indsøerne, der oversvømmes ved Højvande. Beboere, som ved Udfisktingen ikke havde „Skov“, fik tildelt hver en lille Lod til Skov, med nogle Hvidtorn og Ask, da Eg og Bøg ikke findes. Derimod have nogle af Gaardmændene godt Tørveskjær paa deres Grund. En Karls Løn angives hos Bondo¹⁾ til 7 Tdr. Bøg om Sommeren og 3 Tdr. 4 Skpr. Rug om Vinteren.

Imellem Avernakke og Munke Byer fører en ret behagelig Vej, der ved begge Sider er beplantet med Pile. Foruden de 5 Gaarde laa forhen det gamle Degnebol i Munkeby. Det laa tæt ved Stranden, nord for Byen, saa, hvis det ikke havde været nedbrudt før Stormfloden 1872, vilde det have været revet bort af Bølgerne. Hver Gaardmand har sin Jord samlet paa et Sted. Gaardene ere noget større end Avernakke Gaarde. Herfra fører Vejen over Drejet til Korshavn. Før Udfisktingen bestod Korshavn By af fire hele Gaarde, fire halve Gaarde og fire Huse uden Jord. Ved Udfisktingen 1824 bleve alle otte Gaarde gjorte lige, og de fire gamle Huse fik Jord. Der var udlagt en Huslod nærmest Drejet, bestemt til derpaa at opføre en Mølle, hvilket dog ikke er sket. Derimod er der opført en Vejrmølle ved Munke og atter senere en mindre Mølle ved Avernakke. Jordemoderholigen er opført af Amtet 1869.

Efter en Tordebog over Avernakø for 1829 var der i Avernakke By 10 Gaarde, hver med 1 Td. 6 Skpr. 3 Fdk. Stk., og 5 Huse. I Munke 5 Gaarde, hver paa 4 Tdr. 2½ Skp., og 4 Huse; paa Korshavn 8 Gaarde, hver paa 1 Td. 6 Skpr. 2 Fdk. 2½ Alb. Stk., 7 Huse og 2 ubebyggede Huslodder. Senere er der bygget en Skole og nogle flere Huse.

Det henved tusinde Aen lange Drej imellem begge Der er ved almindelig Vandstand tørt, og til de fleste Tider til at kjøre over. Drejet har det særegne ved sig, at de

¹⁾ Pastor Bondos Haandskrift om Avernakø.

Kullesten eller det Strandør, hvoraf det er dannet, snart flytter sig i østlig og snart i vestlig Bugtning, efterjom flere Dages Storme har Indflydelse derpaa; men det forbinder stedse de flade Landtunger ved begge Sider med hinanden. Beretningen i Jakob Madsens Visitatsbog viser, at Drejet for henved 300 Aar siden var omtrent i samme Tilstand som nu. Dog vil gamle Folk paastaa at det i ældre Tider har været overgroet med Rør. Ved at passere Drejet er afstedkommet adskillige Ulykkestilfælde. 1629 druknede Sognepræsten Jakob Tørgensen. 20de Oktober 1796 førte en Mand over Drejet i stærk Storm; da Vandet gik ind i Bognen druknede en Kone og en Dreng. Den 15de Juli 1841 druknede en Pige ved at gaa derover i Højvande. Det samme var Tilfældet 1868 med en Mand fra Faaborg.

4. Saasnart man efter at have passeret Drejet, kommer ind paa Korshavns Grund, falder „Høje Stene“, omtrent 15 spredte staaende Stene og strax i Dje, med en af Strandsten sammensat lille Høj. Fra „Høje Stene“ op til Byen er henved et Par Tusinde Alen tung Vej, langs den vestre Strandbred. Paa Korshavn ere alle Gaardene udflyttede. Den første Udflytning fandt Sted, da 3 Gaarde afbrændte 1834. Byen bestaar nu kun af Huse, hvis Beboere drive Strandfiskeri som Hovederhverv. Udflytningsbroen og Baadlejet er tæt nedenfor Klinten, ved den østre Strandbred. Herfra drager en efter Dens Forhold meget god Vej ud mod Revfrogen, der lige som deler Den i to Dele. Den søndre Side af Landet er for det meste god fast Jord, medens den nordlige derimod er høje magre Grus- og Stenbanker. Korshavns højeste Punkt, Ravnebjerg, er 100 Fod. Herfra haves en vid Udsigt. Den har flere Tørvemoser, i hvilke der findes store Træer, særlig Egetræer. Tørven i disse Moser er noget salt- og svovlholdig, men da der ikke findes Skov paa Den, tager man til Takke med den mindre behagelige Mosetørv. Fra Dens sydvestlige Hjørne strækker sig et flere hundrede Alen langt Rev ud i Stranden, kaldet „Korsens eller Kaarsens Trille.“ Et tilsvarende fremspringende Punkt paa Dens syd-

østlige Hjørne kaldes „Nakkens Odde“. Disse Punkter skjærmer den naturlige Havn, „Kevkrogen ved Kapelsodden.“

At Derne i ældre Tider have været overgroede med Skov, derom vidne ikke alene de foran fremførte Bevisligheder, men og de i Moserne opgravede Træstammer og de store Egeborde, af hvilke der tidligere fandtes et i hver Gaard, som efter Sagnet alle skulle hidrøre fra Dens egne Skove. Ogsaa det viser Skovenes Betydning paa Derne, at hver Gaardmand skulde yde Præsten et Læs Bøgebrænde og en Tønde Kul, saavel som Kristian den fjerdes Befaling af 1632, at Lensmanden i Nyborg uden Betaling skulde udvise Præsten 10 Læs Bed af Korskavns Skov. Hvorledes denne Skov er forsvunden vides ikke med Visshed. Efter den gamle Taxt var Korskavns Skov regnet for 16 Svins Olden, altsaa omtrent 40—50 Tdr. Land god Oldenskov. Da Den 1654 var bleven pantjat til Egeskov, var der ingen Hensyn taget til den af Kong Kristian den fjerde givne Befaling om de 10 Læs Brænde af Korskavn Skov, og da Sognepræsten havde klaget derover, sendte Kongen under 31te Juli s. A. (1654) et Brev til Mogens Raas, Lensmand paa Nyborg Slot, „at han skal lade Præsten paa Avernakø faa 10 Læs Bed ud af Kronens nærmeste Skove“. Som en Følge heraf fik Præsten næppe mere Ildbrændsel fra Korskavns Skov, der ikke længer tilhørte Kronen. Den var desuden svunden stærkt ind, saa den ved Skuldsætningen 1664 kun blev taget til 5 Svins Olden = 1 Skp. 2 Fdk. 2 Alb. Stk., men inden 1688 var den saa ringe, at den helt udgik af Hartkornslisten, da der ingen Oldenskov var mere, der var blot den fornødne Gjærdsel, mest Torn, men ingen Stavreskov. Og da Præsten endnu i sin Indberetning 1690 angiver 16 Læs Bed og 16 Tdr. Kul af de 16 Fiskergaarde — for saa vidt de kunde yde samme, saa ved man, at han for Bedet har maattet tage til Takke med Tornekvas. Du kjender man næppe Stedet, hvor Skoven var. Men et øde, forkrøblet Krat paa Dens sydlige Ende bær selv Vidne derom. Det er Tornekrat og andre lave Buske, men saa overjaaet med Sten, at enhver kan se, det aldrig har været dyrket. Her findes desuden en Del af de

Planter: Drendriver, Anemoner, Skovstjerner og flere andre, hvis Tilværelse tydelig nok peger hen paa, at den forsvundne Skov har været her.

Nede ved Stranden (Kapelsodden), lige over for Drejø, er en smuk Dal, omgivet af de nævnte kratgroede Banke, hvor der findes Sagn og Minder fra mere end en Tidsalder. Her findes Spor af en Landingsbro, som man mener fra den Tid, da der ingen Kirke var paa Derne; da havde man et Kapel eller Bedehus her ved denne Havn, der næsten er skjærmnet for alle Vinde. I en Kratflov ved Siden af Kapellet henhænge Drejøboerne deres døde, naar der indtraf Modvind eller haardt Vejr, saa at de ikke kunde naa Grø. Stedet hedder Kapelsodden, og der er endnu Spor af Tagsten og Mursten, skjønt disse Spor nu langt fra ere saa øjenfaldende som før Stormfloden. Om dette Sted hedder det i de gamle Præsteindberetninger: „Der findes et Monument paa Korshavn, som kaldes af de Gamle en Helligdom.“ Naar man nu ser Stedet og hører Sagnene, der endnu leve i Folkemunde, ser de høje Bakker, der omgive det, ser Havnen og Landingsbroen foran, og tænker sig Bakkerne iflædte en yppig Skovvæxt, da vil man let fatte, at Stedet virkelig kunde have haft den Betydning Sagnet tillægger det. Selv i Oldtiden har det sikkert været et helligt Sted. Den gode Havn og den sjældne Beliggenhed har bidraget til at samle Dboerne derom. Her findes ikke alene Spor af en af Oldtidens Rjokkenmøddinger, et tykt Lag Muslingeskaller og andet Fiskeaffald, og tæt ved Siden ad disse Lævninger findes Spor ad Brandpletter, saa man ogsaa har Formodning om, at Stedet i Oldtiden har tjent som Gravsted. Længe efter Kristendommens Indførelse, hen i det 14de eller 15de Hundrebaar, da man med Bestemthed ved, at Derne atter vare beboede, har man temmelig sikkert opført et Bedehus her paa Stedet baade for de omliggende Der og for de forbi sejlede Skibe, som her i ældre Tider jævnlig søgte Havn.

Korshavn hørte 1536 tilligemed Avernaffe under Kronen. 1563 var der tolv Familier der paa Den, men de tre synes at have været jordløse Huse. 9 Beboere (Gaarde og Bol)

ydede Svin. De 7 hver et Svin, den ene, Anders Juel, som havde 13 gamle Svin og 4 Grise, ydede 3, Lavrids Nielsen havde 13 gamle Svin og ydede 2 gamle Svin i Landgilde. Fra hele Den 12 gamle Svin.

Under Krigen med England (1807—14) laa en Afdeling af den engelske Flaade i længere Tid imellem Avernakø og Grø. De engelske Matrosers Landgang indgød Beboerne Skræk, saa de fleste af dem toge Flugten og søgte Frelse paa Fyn. En gammel Kone paa Korshavn, som ikke vilde flygte, blev ilde mishandlet af de raa Matroser. Kun en gammel Mand ved Navn Peder Hansen kunde med sin Kone gaa uantastet imellem dem; hvad Kreature og Guds dette Ægtepar tilegnede sig, blev urørt, ellers toge Matroserne, hvad de fandt for godt. En Del af Kreaturerne slagtede de, Mel, Gryn og andre Fødevarer toge de med sig og fyldte Krukker og Kogekar med Urenligheder. Robberkjelder og slikt lode de sænke i Gadefjæret, og først da Vandet svandt, kom disse Sager tilsynne. En Dag kom en engelsk Bark med 6—8 Mand ind ved Baadlejet ved Avernakø og vilde tage en af Baadene, men blev hindret deri, ved at nogle af Bøerne, som havde Skydevaaben, affyrede disse, hvorpaa Fjenden skyndsomt tog Flugten.

5. De gamle Folkeskikke, som endnu tildels ere bevarede, høre ogsaa med til Dernes Historie, og de fortjene ikke alene at meddeles, men ogsaa at bevares, da de dog ere venlige Minder fra ældre Tiders Samfundsliv, og flere af dem kunne endnu ved at holdes i Ære være vækkende og forædlende baade for Unge og Gamle.

Paa Avernakø skifter man Oldermann 1ste Maj, men Oldermannsgildet holdes Kristi Himmelfartsdag. Sen paa Eftermiddagen Kl. 4—5 lyder Trommen eller Hornet for at sammentkalde Byens Mænd og Karle, som snart efter møde hos Oldermannen, der giver en Tønne godt Ol til Afsked. To til tre Timer sidder man sammen og fortæller hinanden nye og gamle Ting, medens Olfanden jævnlig gaar Bordet om. Naar der er malket til Aften komme Bøerne og Musikanten, og nu danser Ungdommen et Par Timers Tid,

hvorefter enhver gaar hjem til sit. Fra anden Pinsedag fortsættes disse Gilder, indtil hver Gaardmand har givet en halv Tønde M, alle Husmændene i Forening en halv Tønde og alle Karlene ligledes en halv. I ældre Tider var der mere Alvor tilstede ved Gilderne. Hver Gaardmand havde tidligere sit bestemte Sæde ved Bordet, medens en af dem havde det Hverv at slaa til Lyd, naar der var en eller anden, der følte sig kaldet til at holde en gubelig Tale. Der var for 70 Aar siden en Mand i Munkø, Lars Rasmussen (kaldet gamle Lars), der var stærk i at holde lange Taler. Han havde desuden en saa stærk Hukommelse, at han kunde gjengive en Prædiken som Præsten havde holdt, Ord til andet.

I Julen samles Ungdommen skiftevis hos Gaardmændene om Søndag Aften for at danse og lege Jul. Dog er Dansen nu det fremherskende, Julelegene have tabt deres oprindelige Betydning.

Til Fastelavnsgildet har man udtaget en Konge og en Prins, som Pigerne smykke med „Stads og flagrende Baand.“ Fastelavns Mandag ved Middagstid samles Karlene, der med disse to Rangs personer i Spidsen, med Fane og Musik gaar Byen om for at indbyde de øvrige Gæster til Gildet om Aftenen. Ridning, som tidligere fandt Sted, er nu mere og mere gaaet af Brug.

Lørdag før Pinse nedtages de paa Gaderne i Avernafe og Munkø staaende Majtræer for at tjæres og paabindes nye Kranse. Sen paa Formiddagen tuder Oidermandens Karl for at samle Mænd og Karle. Efter at Stangen er nedtaget, tjæres den af Karlene, medens de Karle, som første Gang ere med, skulle rydde Gullet og Drengene plukke Blomster og Grønt til Kranse. Kl. 5—6 om Aftenen sammentkalles Mandskabet igjen ved Tuden, og da rejses Stangen med Munterhed. De, som ikke før have været med, maa give lidt ud til Drikkevarer, medens hver Gaardmand giver en Kande M, som nydes i Forening under munter Spøg, hvorefter enhver gaar hjem, mens de ønske hverandre en glædelig Pinse.

Paa Korshavn begynde Sommergilderne Kristi Himmelfartsdag og fortsættes 2den Pinsedag og hver Søndag, indtil

hver Gaardmand har gjort et Gilde og opvartet med en halv Tønde M, hvortil Musik og Dans, men hverken Brød eller Brændevin. Naar hver Mand har gjort et Gilde, give Karlene to Gilder, hver paa en halv Tønde M, og Drengene et Gilde, saa der ialt er 11 Gilder.

Skjønt vi i Reglen ikke have taget Hensyn til saadanne Sagn, som ikke have historisk Betydning for vedkommende Sted, skulle vi dog meddele et Par Folkesagn fra Avernakø, som velvillig ere meddelt. Troen paa Gjengangre og Underjordiske var vel ikke mindre her paa Derne end paa andre Steder, og Minderne om slig Overtro have maaske holdt sig længere her end mange Steder paa Fyn. — Paa Korshavn skal der have været en Mand ved Navn Mikkel Tage, som havde svoret falsk Ed over et Stykke Jord, som ikke tilhørte ham, hvorfor han efter sin Død gif igjen og fik først Ro efter at Udskiftningen var fuldført.

En gammel Kone paa Munkø, som lever endnu, har fortalt, at hun en Morgen tidlig, da hun gif i Byen for at skage Hør, havde taget fejl ad Tiden og gaact ud omtrent ved Midnat. Hun havde sin Ro med sig, men pludselig følte hun et stærkt Ryk i Tøjret, og da hun saa tilbage, stod der en hovedløs Mand. Hun fik en saadan Skræk, at hun blev syg i længere Tid ovenpaa.

VIII Afsnit.

Kirken og kirkelige Forhold paa Avernako.

„Det var hin lille Bloddræng fra Birkende By,
Hans Navn flej over Danmark med folkeligt Ry;
En dansk Morten Luther han fired med Landens Sværd,
Og sejred med Flaaden i Hjertesjelfets Hær.“

(Ingemann.)

1. Avernako Kirke¹⁾

er et Minde fra hin Tidsalder, da Hans Tausen, Bondesønnen fra Birkende, forberedte den lutherste Kirkerensning her i Landet. Thi netop paa den Tid, da saa mange Kirker især i Kjøbstæderne lukkedes og efterhaanden forsvandt, rejste Indbyggerne frivillig en Kirke paa denne lille Ø. Efter Reformationen søgte de den udvalgte Konge, Kristian den tredie, der ved sit Brev af 31te Oktbr. 1536 tillod Indbyggerne paa Arnaak, Munkø og Korshavn, der hidtil havde hørt til Faaborg Sogn, at tage en Præst til at forrette Gudstjenesten og forvaldte Sakramenterne der paa Den. Det hedder saaledes blandt andet i nævnte Brev, at vore kjære Undersaatter paa Munkø, Arnaak og Korshavn have ladet give os deres Nød og Brøst tilkjende, at deres Sognepræst, som skal sige og prædike dem Guds Ord for, er ganske langt fra dem bofiddendes i Faaborg, saa det er ofte, især om Vinteren, at hverken Præsten kan komme til dem, eller de til ham, derfor

¹⁾ Hertil er benyttet de af N. D. Tørgensen meddelte Efterretninger og ældste Breve om Avernakø Kirke (Kirkehistoriske Samlinger V. B.) De øvrige Efterretninger om de kirkelige Forhold ere hentede i Bispearkivet og Hovedstadens Arkiver.

dø der mange uden Sakramentet. Desligeste med Barnedaab sker der ofte Forhindring. Saa have vi af vor sønderlige Gunst og Naade undt og tilladt, at fornævnte Dboer selv tage dem en god kristelig og duelig Person til Sognepræst og beholde ham paa Den hos dem, at han kan prædike Guds Ord sandelig for dem og uddele Sakramenterne i Kirken efter Kristi Skik og Befaling, indtil vi selv komme til Fyn og kunne forfare Sagens Sammenhæng nærmere. — Der fortælles om Avernakø Kirke, at den var bestemt til at opføres ved den sydlige Ende af Byen, men saa blev Materialierne, som ved saa mange andre Kirker, om Natten flyttet hen til det Sted, hvor Kirken nu staar.

Ved Kong Kristian den tredies Brev, udstedt den 4de Juli 1539 i Faaborg bekræftes Dboernes Ret til at holde en egen Sognepræst. Dboerne havde ved Kongens Besøg i Faaborg selv været hos ham og tilkjendegivet, hvorledes Erik Krummedige, Superintendenten og flere gode Mænd efter kongelig Befaling havde været der paa Den paa deres Rundrejse for at undersøge alle Sognekirker og alle Sognepræsters Underholdning, og gjort den Kontrakt og Forlig imellem nævnte Bønder og Sognepræsten i Faaborg, at de selv maa holde dem en Sognepræst, som de selv skal besørge med en ærlig Underholdning og ikke ydermere være pligtig at søge Faaborg Kirke, imod at de aarlig give til Sognepræsten i Faaborg 8 Ortug Korn. Nu klagede Avernakø Bønder for Kongen, at, dersom de skulde holde deres egen Præst med saadan tilbørlig Underholdning, som han bør at have, da er det dem ikke muligt at yde de 8 Ortug Korn til Sognepræsten i Faaborg, hvorfor Kongen frigav dem, imod at de nævnte 8 Ortug Korn¹⁾ maa komme deres egen Sognepræst til Gode, og at de ingen Sognepræst maa holde der paa Den uden med Lensmandens og Biskoppens Samtykke, og at han er overhørt og examineret af Biskoppen og haver svoret og gjort sin Ed paa, at ville skikke sig efter Ordinanzen.

1) 1 Orte eller Ortug var $\frac{1}{2}$ Pd. Korn \approx : 10 Skpr. Rug eller 12 Skpr. Byg.

Paa samme Maade skal Drejø være udfilt fra Grøsfjøbing, Strynø 1589 fra Rudfjøbing og Ljø fra Faaborg. Disse Der havde ligesom Avernakø selv Ret til at kalde deres Præst, en Ret, som dog i Tiden gik tabt tillige med saa meget andet. Forholdet holdt sig paa Avernakø i hele hundrede Aar. 1630 kaldte Bønderne endnu selv deres Præst. De kaldte samme Aar den 7de Marts Peder Jensen Sjallese til Præst paa Den. Han følte sig imidlertid snart misfornøjet med Kaldets knappe Indtægter og ved Kirkens fattige Forhold. Tilskyndet af Lensmanden, Mogens Kaas, indgav han et Andragende til Kansleren, Kristian Friis til Kragerup, hvori han fremhæver, at Kirken paa Avernakø er opbygget af Lømmen som et ringe Kjøbstadhus, alene med 11 Bæggerum, „men i dette Aar“ — (Aarstal og Dato fattes, men det maa have været 1631 eller i Begyndelsen af 1632) er den forlænget med Grundmur og Svælvning næsten 9 Alen, hvorved den er kommen i stor Gjæld, idet den har alene 4 Pd. 6 Skpr. Korn i Indkomst, hvoraf skal tages til Vin og Brød og al anden Udgift. Han beder derfor ydmygt om, at andre Kirker maa hjælpe den noget „at den kan blive videre forbygget, thi ellers falder den snart ned.“

Præsten klagede fremdeles over sin egen tarvelige Lejlighed. Han havde ingen Præstegaard, men kun et jordløst Hus, hvortil der hverken var Ager, Eng, Græsning eller Skov. Der var skjænket Præstefaldet Kongeparten af Tienden af 17 Gaarde, men Bønderne ydede Præsten noget Korn i Skjæppen. Han vilde gjerne, at det maatte ydes i Kjøerven efter Kongens Brev af 1593, at han kunde føde noget Kvæg med Foderet. Han kunde ikke føde fire Køer, langt mindre Heste. „Seg begjærte Tiende forgangen Aar“ — skriver han — „med al Venlighed, men de svarede, det aldrig skulde ske, bade mig spottelig drage den Vej, jeg kom, og viste mig Stranden og sagde, at alle Guds Ord sad ikke under min Kjortel osv. Mine Formænd næst for mig, hjalp sig her, men det var ikke af Sognet, men af deres Fædreearv. Saalænge jeg er ung, kan jeg nære mig, men om jeg bliver gammel, da er der lidet at leve af, mindre at lønne Medtjenere med osv. Skulde en

Kvinde udskydes herfra, kan hun intet faa at leve af. Der er ingen, saa vidt jeg kan skjønne, som haver saa ringe Billaar.“ Han beder først og sidst om, at hans Trang maa afhjælpes, hvad der ogsaa for en Del fandt Sted, idet Kansleren strax noterede hans Andragende — „Kirken paa Avernakø fattig, hjælpes af andre; er i Gjæld for ny Reparation“, ligesom han, i Haab om at Kirken paa denne Maade vilde faa Penge, laante Kalk, Sten og Tømmer for 300 Dlr.

Med Kristian den fjerdes Brev af 18de Juni 1632 angaaende nogle Præstefalds Forbedring i Fyn blev det efter Underjøgelse af Biskoppen bestemt, at Sognepræsten paa Avernakø skal have til Residens en af de 6 Gaarde der paa Landet, medens Lensmanden i Nyborg hvert Aar uden Betaling skulde udvise 10 Læs Ved af Korshavns Skov. Før Præsten fik denne Gaard skal han have boet i nuværende P. Rasmussens Gaard.

1660 afbrændte Avernakø Præstegaard, og Sognepræsten Hans Lavritsen var ude af Stand til at faa Gaarden opbygget paany, saa som alt hans Indbo blev fortæret af Ilden. Han fik derfor under 27de Juni 1661 Kong Frederik den tredies Benaadningsbrev paa at maatte nyde 1 Akr. af hver Kirke i Fyn, som var ved Middell og Formue, som Præsterne i Stiftet opvuntredes til at komme til Hjælp med, til den afbrændte Præstegaards Gjenopbyggelse.

I Præsteindberetningen fra Avernakø 1668 meddeles, at der mange Steder fattes i Præstegaardens Maal, som efter Kongens Brev skulde være lige med de andre Gaarde. I samme Kongebrev findes og, at Præsten skulde nyde 10 Læs Ved af Korshavns Skov, hvilket ej i rum Tid havde været nydet. Præsten havde 16 Tiendeydere, som ikke gave Tiende i Kjærven, men i 12 Tdr. tærsket Korn og desuden 16 Læs Ved og 16 Tdr. Kul.

Det var et Indgreb i Dboernes Ret til deres Kirke, da Baldemar Kristoffer Gabel ved kongelig Resolution af 17de Septbr. 1687 tillige med meget andet Fordegods fik Kaldsret og Kirketiende af Derne i Udæg for sin Faders, den bekjendte Kristoffer Gabels, Tilgodehavende, der efter Afregningen af

30te Marts 1675 beløb sig til 136,689 Rd. 39 ſ. Blandt Kirketienderne opføres her: Strynø, med 18 Tdr. 6 Skpr. Bng, Drejø 27 Tdr., Ljø 23 Tdr., og Avernafs 12 Tdr. Niels Krag gjorde ſtrag Indſigelse mod denne Reſolution, idet han beraabte ſig paa Bøndernes Ejendomsret til Kirken; han fremſtillede Sognets hiſtoriske Oprindelse og meddelte en Afſkrift af Kongens Breve, idet han beſtemt hævdede, at der her forelaa et Overgreb fra Statsmagtens Side. Smidlertid underſkrev Kongen Gabels Skjøde, og Rentekammerkollegiet afgav den foreløbige Reſolution, at man havde at underſøge Sagens Sammenhæng nærmere. Det blev dog ikke ſaa meget en grundig Underſøgelse af Retsforholdet ſom Hensynet til Djeblickets Pengetrang og den almindelige Lyſt til at læſje altid nye Byrder paa Bondenstanden, der blev det afgjørende. I Kammerkollegiets Erklæring hedder det blandt andet ſaaledes:

„Hvad ellers Avernafs Sogn angaar med Korshavn og Munkø, ſaa er det Bønderne ved kongelig Bevilling af 1536 tilladt, ſelv at tage dem en dygtig Perſon til Sognepræſt og beholde ham der paa Den.“ Der gives endvidere Indholdet af Kongens ſenere Beſtemmelse, idet han frigav Dboerne for at yde Korn til Præſten i Faaborg, „imod at de ingen Præſt antog uden Lensmandens og Biſpens Samtykke.“ Af diſſe ſidſte Ord grundede Kammerkollegiet under 3die Januar 1688 ſin Erklæring, ſom gif ud paa, at Kongen netop derved har forbeholdt ſig Kaldsretten og videre forbeholdt ſig ſamme i det kongelige Skjøde paa Derne af 15de Januar 1667 og derfor nu afſtod ſamme til Kammerherre Gabel. — „At Bønderne ſkulde give Tiende, er i fuld Overensſtemmelse med Loven, den kan hverken Bønderne ſelv eller Niels Krag paa deres Begne gjøre ſig i nogen Maade nyttig. At Præſtegaarden ſtaar paa Bøndernes Grund, og at herfra er dens Jord tillagt, dertil bemærkes, at Godsjet paa den Tid var Kongens, ſaa Bønderne ikke havde nogen Ret til Grunden, og det er retteſt, at Bonden giver ſin Tiende, og Patronen holder Kirken vedlige, ſaa er begge Dele efter Loven.

Men man lod det ikke blive der ved. Ved at eſterſe

Matriklen fra 1664 var man bleven opmærksom paa, at der var Tale baade om en Konge- og en Kirketiende, og Kamret tilskrev derfor under 18de Septbr. 1688 Amtsskriveren i Nyborg, Jens Gregersen, at han skulde undersøge denne Sag nærmere, og, dersom det da viste sig, at Dboerne virkelig skyldte Kongetiende, skulde han indkræve den for alle de resterende Aar. Ved den omhyggeligste Undersøgelse viste det sig imidlertid, at der aldrig var betalt Kongetiende paa Avernafs. Det var kommen ind i Matriklen ved en Fejltagelse. Niels Krag bevidnede det i en Skrivelse af 7de Decbr. 1689. Præsten Jens Bang, som havde været der paa Den siden 1666 bevidnede det i en Skrivelse af 22de Maj 1690, og allerede den 13de Juli 1689 var der taget Tingsvidne af de ældste Bønder paa Salling Herredsting, og den 24de Juli 1690 erklærede Arkivaren, at der i de gamle Stiftsregnskaber ingensteds fandtes Spor til nogen Kongetiende, og derved var da rimeligvis den Fare afværget for bestandig.

Fra Sognepræsten paa Avernafs, Sr. Jens Bang, er der 1690 til Biskoppen indsendt en Optegnelse paa Kaldets Indtægter, i Lighed med, hvad der samtidig fandt Sted ved de fleste andre Sogne i Salling Herred. Der var dengang 16 Fiskegaard og et jordløst Hus, af hvilke Præsten nød 10 Ldr. 2 Skp. Rug, 14 Ldr. 6 Skpr. Byg, 16 Skpr. Havre, 16 Skpr. Urter, 16 Læs Bed og 16 Ldr. Kul, „hvilket jeg dog ikke nyder af dem alle formedelst deres Armods Skyld.“ Desuden 40 Traver Korn i Kjærven og 10 Skpr. Land i hver Mark i Avernafs og 10 Skpr. Land i hver Mark i Munke, som haver ligget til Præsteboligen i Avernafs, hvilket Bolig Præsten klager over aldrig at have nydt. Foruden Kvægtienden angivner han sit Højtidsoffer til 18 Dlr. og Paasferenten til 16 Brød, 16 Rager og nogle røgede Fisk fra hver Mand. Han havde indløst Præstegaarden som var afbrændt i hans Formands Tid og som ej fik den fuldført. Der stod et Hus paa Præstegaardens Grund som afgav Bolig for Enken, men Huset var uden Jord. Præstegaardens Tiliggende var 30—40 Ldr. Land med 3 Ldr. 4½ Skp. Hf., der laa i Fællesskab med Bønderne paa omtrent 90 Steder foruden

hvad der laa i Ydermarken for hvilken ingen Rede kunde gøres, da den i 36 Aar ikke havde været pløjet, og i den Tid havde det brusende Hav flere Gange gaaet over den og ødelagt Jorden. I Østermarken var der megen „ond Jord“, der saaede man intet uden Blændkorn. I Lille-Mark Blændkorn og Havre og i Vestermark Rug, Erter og Bikker.

Kirken paa Avernafs ligger omtrent midt imellem begge Byer. Efter Ombygningen 1632 var den opført af utilhugne Kampesten med Undtagelse af Koret, der var bygget af røde Mursten, den var uden Taarn. Den hører, endnu under Hvidkilde, under Baroniet Lehn, hvis nuværende Befidder, Hs. Excellence Udenrigsminister, Kammerherre Baron D. D. Rosenørn-Lehn i Sommeren 1876 lod hele dens ydre Form fuldstændig omdanne. Den blev da forsynet med et nyt smagfuldt grundmuret 26 Alen højt Taarn med smukke gotiske Kamme. Kirkens Mure ere ved samme Restauration støttede med tilsvarende Stræbepiller og den har saaet fire nye rundbuede Vinduer ved hver Side, der alt i Forening giver den en Nygge og Skjønhed, som man næppe skulde formode, det var muligt at tilvejebringe af den gamle, lave, fullede Kirkebygning. Hele denne vidtløftige Restauration vil efter Overslaget, der saavel som Tegningerne ere leveret af Arkitekt D. Petersen i Kjøbenhavn koste 13,543 *R.* Arbejdet var overdraget Muremester P. Madsen i Svendborg. Før Restaurationen havde Kirken kun en lille Klokke (støbt 1575) i den vestlige Gavlmur, men da Sogneboerne indgav et Andragende til Kirkepatronen om en passende Klokke til det nye Taarn, blev dette strax bevilget. I Decbr. 1876 ankom den nye Klokke, som har en meget behagelig Klang og kan høres over hele Sognet. Den gamle Klokkes Indskrift blev anbragt igjen med Tilføjelse af, at Kammerherre Lensbaron Rosenørn-Lehn lod den omstøbe 1876. Et andet Andragende fra Beboerne om at faa Kirken opvarmet om Vinteren, imod selv at levere den fornødne Brændsel blev med lige saa stor Beredvillighed bifaldet.

Kirkens indre dækkes af fire otteribbede Svælvinger, af hvilke den ene dækker Koret. Altertavlen er et Billede af

„Skattens Mynt“, med Underskrift: „Giver Kejseren det, som Kejsersens er, og Gud det, som Guds er.“ Indvendig er Kirken iøvrigt uden særegne Mærkeligheder. Ved en ældre Restauration blev en spidsbuet Korbue borttaget, ligesom de Trærammer, der hist og her dækkede Grave bleve optagne, da nyt Gulv skulde lægges¹).

2. Sognepræster.²)

Som det fremgaar af de ovenfor meddelte Breve, har der ingen Sognepræst været paa Den før 1536 eller i Mærene næst derefter.

1. Anders Munch nævnes stedse som den første Sognepræst paa Avernakø, uden at der vides noget andet om ham end det blotte Navn.

2. Hans Mortensen. Kan næppe være den Hans Mortensen, der 1555 blev Præst i Kjerte (ifr. Wiberg I, 130. II. 77.)

3. Hans Hansen var rimeligvis en Søn af Hans Mortensen, da han var født paa Avernakø.³) Han blev 1603 kaldet til Faaborg og Dirnisse, men kunde ikke komme dertil for Sygdom.

4. Jakob Tørgensen var født i Svindinge, hvor hans Fader Tørgen Jespersen, Søn af Jesper Lavridsen i Besteraaby, var Præst. Jakob Tørgensen var først Kapellan i Horne 1597. Det er ham, om hvem der endnu fortælles,

¹) Foruden de paa Avernakø Kirke anvendte Bekostninger har Baroniet Lehns nuværende Besidder med store Oposrelser restaureret og tildeels ombygget de derunder hørende Kirker. Saaledes har Egense Kirke kostet 9,200 R., Sørup 13,000, Østerstjerne 14,800, Strynø 17,000, Ollerup 15,700, Drejø 13,800, Sundstrup 12,700 og St. Tørgens 13,300 R., der er ialt løber op til den betydelige Sum af 123,000 R.

²) Af trykte Skrifter har Wibergs Præstehistorie afgivet det væsentligste Grundlag til dette Sogns Præsterække.

³) Jakob Madsens Visitatsbog 253.

at han druknede ved at passere Drejet imellem Avernafs og Korshavn, og om hvem det hedder i Indberetningerne, „at han druknede paa Korshavns Rev 1629, da han var i Kirkebud.“

5. Peder Christensen Bogenfse født i Aaret 1600 ordineret som Præst paa Avernafs 1629. Han blev rimeligvis forflyttet det følgende Aar, da

6. Peder Jensen Sjallese den 7de Marts 1630 blev kaldet af Menigheden i Peder Christensen Bogenfses Sted til Sognepræst paa Avernafs. Han var født i Sjallese ved Odense, og fik saaledes Navn af sin Fødeby. 1627 var han residerende Capellan ved Frue Kirke i Svendborg, hvorfra han kom her til Den. Hans Kaldsbrev, der opbevares i Bispearkivet er udstedt af 7 Sognemænd paa Menighedens Vegne, med Herredsprovstens Samtykke. Han fandt sig imidlertid snart misfornøjet med Kaldets knappe Indtægter, og, da han forlangte mere, kom han i Trætte med Bønderne, hvilket havde til Følge, at han, som foran fortalt, søgte Kanslerens Bistand, baade til Kirkens Reparation og sit eget Embedes Forbedring. Uagtet han for en Del fik, hvad han søgte, indgav han dog under 14de Februar 1633 sin Revers, hvori han erklærer „At han af Lensmanden Mogens Raas og Biskop Hans Mikkelisen har begjært Tilladelse til at opgive sit Kald paa Avernafs, da han ikke kan behjælpe sig der.“ Han blev derefter residerende Kapellan i Bogenfse og 1641 Sognepræst i Skydebjerg og Orte, hvor han døde 1667.

7. Hans Lavritsen blev Præst paa Avernafs i Peder Jensen's Sted, men om han er kaldet af Menigheden vides ikke. I hans Tid afbrændte Præstegaarden 1660, hvilken Brand var opstaaet af Naboens Ild, idet Præstegaarden laa sammenbygget med en anden Gaard. Han fik Understøttelse til Præstegaardens Gjenopbyggelse, men naaede desuagtet ikke at faa denne fuldført. Der var ved den almindelige Synsforretning over Præstegaardene 1663 opført 2 Huse paa 21 Fag, ligesom Stuehuset paa 15 Fag stod i Bygning, men der fattedes endnu en Lade paa 15 Fag, som Præsten ikke havde Midler til at opføre. Hans Lavritsen døde 1666.

8. Jens Christensen Bang, der var født i Alsens, hvor hans Fader var Borger og Stiftsffriver ved det geistlige Gods i Fyn, var allerede 1660 som Rektor i Faaborg kaldet til Hans Lavridsens Eftermand men blev først Præst her ved Formandens Død. Han var to Gange gift: første Gang med Anne Sørensdatter Rhodius af Lysø og anden Gang med Johanne Tørgensdatter, Datter af Borgemester Tørgen Jakobsen i Faaborg og Karen Actonia (den bekjendte Karen Borgmesters). — Uagtet Jens Bang var en velstaaende Mand, der for en Del skyldte sin anden Kone denne Velstand, klager han dog ved en Indberetning 1668 over Kaldets Indtægter: Efter et Kongebrev i Stiftskisten skal baade Sædeland og Høbund til Præstegaarden være lige saa fuldkommen som til de andre Gaarde, men det findes dog at skorte mange Steder i Præstegaardens Maal. I samme Kongebrev er Præsten benaadet med 10 Læs Ved aarlig af Korshavns Skov, uden Betaling, hvilket min salig Formand ikke i rum Tid og jeg heller ikke i min Tid har nydt. Præsten har 16 Tiendeydere, hvilke ikke give Tiende i Kjærven, men 12 Tdr. tærstet Korn, desuden 16 Læs Ved og 16 Tdr. Kul. — Hans Kone, nævnte Johanne (ikke Anne) Tørgensdatter havde ført en Del Indbo og Udstyr med sig fra Faaborg. Ved det efter Jens Bangs Død den 31te Maj 1697 afholdte Skifte fandt man alene 132 Tod forarbejdet Sølv, 32 Tinfade og lige saa mange Talerfener af Tin, en halv Snes Kobbergryder, en hel Del gode Sengeflæder, henved 40 Dynner, Omhæng, „Salem“, (Sengetæpper), Bænkedyner, Bordflæder, Dækketøj osv. Ligeledes gode Mejeri- og Bryggeredskaber, deriblandt 40 Sibøtter, 10 Halvtønder og 8 mindre Tønder, saavel som Avlsredskaber, 2 Plove, 1 Tromle. Fremdeles 8 Heste, den bedste vurderet til 27 Rdr., 12 Køer, 5 Ungkvæg, 24 Faar, 20 Lam og 8 Svin. Der var saaet 5 Tdr. Rug, 4 Tdr. Værter, 6½ Tde. Byg, 4 Skpr. Blændforn og 4½ Skp. Havre. Præstens Bøger bleve efter hans egen Bestemmelse delte imellem hans Sønner: Præstegaardens Bygning blev regnet for 400 Rdr. Hele Boets Værdi, med Fradrag af Gjælden, der ikke var stor, løb sig op til 1382 Rdr. Jens Bang efterlod sig ved

sin Død 2 Sønner Tørgen og Kristen Jensen Bang og 2 Døttre Anne Katrine og Maren Jensdatter Bang.

9. Thomas Sørensen Wabner blev kaldet til Avernakø 1697. Han var gift med Matilde eller Woolly Katrine Støyters, som ingen Børn efterlod sig. Deres Indbo var kun tarveligt i Forhold til Jens Bangs. Hans Bogsamling bestod af 25 Bind, derimod fandtes nogle Skilderier og en temmelig stor Besætning af Heste og Kvæg, nemlig 7 Heste, 9 Køer, 1 Tyr og 11 Ungkvæg, men denne Besætning stod isøvrigt ogsaa tilbage for Jens Bangs. Det er ved de afholdte Skifter vi faa Lejlighed til at se lidt ind i de enkelte Hjem. Ved Skiftet efter Thomas Wabner (som døde den 7de Juli 1712 og blev jordet i Avernakø Kirke, se vi, at der til Gaarden nævnte Aar var avlet 27 Traver Rug, 31 Traver Byg, 13 Læs Urter og 9 Traver Havre og Blændkorn foruden Tienden $5\frac{1}{2}$ Td. Rng, 30 Tdr. Byg og 10 Skp. Urter. Hestenes Værdi var 37 Rbd. og Kvægets 66 Rdr. Han stod i Gjæld over 30 Steder og foruden et Gjælds-brev paa 300 Rdr., løb Gjælden op til over 300 Rbd. med paaløbne Renter over 100 Rbd., medens Boets Værdi var 466 Rbd., og Præstegaardens Bygninger bleve regnede for 450 Rbd. Thomas Wabner synes at have staaet i et meget venligt Forhold til Dboerne, saaledes har hans Kone fra 1699 næsten ethvert Barn til Daaben i Avernakø Kirke.

10. Morten Kaspar Sofumsen Wulfburg, hint „Bidunderbarn“, der, saa at sige, var Mester født, har ogsaa et Blad i denne lille Des Historie. Han var født i Fjellerup i Fyn den 22de Maj 1686¹⁾, hvor hans Fader Sofum Fred. Wulfburg var Præst. I sine spæde Aar var han meget svagelig og kunde ikke gaa, før han var fire Aar gammel, medens han kunde tale sit Modersmaal reet, da han var to Aar. Fra hans fjerde Aar havde hans Fader ham med sig paa Studerkamret og begyndte hans Undervisning. Han fik kun lidt Søv og lidt at spise. For sin Læsning fik han aldrig Brygl af Faderen, men ikke saa Sjælden for Bildskab

¹⁾ Ifølge Worms Forfatterlexicon var han dog født 1685.

og Spilopper. Da Biskop Kingo engang visiterede, skal han efter Faderens Begjæring have overhørt Sønnen, men da denne begyndte at tale græsk i dets flere ulige Dialekter, maatte Faderen sige til ham paa Latin: „Ikke for højtrevende min Søn, at Biskoppen kan forstaa dig.“ — 9 Mar og 2 Maaneder gammel blev han 1695 af Faderen dimitteret til Akademiet, og strax efter forsvarede han Ursins Disputats om Hebræernes Højskoler „med saadan Indsigt og Færdighed, at det blev bejendtgjort i Aviserne som noget besynderlig mærkværdig.“ 1697 tog han Bakkalavrgraden, og 1699 tog han uden sin Faders Vidende theologisk Attestats, et Skridt, der paadrog ham Faderens alvorlige Røvelse, da han kun var 14 Aar og ikke havde faaet Udmærkelse. Det følgende Aar stillede han sig som Frivillig til Fædrelandets Forsvar, men da alt igjen blev roligt, kom han hjem og foretog nu en Sørejse til Frankrig. Han havde kun 28 β i Lommen da han gik under Sejl, men da han kom tilbage sidst i Aaret 1702 havde han 50 Dukater, 10 Louisdorer og 80 franske Specier. I Aarene 1704–06 laa han paa Borchs Kollegium og 11te Maj 1706 tog han Magistergraden. Han var baade en sikker Skytte, dristig Rytter og øvet Fægter. 1710 blev han kaldet til Sognepræst for Vesterhesinge og Lyndelse, men fik ikke Embedet, da Kaldsretten blev Patronen fratjendt ved Højesteretsdom. 1712 blev han Sognepræst paa Avernakø men forlod igjen dette Kald 1714, for at søge de store Bogmarkeder i Tyskland. Paa denne fleraarige Rejse udgav han en Del videnskabelige latinske Skrifter, men i Steden for at tjene Penge, havde han tilsat den private Formue, hans Kone fort forinden havde bragt ham, medens hun sad i yderste Armod hjemme. Han blev anklaget for, i sine Skrifter at have fremsat falske Lærdomme, og der rejste sig en stærk Storm imod ham, ligesom han ogsaa selv med megen Bitterhed havde angrebet Professor Trelund. I Januar 1721 kom der imidlertid Ordre fra Kanselliet, at der skulde forelægges Magister Wulfsburg en vis Tid, inden hvilken han skulde indfinde sig ved sit Kald, og, ifald han ikke indfandt sig, at ansætte en anden Præst i hans Sted. I Decbr. f. A., da han var

vendt tilbage, kom der atter Brev fra Kanselliet, at Kongen havde tilgivet Mag. Wulfsburg hans Forseelse og ophævet Processen, paa det han igjen kunde søge og faa et andet Præstefald, da der ved hans Hjemkomst var ansat en anden Præst i hans Sted. Wulfsburg blev gift i Kjøbenhavn den 26de Juni 1714 med Sidse Kirstine Jensdatter Kiber, Enke efter Possamentmager Peder Sagendahl; hun var født 1673 og døde 1743. Hendes Fader var Jens Pedersen Kiber, Urtefræmmer i Kjøbenhavn. Hun bragte Wulfsburg Midler og Formue, men han efterlod hende i Fattigdom paa Avernafs hvor hun fulgte Mad. Wabners Exempel ved jævnlig at bære Børn til Daaben. Wulfsburg blev 1722 kaldet af Kongen til Sognepræst for Dlgod og Strellus Menigheder i Ribe Stift og 1724 til Søllested og Vedtofte i Fyn, hvor han døde 1729. Paa sit Yderste begjærede han at jordes i Kirkeporten, for at enhver kunde træde paa ham. Worm siger om ham: „Han besad stor Lærdom og var et ypperligt Hoved, men ikke uden en Blanding af Dindskab.“ Havde han virkelig „et ypperligt Hoved“, saa gjorde han dog kun lidt Gavn med det, og hans „Lærdom“ blev uden Frugt for Verden.

11. Peder Markusen Monrad var født i Herlinge Præstegaard 1698, hvor hans Fader, Markus Sjørgensen Monrad, senere Præst i Dalum, dengang var Præst. I sit 23de Aar blev han den 31te Marts 1721 kaldet til Sognepræst paa Avernafs. Det ser ud til, at der havde været paa-tænkt og bestemt et Giftermaal imellem Peder Monrad og Hans Zakariasens Datter i Grøskjøbing, da Hans Zakariasen 1725 ved Salling Herreds Provsteret paastaar Bederlag af Monrad, fordi denne ved hans Hjælp var kommen til Kald og Brød, og han forfulgte ham fra en Ret til en anden. Nu traf det sig uheldig for Monrad, at Sagen om hans Kaldelse til Avernafs ikke strax kunde afgjøres, da Patronen, Gehejmeraad Gabel, i den Tid var afgaaet ved Døden. Zakariasen vilde paa ingen Maade lade sig forlige. Provsteretten fandt imidlertid ikke Monrad pligtig til at yde nogen Erstatning, man henviste Klageren til at søge højere Ret. Peder Monrad giftede sig med Gunild Sofie Wulf. Datter af Jeremias

Hausen Wulf Præst i Vejle. Hun døde 1734 og efterlod ifølge det den 10de Januar 1735 afholdte Skifte 3 Sønner: Søren Serup 5 Aar (blev Rektor ved Latinskolen i Kristiania); Jeremias Wulf 3 Aar (blev Sognepræst i Rørup) og Markus Mourad $\frac{1}{2}$ Aar foruden en Datter Magdalene Kristine 7 Aar gl. (senere gift med M. Raunfjoe Præst i Nordby.) Hele Boets Værdi var 579 Rdr., dets Besværing og Gjæld 339 Rd. 3 Mk. Vi ville ved denne Lejlighed følge Skifteretten et lille Omgang i Avernakø Præstegaard.

I den store Stue stod et Egetræs Sengested med grønne Kaffes Omhæng, en Egetræs Dragkiste med Opfats, et sort Stenbord, en Bænk, 6 Stole med flamsk Overtækk, to Taburetter med grønt Bættæk, en Lænestol, et Tebord og et Spejl med forgyldt Ramme. I Sovekammeret bemærkes blandt andet et Sengested af Fyrretræ med trykte Omhæng, et marmoreret Fyrretræs Slagbord, et gammelt „Skrivekontor“, en Jærnwindown, 8 røde Stole, 2 Spindestole, et Spejl og et jærnbundent Skrin. I Dagligstuen stod et malet Egeskab, et Fyrrebord med drejede Piller, to sorte Læderstole og 16 franske Skilderier. I den røde Stue: en Fyrretræs Skabseng med Kattuns Omhæng, et malet Fyrrebord, et Speceriskab, en malet Kuffert, 4 sorte Læderstole og et Spejl med Glasramme for. I Ammestuen: et Skab Sengested og fire Læderstole. I Kjøkkenet stod et gammelt Skab med Tinræk paa, et Fyrretræs Slagbord og Gaasebænken. I Stalden fandtes en helt god Besætning: 6 Heste til en Værdi af 61 Rdr., 17 Kvæghoveder til 45 Rdr., 18 Faar og 6 Svin. — Hver af de 3 Sønner fik 37 Rdr. 4 Mk. $3\frac{1}{6}$ s og Datteren en halv Lod. — Mourad giftede sig anden Gang med Aune Pedersdatter, der ingen Børn skænkede ham. Han døde den 4de April 1736. Ved det paafølgende Skifte fandtes hans Bogsamling at bestaa af 82 Bind. Af hans Klæder finde vi en gammel Præstekjole med løse Ringer, en sort Bajskjole med Hægter, en grøn Damaskes Trøje, en Kontorkjole af hjemmegjort Tøj, en sribet „Slofrok“ og en Klædes do. Af de 13 Stkr. Kvæg, som fandtes, vare de 12 sorte og forthjelmede og den ene

broget. De røde Køer vare nemlig faare fjældne i hine Tider. I Stranden laa en stor Baad med Sagtsejl til 20 Rdr. og en mindre med Raasejl til 6 Rdr. Præstegaardens Bygning ansattes til 200 Rdr. og Enkens Pension til 20 Slettedaler ($\frac{1}{8}$ Del af Kaldets Indtægter).

12. Kristen Kasperen Flindt var født i Svendborg i 29de Maj 1696. Hans Fader var Kjøbmand samme Steds. Han blev Student fra Herlufholm 1716, Kandidat 1720, Hører i Svendborg 1724, kaldet til Sognepræst paa Avernakø den 25de Maj 1736 og ordineret den 15de August j. A. Han ægtede Anne Margrete Tørgensdatter Graa, som ved hans Død den 8de Juni 1752 fik Tilladelse til at henhidde i uskiftet Bo, med deres fælles sammenavlede Børn.

13. Stefan Kasperen Schade var født i Roskilde den 24de Februar 1721. Hans Fader var Økonom og Raadmand samme Steds og Moderen Elisabeth Birgitte Esen. Han blev Student fra Roskilde Skole 1743, Kandidat 1748, kaldet til Sognepræst paa Avernakø 1752 og giftede sig samme Aar med Amalie Rosine Tanch af Rønne, Datter af Præsten Jens Tørgensen Tanch sammesteds. Hun døde 1780. De havde 3 Børn: 2 Sønner og 1 Datter. 1765 blev Stefan Schade af Poul Abraham Lehn kaldet til Sognepræst i Taagerup og Thorslunde paa Lolland, hvor han døde den 11te Oktbr. 1780.

14. Jens Henrik Kristensen Krarup var født paa Dejbjerglund 1735. Hans Fader Kristian Krarup var Proprietær og Moderen Konstance Bygum. Han blev Student fra Ribe Skole 1751, Kandidat 1756 med første Karakter, Defanus paa Kommunitetet 1758, Inspektør paa Borchs Kollegium 1759, fik 1763 Universitetets Præmie for en Afhandling „de mensura universali“, kaldet til Sognepræst paa Avernakø den 11te Oktober 1765 og giftede sig i Orbæk den 14de Decbr. j. A. med Sofie Hansen, Datter af Niels Hansen Forvalter paa Egekov, hvor hun blev født den 7de Septbr. 1745. Hun skænkede ham to Sønner og en Datter. Den 10de Juni 1768 blev han kaldet til Præst ved St. Tørgens og Sørup Kirker ved Svendborg, hvor han døde den 24de

Juni 1791. Han er Forfatter af adskillige teologiske og økonomiske Afhandlinger. Enken giftede sig to Aar derefter med Kristen Thomsen Barfoed, Præst der paa Stedet, Fader til Thomas Barfoed, der senere blev Præst paa Avernakø.

15. Lavid's Henriksen Hyltoft eller Hylletoft var født i Svendborg 1719, hvor hans Fader var Raadmand. Moderen Anne Alsing. Han blev Student fra Svendborg Skole 1738, Kandidat 1747, residerende Kapellan i Sarfjøbing 1757 og Sognepræst paa Avernakø 1768, hvor han blev indsat den 21de August s. A. 1758 havde han ægtet Mette Brass. Det var en lille spinkel, men dygtig Kone, der, efter hvad der endnu fortælles om hende, sagde til sin Mand, som var stærkt bygget, at han blot skulde passe sin Bog, saa skulde hun nok passe det øvrige, og hun passede ogsaa Avlsbruget med Omhu. Hun var født 1725 og døde 1784. Hylletoft døde 15de Februar 1786. Indtil hans Tid skal der ej have været Stole i Kirken, hvilke han paa egen Bekostning lod indsette. Hans Navn og Aarstal 1786 stod paa dem, indtil en senere Overmaling udslettede det.

16. Mathias Schjødte var en Søn af Lars Tørgensen Schjødte, Snekker og Billedskjærer samt Bedemand i Assens, hvor han blev født 9de Januar 1750. Han blev Student 1765 og Kandidat 1768 med første Karakter, hvorpaa han var Huslærer paa flere Steder i Fyn. 1786 blev han kaldet til Sognepræst paa Avernakø og som saadan ordineret den 21de April s. A. 1785 havde han ægtet Frederikke Lovise Schmidt, hvis Fader, Lars Schmidt, var Landmand, tidligere Skibsfører og Skibsbygger. Hans Virksomhed paa Avernakø var kun kort, thi efter to Aars Forløb blev han kaldet til Sognepræst for Snøde og Stoense paa Langeland, hvor han døde 1803. Han var Fader til 3 Sønner og 3 Døttre, af hvilke de to bleve Præster: Lavrits i Viborg og Mogens i Husby.

17. Henning Jakobsen Faaborg var Klokker og Katheket ved St. Knuds Kirke i Odense, da han 1788 blev kaldet til Sognepræst paa Avernakø. Han var født i Højen 1743, hvor hans Fader, Jakob Faaborg, var Skolelærer.

Han blev Student fra Odense Skole 1764 og Kandidat 1777. Han ægtede Anne Gjertrud Lavritsdatter Næraae af Svendborg, der var født 1747, en Datter af Kordegnen, siden Sognepræst Lavrids Næraae. Ved sin Død 1798 efterlod han 4 Børn: Lars Næraae 13 Aar, Knud Graa 11 Aar, Anne Johanne 10 og Birte Kirstine 8 Aar gammel. Han efterlod en efter hin Tids Forhold ret anseelig Bogsamling, der bestod af 51 Bind i Folio, 130 i Kvart og 165 i Oktav. Der var som sædvanligt kun faa danske Bøger og iblandt disse adskillige Exemplarer af hans Svigerfaders Skrifter. Der fandtes en Del meget gamle tyske og latinske Skrifter fra 1554, 1559 osv. Der blev intet til Arv og Deling, da Gjælden blev betalt. — En Nyaarsdag i hans Embedstid var næsten hele Dens Mandskab taget ud paa Sælhundefangst. Faaborg holdt en tordnende Tale for de faa Tilstedeværende og kaldte de tomme Stole til Bidner paa en faa høj Helligdags Banhelligelse. Han døde af et Slagtilfælde, som paakom ham ude i Haven.

18. Mathias Dahlstrøm var født i Hillerød den 13de Marts 1758 hvor hans Fader var Regimentskriver. Hans Moder var Anne Margrete Krebs. Han blev Student fra sin Fødeby's Skole 1776 og Kandidat 1785, personel Kapellan i Faaborg og Dirnisse 1794, hvorfra han den 13de April 1798 blev kaldet til Avernaaf og indsat i Menigheden den 4de Søndag efter Paaske af Dr. Birch i Haagerup, hvilket Embede han beklædte til han den 25de Marts 1808 af sin Patron blev befordret til Egense.

19. Thomas Barfoed var ud af en gammel dansk Præsteflægt. (Han var den syvende Mand i Rækken, Søn efter Fader, alle Præster.) Hans Fader var Kristen Thomsen Barfoed Præst paa Strynø, senere i Sørup, hans Moder Katrine Elisabet Hoyer. Paa Strynø blev Thomas Barfoed født den 10de Maj 1780. Efter 3 Aars Undervisning i Hjemmet, blev han Student 1800 og Kandidat 1805. Efter Kankau-Lehns Indstilling blev han kaldet til Sognepræst paa Avernaaf den 17de Juni 1808, og var Præst her i 10 Aar, til han af Grev Wille-Bræhe den 18de Novbr. 1818 blev be-

fordret til Jordløse og Haastrup Sogneskald, hvor han døde pludselig af et Nerveslag den 12te Avg. 1845 efter faa Maaneders Upasselighed. Thomas Barfoed var en almindelig agtet og elsket Personlighed, af hvis Sange flere i sin Tid gjenløde i vore Selskabsfredse, hvad navnlig Tilfældet var med „Haabet“. („Du som paa Jorden ene blev tilbage“). Selv agtede han kun dog sin Digtning som en Udspredelse og ikke som noget beskiftet Kald. — Han var 3 Gange gift: første Gang 1790 med Kristine Quist, en Kjøbmandsdatter fra Svendborg. Hun døde 3die Novbr. 1826, hvorefter han giftede sig anden Gang med Katrine Elisabet Haugsted, der var født paa Tuulskov 1807. Hendes Fader var Niels Henrik Haugsted, senere Gjer af Søbo i Jordløse Sogn. Hun døde efter ti Maaneders Ægteskab den 24de Oktober 1828. To Aar derefter giftede han sig tredje Gang med Anne Kathrine Clausdatter, født i Besieraaby den 27de Februar 1805, død i Bogenje den 4de Oktobr. 1874. Hendes Fader var Husmand Klavs Pedersen. I første Ægteskab havde Barfoed 5 Sønner og 4 Døttre, i andet 1 Datter, i tredje Ægteskab 2 Sønner og 4 Døttre.

20. Hans Henrik Bondo, en Søn af Forpagter Peter Kristian Bondo paa Boltinggaard, hvor han blev født den 18de Septbr. 1787. Han blev Student fra Nyborg Skole 1805, Kandidat 1812. 1813 blev han pers. Kapellan i Gudme og Brudager, hvorfra han den 6te Juni 1819 blev kaldet til Sognepræst paa Avernafs, hvor han var Præst i 25 Aar. Han var først gift med Ingeborg Graa fra Svendborg som døde den 1ste Avg. 1825 efter at have skjænket ham 2 Børn. 1827 blev han gift med Mikoline Kjeler, som døde 1834 og var Moder til 4 Børn. Bondo har efterladt sig en Konceptbog om Avernafs, der har givet adskillige gode Bidrag til Dens Historie. Han døde den 2den Januar 1844.

21. Konrad Frederik Risby, en Søn af Jens Risby, Sognepræst i Aunsløv og Bovense, hvor han blev født den 22de Avg. 1811. Han blev Student fra Nyborg Skole 1832 og Kandidat 1837, personel Kapellan hos sin Fader 1838. Paa Indstilling af Baron Holsten-Lehn blev

han af Kongen kaldet til Avernakø den 27de Januar 1844, hvilket Embede han atter forlod samme Aar, da han under 11te Juli blev kaldet til sin Faders Eftermand som Sognepræst i Aunslev og Bovenfse. Den 14 Dage senere til Avernakø beskikkede Eftermand,

22. Poul Johan Budk, skal have været udsat til Bondos Efterfølger, men da Kisby var en Ven af ham, traadte han tilbage for denne, da Kisby kun kunde blive sin Faders Eftermand, naar han en kort Tid havde haft et mindre Præstefald. Budk er født paa Falster den 11te Maj 1808. Hans Fader Karl Ludvig S. Budk var Landmand, Hans Moder Inger Marie Glahn af Nørre-Bedby. Han blev Student fra Nykjøbing Skole 1828 og Kandidat 1838. Det følgende Aar blev han Lærer ved Søetatens Pige-skole og giftede sig 1840 med Epha Hansine Mertins, der skænkede ham 3 Sønner og 2 Døtre. Den 25de Juli 1844 blev han kaldet til Sognepræst paa Avernakø og ordineret 11te Septbr. i. A. Han var Præst her i 14 Aar, og hans Minde lever i venlig Erindring. Den 18de Juli 1858 blev han kaldet til Havrebjerg og Gudum Sognekald i Sjælland.

23. Kristian Adam Egede Grønbech, som 1858 blev Budk's Efterfølger paa Avernakø, var født i Nø paa Bornholm 1812, hvor hans Fader, Niels Grønbech, der senere flyttede til Nylars, dengang var Præst. Han blev Student 1831. Kandidat 1842 og giftede sig samme Aar med Hansine Marie Høyer, født 1817 og død 1858. Hendes Fader, Søren Høyer, var Kinasarer. Det følgende Aar 1859 giftede han sig anden Gang med Maria Clausen, Datter af Møller Otto Ludvig Clausen i Grøskjøbing. Hun var født 1831 og døde 1865. Grønbech giftede sig nu 3die Gang med Kirstine Pedersdatter, Datter af Peder Nielsen, Smed i Dongshøjrup, Kirkeby Sogn. I første Ægteskab 3 Sønner og 5 Døtre, i andet, 1 Søn og 2 Døtre og i tredje 2 Døtre. Grønbech døde efter længere Tids Svagelighed den 18de April 1871.

24. Kristian Knudsen er født den 17de April 1828 i Ketting paa Als, hvor hans Fader Joh. Peter Knudsen var Kromand og Kjøbmand. Hans Moder var Kristine Mar-

grete Frost. Ved Forældrenes Død kom han i sit tiende Aar i Huset hos Faderens Farbroder, Præsten Sorgen Knudsen Hagebjerg paa Als, der optog ham som sit eget Barn. Lod ham først give privat Undervisning hos Kapellanen, nuværende Pastor Fangel i Notmark, indtil han 1845 blev optaget i Odense Skole, hvorfra han i Efteraaret 1848 blev Student ved Københavns Universitet. Blev theologisk Kandidat med første Karakter 18de Juni 1855. 11te Januar 1861 blev han ansat som Kapellan paa eget An og Tilsvær hos Biskop Hansen paa Als og ordineret den 11te Febr. Da Biskoppen ved Erobringen af Als mistede sit Bispedømme følte Knudsen sin Stilling trykkende, eftersom Biskoppen nu kun var Sognepræst for Tgen Menighed. Dog blev han indtil videre som dennes Hjelpepræst, da hans Kjærlighed til Fædrelandet ikke tillod ham at søge Kald i preussisk Tjeneste. I Forventning af, at Pragerfredens Bestemmelse om Nordflesvigs Tilbagegivelse skulde ske fyldest, søgte han længe intet Kald, men da dette Haab glippede, drog han til Danmark og besørgede en kort Tid Tjenesten for Pastor Scherning i Tommerup, hvorfra han blev kaldet til Avernakø 16de Juni 1871.

3. Degne og Skolelærere.¹⁾

De ældste Efterretninger man har om Avernakø Degnekald, ere, saavidt vides, en Indberetning fra Præsten Jens Bang den 3die Februar 1668. Det hedder der, „at Degnen har en Bolig i Munkø, hvortil er intet mere end en Skjeppe Land at faa. Han har Ret til to Bund Byg hver Sul og et Brød og et Stykke Kjød af dem, som have det.“ Efter Tordebogen i Bispearkivet af 1690 var Avernakø Degneboldengang meget ringe. Der laa 1 Skp. Land dertil i Søndermark af 1 Alb. Stk. og ellers ingen anden Jord. Degnens

¹⁾ De væsentligste Kilder hertil ere: Præsteindberetningerne, Skifteprotokollen, Bondos Manuskript, Knudsens Meddelelser og endelig de om Degnene indskaarne Efterretninger i Avernakø Kirke.

aarlige Indkomster vare 6 Tdr. Byg, 2 Skp. Havre, 16 Brød, 16 Kager og 2 Bolle Væg til Paaske. Højtidsoffer 18 Mk. Midsummers Tiende: 3 Lam, 3 Gæs og 2 Mk. i Tiendepenge. Peder Rasmussen var Degn paa hin Tid. Han døde 1710 og var 64 Aar gammel. Hans Eftermand Ole Larsen fandt Degnebolet saa forfaldent, at det ikke var muligt for ham at bo der, og det faldt rimeligvis ned af sig selv. Ole Degn havde saaledes ingen Degnebol, men paa sine ældre Dage brød han sig heller ikke om Bolig. Han opbevarede sit Tøj bag Alteret i Kirken og døde i Novbr. 1730. Skifteprotokollen giver ham det Vidnesbyrd, at han ejede intet uden et dødt Vægeme og nogle gamle Pjalter, der ikke vare en Skilling værd.

Henrik Rasmussen Basmark var Ole Degns Efterfølger. Han var født i Svendborg 1706, gift 1732 med Karen Larsdatter i Munke, som døde 1786. Han fik ifølge den indskaarne Beretning i Degnestolen Bolig og Jord. Ifølge en Indberetning til Biskoppen af daværende Sognepræst Flindt var Avernakø Degnebol, som laa ved Munke, et Hus paa 9 Fag, som daværende Sognedegn modtog ganske øde og nedfaldent, men ved Patronen, Hr. Johan Lehns, gode Hjælp havde han selv ladet det opbygge, saa det var temmelig godt, men der var kun en ringe Kaalhave til. Ældre Folk havde meddelt, at der forhen havde ligget 10 Stykker Jord til Degnebolet i to af Munkesby's Marker, som hans Formænd havde nydt Grøden af, men som dengang brugtes af Bønderne. Efter at have været Degn i 52½ Aar døde Henrik Basmark i Juli 1783, 77 Aar gl. og blev jordet midt i Kirkens Gang.

Hans Eriksen Gudme var Degn paa Avernakø fra 1783 til 1793. Hans Hustru hed Marie Kirstine. Han maa have været gift inden han kom hertil, thi allerede 1787 blev en Søn af ham konfirmeret. Han maa være forflyttet andet Sted hen, da han ikke er anmeldt som død i Kirkebogen.

Niels Simon Dover var Degn her paa Den fra 1793 til 1805, da han flyttede til Østerskjærninge. Han var gift med Kristiane Pavline Falch, en Søster til Eftermanden.

Lars Gabriel Falch blev kaldet den 27de April 1805. Han var født i Ollerup 1774, hvor hans Fader var Degn. Han var først Bager i Faaborg. Han var gift med Magdalene Clausen, en Præstedatter fra Svaninge, som døde den 19de Decbr. 1853. Ved Udførelsen fik han $4\frac{1}{2}$ Td. Land ved de øvrige Huslodder paa Skallerne, langt fra Degnebolet i Munte. Denne Jordlod blev senere magelagt med Jord fra Munte By. Falch døde den 11te Novbr. 1853 efter at have været Degn paa Avernafs i $48\frac{1}{2}$ Aar.

Johan Kristian Kongstad var født i Aalborg, hvor hans Fader, Thor Olsen Kongstad, var Kaptein. Hans første Hustru var en Datter af Amtsprovst Wedel i Skaarup, den anden, Karen Marie Tbsen, var fra Odense. Hun blev afslindig, kom paa Sindsfygeanstalten ved Bordingborg og døde senere i Kjøbenhavn. Kongstad havde tidligere ejet Mølle-
mosegaard i Hillerslev Sogn, blev kaldet til Degn og Skolelærer paa Avernafs den 1ste Maj 1854. Han fik en ny Bolig i Nærheden af Kirken, hvor han ogsaa ved Magelæg fik Jordlobden henlagt. Det er fra hans Haand, man har de indfkaarne Efterretninger om Degnene i Kirkens Degne-
stol. Han døde den 20de Februar 1862, hvorefter

Kristian Pasch Brandt den 3die Maj s. A. blev kaldet til Degn og Skolelærer paa Avernafs. Han er født i Grøskjøbing 1835, hvor hans Fader var Skipper. Han blev 1864 gift med Kristine Helene Elisabeth Grønbech født paa Bornholm 1844. Hendes Fader var foran nævnte Sogne-
præst Grønbech.

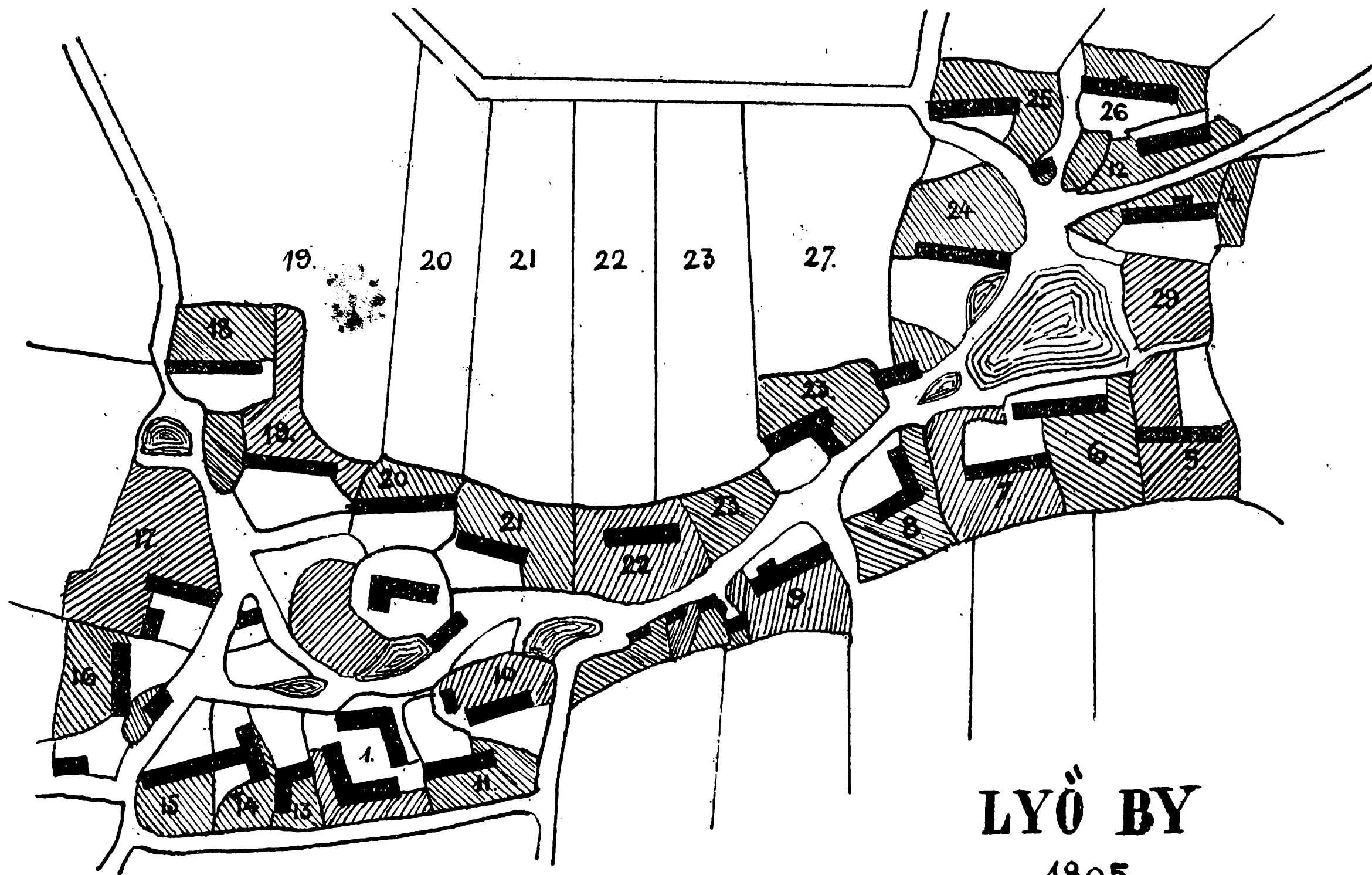
Paa Korshavn havde man af Hensyn til Afstanden og den ofte farlige Vej til Avernafs for omtrent 30 Aar siden opført en Biskole, ved hvilken Andreas Jensen den 15de August 1853 ansattes som fast Lærer. Han er født i Kværn-

drup 1810, var først Hjælpe lærer i Munkø fra 1834—53 hos sin Morbroder Falch og maatte hver anden Dag tage ud til Korshavn for at læse med Børnene. Meddelt Afsted i November 1873. Fra 1ste Januar 1874 er Karl Adolf Bever Lærer ved Korshavns Skole. Han er født i Lyngby ved Kjøbenhavn 1843. Han var fra Efteraaret 1860 til Udgangen af 1872 Lærer i Vesterkjærninge, først som Hjælpe lærer og siden som Anden lærer, og 1873 Lærer i Lved ved Svendborg.

Avernakø Sogn, som Kongen i sin Tid overdrog til Gefskov, er senere herfra gaaet ind under Svedholms Gods, hvorunder det endnu høre, for saa vidt som kun en Del af Beboerne have kjøbt deres Fæstesteder efter den nu udløbne Salgsplan for Grevskabet Brahesminde. Saaledes er der i Avernakø fulgt 6 Gaarde og 8 Huse, i Munkø 3 Gaarde og 6 Huse og paa Korshavn 4 Gaarde og 5 Huse.

Lye og Bjørnø.

LYÖ BY

1805.

IX Afsnit.

Øst Lands almindelige Historie.

„Af Sejr jeg fik det rømmelige Navn,
Danmarks Rige til Ære og Gavn ;
Paa Lykken tør ingen Mand lide:
Grev Henrik af Schwerin med Svig
Paa Liuthøe førte mig fangen med sig ;
Det gif saa Mangen til Rvide.“

(Rimkrøniken.)

1. Denne lille Ø, der har vundet en sørgelig Navnkundighed i Danmarks Historie, ligger 1 Mil fra Faaborg, 1 Mil fra Skjoldnæs paa Ærø, $1\frac{1}{2}$ Mil fra Als, $\frac{1}{2}$ Mil fra Avernafø og $1\frac{1}{2}$ Fjerdingvej fra Horneland i Fyn. Den er den vestligste af den Gruppe af Smaøer, der omgive Fyns sydlige Kyst. Kirken ligger omtrent midt paa Den, og naar man drager en Linie fra Nord til Syd tæt forbi denne, fra Bosterbro til den forsvundne „Kong Lavses Grav“ paa Præstegaardens Mark, maaler Den 3200 Alen. Ligesom den ved en Linie fra Ost ved Kongens Kilde til Vest ved Klokkestenen, med Kirken som Midpunkt, maaler 5000 Alen. Dens største Længde fra Østersjø til Vestersjø, er lige en halv Mil. Dens Fladeindhold er 1011 Tdr. Land, skyldsæt for 128 Tdr. Stk., med halvfjerde Hundrede Mennesker, hjemmehørende i 24 Gaarde og 35 Huse. Den har meget frugtbare lermuldede Forder. Den østlige Del er højtliggende, bakket og bølgeskræmig, med lave Dale og bratte Klinte ud mod Havet. Af disse Dale ere to dybe Indskæringer især mærkelige, idet de aabenbart have været sejlbare Fjorde og endnu ikke alle Begne ere fri for Vand. Den ene kaldes Østersjø og den anden den almindelige Lørvemose, hvilken sidste næsten gaar helt over Landet og deler det i tvende Dele. Ved denne i sin Tid sejlbare Fjord har man Minder om det „kongelige Slot“ eller

Sagthus, som under Navn af „Slm“ engang skal have været der paa Den, idet man paa Mtr. Nr. 9 baade har „Slotsbanken“ og Slme- eller Elmekilde.

Den vestlige Del af Den er derimod flad og sid, og paa dens nordligste Ende er et Overdrev, „Revet“, paa henved 80 Tdr. Land, der overstyldes ved Højvande og tilhører Byens Gaardmænd i Fællesskab. Den, der tidligere var tæt overgroet med Skov, er nu paa nogle smaa Krat nær aldeles skovløs; ikke desto mindre afgiver den et prægtigt Opholdssted for Hare og mindre Vildt. Dens Beboere have deres nødvendige Fødebrændsel, dels af Torn og dels af de paa Den værende Tørvemoser.

Den tæt sammensluttede gamle Lysø By med 24 Gaarde ligger venligt og behageligt. Man ser her, hvorledes en Landsby har set ud før Udflutningens forstyrrende Periode. Gaarde og Huse ligge tæt ved Siden ad hinanden, saa der mange Steder næppe er Plads til en lille Kaaehave. Oprindelig vare alle Gaardene her i Byen kun en eneste lang Huslængde, og der findes endnu adskillige af denne Form. Det er en interessant Afveerling, der møder os her; snart de gamle lave Bindingsværksbygninger med Blyvinduer og Pergulve, med de hundreedaarige Skabe, Rister, Kandedskabe og Stole, for ej at tale om de gamle Alkovesenge med Skydeluger og det mægtige Egebord med Skab under; snart nye, smukke Gaarde med to velbyggede Lader og grundmurede Stuehuse, med Flagstang udenfor, hvis Indre i alle Henseender er tidsvarende, og som ikke staa tilbage for Fynboernes Boliger. Det er interessant at færdes i en saa tæt sammensluttet Landsby med de mange Gadefjær, der hvert især have sine særegne Navne, og de mange Stræder og Krumveje, der mere ligne en stor Lysthave, saa det er vanskeligt for Fremmede at finde den Vej, man søger. Midt i denne Lund af Frugthaver, dukker Dens venlige Kirke frem, og lige over for denne ligger den tohundreedaarige Præstegaard, med den gammeldags Indretning og dens venlige og gjæstfri Beboere. Hvad der især gjør Lysø saa interessant for Besøgende, er navnlig det, at Beboerne saa trofast holde paa det gamle. Bar der ingen

gamle Minder, gamle Bygninger eller gamle Sæder og Skikke, da var Lynø ikke nær saa interessant, som den nu er. Endnu gemmer den i sit Skjød en hel Del interessante Oldtidsminder og mange andre Ejendommeligheder. Der ligger saaledes en Gaard nord i Byen, hvor de fleste Fremmede maa ind, thi den gjemmes — hvis man tør tro Sagnet — den største Mærkværdighed, Byen ejer: et gammelt mægtigt Egebord, 5 Alen langt, med Skab under. Bordet er af en hel Eg, i hvis ene Ende endnu er Spor af Narstal og Indskrift. Man falder det over hele Den for „Kong Baldemars-Bord“ og fortæller, at det skal have staaet i hans Telt, da han blev fangen ude ved Kongens Kilde. At Bordpladen er 3—400 Aar gammel, vil enhver, der kjender Egetræets Værdighed, let indrømme, men at den skal være over halvsyvende Hundredeaar, derom kan der maaske dog drages Tvivl. Den gamle Kone i Huset har fortalt, at der i Bordenden tidligere havde staaet en hel lang (latinsk) Indskrift og det bestemte Narstal 1219, men at tyske Søfolk for henved hundrede Aar siden havde skaaret det bort med deres Knive. Siden skal en Maler have malet paa samme Sted: „Her ved dette Bord blev Kong Bolmer fangen 1219 den 7de Maj“, som vi ikke beklage — ogsaa er borte. Paa Døren ind til Dagligstuen i samme Gaard er malet et Vers, der nok er et Par hundrede Aar gammelt og lyder saaledes:

„Enhver som Fred i Hjertet har,
 Hans Ind og Udgang Gud bevar!
 Men har han noget ondt i Sind,
 Lad det gaa ud, før han gaar ind.“

2. Naagtet man ikke har noget sikkert Bevis for, at Lynø har været beboet i Oldtiden og Middelalderen, saa synes det dog efter de Oldtidsminder at dømme, der dels endnu ere bevarede og dels have efterladt Minder i betegnende Navne, at Den har været beboet allerede i Stenalderens Tider, hvad der ogsaa maa synes meget rimeligt paa Grund af dens korte Afstand fra Fyn, fra Hornelands paa Oldtidsminder saa rige Kunst. Den skovklædte, paa Bildt saa rige D, med sine sejlbare Fjorde og fiskerige Indsøer, afgav et prægtigt Opholdssted

for Oldtidens Folk. At Den derimod paa Baldemar Sejers Tid enten var ubeboet, eller i alt Fald kun havde faa Beboere, er enten Bevis for, at Oldtidens Folk ikke have boet og bygget der. De Oldtidsminder, som findes eller ere fundne der, høre alle til Stenalderen, og den Tid ligger Tusinder af Aar før Baldemarernes Tid.

Af de Oldtidsminder, der tildels endnu ere bevarede, og hvortil der knytter sig ejendommelige Fortællinger, skulle vi først nævne Svendgrave-Høj, en forstyrret Langdysse, hvis Overligger forlængst er borte. Man kalder ogsaa Stedet Kong Svends Grav, til hvilken man endog har knyttet den Fortælling, som er optaget hos Svitheld,¹⁾ at den gjemmer Støvet af den fynske Underkonge Svend Sejersalig, som omtrent 585 blev dræbt af Hrof den Sorte og begravet paa Lysø. Ikke langt fra Svendgrave Høj paa Svendgrave Stykker ligger den bekjendte „Klokkesten“ (paa Matr. Nr. 16), en almindelig Dysse med en mægtig Overligger, der maaler 11 Alen i Omkreds, men som desværre for en Del Aar siden er væltet ned fra sit oprindelige Leje. Klokkestenen har en saa malmholdig Klang, at den giver Lyd som en Klokke, naar man slaar paa den. Tidligere var der ikke langt fra Klokkestenen, noget længere syd paa, en mindre Sten, der ogsaa gav en klingrende Lyd. Stedet kaldte man Klokkeshøj eller Klokkøre. Kong Lettaes eller Liuthes Gravhøj (Lytte-graa høj), i Jordemoderens Have, var en stor Dysse, der for 30—40 Aar siden blev sløffet og bortført. Kong Liuthe skal ifølge Sagnet have været en hedensk Høvding og en af Dens første Beboere. Fremdeles har man Minder om Kong Lavrits eller lille Kong Lavses Grav, nede ved den søndre Strand, paa Præstegaardens Mark, som dog for omtrent 30 Aar siden er bortført. En der foresunden Runesten, skal have meddelt, at det var Hvilested for „Kong Lavrits.“ Foruden disse Oldtidsminder findes endnu flere tildels uforstyrrede Dysser og 7—8, som for kortere eller længere Tid siden ere ødelagte

1) B. Simonsens Odense Bys Historie 28.

og bortførte. For at komme omkring til disse gamle Minder, maa vi foretage en Fodvandring omkring paa Den.

Gaa vi derfor ud fra Byen ad den nordlige Vej, der fører ud til Revet, har man strax uden for Byen, ned mod Bosterbro, Stedet, hvor de første Huse skulle have staaet, længe før den nuværende By blev anlagt; og man har her i Nærheden baade Kongens Ma og Smeltemosen. I den første skal Kongen have holdt Taffel i sit Telt, og i den sidste skal man have smeltet Jern („Myremalm“). Noget længere ude paa Vejens højre Side har man to ødelagte Oldtidsminder. Det ene Stævehøj (paa Matr. Nr. 22), ikke langt fra Hvide Klint, og den foran nævnte Kong Liuthes Gravhøj (Matr. Nr. 20). Drejer man nu ind over Marken til venstre, har man snart Klokkestenen paa Svendgravestykker, (ogsaa kaldet Sin- eller Sangrave), og i østlig Retning herfra var der tidligere en Række Høje, af hvilke dog endnu to tildels ere bevarede. Den ene af disse er den forstyrrede Langdysse, som man mener skal gjemme Kong Svends Ben (Matr. Nr. 29.) Paa den nærmest herved liggende Gaardslod (Matr. Nr. 21) var indtil for et Par Aar siden to smukke Dysser „Mellemhøj“ og „Dverhøj“, af hvilke den første nu er borte. Dverhøj er en smuk Dysse med en stor Overligger, der hviler paa 3 Bæresten, med en lige saa smuk Udsigt. Nærmere Byen ere to Dysser, Vester-Egebjergshøj og Møllebrohøj, bortførte for en Del Aar siden. I førstnævnte fandtes en Del Stensager. Paa Præstegaardens Grund, tæt nede ved den søndre Strand, stod forhen to Dysser. Den ene Kong Lavrits eller lille Lavses Grav, der, som foran bemærket, er bortført, og den anden en mindre Dysse uden Overligger, som endnu er bevaret. Paa den til Præstegaardens Grund stødende Gaardslod, Nr. 11, har man Grevens Bold eller Klint, medens man først et godt Stykke længere ude har Grevens Dypelstykker og Kongens Kilde. I Tornetrattet ved denne Kilde finder man en Gangbygning, med Indgang, men berøvet sin Dæksten. Kamret er omtrent 8 Alen langt. Gaar man nu i vestlig Retning ad Byen til, støder man paa en vel bevaret Dysse, hvis Overligger er 9 $\frac{3}{4}$ Alen i Omfreds. En

anden Dvysse, kaldet Vesterødshøj eller Vesterøshøj; paa Mtr. Nr. 8, der henlaa uden Overligger, er bortført for nogle Aar siden. Østerøshøj, ude ved Østersjø, er ligeledes bortført. Paa Mtr. 9 har man Slotsbanken og Elme- eller Imskilde. Det er ret interessant at følge det hertil stødende Mosebrug, der i en stor Krumning først ender ved Dens nordøstlige Ende og giver os Bished for, at det har været en sejlbar Fjord paa hin Tid, da man rejste disse mægtige Dvysser. Imellem dette Dalstrøg og Byen var tilforn fire smukke Dvysser. Nu er kun den ene tilbage. Paa Huslobden Nr. 29 laa to Dvysser, i den ene af disse fandt man Ben af 3 Lig, nogle Gamre og Stensager, der i det væsentligste er bevaret i Dr. Lasfens Samling i Odense. Tæt uden for Byen laa Lillestenshøj og lidt længere ude Storestenshøj, der endnu er bevaret, skjønt dens Overligger, der maaler $9\frac{3}{4}$ Alen i Omkreds, er afvæltet til Siden.

At disse mange Minder fra Oldtiden skulle være satte over Helte, Vikinger eller Stridsmænd af andre Ders eller Landskabers Folk, som have mødt hinanden til Kamp paa disse Steder, er mindre rimelig. Vikinger og Høvdinge mødtes i hin Tid ofte til Kamp paa smaa Der og Holme for at øve Tvekamp paa Liv og Død, og den, som faldt, blev jordet paa Stedet; men til saadan Holmgang synes Lynø alt for stor. Der ligger følgelig en høj Grad af Sandsynlighed for, at Den har været beboet i den fjerne Oldtid.

3. I Baldemarernes Tid var Lynø en kongelig Wildtbane, dækket af tætte Skove, der afgave Opholdsted for Hjorte, Kaa- og Daadyr samt et Slags vilde Heste; men den var rimeligvis uden menneskelige Beboere, eller i alt Fald kun meget faa. Tordebogen fra 1231 nævner imidlertid ikke noget derom. Der er dog en lille Omstændighed, som peger paa, at Lynø maaske har havt nogle faa Beboere paa hin Tid. Paa Lynø er man stærk i at bevare Sagn og Traditioner igjennem flere Hundrede Aar; man fortæller ogsaa om Kong Baldemars Fangenskab og om Dens første Beboere, at der fra først af kun var 3 Huse: to ved den nordlige og et ved sydlige Side, hvis Beboere vare Fiskere. De to Beboere, hvis Huse laa

ved Bosterbro og Svies eller Hvide Klint, havde i flere Aar boet der og søgt deres Næring paa Havet i deres Fisserbaade, uden at ane, at der boede nogen ved Dens modsatte Side, efterdi den var saa tæt overgroet med Skov. Denne Fortælling kan ikke henføres til Oldtiden, til de Beboere, der have efterladt os Minder i Dysser og Høje, men, hvis der er noget i Sagnet, til Dens nye Befolkning før eller efter Kong Valdemar Sejers Tid. Naar man holder fast ved Sagnet og lægger det hen til Tiden kort før 1223, saa kan man forstaa hele Fortællingen om Kong Valdemars Fangenskab. Da de Beretninger man har af sikre historiske Kilder om Valdemars ullykkelige Sagt paa Lysø den 6—7 Maj 1223 ere magre og ufuldstændige, have vi derfor saa meget mere Grund til at agte paa de Sagn, der endnu ere bevarede paa Den, og til at tage de stedlige Forhold i grundig Overvejelse.

Selv om der virkelig levede nogle saa Folk paa Lysø paa Valdemar Sejers Tid, saa havde disse næppe begyndt paa Agerdyrkingen, thi denne Syssel var uforenelig med den Tilstand, Den var i, da den ligesvem var en naturlig Dyrehave; men i Læ af Skovene afgav dens fisserige Strandbredder tilstrækkelig Erhverv for de saa Beboere, der efter Sagnet havde opslaaet deres Bo ved Bosterbro, hvor der endnu er Baadleje og Skibsbro. Det er ogsaa her i Nærheden man har Kongens Ma, hvor han skal have haft sit Telt opslaaet. Den Betegnelse „Hus“, der i Valdemars Tordebog findes ved Drejø (Dsterdraghø), og som man har ment, skulde betyde, at Den var beboet, findes ikke ved Lysø. Men det er for saa vidt et meget upaalideligt Bevis, idet „Hus“ vel snarere maa betegne et kongeligt Sagthus, hvor Kongen med sit Følge kunde ty hen, naar han holdt Sagt paa disse Der. Hvis vi skulle tro den ovenfor nævnte Fortælling, at Kongen her spiste i sit Telt ikke langt fra den nuværende Skibsbro, bliver der ikke Plads til noget Sagthus paa Lysø paa hin Tid, hvad der heller ikke nævnes noget om i Tordebogen, uagtet der til en Tid — før eller senere, skal have været et saadant.¹⁾ Stedet vises endnu paa en Bakke

¹⁾ Gebhardi Danmarks Historie. Tom. I, 24.

kaldet Slotsbakken, hvor der endog er fundet Murbrokker. Det er tæt ved det dybe Dalstrøg, der sikkert i hin Tid har været en sejlbar Fjord, stor og dyb nok til, at de kongelige Sagtbaade kunde løbe ind og ligge i Læ for alle Vinde. Det er højest rimeligt, at Kong Baldemar under sit sørgelige Sagtbesøg har haft sine Skibe liggende her i denne Fjord, medens Grevens Skibe laa i en kort Afstand derfra, paa Dens sydlige Side. Svitzfeldt fortæller, at Kongen blev tagen til Fange i en Bondeby. Holberg gaar et Skridt videre, idet han siger, at Grev Henrik havde haft Kongen inviteret i et Herberg og trafteret ham saaledes, at han med alle sine Tjenere blev beruset, saa Greven derpaa lod hente sine Folk, som brød ind i Kongens Sovestue, da han træt af Sagten laa i sin bedste Søv.

Disse Fortællinger ere aabenbart for stærkt udmalede efter de fattige Beretninger, man har fra hin Tid. Rohmann siger saaledes:¹⁾ „Den Fremstilling af denne Begivenhed, som Baden har samlet og meddelt af de i Krønikerne forekommende Binf om Hovedsagen, synes at være den, der med mest Sandhed og Simpelhed røber størst Troværdighed. Ifølge heraf var Lynø da det Sted, hvor Kong Baldemar den anden midt i sin Magt og i sit Sejersløb, rimeligvis træt og beruset af Sagens Anstrængelser og Lystighed, sov ind, drømmende om tilkommende Hæder og Storhed, og saa Timer efter vaagnede til fuld Bevisthed i Lænder ombord paa sin Fjendes Skib, som en Ridder af den bedrøvelige Skikkelse, paa Vejen til Fangetaarnet i Mecklenburg.“

Da Boesens Manuskript for omtrent hundrede Aar siden blev affattet, vidste de gamle Lynøboere meget at fortælle om denne Begivenhed, som Lynø Land var Vidne til i Dagene efter Voldermisje 1223, og endnu fortæller man Begivenheden tildels paa samme Maade. Man fortæller saaledes, at Kong Baldemar Aftenen før sit Fangenskab havde holdt Taffel i sit Telt, der var opslaaet ved den Ma, som endnu kaldes Kongens Ma. Under dette Taffel, hvor det gik lystigt til

¹⁾ Fyns Historie og Topografi. I, 123.

med fyldte Bægere, havde man benyttet det store, foran nævnte Egebord. Da Kongen og hans Folk uden at ane nogen Fare havde lagt sig til Ro, brød Greven med sine Folk ind i Teltet, hvor Kongen saaret undslap og skjulte sig i de tætte Buske ved en Kilde paa Dens sydlige Ende. Han blev eftersøgt af Greven og røbet ved den Sund han havde med sig.

Fra dette Sted, hvor Kongen blev fangen, strækker sig nogle Aagre mod Vest, „Grevens Dypelsstykker“, hen mod det Sted, der kaldes Grevens Fjeld eller Klint. Det er den Vej, man vil vide, at Greven har ført sit Bytte til de ved Stranden ventende Skibe. At dette Sagn efter faa mange hundrede Aars Forløb endnu gaar i Folkemunde og ved at pege paa ethvert Sted, der har været Vidne til hin Begivenhed for halvsyvende Hundrede Aar siden, skulde næsten tyde paa, at der har boet Folk paa Den lige siden den Tid.

Der gaar nu en lang Tid hen, i hvilken man intet mærkeligt finder om Ljø, og indtil Kristian den førstes eller vel til Kristian den tredies Tid boede dens faa Beboere i deres simple Fiskerhuse ved Stranden, medens Den vedblev at høre under Kronen, fra hvilken den (tillige med Bjørnø) 1514 pantsattes til Peder Lykke. 1517 blev Ljø pantsat til Lavrits Schinkel paa Egeskov for 1500 Mk. dansk.¹⁾

Under Grevesfejden havde fire lybske Skibe plyndret paa Erø og tvunget Erøboerne til at love sig en betydelig Brandskat, men havde, medens samme blev inddreven, taget over til Ljø, hvor de vilde pine de tre tilbageblevne Beboere, Hans og Peter Simonsen og Lavrits Stud, til at aabenbare, hvor de havde gjemt deres Penge og Gods. I det samme kom der Bud, at en fremmed Kjøbmandskude var i Færd med at passere forbi Ljø. Ljøbækkerne ilede nu til deres Skibe for at plyndre den fremmede Skude, men det viste sig at det var Skibet fra Erø, som skulde bringe Brandskatten til Fyn. Paa denne Vej mødte de fort efter de danske (den udvalgte Kong Kristian den tredies) Orlogsmænd, som kom

¹⁾ Drion 1810. Egeskov.

fra Svendborg og stød Lybekkerskuden i Scenk i Nærheden af Bjørnø. De gamle Dboer ville endnu vise os det Sted, hvor Bengeskibet med Grøboernes Brandskat ligger paa Havbunden. Man fortæller ogsaa, at Skovene bleve omhuggede af „Fjenden“ i Grevens Fejde. I Thieles Folkesagn giver man Troldom Skylden. En Skipper — saa fortælles der — havde af sin Moder faaet et Baand med tre Knuder paa, for at han kunde gjøre Bind. Den ene Knude løste han, da han drog hjemme fra, og saa fik han god Bind; den anden løste han i rum Sø og fik drivende Bør, men den tredie løste han ved Svendborg, og da kom der en saadan Storm, at al Skoven paa Lys blev ødelagt, medens han selv fuldsjlede.

Da der efter Grevens Fejde igjen blev Fred og Ro i Landet, stod Lys saa omtrent øde, og man har den Efterretning, at Den da blev inddelt til 24 Beboere, som Lensmanden i Nyborg sendte derover, og iblandt disse var der nogle af de grevelige Folk, som vare fangne i Slaget ved Ornebjerg, og deres Efterkommere havde i over 200 Aar Navnet Greve, et Tilnavn som nu er forsvundet, da Bønderne her som andre Steder ikke yndede Slægtnavne, ja for et Par Mennefsaldrer siden betragtede man endog ethvert Tilnavn som et Skjældsord.

De 24 nye Beboere byggede en By midt paa Den, og nu maatte Træstubbe og Kratstove vige for Ploven. I selve Byens Beliggenhed se vi et Bevis for, at den ikke har været bestemt til Fiskerleje, som Byerne paa de fleste andre Smaasøer, hvor de ere dragne saa nær ned til Stranden som muligt, medens Lysby ligger midt paa Den.

Disse samlede Efterretninger, der falde saa godt sammen, have vi ikke taget i Betænkning at meddele, skjønt der ogsaa fra andre Kilder meddeles Hentydninger, der lede til en høj Grad af Sandsynlighed for, at Kirken allerede er bygget i Kristian den førstes Tid, saa man skulde formode at Byen ogsaa er fra den Tid.

Lys hørte oprindeligt til Faaborg Kirke, men det var ofte, især om Vinteren, forbundet med Livsfare at komme ind til Kirken. Man fortæller endog, at en Baad fuld af

Mennesker fuldsejlede paa en saadan Kirkesærd, og de ombordværende drufnede, samt at dette gav Anledning til, at Beboerne henvendte sig til Lensmanden i Nyborg og fik Tiladelse til at bygge en Kirke paa selve Den; og de byggede da en liden Kirke af Bindingsværk, „af Mur og Tømmer som et ringe Kjøbstadhus.“

Ved Ordningen af de kirkelige Forhold i Fyn ved Aaret 1555 udstedte Kong Kristian den tredie (Onsdagen næst efter Hellig tre Kongers Dag 3: 9de Januar) et Brev fra Nyborg Slot, hvor ved han skjænkede Tienden af Den, saa den skulde deles i to Parter, den ene Halvdel til Sognepræstens Underholdning og den anden til Kirkens Bygning og Behov. Til Bolig for Præsten havde menige Mænd der paa Landet opført et „eneste Hus“ og lagt dertil et Pund Land i hver af de fire Marker med tre smaa Enghaver til. Men ved Præsteindberetningen 1590 klages der over, at Bønderne havde mindsket Præstens Indtægt ved tværtimod deres eget Brev og Kollatets Lydelse at tilbageholde fire Orter Byg og 1 Skp. Havre.

Ved Kristian den fjerdes Brev af 18de Juni 1632 skjænkede han en af Gaardene der paa Den til Præstegaard, som Lensmanden paa Hagenskov skulde udvise Sognepræsten, hvem der tillige aarlig skulde udvises 10 Læs Ved uden Betaling.

Ligesom Ljøboerne selv havde opført deres Kirke, fik de Lov til at kalde deres Præst. Ligeledes havde de og selv opført deres Husbygninger, Gaarde kunne de vel næppe kaldes, da de kun bestode af et eneste Hus og Jorden; den opdyrkede Jord var kun af ringe Udstrækning; derfor fik de ogsaa Ejendomsret til disse, medens Jorderne vedbleve at være Fæstegods under Kronen med Lensmanden som nærmeste Tilsyn. 1602 blev Den overgivet til daværende Landsdommer Ejler Dvikau til Dvikauholm, det nuværende Hofmanskave, og fulgte siden Landsdommerne, den ene efter den anden, næsten helt igjennem det 17de Hundrebaar. Efter Ejler Dvikau var Hans Raas Landsdommer, og efter ham Torben Gabrielsen, der under 21de Febr. 1618 fik Lensbrev paa Ljø med

Bønder og Tjenere samt mere Gods for at være Landsdommer. Kavs Brockenhus til Broholm var Landsdommer 1634, Henning Povist til Hollufgaard fra 1646—1661. Hans Oldeland og Jens Lassen sad begge i Embedet fra 1661 til 1676. Hans Oldeland havde sin Part i andet Gods, og Jens Lassen havde Ljø under sin Forlening.

Ljø blev lige saa lidt som Jyns Land skaanet for Fjendens Plyndringer og Medfart under Krigen 1658—60. Man har saaledes Efterretning om, at Den 1659 blev hjemstøgt af fjendtlige Ryttere, der esterlode deres ødelæggende Spor. Landsdommerne, som vare henvist til at søge deres Løn i Indtægten af det dem underlagte Lensgods, saa med Utaalmodighed paa, at Ljø Land ikke alene ingen Indtægt gav, men at de fattige Beboere endog krævede Tilskud for at kunne blive ved deres Steder, hvorfor Jens Lassen lod afholde en Syns- og Taxationsforretning over Mark og Engbund paa Ljø (16 Novbr. 1661) hvoraf det fremgik, at der laa fire Marker til Byen, hvori hver Mand havde Sædeland til 5 Tdr. 2 Skpr. Byg og 5½ Tdr. Havre. Men da det halve af dette Sædeland laa til Græs, saa blev det aarlige Sædeland for hver Mand kun 2 Tdr. 5 Skpr. Byg og 2 Tdr. 6 Skp. Havre med en aarlig Høavl af 2½ Læs. — Den 6te Maj 1662 fremkom Landsdommeren med en Begjæring ved Odense Herredsting om Udmeldelse af 4 Mænd til at undersøge Landsdommernes Tjeneres Tilstand og Formue. Ved den for Retten afgivne Erklæring ser man, at der var god Grund for Ljøboerne til at udeblive med deres Landgilde, idet Hans Andersen kun havde saaet lidet, og det havde han endda kun saaet til halvs. Han havde 1 Ko, som han havde lejet og to Bæster, af hvilke det ene var pantsat. Til Føde havde han intet andet, end hvad han kunde fiske op i Stranden. I Huset fandtes intet Bohave, kun nogle gamle Klæder, som han kunde ligge paa. En anden Gaardmand havde ligeledes kun saaet lidet og formaaede ikke at købe Korn. Han havde to gamle Bæster og en Ko, intet til Føde, uden hvad han kunde fiske. Husets Tilstand var lige som det forrige. En tredie Mand, der kom ind i en øde Gaard, havde slet intet andet, end hvad han fik af sine Forældre. Der var ingen Bygning paa Stedet. En fjerde Gaard var kun nogle gamle

Huse. Hans Lavritsen fik den efter Hans Pallefen. Han havde ingen Røer eller Heste, og hvad ringe Midler han havde, havde han faaet efter sin Moder. Nr. 5 og 6 havde begge kun faaet lidet. Den første havde kun to Bæster, som han endda havde lejet. Den anden havde to Røer og 2 gamle Bæster og kun faaet lidet. Alle de andre havde ligeledes kun faaet lidet. De havde kun faa Heste og lagde til Bloys sammen. De havde kun lidet Kvæg, somme en Ko, nogle 2. Deres Bostab var ganske ringe, thi det var blevet dem frarøvet af Rytterne, saa de næppe havde faa meget, som de kunde ligge paa. Der var kun liden Engbund til at jøde deres Kvæg paa. Ildebrændsel havde de ikke, men det maatte de hente paa andre Steder. De havde ej faa megen Skov, at de kunde hugge dem en Stavre. Husene vare som ringe Fiskerhuse, og de havde intet til Jøde, uden hvad de kunde fiske op af Stranden.¹⁾

Det nyttede ikke stort, at de Herrer Landsdommere søgte at skaffe sig faa nøjagtige Oplysninger om Lyøboernes Skattevæne og Forholdene derovre. De gode Dboer mente sagtens, at kunde de bare „bjerg Jøden“ til dem selv, saa „Bøkker med Herfskabet.“ Det var den Bise, man sang over den største Del af Landet i en hel lang Række af Aar efter „den treaarige svenske Fejde.“ I Foraaret 1662 indkaldte den forrige Landsdommer Henning Powisch til Høllufgaard alle Lyø Mænd til Salling Herredsting for resterende Hovningspenge, der udgjorde 3 Rdr. for hver Mand, ialt 69 Rdr., og Hans Hans Hansen for 7 Rdr. i Fæstepenge, som han ej havde betalt. At han søgte Lyøboerne ved Herredstinget isteden for at søge dem ved deres eget Hjemting: Lyø Lands Birketing, havde han gjort af den Grund, at Birkefogden selv var iblandt de 23 Mænd, som stode tilbage med deres Hovningspenge, medens han af tidligere Indkaldelser vidste, hvor lidet det frugtede, at indkalde Dboerne til deres eget Bærneting. Der havde tidligere været hændet Dom over dem ved Herredstinget baade for Skat og Afgifter. Sæns Lassen søgte derimod Lyøboerne ved Dens Birketing, men der gif næppe noget Aar hen, uden at de bleve hidkaldte for resterende Landgilbe,

¹⁾ Efter Saml. til Fyns Hist. og Topografi.

Hus- og Hovningspenge osv. Efter at have været indkaldt 1663—64, bleve alle Ljø Mænd paany indkaldte for Landgilde og Stedmaal. Saaledes stod P. Sjørgensen tilbage med sit Stedmaal 20 Sldr., Rasmus Andersen 10, Hans Hansen 16 og Rasmus Pedersen 8 Slettedaler. De søgte Udsættelse derved, at de inden otte Dage vilde tale med deres gunstige Husbonde i Odense, og hvad Landgilde angik, da vidste de vel, at Dagen og Tiden var forløben, men der var intet derved at gjøre: Der var intet tilovers til Landgilden. For at true dem til Betaling vurderede Retten alt Indbo i et af Husene og fjernede Fæstebonden. Forsøget synes ikke at have haft nogen som helst Virkning, thi næsten hver Tingdag hele det følgende Aar besyldte man Gaardmændene paa Den for Restance til Hr. Landsdommeren. Mange af dem nægtede at betale den gamle paafigtede Gjæld og „svor ved Sjæl og Salighed, med oprakte Fingre derpaa.“ Det gik helt ofte paa, at Ljøboerne bleve indkaldte for Restancer, men de nægtede som oftest enten det hele eller en Del af det dem paafigtede Beløb og svore med den største Kølighed ved Sjæl og Salighed, at de enten havde betalt, eller intet saadant vare skyldige. „Maren Andersis“ med sin Lavværge var 1670 indkaldt af Rasmus Clausen, Landsdommerens Fuldmægtig, for en modtaget Bløjeskud, som fordredes tilbage, eller Penge for den. Hun havde ved et tidligere Ting svaret, at hun havde betalt. Saa svor Maren Andersis for Retten ved Sjæl og Salighed med oprakte Fingre, at hun intet skyldte Rasm. Clausen og intet havde lovet ham, mere end han havde faaet. Ved samme Ting fremstod Rasm. Clausen og Anders Rasmussen og svor ved Sjæl og Salighed imod hinanden, den første, at han intet havde modtaget, den anden, at han havde betalt, hvad han blev krævet for.

1676 lod Borgmester Jens Madsen i Odense indkalde menige Gaardmænd paa Ljø, „saa mange som før Krigen 1658 boede der“, for deres resterende Baadsmandsskat, som Jens Madsen havde betalt for dem, og nu havde Kong Kristian den 5te befaleet, at Ljøboerne alvorlig skulde tilholdes med foranskrevne Restancers Betaling. Landsdommeren gik i

Forbøn paa Bøndernes Vegne, og den ene Tingdag gif hen efter den anden uden noget Resultat. Melkjor Bærentsen fungerede som Sættedommer, da Birke-dommeren paa Lynø var med iblandt dem, som skulde betale, men han forstod at mage det saa, at Sættedommeren, dengang Sagen havde staaet paa i lang Tid, og Dommen skulde affiges, maatte udstede Kald og Barjel paany.

Ligesom Lynøboerne forstode at suo sig fra Betalingen af deres Baadsmandsskat, Landgilde og Afgift til Lensherren, saa søgte de ligeledes af og til at unddrage sig de Ydelse til Præst, Degn og Birkefoged, som disse gode Mænd havde Løfte paa af Bønderne der paa Landet. Men Præsten var ikke saadan at spidse af. Det var, som paa sit Sted nærmere skal vises, en Mand, der ikke var bange, selv om det gjaldt at vove en Dyst med Næverne lige over for Bønderne, og havde disse bestaaet de forrige Præsters knappe Indtægter, saa fik de ikke Lov dertil i Søren Jensen's Tid.

Degnen Rasmus Karlsen, der var Præstens Svigersøn, Dens Smed og Tingskriver, var ogsaa en myndig Mand, der tit kunde være Bønderne bydende nok, især naar han støjede om efter sin Degnetrave eller Baasferente. 1676 var en Del af de menige Bønder blevne tilbage med denne Afgift, men da han truede dem med Tinget, betalte de saa nær som tre, som derfor bleve trukne til Tinge. Disse tre selvstændige Mænd forlangte Degnens Kaldbrev, da de ellers ikke vidste, hvad de skulde yde. Det var at tage Degnen paa det ømme Sted. Han undslog sig derfor og gav gode Ord. De tre Bønder vidste nok, at Degnen intet Kaldbrev havde.

Birkefoged Lavrits Madsen havde Spil nok med at faa sit Dommerkorn ind, saa han saa sig nødt til at klage til sin Lensherre, og under 13de Decbr. 1676 kom der en kongelig Ordre fra Lensherren, Jens Rosenfrank, som forordnede en Underdommer i Sagen. Birkefogden gav sin fulde Afgift af Gaarden, han boede paa og mente derfor at være i sin gode Ret, naar han paastod den ham tillagte Dommerbyg som et billigt Bederlag for en Birkefogeds ofte ubehagelige Forretninger.

Den Tanke ligger nær, at de gamle Lynøboer, som levede for to hundrede Aar siden, have været ualmindelig tilbageholden med de Afgifter, de uværgerlig burde betale; og det var vel og for en Del saaledes, thi at samle paa Sølvet har stedsse været en Ejendommelighed paa Lynø. Dog maa det ikke glemmes, at Tidens Tryk hvilede tungt paa Landet og særlig paa den agerdyrkende Del af Folket i den Række af Misværtsaar, som fulgte efter den ulykkelige Svenskekrig. Af Matriklen og andre Synsforretninger fra hin Tid ses det, at Jorderne paa Lynø selv i gode Aar næppe vare i Stand til at give Rug; vi ville derfor forstaae, at et ufrugtbart Aar maatte være meget føleligt. De magre, dengang saa flet dyrkede Skovjorder skulde ikke give deres Dyrkere stor Løn, og Høavlen var højst ubetydelig. Saa havde Oboerne kun en eneste Udvej som Erstatning for Agerdyrkning og Svineavl, og det var Fiskeriet. Heraf kunde man vel drage nogen Udbytte til Husbehov, men kun en ringe Indtægt til Skatter og Afgifter.

4. Dens affides Beliggenhed og Beboernes Forkjærlighed for alt hjemligt medførte i ældre Tider mange Ejendommeligheder og særegne Sæder og Skikke, af hvilke en Del nok var værd at holde i Agt og Ære. Ligeledes var deres hjemlige Retsforvaltning baade ved Birketinget og ved Gade-stævner, hvor de gamle Bylove gjaldt lige saa meget som Kongens Lov, altsammen noget, der havde Krav paa Interesse; men ved Siden ad dette, havde Overtroen flaaet sin dybe Rod i Folket, dybere og stærkere end maaske noget andet Sted i Landet. Endnu har man Sagn om Hexe og Hexeri, Spøgeri og meget andet. Men at især Troen paa Hexeri har været tilstede i rigt Maal, derom vidner den to hundrede Aar gamle Tingbog fra Lynø Birk.

Paa Svenskekrigens Tider var der en Kvinde, Kirsten Pedersdatter, som man skyldte for at være en Hex. Til sidst fik man hende anklaget og ført for Dens Birketing. Det var i Foraaret 1663. Iblandt de Beskyldninger, der rettedes imod hende, var ogsaa den, at hun skulde have været inde i Josef Lavritsens Brudekammer den Aften, han havde Bryllup, hvor

hun dog intet havde at gjøre. Ligeledes blev der vidnet, at hun havde sagt til en Soldat, Anders Jensen, der i længere Tid havde været upasselig, at, dersom han vilde tie dermed, skulde hun fly ham hans Helbred igjen, medens Anders Jensen gav hende Skyld for Troldom. Han havde hørt om hendes Angte, og derfor ædskede han Forklaring af menige Mænd der paa Ljø. Hans Josefson havde pløjet 21 Æg op af sin Jord samme Aar og det foregaaende Aar. Niels Hansen pløjede to Æg; Søren Hansen og hans Folk havde ligeledes fundet Æg i Gjødningen; Rasmus Hansen havde gravet 2 Æg op i sin Raalhave, og Hans Hansen havde fundet 12 Æg i sin Tofte.

Bed Salling Herredsting anlagdes nu en rigtig Hæxeprocess med Troldkvinden, og 15 Kirke-Nævninge af Horne Sogn maatte, om end uvillige, give Møde. Kirsten tilstod nu, at hun kunde stille Blod og læse for Rosen og Bugbid. Hun tilstod ogsaa, at det forholdt sig rigtigt med det Sognevidne, som Ljø Mænd havde udstedt, og tilstod at have lagt sin Arm paa Anders Jensen og givet ham hans Helbred igjen, og tilstod endelig alt, hvad Vidnerne havde vidnet om hende paa Ljø Birketing. Efter fire Ugers Opsættelse gjentog Anders Jensen sin Sigtelse, idet han med Haanden paa Tingbogen ved sin Saligheds Ed sigtede nævnte Kirsten Pedersdatter for en Troldkvinde, medens de 15 Kirkenevninger svore og dømte hende som Troldkvinde at rømme Land og Rige.

Nogle Aar senere havde Birkedommeren travlt med at holde Styr paa to Søstre, Maren og Karen Knudsdatter, af hvilke den ene skyldte den anden for Troldom. De fremførte Vidnesbyrd gif ud paa, at Maren Knudsdatter havde begjært Søsterens Datter til at tjene sig, og da hun gjentagende vægrede sig derved, blev Maren vred og sagde: „Da skal du intet baade deraf.“ Og tre Dage derefter faldt Pigen i en Sygdom, der varede i mange Aar. Da hun havde ligget syg i 13 Aar, begyndte Beskyldningerne at føres offentlig frem, og med korte Mellemrum fortsattes disse. Sagen førtes med Hestighed, næsten med Raseri, fra den syge Piges Side,

skjønt Sognepræsten Hr. Tørgen med grædende Taarer bad de tvende stridende Søstre „at I for Jesu Pines og Døds Skyld dog forliges paa det Eders hæderlige jalige Faders udtørrede Ben ikke skal bløde over Eder i hans Grav.“ Pigen paastod, at Mosteren havde skylt hende for at være ellevild, og at hun havde født 12 Børn ved Ellekongen. Da Præsten, saa at han intet kunde gjøre, overgav han Sagen i Dommerens Haand. Den syge Pige paastod, at hun vilde ad Søen til med den mistænkte Moster, lige som hun halvandet Aar senere udfkjældte hende for den Trolddjevæl, som havde gjort hendes Ulykke, og bød sig i Vand og Ild med hende, og de Ord vilde hun vedblive, saalænge der var Liv og Aande i hende. Maren Knudsdatter stolede paa Dommens Retfærdighed, men Udfaldet af Sagen ses ikke, da Tingbogen ender 1686.

Af ældre Sagn om Hæveri har man et, som melder, at en Hæver skal have slaaet Djet ud paa en anden Kone for Tyveri, men, da det blev rigtig oplyst, var det Hævens egen Søn, der efter hendes Tilskyndelse havde øvet Tyveriet. Nu blev hun dømt til at brændes og han at hænges. Og de fandt begge deres Død paa Hevet. Lynø Lands Beboere vilde ikke unde dem en Fodsbred dyrket Land at dø paa. En Hov Sten under Navn af Galgestenen betegne Stedet, hvor Galgen stod, og Pladsen, hvor deres Hus havde staaet, kaldes Lonmands-Højen.

Ved Skyldfættningen 1664 sættes hver af de 23 Gaarde i aarligt Landgilde til 6 Mk. i Penge, 1 Lam, 1 Gaas, 6 Skpr. Gjøsterihavre, 3 Høns og 10 Wg. Af den nye Landmaalingsmatriful 1688 ses det, at Dens bedste Jorder bleve saaede i to Aar og laa til Græs i to Aar, men der var mange Jorder, der vare dyrkede i to Aar og „hvilede“ 3: laa til Græs i 9—12 indtil 16 Aar. Præstegaardens Jorder ansattes til 4 Ldr. 5 Skpr. Hkf., Degnejorden for 4 Skpr. 1 Fd. og hver af Bøndergaardene for 3½ Ld. Forholdene vare kun daarligere: der vorte ingen Rug „formedelst Sidhed om Vinteren“, saa Rug og Brødkorn maatte kjøbes andensieds fra. Der var heller ingen Mølle derovre, men man maatte drage til Mølle i Fyn „med stor Fare og Besvær, især om

Vinteren i haardt og ustadigt Vejr." Som Næringsveje angives noget Fisseri, naar Bønderne havde Tid for Avlingen. Der var heller ingen Skov paa Den, saa de maatte hente Gjerdestavre i Fyn, ej heller noget Tørveskjær og slet ingen Sldebrændsel. De fire Marker havde en hel Del betegnende Navne, saaledes indeholdt Nørremark blandt andre følgende Skifter: Østerbjerg, Holtestykker, Store Holte, Ørerød, Dammingskift, Langeløv, Bredtost, Askemosehøj, Baasebjerg, Bøgeskift, Piberød, Raadstost, Smørfrogen, Lysholt og Hundemosehøj. I Østermarken: Elmekjeldbjerg, Høgeholt, Sandknude, Vesterød, Østerød, Dommerrød, Baarbaagen, Kongekilden, Bøgebjerg. I Vestermarken: Bøgeskift, Svennegravskift, Sønder-Trolldal, Esmentrog, Eskeløkke, Sølykke (Sejeløkke, Bigensskift, Hvideklint, Sønderpiirland, Egehoved, Ebelhovedskift, Brynneskift, Stævnestykke og Sottesagre. I Søndermarken: Smedeland, Flæslette, Øster-Egebjerg, Asmuslette, Rønehave, Klokkeshøjskift, Klokkøre, Fallindklint, Bønland, Boldensskift, Tværskift, Durslette, Langesand, Staffesand, Stenbæk, Flædeskjær, Flædmose, Thuleskift, Krogagre, Gamledam, Grevens Bold, Lange-Grevens Have, Lille-Grevens Have. I Søndermarken var Græsning til 44 Hoveder, 6 Læs Hø og 6 Læs Mosesoder, i Vestermarken Græsning til 34 Hoveder, 7 Læs Hø og 6 Læs Mosesoder; i Nørre Mark 46 Hoveders Græsning, 6 Læs Hø og 5 Læs Mosesoder, og i Østermarken 46 Hoveders Græsning, 7 Læs Hø og 5 Læs Mosesoder.

Lysø Land vedblev at være henlagt under Landsdommerembedet i Fyn, indtil Kong Kristian den femte ved Skjøde og Mageskifte af 8de Juli 1693 afstod baade Lysø og Bjørnø til Diderik Schult til Findstrupgaard.

I hele den første Halvdel af forrige Hundredaar findes der intet mærkeligt at fortælle om Lysø. I Maret 1769 forekommer en Synsforretning over Ager og Eng paa Lysø. I Anledning af en Klage over, at Dens Mænd „forsatte deres Græsmarker“ med Kvæg om Sommeren til Skade for dem selv. Der blev udtaget en Gaard midt i Byen som Regel for alle Byens Gaarde, og denne Gaard havde ialt 22 Ldr.

3 Skpr. Græsland. Degnen begjærede fri Græsning til 2 Røer, en Ret, som stedse havde ligget til Degnebolet, og til 8 Faar, 3 Gæs og 1 Svin paa Fælleden. Efter nøje Overflag vurderede man, at der i hver af de 2 Marker paa hver $8\frac{1}{2}$ Skp. Land kunde paaslaas et Høved: en Ko eller Kvie over to Aar. En Kvie paa 2 Aar og derunder regnedes for $\frac{3}{4}$ Høved, medens man derimod regnede en fuldkommen Hest for $1\frac{1}{2}$ Høved, 2 Aaringskalve for 1 Høved; 3 Mælkekalve = 4 Faar = 4 Svin = 3 Gæs med Grøde regnedes hver især for et Høved.

Lyp Lands Udflytning fandt Sted i Efteraaret 1804, men fuldførtes først i Foraaret og Løbet af Sommeren 1805. Ved Landvæsenforretningen af 15de Maj erklærede Præsten og Degnen sig tilfreds med den Degnebolet og Skolen tilagte Jordlod paa Klofkehøj og Fallensklint, omtrent 440 Favne fra Huset, imellem Gaardmændenes Bylodder og Udlodder, nemlig 6 Tdr. 7 Skpr. Land Degnejord og 9 Tdr. 5 Skpr. Land Skolejord, ialt 16 Tdr. 4 Skp. Land paa 10,000 □ Alen. Degnen bad alene om, at Bymændene som hidtil vilde paavise ham paa Kevet, hvor han kunde skjære den nødvendige Tørv til at rygne sit Hus med, som tilstodes.

Præstegaarden er efter Opmaalingen Nr. 12 med 4 Tdr. 5 Skp. 2 Alb. Stk., hvortil hører et Hus, som en Fæster boer i, og til dette Hus ligger en Have og en Loft. De 10 Husmænd erklærede sig ligeledes tilfreds med de dem ved Lodfastning tilfaldne Huslodder. Til de øvrige Beboere paa Den 23 Gaardmænd og 12 Husmænd aflagdes ligeledes passende Jordlodder, hver Gaard paa 3 Tdr. $3\frac{1}{2}$ Skp. Stk. og hvert af Husene omtr. 2 Skpr. Stk. (1—3— $2\frac{1}{2}$). De ønskede intet hellere end at blive liggende i Byen, derfor fandt ingen Udflytning Sted. Hver Gaard beholdt sin Have og Gaardsplads, 4—5 eller 6 Skpr. Land. De 12 af Gaardene fik hver en Bylod og hver en Udlod, medens de øvrige fik Jordlodden, med Undtagelse af Tørvelodden samlet paa et Sted, 40—50 Tdr. Land til 10,000 □ Alen.

Allerede i Foraaret 1805, som man havde opført en Del nye Grøstevolde imellem Mand og Mand, havde nogle forte

Rotter formeret sig i høj Grad og taget Bolig i disse Hegnsvolde, som de havde gjennemboret med utallige Huller. Disse skadelige Dyr vedblive at formere sig i den utroligste Grad, saa de trodsede alle de Hunde og Ratte, man hentede fra Fyn, og truede med at blive en ødelæggende Landeplage. Man søgte og spurgte om Raad og lod en Bekjendtgjørelse indrykke i Odense Aviser, hvori man ligeledes bad om Raad mod disse skadelige Dyr, der efter Præstens Beretning ikke var i Tusindtal, men i Millioner. Nogle Arter af skadelige Mus, især den brune Mus eller Dragemosen og den stumphalede Mus, vare ved samme Tid tilstede i betydelig Mængde. Blandt andet havde de asgnavet Barken paa Hvidtornene 3—4 Alen højt fra Jorden og gjorde ved Siden af Rotterne stor Skade, især i den vestlige Del af Den, hvor Jorderne vare let muldede, og hvor de i Bund og Grund havde ødelagt den unge Kløver.

Midt under Beboernes Mismod meldte sig en af de saakaldte Rottemænd, en Husmand fra Ebberup ved Nsfens, der tilbød at skaffe Rotterne bort, naar man vilde give ham 100 Rd., hvilket Tilbud naturligvis blev modtaget med Glæde. Rottemanden anordnede, at Rotterne skulde stævnes, medens man skulde besørge en Procurator til Forsvar for Rotterne. Der blev nu foranstaltet tre Stævninger til Holstenshus's Birketing, som skulde forkyndes for hver Mands Bopæl og i enhver Jordlod, men som man havde faaet den første Stævning forkyndt, lagde Øvrigheden sig der imellem. Da Sagen nu var hævet, fremkom Lynø Mænd med deres skriftlig afattede Andragende til Rentekamret om Estergivelse af de kongelige Skatter. Ved Holstenshus Birketing havde de erhvervet Tingsvidne for at bevise den tilføjede Skade og klagede over at Den i afvigte Sommer var bleven hjemløst af en utallig Mængde Rotter, der havde ødelagt deres Hegnsvolde, samt Sæd og Græs paa Markerne. Da disse Jord- eller Vandrotter nu vare tiltagne i en saadan overordentlig Mængde, at man nærede Frygt for, at den lagte Rugsæd ogsaa skulde blive ødelagt havde de taget to Gaardmænd af Horne Sogn over at syne den Skade, Rotterne havde gjort, hvilket Syn

blev foretaget den 13de Decbr. f. A. Efter at have huseret paa Den et Par Aar svandt Rotterne bort af sig selv.

5. Medens Pigerne i mange andre Egne næppe kunne i en Lap ordentlig paa, maaske fordi det er bleven en Mode-
sag at hækle og filere allehaande Flitterstads, er det en sand
Fornøjelse at se, hvorledes Pigerne paa Lynø anvende en stor
Del af deres Fritid til at sy deres Udstyr. Den kvindelige
Husflid, saaledes som den har udviklet sig paa Den, er i en
væsentlig Grad en Prydelse for ethvert Hus. Ikke alene
Lagen, Linned, Haandklæder og Budevaar ere udsyede, vir-
kede, flettede og broderede, ofte til en Fuldkommenhed og Fin-
hed, der maa forbause enhver, men Duge og Dækketøj ere og-
saa forsyede med Frynser og Flætninger, Suer og Hovedtøj
med fine Broderier. Det er et meget betydeligt Arbejde, der
offres paa en ung Piges Udstyr. Først Brudelagenerne, der
helt ere omgivne af udsyede, hæklede og kniplede Borter.
Budevaarene ere forsyede med fingerbrede Gulsømme, frem-
bragte ved at Iflættraadene ere udtrukne i flere brede Strim-
ler og Kendingen atter sammensyet i smukke Mønstre. Des-
uden ere Budevaarenes Kanter udstyrede med et Mellemværk
af Blonder, hvorigjennem Budeens farvede Baar bliver syn-
ligt. Ogsaa Buggelagenerne, der høre med til en ung Piges
Udstyr, ere udsyede paa samme omhyggelige Maade. Over-
stykket til en Særk og en Skjorte til Brug paa Bryllups-
dagen er ligeledes syet af smukt hjemmegjort Lerred. Kom-
figer saaledes i sin „Den danske Husflid“: „Sær er Skjorten
nydelig udsyet: Skulderstykkerne, Halskraven og Haandlinnin-
gerne ere forsyede med et Slags hvidt Broderi i regelrette
smagfulde Mønstre, der vidner om utrættelig Taalmodighed og
Kjærlighed til Arbejdet; det er som Pigen fine Sting bære
Bidne for Brudgommen om, at han i hende vil finde en
kjerlig og trofast Medhjælp, en dulig og arbejdsom Hustru,
og at hun ikke hører til hine „Døgnet's Flaner, rendt fra Bog
og Naal“, som Digteren synger om.

Foruden flere Smaating hører der endnu et Par ganske
ejendommelige Stykker til Pigen's Udstyr, nemlig et Par
lange, kunstig broderede og udsyede Haandklæder, med et

Kvarter brede Frynser i begge Ender, flettede af Hørgarn i nette Mønstre — — for hver halve Alen findes tværs over anbragt Strimler af den foran nævnte ejendommelige Hulsøm og Brodering, samt med flere Striber og Stjerner, syede med rød eller blaa Traad — — og ligesom alt det øvrige Linned forsynede med Pigens Navnebogstaver, syede med rød og blaa Traad, omgivne af Grene, Fugle og lignende, der i Mønstrenes Skjønhed staa i en iøjfærende Modsetning til de Karikaturer af „Navneklude“, der endnu mange Steder i Fyn ere op-hængte i Glas og Ramme. Lignende Haandklæder have for-dum været i Brug i Fyn ved særdeles højtidelige Lejligheder, ved Bryllup, Hjemmedaab, Ligfærd, og de ere endnu i Brug i Norges mest gammeldags Fjeldegne f. Ex. i Østredalen op til den svenske Grænse. Paa Lysø hænge Haandklæderne for saa vidt kun til Prydelse og bruges kun til at brede paa den hvide Ligkiste, mens Lysene brænde og Salmerne synges.

Et Afriids af Folkeskikkene, saaledes som de stemme over-ens eller adskille sig fra slige Skikke paa Fyn, er meddelt i denne Bogs 1ste Del VII Afsnit. Vi skulle derfor kun her meddele, hvad der er særegent for denne D, men først gribe vi Lejligheden til at rette en paa Side 127 indløben Fejl. Der staar, at Sommergilderne begynde første Pinsedag, som bedes rettet til anden Pinsedag. Der er noget ejendommeligt smukt ved disse Gilder, naar Karle og Piger i deres udsyede Ormer træde i Dansen efter de gamle Takter og Toner, medens Mændene sidde i deres fortrolige Samtale og Børnene lege og more sig og ikke nyder de stærke berusende Drikke, men kun D.

Det er endnu en temmelig almindelig Skik paa Lysø, at føre Børnene i Kirken den første Søndag efter Fødselen, men der er kun et Par Kvinder med. Fadderne møde i Kirken, men kommer først til Barselgilde naar Konen gaar i Kirke. Ved et saadant Gilde opvartes i Regelen med Suppe og Brød og saa mange Slags Drikkevarer man kan opdrive. — Saavel paa Lysø som paa Avernakø er det en fast Regel at holde Skuringsgilde (Høstgilde) Mikkelsaften, og her er „den ferske Suppe“ en ufravigelig Ret. Fisk udgjør en væsentlig

Del af Oboernes Næringsmidler. Naal kappes man om at fange, ellers drives Fiskeriet kun af nogle Husmænd. Saa vidt det kan strække til, faar Mændet rundt Raal om Søndagen og Vrter om Onsdagen.

Som Lynøboerne i flere Henseende holde fast ved det gamle, fortjener det og at anføres, at man endnu bruger Ringos gamle Kirkesamlebog paa Den og at alle Forsøg paa at indføre evangelisk kristelig Salmebog bleve tilbageviste med Bestemthed.

Paa Lynø fanger man endnu af og til om Vinteren nogle Sælhunde, skjønt disse langt fra ere saa talrige, som i ældre Tider, da der idelig klagedes over, at de gjorde Skade paa Fiskegarnene. Man kjender endnu en gammel Sang paa Lynø, som man brugte, naar man drog ud paa Sælhundefangst, og for at samle Beboerne tudede man i det gamle Rohorn. Sangen lød saaledes:

Alle Mænd til Stævne kom!
 Hører hvad det tuder om,
 Vi skal ud at stifte Sæl,
 Vi skal stifte ham ihjel.
 Strax vi ud paa Isen tren,
 Brugte vi jo vore Ben
 Kuntenom at lede
 Efter Sælen, hvor den var
 Hvor den sine Piber har
 Den stod strax til rede.
 Da vi kom til Peltsegrund,
 Stak vi en i samme Stund,
 Størst iblandt dem alle
 Fire Alen var den lang,
 Lør jeg sige denne Gang
 For Kvinder og for Ra'le.

X Afsnit.

Lys Kirke, Præster og Degne.

1. Kirken.

Oj langt fra Fyn en lille D sig hæver,
Frugtbar og fløn — og Lys er dens Navn;
Mens Sejlere forbi dens Kyst henvæver;
Den hviler trygt i Havets solvblaa Favn.
Og denne D med sine grønne Bange,
Hvor Hvedens Ar for Binden bøjer sig,
Hvor Haren hopper let i Krattets Gange,
O, ædle Holsten! — den tilhører Dig!

Men blandt Akaciers og Guldbregns Rhynger
Sigt Dens Kirke venlig tititer frem,
Mens Rojer ad dens hvide Mur sig slynger,
Og Ræmpepilen staar paa Bagt for dem.
Som et Kapel fra Sydens favre Steder
Henflottet, se! hvor smukt den ligger der,
Naar Aftenjolen mildt sin Glans udbreder,
Og dæmrer trindt derom med gyldne Ekjær — — —

Disse Ord skrev daværende Kapellan Julius Lassen i sit vakre Digt til Baron Holsten, da denne 1859 havde prydet og istandsat Kirken paa Lys, der ligger saa smukt og venlig midt i den store Landsby. Sangeren har Ret, naar han siger, at den mere ligner et Kapel i Syden end en Kirke paa en af Danmarks skovløse Der. Kirkens skønne Beliggenhed har vundet betydelig ved i afvigte Aar at nedrive et gammelt Hus, ved Opførelsen af en ny Indgangsport til Kirkegaarden og en ny med Cement udfuget Stenmur ud mod Gaden.

Det gamle Sagn, at en Baad fuld af Mennesker er kæntret og Folkene druknet, da de vare paa Vejen til Faaborg Kirke, tør man vel ikke sætte sønderlig Lid til, saa som det

fortælles om flere Der med ubetydelig Forandring, ja endog med ubestemt Tid. Medens de fleste gamle Efterretninger samstemme i, at Ljø først fik sin egen Kirke efter Reformationen, maa man dog snarere fæste Tid til den historiske Meddelelse i Traps Beskrivelse, at Kirken blev opført i Kristian den førstes Tid. Men enten Dens første Kirke er opført i Kristian den førstes eller Kristian den tredies Tid, saa er det vel nok paalideligt, at den fra først af kun var opført af Bindingsværk, senere af Kalk og Sten. Den skal saaledes være bleven færdig 1613. Baabehuset paa Kirkens sydlige Side er en senere Tilbygning, opført 1645. Taarnet hører heller ikke med til den oprindelige Kirkebygning, men er af en senere Oprindelse, rimeligvis omtrent fra samme Tid, da der paa Kirkesløjen staar 1642; det er ligesom Kirken opført af Kampesten, der ere satte i Kalk. Taarnet, der har Tegltag og taffede Gavle, har to Klokker, en større og en mindre. Den største bærer en Indskrift, hvoraf det erfares, at den er fra den Tid Hr. Søren Jensen var Sognepræst paa Ljø (1679). Der har været en større Klokke, hvor den lille nu hænger, men den er ført til Dirnisse Kirke.

Kirkens Indre er lyst og rummeligt; den har rundbuede Vinduer af Træ, Døbefont af Træ og Altertavle af gammelt Snedkerarbejde med et Billede af Madverens Indstiftelse. Paa den nordre Side, der ikke afbrydes af Indgangen har den 24 Stole. Prædikestolen af gammelt udskåret Arbejde med en latinsk Indskrift, hvoraf ses, at den er indsat i Kirken 1615, da Knud Hansen Lund var Præst paa Den og Josef Pallesen og Peder Hansen Kirkeværgere. I Fyldingerne have tidligere været indsat udskårne Billeder: Kristus med to Evangelister ved hver Side. Disse ere nu forsvundne tilligemed den „Stafering“, der fandt Sted i Hr. Søren Jensens Tid. Kirken har ingen Hvælvinger, men gibset Fjælleloft, hvor under to Lyskroner hænger, den ene af Messing, skænket af Præsten Niels Arktander Holm (skal være et Arbejde af ham selv), den anden af Glas, skænket til Kirken for faa Aar siden af en af Dens Bønder. Under Koret var fordum en Gravkjælder, som for hundrede Aar siden „var ganske opfyldt

med Kister." Birkedommerne og Kirkeværgerne havde her deres Lejested, medens Præsterne havde en lignende Kjælder neden for Koret.

Paa Korets nordlige Sidevæg har man et vel udført Maleri, der nu er over 200 Aar gammelt. Det forestiller Præsten, Hr. Søren Jensen, med hele hans Familie: 2 voksne Sønner og 3 voksne Døtre. Dette prægtige Epitafium har blandt andet følgende Indskrift:

Af denn ævige Faders forsyn er Hr. Söffren Jensön lang tid Sognepræst til denne Kirke, fød i Rudkjøbing paa Langeland 1600. Død her paa Lyø 1680 og Elisabeth Monrad Johansdatter, hans kjære Hustru fød i Ketting paa Alse 1603, død her paa Lyø 1676.

Uf de i Kirken endnu opbevarede Egetræs Kammer, der have dækket adskillige Grave i Kirken læse vi endnu Navnene paa: Lavrits Tbsen, som døde den 22de Febr. 1660, Hans Tbsen, som boede og døde paa Lyø 1660, Degnen Henrik Wesling som døde 1731, og hans Hustru Birte Hansdatter som døde samme Aar.

For hundrede Aar siden vare Bæggene, navnlig den nordre Sidevæg, der da var uden Binduer, prydet med adskillige Bæggemalerier: St. Paulus med et Sværd i den ene Haand og St. Christoforus almindelig kaldet „Store Kristoffer“, et stort Billede midt i Kirken, der naaede fra Loftet til Torden. Paa Skulderen sad et Barn, og i Haanden bar han et med Rode oprykket fløftet Træ, selv gif han i Band til midt paa Benene.

Uagtet Beboerne selv havde opført Kirken, tillod Kongen sig dog at afhænde den tillige med flere andre Kirker ved Skjøde af 12te Novbr. 1687 til Baldemar Kristoffer Gabel til Hvidkilde, som atter under 3die Juni 1707 overdrog den til sin Søster, Armgård Sofie Gabel, Enke efter Diderik Schult til Fjndstrupgaard, tilligemed Kirkens Tiende, 23 Tdr., efter hans Adkomst ved det nysnævnte kongelige Skjøde af 1687, og Kirken hører endnu under Baroniet Holstenshus.

2. Sognepræster paa Ljø.

1. Hr. Baltasar Rasmussen er kaldet af Menigheden 1553. Paa Lensmandens Forestilling skænkede Kongen den halve Tiende af Den til Præstens Underholdning, hvad nok kunde være nødvendigt, da han ikke engang havde en Gaard til Embedsbolig, men „et eneste Hus, som Bønderne havde opført“, og som laa vesten for Kirken, hvor nu Præstehaven er. Højtidsofferet skulde han ikke blive fed af, da 5—6 Mk. var det højeste, han kunde naa ved nogen Højtid. Hvad han igrigt havde at drage Indtægter af, var ikke meget. Bønderne havde lagt et Pund Land i hver af Byens Marker til Embedet — det var saa meget Land, som man kunde saa med 3 Tdr. Byg, i hver Mark, omtrent 12 Tdr. Land, efter vort nuværende Maal, dertil 3 smaa Englodder. Hr. Baltasar synes dog at have kommet godt ud af det paa Ljø, og han blev der i Kaldet til sin Død, enten i Slutningen af 1580, eller i Begyndelsen af 1581, da han efter Ljø Kirkebog skal have været Præst der i 28 Aar.

2. Hr. Søren Hansen Fynbo blev kaldet til Præst her paa Landet efter Hr. Baltasar. Men det synes ikke, at han kunde komme ud af det med Bønderne, der ikke alene intet Tillæg gav ham til den Hr. Baltasar tildelte knappe Præsteløn, men søgte vel endog at afsorte ham, hvor de kunde. Han forlod derfor snart igjen sit Kald — „sagde sig derfra og begjærede at forses med et andet.“ Han forlangte det nødtørftige til Hustru og Børn og talede med Biskoppen (Jakob Madsen) derom, da denne under sin Visitats 1588 besøgte Otto Emilsen paa Stensgaard. Hr. Søren har næppe været Præst et Aar til Ende, thi den følgende Præst kom allerede her til Kaldet 1581, og Hr. Søren Hansen nævnes ikke engang i Præsterækken i Dens Kirkebog.

3. Peder Lavritsen, der var en Tyde, kom som anført til Kaldet 1581. I Henseende til Kaldets Ringhed kan kun siges det samme, som der er sagt om hans Formand. I en Indberetning om dets Tilstand klager han over, at Sognemændene unddroge sig fra at yde, hvad de ved hans Til-

trædelse selv havde givet ham Brev paa: „de havde mindsket Præstens Løn i 6 samfulde Aar og frataget 4 Orter Bng og 1 Skp. Havre.“ Desuagtet blev han dog ved Kaldet og var Præst paa Ljø i 21 Aar.¹⁾ Han døde efter Blochs Beretning 1602, medens Wibergs Præstecætte viser, at han først er afgaaet ved Døden 1610, altsaa flere Aar efter at han havde opladt Kaldet til

4. Knud Hansen Lund, der af Bønderne havde faaet Løfte paa Ljø Kald „naar Hr. Peder var død og afgang.“ Han blev kaldet hertil 1602 og fæstede en Gaard syd for Kirken, hvor han boede. Det synes, at han befandt sig godt paa Ljø. Der fortælles om ham, at han en Ny-aarsdag hjærtelig takkede Gud for sit Tuleoffer, der beløb sig til 1 Rd. 4 Mk.; et saadant Offer havde han aldrig tilforn modtaget. Imod Slutningen af hans Embedstid blev han derimod indviklet i en ubehagelig Sag, fordi han havde viet et Par Folk, der vare i Slægt med hinanden i tredje Led og havde bedrevet Hor med hinanden. Han klagede for sin Biskop i Foraaret 1630, at man truede ham med Kettergang, men hans kort efter paafølgende Død gjorde Ende paa Sagen. Hans Døtre giftede sig med Bønder paa Den, og en Del af Beboerne vidste endnu for hundrede Aar siden at nedstamme fra dem. Han havde en Søn, som først var Skræder og siden Forpagter paa Nielstrup. Hans Søn Henrik Larsen Lund var Kjøbmand i Faaborg og Fader til Kanselliraad Lund paa Damsbo.

Efter Knud Lunds Død stod Kaldet ledigt i to Aar, og man havde nær ingen Præst faaet i den afdødes Sted. De egenraadige Ljøboer og den knappe Præsteløn skrækkede nu de mere lærde Præster fra at søge et saa slet aflagt Embede. Sognenemændene søgte derfor deres Hærskab, Hr. Klavs Brockenhus, der paa den Tid var Landsdommer, og som saadan havde Den i Forlening. Han havde saa holdt Samraad

¹⁾ Det er muligt, at der har været 2 Præster efter hinanden af samme Navn, thi i Indberetningen af 1690 ansøres 1) Hr. Baltasar, 2) Hr. Søren, 3) Hr. Peder, 4) nok Hr. Peder.

med Biskoppen, der sendte Hans Sørensen der over for at se Lejligheden, men han kom tilbage og sagde: „Nej hellere oppebie anden Lejlighed end tage derimod.“ Den 14de Maj 1632 var Klavs Brockenhus igjen hos Biskoppen om at faa en Præst til Den og havde de nok i Forening forestillet Kongen de fattige Forhold paa Lys, hvilket havde til Følge, at Kong Kristian den fjerde under 18de Juni s. A. resolverede, at Sognepræsten paa Lys skal beholde sin Residents en Gaard samme Steds og aarlig udvises af Lensmanden paa Hagenstov 10 Læs Ved af Helnæs Skov uden nogen Betaling. Nu blev kaldet tilbudt Kapellanen i Grøskjøbing, Hr. Frans Hansen, og det saa ogsaa ud til at han havde taget imod det, men han skrev under 16de August til Biskoppen, at han havde betænkt sig. Senest Dagen efter havde Lysboerne dog selv valgt sig en Præst, daværende Kapellan i Kettinge paa Als, Hr. Søren Jensen, som ved en Rejse til Fyn i stærk Storm maatte ty der ind; og da der i de to Aar ingen Præst, havde været, modtog Beboerne ham med aabne Arme „som en Engel, der var sendt dem af Vorherre selv.“ De bade ham om at prædike for dem og at blive hos dem for bestandig, hvad han efter nogen Betænkning ogsaa indgik paa, og den 21de August 1632 er hans Kaldsbrev stadfæstet af Lensmanden, Hr. Klavs Brockenhus.

5. Søren Jensen var født i Rudkjøbing i Aaret 1600, hvor hans Fader var Smed. 1608 kom han i den danske Skole, 1612 i den latinske, som han søgte i 3 Aar, til han kom i Odense Skole, hvorfra han 1619 blev sendt til Højskolen i Kjøbenhavn, og opholdt sig her i 2 Aar. 1623 blev han Rektor i sin Fødeby Rudkjøbing, som han to Aar senere forlod med de bedste Vidnesbyrd, da han 1625 blev kaldet til Kapellan i Kettinge paa Als, efter Søren Jensen Rhodius. Han giftede sig med dennes Enke, Elisabet Monrad, Datter af Sognepræsten i Kettinge, Johan Davidsen Monrad. Søren Jensen blev saaledes Stedfader til 6 Børn og selv Fader til 2 Sønner og 1 Datter, der antog Navnet Rhodius. — Søren Jensen var en kraftig Mand, en god Husholder og Agerdyrker, der selv gik med i Marken og med egen Haand

rejste Stengjærder og deslige. Han byggede Præstegaarden op af ny, og ved hans Tver og Omsorg blev Kirken opført, som den tildels endnu staar. Han havde sine Modstandere og Forfølgere, hvis Skyld det synes at have været, at han kun i 2 Aar fik de af Kongen skjænkede 10 Læs Bed, ligesom han til Krigsstyr blev ansat for 100 Rd., hvilket han vidste, var langt mere, end han et helt Aar fik til Underholdning, thi hans Offer bragte ham ingen Højtid over 4 Rd. Og da Bønderne mest saaede Havre og kun lidt Rug og Byg og ingen Vrter, kan man let begribe, at Tienden ikke havde stor Værdi.

Søren Jensen har efterladt mange Minder i Lynø Birk's Tingbog. Han var ikke altid i den bedste Forstaaelse med Bønderne, der gave ham Dgenavnet Søren Skræphat. Saaledes førte han 1666 en Bonde Niels Jensen til Ting, idet han beskylde ham for at have pløjet for nær Præstens Ager. Bonden nægtede det og paastod, at han kun havde pløjet som hidtil, og hermed maatte Hr. Søren lade sig nøje. En anden Gang skal han have svoret sig en Eng til, og Stedet vises endnu under Navn af Skræphatshul. Med Degnen, Knud Pedersen, havde han en Del Stridigheder, og det lykkedes ham tilsidst at faa denne affat og sin egen Svigersøn, Rasmus Karlsen indsat i hans Sted. Da Præsten 1668 vilde føre denne ind i Degnebolet, kom Knud Degn dem imøde, og da Præsten bød ham at gaa af Vejen, brølede han: „Hvad har Du ved mit Hus at bestille?“ og saa vare de strax i ivrig Trætte. Degnen hævede sin Stok med begge Hænder mod Hr. Søren, der havde faaet et ordentligt Dredast, dersom Rasmus Karlsen ikke havde gaaet dem imellem. Knud Degn maatte nu finde sig i at træde af, thi han havde for 20 Aar siden udgivet sin Forpligt til Præsten, at, hvis han oftere gjorde ham noget imod, „da at lide uden al Naade som en Løgner.“

Noogle Aar senere blev Præsten forbitret paa en Gaardmands Kone, hvem han overfaldt paa Gaden og slog et Hul i Hovedet, saa Blodet flød ned ad hendes Kinder. Bonden, hvis Navn var Hans Hansen, lod denne „overfusende“ Præst

indkalde for Dens Birketing. Han paastod, at Præsten skulde svare for hendes Liv, om hun døde inden Aar og Dag. Der blev nu udnævnt Sandemænd af Lynø Birk, men næste Tingdag lod Præsten ved Kontrastævning Bonden indkalde for Brud paa Kirkefred, idet Hans Hansen havde taget Præsten i Kjolen, da de gik ud af Kirken og gav Last og Klage over ham, fordi han havde ladet et Bæst (en død Hest) ligge paa 12te Dag paa Præstens Ager. Men just som Sagen stod til at stedes for Sandemænds Dom, var der ved „gode Mænds Mellemkomst“ truffet mindelig Afgjørelse.

Den værste Sag havde han dog 1677 med sin egen Søn, Søren Sørensen Rhodius, der allerede 1674, havde faaet Løfte om at blive Faderens Eftermand, og som saadan tjente for sit Brød, som dennes Medtjener; men han maatte døje haarde Krænkelser, indtil Taalmodigheden brast. I et den 22de Januar 1677 affattet Klageskrift hedder det blandt andet „at det nu ved samme gode Guds Lands Bistand er bleven Mennesker her paa Jorden bekjendt, hvor haardt jeg indtil nu omfider forarsages formedelst min Faders ubesindige Fremfusenhed og fremfusende ubesindige Grovhed, med hvilke han imod al faderlig Kjærlighed, imod al Lov og Ret, ja imod al kristelig Eftertænkende, dertil lige som ved Magt af selvraadig Særindethed, eller maaske af onde Menneskers Tilskyndelse uforbigængelig haardelig tvinges. Jeg vil ej tale om, hvorledes han 1675 den 25de Juli overfaldt mig i mit eget Hus med Forbandelser, Skjældsord, Forhaanelser, Trusler og Undsigelser og Tirsdagen derefter tog det samme for igjen, først hjemme og saa i Degnens Hus, hvorfra jeg maatte redde mig ved Flugt. Jeg vil heller inte tale om hans fast unenneskelige Forhold imod mig, efter den imellem os oprettede Kontrakt, hvilket han i de fleste Poster synes inte at agte. Men det er mit højt forarsagede Klagemaal, at min Fader, bemeldte Søren Jensen, atter igjen i Kirken uden al retmæssig Marsag og uden Skyld og Brøde overfaldt mig den Søndag imellem Jul og Nytaar, med grulige Forhaanelser, affskyelige Trusler og græsselige Undsigelser, som jeg tog Menigheden til Vidne paa. — Siden gik han i Byen og skabede sig som et affindigt Menneske, lovede at skyde mig, hvor han kunde træffe det.“ Søren Sørensen lover saa tilsidst, at erindre ham, naar han skal tale ved hans Riste.

Swad Udfald Sagen fik, er ikke bekjendt, da den gamle Præst i sit Svar gif ud paa, at Sønnen var en trættefjær Mand, der ikke vil unde ham No til at tale i Kirken, ligesom han ikke indlader sig under Ljø Birketing, men faster sig under den gejstlige Ret. Det sidste Minde i Tingbogen om Søren Jensen er en Protest mod en fattig Husmand, der 1680 bød ham 2 Rd. for en Ligprædiken over sin Fader; det var Præsten misfornøjet med, thi Præsterne vare i Regelen temmelig stive med Betalingen, og Husmanden paa Ljø maatte faa give ham 3 Rd. Samme Aar døde han. Hans egen Søn har rimeligvis holdt Ligprædiken over ham, men om han tog sin Text af Tingbogen eller af Bibelen vides ikke.

Af Søren Jensens øvrige Børn blev Jens Sørensen Raadmand i Faaborg. En tredje Søn døde paa Gynnasiet i Odense. Af Døtrene blev den ene (Anne) gift med Præsten Bang paa Avernakø, den anden med Degnen Rasmus Karlsen og to andre døde som unge Piger.

6. Tørgen Sørensen Rhodius var født paa Ljø 1633. Han deponerede 1656 og efter at have fuldført sine Studeringer fik han 1669 sit offentlige Vidnesbyrd fra Universitetet, og samme Aar blev han kaldet til Kapellan i Middelfart, hvilket Embede han beklædte til han 1675 drog til Ljø, hvor Hr. Hans Bang allerede 1660 var kaldet til Kapellan hos Hr. Søren Jensen, med Løfte om at blive dennes Efterfølger, men da Hr. Søren ikke behøvede ham, kom Hans Bang ikke til Ljø, men modtog 1675 Barløse Sognefald, og Tørgen Sørensen fik saaledes Løfte paa Ljø Kald, hvor han 1680 blev virkelig Sognepræst. Han havde ægtet Kirsten Hansdatter Fosf, en Datter af Magister Fosf i Odense. Deres 3 Børn vare: en Søn Johan Tørgen Rhodius og 2 Døtre: Anne Elisabet, gift med Estermanden, og Magdalene Kirstine, gift med Forpagter Henrik Kjær. Hr. Tørgen skal ikke have været en saa stor Husholder som Faderen, men han haandhævede dog den smukke Have, som denne havde plantet og besat med Frugttræer, som han havde hentet fra Als. Hr. Tørgen opførte det „Høje Hus“ i Præstegaarden, og nød siden 2 Mk. af hver Gaard, en Afgift, der, omskreven

i Byg, endnu svares af Beboerne. Han skildres som en meget andægtig Mand, der ofte ikke kunde faa Ordene frem for Graad. Naar vi have set ham rejse Sag mod hans egen Fader, hvad ikke kan betegne ham som den fromme Mand, se vi ham jævnlig som den sagtnodige Fredsmægler ved Birkettinget, hvor han lige som Faderen meget ofte var tilstede. En Gang var han nær bleven et Offer for en halstyrig Tjenestedreng. Det traf sig en Aften, at Præstekonen havde talt nogle Ord, der havde ophidset Drengen, idet hun havde sigtet ham for at have røvet Pigers Ære, hvor over Drengen teede sig som et rasende Menneske, mishandlede og udfjældte baade Præstekonen, den ene af Pigerne og Præsten selv, som han overfaldt i hans Seng, saa Gaardens andre Karle og Skolemesteren maatte kaldes til for at skaffe Fred i Huset. At Drengen (o: Karlen) blev ført for Retten, er en Selvfølge, men ved næste Tingdag var han nok saa fræk at lade Præsten indkalde for resterende Vinterløn 20 Skp. Byg, 1 Pær Sko, 1 Læs Ved og 1 Pær Træsko, samt 20 Skp. Byg, 20 Skp. Havre, 1 Pær Sko, 6 Allen Lærred og 5 M. Badmel for Sommeren. Sagen ordnedes dog ved Forlig, idet Drengen bad sin kjære Sjælesørger om Forladelse for sin „Banvittighed og ubesindige Hastighed“, gav 12 Rdr. og betalte Sagens Omkostninger.

Fra Hr. Tørgens Gaard har man 1690 en Opgivelse i Bispearkivet om Kaldets Indtægter, af hvilke følgende fremhæves: Der har været 23 halve Gaarde, nu kun 22, foruden at de samme halve Gaarde ere ilde omtunlede: en haver 6 Dele, en anden 5 Dele, en tredie 4, somme 3, somme 2 og nogle kun 1 Del. Bønderne give i Tiende hver tyvende Kjørb, uanset, at vi foruden Præstens Part haver den halve Kirke Tiende. Af Kvægtienden kan der tilfalde Præsten 4 Lam og 4 ß af hver Kalv, 2—3 ß af hver Gris. Højtidsoffer ved hver Højtid 6 Slettedaler, en Snes Æg af hver hel, (fire Deles Gaard), ligeledes et Bygbrød eller 4 ß. Der var bevilget min salig Fader 10 Læs Ved af Helnæs Skov, under Sagenskov Len, som han nød i to Aar, men aldrig mere. Vil vi have Olden, skal vi kjøbe det i Fyn. Rug og Svede saas ikke her, det skal vi ogsaa kjøbe i Faaborg i dyre Domme.

Tørgen Rhodius døde i Foraaret 1692. Ved det den

4de April afholdte Skifte fandtes Sølvstøj til Værdi af 56 Rdr., deriblandt en stor Sølvkande paa $51\frac{1}{2}$ Lod, en mindre til 32 Lod, et Bæger paa 10 Lod. Der fandtes ligeledes en Del Tintøj, en Del Sengeklæder, 5 Heste 9 Køer, 5 Ungkvæg og 16 Faar. Præstens efterladte Bogsamling blev kun regnet for 4 Rdr. 2 Mk. 12 ß. Gaardens Bygning var saa brøstfældig, at den kun ansattes for 100 Rdr. Boets hele Værdi var 240 Rdr. og Gjælden 190 Rdr. Ved det to Aar tidligere afholdte Skifte i Lys Præstegaard efter Sorgen Rhodius's Hustru, Kristine Hansdatter Foss, bestod Gaardens Besætning af 7 Heste og 1 Føl, 9 Køer og 13 Ungkvæg. Boets Værdi var dengang 450 Rdr. og Gjælden 74.

7. Bertel Lavritsen Voller var født i Assens den 20de Juni 1666. Hans Fader Lavrits Bertelsen var Kjøbmand. Da han kunde læse dansk, blev han sat i den latinske Skole, som han søgte til 1682, da han blev optagen i Odense Skole og det følgende Aar paa Gymnasiet sammesteds, hvorfra han 1684 blev sendt til Højskolen i Kjøbenhavn. To Aar senere, den 22de Juli 1686 tog han theologisk Embedsexamen. 1687 blev han Huslærer i Kjølstrup og Munketo, hvorfra han 1689 drog til Svanninge for ogsaa der at være Huslærer, hvor han tjente i halvandet Aar, til han den 4de Decbr. 1690 af Kammerherre Valdemar Kr. Gabel fik Brev paa Lys Sogneald, naar Hr. Sorgen Rhodius var død og afgang, og imidlertid som Medtjener at gaa ham tilhaande. Som saadan blev han indviet af Biskop Ringo og indsat den 22de Febr. 1691. Efter at have været Medtjener i lidt over fire Aar, blev han ved sin Svigerfaders Død Sognepræst. — Hr. Bertel Lavritsen var en virksom Mand, som forbedrede de forfaldne Bygninger med et nyt Hus i Præstetøsten og indløste 1698 Præstegaarden af Fattigdirektøren i Kjøbenhavn for 100 Rdr. Han indførte nyt Sædeforn til Den, blandt andet de gule Urter, som ikke tidligere havde været dyrket der. Han indrettede en aaben Gravplads i Kirken, som dog nu er tildækket. Ved Siden af den Virksomhed, som han udfoldede i flere Retninger, var han en god Husholder, en ærlig, stille og gudfrygtig Mand. Han var 2

Gange gift. Den første Kone, Anne Elisabet Rhodius, ægtede han den 22de Septbr. 1691. Hun døde den 22de Decbr. 1708, efter at have skjænknet ham 7 Sønner og 3 Døtre. Lavrits, der dengang var 12 Aar gl., blev Degn til Dre og Brænderup, Kirsten blev gift med en Skræder Mørch i Kjøbenhavn, Bartholin, den yngste af dem alle, var kun to Aar gammel, han blev senere Kontrollør i Aalborg. Den 19de Decbr. 1710 holdt Bertel Lavritsen sit andet Bryllup, idet han ægtede den rige Tørgen Pougdals og Hedevig Reventlows Datter af Horne, Maren Pougdal, med hvem han blev Fader til følgende Børn: Tørgen Pougdal, Præst for Døllefjelde og Musse paa Lolland, Goske Ditlev døde i Ostindien, Henrik Reventlow omkom ved et Vaadeskud, Anne Elisabet og Anne Hedevig døde ugifte.

Bertel Voller døde i Foraaret 1728. Den 12te April f. A. blev der afholdt Skifte, hvorved der forefandtes en meget stor Del Sølvtøj, navnlig 3 store Sølvkander paa 64, 51 og 30 Lod, Pokaler, Vægere og andet mere. En stor Del Tin og Kobbertøj, en forholdsvis stor Del Sengeklæder, Lagener, Linned og Dækketøj. Efter alle Omkostningers og Udgifters Fradrag blev der 829 Rdr. til Deling imellem Enken og Børnene.

8. Niels Arktander Holm var født i Vigerslev den 10de Septbr. 1701, hvor hans Fader Kristen Holm var Præst. Han døde imidlertid i Sønnens tredje Aar og den ældste Broder, som efterfulgte Faderen i Embedet, satte ham i Huset hos sin Svigerfader, Kristian Bircherod i Særsløv, hvor Niels Holm nød Undervisning sammen med dennes Sønner. Siden kom han paa Odense Gymnasium, hvorfra han efter to Aars Ophold 1721 blev sendt til Kjøbenhavn og efter fuldendt Studering blev han 1725 Huslærer paa Elvedgaard hos Oberst Brüggmann, hvorfra han 3 Aar senere den 27de Juli 1728 blev kaldet til Sognepræst paa Lyd, i afdøde Bertel Vollers Sted. Et halvt Aar senere giftede han sig med Enken, Maren Tørgensdatter Pougdal. Hun skjænkede ham 2 Sønner, af hvilke Bertel Nielsen Holm, der var født 1729 blev Kapellan hos sin Fader 1763, men samme Aar kaldet

til Sognepræst i Allested. — Maren Tørgensdatter Pougdal døde den 25de Maj 1755 efter at have været Præstefone paa Lynø i 44 Aar. Samtiden giver hende det Skudsmaal, at det var en dydig og huslig Kvinde, og Kirkebogen har følgende om hendes Død: „Den 25de Maj døde Præstefonen, den meget hæderlige, dydædle Gud højælskende Mad., nu i Guds Himmel salig Maren Pougdal — Onsdagen den 3die Juni blev hendes hæderlige døde Legeme med kristelige Ceremonier hæderligen nedsat i Lynø Kirke udi mange fornemme, Gejstlige og Verdslikes anseeligt Forsamling. Hun levede i denne Verden i 66 Aar, 3 Maaneder og 8 Dage. Provsten i Besterhæfinge, Hr. Niels Nykirk prædikede.“ — Niels Holm havde Sans for mekaniske Arbejder, blandt andet har han lavet en Lyskrone, der pryder Lynø Kirke, og et Stueur, der endnu staar i Præstegaarden, som udmærker sig ved en fast og regelmæssig Gang. Han var en begavet Præst og en beaandet Kristen, agtet og elsket i Menigheden, paa hvis indstændige Begjæring han blev boende hos dem, for at ende sine Dage paa den lille D, hvis Præst han havde været i 53 Aar, da han døde den 21de August 1781.¹⁾

9. Kristian Jakobsen Pingel var født i Helsingør 1745, hvor hans Fader, Jakob Kristian Pingel dengang var residerende Kapellan ved St. Marie Kirke, men senere blev Sognepræst ved St. Knuds Kirke i Odense og affat 1773 for løsagtig Dmgang.²⁾ Moderen var Marie Elisabeth Winding. Pingel blev Student fra Slagelse 1762, Kandidat 1770, Kapellan paa Lynø 1777 og virkelig Sognepræst sammesteds 1781. Han giftede sig den 24de Maj 1782 med Birgitte Dorte Zeuthen, Datter af Jens S. Zeuthen i Allested og Dorte Nielsdatter Serup. Pingel var en svær Mand og ivrig Prædikant, som selv i den koldeste Vintertid maatte tage tørt Linned paa, naar han kom fra Kirken, saa varm blev han af at tale. Han døde pludselig efter Prædiken, Almindelig Bededag (o: 22de April) 1785, og samme Dag hørte Menigheden

¹⁾ Om N. N. Holm se Wibergs Præstehist. II. 354. Gjesfing Tubell. III. 264.

²⁾ Wiberg II. 515.

under Gudstjenesten et Barn græde i Kirken, skjønt intet saadant var tilstede. Det udlagdes som et Barsel om Præstens Død. Han efterlod Enken, der overlevede ham i 18 Aar og en Datter.

10. Jens Matias Leth var født den 13de Juni 1753 i Dalum ved Odense, hvor hans Fader Tørgen Baggesen Leth var Sognepræst. Han blev Student fra Odense 1773 og Kandidat 1780. Fire Aar senere blev han residerende Kapellan i Dalum og et halvt Aar senere, den 10de Juni 1785, kaldet til Sognepræst paa Lys, hvilket Embede han beklædte i 9 Aar, til han den 2den Maj 1794 blev Jakob Paulin Clausens Eftermand som Sognepræst i Svanninge. Det var den første Præst, der efter at have levet sig ind i Forholdene der paa Den forlod Kaldet for at ombytte det med et større. I hele 200 Aar havde Lys Lands Præster levet og døet der paa Den. Han var gift med Salome Balslev, Datter af Lavrits L. S. Balslev af Haarslev, der skænkede ham 4 Sønner og 1 Datter, af hvilke 2 Sønner have været Præster her i Egnen, nemlig Joh. Fred. Leth i Svanninge og Lars B. Leth i Horne. Efter at Salome Balslev 1813 var bleven Enke, giftede hun sig med en ung Bonde, Rasmus Hansen af Fuglesanggaarden i Brahetrolleborg Sogn, hvilken Gaard de snart ombyttede med Bejrholm ved Vesterfjerninge.

11. Ditlev Kristoffer Mabye var født i Svanninge den 4de Oktbr. 1743. Faderen Hans S. S. Mabye var Præst og Moderen Anne Margrete Hansdatter Lundegaard. Han blev Student ved privat Forberedelse i Nyborg 1763 og Kandidat 1765. Som saadan tjente han tilligemed sin ældre Broder ved Kristian den syvendes Hof i Struenses og Dronning Matildes Tid, idet han var Pagehovmester og Broderen Gehejmeseekretær for Struense. Ved dennes Fald kom de begge ud af deres Stillinger. Mabye blev senere Kapellan i Wigerslev og Bøslinge, hvor han 1794 giftede sig med Anne Katrine Johnsen, der var født paa Polsgaard der i Sognet 1756. Den 23de Maj 1794 blev han kaldet til Sognepræst paa Lys, hvor han døde den 5te Marts 1817, efter at have været

Præst der paa Den i 23 Aar. 4 Børn: 2 Sønner og 2 Døtre. Enken døde i Faaborg den 21de Avg. 1822.

12. Jens Kristian Fangel født i Tranderup paa Wø den 29de Juli 1789, hvor hans Fader, Gomme Fangel, senere Præst i Rise, dengang var Præst. Han blev Student fra Frederiksborg 1806, Kandidat den 14de Januar 1813. To Aar senere blev han residerende Kapellan i Tikjøb, Hornbæk og Hellebæk, hvilket Embede han atter efter to Aars Forløb ombyttede med Ljø Sognekald. Den 29de Decbr. 1820 blev han kaldet til Sognepræst i Svaninge. 1815 havde han ægtet Jnger Birgitte Platou, Datter af Fred. K. Platou i Døster Egesborg i Sjælland. Han døde den 20de Novbr. 1834. 4 Sønner og 5 Døtre.

13. Nikolaj Tbsen, Søn af Strædermester Teppe Andreasen i Odense, født 1774. En ældre Broder Andreas Tbsen, senere Sognepræst i Nørre-Broby var allerede med Held gaaet frem paa den studerende Bane, hvilket vakte Lysten hos Nicolaj til at betræde samme Vej. Han blev saaledes Student fra Odense Skole 1793 og Kandidat den 24de Oktb. 1800. To Aar senere den 29de Oktbr. 1802, blev han personel Kapellan hos Præsten Gottschalck i Jordløse og som saadan ordineret den 12te Novbr. s. A. Efter Gottschalcks Død i Maret 1805, blev han i Foraaret 1808 Kapellan hos Steenbuch i Uggerslev, som ligeledes døde to Aar efter at Tbsen var bleven ansat som Hjælpepræst. Nu blev han i Foraaret 1812 ansat i samme Tjeneste ved Stenstrup og Lunde Sognekald, hvor han efter 5½ Aars Forløb atter stod ledig ved Præstens Afsked. Et Aar senere den 15de April 1818 fik han igjen Tjeneste hos Ammentorp i Vesteraaaby, men ved hans kort efter paafølgende Død stod Tbsen atter uden Erhverv. Det syntes som alle Udgange til et selvstændigt Embede vare spærrede for ham — man vil vide, at han var skreven paa Kanselliets Grindringsliste, fordi han engang gav knubbede Ord. Først i Maret 1821 aabnedes Udsigt til et Levebrød for ham, idet Ljø Sognekald ved Jens Fangel's Forslyttelse nu stod ledigt, og Tbsen blev saaledes kaldet til Præst paa Den. Han giftede sig nu med sin mangeaarige Forlovede

Dorte Steenbuch af Uggerslev, der var født 1777. Hun var saaledes 44 Aar og Tbsen 47. Deres ægteskabelige Lykke, som i mange Aar havde været deres gyldne Drøm, varede kun kort, idet Tbsen døde efter 5 Aars Forløb den 12te Avg. 1826. Enken døde (uden Børn) i Nørre-Broby Præstegaard den 4de Maj 1855.

14. Hans Mabye, en Søn af tidligere Sognepræst her paa Den Ditlev Kr. Mabye og født i Lynø Præstegaard den 5te Decbr. 1797, blev Student fra Odense Skole 1817 og Kandidat med første Karakter den 23de Oktobr. 1822. Det følgende Foraar blev han personel Kapellan i Gudme og Brudager og 3 Aar senere, den 6te Oktbr. 1826, Sognepræst paa Lynø. Den 5te Januar 1827 giftede han sig med Kristiane Ulrikke B. Quist, Datter af Kjøbmand Kr. Ludv. Quist i Svendborg. Hun døde den 9de Novbr. 1861. Af deres 3 Børn lever kun Datteren, Margrete, gift med Sønderjyden P. A. Nissen, der nu er Lejer af Præstegaardens Avlsbrug. De bo sammen med deres gamle Fader i samme Bolig, hvor han for 80 Aar siden for første Gang saa Dagens Lys, og hvor han nu i over 50 Aar har levet og virket i den bedste Forstaaelse med Dens Beboere. — Efter at Hans Mabye i flere Aar havde set sig nødt til at holde Medtjener ved sit Kald, søgte han sin Afsked, der i Naade blev ham meddelt under 2den Septbr. 1874, og daværende Kapellan Eriksen blev da kaldet til hans Eftersfølger.

15. Karl Kristian Eriksen er en Søn af forhenv. Kornhandler Anders Eriksen i Kjøbenhavn og Kirstine Mortensen. Han er født den 4de Januar 1831, dimitteret fra det Westenske Institut 1851, Kandidat 1858, Kapellan paa Lynø 1861 og Sognepræst sammesteds 1874. 1866 blev han gift med Hedevig Kirstine Fenger, Datter af daværende Kammerraad Fenger paa Augustenborg. I Foraaret 1877 blev han kaldet til Sognepræst for Bolstrup og Hørby Menigheder i Aalborg Stift og under 14de Maj s. A. blev personel Kapellan i Hørby i Holbæk Amt, Sofus v. Haven, beffikket til Sognepræst paa Lynø.

Kapellaner paa Ljø i den nyere Tid.

Rasmus Johansen Baggesen var født i Dure ved Svendborg den 2den Oktbr. 1802, hvor hans Fader var Præst. Han blev først Seminarist 1824, siden gav han sig til at studere og blev Kandidat 1836. I Efteraaret 1837 blev han Kapellan paa Ljø, hvor han tjente i 9 Aar. Hans Minde lever endnu i mere end almindelig kjærlig Erindring. 1846 kom han til Rorup, og 1849 blev han Sognepræst paa Hirtsholmene, 1855 i Harte og Brandrup og endelig 1863 i Dure og Vejstrup, hvor han døde 1873.

Julius Lassen var Kapellan her paa Den halvtredie Aar, fra Foraaret 1858 til Efteraaret 1860, hvor han skrev flere af sine smukke Sange: „Danmarks Bøg“, „Ljø Kirke“, „Havlittens Sang ved Ljø“ og flere. Herfra flyttede han over til Sjællands vilde Hedeegne, hvor han først blev Præst i Døllerup ved Viborg og siden i Bindum. Julius Lassen er født den 10de Oktbr. 1817 i Birkerød, hvor hans Fader var Skolelærer. Han blev Student 1837 og Kandidat 1844. Siden var han Hjælpepræst adskillige Steder, før han kom til Ljø.

Julius Erlandsen var dernæst Hjælpepræst en kort Tid, efter at have været personel Kapellan i Nørre Tjernløse, og inden han den 18de Febr. 1861 blev Katheket i Aarsens. Han var født i Ringsted 1823, hvor hans Fader var Armager.

3. Degne paa Ljø.

I Dens Kirkebog findes en Fortegnelse over Degnene ved Siden af Præsterækken, og efter denne skal

1. Tørgen Tørgensen have været den første Degn paa Ljø.

2. Peder Hansen var rimeligvis allerede Degn 1590, fra hvilken Tid man har den første Efterretning om Ljø Degnefald i den af Præsterne afgivne Indberetning. Det hedder saaledes om Degnen, at han er en fattig Student, der nylig var kommen her til Stedet; og om hans Indtægter: Offer hver Høstid 2 Mk. 8 $\frac{1}{2}$, og, naar den er høj 3 Mk. I Paaskeferente 10 $\frac{1}{2}$ Eg og et Bygbrød af hver af Dens 23 halve Gaarde. I Tiende 23 Skpr. Byg og 23 Skpr. Havre. Ingen Ildbrændsel eller andet, end ikke saa mange Torn, at han kan indgjærde sin Kaalhave med. Alt det han skal bide

og brænde, skal han føre over det salte Vand. I en senere Indberetning hedder det, at Degnen har et lidet Degnebol, som Bønderne skal holde ved Magt. Peder Hansen var tilføjede Birkeskriver og Kirkeværge.

3. Knud Lavritsen staar som Nr. 3, men det er vistnok en Skrivfejl for Knud Pedersen, der var Degn under Svenskekrigen 1658—60 og var allerede i Embedet 1638, da han det Aar havde nogle Stridigheder med Præsten Hr. Søren Jensen, og da han 1668 igjen kom i Uenighed med Præsten, maatte han vige sit Kald, og Præsten indsatte nu sin Svigersøn

4. Rasmus Karlsen, der var født paa Als og var Smed, senere blev han Tingskriver ved Dens Birketing. Da han holdt Bryllup med Præstens Datter, gjenkjendte hun til sin Forbavselse noget af det Sølvtøj, der under Svenskekrigen var røvet ud af Præstegaarden. Han fik et Hjørne af Præstegaardens Have lagt ind til Degnebolet, og, da det gamle Degnehus var meget simpelt, maatte Sognemændene yde hver 2 Mk. til dets Istandsaetelse. Han døde 1688.

5. Henrik Wesling var en Broder til Kammeradvokaten. Bloch giver ham det Skudsmaal, at han var en brav og flittig Kathet og fortjener derfor at nævnes med Ære. Han døde Fastelavns Mandag (o: 5te Febr.) 1731, i en Alder af 72 Aar, efter at have været Degn paa Lyp i 42 Aar. Et halvt Aar senere døde hans Enke, Berta Hansdatter, og jorledes i Kirken ved Siden af sin Mand.

6. Peder Hansen Møller var Degn i 13 Aar og døde den 11te Januar 1744. Fra hans Tid har man en anden Indberetning om Degnebolets Tilstand. Det var gammelt, dog saaledes af Degnen bygt og vedligeholdt, at det til Nødvendighed kan bebos. Det ligger i Byen ikke langt fra Kirken, og der er forud lagt saa meget Jord dertil, at Degnen kan saa 2 Tdr. Korn aarlig foruden Græsning til 2 Røer og 6 Faar.

7. Niels Andersen Kroghøj var Degn i 27 Aar og døde 1771. Hans efterladte Indbo blev vurderet til 111 Rd., deriblandt var en Del Bøger, tildels religiøse Skrifter.

8. Niels Jakobsen var Degn i henved 40 Aar.

9. Mads Terkel Winther.

10. Søren Sørensen Duus blev kaldet hertil den 1ste Oktbr. 1814 og var Degn og Skolelærer paa Lyp til sin Død den 11te Febr. 1873, altsaa over 58 Aar. Han var født i Jagsted ved Brætteløse og var en af Professor Dests Elever fra Bernstorfsminde, hvorfra han udgik 1814.

11. Jens Kristensen Munk er født ved Tisted i Lyn den 10de Juni 1838, Seminarist fra Ranum Seminarium. I tre Aar, fra 1864, var han dels Huslærer og dels Privatlærer i Nørre-Sundby. 1867 blev han Undenlærer i Vesterhæsinge og den 12te Maj 1873 Skolelærer og Kirkefanger paa Lynø.

4. Bjørnø

hører under Faaborg Sogn og ligger henved en halv Mil fra denne By, men kun omtrent 1000 Alen fra Dyreborg. Fra Dens sydøstlige Ende udgaar en Grund, som affætter de to smaa Der Bjørneholme, der afbenyttes om Sommeren til Græsning. Selve Den er omtrent 4400 Al. lang og 1200 Al. bred. Byen bestaar af 6 Gaarde foruden en Del Huse. Gaardene ligge endnu samlede ved Landingsbroen paa Dens nordøstlige Side. Jordsmønnet er noget bakket. De højeste Punkter Milebjerg 71 Fod, Kobbersbanke og Lynsbjerg 50 Fod.

Bjørnø hørte tillige med de øvrige Smaaber oprindeligt under Kronen, og har rimeligvis ligesom disse været tildels overgroet med Skov. Paa Bjørnø er der nu ikke Spor af Skov, men den Omstændighed, at Beboerne i ældre Tider ydede Svin i Landgilde, tyder paa, at der har været Skov paa Den. Ifølge Lensregnskaberne 1578—79 gav man af Den ialt 7 gamle Svin, 1 ungt Svin og 1 Mk. 12 β i Penge. Rasmus Pedersen, den ene af de 6 Gaardmænd paa Den, havde 10 gamle Svin, og derfor gav han 2 af dem i Landgilde. De øvrige ydede kun hver et Svin. Men at det ved den Tid stundede mod Svineavlens Slutning, ses deraf, at en Snes Aar senere, da der i de 6 Gaarde var 8 Beboere, vare kun de fire i Stand til at yde Svin i Landgilde,

de andre fire betalte med Penge (1 Mk. 8 f for hvert Svin). Nogle Aar senere, i Regnskaberne for 1610, var der ikke længer Spor af Svineydelse. De 6 Gaarde ydede 6 Mk. 10 f , 2 Alb. Eridspenge, 3 Orter Byg, 1 Td. Smør, 4 Lam, 4 Gæs og 8 Høns. Hvad der egentlig har været Marsag til Landgildens Forandring og ikke ubetydelige Forhøjelse, ses ikke, men da Den rimeligvis først ved denne Tid er bleven bragt under Dyrkning, saa er det nok muligt, at dette har fremkaldt denne Forandring. Saalænge Den ikke var opdyrket, kunde man naturligvis ikke udskrive Korn til Landgilde.

At Karl Gustavs hvervede Tropper ogsaa fandt Vej til Bjørnø, er rimeligt nok, thi der indkom ingen Afgifter deraf under Krigen 1658—60, hvad der naturligvis ogsaa var Tilfældet de fleste andre Steder. I den 1664 ordnede Skyltsætning anføres Den Bjørnø under Faaborg Sogn for 21 Td. 1 Skp. 1 Fdk. 1 Alb. Stk. Den var ved hin Tid inddeelt i 4 Marker: Nørre-, Sønder-, Øster- og Masmærk. Der var hverken Skov eller Tørveskjæer. Hver Mand havde Græsbed til $2\frac{1}{2}$ Høved.

Den hørte senere under Hvedholm, hvortil den rimeligvis var kommen ved et kongeligt Pantebrev. Men fra Hvedholm blev den atter afhændet 1676, idet Sorgen Brahes Enke, Fru Anne Gyldenstjerne, skjødede Den til Bo Jakobsen, Forpagter paa Krumstrup. Landgilden og Hartkornet var det samme som ovenfor anført. Skjødet er dateret Hvedholm den 17de Marts 1676 og undertegnet af Sten Brahe og Henrik Gyldenstjerne.

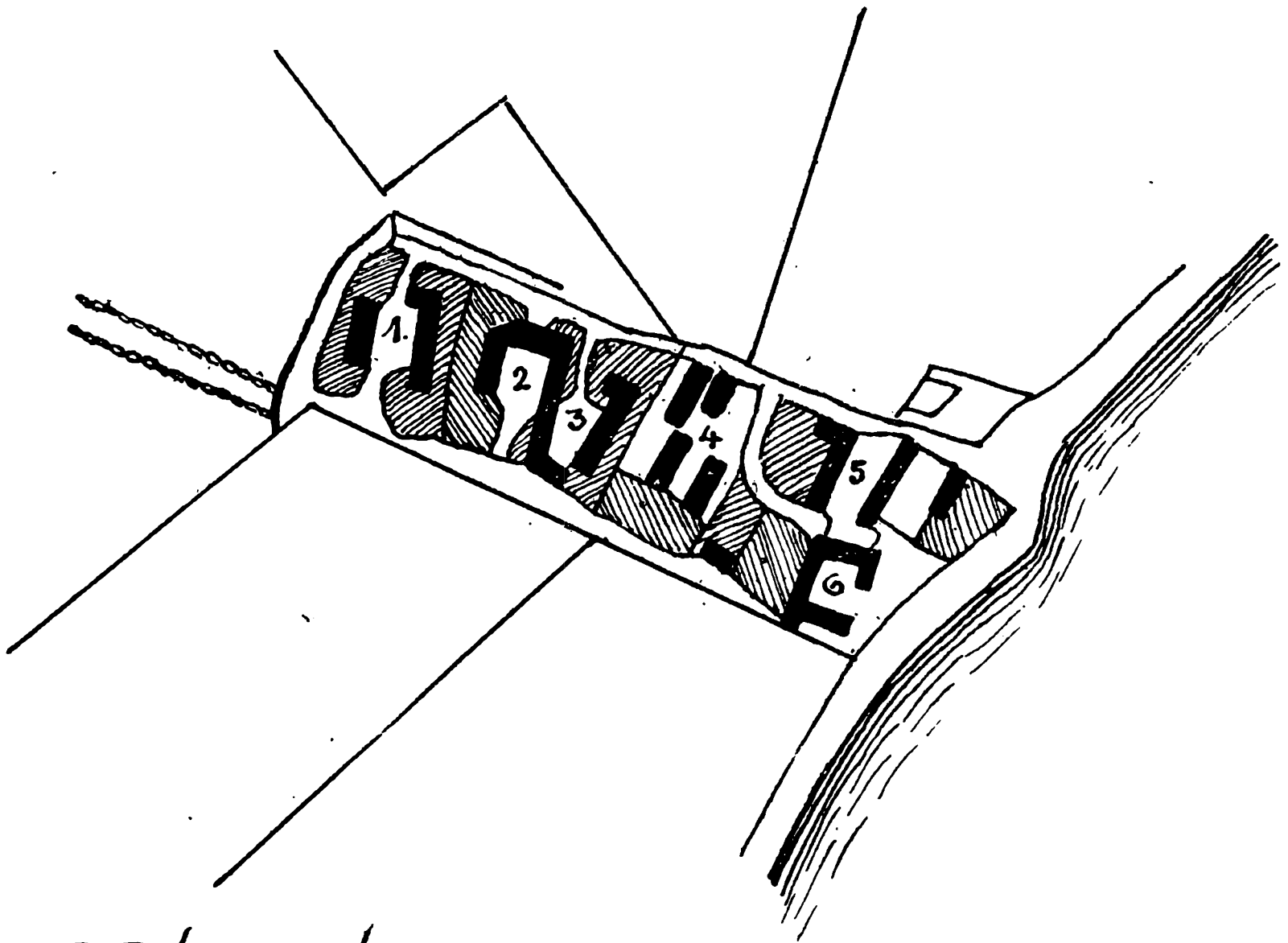
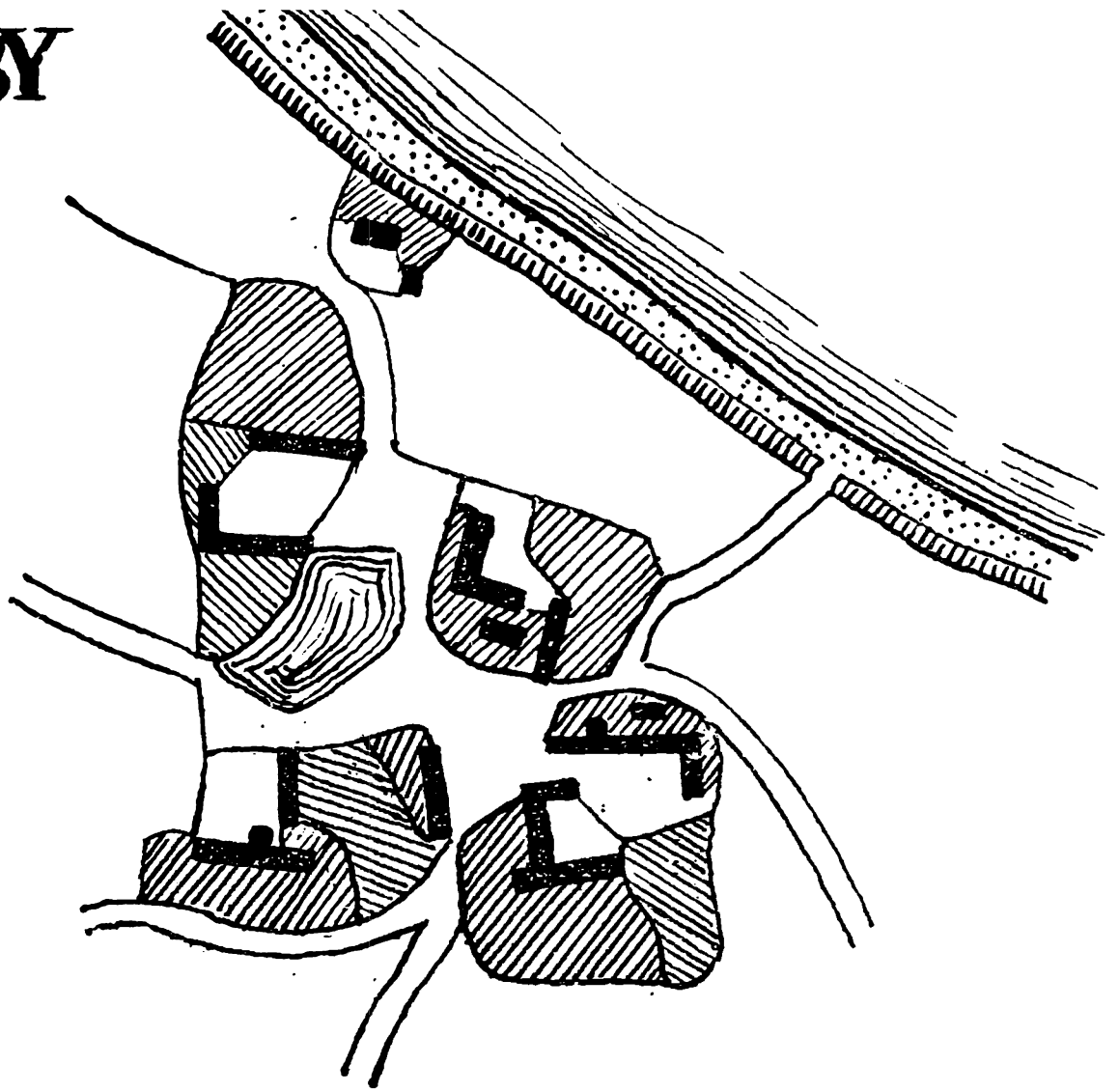
Bjørnø kom dog atter under Kronen, hvorfra Kong Kristian den 5te ved Skjøde og Mageskifte af 8de Juli 1693 overdrog den til Diderik Schult til Findstrupgaard, tilligemed Lyø og en Del andet Gods. Herfra er den ikke senere afhændet, og den hører endnu som Fæstegods under Baroniet Holstenshus.

Til Dens Historie i ældre Tider findes iøvrigt kun sparsomme Bidrag og af disse skulde følgende meddeles:

1685 blev der oprettet en Kontrakt imellem Bjørnø Mænd og Faaborg Kirke, at den, der fæstede en Gaard paa Bjørnø,

MUNKE BY

1825

BIØRNØ BY

1810.

ogfaa skulde fæste Stolestade i Faaborg Kirke og give 1 Rd. for et saadant. Tienden blev bestemt til 6 Skpr. Rug og 6 Tdr. Byg, som skulde leveres i Kirkeværgens Hus i Faaborg.

Dboerne og særlig Bjørnøboerne have stedse haft Sømandsnatur, været suilde Fiskere og driftige Smuglere. Naar det gjaldt om at narre Toldvæsenet, vare de alle enige, og Toldsvig har her saa lidt som de fleste andre Steder været regnet for nogen Lovovertrædelse. Man har baade Fortællinger og offentlige Sager derom. Naar Dboerne kom fra Grø eller „Holsten“ med ufortoldede Varer, og de saa, at Toldbaaden kom paa Sagt efter dem, fastede de cærefjære Søfolk uden videre Lasten overbord for at vise deres Frækhed mod „de flemme Toldfolk.“ Kom man der imod ubemærket og velholden i Land med Smuglegodsjet, gjaldt det om at faa det gjemt, og hermed hjalp man trolig hverandre. Det var sjælden at Toldvæsenet ved deres Estersnusninger fandt noget af det, de søgte efter.

I Efteraaret 1752 kom en Toldbaad til Bjørnø for at søge efter ufortoldede Varer, og da Baaden lagde til Landet, fik den ikke den venligste Modtagelse af de ved Stranden forsamlede unge Folk, hvorover Toldpersonalet tog Hævn, thi da Mændene vare i Faaborg, øvede det grove Ting mod Koner og Børn. Det søgte alle Steder og fandt noget Tobak, og med denne Fangst drog Baaden med sin 9 Mand stærke Besætning bort igjen. Der udspandt sig nu en vidtløftig Sag af dette Besøg. Herskabet paa Holstenshus, der ligeledes hadede Toldvæsenet, tog Bjørneboernes Parti, og Dommen ved Holstenshuses Birketing, der faldt i Aaret 1754, lød paa, at Dboerne skulde være fri for Toldvæsenets Tiltale. Toldforpagter Eriksen og Regimentskvartermester Bang skulde betale Bjørneboerne 50 Rd. og til Justitskassen 5 Rd. for unyttig Trætte.

I Aaret 1832 blev Den udskiftet imellem de 6 Gaardmænd og 2 Husmænd, hvorved 4 nye Huse bleve oprettede og tilbelte Jord. Husmændene drive Fiskeriet som Næringsvej og affætte daglig deres Fangst paa Torvet i Faaborg.

Efter den nugældende Skjoldfætning har Den 28½ Ldr. Htk. og efter den sidste Folketælling 116 Indbyggere. Den har Fattigvæsen fælles med Faaborg, men derimod sit eget Skolevæsen og sin egen Skole.

Foruden nogle orthografiske Fejl, som bedes undskyldte, bedes følgende menigsforstyrrende Trykfejl rettet før Bogens Gjennemlæsning:

Side VIII. Linie	3	ftmpel l. simpel.
" 16,	—	3 Sjerne l. Horne.
" 18,	—	23 Første l. Anden.
" 28,	—	5 1539 l. 1530.
" 59,	—	9 i Nakkebølle l. ved Nakkebølle.
" 61.	—	2 Lylke l. Lykke.
" 64,	—	12 Gaardhold l. Gaardsæld.
" 122,	—	17 to Sogne l. tre Sogne.
" 127,	—	5 Pinsedag l. Anden Pinsedag.
" 171,	—	24 det's mindre l. desmindre.
" 190,	—	6 stogges l. stryges.
" 204,	—	6 Hoved og Ladbygning l. Hævd og Bygning.
" 242,	—	15 udenlandste l. udenlandske.
" 255,	—	12 er et af formeget, S. 276 L. 14 ligeledes et fra.
" 288,	—	25 Bid l. Tid L. 30--3 til Tde Skeel l. 2.
" 296,	—	3 Sølvjegg l. Sølvbjerg.
" 302,	—	15 indgav l. indgif.
" 304,	—	8 Jens Grejsen l. Jens Gregersen.
" 305,	—	8 Copelens l. Coppelaus.
" 333,	—	12 Thorning i Haslunde l. Thoring i Horslunde.
" 341,	—	14 Sagnfald l. Sagefald.
" 345,	—	6 fra neden Søkvande l. Sølvkande.
" 360,	—	6 fra neden Højhul l. Højsul.
" 374,	—	21 Dommemænd l. Dannemænd.
" 376,	—	3 fra neden stærke l. strænge.
" 453,	—	6 den gjemmes l. der gjemmes.
" 454,	—	3 enteu l. intet.
" 466,	—	3 uværgerlig l. uvægerlig.
" 469.	—	2 fra neden Der blev l. blev der.
" 345.	M. R.	Gynger var ikke en Søn af, men en Broder til R. Gynger i Gjerup, derimod en Søn af Husmand Rasmus Madsen Gynger i Naby.

Indhold.

Første Del.

	Side
I. Egnen i Oldtiden	1—10.
II. Træk af Samfundets og Landboforhold i Middelalderen	10—29.
III. Grevefejden og dens Følger. Landboforhold i Tiden fra 1536—1658	29—45.
IV. Svenskekrigen og dens Følger	45—80.
V. Skyldfættning og Landboforholdenes Forbedring	80—96.
VI. Hoveiets Ophør, Spaniolerne i Fyn og Agerbrugets Fremgang	96—111.
VII. Sæder og Skikke	111—132.

Anden Del.

Holstenshus.

I. Herresædet og dets nærmeste Omgivelse	132—148.
II. Fjndstrupgaard og dens gamle Ejere før Holstenernes Tid	148—179.
III. Holstenshus i Holstenernes Tid	179—222.

Nakkebølle.

IV. Det gamle Nakkebølle og Bøllernes Slægt	222—234.
V. Nakkebølle i Brochenhuserne og Bøllernes Tid	234—249.
VI. Nakkebølle fra Niels Krabbes Tid	249—273.

Tredje og fjerde Del.

Vesteraaby og Måstrup Sogne.

I. Vesteraaby og Pejrup	273—320.
II. Vesteraaby Kirke, Præster og Degne	320—347.
III. Brendegaard med Skove og Skovgaarde	347—364.
IV. Måstrup Sogn	364—377.

	Side
Dirniske Sogn.	
V. Sognets Historie, Byer og Gaarde	377—398.
VI. Kirke, Skole og Hospital	398—408.
Avernakø Sogn.	
VII. Dernes almindelige Historie	409—426.
VIII. Kirken og kirkelige Forhold	426—449.
Ljø og Bjørnø.	
IX. Ljø Lands Historie	449—475.
X. Ljø Kirke, Præster og Degne. Den Bjørnø	475—496.

Billeder og Kort

Prospekter:

	Side
Holstenshus, foran i Bogen.	
Udsigt fra Dyrehaven	132.
Ratkebolle	221.
Vesteraaby	173.
Mastrup Kirke	370.
Dirniske	377.
Avernakø og Ljø Kirker	409.

Kort:

Holstenshus og Have 1770	147.
Holstenshus og Have 1870	147.
Ratkebolle	272.
Vesteraaby	288.
Bejrup	311.
Dirniske	389.
Rattersø	395.
Avernakø og Korshavn	416.
Ljø By	452.
Munte By og Bjørnø	494.

